

CSANÁD VÁRMEGYE TÖRTÉNETE

1715-IG.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK

MEGBÍZÁSÁBÓL ÍRTA

DR. BOROVSZKY SAMU.

ELSŐ KÖTET.

A VÁRMEGYE ÁLTALÁNOS TÖRTÉNETE.

BUDAPEST, 1896.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA PALOTÁJÁBAN.

Edidi quae potui, non ut volui, sed ut me
temporis angustiae coegerunt.

Cicero.

TARTALOM.

	Lap
ELŐSZÓ	IX—XVIII

I. AZ ŐSKOR.

Az ős állatvilág nyomai. — A palaeolith- és neolith-kor embere. — Őskori telepek. — A rézkor és emlékei. — A bronzkori ember. — Bronzkori telepek. — Temető halmok. — Herodotosz tudósítása a Maros vidékéről. — Az agathyrszek. — A római emlékek. — A gepidák. — Népvándorláskori leletek. — Az avarok és ó-szláv népek. — Földvárak.	1—6
---	-----

II. GELLÉRT.

A Maros legalsó folyása. — A Harangod és Szárazér. — Mocsarak. — A hagyomány Csanád vármegye megalakulásáról. — Ajtony és tartománya. — Az erdélyi sókereskedés. — István király és Ajtony. — Csanád, a Doboka fia. — Ajtony udvarában. — Csanád Istvánhoz menekül. — Készületek Ajtony ellen. — A nagy-őrszi ütközet. — «Csanád városa.» — Szláv lakosság. — Szeged és az erdélyi só. — Gellért. — Származása és fiatalkora. — Magyarországra jövelete. — Marosvári püspök lesz. — Gellért munkatársai. — A térítés. — A régi templom. — Főesperességek. — Az egyes főesperességek kiterjedése. — Püspöki iskola. — Gellért körútja. — Maurus küldetése. — Egyházi épületek. — Kőszállítás Erdélyből. — A székeskáptalan. — A társaskáptalan. — Gellért kegyelete Szűz Mária iránt. — Viszonya a királyi udvarhoz. — István király halála s Gellért balsejtelmiei. — Péter és Aba Sámuel. — A húsvéti beszéd. — Endre és Levente. — Vata lázadása. — Gellért utolsó útja. — Vértanúsága.	7—35
---	------

III. AZ ELSŐ SZÁZADOK.

Csanád várának építése. — A várnépek. — A Csanád nemzetség birtokai. — A nemzetség előkelő szerepe. — A csanádi várföldek. — Nemesi birtokok. — A várispán és udvarispán. — Az első főispánok. — A telepítés. — A monostorok. — Gellért
---

szentté avatása. — Szent Gellért és szent László. — A kúnok pusztításai. — Béla király névtelen jegyzője és Dél-Magyarország. . . . .

Lap

36—48

IV. A TIZENHARMADIK SZÁZAD.

Egyházi élet Csanádon. — A monostorok és a telepítés. — Adományok az egyházak részére. — Az aradi prépostság. — A dömösi monostor. — Az egresi apátság. — A tihanyi apátság. — II. Endre és az egyházak. — Az ország romlása és az egyház tekintélye. — Az istenítéletek. — A *Váradí regestrum*. — Csanádvármegyei vonatkozású pöresetek. — Az ajtonymonostori barátok. — Az egresi cisterciták. — Az egyházi fegyelem általában. — Bulcsu püspök és a bizerei apát. — A gyilkosság. — A pápa és a csanádi püspök. — A tatárjárás. — Bulcsu menekülése és találkozása a kúnokkal. — Csanád város pusztulása. — A peregi veszedelem. — Egres bevétele. — Az újjáalkotás munkája. — A Csanád nemzetsége. — Pongrácz ispán birtokai 1247. — A nemzetség osztozkodása 1256. — Ajtony nemzetsége. — A Csák nemzetség és birtokai. — A Buzád nemzetség. — A Monoszló nemzetség. — A Kalán nemzetség. — A Vezekény nemzetség. — Bessenyők. — Kúnok. — Ezek rablásai. — A Csanád nemzetség birtokainak pusztulása. — Tamás ispán elköltözése. .

49—80

V. A VÁRMEGYE MINT BIRÓSÁG.

Róbert Károly trónkövetelése. — Antal csanádi püspök. — A Csanád nemzetség és Róbert Károly. — Kopasz nádor és a Szeriek. — A Csanád nemzetségbeliek hűtlensége. — Csanád érsek. — Pályája. — A Telegdi és Makófalvi család különválása. — Telegdi- és Makófalvi-birtokok. — Művelődési állapotok. — A vármegye erősödése. — Határaitra nézve kétség. — Az igazságszolgáltatás. — Évi adó; a kamaryereség. — Pápai adó. — A pápai tizedlajstromok. — Csanádvármegyei plébániák tizede. — Tanulságok. . . . .

81—94

VI. NAGY LAJOS ÉS ZSIGMOND KORA.

A nemesség gyarapodása. — Telepítés. — Nemesek hatalmaskodása. — Városok: Csanád, Rév-Kanizsa, Perjémes. — Kúnok kiváltságai. — Bessenyők szabadsága. — A jobbágy-ság. — A kilenczed. — Nemesítések. — Beköltözött családok: a Hasznosi, Becsei, Laczkfi, Petőfi, Vásári, Himfi, Csáki és Nagymihályi család. — A Telegdi család. — Nádori köztörvényszékek. — Ozorai Pipo főispánsága. — A vármegyei törvényszék szervezete. — Török beütések. — Zsigmond adománya a csanádi püspök részére. — Az egyház és a schizmatikusok. — Plébánosi kinevezések. — A csanádi iskola. — Csanádi tanulók a külföldi egyetemeken. . . . .

95—112

VII. A HUNYADIAK.

- Hunyadi János és Csanád vármegye. — Itteni birtokszerzései. — Hód és Vásárhely. — A többi Hunyadi-birtok. — A Nagylucsei Dóczi család; Mihály és fiai. — Dóczi László birtokai. — Dóczi Péter szerzeményei. — Dóczi Imre, a szenvedélyes jószággyűjtő. — A Horogszegi Szilágyi család. — A Kállai család megszerzi Kasza-Pereket. — A Szeri Pósa család magvaszakadása. — A Telegdiak birtokeladásai. — A Nagylaki Jaksics család. — Csalapia Dávid és húga, Császár Katalin. — A Keszi család. — Keszi Balázs deák alapítványai. — Nemesek hatalmaskodása. — A jobbágyság helyzete. — Mátyás király és Csanád vármegye. — Ráczok beköltözése. — Csanád város kőfallal való megerősítése. — A többi városok. — Adózási viszonyok. — A vármegye nagy átalakuláson megy át. — A vármegyei terület változásai. — A szentszék biráskodása. — A kisebb nemesség. 113—138

VIII. A PARASZTLÁZADÁS.

- Corvin János és Csanád vármegye. — A brandenburgi örgróf. — A Dócziak. — Haraszi Ferencz. — A Makófalvi Makó család. — A Telegdi család új adománylevele 1508. — Erdődi Bakócz Tamás. — A jobbágyság szenvedései. — Erőszakoskodások. — Pestis. — Dózsa György kereszteshadjárata. — A jobbágyságot a nemesség visszatartja. — A keresztések útja. — Az apátfalvi ütközet. — Nagylak elhamvasztása. — Csáki Miklós püspök szörnyű halála. — Csanád városának fölégetése. — Az egész vidék pusztulása. — A forradalom vége. — Az új püspök. — A nemesség bosszúállása. — Kártérítési követelések. — Haladás a bukás felé. — Telegdi Miklós kegyetlensége. — A nemesek az egyházak birtokait nem kimélik. — A nádor és a kegyúri jog. — Csanádi főpapok a külföldi egyetemeken. — A mohácsi vész. — Csaholi Ferencz püspök eleste. . . . . 139—158

IX. A SZAPOLYAI-KORSZAK.

- Az ország kétfelé szakadása. — Szapolyai János és Cserni Jován. — A csanádvármegyei ráczok. — Az ezenkori vármegye. — A püspök birtokai. — A székeskáptalani prépost tizede. — A káptalan birtokai. — A társaskáptalan birtokai. — A Boldogságos Szűz monostorának javai. — Az egresi apátság falvai. — A vármegye területén kívül székelő egyházi testületek birtokai. — A püspökség János király uralkodása alatt. — A csanádi székesegyház pusztulása. — Balibég rabló hadjárata. — A nemesek rontják és pusztítják egymást. — Perényi Péter és Jaksics Márk. — A Jaksicsbirtokok. — Jaksics Márk és családja. — Fráter György és

a Jaksics-birtokok. — A Mágócsi Porkoláb család. — Hűtlenségi esetek. — Dóczi Miklós és Gábor. — A jobbágyság szabad költözködése. — A rácz helységek. — A hitújítás kezdetei.	Lap 159—178
--	----------------

X. A PUSZTULÁS.

Fráter György politikája. — Izabella királyné és Petrovics. — Csanádot Cserepovics Miklós ostrom alá fogja. — Az ostrom lefolyása. — Nopsicz Varkocs Tamás fölmentő hadjárata. — Kászim basa visszavonulása. — A diószegi értekezlet. — Izabella és Petrovics törekvései. — Csanád új parancsnoka. — A vár fenyegetett helyzete. — Szokoli Mehemet hadjárata. — A déli részek veszedelme. — Fráter György utasítása. — Becse és Becskerekek eleste. — Csanád vára megadja magát. — A környékbeli kastélyok. — Losonczi István fellaki kalandja. — Temesvár bukása. — A Maros-vidéket birtokába veszi a török. — Az egyházi intézmények megszűnése. — Az aradi káptalan. — A csanádi káptalan uratlanná vált birtokai. — A vármegye összeomlása. — Csavargók. — Gyula vár helyzete. — Mágócsi Gáspár és katonái. — A gyulai kapitányok a csanádvarmegyei birtokokat elfoglalják. — Bornemisza Benedek zsarolásai. — Kerecsényi László és Csanád vármegye. — A kapitányok birtokai. — Az adórovás. — Az adó behajtása. — Az egyházi tized. — Rácz falvak. — Hűtlenségek és vagyonelkobzások. — A Telegdi család. — A Makófalvi Makó család magvaszakadása. — A Jaksics-birtokok. — Zay Ferencz és társai birtokszerzése. — Török foglyok. — Baromtenyésztés. — Új települések. — Körút a vármegye területén. — Csanád vármegye helységeinek sorozata.	179—214
---	---------

XI. TÖRÖK VILÁG.

Gyula vár eleste. — A csanádi szandsák. — A defterek. — Csanád vármegye lélekszáma. — Rácz helységek. — Török adózás. — Török katonaság a csanádi várban. — A vármegye az erdélyi fejedelemség alá kerül. — Tatárok pusztításai. — Báthori Zsigmond hadi vállalatai. — Szelestei Csanád alatt. — Csanád visszafoglalása. — Ismét török kézre jutása. — Az erdélyi fejedelmek és Csanád vármegye. — Helységek pusztulása. — A föld népe a nádasokba menekül. — A ferenczrendiek mint a nép vigasztalói. — Egyházi állapotok Temesvárott. — A ferenczrendiek missiója. — Plébánosok híja. — A ferenczrendi barátok érdemei. — A püspökség és birtokai. — A püspöki birtokok összeírása. — Pálffy Tamás püspök és a birtokok. — A püspöknek fizetett adó. — A Rákóczi család és Makó. — A városok gyarapodása. — Adózási viszonyok. — Jövedelembiztosítás. — A jobbágyság
--

szűk volta. — Csavargók. — Illegitimus possessorok. — A Bedegi Nyáry család és Vásárhely. — Makó város és gróf Balassa Imre. — A királyi és nádori kancellária tájékoztatlan- sága. — A török és a jobbágság. — Erdélyi fejedelmek adományai végbeli vitézeknek. — A szendrői és diósgyőri kapitányok birtokszerzései. — A magyar király és Csanád vármegye.	Lap 215—248
--	----------------

XII. A SZABADULÁS.

A tizenhatéves hadjárat eredményei Dél-Magyarországon. — Lipót császár és a balkánfélszigeti szerbek. — A tatárok Csanád alatt. — A zentai diadal. — A tiszamarosi szerb határőrvidék. — A karlóczai béke. — Dolny István püspök utasítása a püspökség szervezésére. — A püspök mint fő- ispán. — A vármegye szervezése. — A csanádi falvak és puszták összeírása. — A neoacquistica commissio. — A püspök számára kijelölt birtokok. — A népesítés. — Gróf Oettingen Farkas és gróf Schlick Lipót. — Gróf Károlyi Sándor és Vásárhely. — E város összeírása. — Egyházi tizede. — A Rákóczi-forradalom és Csanád vármegye. — A ráczok szereplése. — A pestis. — Temesvár visszafogla- lása. — A délvidéki vármegyék visszakeblezése. — Az első vármegyei közgyűlés. — Minek köszönhette a vármegye a maga fennmaradását?	249—270
--	---------

XIII. MAKÓ ÉS A REFORMÁCIÓ.

Vlnuk falu. — Fel-Velnök Makó bán birtoka. — Makófalva. — Tamás ispán és Makófalva. — A Csanád nemzetségbeli Makó- falvi család. — Makófalva és Csanád érsek. — A Telegdiek kúriája. — János király látogatása 1528. — A földesurak el- költözése. — A Makó nevezet. — Makó mint erősség. — A reformáció terjedését elősegítő körülmények. — A párt- fogók. — Brandenburgi György örgróf. — A Patócsi család. — A Jaksicsok és Basarági Vida János. — A Csáki család. — Mágócsi Gáspár. — Suraklini Petrovics Péter és a délvidéki reformáció. — Abádi Benedek Szegeden. — Szegedi Kis István. — Föllépése Csanádon. — Makóra jövetele. — Temes- vári tanítása. — A toronyi zsinatok. — Szegedi Békésen. — Elköltözése a Dunántúlra. — Kamber bég és Makó meg- hódolása. — Az 1552. évi pusztulás. — Porták és adózás. — Makó László végrendelete. — Az első református papok. — A makói vagy körös-marosközi esperesség. — Az unitarismus és Tordai Máté. — Az 1596. évi tatár pusztítás. — A város újra épülése. — Báthori Gábor 1608. évi kiváltságlevele. — A város pecsétje. — Levele a pozsonyi kamarához 1615. — A vásárhelyiek tanúságtétele. — Szokoli György fenyege- tései. — Ráczkevi Máté és Köröllei István esperesek. —
--

Békési Márton, Tyukodi Márton és Bökényi János lelkészek. — Katholikus plébánia. — Gróf Balassa Imre erőszakoskodása. — A város a kir. kamara birtokában. — Az 1675-iki szerződés. — Balassa és a csanádi püspök praetensiói. — A város pusztulása 1686. — A kamara kiváltsága 1699. — A lakosság zaklatása. — A református és katolikus templomok fölépítése. — A város és a Rákóczi-forradalom. — II. Rákóczi Ferencz oltalomlevele 1704. — A szegedi praefectura és a város. — A városi tized és a püspök. — A kamara újabb pártfogólevele 1713. — A püspök és a makóiak. — A város összeírása 1717. — A ma élő családok ősei. — Az összeírás végeredménye.	Lap 271—322
MELLÉKLETEK.	
<i>Vármegye-fők :</i>	
Főispánok	327—338
Alispánok	339—344
Szolgabírák	345
<i>Egyház-fők :</i>	
Püspökök	346—386
A Szent Györgyről nevezett székes káptalan	387—432
A Szent Údvöztőtől nevezett társas káptalan	433—436
Szegedi ferenczrendi guardiánok. (Püspöki helytartók.) . .	437—438
A makói vagy körös-marosközi tractus	439—451
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	453—500

ELŐSZÓ.

Csanád vármegye közönségének régi óhajtása teljesedik, midőn ez a könyv elhagyja a sajtót.

Már boldogult Pesty Frigyes jeles tudósunkat foglalkoztatta a terv, hogy e nagymultú vármegyének történetét megírja; évek hosszú során át gyűjtögette az anyagot, s bizonyára hozzá is fogott volna a kidolgozáshoz, ha a kérlelhetetlen halál ki nem ütötte volna kezéből az író tollat. Ő lett volna e nagy feladatra a leghivatottabb.

Abban az évben, melyben őt elvesztettük, 1889-ben alakult meg a *Csanádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat*. E Társulat czéljául tűzte ki a vármegyében feltalálható régiségeknek és történelmi emlékeknek összegyűjtését, illetőleg az elpusztulástól való megóvását, a régészet iránti érdeklődésnek fölébresztését s a történettudományi ismeretek terjesztését, *különösen pedig azt, hogy Csanád vármegyének, mely az első magyar királynak köszöni megalapíttatását, monographiáját Magyarország ezeréves fennállása ünnepére írassa meg.*

A Társulat eleinte megbízás útján kívánta a monographiát megírtni; de midőn az e czélból felszólított szakemberek, elfoglaltságuk miatt, nem vállalkoztak

a feladatra, 1893. szeptember 14-én a Magyar Tudományos Akadémiát kérte föl, hogy Csanád vármegye monographiájának (legalább is az Árpád-ház kihaltáig) megírására pályázatot hirdessen, az íróval a szerződést kösse meg s a monographiát bíráltassa meg.

Az Akadémia ez ügyet a Történelmi Bizottsághoz tette át, mely ugyanazon évi október 28-ikán tartott üléséből örömmel és lelkesedéssel üdvözölte a vármegyei Társulatot hazafias és tudományos érdektől áthatott elhatározásáért, s a mű megvalósítását a maga részéről mindenben előmozdítani késznek nyilatkozott. Minthogy pedig a mű létrehozásának föltételei az Akadémiához intézett beadványában világosan meghatározva nem voltak, kölesönös megállapodások után, a Társulat 1894. január 22-én tartott ülésén elhatározta, hogy az Akadémiának teljesen szabad kezet ad a monographiát illetőleg pályázatot hirdetni, ajánlatételre felhívni a szakférfiakat, vagy valakit egyenesen megbízni a mű megírásával. Egyszersmind az e célra rendelkezése alatt álló összeg beküldésére is kötelezte magát. Erre a Bizottság, a pályázat elejtésével, a második módoszatot fogadta el, t. i. ajánlkozásra szólította fel a szakférfiakat.

Engedve dr. SZENTKLÁRAY JENŐ apátkanonok úr, akadémiái tag szíves rábeszélésének, beadtam ajánlkozásomat, s a Történelmi Bizottság engem bízott meg a monographia megírásával. 1894. július 17-én kötötük meg a szerződést, melynek értelmében köteleztem magamat, hogy Csanád vármegye monographiáját önálló kutatások alapján megírom a mostani Csanád vármegye megalakulásáig, vagyis körülbelől az 1715. évig. A mű terjedelme két kötetben legalább hatvan ívnyi lesz, s az első kötet sajtókész kéziratát legkésőbb

1896. évi május hó 31-ikéig a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának birálata alá bocsátani tartozom. A mű tulajdonjogát a bizottság nekem engedte át.

A mihez tehát évtizedek munkája sem lett volna sok, azt nekem két rövid esztendő alatt kellett véghezvinnem! Csanád vármegyének a régi (1715. előtti) korra nem lévén semmiféle levéltára, monographiámhoz az anyagot az országos és családi levéltárakból kellett összegyűjtenem. De nemcsak összegyűjtenem, hanem fel is dolgoznom.

Az ekként rám bízott feladatot a legnagyobb lelkiismerettel fogtam fel, s igyekeztem mindent összegyűjteni, a mihez csak hozzáférhettem. Természetesen nem elégedtem meg egyszerű oklevélkivonatokkal (elenchusokkal), — bár eredeti oklevelek híján ezeket is használtam, — s a nálunk rendszerint megbízhatatlan oklevélközlésekkel, hanem, ha csak szerét ejthettem, mindig és mindenütt az oklevelek eredetijéhez folyamodtam. Hivatalos elfoglaltságom okozta, hogy éjjelt nappallá téve kellett másolgatnom az okleveleket, melyek kezem ügyébe kerültek. Így jutottam mintegy kétezer oklevélmásolatot magába foglaló gyűjteményhez, melynek alapján e monographiát megírhattam. Bizony nem csekély feladat volt, a régi Csanád vármegye levéltárát, a hazai köz- és magánlevéltárak rejtve levő kincseiből, reconstruálni. De hála Istennek, végre is sikerült.

Az első kötet teljesen kész kéziratát f. évi május hó elején nyújtottam be a Történelmi Bizottsághoz megbírálás végett. A Bizottság birálókul dr. CSÁNKI DEZSŐ és TAGÁNYI KÁROLY tagjait küldötte ki; véleményök, melyet a Bizottság május 30-án tartott ülésé-

ben magáévá tett, abban összpontosult, hogy «a mű elfogadásra örömmel ajánlható».

Ezek előrebocsátása után, most már az a kötelesség háramlik reám, hogy beszámoljak azokról a levéltárakról és okirat-gyűjteményekről, melyekből monographiámhoz az anyagot merítettem. Ezek betűsoros rendben így következnek:

Acta Ecclesiastica, az országos levéltárban.

Acta Monialium Posoniensium, ugyanott. Donáttornyára vonatkozók, nagy számmal.

Acta post advocatos mortuos, ugyanott. Vásárhelyre és Szent-Királyra vonatkozók.

Akadémia kéziratára és oklevélgyűjteménye. Néhány becses oklevél.

Gróf Balassa Imre naplókönyve, a nemzeti múzeum kézirat-tárában. Missilis levelek a XVII. század végéről, különösen Makóra vonatkozók.

Gr. Barkóczy család pálóczi levéltára, Pesty Frigyes hagyatékából. Egy pár oklevél.

Hg. Batthyányi család körmendi levéltára. Magán szivesség útján.

Bécsi császári állami levéltár. Néhány regesta Pesty Frigyes hagyatékában.

Bécsi udvari kamarai levéltár. XVI. századi országgyűlési iratok.

Borsod vármegye levéltára, a gr. Károlyi család levéltárában lévő hiteles átiratokból. A XVII. század második felére vonatkozók.

Budai káptalan levéltára, Pozsonyban. Több igen becses oklevél eredetije a XV. és XVI. századból.

Budai káptalan protocolluma, ugyanott. Mintegy 15—20 oklevél az 1510—1522. évekből.

Collationes Ecclesiasticae, az országos levéltárban. Az I—V. kötetek. Főpapi kinevezések 1527-től.

Cornides Diplomatariuma, az akadémia kézirat-tárában. Nyolcz kötet. Egy pár oklevél.

Gr. Csáky család lőcsei levéltára, Pesty Frigyes hagyatékából. Rév-Kanizsára és vidékére vonatkozók.

Csanád vármegye levéltára, Makón. Adólajstromok mult századi másolatai.

Csanádi püspökség levéltára, Temesvárott. DESSEWFFY SÁNDOR püspök úr szivességéből.

Dicális lajstromok, az országos levéltárban. Az 1551—1564. évek történetének megbecsülhetetlen forrásai.

Diplomatikai osztály az országos levéltárban (Dl. jelzéssel). A mohácsi vész előtti időből ötszáznál több Csanád vármegyére vonatkozó egykorú oklevél.

Documenta ecclesiastica, az országos levéltárban. A püspökségre vonatkozik.

Gr. Draskovich család biszáki levéltára, Pesty Frigyes hagyatékából.

Egri káptalan levéltára, az országos levéltárban levő elenchus után. Számos XVI. és XVII. századi statutio.

Erdélyi múzeum levéltára, Kolozsvárott. A Csanád nemzetség 1256. és 1337. évi osztálylevelei eredetiben s több más oklevél.

Gr. Erdődy család galgóczi levéltára. Néhány becses oklevél.

Gr. Erdődy család monyorókeréki levéltára, Pesty Frigyes hagyatékából.

Esztergomi főkáptalan levéltára. Igen sok, különösen a püspökség történetére vonatkozó oklevél.

Esztergomi primási levéltár. Néhány oklevél.

Herczeg Eszterházy család kismartoni levéltára. Dr. CSÁNKI DEZSŐ és dr. MERÉNYI LAJOS urak szivességéből. Több nagybecsű régi oklevél.

Gr. Festetics család keszthelyi levéltára, Pesty Frigyes hagyatékából.

Gr. Forgách család levéltára, a nemzeti múzeumban. Különösen Perjémesre és Szárafalvára vonatkozó.

Garan-szent-benedeki convent levéltára, az országos levéltárban levő elenchus után. Számos XVII. századi statutio.

Göttingai kir. egyetem levéltára. Az 1557—1558. évi defter. SZILÁDY ÁRON úr szives megfajtásával.

Gyulafejevári káptalan levéltára, az országos levéltárban. Igen sok oklevél a XVI. és XVII. századból.

Gyulafejevári Liber Regius, ugyanott. Az erdélyi fejedelmek nagyszámú donatiói.

Gyulafejevári Protocollumok, ugyanott. Néhány XVII. századi okirat.

Br. Harruckern család levéltára, a gr. Károlyi család budapesti levéltárába kebeleazve. Nagyszámú hiteles átiratai minden korbéli okleveleknek.

Hevenessi-gyűjtemény, a budapesti kir. tudományegyetemi könyvtárban. Különösen a 36. kötet; a püspökség történetére vonatkozó.

Jászói convent levéltára, az országos levéltárban levő elenchus után. XV. századi oklevélkivonatok.

Kállay család levéltára, a nemzeti múzeumban. Különösen Kasza-Perekre vonatkozó oklevelek.

Kamarai levelezések, az országos levéltárban. Becses forrásgyűjtemény a XVI. és XVII. századra nézve (Makó, Földeák).

Kamarai térképek, az országos levéltárban. Az aradi kincstári uradalom, Torontál vármegye stb. mult századi térképei.

Gr. Károlyi család budapesti levéltára. Hód-Mező-Vásárhelyre és vidékére vonatkozó, nagy számmal.

Gr. Keglevich család levéltára. a¹ Az országos levéltárban; egykét oklevél. b¹ Pesty Frigyes hagyatékából. c¹ A nemzeti múzeum kéziratárában levő elenchusok után (fol. lat. 2255. és 2201.); ezekben nagyszámú oklevélkivonatok, a Mágócsi család birtokaira vonatkozó.

Kisfaludi család levéltára, a nemzeti múzeumban. A Csák nemzetség birtokaira vonatkozó XIII. sz. oklevelek.

Kolozsmonostori convent levéltára, az országos levéltárban. Igen sok XVI. századi oklevél.

Lanfranconi-gyűjtemény, a nemzeti múzeumban. A csanádi püspökség térképe 1710—1730-ból.

Leleszi országos levéltár. A Telegdi és Makófalvi családra vonatkozó több oklevél.

Liber dignitariorum ecclesiasticorum, az országos levéltárban. A csanádi püspökök névsora, az orsz. levéltár adataiból összeállítva.

Liber donationum palatinalium, az orsz. levéltárban. A nádorok adománylevelei, a XVI. századtól kezdve nagy számmal.

Liber Regius, ugyanott. Az első húsz kötetben tömérdek királyi donatio, 1527-en kezdődőleg.

Macskási család levéltára, Pesty Frigyes hagyatékából.

Makó város levéltára. A XVIII. század elejéről.

Makói ev. ref. egyház levéltára. SZŐLLŐSSY ANTAL lelkész úr szivességéből.

Mármaros-szigeti lyceum gyűjteménye. Egy pár oklevélkivonat dr. CSÁNKI DEZSŐ barátom szivességéből.

Müncheni kir. állami levéltár, most már az országos levéltárban. Regesták; részben dr. SCHÖNHERR GYULA barátom szivességéből. — A Hunyadiak birtokaira vonatkozóak.

Nádasdy család levéltára, az országos levéltárban. XVI. századi levelezések.

Nemzeti múzeum levéltára. a! Oklevélgyűjtemény; igen sok becses oklevél. b! Kézirattár. Több elenchus.

Neoregestrata Acta, az országos levéltárban (NRA. jelzéssel). A XVI.–XVII. századra vonatkozó tömörök okirat.

Országos levéltár, Budapesten. Főforrás minden korszakra nézve. Lásd az egyes gyűjteményeket.

Pálffy (kisebb) levéltár, az országos levéltárban. TAGÁNYI KÁROLY barátom szivességéből.

Pannonhalmi apátság levéltára. A tihanyi apátság 1211. évi oklevelének eredetije.

Br. Perényi család levéltára, Nagy-Szőlősen. Dr. CSÁNKI DEZSŐ barátom közvetítésével.

Pesty Frigyes hagyatéka. Helynevek. a! A m. tud. Akadémia történelmi bizottságának levéltárában, és b! a hivatalos úton gyűjtött anyag a nemzeti múzeum kézirattárában.

Podhradczyk: Regesta e diversis archivis. A m. tud. Akadémia kézirattárában.

Pozsonyi káptalan levéltára. Egy pár oklevél.

Processus Tabulares, az országos levéltárban. Néhány pör iratai; köztük Makó város pöre.

Protocollum actorum commissionis neoacquisticae, ugyanott.

Gr. Rédey család levéltára, a nemzeti múzeumban. Mintegy 5–6 db. XVI. századi okirat.

Br. Révay család kis-selmeczi levéltára. Pesty Frigyes hagyatékából és dr. CSÁNKI DEZSŐ szivességéből.

Sóvári Soós család levéltára, a nemzeti múzeumban. A kún Parabuch comes adománylevelének átirata 1300-ból.

Szeged város levéltára. Hornyik János másolatai a m. tud. Akadémia kézirattárában.

Szepesi káptalan levéltára. A csanádi káptalannak egy 1427. évi kiadványa, eredetiben.

Tiszántúli ev. ref. egyházkerület levéltára, Debreczen. Egyházkerületi jegyzőkönyvek 1578-tól kezdve.

Tizedlajstromok, az országos levéltárban. A XVI. század második feléből.

Történelmi társulat letéte, a nemzeti múzeumban.

Urbaria et conscriptiones, az országos levéltárban. Néhány becses összeírás (Makó, Vásárhely stb.).

Br. Wesselényi család drági levéltára. Pesty Frigyes hagyatékából. A Csanád nemzetségre vonatkozó több oklevél.

Zalavári convent levéltára, az országos levéltár elenchusa nyomán. Egy-két oklevél-kivonat.

Íme, a régi Csanád vármegye oklevélkészletét magukba rejtő levéltárak, az ország egyik sarkától a másikig.

Munkám két kötetre oszlik. Az *első kötet* a vármegye általános történetét öleli fel, chronologikus rendben csoportosított fejezetek szerint. Ezekhez csatlakoznak mint *Mellékletek* a vármegye- és egyházfők névsorai. A vármegyefők — főispánok, alispánok és szolgabírák — névsorának összeállítása e munkában, nem szorul bővebb magyarázatra. De csonka maradt volna monographiám az egyháznagyok sorozatának közrebocsátása nélkül, nem csupán azért, mert ennek kritikai összeállítása még nincsen meg irodalmunkban, hanem főképen azért is, mert a régi vármegye birtokügyeivel e férfiak szereplése sokképen összeszővődik. A mellett a művelődéstörténeti szempont is igazolja ez összeállítást, mert hiszen a multban az egyház emberei voltak a szellemi műveltség fáklyavivői.

A Történelmi Bizottsággal kötött szerződéseim értelmében külön fejezetben kellett foglalkoznom Makó város és a reformáció történetével. E kötelezettség-

nek akar eleget tenni e kötetben a tizenharmadik fejezet.

A *második kötet* a városok és községek külön-külön történetét fogja betűsoros rendben tartalmazni. A levéltári anyag most már együtt levén, mindent el fogok követni, hogy ez a kötet mennél előbb nyomába lépjen az elsőnek.

Jól esik megvallanom, hogy munkám, melyet oly rövid idő alatt kellett megírnom, koránt sem nyerhetne volna ezt az alakot és teljességet, ha jóakaróim s barátaim a támogatás és segítségnyújtás sokféle jeleivel el nem árasztottak volna.

Szent Gellért székének fenkölt lelkű örököse, CSERNEKI ÉS TARKEÖI DESSEWFFY SÁNDOR csanádi püspök úr nemcsak anyagi támogatásban részesítette művemet, hanem a püspöki levéltár kincseit is rendelkezésemre bocsátotta. Kegyes érdeklődéseért hálás köszönetemet leróni, legkedvesb kötelességemnek ismerem.

Adatokkal és útbaigazításokkal támogattak nehéz úton: dr. FRAKNÓI VILMOS püspök, dr. SZENTKLÁRAY JENŐ apátkanonok, BUNYITAY VINCZE kanonok, HEGYMEGI KISS ÁRON tiszántúli ev. ref. püspök, SZILÁDY ÁRON dunamelléki ev. ref. egyházkerületi főjegyző, SZÖLLÖSSY ANTAL makói ev. reform. lelkész, továbbá dr. ANGYAL DÁVID, BÁRCZAY OSZKÁR, dr. BARÓTI LAJOS, ÉBLE GÁBOR, dr. MERÉNYI LAJOS és dr. SCHÖNHERR GYULA urak. Néhány értékes adatomhoz a néhai SZAMOTA ISTVÁN emléke fűződik. S a kiket itt első helyen kellett volna említenem, munkám bírálói: dr. CSÁNKI DEZSŐ és TAGÁNYI KÁROLY országos levéltárnokok, kedves barátaim, kik nemcsak sokoldalú utasításaikkal jártak kezemre, hanem becsesnél becsesebb adatokhoz is juttattak.

Lekötelező előzékenységükkel könnyítették meg

feladatomban megoldását: KRIVINAI LONOVICS JÓZSEF Csanád vármegye főispánja s a megyei Történelmi és Régészeti Társulat elnöke, s CZINKOTSZKY MÁRTON alberti ág. ev. lelkész, e Társulat főtitkára; azután dr. CSANÁDI MESKÓ SÁNDOR Csanád vármegye alispánja, CSEJTEI KRISTÓFFY JÓZSEF főjegyző és HORVÁTH JÁNOS levéltárnok urak.

Sok jóakarattal és szíves figyelemmel találkoztam dr. SZILY KÁLMÁN úr, a M. Tud. Akadémia főtitkára, SZILÁGYI SÁNDOR úr, a Történelmi Bizottság elnöke, dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ úr, e Bizottság előadója, s dr. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN úr, az Akadémia ügyésze részéről is.

Fogadják mindnyájan legőszintébb köszönetemet.

S ezzel útjára bocsátom e nagy szeretettel és lelkes odaadással írt munkámat. De ismételnem kell Cicerónak jelmondatul választott szavait, hogy műveimet nem írhattam úgy meg, a mint szerettem volna, hanem csak úgy, a mint az idő rövidségénél fogva lehető volt.

Írtam Buda-Pesten, 1896. szeptember 24-ikén.

DR. BOROVSKY SAMU.

I.

A Z Ő S K O R.

Az ős állatvilág nyomai. — A palaeolith- és neolith-kor embere. — Őskori telepek. — A rézkor és emlékei. — A bronzkori ember. — Bronzkori telepek. — Temető halmok. — Herodotosz tudósítása a Maros vidékéről. — Az agathyrsek. — A római emlékek. — A gepidák. — Népvándorláskori leletek. — Az avarok és ó-szláv népek. — Földvárak.

Jó Isten tudja, hány ezer esztendővel ezelőtt, a nagy magyar alföldet s vele együtt Csanád vármegye területét is tenger borítá. Nagy idő kellett ahhoz, míg innen a tenger vize elvonult s az ekként szabaddá lett tengerfenék élő állatok lakásává válhatott.

Az ős állatvilág akkor lépett föl itt, mikor az alföld folyórendszere már kialakult. E világ legjellemzőbb képviselője a mammoth volt, melynek csontmaradványai gyakran kerülnek elő a Tisza és Maros medréből. Különösen a Tisza ontja bőven e csontokat; bizonyosságai a *török-kanizsai* és *szerb-keresztúri* e nemű leletek.¹

Az ősállatokkal egyidejűleg, vagy nem sokkal utánuk, megjelent vidékünkön az ember. Nem a mai értelemben vett gondolkodó lény volt ez, hanem a művelődés legalsó fokán álló elhagyatott teremlés, kinek élete az elemekkel és vadállatokkal folytatott harcban telt el. Nem értett még ahhoz sem, hogy magának hajlékot építsen; leginkább barlangokat, odúkat választott lakásául s kezdetleges szerszámainak durván alakított kövekből és csontokból formálta. Ez volt a palaeolith-korszak (régibb kőkor) embere.

---

¹ Milleker, *Délmagyarország az őskorban* 5.

Helyét évszázadok vagy tán évezredek múlva műveltebb, de nem kevésbé kezdetleges faj váltotta fel; t. i. a neolith-korszak (újabb kőkor) embere. Ez már lakóhelyet is tudott magának építeni; rendszerint folyók mellett elterülő fensíkokon választott magának tanyát, s magával hozta ide a házi állatokat is. Fölsimerte az együttlakás hasznát s épen azért csoportosan élt együtt többed-magával. A kőszerszámokat is nagy ügyességgel állította elő s a csontokból is változatosabb eszközöket készített, mint tudatlanabb elődje. S azután tudott az agyag-mívességhez is, a mi nagy előnyére szolgált.

Nyomait a régi Csanád vármegye területén, különösen a folyópartokon, mindenütt feltalálhatni. Nevezetesebb őskori telepek a Tisza mentén: *Hód-Mező-Vásárhely*,¹ *Szerb-Keresztúr*,² *Török-Kanizsa*³ és *Csóka*.⁴ A Maros mentén: *Pécska*,⁵ *Nagylak*,⁶ *Csanád*⁷ és *Makó*.⁸ Azonban nemcsak a folyópartokon találunk ily telepeket, hanem bentebb a síkságon is. Így a Marostól északra elterülő síkon: *Alberti*,⁹ *Dál*¹⁰ és *Dombegyháza*,¹¹ e folyótól délre fekvő területen pedig: *Szakálháza*,¹² *Zsadány*,¹³ *Knéz*, hajdani nevén *Kenéz*,¹⁴ *Rábé*,¹⁵ *Monostor*¹⁶ és *Béba*, egykor *Bél*¹⁷ községek határai mutatnak fel ilyen kőkorszaki telepeket.

A kúnyhókban élő s már a földművelés elemeivel is ismerős újabb-kőkori embert a rézkor embere követte. A szaktudósok úgy hiszik, hogy a kőkor ezelőtt mintegy háromezer évvel végződött be, s akkor kezdte az ember a maga szerszámai előállítására a természet állapotban talált rezet használni. E korszak azonban nem lehetett hosszú; legalább emlékei, a többi korokéihez képest, nagyon gyéren fordulnak elő ezen a vidéken. A régi Csanád vármegye területéről mindössze a *vingai* és *török-kanizsai* rézesákányokat sorolhatjuk ide.¹⁸

Ekkor már az arany is ismeretessé lesz, minthogy ez még sokkal gyakrabban fordul elő természet állapotban, mint a réz. De csakhamar feltalálta az emberiség a réznek ónnal való keverését,

¹ Arch. Értes. 1893. 177. — ² Uo. 330. — ³ Uo. 1890. 356. Milleker, *Délmagy. ősk. rég.* 14. — ⁴ Arch. Értes. 1891. 378. 1893. 444. — ⁵ Márki, *Arad tört.* I. 3, 8. — ⁶ Csanádm. rég. és tört. társ. évk. I. 68. — ⁷ Milleker, *Délmagy. ősk. rég.* 14. — ⁸ Csanádm. évk. I. 68. 104. — ⁹ Uo. I. 69. — ¹⁰ Reizner, *Makó tört.* 6. — ¹¹ Márki, *Arad tört.* I. 7. — ¹² Milleker, *Délm. ősk. rég.* 44. — ¹³ Uo. 70. — ¹⁴ Uo. 32. — ¹⁵ Arch. Értes. 1891. 46. — ¹⁶ Milleker i. h. 36. — ¹⁷ Uo. 3. — ¹⁸ Uo. 31., 34.

s az ekként előállított keverékfémből, a bronzból kezdte készíteni eszközeit és fegyvereit.

Az az emberfaj azonban, mely a bronzot honosította meg hazánkban, szerfölött különbözött attól, mely az egyszerűbb kő- és réz-szerszámokkal megelégedett. Úgy látszik, Ázsiából vándorolt be ez is, bárha nem tudunk is számot adni arról, mely népcsaládhoz tartozott. Külön társas csapatokban élt ez is, s telepeit részint a síkon, részint halmokon vagy hegytetőkön helyezte el, de kedvelte a czölöpépítményeket is. A rendszeres földművelést a bronz sarlók gyakori előfordulása mutatja, s az ipar is magas fejlődésnek indul ebben a korban. Különösen az agyag- és bronzipar jutnak jelentékeny virágzásra. Bronz-eszközeit nemcsak kereskedés útján szerzik be az emberek, hanem maguk is készítik. Egy nevezetes bronzöntő-műhely maradványai közel vármegyénkhez, a torontálmegyei Borjason kerültek napfényre. A pénznek kezdetleges formája, az úgynevezett karikapénz is meghonosul e korban.

Bronzkori telep nagyon sok van az egykori Csanád vármegye területén; hogy csak a legfőbbeket említsük, ilyenek: *Csóka*¹ ma Torontálban, *Csanád*,² *Hód-Mező-Vásárhely*,³ *Kún-Ágota*,⁴ *Oroszlános*,⁵ *Mindszent*⁶ ma Csongrádban, *Pereg*,⁷ *Pécska*⁸ ma Aradban, *Perjámos*⁹ ma Torontálban, *Sövényháza*¹⁰ ma Csongrádban, *Szent-Tornya*¹¹ ma Békésben és *Kis-Zombor*¹² most Torontálban.

A bronzkori ember a maga halottait kétféleképen temette el: vagy elásta, vagy elégette. A hamvakat öblös urnába tette, s vagy egyszerűen elásta a földbe, vagy pedig, ha halottját nagyon meg akarta tisztelni, halmot emelt föléje. Így pl. *Török-Kauzsán*, hol egymás mellett öt sírt találtak, a csontvázak ülő helyzetet mutattak s mellettök ékszerek heverték. *Perjámoson* a csontváz mellett bronztőr és más szerszámok kerültek elő.¹³

De sokkal gyakoribb volt e korban a halottégetés. Az egykori és a mai Csanád vármegye területe tele van halmokkal, melyek nagyrészt bronzkori sírok. A mai torontálvármegyei

¹ Hampel, *Bronzkor* II. 22. — ² *Műrég. Kalauz* I. 120. — ³ Hampel, *Bronzkor* II. 59. — ⁴ *Műr. Kalauz* I. 120. — ⁵ Milleker, *i. h.* 35. — ⁶ *Compte-Rendue* II. 4. — ⁷ Márki *i. h.* I. 13. — ⁸ *Uo.* — ⁹ Milleker *i. h.* 20. és Baróti, *Perjámos* 7. — ¹⁰ *Compte-Rendue* II. 26. t. — ¹¹ Hampel, *Bronzkor* II. 157. — ¹² Milleker, *i. h.* 70. — ¹³ *Uo.* 68.

Bocsár határában, mely régente Csanád vármegye egyik legdélibb pontja volt, négy ilyen halom van:¹ de hol egyenként, hol csoportokban megtaláljuk e halmokat: *Gyálán*,² *Hód-Mező-Vásárhelyen*,³ *Klárafalván*,⁴ *Keresztúron*,⁵ *Királyhegyesen*,⁶ *Mokrinban*⁷ az egykori *Homokréven*, *Mindszenten*,⁸ a mostan temesmegyei, de régente csanádmegyei *Nagyfaluban*,⁹ *Oroszlánoson*,¹⁰ *Pádén*,¹¹ *Szajánon*,¹² *Szanádon*,¹³ a torontálmegyei *Szent-Ivánon*¹⁴ és *Tisza-Hegyesen*.¹⁵

A bronzkor, a leletekből következtetve, két korszakra oszlott: az első volt a tiszta bronzkor, a mikor az emberek túlnyomólag bronzból, de e mellett rézből, kőből és csontból készítették eszközeiket; a másik korszak volt az, melyben már a vas is szerepelni kezdett. Ez utóbbi korszakot a felső-ausztriai Hallstatt városról, hol egy e korból való nagy sírmezőt fedtek föl, hallstatti kornak nevezik a szakemberek.

S ez a korszak az, a mikor a történelem vidékünkre első sugarait rá veti. A történetírás atya, Herodotosz, ki Krisztus születése előtt a 484—405. évek közt élt, említi meg először a Maros folyót *Maris* alakban. Ő azt is tudja, hogy partjain egy fényűző nép lakott, a kiket *agathyrsek*nek hittak. Ezek már akkor itt tanyáztak, mikor Dárius Kr. e. 513-ban a szkythák ellen hadat viselt, s hatalmuk olyan nagy volt, hogy úgy a perzsákat, mint a szkythákat előnyomulásukban feltartóztatták. Volt fejedelmük is, nagyon kedvelték az arany ékszereket, hajokat és testöket befestették, s mint egy közös tűzhely tagjai az ellenségeskedést és haragot nem ismerték. Legalább így tudja ezt Herodotosz.

Ezek az agathyrsek, kik kétségkívül névadói voltak a Marosnak, a thrák népcsaládhoz tartoztak. Ugyane népcsalád tagjai voltak a *géták* és a *dákok*, kik a Maros partjain helyökbé következtek. De sem ezek, sem amazok nem hagytak maguk után olyan emléket, a mely Csanád vármegye történetének szempontjából nevezetes volna. Legfeljebb egyes bizonytalan elnevezések maradtak utánuk, melyekkel a történettudósok sem tudnak mit csinálni.

¹ Milleker, i. h. 6. — ² Uo. 26. — ³ *Compte-Rendue* I. 155. — ⁴ Milleker 32. — ⁵ Uo. 31. — ⁶ *Compte-Rendue* I. 155. — ⁷ Milleker 36. — ⁸ *Compte-Rendue* I. 155. — ⁹ Fényes, *Geogr. szótár* III. 128. — ¹⁰ Milleker 38. *Compte-Rendue* I. 156. — ¹¹ Milleker 38. — ¹² Uo. 44. — ¹³ Uo. — ¹⁴ Uo. 27. — ¹⁵ Uo. 26.

A dák nép hatalmát a római császárok törték meg s Erdélyből és Dél-Magyarországból Dacia név alatt külön római tartományt rendeztek be. De a *római uralom* a Maros torkolata körül levő vidékre soha sem terjedt ki; azok a római emlékek, melyek Csanád vármegye területén elő-előfordulnak, vagy a rómaiakkal egy időben, barbár kezek útján, kerültek erre a földre (pl. pénzek), vagy később hordták azokat ide más népek századokkal azután, hogy a rómaiak mai hazánk területéről kivonultak (pl. épületkövek).

A népvándorlás idején csupa tolongás színhelye volt a Maros és Tisza partja. Először jöttek 272. körül a *vandalok*, kiket rövid, de erős harc után, a Maros mellett győztek le a góthok. Majd a IV. század vége felé megjelentek a *hunnok*, kikről csak homályos hagyományok maradtak ránk, a nélkül, hogy valami kézzelfogható emlékünknél volna róluk. A hunnok után a *gepidák* lettek urai a tiszántúli földnek. E germán faj, úgy látszik még azután is, hogy az avarok és longobárdok egy véres ütközetben legyőzték, hosszabb időt töltött ezen a vidéken s töredékei megérték a magyar honfoglalást is. Ők keresztelték el a Körös folyót; fővenyes, iszapos voltánál fogva a maguk nyelvén *Grisia*-nak nevezték el s ebből alakult a magyar név is.

De hihetőleg az ő hagyatékuk az a nagy aranykincs is, melyet az egykori Csanád vármegye területén, Nagy-Szent-Miklóson találtak e század elején. Ez a gazdag lelet, melyet a bécsi csász. és kir. régiségtár őriz, 23 darab aranyedényből áll (korsók, csészék, tálcák, ivóedények) s valószínűleg a Kr. u. V. vagy VI. századból való. A rajtok látható kereszt mutatja, hogy birtokosuk az üdvözítő hitnek híve volt. Némelyiken görög és ó-germán felirat is van; ezekből tudjuk meg, hogy ez az igazán fejedelmi kincs Buéla és Butaul gepida fejedelmeké volt valamikor.¹

A népvándorlás korából valók a vármegyéinket többé-kevésbé érintő *mártélyi*,² *orosházi*³ és *perjamosi*⁴ leletek is.

A gepidákat a keletről jött *avarok* szorították le a történelem színteréről. Lovas és fényűző nép volt ez is, mint a hunn. Nemzetiségük, mint a hunnoké is, mostanig sincs tisztába hozva;

---

¹ Arch. Értes. 1884. 1. — ² Uo. 1892. 413. — ³ Uo. 1890. 417. — ⁴ Baróti *Perjamos* 6.

területünkön mindössze a *kun-ágotai* avar lelet beszél róluk, mely hogy csakugyan az ő idejükből származik, azt a mellette volt aranypénz árulja el; ez a Jusztenián császár aranya (527—563).¹

A vitéz avarok, bár eleinte sok bajt okoztak szomszédaiknak, lassanként elkorcsosodtak s bele olvadtak a Magyarország területére ekkortájban nagy tömegekben bevándorló szláv népségekbe. Ezek a *szláv népek* előzőnlőtték az egész Duna-Tisza mentét; befészkeltek magukat mindenüvé s a lovas avar harczosok mellett ők voltak a békés pásztorok és szántóvetők.

A bolgár nyelvhez némileg hasonlító ó-szláv nyelvet beszéltek e jövevények, s a hová betették a lábukat, annak a helynek, ha nem volt, mindjárt nevet is adtak. Innen van, hogy Csanád vármegyében is akadunk ó-szláv eredetű helynevekre.

Az avarok ezekkel a szláv népekkel rosszabbul bántak, mint a barmokkal. Hogy magukat valamennyire biztosítsák zsarnokaik kegyetlensége ellen, a szlávok megközelíthetetlen mocsarak és erdők közepett földvárakat építettek. Ilyen földvár a honfoglalás előtti időből a mi vármegyénk területén is nem egy maradt fenn. A nevezetesebbek ezek közül a mostani *Donát* pusztán lévő, melynek régen Donáttornya volt a neve;² ilyen a *Pusztá-Földvártól* délre eső hatalmas sánczolat, mely a hód-mező-vásárhelyi *Szőlős* pusztá határában emelkedik.³ A Marostól délre is *Máslak*, *Munár* és *Szécsány* egykor csanád-vármegyei községek határában vannak efféle ó-szláv erődtímenyek.⁴

Mindazáltal ezek a földvárak csak ideig való menedéket nyújtottak a sáncaik közé menekülő szlávoknak. Nem védhették meg őket kardcsapásaitól a 895-ben beköltözködő magyarságnak, mely előbb mint hódító jelent meg köztük, majd mint honalapító fogadta őket kebelébe.

A Maros-vidék ó-szlávjai meghódoltak a honfoglalók előtt, s mikor azután őseink felhagyva a kalandozó élettel, letelepültek, magukba olvasztották, magyarokká tették őket.

---

¹ Pulszky, *Avar leletek* 6. — ² *Compte-Rendue* I. 99. — ³ Fényes, *Geogr. szótár* IV. 278. — ⁴ Milleker 35., 45.

II.

G E L L É R T.

A Maros legalsó folyása. — A Harangod és Szárazér. — Mocsarak. — A hagyomány Csanád vármegye megalakulásáról. — Ajtony és tartománya. — Az erdélyi sókereskedés. — István király és Ajtony. — Csanád, a Doboka fia. — Ajtony udvarában. — Csanád Istvánhoz menekül. — Készületek Ajtony ellen. — A nagy-őszüi ütközet. — «Csanád városa». — Szláv lakosság. — Szeged és az erdélyi só. — Gellért. — Származása és fiatalkora. — Magyarországra jövele. — Marosvári püspök lesz. — Gellért munkatársai. — A térítés. — A régi templom. — Főesperességek. — Az egyes főesperességek kiterjedése. — Püspöki iskola. — Gellért körútja. — Maurus küldetése. — Egyházi épületek. — Kőszállítás Erdélyből. — A székeskáptalan. — A társaskáptalan. — Gellért kegyelele Szűz Mária iránt. — Viszonya a királyi udvarhoz. — István király halála s Gellért balsejtelméi. — Péter és Aba Sámuel. — A húsvéti beszéd. — Endre és Levente. — Vata lázadása. — Gellért utolsó útja. — Vértanúsága.

A merőben sík terület, melyet a Maros legalsó folyása öntöz, s mely mindjárt a magyar királyság első századaiban Csanád vármegyéet alkotta, Magyarország más területégeihez képest meglehetősen későn jelenik meg a történelem színhelyén.

A mint a Maros kilép a hegyek közül az alföldre, jobbról is, balról is hatalmas vízmedrek mutatják, hogy az ősidőkben vizét megosztva juttatta el a Tiszához. A balparti oldalon a mai Főnlak mellett szakad ki belőle egy nagyobb szerű ér, mely hajdan egész rendes folyóvíz volt s *Harangod* néven merész kanyarulatokban haladt el a mai Német-Szent-Péter, Munár, Székesút, Nagyfalú, Szerb-Szent-Péter, Szaravola, Nagy-Szent-Miklós, Ó-Bessenyő, Valkány és Hodics mellett s ömlött Pádé alatt a Tiszába. Régi neve ma már *Aranka* alakot öltött s egykori jelentőségét is teljesen elvesztette, a mennyiben most leg-

nagyobb részében víz nélkül szűkölködő száraz meder. A Maros balpartján, körülbelül a mai Arad felett, az úgynevezett *Szárazér* vette át a Maros vizének egy részét s juttatta el a mai Torna, Batonya, Kovácasháza, Tót-Komlós, Sámson, Földeák mellett elhaladva a Tiszába.

Úgy vegyük a dolgot, hogy ezek az erek réges-régen, talán még a történelemelőtti időkben, szolgáltak a Maros vizének levezető csatornáiként. Az Aranka ugyan a történelmi időkben is még mint folyóvíz kerül szemünk elé; de a Szárazér, legrégebbi alakjában is *Zarazer*,¹ arra mutat, hogy mióta magyarság lakik partjain, nem volt rendszeres folyóvíz.

A régi Csanád vármegye e három folyó, a Maros, Aranka és Szárazér partjain alakult meg. Itt találjuk e vármegyét már első okleveles feltűnésekor s ezen a területen maradt meg egészen elpusztulásáig. Legfeljebb egyes helységeket nyert vagy vesztett koronként, de törzse mindig ezen a területen feküdt.

Minden oda mutat, hogy abban a hajdankorban, a hova történelmi adataink már el nem hatolnak, ezen a területen feneketlen mocsarakat alkottak a Maros és imént említett mellékágai. Nagy munkájába kerülhetett az itt kezdetben letelepedett embereknek, míg maguknak az egyes kiemelkedő földnyelveken és szigeteken biztos lakóhelyet teremthettek. Sajnos, ezekre a küzdelmekre sem az archaeologia, s még kevésbé a történet-tudomány adatai, nem nyújtanak semmiféle támasztékot. Arról is keveset tudunk, melyek lehettek a honfoglaláskor a vármegye területén a lakott pontok.

Az kétségtelen, hogy a Maros-balpart azon pontján, hol a későbbi Csanád vára emelkedett, már sz. István kora előtt jelentékeny telep állott. Ezt nemcsak az bizonyítja, hogy e telep adott a szent István korában megalakult vármegyének nevet, hanem az a nagybecsű hagyomány is, mely a *Szent Gellért Életrajzában* ránk maradt.

Lássuk ezt az érdekes tradíciót, hogyan képzelí Csanád vármegye megalakulását?²

---

¹ 1256-ban. *Erdélyi múzeum levéltára*. V. ö. *Árpádkori új okmánytár* VII. 429. — ² Az *Acta Sancti Gerardi* cím alatt gr. Batthyány Ignác erdélyi püspöktől kiadott (Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis scripta et acta hactenus inedita, cum serie episcoporum Chanadiensium. Albo-Carolinae 1790.) úgynevezett nagy legendát semmi esetre sem tarthatjuk egy-

Azon a rengeteg területen, mely a Maros folyótól a Dunáig terjed, sz. István király korában egy Achtum nevezetű igen hatalmas főember uralkodott. A mai történetírás Ajtonynak ejti nevét s fogadjuk el ezt mi is. Ajtony Marosvárosában székelt s úgy látszik, egyike volt azoknak a törzsfőknek, kik a fiatal magyar királyság eszméjével és felsőbbbségével nem tudtak megbarátkozni. Ő is keresztyén volt, mint a neophyta István, csak-hogy nem a római egyház avatta fel, hanem «a görögök szerinttartása szerint Viddin városában keresztelkedett volt meg» s hatalmát is a görögöktől vette. S minthogy a keresztyén hitben nem volt tökéletes, hét feleséget tartott; de azért Marosvárosában Keresztelő sz. János tiszteletére monostort építtetett «apátot helyezvén bele görög barátokkal az ő törvényük és szertartásuk szerint».

Minthogy akkora hatalmas, folyókban gazdag terület uralta, természetes, hogy tartományában mérhetetlen legelők voltak. A mellett, hogy istállókban kitűnő paripákat tartott, szilaj méneseket és híres gulyákat táplált a folyamok melléke. Se szere, se száma nem volt jószágainak, udvarházainak. Ez a gazdagság azután elbizakodottá tette; «István királynak legkevésbé sem adja vala meg a tiszteletet, bizakodva vitézeinek és nemeseinek sokaságában, kik felett uralkodását gyakorolja». Egészen világos ebből, hogy Ajtony nem volt más, mint egy büszke nemzetségtű, ki a király hatalmát semmibe sem vette.

korú kútfőnek, mint azt dr. Karácsonyi János teszi *Szent Gellért csanádi püspök élete és művei*. Budapest, 1887. czímű, különben jeles művében. Büdinger, *Oesterreichs Geschichte* 424., 425. 2. j. s még inkább Pauler Gyula, *Századok* 1888. 57—65. l. szerintem minden kétséget kizáró módon kimutatják, hogy ez életrajzban nem szabad egykorú forrást látnunk. Nem korábban, mint a XIV. század közepén keletkezett műről van itt szó, mely a corsendonki kis legendán, a képes krónikán mint főforrásokon kívül használhatott, sőt használt is a XI. századig visszanyúló följegyzéseket. Minthogy a Pauler Gyula i. h. levő fejtegetései elősorolják mindazon argumentumokat, melyek a nagy legenda egykorú voltának ellenmondanak, felesleges szöszaporítás lenne azokat itt újra felsorolni. Mégis egy-néhány eddig fel nem tűnt körülményre legyen szabad nekem is rá mutatnom. a' A nagy legenda tulajdonneveinek orthographiája határozottan a XIV. század közepére utal. Hasonlítsuk össze e végből tulajdonneveit, a legjellemzőbbeket, ezek legrégibb formáival. Achtum: Anonymusnál Ochtum: 1329. Hohtunmonustura *Sztáray-okl.* I. 59.; 1343. Ohtunmonustura Pesty, *Helyn.* 217.; 1329. Achtunmonustura *Sztáray-okl.* I. 59.; 1352. Achton

Erdély sóaknái már a rómaiak korában nagyhírűek voltak; ezek látták el az egész Magyarországot is, már a honfoglalás után következő időkben, a megfelelő sószerűséggel. Úgy látszik, a rómaiaktól félbenahagyott sóbányákat a magyarság beköltözését megelőzőleg itt lakott szláv törzsek kezdték turkálni; legalább a magyarországi sókereskedés legelső nyomai e szláv népekre vihetők vissza. Minden kétséget kizárólag erre mutatnak a szláv eredetű *akna*, *bánya* és *szolnok* szavaink.

Az erdélyi sókereskedés egyik természetes útja a Maros volt. Ezen úsztatták le a sóval megrakott hajókat, melyek legalább is egész Dél-Magyarország lakosságát ellátták. Már szent István korában nagyban kellett folynia a sókereskedésnek; a tordai sóbányákról már egy 1075. évi oklevél emlékezik.

Mint hogy a Maros vidékét Ajtony tartotta megszállva, mi sem természetesebb, mint az, hogy a sószállítás elé mindenkor akadályokat gördíthetett. Csakhamar meg is tette. A Maros révén egészen a Tiszáig vámszedőket és őröket állíttatott fel s a birtokain keresztül vitt só után vámot szedtetett. Ezzel az egész országnak roppant károkat okozott, mert alig van baromtenyésztésből élő népre nézve, mint a milyen akkor a magyarság volt, fontosabb élelmi cikk a sónál.

István király csak az alkalmat várta, hogy a büszke törzsfő hatalmát megtörje. Annál inkább óhajtotta ezt, mert az elégtelenség, a keresztyénség ellenségei mind Ajtony udvarába mene-

---

Monustur *Országos levéltár diplomatikai osztálya* (röviden *DL*. betűkkel fogjuk jelölni) 4568. — Chanadinus: *Anonymus*nál Sunad; 1217. Chunad, Sunad *Várad*i *registrum*. A Chanadinus nevet a Csanád nemzetségbeli Csanád esztergomi érsek († 1349) hozta forgalomba. — Kwkyner: 1211. Cucenherch *Árp. új okm.* I. 115.; 1256. Kukener *Erd. műz. lt.*; 1328. Kukynher *Zichy-okm.* I. 317.; 1333. Rukener *Mon. Vatic.* I. 147.; 1334. Kukenher *uo.* 154.; 1339. Kukener *Zichy-okm.* I. 560.; 1347. Kukyner *Uo.* II. 244. De már 1337. Kwkyner is *Erd. műz. lt.* (*Anjouk. okm.* III. 368. hibásan Kwhyner) és 1340. Kekener *Zichy-okm.* I. 590. — Zewreg: 1239. Zeurug *Árp. új okm.* VII. 76.; 1333. Hewreg (Zewreg h.) *Mon. Vat.* I. 147.; 1411. Zewreg, Zevregh Varga, *Szeged tört.* 214.; 1490. Kyszewregh, Naghzewregh *DL*. 30329.; 1557. Zewreg, Belsewzewregh *Liber reg.* III. 436. — Canysa: *Anonymus*nál Kenesna; 1231. Monasterium Kenaz (*Kanisa*-Monostor) *Árp. új okm.* XI. 220.; Ecclesia de Kenaz (ua.) *Mon. Strig.* I. 294.; 1256. Monasterium Kenysa (ua.) *Erd. műz. lt.*; 1334. [Rew] Kanisa *Mon. Vat.* I. 154.; 1335. Rewkanisa *Uo.* 158.; 1367. Kanysa *DL*. 5539.; 1381. Kanisa *DL*. 6766.; 1450. Rewkanisa *DL*. 30828.; 1489. Kanisa *Gr. Csáky cs. lt.* — Nagenz:

kültek s egész alkotását fenyegetve látta, ha Ajtonyt ideje korán meg nem semmisíti.

Egy ilyen elégtelenen főember volt az Ajtony udvarában a pogány Csanád, ki úgy látszik Erdélyből, a lázadó Gyula táborából menekült Marosvárosába. Atyja, Béla király névtelen jegyzője szerint, Doboka volt, anyja pedig István király egyik nőrokona. Marosvár ura nagy örömmel látta a maga körében Csanádot, ki mint a király közeli rokona, bizonyára nagyszámú néppel szaporította fegyverfogható embereit. S hogy magához minél erősebb kötelékkel fűzze, megtette őt hadai vezérévé s reá bízta fegyvereseinek sokaságát. De viszont gyanakodó szemmel is kísérte s épen nem bízott őszinteségében. Ugyanazért hihetőleg kémekkel vette körül s a legkisebb gyanúok elég volt arra, hogy Csanád elveszítse hitelét.

Ez az állapot tarthatatlanná tette Csanádra nézve az Ajtony udvarában való maradáást. Félnie kellett, hogy Ajtony, ellenségeinek áskálódására, egyszer csak elteszi őt láb alól. Az ilyen félpogány főnökök nem sokat hallgattak a lelkiismeret szavára. Nemsokára csalhatatlan jelekből is meggyőződött róla, hogy Ajtony csakugyan életére tör. Ekkor nagy dologra határozta el magát. Titkon ott hagyta Marosvárást s egyenesen Esztergomba ment István király elé, kinek nagy lelkéről s mindent megbocsátó jámborságáról csodahírek szárnyaltak.

Bűnbánattal lépett a kegyes király elé, s nemcsak szolgál-

---

a XI. században ilyen formában merő képtelenség. Még sokkal később is e melléknévnek következő alakja használatos: 1221. Nogholm, 1265. Nogrevy, 1346. Noghlabu, 1391. Noghegfark stb. L. Szamota, *A tihányi apátság alapítólev.* 12. Általában a XI. században a helynevek Nagy- és Kis- jelzővel való megkülönböztetését teljesen kizártnak kell mondanunk. Nagy-Ősz neve 1451. Naghuz *Dl.* 1445. Sajnos, korábban nem fordul elő. Ezek szerint, ha a nagy legenda sz. Gellérttel egykorú író műve volna, minde tulajdonnevek a legrégibb formákat megközelítő orthographiával volnának írva; vagyis körülbelül: Ohtum, Sunad, Kukener, Zeurug, Keneza, Noghuz-féle alakokat mutatnának. — *b'* Az *Oroszlános* helynév szószármaztatása is olyan embernek műve lehet, a ki nem volt tisztában e szó személynév-jelentésével. Hogy ez eredetileg személynév volt, azt mutatja a vele összefüggő -monostora szó, egészen úgy mint megyénkben Ajtonymonostora, Párdánymonostora, Békésmegyében Gerlamonostora, Gyulamonostora stb. — *c'* Mesés dolog, hogy Marosvárást sz. István keresztelte el Csanád nevével; ha ez csakugyan tény lett volna, sz. Gellért utódai már csak kegyeletből a szent király iránt is, nem nevezték volna magukat a XI. században

gálatát ajánlta fel neki, hanem hajlandónak jelentette magát a keresztség föl vételére. Az ellenszegülők iránt hajthatatlan, de a megtérő bűnösök iránt engedelkeny István jó szívvel fogadta a megtért rokont; bevatta őt a keresztyénség magasztos tanáiba s csakhamar azután meg is kereszteltette. S hogy hűsége felől teljes bizonyosságot szerezzen, titkon megtudakolta, miért hagyta oda Ajtony udvarát. Mikor kitapasztalta, hogy Csanád nem kétszínűségből menekült hozzá, hanem hogy hűsége őszinte s a keresztyénségben is eléggé megerősödött, szívesen hallotta tőle a marosvári udvarról tett leleplezéseit. Csanád minden bizonynyal elmondta a királynak töviről-hegyire Ajtony hadseregének felszerelését, fölfedezte sebhető oldalait s biztatta a királyt, hogy a büszke kényurat alázza meg.

István, hogy Csanád őszinteségéről egészen megbizonyosodjék, még egy utolsó kísérletre határozta el magát. Összehívta hűséges jobbágyait, az országnagyokat s Csanáddal együtt maga is megjelent a tanácskozáson. E gyűlésen egyszerre csak így szólt a király országa nagyjaihoz: «Készüljetek harcra ellenségem, Ajtony ellen, foglaljuk el tartományát!» Míg e szavakat mondotta, éles szemeit Csanádra függesztve, szívébe igyekezett látni. Csanád arcán e szók hallatára nagy öröm tükröződött, s a király így folytatta beszédét: «Válaszszatok magatok közül oly férfiút, a ki a háborúban vezérünk legyen». Az országnagyok pedig egyhangúan felelének: «Kit lehetne alkalmasabbat

---

«marosi püspököknek» (episcopus Morosenensis), mint a hogy tényleg írták magukat. L. Karácsonyi *i. m.* 268. l. A «Csanád vára» elnevezés a XI. században keletkezett népies szólás, abból az időből, mikor már Csanád Marosvár helyén fölépítette a maga várát. Ez a népies elnevezés vált azután használatossá. — *d'* A nagy legenda szerint a marosvári görög «barátoknak azon város egyharmada szolgál vala». Csanád városának az 1561. évi adóösszeírás szerint volt 44 portája; ez mind *capituli Chanadiensis*. Föltehetjük, hogy kétszáz évvel előbb nem volt több 30-nál; ezekből 1421. aug. 12. Marczali Dózsa püspök 10-et kap (decem sessiones jobagionales in Chanadiensi civitate existentes ad curiam episcopalem spectantes). Kapja pedig ezeket *nove donacionis titulo*, vagyis már rég idő óta az övéi voltak s most a király csak megerősíti őt ezek birtokában. *Dl.* 11118. Úgyde 1427. ápr. 13. a csanádi káptalan végrendelkezési jogot ad ad supplicacionem civium et jobagionum nostrorum de Chanadino. *Szepesi káptalan ltára* Misc. scriu. 9. fasc. 10. nro. 1. 1459. okt. 11. pedig maga a püspök, Hangácsi Albert jelenti a pápának, hogy egész Csanád városa a káptalané. Már most mi következik ebből? Az, hogy Zsigmond király a város egy-

találni Csanádnál? Ő legyen a vezér!» S csakugyan Csanádot bírta meg a király a fővezérlettel. Csanád ekként válaszolt: «Legyen úgy a mint uramnak, királyomnak tetszik! A keresztyének közt új keresztyén vagyok, a kit csak nemrég keresztelek meg; szívesen kezdek új harczot, kész levén veletek élni és halni. Nosza, szálljatok ki hát s harczoljunk uram, királyom ellenségei ellen».

Megtörténtek az előkészületek. István nagy sereget adott a Csanád keze alá, s megindultak a Tisza felé. E folyón, úgy látszik. Rév-Kanizsa mellett keltek át. Egy más hagyományunk is, melyet a honfoglalás korára nézve Béla király névtelen jegyzője tartott fenn, Szoárd, Kadocsa és Bojta vezéreket szintén Kenesánál hajóztatja át a Tiszán, mikor a Maros és Duna közötti országrész elfoglalására mennek.¹

Ajtony már készen várta őket. Heves küzdelem fejlődött ki köztük, melyben mind a két részről sokan elhullottak. Délig állott a harcz, mikor Csanád serege nem bírván a túlerővel, visszavonult a kökényéri bokrokig, Szőregig és vissza a Tiszáig, egészen Kanizsa alá. Ő maga egy halomnál állapodott meg, melyet később Oroszlánosnak neveztek. Ajtony a maga seregét a nagy-őrszi mezőn vonta össze s itt foglalt várakozó állást.

S míg a két fél őrszemei, a beállott éjtszakán, ide s tova nyargalásznak, Csanád a vitézek védőjéhez, sz. György vértanúhoz fordul buzgó imádsággal, fogadást téve, hogy ha ellenségén győzelmet vesz, imádkozása helyén, a hol térdét a földre hajtotta, tiszteletére monostort épít. A mint így buzgón imádkozott, elnyomta az álom s álmában egy oroszán alakja jelent meg előtte, mely unszolta, hogy keljen fel hamar, támadja meg Ajtonyt s győzelmet fog venni rajta. Fölébredve, úgy tetszett

---

harmadát, bár adománya a püspöknek szól, tulajdonképen a káptalannak adja. Ezek után világos, hogy XIV. századi állapot lebeg a nagy legenda írójának szeme előtt, midőn a város egyharmadát tudja a káptalan birtokában; hiszen a barátokat Csanád nem kergette el, «hanem azon állapotban engedé őket maradni, a melyben találta». — e! Az elesett Ajtony levágott nyelvének históriája tisztán népmesei motivum (megvan Kriza *Vadrózsák* 406—411. l. «A vadász királyfiak» című mesében, hol a «tolvajoknak levágott orrik és fülik hegyi» szerepel szakasztott olyan módon, mint a legendánk meséjében). Egykorú íróról nem szabad föltennünk, hogy komoly történeti elbeszélését népmesei mozzanatokkal tarkázza.

¹ Anonymus 44. f.

neki, mintha két ember ereje szállotta volna meg. Összehívta tehát kapitányait s elmondta nekik csodálatos álmát. Ezek az álomban megjelent oroszlán képében sz. György vértanú látogatását hitték s dicsőítették az Istent, mondván: «Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, mi atyánk!»¹

Meg sem várva a reggelt, még azon éjjel rá rohantak Ajtony hadaira. Ezek a nagy-őszí mezőn pihenték az előbbi nap fáradalmait s nem is álmodták, hogy fejük felett a veszedelem. Az éj sötétjében véres ütközet következett; az álmukban meglepett emberek egymásra rohantak, mindenki fejét vesztette s a nagy mészárlásban csak azt nézte, merre meneküljön. A rövid, de véres tusában maga Ajtony is elesett, egész tábor a támadók kezébe jutott s seregének megmaradt romja meghódolt a győztes Csanád előtt.

Az ütközetben sok keresztyén harcos lelte halálát a Csanád seregéből is; ezek tetemeit Csanád szekerekre rakatván, Maros-várába szállíttatta s eltemettette őket a Keresztelő sz. János monostorának czintermébe. E monostor barátjait nem kergette el Csanád, hanem meghagyta őket abban az állapotban, a melyben találta.

A temetés után maga mellé vette Csanád a monostor apátját néhány baráttal együtt, s kirándult velök arra a helyre, hol álmában az oroszlánt látta, megjelölte a halmot, hogy fogadását, melyet sz. Györgynek tett, teljesíthesse.

Azután visszatért a királyhoz, ki nagy ünnepélylyel fogadta. Országnagyjai körében dicséretekkel halmozta el vitézségét s ekként szólott hozzá: «Ez naptól fogva azt a várost nem Maros, hanem Csanád városának hívják, azért hogy ellenségemet belőle kiöltöd; azon vármegye ispánja leszesz s azt a magad nevérről fogod nevezni. Csanád vármegyének hívják nemzedékről-nemzedékre».

Ime, az élénk képzeletű monda, melyet bátran tarthatunk a Csanád nemzetség őse, Csanád vezér epopoeiájának, a mint századok múlva kialakult. Feltűnően érzik rajta az egyház hatása, hogy a pogány ellenséget a keresztyénség bajnoka, sz. György segítségével veri le s győzelme emlékére monostor ala-

---

¹ Ezek a görög szavak azt jelentik: Uram irgalmazz, Krisztus irgalmazz.

pítására tesz fogadalmat. A két hős összeütközésében alig van valami népies vonás; ha volt is rajta, valószínű, hogy az egyház keze törölte le róla.

Mindazáltal e mondából két dolog emelkedik ki különösen; az egyik, hogy Csanád vármegye megalakulását magyarázza a maga módja szerint, a másik pedig, hogy az alsó Maros vidékének már sz. István idejében nevezetes történeti szerepet juttat.

Hogy a későbbi Csanád vár azon a helyen keletkezett, a hol Ajtony palotája, Marosvár állott, annak egyszerű oka az, hogy az Erdély természeti kincseit szállító hajóknak alkalmas kikötő helyül kínálkozott. A mai Torontál vármegye északi része, a Maros-Tisza szeglet, mely a leendő Csanád vármegyének déli felét alkotta, helyneveinek tanúsága szerint már a honfoglalást megelőzőleg nagyszámú szláv lakosságot táplált mocsaras síkjain. Marosvártól nyugatra, erdőszélen feküdt *Palota*, a Csanád nemzetségbeli Kelemenös bán palotája; neve szláv eredetű. Északnyugatra tőle a Maros balpartján *Zombor* ma is meglevő helység, melynek határa érintkezett a szintén szláv őslakosságra mutató *Velnök* faluval. A Tisza mellett feküdt régi nevezetes révével *Kanizsa*, eredetileg talán Keneza; alatta szintén a Tisza partján *Szanád*, s még lejjebb *Pádé*, eredetileg egészen szlávok szárájzát Podvej, s ez alatt *Morotva*: mind határozottan szláv eredetre valló helynevek. A Csanádtól keletre esett *Rohoncza*, hol hajdan monostor is állott s a Temesvár felé vivő út mentén *Kenéz* szintén igen régi szláv településeknek látszanak. E szláv népesség bizonyára élénk összeköttetésben állott a Maros vize útján, már a magyarok bejövetele előtt, az Erdélyben lakott szlávokkal; ha egyebet nem, sószerűségét mindenestre ezektől szerezte be. Az Erdélyből lefelé úsztatott sajkák és tutajok pedig alkalmasabb és szárazról, az Aranka mocsarai miatt, inkább megközelíthető helyen nem köthettek ki, mint Csanádon, illetőleg akkor még Marosváron.¹ Innen szekereken könnyű szerrel lehetett az erdélyi terményeket az egész Maros-Tisza szögben széthordani. A vidéki központnak tehát ott kellett előállania, a hol minden pontról akadálytalan volt a közlekedés, vagyis a hol Csanád vára és városa megalakult.

¹ L. az 1723. évi Mercy-féle térképen feltüntetett vízrajzi állapotot Szentkláray, *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből* I. köt.

Az, a ki e központtal bíró területet kezében tartotta, egyszerűs mind elzárhatta a Duna-Tisza közét, melyen már sz. István korában a kalocsai érsek terjesztette ki hatóságát, Erdély kereskedelmi czikkeitől és különösen sójától. *Szent Gellért Életrata* nem is mulasztja el, hogy e körülményre különös súlyt ne fektessen. Ha Marosvárnál feltartóztatták a sószállító hajókat, mint azt Ajtony tette, a kalocsai érsekségnek vagy legalább déli felének ez nagy vesztesége lehetett. Ez érseki tartomány-nak és az alája tartozó bácsi püspökségnek sóemporiuma Szeged volt. Igaz, hogy e város történeti szereplése elég későn kezdődik,¹ de ez koránt sem zárja ki azt, hogy Szeged már sz. István korában meg nem lett volna. Minthogy századok múlva is e városban nagy sóraktárak voltak, egész bizonyosra vehetjük, hogy Pest vármegye déli részére, azután egész Bács és Bodrog vármegyére nézve itt volt az erdélyi só lerakodó helye. Ennélfogva nagyon valószínű, hogy az erőszakos Ajtony hatalmának megtörésére István királyt az országos érdeken kívül leginkább a kalocsai érsek sarkallhatta, mint a kinek egyházmegyéjét legjobban sújtotta a marosvári főnök garázdálkodása.

Meghódítván Csanád vezér István király számára Ajtony tartományát, az apostoli királynak első dolga volt, hogy e területen püspökséget állítson. E püspökségre a velencei születésű olasz Gellértet nevezte ki az 1030. év körül.

Gellért püspök előkelő szüléktől származott: hasonnevű atyja patricius volt s mint gazdag és vallásos ember, szívesen látta maga körében a papokat. A patricius felesége is igen jámbor asszony volt, ki gyakran ajándékozott az egyháznak gyertyákat és más alamizsnákat. Házasságuk sokáig gyermektelen vala, mígnem hosszú együttélés után sz. György vértanú napján fiuk született, kit éppen ezért Györgynek kereszteltettek. A kis fiú öt éves korában súlyos beteg lett s ekkor szülei, ha egészségét visszanyerné, felajánlották őt sz. György vértanú szolgálatára. Ajándékaikkal együtt elvitték őt sz. György monostorába, hol az apát és barátok könyörgéseire szerencsésen felgyógyult. Öt esztendőt töltött azután a barátok iskolájában s ezeztől nyerte elemi ismereteit.

---

¹ Először 1199-ben említik az oklevelek. L. Varga, *Szeged története* I. 29.

Gellért patricius az akkori idők szokása szerint elzarándokolt Jeruzsálembe. Azok közé a boldogok közé tartozott, a kiknek megadatott a szent-földön meghalniok; ott is temették el. Özvegye megsiratta a jó férjet, s hogy emlékezete mindig előtte lebegjen, megkérte a monostor apátját, hogy fiának, Györgynek nevét cserélje fel atyja nevével, Gellérttel. Ettől fogva nevezték azután Gellértnek.

Gellért továbbra is a monostorban maradt, s midőn fölnevekedett, szerzetestársai közt annyira kitűnt, hogy őt perjellé választották. Ideje azután az áhitat és tanulás közt oszlott meg; a monostor apátja látván, hogy Gellért a tudományos ismereteket mohón szomjúhozza, Sirdianus társával együtt Bolognába küldte. Itt a nyelvtan, bölcészet, zene és egyházi jog ismeretében s a többi tisztességes tudományokban öt éven át nyervén oktatást, megszerezte a hozzájuk szükséges könyveket is, melyek akkor, kézzel írottak levén, még nagyon ritkák s éppen azért rendkívül drágák is voltak.

Az apát halála után Gellért lőn a monostor apátja. Néhány évre rá, hogy apáttá megválasztották, erős vágya ébredt, hogy elzarándokoljon Bethlehembe, sz. Jeromos monostorába. Egy zárai kereskedő hajójára szállott tehát, de tengeri vihar érte s hajójukat partra vetette. A hajó egy monostor mellett kötött ki, melyben véletlenül a pannonhalmi monostor apátja, Rasina, kivel úgy látszik még Bolognában kötött jó barátságot, tartózkodott. Rasina apát lebeszélte Gellértet a szentföldi utazásról s rábírta, hogy inkább Magyarországra jőjjön, mely «alkalmasabb hely a lelkeknek az Úr számára való megnyerésére».

Hajóra ültek tehát s Zarába eveztek. Itt ellátták magukat a szükséges élelemmel, könyveiket szamarakra rakták s kalauzt vévén maguk mellé, eljutottak a horvátországi Novigrádig s innen, miután új vezetőre tettek szert, kelet felé haladva, megérkeztek Pécsre, hol Maurus püspök nagy szívességgel fogadta őket. Itt találkozott Gellért Anastasius pécsváradai apáttal, ki tudományáért szintén megkedvelte őt. Kivitte magához Pécsváradra, hol Gellért a néphez beszédet tartott.

Közeledett Nagy-Boldogasszony napja, a mikor István király Fejérvárra szándékozott, hogy ez ünnepet az apátok és püspökök társaságában, kik ilyenkor a király udvarába gyűltek, együtt töltsé. Maurus püspök és Anastasius apát elhatározták,

hogy magukkal viszik Gellértet a király udvarába. «Mint hogy megparancsolta, hogy minden jövevényt befogadjanak, s a kiket arra alkalmasaknak ismernek, az ő személye számára tartsanak.»

A királyi udvar még akkor nem volt olyan népes, hogy Gellért jelenléte föl ne tűnt volna. Maurus püspök maga is kereste az alkalmat, hogy őt a királynak bemutassa. Midőn a király közelébe jutott s üdvözölte őt, ez halkan így szólt a püspökhöz:

«Honnan jön ez az ember hozzánk? Úgy tetszik nekem, hogy istenfélő ember.»

«Velence városából Jeruzsálembe szándékozik — válaszolá a püspök; csakugyan derék egy pap ez, felséges uram.»

«Hiszen ha itt marad velünk, akkor is Isten papja lesz, mi is Isten szolgálói vagyunk. Hogyan találhatna ennél az országnál alkalmasabbat Isten szolgálatára? Ne engedjétek elmenni, míg Isten segítségével ellenségemet, Ajtonyt meggyőzőm s neki adom Marosvárárt, hogy abban püspökké szenteljék.»

Másnap magához hívatta Gellértet s így szólt hozzá:

«Isten hozott jó ember; áldjon meg az Isten itt és a más-világon.»

Gellért térdet hajtva üdvözlé a királyt s monda:

«Királyi felséged méltóságához jöttem, mert zarándok vagyok, Jeruzsálembe vágyom, vannak társaim is, kik a Dunán velem együtt lehajóznak.»

«Jó ember — monda a király — hagyj fel e szándékkal s maradj velünk, hogy jól legyen dolgod. Hirdesd inkább itt az ígét az én népemnek, erősítsd a hívőket, térítsd a hitetleneket, öntözd az újdonsültetvényt; hatalmat adok neked, hogy országomban az ígét hirdesd s adok kalauzokat, kik éjjelnappal neked szolgáljanak. Te csak szádat nyisd meg s hintsd e nép szívébe az élet magvát. Ne akarj Jeruzsálembe menni, mert nem is eresztelek el. Ime, ma neked adám a marosvári püspökséget.»

Eltől fogva Gellértet választott marosvári püspöknek nevezték. Boldogasszony napján ő tartotta az ünnepi beszédet s Konrád fejezérvári prépost volt a tolmácsa. E beszédével annyira megnyerte a király kedvét, hogy többé nem is bocsátotta el őt magától; a magáéval szomszéd palotában adott neki szállást és ellátást, s fia, Imre herezeg nevelőjévé tette.

Midőn a királyfi nevelését elvégezte, a bakonybéli rengetegbe vonult s hét esztendőn át mint remete éldéglét itt. Az elhagyatott helyen egy kúnyhót épített magának s bőjtöléssel és imádkozással edzette lelkét. Itt «szerkesztgette könyveit, melyeket tulajdon kezével ír vala».¹

Mikor azután Csanád erőt vett Ajtonyon s a Maros vidéke István királyt ismerte el urának, a kegyes uralkodónak első dolga volt, hogy a nagy terület lakosságának lelki szükséglete ki legyen elégítve. Gellértnek már régen megadta volt a marosvári püspöki címet; most fölkerestette őt a rengetegben s felhívta, hogy püspöki székét foglalja el. Gellért készségesen engedelmeskedett ura parancsolatának; megjelent a király előtt s bizonyára lelkesedéssel vállalta magára az apostoli küldetést, mely után, mint az egyház hű fia, epedve sovárgott. Jóformán az egész tiszántúli vidék megtérítése várakozott reá. E nagy feladatra azonban egymagát elégtelennek találta; kérte a királyt, hogy adjon melléje segítőtársakat, papokat, kik vele a nagy munkában osztozzanak. István király szívesen hajlott a püspök kérésére; nemcsak azt rendelte el, hogy a meglevő egyházakból és monostorokból papok és barátok álljanak Gellért rendelkezésére, de egyúttal ispánjainak, kik az újonnan hódított terület igazgatásával voltak megbízva, parancsot küldött, hogy a néptől a szentírás követelte tizedet szedjék be s a begyűlt gabonát és más marhát szolgáltatassák át a püspöknek.

A király rendeletet küldött hát Pannonhalmára, hol a tőle alapított monostor már nagy virágzásnak indult s barátok elegendő számmal voltak, Pécsváradra, melynek apátja Gellérttel jó barátságot kötött, Zalavárra, hol szintén buzgólkodtak szent Benedek tanítványai s végre Bakony-Bélbe, hol a remete Gellért nagy tiszteletben állott. S meghagyta e monostorok apátjainak, hogy a mennyiben nélkülözhető szerzeteseik vannak, küldjék azokat Esztergomba, hogy az új marosvári püspökség szolgálatára indulhassanak Gellért püspökkel együtt. A pécsváradai monostorból István és Anzelm jöttek fel a király udvarába; Zalavárból Konrád és Albert; Bakony-Bélből Krátó és Tászló,

¹ A szíves olvasó bizonyára figyelmeztetésem nélkül is észreveszi, hogy ez érdekes részleteket a *Legendából* jóformán szóról-szóra vettem át. L. a 6—8. f.

s végre a legnagyobb monostorból, Pannonhalmáról négyen: Fülöp, Henrik, Lénárd és Concius. Ezek a férfiak a mellett, hogy nagy kedvet éreztek a hittérítés munkájára, egyszersmind fölszentelt papok is voltak s azonnal hozzáláthattak magasztos hivatásukhoz.

Gellért nem tudott magyarul; gondoskodni kellett tehát, hogy a mellé rendelt papok értsék a nép nyelvét, mert különben a térítés nagyon nehezen ment volna. S csakugyan a fentebbi szerzetesek közül heten magyar születésűek voltak vagy legalább jól beszéltek magyarul: Albert, Fülöp, Henrik, Konrád, Krátó, Tászló és István. A szent király áldása kísérte a lelkes csapatot, mely Gellért vezetése alatt hihetőleg hajón utazott le Kalocsára s itt egyházi fejének, az érseknek mutatta be magát. Valószínűleg Kalocsán várakozott rájuk Csanád ispán s szekérre ültetve őket, együtt jött velök Rév-Kanizsára, hol mindnyájan átkeltek a Tiszán.

Csanád ispán a *Legenda* szerint mindenekelőtt Oroszlánosra vitte Gellértet, a hol sz. György vértanú tiszteletére a monostort már építtetni kezdte. Gellért a monostort fölszentelte s a fölszentelés után ősi magyar szokás szerint nagy áldomást adott Csanád, s a püspököknek is, meg a barátoknak is igen sok ajándékkal kedveskedett.

Oroszlánosról Marosvárosába kocsiztak s itt a Csanád ispán vendégszerető háza fogadta őket. Csakhogy e városban a görög barátok monostorát és templomát kivéve, nem volt egyházi épület, s így míg a püspöki székhely fölépül, elég gondot okozott, hol szállásolja el Csanád a püspököket és papjait. Végre Gellérttel abban állapodtak meg, hogy a görög apátot barátjaival együtt áttelepítik Oroszlánosra, monostorukat pedig a püspökök és papjai foglalják el.

Azután mindjárt megkezdette Gellért az Úr kertjében a magvetést. Csanád, és a szomszédos vidékeken ispántársai, kihirdették a népnek, hogy Marosvárosában megjelent az Isten embere, s mindenki, a ki üdvösséget óhajt, siessen megkeresztelkedni. A hol a szép szó nem használt, az ispánok nem sokat haboztak, szekérre ültették a hajthatatlanokat, kiket a síma modorú olasz Gellért megkeresztelt s azután jól megvendégelt.¹

---

¹ Quos ipse (t. i. Gellért) tanquam filios suos suscipiens, ad mensam

Így lassanként több és több nép özönlött a püspöki székhelyre; szegények és gazdagok jöttek, hogy az új hit áldásaiban részesüljenek. Keresztelő sz. János monostora és a mellette levő kis templom körül tömérdek nép álldogált napról-napra; eleséget is hozott magával s várta, míg rá került a sor. Gellért papjainak pedig, kik a keresztelést végezték, csak éjszaka maradt egy kis pihenőjük, annyira elfoglalta őket a Krisztus szent szolgálata.

A görög barátok egyháza, melyet Gellért a térítés céljára lefoglalt, mintegy húsz méter hosszú, 12—13 méter széles templomcska volt. Alapjait 1868-ban találták meg s ugyanakkor felszínre került az előtte állott keresztelő medencze is, mely még ma is megvan s egyik érdekes emléke az ősi Csanádnak. E baptisterium az egyház nyugatra néző ajtajától mintegy négy lépésnyire, kissé délre feküdt s felette kápolna emelkedett. Déli oldalán egy csatorna vezette be a vizet a medenczébe s ebbe néhány lépcsőn lehetett bejutni; ezeken kellett a keresztelendőnek a vízbe leszállania. A lépcsővel ellentétes oldalon egy alacsony emelvény volt, a hol a keresztelő pap foglalt helyet.¹

A hagyomány természetesen úgy tünteti fel Gellért apostoli működését, mint a mely semmiféle akadályba sem ütközött. A *Legenda* szerint a nép seregestől özönlött Csanádra s alig várta, hogy a keresztségben részesüljön.² Jól tudja azt, hogy egyízben harmincz új keresztyén férfiú járult a püspök elé, kérvén, hogy nevelje gyermekeiket papokká; másszor meg mintegy százan jelentkeztek nála, hogy szenteljen nekik helyeket egyházak építésére.³ De hogy az egyes vidékeken hogyan terjedt az új hit s nem kellett-e — a mint hogy bizonyára nem is ment a dolog olyan simán, mint a *Legenda* képzei — néhol a nép ellenállását megtörni, mindezzel a tiszteletünkre nagyon méltó kútfő adós marad. Igen valószínű pedig, hogy a pogány magyarság nem egykönnyen hajtotta meg merev nyakát; bizonyára számos helyen vette be nehezen a nép az új tanokat, s máskülönben is az idegen származású Gellért, ki még ma-

---

suam reficiendi gracia invitabat. Ducebantur eciam multi per comites, quos constituerat rex... *Legenda* 11. f. — ¹ Karácsonyi *i. h.* 108—109. —

² Confluebant autem ad eum . . . postulantes in nomine trinitatis deisice baptisari. *Leg.* 11. f. — ³ *Uo.* 12. f.

gyarul sem tudott, bajosan emelkedett olyan népszerűsége, mint azt velünk kútfőnk elhíttetni szeretné.

A keresztség szentségét ez időben városokban kellett, az egyházi rendeletek értelmében, kiszolgáltatni; de hogy e célból nem mindenki sietett a püspöki székhelyre, azt maga a *Legenda* is beismerni látszik, midőn mondja, hogy a püspök a barátokkal együtt meg-meglátogatta egyházmegyéjét; igaz, hozzá teszi, «hogy fölszentelje azok czíntermeit, kik egyházakat valának építendőek».¹

Hogy azonban a térítés tervszerűen s az egyházmegye minden pontján megindulhasson, Gellért mindenekelőtt esperességekre osztotta fel püspökségét. E részben csak a nyugat-európai püspökségek példáját követte. Mióta ugyanis Heddo strassburgi püspök 774-ben a maga egyházmegyéjét hét főesperességre osztotta, általános szokássá vált, hogy minden újonnan szervezett püspökségben hét főesperes legyen. Ezek közt a «nagy főesperes» (magnus archidiaconus) tisztségét rendszerint a prépost viselte s mellé sorakoztak a «vidéki» (rurales) főesperesek. Az egyes főespereseknek természetesen külön-külön területük volt, bár ők, mint egyúttal kanonokok, rendesen a püspöki székhelyen tartózkodtak. Gellért a főesperesi kerületek beosztásában elfogadta a politikai beosztást, mint a hogy általában régen a főesperességek határai összeestek a vármegyék határaival. Minden jel oda mutat, hogy az új egyházmegye a következő hat vármegye területére terjedt ki: Csanád, Temes, Arad, Keve, Sebes és Krassó. E hat vármegyéből csinált Gellért hét főesperesi kerületet akként, hogy Csanád vármegye területét, melyet a Maros különben is két, majdnem egyforma részre osztott, két főesperesség számára jelölte ki, t. i. a székesegyházi főesperesség számára, mely a vármegye déli részén terült el, s a maroselvi főesperesség számára, mely a vármegye északi részét foglalta magába.

Jó lesz, ha mindjárt itt megismerkedünk az egyes főesperességek területviszonyaival.

A *csanádi* vagy *székesegyházi* főesperesség területén, a régi

---

¹ Episcopus egrederetur cum fratribus suis suam visitare dyocesis, ut consecraret eorum cymiteria, qui erant ecclesias constructuri. *Legenda* 12. f.

Marosvár vidékén, keletkeztek bizonyára az egyházmegye első plébániái. Itt volt a legrégibb időkben is nevezetes szerepet játszó tiszai átkelő, Rév-Kanizsa, melyet a vármegyei központtal jól járt országút kötött össze. A Harangod folyó és a Maros egybeszögellésénél volt Harangod falu, s az előbbinek mentén feküdtek Tóti, Nagyfalu, közel ehhez a későbbi monostorral is díszkedő Rohoncza, délre Varjas; a Harangod és Maros között egy csoportban Harmad, Perjémes és Fíged; a Harangod további folyása mentén pedig, kissé déli irányban, Szent-Péter és Szárafalva. Odább nyugatra Bessenyő és Valkány bessenyő telepek. A Maros torkolatához nem messze a ma is meglevő Szőreg, azután a Tisza mellett levő Szent-Péter s végre a Csanád nemzetség ősi birtokai közül Rábé, Kökényér, Razsán és Kemecse. Ezeket sorolja fel a XIV. század első feléből ránk maradt egyházi összeírás;¹ csak hogy ez a lajstrom koránt sem teljes. Egy egész esomó helységről tudjuk, vagy legalább föltehetjük, hogy nagyon régi egyházakkal bírtak; így Temerkény kőtemplomának, mint látni fogjuk, nevezetes szerep jutott a Csanád nemzetség történetében. Boldogasszonyfalva, szintén nemzetségi birtok, a Boldogságos Szűz tiszteletére emelkedett; Szent-Miklós, Keresztúr, Egyházas-Kér, Fejéregyház, Hódegyház, Százegyház, Szent-Iván, Temérdekegyház mind a székesegyházi főesperességben fekvő helységek, már nevükkel elárulják, hogy templom is volt bennök.

Sorrendben második volt a *temesi* főesperesség. Ez nagyjában a régi Temes vármegye területét foglalta magában. Tehát azt a jókora darab földet, mely keleten a korán megszűnt Sebes, északon Arad és Csanád, nyugaton és délen Keve s részben Krassó vármegyével volt határos. E roppant terület idővel három alesperesi kerületre oszlott: a Temesen innen való, a Temes és Borza, s végre a két Temes közt levő területre. Az elsőben a Berekszó patak mentén Piski, Sárd, Csoma, Csóka, Temesvár, Berekszó és Papd voltak a jelentékenyebb plébániák; a másodikban Sásvár, Vaja, Ötvény, Tárnok, Miklóskereke, Macedónia; s végre a harmadikban Csávás, Dócz, Vejtech stb.

A harmadik főesperesség volt az *aradi* vagy a mint a régi források egybehangzóan írják, orodi. Szintén a régi Arad vár-

¹ *Monumenta Vaticana* I. 145—161.

megyére terjedt ki s e szerint plébániái voltak úgy a Marostól délre, mint északra. A Marostól északra csoportosultak: a vármegye főhelye, Arad, mely később prépostsági székhely lett, Papi, Marján, Kinged, Mikelaka, Csolt, Szombathely, Ménes, Pálülése (a mai Paulis); délre estek Lippa, Bizere, Mácsalaka, Szécsény, Vinga, Fejéregyház, Kerekegyház, Fellak, Zádorlaka stb.

A negyedik főesperesség volt a *maroselvi* (marosontúli), mely Csanád vármegyének északi felét foglalta magában. Nevezetesebb plébániái nagyrészt a Maros partján feküdtek: így egészen keleten Gedös, Pécsk; azután Nagylak, Bökényfalva, Apátfalva, Tárnok, Makófalva, régies nevén Velnök, Tömpös. A Maroson innen feküdt Zombor. Kint a Szárazér felé eső síkon pedig Hód, Vásárhely, Szent-Király és Basarág.

Az ötödik főesperesség a *kevei*. Határai szintén összeestek a régi Keve vármegye határaival. S minthogy e vármegye a mai Torontál megye déli vidékén terült el, déli határvonalát a Duna képezte; kelet felé Krassó és Temes vármegyével érintkezett, nyugaton a Tisza, északon pedig Csanád vármegye volt vele határos. Később ezt a vármegyét s vele együtt a főesperességet is elnyelte Torontál vármegye, minek következtében a kevei főesperesség megszűnt s helyét a *torontáli* váltotta fel. Északi plébániái a csanádvármegyei Bocsár és Akács voltak, délen pedig a Duna mellett Pancsaly (a mai Pancsova). Keve a megye székhelye (ma Kubin) és Bálványos (most Bavanistye), de a melyet a pápai tizedlajstromok nem említenek.

A hatodik főesperesség a *sebesi* volt, melynek Sebes vármegye, s illetőleg a Karán és Sebes egyesült városok utóbbija adott nevet. A régi Sebes vármegyének nagyon korán meg kellett szünnie, mert emlékeink egyáltalában nem említik, s egykori létezésére is csak a főesperesség megvolta utal. A mai Krassó-Szörény megye helyén terült el s jelentékenyebb egyházi pontjai voltak: Sebes, Lugas és Krassó.

Végre az utolsó, a hetedik főesperesség volt a *krassói*, a régi Krassó vármegye területe. Ez a Karas folyó két partján terült el, Keve, Temes és Sebes vármegyék közt s délen a Duna volt a határvonala. Nevezetesebb plébániái Dent, a mai Denta, Ilyéd, a mai Illadia Krassó-Szörényben, Haram, a mai Ó- és Új-Palánka, Ermény, a mai German, Mező-Somlyó, a mai temes-

megyei Nagy-Semlak és a ma már nem létező Ér-Somlyó, egykori vár stb.¹

Ekként osztotta fel Gellért a maga egyházmegyéjét s e felosztás megmaradt századokon keresztül. Gellértnek jó érzéke volt hozzá, hogy e főesperességek élére papjai közül azokat válassza ki, kik a nép nyelvén szólani tudtak. A *Legenda* szerint az a hét, «magyar nyelven ügyesen tolmácsoló» szerzetes volt az első hét főesperes, kiket Gellért a dunántúli monostorokból magával hozott egyházmegyéjébe. S minthogy forrásunk, lehet egykorú adatok alapján, e főesperesek nevét valószínűleg abban a sorrendben közli, a mint az egyes főesperességek egymásután következtek, majdnem biztosan kimutathatjuk, kiket állított Gellért az egyes főesperességek élére. A zalavári Albert volt talán az első székesegyházi, a pannonhalmi Fülöp az első temesi, a pannonhalmi Henrik az első aradi, a zalavári Konrád az első maroselvi, a bakonybéli Krátó az első kevei, az ugyanonnan való Tászló az első sebesi s a pécsváradi István az első krassói főesperes.

Mikor azután egyházmegyéjét rendbe hozta, legfőbb gondját arra fordította Gellért, hogy az elvetett mag ápolására alkalmas tanítványokat neveljen magának. E czélból a püspöki székhelyen iskolát állított fel s azt egyik buzgó papja, Valter mester vezetésére bízta. A püspöki lakás közelében külön házat jelölt ki az iskola számára, s itt kezdte meg működését Valter egyszerre harmincz tanulóval. Ezeket már az új keresztyén szülők adták be az iskolába, azzal a határozott czéllal, hogy kiképzést nyerve, majdan papokká lehessenek. Az olvasás, írás és éneklés voltak akkor a tanítás főtárgyai; Valter is ezekre oktatta a maga új tanítványait. Az iskolának csakhamar híre ment, mind több és több ifjú jelentkezett. Különösen az egyházmegye tehetősb nemesei vitték Marosvárra fiaikat, «hogy a tisztességes tudományok gyümöleséhez jussanak». S Gellért örömmel fogadta őket; a legnagyobb gondot fordította nevelésükre, minthogy nem idegenek, hanem hazafiak voltak. Ezek közül választotta ki azután az első kanonokokat, mikor sz. György tiszteletére alapított káptalanát berendezte.

---

¹ Ortway, *Magyarország egyházi földleirása* I. 380—494. és a hozzá szolgáló térképek.

Az új hit kezdett napról-napra erősebb gyökeret verni. Mindinkább jelentkeztek az egyes birtokosok, kérve Gellértet, hogy szenteljen föl a számukra helyeket egyházak építésére. Egyízben mintegy százan járultak ily kérelemmel a püspök elé s elhalmozták őt ajándékaikkal; ki a mit tudott, lovat, ökröt, juhot s szőnyeget hozott, az asszonyok pedig gyűrűket és nyaklánczokat adtak a főpásztornak. Gellért azután útra kelt főesperescivel, hogy egyházmegyéjét bejárja s a templomhelyeket fölszentelje. Előtte jártak mindenütt a főesperesek, hirdetve az igét és keresztelve a népet. A mi ajándékokat kaptak, azokat mind Marosvárosába szállították. Gellért körútjában is legfőbb gondját arra irányozta, hogy tanulókat gyűjtsön, a kiket az alakuló egyházak igazgatására papokká képeztesse. S mikor az egyházak és templomok egymásután keletkeztek, úgy hogy Gellért már kifogyott a papokból, követeket küldött a dunántúli nagy monostorokba, hogy onnan küldjenek számára tanulókat és ha vannak, papokat. Innen azután mindenféle nemzeti-ségű emberek sereglettek hozzá; németek, csehek, lengyelek, sőt még francziák is. Gellért ezeknek is megörült, fölszentelte őket papokká s az egyes egyházak élére állította.

E nagy buzgósággal kifejtett munkának az lett azután az eredménye, hogy Gellért és emberei nem győztek mindenféle követeléseknek eleget tenni. Először is Valter mesternek gyűlt meg a baja a sok tanítvánnyal; mikor látta, hogy rá nő a tanulók száma, kérte a püspököt, hogy hozasson akár éneklő, akár olvasó mestert, mert ő nem győzi mind a két hivatalt betölteni. Gellért épen Maurus barátot készült elküldeni István királyhoz, talán azért, hogy eddigi működéséről jelentést tegyen a királyi udvarnál. Meghagyta tehát neki, hogy ha Fejérvárra érkezik, menjen be az iskolába, mely akkor e városban virágzó vala, s az itteni végzett tanulók vagy tanítóságédek közül válasszon ki egy tanítót s hozza magával. Maurus végezvén dolgát a királynál, bement az iskolába s itt egy Henrik nevű németet talált, ki helyettes tanító volt; ezt rábírta, hogy vele menjen Marosvárosába s könyveit is magával vigye. Mikor azután szerencsésen megérkeztek, Henrik és Valter úgy egyeztek meg, hogy amaz az olvasást, ez pedig az éneklést tanítsa.

Ekként hívei lelki szükségletéről eléggé gondoskodott volna Gellért. Hátra volt még, hogy székhelyét a püspökség méltó-

ságának megfelelő épületekkel lássa el. A maga egyházát szent György vértanú tiszteletére ajánlotta fel. E szenthez sokféle kötelék fűzte őt; sz. György nevére keresztelték, ennek monostorában élte ifjú korának legszebb éveit s egyházmegyéje is e szent közbenjárására szabadult meg a pogányság jármától. A székesegyház fölépítésére maga István király ezer márkát bocsátott Gellért rendelkezésére; valószínűleg Csanád ispán és a többi hívek is készséggel hozták meg áldozataikat, hogy a püspökség temploma mennél díszesebb legyen. Pénz tekintetében tehát Gellért nem szenvedett fennakadást; mesterembereket is könnyen kaphatott, ha a király udvarából nem, hát mindenestre olasz földről, hol rokonai, gyermekkori barátai éltek. De a mi az építkezést nagyon megnehezítette, az az a körülmény volt, hogy Marosvár vidékén sehol egy ökölnyi kő sem vala található. E nélkül pedig basilikát építeni teljes lehetetlenség volt. Hol vegyék az építéshez szükséges követ: ez a kérdés bizonyára sok fejtörést okozott Gellértnek és környezetének.

De nem azért jártak a marosi sószállító hajósok Erdélybe, hogy ennek kövekben való gazdagságát észre ne vegyék. Nem is kell a fáradságos kőfejtéssel vesződni; Erdély földje tele van réges-régi épületkövekkel, szerte-szét hevernek az utak mentén, a völgyekben, némelyiken még holmi ákom-bákom is van; csak össze kell őket szedni s hajóra rakva Marosvárosába szállítani. Egy-két esztendő alatt lesz annyi téglá, kő, hogy szépen épülhet sz. György vértanú székesegyháza. Úgy is lett; csakhamar elkészültek a kőszállításra berendezett erős fabárházak s elindultak Erdély gazdátlan tájaira, hol Hunyad vármegyében, Gyula-Fejérvár vidékén s még fentebb is, a Maros völgyeiben, száz meg száz ember fejtette szét az ismeretlen, ennél fogva semmire sem becsült romokat s rakta hajóra az ingyen szerzett építőanyagot. A megterhelt hajókat azután a Maros vize szépen leúsztatta Marosvár alá, hol az építőmesterek minden kőnek kijelölték a maga helyét.

Ezen a módon kerültek a római légiók téglái s a hunyadmegyei Várhely, a római Sarmizegethusa feliratos kövei Marosvárosába, s keltik a mai kor emberében azt a téves hitet, mintha e város már a rómaiak korában épült volna.¹

¹ Már Rómer Flóris talált Csanádon Leg. XIII Gem. jelzetű téglá-

Sajnos, a legrégibb székesegyház külsejéről s belsejéről semmiféle leírás nem maradt korunkra, s ennél fogva még hozzávetőleg sem állapíthatjuk meg, milyen volt az alakja és felszerelése. Valamint nincs tudomásunk a püspöki palotáról sem, melyet a művészetek iránt bizonyára fogékony, olasz származású főpap szintén fölépíttetett. A káptalant is minden bizonytalansággal ő szervezte; a kanonokok számára külön monostort emeltetett, a hol ezek szerzetesi életmódot folytattak. Együtt laktak, együtt étkeztek s egy fedél alatt háltak. A püspök szigorúan felügyelt rájuk.

Körülbelől ilyen szigorú fegyelem alatt álltak a keresztyénység első századaiban mindenütt a hazai káptalanok s csak később fejlődött ki az a szervezetük, melynél fogva közéletünkben, s különösen a birtokviszonyok rendezése körül, olyan nagy szerep jutott nekik. A káptalan élén a *prépost* állott, kire későbbben a püspök átruházta a káptalani tagok feletti felügyeletet; ő örködött a káptalan jogai s birtokai felett, tartotta a káptalani gyűléseket, melyeken elnökölt, s melyeken sokszor nagyfontosságú tárgyak, mint pl. a püspöki szék üresedése esetén a püspökválasztás, voltak napirenden. A prépost után az *olvasó*-

kat, miből bizonyítékot vélt meríthetni arra nézve, hogy itt egy marosparti római telepnek kellett léteznie. *Századok* II. 428. Henszlmann Imre is hajlandó volt a csanádi régi templom lerombolásakor fölfedezett régi falat római korinak tekinteni. *Arch. Közl.* VIII. 4., 3. j. Ortway Tivadar autopsia alapján állíthatja, hogy a római castrum képezte a későbbi magyar várnak a magvát; a plébánia pítvarát szerinte bélyeges római téglák borítják, az ajtópillérekbe római sírkövek vannak befalazva, domborműves alakokkal és ornamentikával. Egy feliratos kő is van itt, jöllehet feliratából többet ki nem betűzhetett ennél: MAB · ARC. Az egyik ajtó küszöbe gyanánt egy SARMIZ feliratú mészkö szolgál. *Magyarország régi vízrajza* II. 401. Megjegyzendő, hogy Morisenát (a római eredet vitatói azt hiszik, hogy ez volt a város római neve is) semmiféle classikus kútfő sem említi; sem a geographusoknál, sem az epigraphikában semmi nyoma. De a Maros mentén Szegedtől Lippáig sincsen semmi nyoma annak, hogy e folyó partjain valahol római telep állott volna. Azt a józan észszel ellenkező dolgot pedig a practikus rómaiakról föl nem lehet tenni, hogy künn a pusztaságban, mindenféle ellenséges néptörzsek közepett építettek volna várat. Nem, még ha azt akarták volna is, hogy ezerhatszáz év múlva az archaeologusok törjék rajta a fejöket, volt-e itt csakugyan római gyarmat vagy sem? Mert hiszen a római Dacia határai annyira ismeretesek, annyira kívül esett rajtuk a mai Csanád, hogy komolyan szóba sem jöhet római eredetősége.

kanonok (lector) következett, kit az első hely illetett meg a kar baloldalán s az első szó a prépost után, kinek távollétében egyúttal helyettese is volt. Az istenitisztelel alatt felügyelt az énekesekre s felolvasókra; ő volt továbbá a káptalani iskola igazgatója s azért iskolás kanonoknak is nevezték. Az ő tiszte volt végre a hiteles-helyi levelek fogalmazása s megírása. A harmadik volt a káptalanban az *éneklő-kanonok* (cantor), ki a jobboldali karban a prépost után következett s az olvasó-kanonok után illette meg őt a szó. Hivatása volt az istenitisztelel rendezése és vezetése; alatta állottak a harangozók, ő tanította be a székesegyház ének- és zenekarát. Végre rendszerint ő volt a püspök helytartója. A jobboldali karban az éneklő-kanonok után következett az *őrkanonok* (custos), ki, mint a neve is mutatja, a székesegyház kincseit és pecsétjét őrizte. Az őrkanonok után következtek a *főesperesek*, szám szerint heten, abban a sorrendben, a melyben kerületeiket előadtuk. Kötelességük volt főesperességüket minden évben egyszer meglátogatni, az egyházi pályára jelentkezőket összeírni s az egyes plébániákon a lelkészek és hívek érdekeinek szolgálni. A főesperesek után következtek a *kanonokok*, kiknek száma meg volt állapítva. Mennyien lehettek kezdetben, nem tudjuk; a *Legenda* harmincz kanonokról beszél, de ebbe a számba bizonyára befoglaltattak az olvasó-, éneklő-, s őrkanonokok és a főesperesek is. A káptalani tagok sorát a *karbeli papok* zárták be, kik rendszerint a székesegyházban alapított oltárok vagy a székesegyház mellett emelt kápolnák igazgatói voltak. Ezek nagyszámú személyzetet alkottak. A kanonokok kinevezése eleinte a püspök joghatóságához tartozott.¹

A székeskáptalan mellett nagyon korán, talán már Gellért idejében kellett felállania az egyházmegye fővárosában a társaskáptalannak, mely magát a sz. Üdvözítőről (ecclesia sancti Salvatoris) nevezte. Ennek külön birtokai voltak, s benne szintén prépost vezetése alatt kanonokok végeztek isteniszolgálatot, s a székeskáptalan hiteles teendőinek végzésében úgy a prépost, mint a kanonokok segédkeztek. A prépost rendszerint a székesegyházi főesperesi tiszte is viselte.

Gellért püspök különös kegyelettel volt eltelve szűz Mária

¹ Bunyitay, *A váradi püspökség története* II. 3—11.

íránt, kinek tiszteletére a székesegyházban is külön oltárt emeltetett; ez oltár elé ezüst füstölőt akasztatott, melynek szolgálátára két élemedett korú embert rendelt, úgy hogy ott a tömjén illata a nap egyetlen órájában sem hiányzott. Maga a püspök pedig minden szombat napon, valamint Mária mennybe menetelének ünnepén, magasztaló dicséretekkal, kilencz leczkét olvasott; a többi napokon pedig a reggeli és esti ima alkalmával kétszer járult körmenettel ehhez az oltárhoz. Az Isten anyja íránt való ez a nagy tisztelet abban is nyilvánult Gellértnél, hogy Keresztelő sz. János temploma tőzsomszédságában a Boldogságos Szűz tiszteletére monostort és külön egyházat alapított. Ezt a templomot jelölte ki magának nyugvóhelyül is, s pazar fényű berendezéséhez István királytól 500 márkát kapott, tíz vég bíborral és 50 vég posztóval, Gizella királynétól pedig négy vég bíbort s ugyanannyi vég bársonyt. E monostort a benedekrendi barátokra bízta, kiknek apátjává Fülöpöt tette meg.

A keresztyénség s ezzel a közműveltség buzgó terjesztéseért Gellért püspök nagyon kedves ember lehetett a király udvarában. Erre mutatnak azok a gazdag adományok, melyekkel István király Gellért építkezéseit támogatta. Tudva van, hogy István utolsó éveit nagyon elkeserítette az a tudat, hogy országának nem hagyhatott fiörököst. Sok gondot okozott neki, kire hagyja az ország kormányát s a keresztyénség gyenge plántáját, mely még alig vert gyökeret a nemzet nagy többségének szívében. A király nőtestvére, Gizella, Urseolo Ottó velencei dogénál volt férjnél s ezeknek volt egy fiuk, Péter. István ezt a Pétert szemelte ki utódjául. A dogéval való tárgyalásokat alig vezethette más, mint Gellért, ki maga is velencei születésű volt s e diplomatai küldetésre sokkal alkalmasabbnak mutatkozott, mint püspöktársai. Nincsen ugyan nyoma, hogy Péter megválasztásában Gellértnak mi szerepe jutott; de abból, hogy Gellért később Péternek elkeseredett ellensége lett, nem következik egyszersmind, hogy nem az ő közbenjárására nyerte el Péter a magyar trónt. Gellért épúgy csalódott a kegyetlen és önző Péterben, mint csalódott a nemzet legnagyobb része s nem csoda, ha idővel elfordult tőle.

1038. augusztus havában meghalt István király s a magyar urak hűséget esküdtek unokaöcsésének. Gellért székhelyére vonult s folytatta apostoli működését. De csakhamar meggyőződött

róla, hogy az új király nem lesz képes nagy elődjének munkáját betetőzni. Mindenütt mutatkoztak a bomladozás jelei s az ország egy válságos katastrophá felé közeledett. Gellértet nagy aggodalommal töltötte el a dolgok szomorú fordulata; nemcsak a nemzet fenmaradását féltette, hanem a keresztyén vallás sorsa is, melynek egész életét szentelé, aggasztotta. Látomásai voltak, melyek a jövődőt rémes színben tüntették fel előtte; «meg fog hasonlani Magyarország s lerázza a keresztyénség jármát; a papok és világiak meg fogják vetni beszédét s nem fogják bevenni az Isten ígését. A papság gúny tárgya lesz, a barátok tarka öltözetrel cserélik fel papi ruhájokat s világi élvezetekbe merülnek». Ilyenféle beszédekét gyakran lehetett hallani a marosvári püspök ajkairól.¹

Péter király hallatlan vakmerősége, melylyel az ország törvényeit tapodta, csakhamar felrázta a nemzetet; feltámadt a zsarnok ellen s István király egyik rokona, az Aba nemzetiségből való Sámuel zászlói köré csoportosult. Az addig elfojtott bosszúvágy Péter híveinek lemészárlásában keresett kielégítést. Az 1043. év nagy-bőjtjén az elűzött király tanácsosait nyársra húzták, másokat kövekkel vertek agyon. Aba Sámuel uralkodásának ez a bevezetése undorral töltötte el a nemzet jobbait; hozzájárult, hogy fegyverei is kudarczot vallottak III. Henrik ellenében. A nemzet előkelői, s köztük Gellért püspök is, elfordultak a szerencséjében elbizakodott, a veszélyek közt kicsinyhitű embertől.

Gellértnek nemsokára alkalmá is nyílt, hogy kárhozható szavát a király ellen fölemelje. Aba Sámuel a húsvéti ünnepekre fényes egyházi és világi kísérettel Gellért püspök székhelyére érkezett. Az volt abban az időben a szokás, hogy a nagy ünnepeken a helybeli püspök a székesegyházban a koronát a király fejére tette s imádkozott boldog országglásáért. Azonban Gellért olyan ellenszenvet érzett a király iránt, hogy e szertartás teljesítését határozottan megtagadta. Abát a nép és a papság nagy pompával vezette be a székesegyházba s ott a koronát a többi püspökök tették a fejére. Gellért pedig hófehér stólat öltött magára s a szertartás végeztével a szószékre lépven, e szavakat vágta a király arczába: «A szent bőjt arra

¹ *Legenda* 17. f.

való, hogy a bűnösök bocsánatot, az igazak jutalmat nyerjenek. Te pedig, király, azt kardod gyilkolásával megfertőztetted s tőlem az atya nevet elraboltad, minthogy ma legkedvesebb gyermekeim hiányzanak. Azért ezen a napon semmi bocsánatot nem érdemelsz. Mivel pedig a Krisztusért kész vagyok halált is szenvedni, megjósolom neked a jövőndőt. Ime, a jövő évben harmadszor támad fel ellened a bosszúállás kardja s elveszi tőled az országot, melyet csalárdul szereztél». A közel állókban, kik a latin nyelvet értették, meghűlt a vér e szavak hallatára; a király nem tudott latinul s nem értette meg Gellért kifakadását. A király barátai intettek a tolmácsnak, hogy hallgasson s a halálra ijedt tolmács nem is fordította le e szavakat. De a püspök észrevette, hogy a tolmács reszket; rákiáltott: Mondd el az atyai szavakat; előbbvaló az Isten félelme s csak azután a király tisztelete!» Erre a tolmács kénytelen-kelletlen megmagyarázta a királynak a püspök beszédét.

Abát meglepte az ősz püspök merészsége; de vagy mert fenyegetéseire nem hederített, vagy mert tisztelte Gellért nagy érdemeit, nem bántotta őt. S Gellértnek igaza lett; a bosszúállás kardja nem sokáig késett. 1044. június 4-én harmadszor verte meg Henrik Aba Sámuel Ménfőnél, s midőn a Tisza felé menekült, a vérét szomjazó magyarok, kiknek rokonait kegyetlenül leölette, Füzes-Abonyban megrohanták s megölték.¹ Henrik visszaadta az országot Péternek, ki elől kezdte a kegyetlenkedést; gyilkoltatta a nemzet előkelőit s népszerűségét teljesen eljátszotta azzal, hogy Magyarországot III. Henriknek adófizető hűbérül felajánlotta.

Ezzel azután betelt a mérték; a hazafiak titkon összeesküdtek ellene, s elhatározták, hogy az előbb Lengyelországba, majd az orosz fejedelem védelme alá menekült árpádházi hercegeket, Szár László fiait, Endrét és Leventét haza hívják, s Endrét királylyá teszik. Az összeesküvésben alighanem résztvett Gellért is; erre mutat, hogy a nemzeti párt fejei éppen az ő püspöki székhelyén gyültek össze s innen küldöttek követeket Szár László fiához. Endre és öcsese, Levente, az orosz fejedelem segédhadaival 1046. őszén keltek át a Kárpátokon s az egész nemzet csakhamar hozzájuk csatlakozott. A nép, mely az

---

¹ Szabó Károly, *Péter és Aba* 35.

idegen hittérítők által terjesztett keresztyénségben is csak a gyűlölt nyugat befolyását látta, úgy üdvözölte a hercegeket, mint a kik a régi nemzeti vallást jönnek visszaállítani. Ingerültsége annyira fokozódott, hogy minden rosszat, mely a hazát évek óta sujtotta, az olaszok és németek garázdálkodását, Péter kegyetlen zsarnokságát, a nemzeti törvények lábbal tapodását, az ország adófizető tartománynyá sülyesztését: mind a keresztyénségnek róttta fel. Mikor Endre és Levente Abaújtár alá érkeztek, a tömeg fenhangon kezdte követelni, hogy állítsák vissza az ősvallást, rombolják le a templomokat s kergessék el a papokat.

Endre engedett a fenyegető követeléseknek s színleg megígérte, hogy visszaállítja az őshitet. A népnek sem kellett több; csakhamar vezetője is támadt Vata személyében, ki őt pogány módra nyíratkozva, csak három oldalról eresztett le egy-egy csombókba font hajfűrtöt. Megkezdődtek a szabad ég alatt az ősi isteneknek bemutatott pogány áldozatok; a nép az eddig tiltott lóhúsból és lóvérből lakomázott, a táltosok és varázslók, kik a régi dicsőséggel teljes pogánykor felvirradását hirdették, most az egyházak és monostorok ellen tüzelték a népet. Kezdetét vette a keresztyének gyilkolása; nem kedveztek sem papoknak, sem világi embereknek, s különösen a németek és olaszok ellen dühöngtek. Tanács hirdetők vitték szét a nemzeti gyűlés határozatát: «Isten szava s Endre és Levente parancsa, hogy a püspökök a papsággal együtt ölettesenek le, a tizedszedők konczoltassanak fel, az ősvallás állíttassék helyre, az adó töröltessék el végkép s Péter emlékezete németjeivel s olaszaival veszszen el örökre!»¹

Endre és Levente a nemzet örömrivalgásai közt Székes-Fejérvár felé vették útjokat. Ide igyekeztek az ország püspökei is, köztük Gellért. Jóval előbb megérkeztek a koronázó városba, s minthogy a hercegek lassan haladhattak, a négy püspök, ú. m. Gellért, Besztréd, Bőd és Beneta elhatározták, hogy eléjök mennek s üdvözlík őket. Velük ment Szónok ispán, s nagyszámú keresztyén nép is követte őket. A székesfejérvár-budai országúton haladva, estére megérkeztek a Tétény és Érd szomszédságában állott Diód faluba, melynek temploma is volt szent

¹ Szabó Károly i. h. 43.

Szabina tiszteletére. Itt megháltak. Reggel, mielőtt elindultak volna, Gellért misét tartott s könyekre fakadva megjövendőlte, hogy a mai napon a vértanúság koronáját fogja elnyerni. Miután mindnyájan meggyóntak, elindultak a dunai rév felé, mely a Kelenhegy alatt közlekedett. Bizonyára híre jött, hogy a hercegek már a Dunához értek; az agg Gellért annyira erőtlenn volt, hogy kocsira kellett ülnie, a többiek gyalog követték őt. A mint a pesti révhez megérkeztek, ott már Vata és hívei átkeltek a mai budai oldalra; a püspökök láttára elfogta őket a düh és vérszomj, rárohannak a védtelen csapatra s közáporral fogadják. Gellért leszáll a kocsiról, letérdel a földre s fennhangon kiáltja: «Uram Jézus Krisztus, ne vedd nekik ezt vétkül, mert nem tudják, mit cselekesznek». A szent férfiú törhetetlen nyugalma még nagyobb dühvel tölti el őket; megragadják kezénél-lábánál fogva s felvonszolják a Kelenhegy szikláira, onnan a mélységbe taszítják. Még lihegett, midőn összetörve magát, a hegyről leesett, egyik gyilkosa lánsát dőf mellébe s azután egy kőhöz hurezsolják, melyen koponyáját összetörik.

Javában folyt a véres munka; Bőd püspök agyonkövezye ott hevert az útszélén, Besztréd halálos sebet kapott, melybe harmadnapra belehalt. Ekkor érkezett meg Endre herceg, ki már csak Benetát szabadíthatta ki a vérengzők körmei közül.

Így halt hitéért vértanúhalált Gellért, s ekként lőn Magyarország első vértanúja.

Másnap Pesten, a Boldogságos Szűz kápolnájában, szentelték be hamvait s helyezték ideiglenes nyugalomra. Endre is megkoronáztatta magát Székes-Fejérvárott, s ekkor kiadta a rendeletet, hogy a pogány szertartással mindenki hagyjon fel, térjen Krisztus hitére s István király törvényei szerint éljen. Két évig pihent Gellért a pesti (a mostani eskü-téri) templomban. Püspöki széke be volt már töltve, utódja Maurus lett. Az új püspök s Fülöp apát azzal a kéréssel járultak Endre királyhoz, engedje meg, hogy Gellért hamvait átszállíthassák a marosi székhelyre. Endre készséggel beleegyezett ez óhajtságba. Fölemelték hát a szent hamvakat rejtő koporsót s nagy díszszel vitték haza a vértanú testét a Boldogságos Szűz monostorába, melyet még életében ő maga jelölt ki temetőjeül. Koporsójára tették azt az öltözetet, a melyben megölték, teveszőr köpönyegét,

a követ, a melyen agyonverték, továbbá daróczingét és a kor-
bácsot, melylyel testét sanyargatta vala.

A Maros mentén áldották emlékezetét; a nép és papjai,
kiknek a megholdogult valóságos atyjuk volt, csodás dolgokat
tudtak regélni haló porairól.

Élete, mely valóságos apostoli missió volt, Csanád vár-
megyének századokra szóló alapot teremtett, holtteste pedig,
mely e földet mintegy megszentelé, rávetette gloriáját e vár-
megye történetének egész fejlődésére.

III.

AZ ELSŐ SZÁZADOK.

Csanád várának építése. — A várnépek. — A Csanád nemzetség birtokai. — A nemzetség előkelő szerepe. — A csanádi várföldek. — Nemesi birtokok. — A várispán és udvarispán. — Az első főispánok. — A telepítés. — A monostorok. — Gellért szentté avatása. — Szent Gellért és szent László. — A kúnok pusztításai. — Béla király névtelen jegyzője és Dél-Magyarország.

Mikor épült fel Csanád vára? E kérdésre a történeti kút-
főkben nem találunk határozott feleletet. A *Legenda*
elbeszéléséből, mely nagyon is magán viseli a mondaszerűséget,
csak annyit tudunk meg, hogy István király a vármegye ispán-
jává Csanádot nevezte ki s e vármegyét az ő nevére Csanád
vármegyének keresztelte el. Ez arra látszik mutatni, hogy Csa-
nád vára már szent István király korában állott, mert vármegye
csak ott lehetett, a hol egyszersmind vár is volt. Nagyon hihető
ennekfogva, hogy a régi Marosvár helyén Csanád már István
idejében fölépítette a várat; ezt nemcsak az akkori honvédelmi
szempontok tették szükségessé, hanem egyszersmind az a körülmény
is, hogy Marosvár püspöki székhely lett, melynek épületei
közt díszes és drága berendezésű templomok, monostorok és
paloták emelkedtek. A rakoncátlan bessenyők meg, kik ekkor
Erdély havasai megett tanyáztak, be-betörték az országba, s
a tiszántúli vidéken nem volt egyetlen vár sem, mely betöré-
seik ellen a lakosságnak védelmet nyújthatott volna.

Midőn tehát István király Csanádot az alsó Maros-vidék
ispánjává tette, bizonyára egyúttal arra is felhatalmazta, hogy
Marosvár helyén az akkori idők szükségletének megfelelő várat
építhessen. Mindenesetre Csanád vára volt az első tiszántúli
vár; mert a honfoglalás korából fenmaradt földvárakat alig

lehetett biztos erősségeknek nevezni. Hiszen ezeket még a lovas népek is, mint a honfoglaló magyarok példája mutatta, könnyű szerrel bevehették.

A várkatonaság fentartására az első királyok nagyszámú szolganépet rendeltek, kik firól-fira teljesítettek szolgálatokat s kötve voltak ahhoz a földhöz, melyet számukra kijelöltek.

A várszolgák és várföldek mellett, melyekről az első századok fogyatékos forrásai miatt csak nagyon hiányos ismereteink vannak, már a legrégebb időben nagy kiterjedésű föld volt az a terület, melyet Csanád ispánnak és nemzetségének adományozott István király. A *Legenda* ugyan egy szóval sem árulja el, hogy Csanád személyére szóló birtokokat is kapott a királytól; de szerencsére későbbi időkben fenmaradtak a Csanád nemzetség birtokaira vonatkozó osztálylevelek, s ezekből tudomást szerezhetünk arra nézve, melyek voltak e nemzetség ősi birtokai? A *Legenda* mindössze Oroszlánost emlegeti, mint a melyen még Csanád vezér építtette föl a monostort. Ez a birtok kétségtelenül ősi szerzeménye a nemzetségnek. Azonban neve inkább arra vall, hogy azt a nemzetségnek egyik Oroszlános (Arszlanič?) nevű tagja építtette, kinek negyedfél száz esztendő múlva — a *Legenda* szerkesztése idején — már emlékezete is egészen kihalt.

A nemzetség birtokai között nem találjuk a Marosvár helyén emelkedett Csanádot. Ez azt mutatja, hogy e vár a királyé maradt s később is, mikor a várszerkezet felbomlott, nem a nemzetség kapta, hanem a püspök s illetőleg a csanádi káptalan. Annál sürűbben következnek azonban a Csanád vár körül csoportosult nemzetségi birtokok.

Legdélebben feküdt *Halász*, vagy mint később nevezték *Halászmorotva*. «Ott esik, a hol a Péterréve felől jövő Harangod a Morotvába folyik,» — mondja az oklevél. A Morotva (szláv szó s jelentése *holt víz*) rendesen halastavat jelentett a régi nyelvben; s ekként e birtoknak már a neve is mutatja, hogy nevezetes halászó hely volt. Feljebb tőle a Harangod másik partján feküdt *Pádé*, ma is meglevő falu, melynek régi szláv neve Podvej is előfordul az oklevelekben. Még feljebb a Harangod jobb partján, a mai Szent-Miklós irányában, magaslott *Kér* falu temploma, mely falut épen templomáról Egyházas-Kérnek is nevezték. Mellette terült el a ma már teljesen eltűnt *Sót*

határában a Fejértó nevű halassal. Még fentebb az Oroszlános és Valkány közt levő mai Ūrs pusztá helyén feküdt a régen is Ūrsnek nevezett falu, termékeny határával.

A Tisza partján, a mai Tisza-Szent-Miklós közelében, állott *Razsán* falu, melynek jobbágjai jövedelmező halászatot űztek. Nemzetségi birtok volt *Szent-Miklós* is, ugyancsak nevezetes halastóval. A ma még szintén meglevő *Csóka* hasonlóképen a Tisza partján feküdt s határában volt a régi nevén Pataktónak nevezett halas; ezt a tavat később Csókatavának vagy másként Razsántavának is nevezték. Csóka közelében emelkedett a tiszaparti *Temerkény* is, melynek kőtemploma egyik legkorábbi emléke a nemzetség hitbeli buzgóságának. Halászata ennek is jelentékeny lehetett. A ma is virágzó *Szanád* falu Csóka felett, a Tisza partján, a legrégibb korban szintén halászzattal foglalkozott; majd idővel két falu lett belőle, Al- és Fel-Szanád. Csóka mellett keletre feküdtek *Varsány* és *Terjén*, melyek közül az előbbi teljesen elenyészett, az utóbbi mint pusztá ma is megvan. Beljebb, a Tiszától és Marostól körülbelül egyforma távolságra, mai helyén, állott a régi időben is *Rábé*, melynek egyháza nagyon korai időbe vitte föl keletkezését.

Rábétól északkeletre feküdt *Béb*, a mai Béba, a melynek birtokáért Csanád utódai sokáig perlekedtek a kúnokkal. A mellette folydogáló éren hídja is volt, melyen vámot szedtek s ez az ér látta el vízzel halastavait is. Bébtől nyugat felé a szeged-temesvári útban esett *Párdány*, melynek berkei közt a nemzetség egyik monostora emelkedett. Ettől nyugatra, a Harangod vize mellett állott *Boldogasszonyegyháza*, később röviden *Boldogfalva*, kétségtelenül a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt templommal. Tőle északra, mintegy középtűt a Maros és Harangod által képezett szorulatban, erdővel körülvett téren emelkedett *Palota*, melyet Csanád vezér utódai szívesen választottak maguknak lakóhelyül. E mellett feküdt *Ladány*, melyet tölgyerdő szegélyezett, keletre meg *Csücskőd* már egészen Csanád városa közelében. Palotától északnyugatra *Zombor* volt a nemzetség marosmelléki birtoka; temploma még most is őrzi régi birtokosainak emlékét. Nyugatra esett tőle egy kis falu, *Dedemszeg* s körülbelül a mai Makóval szemben, a Maros balpartján, *Alvelnök*. Ugyane tájon kell keresnünk a ma már szintén teljesen ismeretlen *Varsánytő* és *Baromlak* falvakat is.

Még mindig a Marostól délre eső területen járunk. Párdány vidékén, tőle délre vagy délkeletre feküdt *Kökényér*, bizonyára a hasonnevű ér partján, melynek olyan jelentős szerep jutott a Csanád és Ajtony közötti küzdelemben. Tőle jóval délibb vidéken, a Harangod balpartján terült el *Valkány*, közel a bessenyők földéhez. Délnyugatra *Homokrév* szintén ősi birtok vala; Mokrinna rövidült mai neve jelzi fekvését. E körül kell keresnünk a *Kücsögyház* és *Dobegyház* nevű falvakat, míg *Fejéregyház* és *Szécsény* (ma Szécsány) szintén nemzetségi birtokok Csanád vármegye keleti szélén feküdtek, úgy hogy hol ehhez, hol pedig Arad vármegyéhez számították.

S még három jelentékeny pont uralta a nemzetséget a Marostól délre. A Maros és Béb falu közt feküdt *Kemecse*, melyet monostora tett nevezetessé. Azután Rábétól délre *Oroszlános* szintén monostorral, mely a Csanádoknak temetkező helyül szolgált s végre a Rév-Kanizsát Csanáddal összekötő út mentén *Kanizsa-Monostor* (a mai Monostor), Rév-Kanizsától délkeletre, zárták be a nemzetségnek a Marostól délre eső birtokai sorát.

A Marostól északra is nagy darab földön terültek a Csanád nemzetség birtokai. Itt esett mindenekelőtt Makó, melyet előbb, míg város nem volt, *Makófalvának* s még előbb szlávós hangzású nevezettel *Fel-Velnöknek* neveztek. A legrégebbi időben jelentéktelen kis falueska volt, melynek csak réve játszott szerepet, s csak később, századok múlva, emelkedett nagy jelentőségre. Tőle keletre három kis falu feküdt: *Szent-Lőrincz*, *Kisfalud* és *Malomszeg*, melyek közül a két utóbbi rövid életű volt, ellenben az első később nevezetes helysége lett Csanád vármegyének s századok múlva mezővárosi rangra emelkedett. Fel-Velnöktől nyugatra esett *Szent-Miklós* s kissé odább *Tömpös*, melyekben tisztes templomok állottak már a legkorábbi időkben. A Szárazér felé eső pusztaságon is voltak a nemzetségnek birtokai, úgymint *Szent-Margita*, *Köztelek*, *Szudas*, *Balogkereké* és *Szemeegyháza*, melyekről azonban nevükön kívül egyebet nem tudunk. Hihetőleg korán elpusztultak vagy nevet cseréltek; egyikén-másikán a nemzetség talán túl is adott.¹

¹ A Csanád nemzetség *csanádvármegyei* birtokait a következő oklevelekben találjuk felsorolva: 1. 1247. febr. 9. a csanádi és aradi káptalan

Ezek voltak a Csanád nemzetség csanádvármegyei birtokai. De ezeken kívül már a XIII. század közepén számos falunak volt a birtokosa e nemzetség Arad, Temes és Szerém vármegyében is; sőt voltak birtokai a Száván túli macsói kerületben, Vas, Győr és Mosony vármegyékben is.

Mindezekből fogalmat alkothatunk magunknak arról, mily gazdag volt ez a nemzetség már első királyaink idején. Jóformán az egész Csanád vármegyét a kezében tartotta, úgy hogy ezzel szemben a várhoz tartozó, az egyházi és nemesi birtokok száma valóban nem nagy lehetett. Csaknem úgy áll a dolog, hogy az első századokban ez a nemzetség és Csanád vára osztozott meg a vármegye területén. Mindaddig, míg a várszerkezet fennállott, vármegyénkben a kisebb nemesség alig jöhetett számba s csak a várszerkezet felbomlása után, a mi a XIII. században ment végbe, a megnemesített várjobbágyokból keletkezett az igazi nemesi osztály.

---

határt jár Pongrácz ispán birtokain. Ezek sorrendje a következő: Kisfalu, Szent-Lőrincz, Velnők, Tembes, Ladány, Zombor, Palota, Csücsköd, Párdány-monostora, Béb, Egyházas-Kér, Razsán, Szent-Miklós, Csóka, Baromlak, Temerkény, Zentarév, Szanád, Kökényér, Halász. *Dl.* 322. §. 5. Hibásan: *Árpádk. új okm.* VII. 220. 242. — 2. 1256. decz. 17. IV. Béla király a nemzetség osztozkodását helybenhagyja. A birtokok így következnek: Halász, Pádé, Kér, Sot, Őrs, Razsán, Szent-Miklós, Csóka, Temerkény, Szanád, Varsány, Terjén, Rábé, Szent-Lőrincz, Kisfalud, Malomszeg, Fel-Velnők, Szent-László, Zombor, Ladány, Palota, Boldogasszonyháza, Párdánymonostora, Szent-Margita, Köztelek, Tembes, Dedemszeg, Al-Velnők, Varsánytő, Baromlak, Szemecgyháza, Szudas, Balogkereke, Teremtelek, Béb, Kökényér, Kül-Valkány, Vég-Valkány, Veresdob, Homokrév, Kúcszegyház, Dobegyház, Szécsény, Fejéregyház, Kanizsa-Monostor, Kemeceomonostora, Oroszlános. *Erdélyi múzeum levéltára* (maga az eredeti oklevél). Hibás átiratban: *Dl.* 322. §. 13. Még hibásabb közlésben: *Árpádk. új okm.* VII. 429. A nemzetségi birtokok fentebbi ismertetésében erre az oklevélre támaszkodunk, mint-hogy ez a legrégibb kútforrás, mely e birtokokat egytől-egyig felsorolja. — 3. 1337. jún. 11. A Csanád nemzetségbeli Telegdi és Makófalvi család nagy osztálylevele. A birtokok sorozata ez: Makófalva, Kisfalu, Vásárhely-Makó, Szent-Lőrincz, Bel-Tempes, Szent-Miklóstempese, Szent-Miklós, Razsán, Hódeggyház, Pádé, Csóka, Temerkény, Fejéregyház, Al-Szanád, Fel-Szanád, Monostoros-Kanizsa, Veresdob, Oroszlános, Rábé, Ladány, Dedemszege, Palota, Varsánytő, Boldogasszonyfalva, Vég-Valkány, Kér, Párdány, Kökényér. *Erdélyi múz. lt.* Nem elég híven: *Anjouk. okm.* III. 365. és 383. — 4. 1360. okt. 22. Telegdi Tamás kalocsai érsek, testvére Kelemen, Telegdi Miklós fiai és Lőrincz fiai közötti osztálylevel. A birtokok ezek: Makó-

Mely birtokok tartoztak Csanád várához abban az időben, mikor a várrendszer még a maga épségében fennállott, arról nagyon kevés a tudásunk. Meglehet, hogy ennek nemcsak az oklevelek hiánya az oka, hanem az a tény is, hogy a vár nem volt valami gazdagon ellátva birtokokkal.

A legelső várföldek, melyekről az oklevelek emlékeznek, 1211-ben tűnnek szemünk elé. Ez évben a Harangod mellékén II. Endre király oklevele említi a csanádi várnépek *Bogár* nevű földjét, mely a tihanyi apátságnak adományozott Morotva birtok határaival érintkezett.¹ 1230-ban Béla ifjabb király visszaveszi azokat a várföldeket, melyeket atyja, Endre a Csák nemzetségbeli Miklós ispánnak, Ugrin esztergomi érsek testvérének elajándékozott; ezek voltak Csanád vármegyében: *Bessenyő*, *Pony*, *Jenő*, *Teleki* és *Csenej*; de meghagyta birtokában: *Eköd*, *Inád* és *Szőlős* nevű falvakat, mely utóbbit *Újfalunak* is nevezték, továbbá *Bátor* földet. Ezek a birtokok Temesvártól észak-

---

falva, Tempes, Szilvaszeg, Zombor, Ladány, Monostoros-Kanizsa, Veresegyház, Nagy-Tárnok, Kis-Tárnok, Kemece, Palota, Bódogasszonyfalva, Szent-Lőrincz, Ujfalu, Városfalva, Kisfalva, Pordány, Rábé, Oroszlános, Akács, Szent-Miklós, Bocskárd, Rázsán, Szent-Miklós, Csóka, Szanád, Szécsény, Simánd, Sustulaháza, Sót, Homokrév, Csávás, Kér, Temerkény, Kingert, Őrs, Hódegyház. *Dl.* 322. §. 20. (kiadatlan). — 5. 1366. jún. 10. Telegdi Tamás és Telegdi Lőrincz osztozkodása. Szó van a következő birtokokról: Kis-Tárnok, Palota, Boldogasszonyfalva, Homokrév, Hódegyház, Akács, Akács-Szent-Miklós, Szuth, Kemece, Kisfalva, Nagy-Tárnok. *Dl.* 322. §. 4. (kiadatlan). — 6. 1495. febr. 28. Telegdi Tamás elzálogosítja Bodófalvi Ferencz deáknak a következő birtokokat: Makófalva, Zombor, Palota, Tárnok, Boldogfalva, Homokrév, Szent-Miklós, Fejéregyház, Rázsán, Szent-Miklós, Veresegyház, Monostor, Pódegyház, Tingert, Kis-Zenta, Szent-Miklós, Akács. *Dl.* 29566. (kiadatlan). — 7. 1508. május 22. Telegdi István II. Ulászló királytól új adomány czímén kapja ezeket: Szent-Lőrincz, Makófalva, Tempes, Kis-Tempes, Tárnok, Völnek, Varsánytő, Pordány, Béb, Oroszlános, Rábé, Monostor, Fejéregyház, Szanád, Hódegyház, Homokrév, Palota, Boldogfalva, Sót, Akács, Faluhely, Böldreszeg, Kőkényér, Morotva, Kér, Ladány. *Dl.* 21842. — 8. 1563. aug. 10. II. János király a magbanszakadt Makófalvi Makó László birtokait eladományozza Nopsiczi Varkocs Tamásnak: Makó mezőváros, Tárnok, Kis-Tempes, Nagy-Tempes, Két-Szent-Miklós, Lele, Ferged, Oroszlános, Rábé, Palota, Ladány, Varsánytő, Félegyháza, Rázsán, Béb, Dedemszeg, Pordány. *Gyulafejérvári kápt. II. Cista Bihar fasc. 1. nro. 12.* — Részletesen foglalkozik a Csanád nemzetség összes birtokaival dr. Karácsonyi János, *Délmagyarorsz. Tört. és Rég. Értesítő* 1884. 53., 1885. 26. 65. 119., 1886. 94. — ¹ *Árpádk. új okm.* I. 115.

keletre feküdtek, jó távol Csanád várától, idők múltán Temes vármegyében.¹ 1231-ben II. Endre királytól kapja a Monoszló nemzetségbeli Tamás ispán a Kanizsa-Monostor mellett fekvő *Csika* földet, «mely a csanádi várhoz tartozott, s melyen sz. Márton tiszteletére épült templom állott». Ez a birtok azelőtt Ján csanádi századosé volt, de örökös nélkül hunyván el, birtoka a királyra szállott.² 1232-ben Endre király a Csák nemzetségbeli Miklós ispánnak hű szolgálatai jutalmául visszaadja azokat a földeket, melyeket tőle fia, Béla elvett. Oklevelében le vannak írva *Bessenyő* határai s e szerint e birtok Serjén, Bodkereki, Degőr és Pony földek közt feküdt. Ugyanez az oklevél említi a csanádi várjobbágyok *Bő* nevű faluját is.³ Végezetre 1238-ban IV. Béla király a János-vitézeknek adományozza többek közt *Bocsár* faluban azt a részbirtokot, melyet valamikor Worz fia, Miklós ispán bírt, kivéve tíz ekényi földet, melyet a király a vár használatára visszatart.⁴

Íme, mind összevéve ennyi az, a miről egész biztosan állíthatjuk, hogy Csanád vár tartozéka volt.

Még kevesebb okleveles nyoma van annak, hogy mely birtokok voltak az első századokban a nemesség kezében. Név szerint is megnevezett nemeseket nem találunk a XIII. századot megelőzőleg; csak e század elején kezdenek a nemesek szerepelni. Így 1217. körül arról értesülünk, hogy *Basarág* birtok, melyet az aradi várnépek a magokénak állítottak, egy Kelemen nevű nemes emberé volt, ki azt Miklós aradi főesperesnek és csanádi kanonoknak készpénzen eladta.⁵ 1219. tájban egy *Kopáncson* lakó nemesemberrel találkozunk, kit bízvást sorolhatunk a Kopáncsi család ősei közé (Abraham de Cupanchi).⁶ Az 1232-ben *Bessenyő* határait elsoroló oklevél *Lőrincz földje* néven említi egy nemesi birtokot.⁷ 1247-ben a Csücsködtől délre eső *Bécs* falu nemesei fordulnak elő (nobiles de Beez), de a kik e birtokukat idővel eladták a Csanád nemzetségnek.⁸

Azonban abból, hogy az oklevelek a XIII. század első felében nem említik a vármegyei nemeseket több helyen, épen

¹ *Hazai okm.* VI. 24. — ² *Árp. új okm.* XI. 220. — ³ *Hazai okm.* I. 11. —

⁴ Fejér IV. 1, 108. és IX. 5, 155. — ⁵ *Váradi regestrum* 1550. 98. — ⁶ *Uo.* 26. — ⁷ *Hazai okm.* I. 11. — ⁸ 1338. május 24. már a Csanád nemzetség is eladja ezt a falut Péter csanádi prépostnak és István temesi főesperesnek. *Br. Wesselényi család II.*

nem következik, hogy vármegyénknek csak ezen helységeiben voltak kezdetben nemesek. Ellenkezőleg, a nemesség korán helyet foglalt a vármegye minden pontján, s ha szereplése csak később kezdődik is, ez időben igazságszolgáltatás tekintetében ép úgy alá volt vetve a várispánnak, mint másutt.

A várispán, a későbbi főispán, a várnak és a hozzá tartozó földeknek parancsnoka s egyszersmind gazdasági tisztartója volt, ki szolgálata fejében a jövedelmek egy harmadrészét kapta. Helyettese a várnépek felett való biráskodásban az udvarispán vala, kit maga a várispán nevezett ki, s kinek hivatalából fejlődött ki később az alispáni tisztség.

A udvarispánok közül egyetlen-egynek a nevét sem ismerjük. Csanád vármegyében csak akkor kezdik őket említeni az okleveles emlékek, midőn már alispán a nevük.

De annál érdekesebb sorozata maradt fenn a főispánoknak. S e sorozat is mutatja, hogy Csanád nevezetes pont történetünk első századaiban. Főispáni székében az ország legelőkelőbb uraival találkozunk; rendszerint az ország nádora vagy az országbiró viseli e tiszte, s e körülményből természetesen fény és haszon árad a vármegyére. 1165-ben Ampod nádor a főispán; 1194—1198. Ézsau országbiró, 1202. és 1203-ban pedig a Kán nemzetségbeli Gyula áll a vármegye élén, a ki egyszersmind szintén országbiró. 1206—1207. években Marczell országbiró, 1213-ban Miklós nádor a főispán.

A csanádi főispánok magas összeköttetésének volt következménye, hogy a vármegyében mind sűrűbben emelkedtek egymás mellett a lakott telepek. Ők könnyen kivihették a király udvarában, hogy a településre alkalmas pontokon megszállani akaró idegenek mindenféle kedvezményben részesüljenek. Maguk a királyok is, úgy látszik, nagy gondot fordítottak a vármegyére; ide telepítették le előbb a bessenyőket s később a kúnokat, a kik, mint látni fogjuk, nagy kiváltságokat élveztek.

Azonban a letelepedésnek és a föld művelhetővé tételének leghatalmasabb tényezői a monostorok voltak. Ezekkel a régi Csanád vármegye területe bőségesen meg volt áldva. Csak maga a Csanád nemzetség öt monostort állított birtokain s ezen kívül még négy monostorról van tudomásunk, melyek e vármegye területén, történetének első századaiban, keletkeztek. Mindezen monostorokat sz. Benedek tanítványai népesítették

be, kik egyszerű celláikban nemcsak a tudományok művelésével töltötték idejüket, hanem a hol erdőt kellett irtani, kezökbe vették a fejszét, s a hol a földet kellett feltörni, nem irtóztak az eke szarvától sem. Részben az ő áldásos működésüknek lehet köszönni, hogy Csanád vármegye földjén egy-két század leforgása után olyan sűrűen állottak egymás mellett a falvak s ezek nagy részében csinos templomok. Egy-egy monostor nemcsak iskolája volt a maga vidékének, hanem a körülötte letelepedett mesteremberek sokaságával hozzájárult az ipar és a kereskedelem fejlesztéséhez is.

A Csanád nemzetség monostorai közt legrégibb volt, mint említettük, *Oroszlánosmonostora*. A *Legenda* azt tartja róla, hogy Csanád vezér alapította. Jóllehet alapíttatásának idejére kétségeket támaszthat a kritika, mindazonáltal ősrégi eredete mellett a történet írott adatai tanúskodnak. Bizonyos, hogy egyike volt a nemzetség legrégibb alapítványainak. 1256-ban, mikor a nemzetség megosztózik ősi birtokain, ezt a monostort nem osztják fel, hanem közös birtoknak hagyják meg; bizonyára azért, mert ez volt a család közös temetkező helye.¹ Az emelkedett fensíkon fekvő monostor körött elterülő mocsarokat, melyeket a Tisza és a Harangod árjai képeztek, kétségtelenül az itt lakott szerzetesek szárították ki s varázsolták át termékeny szántóföldekké.

Oroszlánostól délre esett *Kanizsamonostora*, vagy mint később nevezték, *Monostoros-Kanizsa*. Erről sem tudjuk, hogy ki mikor alapította; először 1231-ben fordul elő Monasterium Kenaz néven.² Valamivel odább mint egy mérföld, feküdt a tiszamenti Rév-Kanizsától délkeletre, körülbelül azon a vidéken, hol a tiszamelléki erekkel egyesülő Harangod nyugati folyását délnyugatívá változtatta.

Oroszlánostól északra, a Maros vízjárta berkeiben, két monostor is állott egymástól nem messze. Az egyik *Kemecsemonostora*, a másik pedig *Párdánymonostora*. Mind a kettő alighanem alapítójának nevét viseli, mert Kemecse is, Pradan vagy Paradan is régi személynevek. Mind a kettő már az 1256. évi osztálylevélben előfordul, s hihetőleg mindegyiknek megvolt a maga

¹ Karácsonyi, *Délmagy. Rég. és Tört. Értesítő* 1885. 120. — ² Árp. új okm. XI. 220.

történeti szerepe, bárha ennek ismeretétől megfosztott is benünket az egykorú adatok hiánya.

Az ötödik nemzetségi monostor a Maros jobbpartján állott s *Tömpösmonostor* volt a neve. Ebben megint ősi személynév csendül meg; de hogy az első századok melyik esztendejében keletkezett, azt erről sem tudjuk kimutatni. Későbbi oklevelekből annyit tudunk csak, hogy a Maros szigetén állott s a Boldogságos Szűz tiszteletére volt szentelve.¹

Ugyancsak a Maros északi partján emelkedett *Ajtony-monostora*, körülbelül a mai Pécskától északnyugatra. E monostort az Ajtony nemzetség, «genus Ohtun» alapította, talán főképp azért, hogy a királyok szemében hírhedt ősenek emlékét ezzel is engesztelje. Először 1329-ben említik a maga nevén az oklevelek; valószínű, hogy a tatárjárás korában pusztult el. Jelentékeny szerepe lehetett azon vidék művelődéstörténetében, melyen emelkedett; erre mutat az is, hogy itt a falvak sűrűn váltakoztak.

A Marostól délre, hogy ismét a balparton folytassuk szemlénket, az említett nemzetségi monostorokon kívül még három monostor állott. Egészen keleten, Csanád vármegye határszélén, esett *Zákánymonostora*, melynek tisztán csak neve jutott el korunkig; ezt is jó későn, a Hunyadiak korában említik meg az oklevelek.² Kenéz falutól északra feküdt. Csanád városában állott a *Boldogságos Szűz Mária monostora*, melyet *Szent Gellért vértanú monostorának* is neveztek (monasterium beate Marie virginis de Chanadino³ és monasterium beati Gerardi martiris de Chanadino⁴). Keletkezése még Gellért püspök korába esik s temploma, mint láttuk, a vértanú hamvainak nyújtott örök nyugodalmat. A Tisza és Maros szegletében, a mai Szőreg falu helyén állott végre *Szőregmonostora*. Ez 1239-ben fordul elő első ízben s Jáczint nevű apátja éppen akkor tűnik szemünkbe, mikor Buzád bán fiával, Buzád mesterrel, a monostorhoz tartozó Zobor föld tárgyában egyességre lép.⁵

A XI. század végén egy messze kiható vallásos esemény

¹ Monasterium beate virginis in insula Tembes. *Erd. múz. II. és Árp. új okm.* VII. 430. — ² Balajthy, *Munkács városának és várának leírása* 175. Hunyadi János levele kelt e helyen 1451. jan. 10. — ³ 1412. nov. 8. *DL.* 6687. — ⁴ 1383. máj. 10. *Acta post advoc. mort.* 35—41. — ⁵ *Árp. új okm.* VII. 76.

kötötte le a keresztyén hívők figyelmét, mely Csanád városát egyszerre az ország legnevezetesebb helyei közé emelte. 1083. augusztus havában László király kérésére VII. Gergely pápa István királyt, fiát Imre herceget és Gellért püspököt, kik a magyarországi keresztyénség megalapításának legkiválóbb alakjai voltak, az egyház szentjei közé avatta fel. Gellért emléke már korábban szent lehetett a nép előtt, mely vallásos rajongással vette körül ereklýeit s elragadtatással beszélt azokról a csodátételekről, melyeknél fogva a súlyos betegségben synylóddók visszanyerték egészségöket. A papság bölc s belátással éleszté a népben ezt a hitet, mert jól tudta, hogy a még zsenge keresztyénség csak e csodák révén erősöddhetik meg a magyar nép szívében, melynek a régi pogány hithez való ragaszkodása, mint kétségtelen nyomok mutatják, még a XI. század végén s a XII. század elején, ha nem is nagyon erős, de mindenesetre jelentékeny lehetett. «A ki pogány szertartás szerint kutak, fák, források és kövek mellett áldozik, egy ökörrel váltsa meg bűnét» — úgymond László király törvénykönyve. Elölőtűnnek a pogány áldozati szertartások még Kálmán király idejében is; az ő uralkodása alatt tartott esztergomi zsinat is azt határozza, hogy senki se merjen pogány szertartást gyakorolni, a ki teendi, ha előkelő, 11 napig vezekeljen erősen, ha közember, hét napig, de veréssel.

Nagyon érthető ennélfogva, hogy a keresztyénség kiváló alakjait csodatévő hatalommal ruházta fel az egyház. A *Legenda* több esetről tud, melyek a szent Gellért vértanú közbenjárásába vetett erős hitben találják magyarázatukat.

Az a körülmény, hogy Csanád városának falai közt egy szent vértanú porai pihentek, nagyban emelték a város forgalmát és jelentőségét. Mintegy száz esztendő mulva (1192-ben) egy másik alföldi várost, Váradot is egy szentnek sírja emelte föl magasra. Szent László tetemeit tisztelte itt a magyar nép s tisztelete oly mélyen bevésőddött lelkületébe, hogy Várad lassanként túlszárnyalta Csanádot. Ennek kétségtelenül az volt a legfőbb oka, hogy László király a nemzet véréből való vér volt, ki a néppel közvetlenül is érintkezett s ennek bajait, örömeit át tudta érezni; ellenben Gellért a nép nagy tömegére nézve idegen ember maradt haláláig, kinek emlékéhez nem tudott fűzni annyi mondai vonást, mint a Lászlóéhoz.

A XI. század végén, az 1091. év tavaszán a kúnok törtek be Magyarországra Kaposcs vezérlete alatt. Feldúlták Erdélyt s kijöttek Biharba, az Érmellékre is. Sehol sem találva ellenállásra, átkeltek a Tiszán Kotajd mellett s itt három csapatra oszlottak. Az egyik a Tisza mentén, talán éppen Csanád vármegyén is keresztül, vonult lefelé, a másik kettő a Duna-Tisza közti homokpusztaságot járta be, büntetlenül rabolva s férfiakat, nőket, gyermekeket hureczolva rabságra. Csanád vármegye déli esúcsa alatt, Becsénél találkoztak a rabló csapatok s úgy meg voltak rakodva, hogy az akkori felfogás szerint soha nemzet nem gyűjtött annyi zsákmányt, mint a kúnok ez útfokban. László király a Temes mellett, a kis Pogándi (ma Poganis) patak mellett érte őket utól; erős harc után nagy részöket levágta, de azokat, a kik megadták magukat, kegyelmébe fogadta s alkalmas helyeken letelepítette.

Mennyit szenvedett a kúnoktól Csanád vármegye, arról nem maradt fenn tudósítás. De az nagyon valószínű, hogy a meghódolt kúnokat, vagy egy részüket legalább, vármegyénekben telepítette le a nagy király.

Dél-Magyarországnak ez a vidéke különben, a hol Csanád vármegye is elterült, mindinkább nyert jelentőségben. A XII. század végén élt krónikás, III. Béla király névtelen jegyzője már olyan kitűnően ismeri e vidéket, hogy a honfoglalásnak egyik, képzeletében született epizódját, szinte a valóság látszatával, helyezi itt el. Szerinte Glád vezér, «kinek nemzetségéből származott sok idő multán Ajtony (az ő írásmódjával: Ohtum), kit Csanád (Sunad) megölt», a Maros folyótól Horom (a mai Ram-Palánka) váráig uralkodott. Árpád fejedelem Szoárd, Kadocsa és Bojta vezéreket küldi ki, hogy őt meghódoltassák. «Kik, midőn bucsút vévén, ellovagolának, a Tiszán Kanizsánál (Kenesna) áthajóznak és megszállanak a Csesztereg (Seztüreg) mellett és senki sem találkozott, ki kezét emelt volna ellenök, mivel megfélemlédtek vala tőlük azon föld minden lakosai. Innen megindulva, a beguei (begai) részekre jutának és ott két hétig maradának, míg azon haza minden lakosait, a Marostól a Temes vízéig, meg nem hódították». Azután ők is, mint László király a kúnokat, Gládot a Temes vizénél megverik «s előttök dőlnek vala ellenségeik, mint a kévék az aratók után». Glád Keve várába menekül, de mikor a magyar vezérek ide érkez-

nek, önként átadja e várat nekik. Beveszik Orsova várát is s innen átmennek Görögországba. Bojtának azután Árpád, hű szolgálataiért, a Tisza mellett nagy földet, Tarhos (Torhus) nevezetűt adott.¹

Ez a szépen kieszelt elbeszélés annyit mindenesetre kétségenkívülivé tesz, hogy Anonymus meséjének színhelye, a XII. század végén már egészen tisztán állott a krónikások és mesemondók tudatában.

Mi azonban hagyjuk a meséket, s a mennyire lehet, kövessük híven a történeti nyomokat.

---

¹ Anonymus 44. fejt.

IV.

A TIZENHARMADIK SZÁZAD.

Egyházi élet Csanádon. — A monostorok és a telepítés. — Adományok az egyházak részére. — Az aradi prépostság. — A dömösi monostor. — Az egresi apátság. — A tihanyi apátság. — II. Endre és az egyházak. — Az ország romlása és az egyház tekintélye. — Az istenítéletek. — A *Várad regestrum*. — Csanád vármegyei vonatkozású pöresetek. — Az ajtony-monostori barátok. — Az egresi cisterciták. — Az egyházi fegyelem általában. — Bulcsu püspök és a bizerei apát. — A gyilkosság. — A pápa és a csanádi püspök. — A tatárjárás. — Bulcsu menekülése és találkozása a kúnokkal. — Csanád város pusztulása. — A peregi veszedelem. — Egres bevétele. — Az újjáalkotás munkája. — A Csanád nemzetség. — Pongrácz ispán birtokai 1247. — A nemzetség osztozkodása 1256. — Ajtony nemzetsége. — A Csák nemzetség és birtokai. — A Buzád nemzetség. — A Monoszló nemzetség. — A Kalán nemzetség. — A Vezekény nemzetség. — Bessenyők. — Kúnok. — Ezek rablásai. — A Csanád nemzetség birtokainak pusztulása. — Tamás ispán elköltözése.

A XII. század vége felé erős egyházi élet lüktetett Csanádon és környékén. Köröskörül áldásos tevékenységet fejtettek ki a monostorok; a püspöki széken pedig olyan jeles férfiak ültek, mint a szentség hírében álló Győr nemzetségbeli Saul (1188—1192) és János (1198—1201). Amaz születésének fényével s vallásos életének tisztaságával, ez az iránta nyilvánult pápai bizalom sokféle jeleivel árasztott jótékony meleget az ősi városra és megyéjére.

A Csanád vármegye nyugati határát öntöző Tisza és a vármegye közepén át hömpölygő Maros partjain az emberi lakások is sűrűbben kezdtek emelkedni. A szerzetesek munkája lassanként mindig több és több értékkel ruházta fel a földet, mely azelőtt századokon át hasznavétlenül hevert. A monostorok emberei időről-időre meghódítottak minden zugot, melynek

addig senki hasznát nem vehette, benépesítették, s a nép erkölceit szelidítették. A gazdátlan terület, vagy az, melynek birtokosa utódok nélkül elhalt, a király tulajdonát képezte. A király pedig, ki az egyház áldásos működésének köszönhetette, hogy kincstárának jövedelmei szaporodtak, szívesen juttatott a meghódított földekből az egyháznak. A tatárjárás előtti korszak története különösen gazdag a királyoknak az egyház javára tett adományaiiban.

A királyi adományok és alapítványok sorozata II. vagy Vak Bélával kezdődik. Az ő nevéhez fűződik az aradi prépostság megalapítása. Mi adott neki arra impulsust, hogy közvetlenül a feladatának teljesen megfelelő csanádi káptalan szomszédságában egy új káptalant szervezzon, azt ma már meg nem mondhatjuk, annál is kevésbbé, mert e részben semmiféle nyom sem tájékoztat. Az a nézet, hogy az 1132. évi híres aradi országgyűlés emlékére tette volna ez alapítványt, meglehetősen újabb felfogáson, mely ez országgyűlés színhelyét az ungvármegyei Aradra teszi.¹ Annyi bizonyos, hogy e prépostság és káptalan nem sokkal az 1132. év után már fennállott, s az alapító király hatalmas birtokokkal látta el, melyek legtöbbször Arad, Zaránd és Békés vármegyében feküdtek; de voltak e káptalannak jószágai Erdélyben Alsó-Fejér, Torda, Küküllő, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyében is.² Maga a prépostság eleinte a csanádi püspök főhatósága alatt állott s csak később jutott az esztergomi érsek közvetlen rendelkezése alá.

A másik prépostság, melylyel II. Béla király bőkezűségét éreztette, messze innen a Duna mellett feküdt. Ez a még atyja, Álmos herczeg által alapított dömösi monostor volt, melynek a Tisza mellékén, Csongrád vármegyében több birtokot adományozott Vak Béla 1138-ban.³ De ennek a monostornak adta a csanádvármegyei Sajti (akkori írásmód szerint Sahtu) birtokot, a mai Sajtényt is. Illetőleg kötelezte az e faluban lakó sószállító szolgákat, hogy évenként két hajóval hatszor forduljanak meg Erdélyben s hozzanak sót a monostor számára.⁴ Meddig voltak Sajti lakosai a prépostság szolgálói, adatok híján nem tudjuk.

---

¹ Pauler, *A magyar nemzet tört.* I. 312. és 612. I. 438. j. — ² Márki, *Arad tört.* I. 388. — ³ *Monum. Strig.* I. 88. — ⁴ *Uo.* I. 94.

A harmadik nagy királyi alapítvány Csanád közelében és már magában Csanád vármegyében volt az Egresen 1179-ben felállított cistercita monostor. Ezt III. Béla emelte s szerzeteseit közvetlenül Franciaországból hozatta. A champagnei Pontigny-ből (Pontiniacum) jöttek be a barátok, kiket a nép ruhájukról egyszerűen «szürke barátoknak» nevezett. III. Béla gazdagon ellátta e monostort birtokokkal, melyeket később utódai még inkább gyarapítottak. E birtokok közé tartoztak Csanád vármegyében: Egres, Pabar, Apátfalva (?), Erdélyben pedig a mai Alsó-Fejér megyében eső Szász-Csanád, Sorostély és Monora s a nagy-küküllőmegyei Apátfalva, Kis-Selyk és Csicsó-Holdvilág. E monostorba temették el Endre királyt és feleségét, Jolántát.

Az egyházak számára tett királyi adományok II. Endre korában sem szüneteltek. Ő a tihanyi apátságnak adott 1211-ben Csanád vármegyében birtokokat. Így nevezetesen neki adta a morotvai halászsokat, a balánosi szolgákat és a bessenyői jobbágyokat, lovászsokat, fuvarosokat s szántóvetőket.¹ Az adományozó oklevél minde szolgákat név szerint felsorolja. De az apátság nem sokáig maradt ezeknek birtokában; vagy elvették tőle a következő királyok, vagy maga adta el királyi beleegyezéssel s szerzett helyettük közelebb, eső birtokokat. Ezen az egy nyomon kívül a tihanyi apátság Csanád vármegyében többé sohasem szerepel.

Azonban II. Endre királyban megvolt a jóakarát, hogy a csanádi egyházakon másképen is segítsen. Az 1233. aug. 20-án, a beregi erdőben kiadott híres kiváltságlevelében, mely ugyan csak írott malaszt maradt,² nagy számmal szerepeltek a csanád-egyházmegyei monostorok és egyházak. Így kilátásba helyezte a király, hogy a kir. sóbányákból a csanádi egyház 5000 kőst, a rohonczi egyház 4000-et, az aradi prépost és káptalan 2000-et, a kenazi egyház (Kanizsa-Monostor) 2000-et, sz. Fülöp egyháza (Szőreg?) 1000-et, Gelid egyháza 500-at s végül az egresi apátság három timinust kapjon. Azért a sóért pedig, melyet az egyházak a multban nem kaptak meg, megígérte Endre, hogy kárpótlásul 10,000 márkát fizet öt esztendő alatt évi részletekben Bulcsu csanádi püspök, Uriás pannonhalmi és az egresi apát vagy megbízottjaik kezéhez, Pesten a domonkos-rendiek

¹ Árp. új okm. I. 115. — ² Knauz, II. Endre szabadságlevellei 78—79.

házában; a szétoztást a pápai legátus eszközli, az esztergomi és kalocsai érsekek meghallgatásával.¹ Azonban hiába erősítette meg e kiváltságokat Endre erős esküvéssel, hiába esküdtek meg rájuk Béla és az ország összes főurai, az egészből, az ország akkori pénzügyi helyzete miatt, nem lett semmi. Nem használt e részben a pápa átka sem, mert az ígéretekre hamar kész Endre egy új keresztes hadjárat kilátásba helyezésével könnyen kiengesztelte a pápát.²

Mindazáltal kiváltságlevele érdekes emlék, mely az akkori csanádvármegyei egyházak nagyságára és jelentőségére enged következtetést.

Egyébiránt mennél inkább súlyodt a közerkölcsiség II. Endre korában s mennél inkább közeledett az ország a végromlás felé, annál inkább emelkedett az egyház tekintélye. Erről nemcsak a nagy adományok tanúskodnak, melyekkel egyesek és a királyok az egyházak támogatására siettek, hanem az is, hogy az egyház kezébe ragadta a biráskodás egy nevezetes részét. A szétzúllásnak indult kor szellemében rejlett, hogy az emberek már nem bíztak a földi bírakban; Istenhez fordultak, mint olyan igaz bíróhoz, ki nem hagyja el az ártatlant. Így keletkeztek az istenítéletek, melyeket ama kor legműveltebb osztálya, a papság vett kezébe. A papság pedig, minthogy közbenjárónak tartotta magát Isten és ember közt, erre a legalkalmasabb is volt.

Kálmán király törvénye értelmében istenítéleteket csak a püspöki s a nagyobb prépostsági helyeken lehetett tartani. Így nyoma van annak, hogy ilyeneket az aradi és budai préposti székhelyeken is tartottak.³ Voltak-e istenítéletek Csanádon is, arra nézve nincs semmi adatunk; jöllehet Csanád erre minden tekintetben megfelelő lehetett volna, mert hiszen egy szent vértanúnak porait rejtette magában. Azonban abból, hogy a csanádi püspök, mint alább látni fogjuk, Váradra küldi a perlekedő feleket, sokkal inkább következtethetünk arra, hogy Csanádon sohasem voltak istenítéletek.

Az istenítéletek központja 1220. körül szent László sírja, Várad volt. Messze földről jöttek ide a bűnösök, hogy ártatlanságuk Isten nevében kiderüljön. Ide járultak a Csanádegyház-

¹ *Monum. Strig.* I. 293—297. — ² Knauz, *II. Endre szabadságlevelei* 78. — ³ Bunyitay, *A váradai püspökség története* I. 72.

megye területén perlekedő felek is. A kik azután a hosszas előkészületek alatt meggondolták a dolgot vagy megijedtek a rettenetes próbától, rendesen kibékültek egymással. Fráter György váradai püspök ez istenítéleti jegyzőkönyv egy részét 1550-ben nyomtatásban kiadta s *Váradai regestrum* néven e gyűjtemény a legbecsesebb kútforrása a XIII. század politikai és társadalmi történetének. Az ügyesbajos emberek mindenféle dolga előfordul benne; de ránk nézve különösen nagybecsűek Csanád vármegyére vonatkozó adatai. Épen azért a legérdekesebb adatokat érdemesnek tartjuk belőle itt közölni.

Dezső csanádi püspök embere szerepel a következőben: «Scymcha *Dezső püspök*nek Tomona faluból való procuratora perlekedett az ugyane faluból való Kezed nevű emberrel, azt állítván, hogy ez örökös nélkül elhalt testvérének pénzét, száz pensát elrejtette. A bíró *Dezső püspök* volt, a pristaldus pedig az ugyane faluba való Scema. Kezed Váradon vivén a tüzes vasat, igazságot nyert.»¹

Ime egy Csanádról való pristaldus: «Pankota falu lakosai vádolták Rolanda és Lőrincz nevű lakostársaikat, mondván, hogy nekik két márkányi kárt okoztak. Biráik voltak a pankotai apát s ennek kegyura András, pristaldusuk pedig a *Csanádról (Chvnad) való György*. Rolanda és Lőrincz igazoltattak.»²

Csanád városáról és a csanádvármegyei Kopáncs faluról van szó ebben: «Absolon és Gyuri, Johachin fiai s ennek veje, Salamon vádolták Numicolahod főesperest s fiát Lászlót s testvérét Numhiust s ennek fiát Tiburciust. Mindezek Vosvari faluba valók. Továbbá az Achya faluba való Jakabot, a Sadan faluba való Mikulát, fiával együtt, a Popi faluba való Andrást, a Chicu faluba való Mihályt, a Merluz faluba való Kornélt, a Maria faluba való Tenkát, a Monor faluból való Andrást és Feltent két szolgájokkal együtt, az Ylye faluból való Demetert, Naradot és Toul-t és az Er-i udvarnokok összes falubelieit, a kik helyett Thepsa vala a vasat viendő. Mindezeket pedig az említett Joachin megöléséről vádolták. Ügyüket Miklós nádorispán Tema királyi és Moula nádori pristaldus által megvitattatván, elkül-

¹ *Váradai regestrum* 1550. 16. l. A m. tud. akadémia könyvtárában őrzött eredeti példányból. A nevek orthographiáját természetesen érintetlenül hagytuk. — ² Uo. 25.

dötte őket tüzesvas-ítéletre Váraddá. Itt a peres felek akként egyeztek meg, hogy Absolonnak és Gyurkónak az egi káptalan előtt lefizetnek hetvenegy márkát, t. i. Mária Magdolna ünnepén huszonnégyet, ugyanannyit és ugyanott szűz Mária születése ünnepén, végre huszonhármat Mindszentkor. De minthogy nem hittek nekik, az előbb említett Numuolohod, Nuhu, Micula, Tenka és az Achya faluból való Sopou, a *Cupanchi* faluból való Ábrahám és Nuodum főesperes értők szavatosságot vállaltak. Azután megegyeztek a peres felek, hogy a bírónak eleget tesznek, a pristaldus részét pedig Absolon és Gyurko tartoznak megfizetni. A már gyakran említett Numuolohod és Nuhu tartoznak a gyilkos Opodinust *Csanádon* [*Chenadini*] előállítani.»¹

A csanádi püspökséghez tartozó Temes vármegyébe vezet bennünket a következő per: «A *Veytech* faluból való János bevádolta a Bagad faluba való Syencudot, Bodat, Cyomoyt és Barlabást s a Mehús faluba való Mátét és Lőrinczet tolvajság miatt. Bíró volt ez ügyben Fila, a nádor helytartója, pristaldus Chyeka Zthemur faluból. Az említett tolvajok Váradon hordozván a vasat, igazoltattak. Ellenben Sceta ugyanazon Bogad faluból, kinek, mint a pristaldus jelentette, szintén Váradra kellett volna jönni, nem jelent meg.»²

Halljuk az aradi prépost ügyesbajos dolgát: «*Gutfréd prépost* vádolta Simont és Bereczket a neki okozott 15 márkányi kártételért. Bíró volt Tobiás szolnoki udvarispán, pristaldus Mátyás Dobur faluból, kik a tüzesvas-ítélet végett Váradra jöven, akként egyeztek meg, hogy Simon és Bereczk Gutfréd prépostnak három márkát adnak sz. Mária születésének napján Zanpto nevű helyen s ugyanők eleget tesznek a bírónak. Gutfréd prépost pedig a pristaldusnak fog eleget tenni.»³

A csanádi püspökség falvai Zsadány és Acsád: «A Boroch faluból való Pousa bevádolta a *Sedan* faluból való Apa jobbágyát, Scentus nevűt, mondván, hogy szolgálóját ellopta. Birájuk volt Mouricius, Miklós nádorispán helytartója, pristaldus Peta Achad faluból. Az említett Sentus Váradon hordozván a vasat, megégette magát.»⁴

Csanádi főispán a bíró: «Hiscet, a Katha nemzetségből való Farkas szolgálóját lopásról vádolták Alodomerus és a Zounuc

¹ *Váradi regestrum* 25–26. — ² *Uo.* 29. — ³ *Uo.* 47. — ⁴ *Uo.* 45.

vidékiek. Birájok volt *Pál csanádi (de Chenadu) ispán*, pristaldus Joanca. Hiscét a tüzesvas igazolta.»¹

A később, mint látni fogjuk, szomorú véget ért bizerei apát ügye: «*A bizerei egyház* Suptal faluból való népe vádolta a Fiues faluból való Tub-ot erőszaktételeiről, mondván, hogy négy lovat és hat ökröt hajtott el tőlök hatalmasul. Ezenkívül, hogy három férfit és egy nőt súlyosan megsebesített, egy férfit pedig elrejtve visszatart. Midőn mindezeket az említett Tub tagadta, László bácsi főispán és udvarbíró (országbíró) az Oztanca faluból való Gábrriel pristaldus által elküldte őt tüzesvas-próbára Váradra, a hol is egyike a mondott népnek, Buhcud nevű maga és társai helyett hordozván a vasat, igazságot nyert. Azonban a *bizerei apát* azon a héten, a mikor esküdni és az ellenfélnek népe részéről a birságot lefizetnie kellett volna, nem volt Váradon, nem is tette le az esküt s a birságot sem fizette le, a melylyel tartozott. Továbbá a nevezett Tub a birságot, melyben a bizerei nép javára az elébb említett bíró ítélete szerint elmarasztaltatott, összesen nyolcz márkát és tíz pensát tökéletesen lefizette a mi jelenlétünkben Lyther és Pous bizerei procurátorok kezéhez, úgy hogy mind a két fél leróttá tartozását ebben az ügyben.»²

A Csanád nemzetség egyik tagjával is találkozunk: «Az aradi vár jobbágysai, t. i. Basu hadnagy, Nuhu, Bayr, Belche, Kelemin századosok és a többi jobbágysok a várnéppel együtt vádolták a *Csanád nemzetségből való Gervaziust*, a várnak Beseneu nevű földjéért. Bíró volt Miklós nádorispán, pristaldus a Hodos nemzetségből való Gongga. Egyike a várnépeknek hordozván a vasat, az említett földre nézve igazságot nyert.»³

Megint az aradi prépostnak van baja: «*Guthfred orodi prépost* panaszt emelt Miklós nádor előtt, mondván, hogy a Pauli egyház pusztáján Katai Mihály fia Bodun megölte egyházának Heyka nevű szolgáját s a nádor terminust tűzött ki, melyen az említett Bodun ügyét földijei jelenlétében tárgyalta. Tehát visszatartva a nádor pristaldusát, Zuma nevűt, elküldte őket tüzesvas-próbára Váradra, a hol a Pauli egyház embere megégette magát.»⁴

Basarág falut említi először a következő pörestet: «Az orodi

¹ *Váradai regestrum* 46. — ² *Uo.* 54. — ³ *Uo.* 68. — ⁴ *Uo.* 80.

várnépek, ú. m. Mátyás és Sorloutan vádat emeltek *Dezső püspök*, mint András királytól kinevezett bíró előtt, *Miklós főesperes és csanádi kanonok* ellen, mondván, hogy *Bursorog* nevű földjüket hatalmasul elfoglalta. Ő azonban azt állította, hogy ezt a földet vétel czímén bírja, mondván, hogy egy szabad ember, Kelemen nevű, Wgni fia adta el azt neki. A kit mikor előhíttak, nemcsak nem tagadta a bíró előtt, hogy ő azt a földet Miklós főesperesnek eladta, hanem hogy az neki öröklött jószágá volt, váltig bizonyíttatta. A nevezett bíró úgy ítélte, hogy az említett várnépek ellen tüzes vasat hordozzon Váradon. A kinek is, vivén a vasat, igazsága lőn.»¹

Serked falu szerepel ebben: «*Surcud*-i Máté vádat emelt Puer pap rokonai, Mátyás és Texa ellen feleségének szabados szolgálai miatt, *Dezső csanádi püspök* előtt, a ki átadta őket birtokai gondozójának, Scumtho ispánnak, hogy felettük ítéletet mondjon. Azonban az említett Máté meggondolva magát, azokat a szolgálakat, a kik miatt keresetet indított, minden tőlük származandó nemzetségükkel együtt szabadokká tette.»²

Aradon véghement istenítéletről szól a következő pöreset: «Cesar békési várparancsnok, Péter, Beda, Wse, Tiborcz, Lőrincz, Pál, Geysa századosok perlekedtek egy Kechen nevű föld miatt Miska fiával, Mártonnal, László bácsi ispán és országbíró előtt, mondván, hogy Kechen föld Békés vár földje. Márton pedig azt vitatta, hogy az a föld az ő öröksége, bizonyozván, hogy azt már ezek elődei, t. i. Chab, Sicund, Isumgut, Buus és a többiek ama vár népeivel együtt atyjától, Myskától és rokonnaitól, Gyula nádorispán előtt, a vár földje gyanánt követelték s tüzesvas-ítéletre *Orodra* utasítottak, a Dran faluból való Eusij, Illés fia pristaldus útján s ennek igazolására felmutatta az orodi káptalan bizonyító levelét, a minek midőn Mártonnak említett ellenfelei ellenmondani nem merészeltek, a nevezett bíró őket elmarasztalta, és hogy ennek az ügynek kimenetele eltörölhetetlenül fenmaradjon, mind a két félt a Tét nemzetségből való Cochu fia Menget pristaldus által Váradra rendelte s a perbeli eljárást a mi írott bizonyítványunkkal megörökítette.»³

A mennyire emelték az egyház tekintélyét az istenítéletek,

¹ *Váradí regestrum* 98. — ² *Uo.* 131. — ³ *Uo.* 133.

épen annyira ártottak neki egyes visszaélések, melyeket szolgálai elkövettek. Már pedig a XIII. század elejéről erre nézve is van egy pár szomorú s épen vármegyénket érdeklő esetünk.

Csanádhoz keletre, mintegy három óra járásnyira, csak-hogy a Maros északi partján, feküdt az egykori kényúr nemzetiségének monostora, melyet az utódok ősük, István király nagy ellensége emlékének megengesztelésére alapítottak, t. i. Ajtony-monostora. Erre a monostorra, nem hiába virrasztott felette a lázadó fejedelem emléke, mintha átok nehezedett volna. Nem elég, hogy a szent király ellenségének nevét viselte bélyegül homlokán, nem, hogy szerzetesei olyan hallatlan botránnyal tették emlékezetessé magukat, mely az egyháztörténetben szinte páratlanul áll: még a monostor neve is olyan elferdítve jutott át korunkra, hogy ma már alig ismerünk rá erre a névre. Száz esztendő múlva (1329-ben) még Hohtunmonustura, Ahtunmonustura¹ és (1343-ban) Ohtunmonustura² elég világos formában kerül elébünk a neve; de ki keresné e nevet az 1221. évi oklevélben reánk báméskodó monasterium de Vituhu torzalakban,³ melyet a pápai kancellária még tovább is rontott Withubu-ra?⁴ Pedig semmi kétség, hogy a merev barátbetűkkel Vctuhn (Вѣтуһъ)-nak írt nevet a pápai másolók ferdítették el.⁵

Az Ajtony nemzetség monostorában, mint a keresztyénség kezdetén minden hazai monostorban, a fekete barátok, vagyis benedekrendiek székelték. Lehet, hogy eleinte hűségesen meg is feleltek hivatásuknak. De 1202. tájban furcsa hírek kezdtek a szerzetesekről keringeni; széltire suttozták, hogy Ajtonymonostorában a barátok hamis pénzt vernek. Ez évben az erélyes Dezső, szebeni prépost és királyi kancellár, került sz. Gellért püspöki székébe. Az ő fülébe is eljutott, hogy milyen mellékfoglalkozása van az ajtonyi barátoknak. Nosza legott vizsgálatot rendelt el, hogy mi igaz a szállingó hírből. Mert ha mendedmonda az egész, a vizsgálat helyre fogja állítani a barátok gyanúba kevert becsületét. Igen ám, csakhogy a jeles társaság

¹ *Sztáray-okl.* I. 59. — ² Pesty, *Helynevek* I. 217. — ³ Fejér III. 1, 314., 316. — ⁴ Theiner, *Monumenta* I. 22. — ⁵ Pesty véleményével szemben, ki *Századok* 1875. 678. és *Magy. Helynevei* 143. a vituhui vagy withubui prépostságot az egykor Temes vármegyében feküdt Itebére helyezi s ezt a nevet látja az elferdített alakban, a magam nézetét e mű II. kötetében *Ajtonymonostora* alatt fogom adatokkal is támogatva kifejteni.

neszét vette a dolognak, s mielőtt a püspök kiküldött embere megjelent volna a monostorban, az atyafiak szépen kereket oldottak s ott hagyták a tisztes falakat, melyeket bűnbarlanggá aljasítottak. A vizsgálat azután csúnya dolgokat hozott napfényre. Kitűnt, hogy a szerzetesek csuhájába bújt haszontalan emberek szent fogadalmukon s a szigorú szabályokon túltéve magukat, a monostor falai közt csakugyan hamis pénz készítésével töltötték idejüket; elfecsérelték egyházuk ingó és ingatlan vagyonát, sőt alávaló czéljaikra felhasználták az egyházi keresztet, kelyheket és szent edényeket. Persze, az apát és a szerzetesek, félve a király és a püspök büntetésétől, már árkonbokron túl voltak; Dezső püspök keserűségét csak az vigasztalta némileg, hogy a veszedelmes szövetkezetről lerántotta a leplet. Mindjárt megírta jelentését a királyhoz és a pápához, elmondván a dolgot úgy, a mint az a vizsgálat során kiderült. Hogy pedig a monostor sokáig üresen ne álljon, prépostot és világi (nem szerzetes) kanonokokat állított beléje, kik a pápa jóváhagyásáig ott a lelki teendőket végezzék.

Endre király helyeselte kedvelt hívének, a csanádi püspöknek eljárását s maga is fölkérte a pápát, hogy hagyja jóvá Dezső püspök rendelkezését. Honorius pápa az óvatosságot tartva szeme előtt, mielőtt elhatározását kimondotta volna, még alaposabban tájékoztatni kívánta magát az egész ügy felől; megbízta tehát Sándor váradi püspököt és a fejérvári prépostot, járjanak végére, vajon a világi kanonokok alkalmazása által eléggé gondoskodva van-e a monostor jólétéről? Ezek azután megjelentették, hogy Dezső tudósítása csakugyan megfelel a valóságnak, s a monostorban mindössze három szerzetes maradt, kik vagy ártatlanoknak tartották magukat, vagy nem értek rá elmenekülni. Ennélfogva a pápa készségesen jóváhagyta a püspök intézkedéseit;¹ sőt abba is beleegyezését adta, hogy a teljesen vagyon nélkül maradt Ajtonymonostorának adhassa Dezső püspök és a csanádi káptalan Jani, Popi és Ivánkahida birtokokat.²

Így végződött be ez az egyház tekintélyének nagy ártalmára volt ajtonymonostori ügy.

Csakhogy, sajnos, ez nem volt egyetlen eset. Ugyanez idő-

¹ Mindezekre nézve l. Fejér III. 1, 314—315. — ² Uo. 316.

tájban a cisterciumi nagykáptalannak is vizsgálatot kellett elrendelnie az egresi barátok ellen, kikről szintén nem a legjobb hírek keringtek. A czikádori és zirczi apát kaptak a vizsgálatra rendeletet azzal az utasítással, hogy ha a rendi szabályzattal ellenkező dolgokra akadnak, nyomban alakítsák át, a mint a rend szelleme követeli, az egresi apátnak pedig tegyék kötelességévé, hogy önigazolás végett a legközelebbi nagykáptalanra jelenjék meg.¹ Mi eredménye lett a vizsgálatnak, arról forrásunk nem számol be.

Általában az egyházi fegyelem az egész vonalon nagyon meglazult. III. Ince pápának azt a rendeletet kellett intéznie a csanádi püspökhöz, hogy azon diaconusokat és subdiaconusokat, kik az egyház világos tilalma ellenére házasesetet folytatnak, minden további eljárás nélkül foszsa meg egyházi javadalmaiktól.²

Különben ez a bomlás ilyen volt országszerte. A váradi kanonokok püspöküket simoniával és törvényszegéssel vádolták; a pápa a vizsgáló bizottság egyik tagjául a csanádi püspököt nevezte ki.³

De a XIII. század első felében még iszonyatosabb dolog történt a csanádi egyházmegye területén, mely a botrányokat betetőzte.

Dezső püspököt 1229-ben a Lád nemzetségbeli Bulcsu követte a püspöki széken. Győri prépost s kir. kanczellár volt, mikor a püspöki süveget megkapta. Úgy látszik, folytatni akarta elődjének vaskezü kormányzását, s az első néhány év alatt nagy tekintélyre tett szert. A csanádi püspöki tartomány területén, a Maros déli partján, Arad vármegyében, Zábrány és Lippa közt feküdt a Boldogságos Szűznek szentelt bizerei apátság.⁴ Ki volt az apátja 1236. körül, nem tudjuk; csak annyit

¹ Békefi, *A czikádori apátság tört.* 33. — ² Fejér II. 340. — ³ Uo. II. 351. — ⁴ Oláh Miklós, *Hungaria* 74. l. úgy képzeli, hogy a Maros északról délre folyik, olyanformán, mint a Tisza. Ennélfogva így sorolja el a Maros-balparti helységeket: E regione autem in ripa Marosii orientali incipiendo a Borea meridiem versus sunt ex ordine: Bizere, Zeüdy, Zevoldin, Egres, Sanctus Michael, Csanadium stb. Azonban, ha a Maros folyására nézve nincs is jól tájékozva Oláh Miklós, leírásából mégis kétségtelen, hogy Bizere a Marosnak azon a partján feküdt, a melyen Egres, Csanád stb. Egészen helyesen teszi Bizerét Zábrány és Lippa közé Csánki, *Magyarorsz. földr.* I. 767. De az meg már teljesen érthetetlen dolog, hogyan

tudunk, hogy ez évben a monostor kegyurasága felett összeveszett a csanádi püspökkel. A dolog úgy történhetett, hogy az apát a maga kizárólagos jogának tartotta a monostor kormányzását, a szerzetesek föl vételét és előléptetését; ellenben Bulcsu püspök azt vitatta, hogy ez az ő joga. A szentszék követe, a prenestei püspök, a kihez felebbezés következtében került ez az ügy, olyanformán ítelt, hogy kétfelé választotta a dolgot s fele részben a püspöknek, fele részben pedig az apátnak adott igazat. De Bulcsu ezt az ítéletet magára nézve sérelmesnek találta; úgy állott hát bosszút az apáton, hogy fegyveres vitézeit ráküldötte a bizerei monostorra. Rendszeres ostromot intéztetett a jól körül falazott épület ellen s betörtte kapuit. Az erőszak ellen erőlesen tiltakozó apátot és 32 szerzetesét, kik az apostoli szék védelmére hivatkoztak, egyszerűen elfogatta, vasra verette s elzáratta. Hogy azután megmutassa, hogy a monostorral ő rendelkezik, Cornelius barátot, kit bűnei miatt a prenestei püspök a monostorból kizárt volt, állította az apátság élére.

IX. Gergely pápa, a mikor ez erőszakról értesült, rögtön parancsot bocsátott ki Bulcsuhoz, hogy az apátnak és a szerzeteseknek haladéktalanul adja vissza a szabadságát. De Bulcsu nem engedelmeskedett a parancsnak. Erre a pápa megbízottai felfüggesztették őt hivatalától, szolgálait pedig, kik bűnrészesei voltak, egyházi átok alá vetették. Egyúttal megidézték őt ápr. 1-jére Rómába a pápa elé. De bizony Bulcsu püspök nem jelent meg Rómában. A pápától új parancs ment tehát a pannonhalmi és szegszárdi apátokhoz, hogy a csanádi püspököt, Cornelius barátal együtt, új határidőre még egyszer idézzék meg Rómába, hogy adjon számot hallatlan eljárásáról s térítse meg a monostornak okozott károkat. Ha nem engedelmeskednék a pápa parancsának, vessék őt egyházi átok alá.

Ez a szigorú fenyték megijesztette Bulcsut. Kapta magát, kibékült az apáttal, s hogy kibékülése őszintének lássék, ünnepelesen esküt tett, hogy az apátot visszahelyezi a monostorba s teljesen megtéríti kárát. De mi történt? A békesség után alig egy hónapra megint rátörtek az apátra, kinek még annyi érke-

---

helyezhette e monostort Arad megye monographusa, Márki Sándor, *Arad tört.* I. 74. Glogovácza, mikor ennek az összes történeti adatok ellenmondanak.

zése sem volt, hogy a hivatlan vendégek előtt bezárathatta volna a kapukat. Újra fölfegyverkezve jöttek s egyenesen az apátot keresték. Az apát lakószobájának ajtajában a felbőszült tömegnek útját állotta a monostorban épen akkor ott időző vendég s az apát inasa; ezeket minden irgalom nélkül lekaszábolták, s rányitva a megrémült apátra, őt is keresztülszúrták. A nagy lármára természetesen berohantak a szerzetesek; az egyik barátnak, ki ellenállást kísérelt meg, karddal leszabták jobbkeze ujjait s többeket is megsebesítettek. Azután, mint a kik dolgukat elvégezték, lovakra kaptak s visszamentek Csanádra a püspök védőszárnyai alá.

Ez már több volt, mint a mennyit a legnagyobb vakmerőség megengedhetett magának. Az ártatlanul meggyilkoltak vére bosszúért kiáltott. A pápa tehát sürgősen megparancsolta a váradi, tihanyi és ercei apátoknak, hogy a szentségtörőkre s mindazokra, kiknek a gáztettben részük volt, az egész ország területére nézve, minden ünnep és vasárnapon harangszóval és gyertyagyújtással ünnepélyesen hirdessék ki a kiközösítést s ez mindaddig nehezedjék rájuk, míg az apostoli szentszék előtt meg nem jelennek, hogy az Isten és a szentegyház előtt számoljanak gonoszságukról. Azután helyezték egyházi interdictum alá azokat a helyeket is, a hol az illetők megjelennek. Minthogy pedig a püspök s Cornelius nem jelentek meg a szentszék előtt, rájuk is mondják ki az átkot, mindaddig, míg megérdemlett büntetésük elvételére a pápa előtt meg nem jelennek. A pápa úgy értesült, hogy az egész dologban a Bulesu keze működött; terjeszszék ki tehát a vizsgálatot arra is, vajon csakugyan oltalma alá vette-e a püspök a szentségtörőket s ő adta-e, avagy más, ezeknek a tanácsot, a mely szerint eljárak?¹

A vizsgálat bizonyára nem valami kedvezően ütött ki a püspökre nézve. Azonban hatalmas pártfogói lehettek, kik érdekében közbevetették magukat. A dolgot, mely nagy hullámokat vert, elsimítani nem lehetett; de hogy a püspököt mégis megmentsék, olyanféle jelentést terjesztettek föl a pápához, melynek az volt az értelme, hogy a püspöknek azért sem lehetett része a bizerei gyilkosságban, mert súlyos betegen fekszik s a megvakuláshoz is közel áll. Azután hosszasan húzódott az ügy;

¹ Theiner I. 144. *Árpádk. új okm.* VII. 10.

Gergely pápa 1237. szept. 1-én új biztosokat jelölt ki, a kiknek megparancsolta, kényszerítsék rá a csanádi püspököt, ki betegsége és szembaja miatt Rómában meg nem jelenhetett, hogy a bizerei monostornak okozott károkat térítse meg, s a tényállás kiderítésére nézve foganatosítsanak tanúkihallgatásokat. Corneliust pedig, kit a püspök a monostor élére állított, Kerek Zakariás és Mátyás barátokkal együtt, minthogy a pápa előtt öngazolásuk végett nem jelentek meg, hagyják továbbra is egyházi átok alatt.¹

Minthogy pedig a püspök szemevilágát vesztette s testileg is elgyengült, 1238. július 28-án elrendelte a pápa, hogy melléje kíségtőt kell adni. Úgy látszik, a pápai biztosok, bár a püspököt szemevilágára nézve nem találták elég alkalmasnak a főpapi tiszt viselésére, mindazáltal testileg nem tapasztalták Bulesut oly igen elgyengültnek, s ennélfogva azt jelentették, hogy kíségtőre sincsen szükség.² Majd 1241. február 7-én is sürgeti a pápa a kíségtőt.³ Azonban még ez évben meghalt, s a bizerei gyilkosságot csakhamar elfeledtették olyan események, melyek az országot alapjában megrázták.

Az 1241. év tavaszán az eget esténként pirosra festő lángoszlopok jelentették, hogy jönnek a tatárok. A föld népe erdőkbe és nádasokba vonta meg magát, a tehetősebbek szekerekre rakva értékesebb dolgaikat, a felvidékre siettek menekülni. Az egész alföldön alig volt valamire való erősség, melynek falai hosszabb ostromot kibírhattak volna. Még leginkább egyes monostorok voltak úgy építve, hogy néhány napi ellenállást kifejthettek. De a régi várak, köztük Csanád is, roskadozó falaikkal, melyeket a várrendszer bomladozása korában senki sem tartott érdemesnek jó karba hozni, épen nem nyújtottak biztos menedéket. A menekülők is ezer veszélyvel találkoztak; északról is, keletről is özönlöttek a mongolok vad hordái; a kiknek sikerült a tatárok elől szerencsésen elsiklani, az a királyuk megöletéseért bosszút lihegő kúnokkal találkozott, kik az országot keresztül-kasul dúlva, raboltak s legyilkoltak mindenkit, a ki kezük ügyébe került.

Egy ilyen menekülő csapathoz csatlakozott kocsijával és eselédségével a beteges csanádi püspök, Bulesu is. A fölfegy-

¹ Theiner I, 158. — ² Uo. I. 163. — ³ Uo. I. 177.

verkezett csapatot Barcz fia,¹ Miklós vezette. Sok csanádvár-megyei nemes volt velük, kik nejeiket, fiaikat és leányaikat a felső vidékekre akarták vinni, hogy azután ők maguk mennél előbb a király seregéhez csatlakozhassanak. Mikor a Duna-Tisza közére értek, épen szemközt jöttek velük a felbőszült kúnok. A menekülő csapatnak nem volt már ideje, hogy elkerülje őket; összeütközött velük s kemény harcz kerekedett közöttük, mely azonban nem tartott sokáig. A nagyszámú kún sereg legyőzte az elszánt csapatot, s a szegény menekülőket csaknem mind kardélre hányta. Bulcsu püspököt, ki betegen kocsiájában feküdt, a harcz hevében néhány hű embere tovább vitte s ekként ő elkerülte a bizonyos halált.²

1241. május végén a tatárok Kádán vezetése alatt elpusztították Nagy-Váradot. A környékbeli nép nagy része az erdők és nádasok közt Tamáshida, e német város felé menekült. A menekülők közt volt Rogerius váradi kanonok is, ki e siralmas napoknak azután krónikása lett. A tamáshidi németek nem akarták őket a Fekete-Körös hidján átbocsátani; inkább arra volt gondjuk, hogy városukat mennél több fegyveres katona szaporítsa. Azonban Rogerius és a vele volt menekülők mégis átjutottak a hidon s egy szigetre tértek, melyet az ágyai nép, a fekete-gyarmati vajda s több más, azon vidékbeli falvak lakossága megerősített. Rogerius elég biztos helynek találta a szigetet; ott maradt tehát. Néhány nap múlva azonban hírül hozták, hogy közelednek a tatárok. Rogerius ekkor titkon kiment a szigetből, hogy megnézzze, miként menthetné meg ő és kísérei lovaikat. A sziget körül bujkáló emberek közül egy vezetőt fogadott, s a vele maradt szolgálóval együtt még azon éjjel Csanád városának tartott, mely pedig a szigethez jó nyolcz mérföldre feküdt. Mindegyiküknek három lovuk volt s a mint csak lehetett, nyílsebesen vágattak, úgy hogy hajnalba Csanád alá érkeztek.

Itt nagy meglepetés várt rájuk. A Maros mentén érkezett Büdzsik tatár vezér épen előtte való nap dulta fel ezt a vidéket. Bevette Csanádot s a nagyrészt faházakból álló várost tökéletesen fölégette. Rogerius bizonyára láthatta még a füstölő romokat, melyek közt temetetlenül hevert a sok holttest.

¹ Pauler szerint, *A magyar nemz. tört.* II. 204. 657. — ² Rogerius 26. f.

Arról szó sem lehetett, hogy a Maroson átkeljen, s székelyszemre vissza kellett térnie a szigetre.¹

Kádán tatárjai bevették azután ezt a szigetet is, honnan Rogerius szerencsésen megmenekült. Majd lejjebb vonultak Csanád vármegyébe, hol fölégették, elpusztították azt, a mi még Búdszik nyomában megmaradt. Csanád vármegye északi része, a Szárazér-Maros köze, mintegy hetven falu népe, egy újonnan települt német faluba, melyet Perg (a későbbi Kasza-Pereg) néven neveztek el a jövevények, zárkózott be, s itt, a hogy lehetett hamarjában, megerősítették a helységet.

A tatárok Tamáshida felől jőve, egyelőre nem bántották a peregieket. Egyenesen a Marosnak iparkodtak s Egres alatt akartak átkelni e folyón. Az egresi monostorban, mely, mint valami vár, jól meg volt erősítve, az a katonaság vonta meg magát, mely Csanádról és a többi szomszédos helységekből élve elmenekülhetett. Azonkívül természetesen a környékbeli nemesség, urasszonyok és leányok gyűltek a monostor falai közé.

A mint a sáskahadhoz hasonlító tatár sereg Pereg alatt elvonult, a magyar vitézek ki-kitörtek fedett állásaikból s nagy darab földön kergették őket. Azt hitték a boldogtalanok, hogy a tatárokat megfélemlítik; pedig inkább csak maguk ellen ingerelték őket. A mint az egész vidék fel volt perzselve, a tatárok teljes erővel a peregiek ellen fordultak. Minden oldalról körülfogták a «nagy falut». S hogy a maguk munkáját megkönnyítsék, először is a magyar foglyokat kényszerítették rohamra. A kik nem akartak az ostromban résztvenni vagy visszavonultak ostromközből, azokat egyszerűen kardélre hányták. Mikor a magyar foglyok mind odavesztek, oroszokat, izmaelitákat és kúnokat uszítottak rá a falura. A tatárok pedig a hátuk megett állottak s csak nevettek, mint pusztulnak el az áldozatok. Éjjel-nappal egy hétig folyt az ostrom; végre is betömtek az árkokat s azután bevették a falut. Az ostromlótakra szörnyű vég várakozott. A kik már hallottak a tatárok vadállati kegyetlenségéről, úgy iparkodtak életüket megmenteni, hogy lebuktak a holtak közé s mások vérével fecskendezve be magukat, élettelenül terültek el a földön. De a nagyobb rész nem kerülhetett el sorsát. Kezdetét vette a rettenetes bosszú.

---

¹ Rogerius 26. f.

Azokat, a kik élethen maradtak, összefogdosták s kivítették a nyílt mezőre. Vitézek, nők, fiatalok és aggok vegyesen voltak közöttük. Különösen nők nagy számmal. Ezeket egy oldalra, a parasztokat pedig a másik oldalra állították. Azután elszedték pénzüket, fegyvereiket és ruhájokat. Néhány leányt kiválasztottak; a többit irgalom és kegyelem nélkül fejszével s karddal lekaszabták.

Pár nap múlva már Egresen voltak. Felállították ostromgépeiket s a monostor gyenge falai nem sokáig álltak ellen. A bennszorultak hitre a tatárok kezébe adták magukat. De a tatárok nem tartották meg adott szavukat. Leölték itt is a foglyokat, néhány barátot kivéve, kiket örömet engedtek eltávozni s néhány úrnőt és igen szép leányt, kiket maguk számára megtartottak.¹ Természetesen kirabolták magát a monostort is és széthányták II. Endre király és felesége Jolánta királyné porait, melyek néhány év óta itt pihentek.

Így lett Csanád vármegyéből rövid idő alatt egy nagy sírmező; az elpusztult falvak romjai közt csak itt-ott tévelygett egy-egy menekülő. A falvak és városok fel voltak égetve, a nemesség szétszórva, s a parasztság elvesztve kis vagyonát, odább költözött.

A regeneráció és újjáalkotás munkája azokra a hatalmas nemzetségekre várapozott, melyek Csanád vármegye legnagyobb részét kezükben tartották. Ismerkedjünk meg ezekkel a nemzetségekkel egyenként is.

Ezek között első helyen áll a *Csanád nemzetség*. Csanád vezérben tiszteli őst; s bár kétségtelennek látszik, hogy Csanád vezér közvetlen utódai előkelő szerepet játszottak nemzetünk történetében, két egész századon át nem hallunk a nemzetségről egy árva szót sem. A XII. század végén éltek e nemzetségből: Fülöp, Belenig és Bogyoszló. Ezek közül az első, Fülöp, kit legidősb volt miatt «Nagy»-nak nevezték, fiutódok nélkül halt el; Belenignek két fia volt: Kelemenös és Vaffa. Kelemenös 1214-ben Arad vármegye főispánja, később pedig (macsó?) bán is volt. Vaffa alighanem inkább gazdálkodó ember volt s nem avatkozott a politikába.

Alig hogy elvonultak a tatárjárás fergetegei. Kelemenös

¹ Rogerius 37. f.

bán fia, Pongrácz ispán, megjelent IV. Béla király előtt s kérte, rendeljen el az ő ősi birtokain határjárást. Erre azért volt szüksége, hogy újra beiktassák őt birtokaiba. A király 1247. febr. 9-én adta ki a parancsot a csanádi és aradi káptalanhoz, küldjenek a maguk kebeléből egy-egy káptalani tagot, úgynevezett hites bizonytságot, kik a király képéül kirendelt Biloki Péter mester udvarbíróval Pongrácz ispán birtokait, a nemzetség többi tagjainak jelenlétében, járják be, újítsák meg a határokat, s a hol szükségesnek mutatkozik, állítsanak újakat. A két káptalan eljárta a kiküldetésben s megtette a királyhoz jelentését, mely megmaradt napjainkig s a régi Csanád vármegyének egyik legrégebbi okiratos emléke.¹

Induljunk el a káptalani emberekkel, s lássuk, melyek voltak Pongrácz ispán birtokai. Arad vármegyében kezdték a határjárást; itt volt egymás mellett a Maros partján *Pongrácz-fája* és *Pongráczteleke*, melyhez a *Pongráczöreme* nevű halastó tartozott. Mindezek, mint nevük mutatja, a birtokos főúr telepítései voltak. Mellettök makkerdő terült a Maros révéig s mind a két falu mellett a Szárazér felé berkek, melyeket régi határjelek vettek körül. Azután vármegyénk területén *Kisfalu* és *Szent-Lőrincz* következtek, ez utóbbiban halastó, mely határt képezett testvérének, Izsák ispánnak, Velnök (Vlnuk) faluja felől. A Szárazér felé is volt (név szerint nincs megemlítve) egy faluja, melyet testvéreivel közösen használt. Az övé volt *Tömpös* falu negyedrésze is, és pedig a kelet felőli rész az utcza két végével. Azután *Ladányba* mentek, mely egész tölgyerdejével nyugat felé Zombor falu határáig volt a Pongrácz ispáné. Majd *Palota* falut határolták meg, melyet egyik nevén Kelemenőspalotájának, másik újabbi nevén Pongráczpalotájának neveztek. Itt is az egész makkerdő kelet felé *Csücsköd* faluig az övé volt. Ez utóbbi falut a nemzetségbeli Izsákkal és Ugoddal közösen bírták. Innen észak felé haladtak, régi határdombok mentén, egészen a Maros révéig. Dél felől a bécsi (de Beez) nemesek földjével érintkezett a határ. Azután nyugat felé mentek *Paradánymonostoráig*, a hol három földből hányt dombot leltek; ezek egyike Paradánymonostorához, másika Ladányhoz, a har-

¹ *Dl.* 322. §. 5. és hibás szöveggel *Árp. új okm.* VII. 220, 242. Mondanom sem kell, hogy én az előbbit használom.

madika pedig Palota faluhoz tartozott. Továbbá az ő birtoka volt *Béb* falunak dél felé eső része, melyhez a vámjövedelem fele is hozzá tartozott. A másik felerész rokonaié volt. Azután *Egyházas-Kéren* is, melynek temploma a Boldogságos Szűznek volt szentelve, a régi határjelek mentén haladtak, hasonlókép *Razsán* határában is, de itt többeket meg is újítottak. *Szent-Miklóson* is a régi dombok mentén kezdték, de több helyen itt is meg kellett újítani a határjeleket. *Csóka* halastóiival, *Baromlak* minden tartozékaival, melyek közt volt a régi nevén Pataktónak, némelyek által Csókatavának, mások által pedig Razsántavának nevezett halastó. A Tisza mellett levő *Temerkény*, két oldalon is elterülő erdejével, *Zentarév*, hasonlókép a Tiszánál révvel, melyet Pongrácz ispán a királytól párbaj útján kapott; *Szanád* fele, a másik fél a rokon Elek ispáné volt, *Vaffaiülése* vagy más néven *Kökényér* fele része: ezek voltak vármegyénkben a Pongrácz ispán birtokai. De itt nem állapodhattak meg, át kellett menniök Temes vármegyébe, hol *Poklosi* és *Nádasd* régi határdombjai elég jókarban voltak. A Szent-György mellett fekvő *Kalántelegen*, melyet Kalán pécisi püspök unokanővérének, ki a Pongrácz felesége volt,¹ hozományul adott, kétkerekű malom is volt. A Borzva folyó melletti *Kis-Hodos*, egy erdőrészcsekével, s a Temes mellett levő *Csávás*, kétkerekű malommal, szintén a Pongrácz birtokai közé sorakoztak. Azután újra vissza kellett menniök Csanád vármegyébe; itt volt még *Halász*, mely «ott feküdt, a hol a Harangod vize Péterréve felől jöve beleszakad a Morotvába». Itt is sorra járták a régi határjeleket. Végre átmentek Szerém vármegyébe s itt *Nyárád* birtok határait állapították meg. A hivatalos emberek tehát 26 falut találtak a Pongrácz ispán uradalmában. Mindehütt összehívták a Csanád nemzetség tagjait s ezek jelenlétében ellenmondás nélkül iktatták be Pongráczot ősi birtokailba. Izsák ispán az iktatás alkalmával kijelentette, hogy ha az atyafiak valamelyike örökös nélkül hal el, birtokai a többi rokonokra szálljanak.

1256. decz. 17-én a Csanád nemzetség összes élő tagjai

¹ Kalanteluk . . . quam sibi (t. i. Pongrácz ispánnak) venerabilis pater Kalanus episcopus Quinqueecclesiensis tradidit cum sorore sua. Itt a *soror* alatt bizonyára «kishúga» értendő Kalán püspöknek, ki 1203-ban már vén ember volt.

megjelentek a király előtt s megosztottak ősi javaikon. Ott voltak Belenig fiának, Kelemenös bánnak, maradékai: Pongrácz s fiai László és Tamás, Csömör és fia István, Izsák és fia Makó, Elek s fiai Donkus és Gergely; megjelentek Belenig másik fiának, Vaffának utódai is: Csanád s fiai Dénes és Gergely, Barlabás s fiai Mihály, Barlabás és Domokos, s végre Fülöp s fiai Zuna és Benedek, s illetén birtokosztályt tettek maguk közt:

A *Kelemenös-fiak* kapták a következő birtokokat: Halász (Harangodtővével és a nagy Morotvával), Pádé, Kér, Agár (halastavakkal), Sut (Fejértóval), Űrs, Razsán (halastóval), Szent-Miklós (halastóval és az úgynevezett Pataktóval), Csóka (halastóval), Temerkény (a tiszai halászat felével), Szanád (az egész halászzal együtt), Varsány, Terjén és Rábé felerésze *Csanád* vármegyében; a Temes mellett Csávás falu fele (két malomhelylyel s fél vámmal), a Borzva melletti Kalántelek fele (egykerekű malommal); újra *Csanád* vármegyében Szent-Lőrincz, Kisfalud, Malomszög, Fel-Velnök, Szent-László, Zombor, Ladány, Palota, Boldogasszonyháza, Paradánymonostora és a Szárazér felé Szent-Margita és Köztelek három tanyahelylyel; Arad vármegyében: Pongráczfája és Csenkeőreme.

A *Vaffa-fiaké* lett: Tömpös (három templommal s három falurészszel, valamint a Tömpös-szigeten levő monostorral és halászzal együtt), Dedemszeg, Al-Velnök, Varsánytő, Baromlak, a Szárazér felé Szemeegyháza, Szudas, Balogkereke (két tanyahelylyel), Teremtelek (öt tanyahelylyel), Béb (vámmal és halászzal), Kökényér más néven Vaffaülése, Rábé fele, Kül-Valkány, Vég-Valkány, Veresdob, Homokrév, Kúcssegyház, Dobegyház, Szécsény, Fejéregyház, Nádasd, Feketőfa, Poklosi, Fejérjuh, Csávás fele (kétkerekű malommal s a vám felével, sz. Péter templomával), a Borzva folyó mellett levő Kalántelek fele (egykerekű malommal).

Belenig fia, az utódok nélkül elhalt Nagy Fülöp birtokai voltak Erdélyben: Szent-Király tartozékaival együtt, Nagy-Kecsés a hozzá tartozó falvakkal, Fülöpköve hasonlókép a hozzá tartozó falvakkal, Döbördön a határai közt fekvő több faluval, Hodos és Tejes szintén a hozzájuk tartozó több faluval. Ezeket a Kelemenös bán fiai s unokái és a Vaffa fiai, minthogy reájuk szállottak, nem osztották fel egymás közt, hanem úgy rendelkeztek, hogy e birtokokból befolyó jövedelmeket

két, közös megállapodással szegődttetett gazdatiszt kezelje s egyenlően osszák fel maguk közt.

Kanizsa-Monostorát, a hozzá tartozó falvakkal, valamint Kemece-monostorát is minden haszonvételeivel együtt két egyenlő részre osztották; felét a Kelemenös bán, másik hasonfelét pedig a Vaffa ispán maradékai kapták. Oroszlánosmonostorát ellenben az egész nemzetség közös birtokául jelölték ki.

Belenig testvérének, Bogyoszlónak utódai, úgymint Csanád és fia Vecse, Keczele fiai Tamás és Ugod, Tódor fia Mihály s ennek fia Domokos s testvére Vejteh, továbbá Cseme fiai Lőrincz és Gergely kapták a számra nézve ugyanannyi, de sokkal jövedelmezőbb birtokokat Csanád, Temes, Szerém, Pozsega, Vas, Győr s Mosony vármegyében és a szávántúli macsói kerületben. E birtokok neveit a kezükben levő osztálylevelek részletesen is felsorolták.

IV. Béla király előtt azt is kikötötték a nemzetségbeliek, hogy ha a felek valamelyike azt a részt, mely neki jutott, elidegeníteni vagy a másikét elfoglalni törekednék, önként elveszti a maga osztályrészét. Az ekként elvesztett osztályrész fele a királyi kincstárra, másik fele a rövidséget szenvedő fél javára fog esni.¹

E birtokrendezések nemcsak azt mutatják, hogy a Csanád nemzetség kezében tartotta Csanád vármegye jó nagy részét, hanem azt is, hogy e vármegye elég hamar kiheverte a tatárjárás iszonyú dúlásait.

A hatalmas Csanád nemzetséggel szemben, a vármegye keleti zugában, húzódott meg a szomorú emléké *Ajtony nemzetség*. Melyek voltak birtokai a tatárjárás korában, arra nézve nincsen semmiféle oklevelünk. A következő században e nemzetségre Ajtony-monostora, Serjén és Felső-Szőlős, melyek mind a mai Szemlak és Pécska között, a Maros jobbpartján feküdtek. Lehet, hogy e birtokok száma régebben jóval nagyobb volt; de a tatárjárás korában már foszladozni kezdett az a

¹ Az *Erd. múz. ltárából*, hol ez oklevél eredetije őriztetik. Wenzel is kiadta *Árp. új okm.* VII. 429. Báthori István erdélyi vajdának 1572. május 15. kelt s az Orsz. ltárban *Dl.* 322. alatt levő hiteles átiratából, de tömérdek hibával. Ezek közül csak egy párt hozok itt fel; Podwey: *Podue* (a dőlő betűkkel szedett nevek az eredeti szerint), Zemekhaza: *Zemeeg-haza*, Boluhkerek: *Bolugkereke*, Zwakrew: *Humkrew*, Kemenche: *Kemeche* stb.

kötélék, mely az Ajtonyokat vármegyénkhez fűzte. E korbeli ősük, János, már megszerezte a borsodvármegyei Szuha falut, melyről azután utódai magukat nevezni kezdték. De azért maradtak családtagok Csanádban is; így nevezetesen Péter, ki 1329—1357. közt aradi éneklő-kanonok volt s Albert, ki magát «Ajtony-monostorai»-nak nevezte, 1343-ban, bizonyára ide valók voltak.¹

Ez a két nemzetség vármegyénknek autochton (itt keletkezett) nemzetsége volt. A többi nemzetségek, melyek Csanád vármegye területén előbb vagy utóbb birtokokat szereztek, nem ide valók voltak.

Ilyen volt első sorban a *Csák nemzetség*. Ugrin esztergomi érseknek köszönhette felvirágzását. Ő és testvére, Miklós, kinek neveltetéséről bátyja gondoskodott, nagy birtokszerzők voltak. Miklósnak különösen akkor nyílt alkalma Csanád vármegyében a birtokszerzésre, mikor e vármegyének főispánja volt. 1222—1224. közt, tehát három éven át kormányozta a vármegyét s itt is lakott gedesi kuriáján. Innen van, hogy rendesen gedesi comesnek említik az oklevelek. Első felesége görög származású nemes nő volt, kitől egy fia maradt, Izsák; második felesége francia születésű asszony volt, alighanem Endre király feleségének, a francia Courtenay Jolántának udvarhölgye. Ettől születtek Miklósnak Lőrincz, János és Márk nevű fiai. Királyának nagy kegyében állhatott, mert tőle tömérdek adományban, köztük várjavakban is részesült. Mikor azután Endre fia, Béla ifjabb király közbelépésére országos bizottságok küldettek ki, hogy a könnyelműen eltékozolt várföldeket az adományosoktól visszavegyék, Csák Miklós kivitte, hogy a tőle elvett jószágokért bőven kárpótolta őt a királyi kegy. 1230-ban visszavették tőle Csanád vármegyében a következő falvakat: Bessenyő, Pony, Jenő, Teleki és Csenej; Arad vármegyében Anya-Sziond és Hód, Temes vármegyében Szanád birtokot; azután Zaránd vármegyében három, Fejér vármegyében pedig öt falut. Ellenben megmaradtak nála Csanád vármegyében: Eköd, Inád, Szőlós, Ujfalu és Bátor nevű falvak, Arad vármegyében egy, Zarándban kettő, Fejérben is kettő s Sopronban egy falu.²

¹ Dr. Karácsonyi János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Pályanyertes kézirat a m. tud. akadémia főtitkári irattárában. —

² *Hazai okm.* VI. 24. Hibásan Fejér III. 2, 204.

E birtokaira Miklós királyi adománylevelet nyervén, 1231. karácsony napján elkészítette végrendeletét. Nagyszámú birtokai közül, melyeket végrendelete felsorol, részint vármegyénk területén, részint ennek közelében feküdtek: Csesztereg, Simánd, Székaszó, Vinga és Hód; ezeket közösen két fiának (ekkor még nem volt több), Izsáknak és Lőrincznek adományozta, hogy a mikor nekik tetszik, egymás közt feloszthassák. A csanád-vármegyei Gedest, melyet az érsek szerzett, tartozékaival együtt Lőrincz fiának hagyta, míg ellenben nagyobbik fiát, Izsákot, a dunántúli birtokok örökösevé tette. Azután a Tisza és Maros közt fekvő öt birtokára nézve akként intézkedett, hogy ha netalán még fiai születnének, az esetben Lőrincz fia ezekben, még ezután születendő fiaival, tartozzék megosztolni. E birtokok név szerint a következők voltak: Kopáncs, Újlak, Csomorkány (? Trucman), Miklós, Szanád, Ság, Várajt és Vári. Azért hagyta pedig ezeket Lőrinczre és még születendő fimaradékira, minthogy idősb fia, Izsák neveltetésére úgyis eleget költött, kiházasította, drága paripákkal, lakodalmára és háztartására való szükségletekkel atyailag bőven ellátta. Épen azért hadiszerszámaikat és fegyverzetét is Lőrincznek hagyományozta.¹

Nemsokára azonban Miklós comes családi és vagyoni állapotában nagy változások történtek. Fia született, ki János nevet nyert s 1232-ben II. Endre király visszaadta neki a fejérvári, csanádi, aradi és zarándi várhoz tartozó azon földeket, melyeket Béla ifjabb király tőle visszavett.² Ezek a körülmények arra bírják Miklóst, hogy új végrendeletet alkosson. 1237-ben Izsák fiával együtt megjelent a székesfejérvári káptalan előtt s ott marosmelléki birtokaira nézve akként intézkedett, hogy ezeket (Csesztereg, Zimány vagyis Simánd, Szanád, Szuos, Székaszó, Gedes, Vinga és Hód egy része) Lőrincz és János fiai közösen bírják. Hód falut addig, míg él, magának tartja fenn; halála után pedig három fia oszszá fel egymás közt. Ezenkívül 35 szabadost tartott meg magának: Vingán hetet, Székaszón tizennégyet, Gedesen kilenczet, Hódon négyet. Hasonlókép két csanád-vármegyei szerzeményét: Trucmen és Miklós faluját, valamint a fejérvármegyei Gútót is további rendelkezésig magának tartotta meg. E végrendelet elkészítése

¹ Fejér III. 2, 227. — ² Hazai okm. I. 11.

után 1238-ban még egy falut kapott a királytól, t. i. a csanád-vármegyei Fégelt.¹

Alig hogy így rendbe hozta örököseinek dolgát, nem-sokára megszületett a negyedik fia, Márk. Újra végrendelezett hát 1239-ben. E végrendeletében a magának visszatartott részt második nejétől származott három fia részére hagyományozta olyan kikötéssel, hogy ebben egyformán osztozzanak. Feleségének ellátására a fejevármegyei Gút, a csanád-vármegyei Gedes, Csomorkány (Trucman) és a zarándi Nadab falut rendelte; leányainak tisztességes kiházását pedig neje és a tőle való három fia kötelességévé tette.² Ezzel azután még ugyanez évben Miklós comes behunyta szemeit.³

Izsák, apja elhunytá után, perrel támadta meg mostoháját. De a rohonzai convent előtt 1240. körül akként egyezett ki vele, hogy az özveggy (a vértesi) Szentkereszt, Ecsör és (a csanád-vármegyei) Hód falvak, valamint a vértesi erdő harmadrészét átengedte neki.⁴ Izsák azután jelentékeny szerepet játszott a közeletben; volt Pozsony vármegyének főispánja. Úgy látszik azonban, utódok nélkül halt el. Legkisebb öccse, Márk is így végezte be pályafutását. Ellenben Lőrincz a Kisfaludi-családnak, János pedig a Mihályi Csáki-családnak lett a megalapítója.⁵

Mi történt a tatárjárás után a Csák nemzetség csanád-vármegyei birtokaival, adatok híján nem tudjuk. Nagyon valószínű, hogy eladták e birtokokat, melyeket távolságuk miatt (a nemzetség a Dunán túl lakott) bajos volt kellőleg gyümölcsoztetni.

Szintén a tatárjárás előtt egy-két évvel csanád-vármegyei birtokosul tűnik fel a *Buzád nemzetség*. Buzád bán fia Buzád mester erőszakosan elfoglalta a szőregi monostorhoz tartozó Zobor földet, melyet neki az öreg bán 1233-ban, mielőtt a prédikátorok szerzetébe lépett,⁶ adományozott. E miatt a szőregi apát a király törvényszéke elé idézte Buzádot. A király azután rábírta a feleket, hogy egyezzenek ki; az egyességet olyan föltétel alatt kötötték meg, hogy Buzád mester lefizet a szőregi

¹ Árp. új okm. VII. 60. — ² Hazai okm. I. 21. — ³ Árp. új okm. VII. 92. — ⁴ Magyar Sion 1866. 267. és Délmagy. Tört. és Rég. Értesítő 1892. 6. — ⁵ A Csák nemzetségre nézve l. Nagy Iván alapvető tanulmányát Turul III. 49. — ⁶ Fejér III. 2, 334.

monostornak 100 márkát s azután nyugodtan bírhatja a peres birtokot.¹ A Buzád nemzetségnek ezzel vármegyénk történetében nyoma szakad.

A tatárjárás korában szerzett birtokokat vármegyénkben a *Monoszló nemzetség* is. 1231-ben adományozta II. Endre király Makhareus bán fiának, Tamás bánnak Csika falut a Maros mellett, mely valamikor Csanád vár századosának, Jánnak volt birtoka.² Úgy látszik, e nemzetség adományából került azután ez a falu a váczy püspök birtokába, ki azt a csanádi apátság Németi nevű pestvármegyei birtokával cserélte el. De ez már a XIV. század végső éveiben történt.³ A tatárjárás ideje körül szerezhette meg ez a nemzetség Nagylakot is, melyet 1313-ban Gergely fia Egyed az esztergomi sz. Albertről nevezett templomnak hagyományozott.⁴

Egy másik nagy nemzetség vármegyénk északi részén, Csongrád vármegye felől terjeszkedett. Ez volt a *Kalán nemzetség*, mely, mint láttuk, sógorságban állott a Csanád nemzetséggel is. 1266-ban Nána ispán, Pósa ispán fia, feleségével, Moys nádor leányával egyetértőleg, minthogy házasságukat az ég nem áldotta meg fiúgyermekkel, óriási uradalmaikat a nyulak-szigetebeli apáczáknak adományozták s ez adományukhoz IV. Béla király is beleegyezését adta. A csongrádvármegyei nagy birtoktest, melynek részeit később Csanád vármegyéhez is számították, a következő tartozékokból állott: Tölgy falu, minden tartozékaival együtt, Kalángyűrűse erdő egy része, Szovát, Csákány, Bökény, Legény, Ete, Alap falvak; a Tisza mellett Alpár részbirtok szőlőivel és gyümölcsöseivel, halastóiival és a Tiszával. Továbbá Bokor egészen, a Tiszával és Áronmorotvája nevű halassal, Torba és Egenfa, a Tiszával és halastójával együtt, melyet Vártónak neveznek. A Tiszán túl Kera (Kara), Fejérjuh része, György része, Sód része, Dama része, Vásárhely része, Körtvélyes rév negyedrésze, a Tisza melletti Püspöki, Korgó halastóval, Beregd része s végül a Burha folyó része halasztavaival és rétjeivel.⁵ Az apácák e birtokokat, melyek közül

¹ Árp. új okm. VII. 76. — ² Uo. XI. 220. — ³ Dl. 8528. és Dl. 8689. —

⁴ Fejér VIII. 1, 524. — ⁵ Dl. 604. Ezt a nagyfontosságú oklevelet — tudtommal — hibátlan szöveggel még eddig senki sem tette közzé. Adjuk itt a Csongrád vármegyére vonatkozó részt betűhíven: Item in comitatu Chengrediensi villa Thul, cum omnibus pertinenciis suis, tam silvis, quam

Sód és Vásárhely csanádvármegyei helységek lettek idővel, nem tudni mi okon elvesztették. Azonban a Kalán nemzetség egyik ága, a Szeri Pósa-f család sokáig virágzott s vármegyénk életében is nevezetes szerepet vitt.

E korszaknál jóval későbbben tűnik fel mint vármegyei birtokos a *Vezeikény nemzetség*. 1337-ben kapja az akkor aradvármegyei, később rendesen Csanád vármegyéhez számított Basarág falut.¹ E birtok még 1366-ban is ezé a nemzetségé; a nemzetségi birtokosztály alkalmával ezt is felosztják maguk közt a családtagok.² E nemzetségből való a Cziráki család.

De a mit a tatárjárás után IV. Béla király fáradhatatlan buzgalma s a nemzetségek érdeksugalta szorgalma helyre pótolta, az még korántsem volt biztosítva. Vármegyénk területén már a legrégebbi idők óta laktak bessenyők, kik vad erkölceiket

fenetis et fructibus; item partem in silva, que dicitur Kalanguerusy, cum fenetis et terra; item terram Suat, terram Chakan, terram Bufen, terram Legen, terram Elhey, terram Olup; item iuxta Ticiam partem de terra Olpar, cum vineis et fructibus, stangnis *'lgy!'* et pratis et Ticia. Item iuxta Ticiam terram Buchur totaliter, cum Ticia et stagno nomine Aaron-mortuaya, terram Turba et Egenpha, cum Ticia et stagno, quod dicitur Wartou, in quo habent usum unius retis. Item ultra Ticiam predium quoddam nomine Kera totaliter; item partem in duabus terris, que dicuntur Feeryhu; item partem in terra Gurg, item partem in terra Soud, item partem in terra Dama, item partem Wisarahel, item quartam partem in portu Qurtuelus; item terram iuxta Ticiam, que dicitur Pispuki, cum stagno nomine Korgu; item partem in terra Beregdu et in fluvio, qui dicitur Burha, cum stangnis et pratis. Item ultra silvas partem de villa Helya stb. stb. — A *Dl.* 942. alatt őriztetik V. Ince pápa 1276. május 20. kelt bullája, mely az apácákat birtokaikban megerősíti. A mennyire a szerfölrött elhalaványult írásból kivethető, az ide vonatkozó szöveg a következő: Ex dono quondam comitis Nana villam Tulg cum silva, feneto et aliis pertinenciis suis; villam Queurus cum pertinenciis suis; villam Alpar, cum omnibus pertinenciis suis; locum, qui dicitur Booch, cum piscina; terram, que appellatur Ganda, terras, que Misca, Fonchol, Enach, Chakan, Bufen, Leguen, Ete et Olupp vulgariter nuncupantur. Iuxta Ticiam terram Buchur, cum Ticia et stagno; terram Turba et terram Hegenfa, cum Ticia et stagno, in quo habetis usum unius retis ad piscandum. Ultra Ticiam totum predium, quod dicitur Kara; porcionem, quam habetis in duabus terris, que dicuntur Feirihu et porcionem, quam habetis in terra Soud et in terra Vysarahel; quartam partem in portu Quortueles; terram iuxta Ticiam, que dicitur Pyspuqui, cum stagno; porcionem, quam habetis in terra Berud cum fluvio, cum stangnis et pratis stb. L. különben *Árp. új okm.* IX. 153. — ¹ *Fejér* VIII. 4, 270. — ² *Sopron várm. okl.* I. 362.

már innen-onnan levetkezték. Most meg, a tatárjárás után, a rakoncztalan kúnok egy része is ide telepedett. Ezek azután több ízben megzavarták a vármegye békéjét.

A bessenyők a Harangod mentén laktak. Ősi fészük a róluk nevezett Bessenyő volt s e körül terültek el Sáp, Domevár, Veresdob, Kocsa, Tompa-, Hegyes- és Vég-Valkány nevű szállásaik, melyek mindegyikéből később egy-egy falu vált. Bizonyára őket is külön szabadalmakkal ruházták fel első királyaink; de kiváltságaikról csak akkor nyerünk tudomást, mikor ezek Nagy Lajos és Zsigmond korában veszedelemben forogtak s meg kellett őket újítni.¹ Hihetőleg a bessenyőkkel egy időben jutottak e vidékre az izmaeliták vagyis mohamedán bolgárok, kikkel az aradi prépost már 1223-ban pörben állott.² Később, 1266-ban, az aradvármegyei Temerkény helységben említenek két izmaelitát, kik örökösök nélkül haltak el.³ Sajnos, sem a bessenyők, sem az izmaeliták e korszakbeli viszonyaira nem derítenek fényt az oklevelek.

Annál többet tudunk azonban a kúnokról, kik szintén jelentékeny számban laktak vármegyénkben. IV. Béla utódai, V. István és IV. László kiváló gondjukban részesítették őket s az utóbbi egészen hatalmukba került. Már 1266-ban nevezetes kún szállásokkal találkozunk vidékünkön; ez évben István ifjabb király Parabuch kún ispánnak hű szolgálataiért, melyeket az ifjú király gyermeksege óta szakadatlanul tanúsított, s többféle követségekben is sikeresen eljár, nagy adományokat tett. Neki adta ugyanis a krassói várhoz tartozó Köke földet, a kevei várhoz tartozó Volter és Belan földeket, s a Temesvárhoz tartozó Réti földet; neki adta továbbá 40 márkáért a temesvármegyei Papd birtokból azt a részt, melyet már IV. Béla adományából a Boresol nemzetségbeli Keyran kún úr bírt, s melyet most ennek fiai és rokonai Istvánnak visszabocsátottak. Ezenkívül Arad vármegyében is kapott Parabuch ispán két Temerkény nevű földet s végre Csanád vármegyében Fel-Gedős birtokot s három Wonuz nevű földet, mely egykor a csanád-vármegyei íjkészítőké volt. S hogy ez az adomány örök bélyeget viseljen magán és soha senkinek eszébe ne juthasson azt meg-

---

¹ Jerney, *Keleti utazás* I. 237. — ² Theiner I. 37. — ³ Gyárfás, *A jász-kúnok tört.* II. 418.

támadni, elrendelte István, hogy minde birtokok eddigi nevöket hagyják el s valamennyit egyenként Parabuch néven kell nevezni.¹ E paranesszóra végrehajtott névváltoztatásból természetesen semmi sem lett; de maga az adomány eléggé mutatja, hogy Csanád vármegyében már ekkortájt erősen megfészkeltek magukat a kúnok.

V. László 1279. július 15-én tartott tétényi országgyűlése, melyen a magyar főurak közt a kúnok előkelői is résztvettek, úgy tudta, hogy a kúnoknak a Duna és Tisza közt, a Körös mellett, a Maros és Körös közt, s e folyók mindkét partján és végre a Maros s Temes közt voltak szállásaik. Ez országgyűlés elrendelte, hogy e helyeken állandóan telepedjenek le s mindnyájokat országos nemesekké tette, kik felett a nádor bíraskodik.

Melyek voltak a kún szállások Csanád vármegyében a Marostól északra, erre nézve csak vékony nyomok vezetnek bennünket. Kún-Ágota neve arra látszik mutatni, hogy a kúnok telepítése. A vármegye legészakibb csücskében Fábián-Sebestyént, melyet hol Csongrádhoz, hol Békéshez számítottak későbbben, szintén kún szállásnak mondják az oklevelek, melynek temploma a martyrologiumban együtt szereplő két szent tiszteletére volt építve. Végre a hagyomány azt tartotta, hogy az egykor Csanád vármegyéhez tartozott Vásárhely is kún telepítvény.²

Jobban vagyunk tájékozva a Marostól délre fekvő kún helységekre nézve. Itt a kúnoknak egész külön székük volt, melyet Szentelt-Székeknek neveztek, bizonynyal megtérésük emlékére. Főhelye Szenteltegyház volt, idővel város, mely körül apróbb kapitányságok sorakoztak. Ilyen kún kapitányságok voltak: Valkányszállása vagy Benedekszállása, Kojam Pál-szállása és Halos- vagy Hollósszállása.³ A kún kapitányok idővel más birtokokat is szereztek a vármegyében; többek közt 1368-ban Bébet, mely miatt azonban a Telegdi-családdal gyűlt meg a bajuk.

A tétényi országgyűlés határozatai nem elégítették ki a kúnokat, sőt az állandó letelepedés kényszerűsége inkább fel-

¹ Gyárfás, *i. h.* II. 418. — ² *Urbar. et conscript.* fasc. 221. nro. 19. —

³ *Tört. Tár* 1855. 202.

bőszíté őket. Félték tőle, hogy erőszakkal fognak ellenök föllépni; ezt meg akarták előzni s fegyvert ragadtak. Az egész kún nép mintegy adott jelre fellázadt, s tűzzel-vassal kezdte pusztítani a magyarság birtokait. Vezérük Oldamur volt. A Csanád nemzetség egyik tagja, Pongrácz fia Tamás, a Tisza melletti Egyházas-Kéren lakott. A kúnok rátörtek; fölégették udvarházát, egész faluját s meggyilkolták testvérét Lászlót, ki nekik ellenszegült. Tamás szerencsésen kisiklott kezeik közül; a kúnok keresték Rázsán, Csóka, Szent-Miklós és Baromlak falvaiban; nem találván őt, lángba borították minden birtokát. Ekkor Tamás Temerkény falujába menekült s egyenesen a kőből épült templomban vonta meg magát; okleveleit, melyeket szerencsésen megmentett, a templom szentélyének fülkéjébe rejtette el. Az őt üldöző kúnok megtudták, hogy a templomban rejtőzik; rágyújtották az épületet s neki alig volt annyi ideje, hogy leveleit magához véve, lovon elmenekülhetett. Két unokatestvérét és több szegény jobbágyát leölték. Tamás azonban átúsztatott a Tiszán s így menekült meg a biztos haláltól.¹

A kúnok azután tovább raboltak. Megrohanták Egrest, de nem tudták bevenni. Pedig ha beveheték volna a várszerűleg megerősített monostort, hatalmas zsákmány jutott volna a kezükbe. László király, ki a dunántúli zavarok s az osztrákok támadásai miatt nem találta biztos menedéknek sem Székes-Fejérvárat, sem Esztergomot, hihetőleg kancellárja, Gergely csanádi püspök tanácsára, a királyi ház kincseit, ezek között bizonyára a szent koronát is, Egresre vitette s e monostor őrizetét egyik kipróbált hívére, Bölényfő Andrásra bízta. A kúnok erősen hozzáláttak az ostromhoz; de Bölényfő András, bár maga is halálos sebet kapott, vitézül visszaverte támadásukat. Úgy hogy szégyenszemre tovább kellett vonulniok; a királyi család kincstárát tehát, bármennyire áhítoztak rá, nem tudták birtokukba ejteni.

Bölényfő Andrásnak életébe került az ostrom. A hű szolga érdemeit, hogy példája másokat is lelkesítsen, akként tüntette ki László király, hogy Imre, Farkas és Kozma testvéreinek adományozta a krassóvármegyei Szurdok és Dragadal falvakat.²

¹ Árp. új okm. IX. 385. — ² A br. Perényi család nagy-szőlősi levéltárában fasc. II. frust. 23. levő oklevelet dr. Csánki Dezső barátom közölte

Csongrád vármegyében Sövényházát is megostromolták a kúnok, de az ide rendelt udvarnokok megvédelmezték a helységet. Rabló dúlásaikat a király sem nézhette tovább tétlenül. Sereget gyűjtött, melyben az ország legjelesebb vitézei találkoztak. Oldamúr a csanádvármegyei Hód falunál, mely a mellette levő Hód taváról vette nevét, várta be csapataival a királyt. 1280. augusztus elején történt meg az ütközet. A magyarok mint oroszlánok harcoltak; a legjelesebb vitézek sebeket kaptak és halált osztottak. A kúnokat a düh tüzelte; elkeseredetten küzdöttek. Azonban a mint legjavában folyt az ütközet, nagy záporosó támadt, mely íjaikat eláztatván, teljesen hasznavehetlenné tette. Csúf vereséget szenvedtek; sok halottjuk maradt a csatatéren, de sokan estek közülök fogságba is. A kik elmenekülhettek, a mint csak futhattak, futottak Havaselföldre, barbár népek közé s itt hagyták mindenöket: gyermekeiket, nejeiket. A legyőzöttek azután többé nem mertek piszszenni; meghajoltak a király és az ország parancsa előtt, s idővel békés és hasznos lakosai lettek új hazájoknak.¹

A kúnok iszonyú dúlásai a leghevesebb csapást mérték a Csanád nemzetség birtokaira. Különösen sokat szenvedtek — mint láttuk — a Pongrácz fia Tamás birtokai; falvai legnagyobb részben fel voltak égetve, lakosaik elmenekültek. Tamás, ki a rettentő öldöklésben rokonait, testvérét is elvesztette s maga is majdnem áldozata lett a kúnok dühének, elhatározta, hogy elhagyja a veszedelmes szomszédokat, a kúnokat s elköltözik a Körösközsre, hol anyjáról maradt birtokai feküdtek. Elment tehát IV. László királyhoz s azt a kérelmet terjesztette eléje, hogy mielőtt elköltöznék Csanád vármegyéből, vegye védelme alá a király a Marostól délre eső birtokait. Védelmezze meg azokat a kúnok, a nemesek és a Csanád nembeliek esetleges túlkapásai ellen. László király kegyesen fogadta hívét, ki felsorolta előtte ősi birtokait. E birtokok a következők voltak: Szent-Lőrincz, Kisfalu, Malomszög, Ladány, Palota, Pár-

velem. Az Egresre és a királyi kincsekre vonatkozó passus így hangzik: «Comani . . . monasterium Egres, in quo ornamenta regalis domus deposita habebantur, temere expugnarent». Ezt a tényt Róbert Károly 1324. április 27-én kelt oklevele örökítette meg; magát ez oklevelet az említett levéltár az esztergomi káptalan 1342. május 16-iki átíratában őrzi. —

¹ Pauler, *A magyar nemzet tört.* II. 477—479.

dánymonostora, Boldogasszonyfalva, Szanád minden halasaival együtt, Temerkény, Kér, Pádé Agár földdel s Agárfoka és Agártó halasokkal együtt, továbbá Csóka, Razsán, Szent-Miklós, melyekhez a Pataktó, Csókató és Razsántó halasok tartoztak, úgyszintén felerésze Béb, Kökényér, Rábé, Zombor csanádvármegyei s Csávás és Kalántelek temesvármegyei birtokoknak. László király, hogy jóakarata valami zavarnak ne legyen kútforrásává, külön parancsot intézett Gergely csanádi püspökhöz és a csanádi káptalanhoz, meghagyván nekik, hogy hívják össze a Tamás szomszédait s rokonait és kérdezzék meg őket, hogy csakugyan a Tamás birtokai-e azok, melyeket a magáéinak állít.

Közben a király megbízta Palaczk Márton mestert, hogy menjen le Csanádra, s összehíván Temes, Arad és Csanád vármegye nemességét, némely ügyeket intézzzen el ott a király rendeletéből.

Gergely püspök és a káptalan ezt az alkalmat találták a legjobbnak, hogy összehívják a Tamás szomszédait és atyafiait. A Csanád nemzetségbeliek majdnem valamennyien megjelentek; ott voltak Izsák fia Makó bán, Elek fia Gergely, Csanád fiai Dénes és Gergely, Barnabás ispán fiai Domokos, Barnabás és Mihály, Fülöp fia Benedek, Domokos fiai Tódor és Ireneus s végre Ugod fia Péter, összesen tehát tizenegyen. Ezek azután egyértelműleg tanúságot tettek róla, hogy mindama birtokok csakugyan a Pongrácz fia Tamás ispánéi s azokat nemcsak ő, hanem már szülei is régebb idő óta békésen bírták, kivéve azokat, melyeket a nemzetség IV. Béla király levele értelmében közösen használt. A közgyűlésen Makó bán és Elek fia Gergely azt a kijelentést is tették, hogy mivel Tamás ispánnak ők a legközelebbi atyafiai, ha Tamás örökösök nélkül ő előttük halna meg, birtokai ne a nemzetség többi tagjaira, hanem rájuk szálljanak, valamint ha ők halnak el örökösök nélkül, minden birtokaik a Tamáséi és fiaiéi legyenek.

Mikor azután a dolog így rendben volt, László király, hárttyára írt nagypecsétes levélben, Tamás ispánt fiaival és birtokaival együtt különös pártfogásáról biztosította, semmisnek jelentvén ki minden adománylevelet, melyet esetleg a Tamás birtokaira ő vagy elődei kibocsátottak.¹

¹ *DL.* 322. §. 24.

Az 1299. évben még egyszer intézkedik Tamás ispán csanádvármegyei birtokai ügyében; de ezúttal már a váradi káptalan előtt. Jele, hogy ekkor már a Körösközön, illetőleg Telegden lakott. Itt kiskorú fiai: Lőrincz, Csanád váradi éneklőkanonok, Miklós és Pongrácz nevében Szent-Lőrincz, Ladány és Fel-Velnök birtokát, «mely utóbbit újabb néven Makófalvának neveznek», valamint Belenig erdélyi birtokának felét haszonélvezeti joggal átadta Csanád fia Gergelynek, Barnabás fia Domokosnak, Fülöp fia Benedeknek s Dénes fiainak Istvánnak és Pálnak, de olyan föltétellel, hogy ha azokat ő vagy fiai vissza akarnák venni, azt minden nehézség nélkül tehessék. Ha nem akarnák visszaadni, vagy bíróság elé vinnék a dolgot, száz márka birságot tartoznak fizetni.¹

Így szakadt el Csanád vármegjétől a Csanád nemzetségnek egy duzzadó ága, melyen a legerősebb hajtások, a nemzetség díszei, voltak sarjadzóban.

---

¹ *Monum. Strig.* II. 468,

V.

A VÁRMEGYE MINT BIRÓSÁG.

Róbert Károly trónkövetelése. — Antal csanádi püspök. — A Csanád nemzetség és Róbert Károly. — Kopasz nádor és a Szeriek. — A Csanád nemzetségbeliek hűtlensége. — Csanád érsek. — Pályája. — A Telegdi és Makófalvi család különválása. — Telegdi- és Makófalvi-birtokok. — Művelődési állapotok. — A vármegye erősödése. — Határaitra nézve kétség. — Az igazságszolgáltatás. — Évi adó; a kamara-nyereség. — Pápai adó. — A pápai tizedlajstromok. — Csanád vármegyei plébániák tizede. — Tanulságok.

Az Árpád-ház kihaltával a nemzet jobbjaít a bizonytalanság érzete fogta el. III. Endre halála fölvetette a kérdést, ki legyen a király? A pápa minden áron Róbert Károlyt akarta; de a hazafiak tekintélyes része, melynek szívében erősen élt a nemzeti dynastiához való ragaszkodás, szívesebben látott volna a trónon közelebbi Árpád-rokont s ezért a cseh Venczelt szemelte ki királyul, ki maga helyett tudvalevőleg kiskorú fiát, Venczelt ajánlotta.

Azok közt, kik Róbert Károly ellenében a Venczel jelölt-ségét támogatták, egyik nevezetes ember volt az akkori csanádi püspök, Antal. Ferenczrendi szerzetesből emelkedett a püspöki székre s III. Endre királynak alkanczellárja volt. Ragaszkodását megőrizte ennek árvája, Erzsébet iránt is, ki a fiatal Venczelnek jegyese volt, s hihetőleg a vármegyei nemességet is igyekezett pártállásának megnyerni, melyre ez annál hajlandóbbnak mutatkozott, mert Róbert Károly örökösödés révén követelte a koronát, holott a nemzet többsége a szabad királyválasztás jogát hangoztatta.

A kalocsai érseken, az egri, váczi, boszniai püspökön és szepesi préposton kívül Antal is résztvett abban a fényes kül-

dötséghen, mely Gödingben megjelent s szent István koronáját Venczelnek felajánlotta.¹ Bizonyára ott volt 1301. aug. 27-én a székesfejérvári koronázáson is, hol Gimesi János kalocsai érsek tíz püspök jelenlétében tette Venczel fejére a koronát. Midőn pedig Venczel eltávozott az országból, s a bajor Ottó lépett föl trónkövetelőnek, a csanádi püspök még ekkor sem pártolt át Róbert Károlyhoz, a pápa választottjához, hanem nem törődve a pápa haragjával, ép oly lelkesen karolta fel az Ottó ügyét, mint előbb a Venczelét. 1305. december 6-án ő és Rádi Benedek veszprémi püspök koronázták meg a bajor herceget magyar királylává, ki azután Antalt megtette maga mellé királyi kancellárrá.

Ottó balszerencséje maga után vonta Antal püspök bukását is. A pápa nem tudta neki megbocsátani, hogy akaratával vakmerően ellentétbe helyezkedett; Ottó megkoronázásáért Rómába idézte, s akár jelent meg ott Antal, akár nem, annyi bizonyos, hogy püspöki székét végkép elvesztette. 1307. nyarán már a Róbert Károly híve, Benedek püspök székelt Csanádon.

A Csanád nemzetség, úgy látszik, a Róbert Károly pártjához csatlakozott. Tamás fia, Miklós, ki később csanádi főispán lett, 1312. július 15-én résztvett a Csák Mátéval vívott rozgonyi csatában, s ott súlyosan meg is sebesült. Két hétre rá a király kegyes adománya enyhíté sebének fájdalmát.²

A tiszántúli vidéknek egyik leghatalmasabb földesura volt ez időtájtban a Borsa nemzetségből való Kopasz nádor. Főfészkei, Adorjánvára és Sólyomkő, érintkeztek a Csanád nemzetség körösmelléki (biharvármegyei) birtokaival. A büszke főúr már 1306-ban összeveszett a Csongrád vármegyében lakos Bór-Kalán nemzetséggel; az e nemzetségből származott Szeri Izsép, Sándor, Pósa és Márk rátörtek a nádor birtokaira, elpusztították falvait, lerombolták az egyházakat, fosztogatták és gyilkolták a birtokain lakó magyarokat és kúnokat egyaránt. Lőrincz erdélyi vajdának és más előkelő embereknek kellett közbe lépniök, hogy a békesség az elkeseredett felek közt helyre álljon. A Szeriek roppant károkat okoztak Kopasznak; ez tehát csak úgy állott rá az egységre, hogy kárpótlásul 200 márkát fizessenek neki. A Szerieket sikerült rávenni, hogy kötelezték

¹ Csanádegyh. Adattár III. 264. — ² Anjouk. okm. I. 263.

teendő esküt átvegyék. A Jaksicsok s a velők esküt tenni akaró nemesek megjelentek a székesegyház czíntermében; midőn azonban Salyó István kanonok az eskütársak nevét tudakolni kezdte, Jaksics István dühtől eltelve mellen ragadta őt, a földre teperte s kardját kirántva, meg akarta ölni. Körmei közül a jelenvolt nemesek csak nagynehezen szabadíthatták ki a szegény kanonokot.¹²⁸

Szerencsére ezek csak ritka esetek voltak. Gyakrabban megtörtént az, hogy a kiküldött hites biznyságnak azzal kellett vésződnie, hogy a leérkezett bírósági parancsokat megmagyarázza. Így 1516. október 18-án Pókaházi Orbán krassói főesperes a lippai polgárokhöz vitte el a király idéző parancsát; fölkereste a községházán Kovács Péter bírót s legjobb tehetsége szerint megmagyarázta neki és ott levő polgártársainak a királyi levél tartalmát, «minthogy írni-olvasni nem tudtak».¹²⁹

A káptalan hites biznyságainak eljárásáról azután rendszerint az olvasó-kanonok állította ki a levelet. Ezt régebben hártýára írták, csak mikor a XIV. században általánosabbá lőn a papiros használata, kezdtek a káptalani bizonyítványokat papírra írni. A hártýáról különféle színű selyemzsinóron lógott a káptalan viaszba nyomott nagy pecsétje, melyen a lóháton ülő sz. György vitéz látható, a mint a sárkányt lándzsával leszúrja. A pecsét körirata ez:

A CSANÁDI KÁPTALAN RÉGI PECSÉTJE.

kérésére Temerkény, Zenta, Csóka, Szanád, Varsány és Tinha csanádvármegyei birtokokat a Tisza mellett visszaadja (*reddimus et restituimus*) a nemzetségnek.¹ Minthogy a király csak olyan birtokokat adhatott vissza, melyeket elvett volt, bizonyos, hogy a Csanád nemzetségbeliek Róbert Károly idejében hűtlenség bűnébe estek s birtokaikhoz az egyházi pályán már ekkor hatalmasan emelkedő Csanád prépost közbenjárására jutottak ismét.

Istennek szolgálja, Csanád, Tamásnak volt a fia. Ugyanannak a Tamásnak, ki a kúnok dúlásai miatt elhagyva Csanád vármegyét, a Körösközre költözött. Az elköltözés a XIII. század második utolsó tizedének első éveiben történhetett (1281—1284). Ekkor már élt Csanád, hiszen 1295-ben már éneklő-kanonok volt a váradi káptalanban, jöllehet e javadalmat csak mint gyermekifjú élvezte, mert atyja még 1299-ben is kiskorúnak mondja őt.² Ezek szerint Csanád 1280. táján született, és pedig minden bizonynyal Csanád vármegyében, hol atyjának, mint láttuk, Egyházas-Kéren állott a kúriája.³ Innen menekült a temerkényi templomba s nem lehetetlen, hogy a szorongattatás e perezeiben tette azt a fogadást, hogy ha szerencsésen megmenekül, Csanád fiát az egyház szolgálatának szenteli. Abban a korban nem voltak ritkák az ilyen elhatározások.

Ha Tamás ispán továbbra is vármegyénk lakosa marad, fiát minden bizonynyal a csanádi káptalanba adja be. De telegdi kúriájához közelebb esett Várad, s Csanádhoz keserű emlékek fűződtek. Ezért van, hogy fia a váradi egyházban kezdte meg pályafutását. 1296—1298. években más viselte helyette az éneklő-kanonokságot, melyet 1299-ben újra az ő kezén találunk; ebből az következik, hogy az említett három éven át külföldi, valószínűleg olasz egyetemen járt, a honnan doctori címmel tért haza. Ezután fokozatosan emelkedett a káptalani méltóságokban: 1306-ban olvasó-kanonok, 1318-ban pedig prépost, majd pápai káplán lett. Róbert Károly is kiváló figyelmében részesítette a nagyképzettségű ifjút; nem sokkal préposttá lett kinevezése után megtette őt udvari kápolnája ispánjává s királyi

---

¹ *Dl.* 322. §. 17. — ² *Monum. Strig.* II. 468. — ³ E szerint nem állhat meg a Bunyitay *A váradi püsp. tört.* II. 36. föltevése, ki Csanádot Bihar vármegye szülöttének hiszi.

titkárrá. A királyi udvar körébe jutva, még nagyobb lett a tekintélye; maga Erzsébet királyné is igénybe vette s 1321-ben a szatmárvármegyei Szeben és Vasad birtokokkal jutalmazta meg szolgálatait.

De bár udvari méltósága elszakítá is őt Váradtól, nem feledkezett meg az egyházzól, melyben fényes útjára elindult. A székesegyházban őt oltárt emeltetett, s gazdag alapítványt tett ezek fentartására. Ezenkívül a várbeli kisebb Mária-egyház szolgálatára egy társas-káptalant alapított egy préposttal és hat kanonokkal, kiket szintén megfelelő javadalmakkal látott el.

1322-ben az egeri káptalan közakarattal és egyhangúlag püspökké választotta meg s a következő év január 24-én szentelte fel őt a váradi és csanádi püspök Temesvárott, hol akkor a királyi udvar mulatott.¹ Eger püspöki székéből 1330. szept. 17-én az esztergomi érseki székre lépett át s 1349-ben bekövetkezett haláláig kormányozta a főmegyét, mely idő alatt székesegyházát és várát újra építtette s megerősíttette. A történetírás úgy emlékezik róla, mint Magyarország egyik legnagyobb főpásztoráról és az Anjou-ház legbiztosabb támaszáról.²

Csanád érsek nem vonta meg érdeklődését szülőföldjétől sem. Testvéröccse, Miklós, Csanád vármegye főispánja volt, s itt terültek el azok a nagy uradalmak is, melyekhez őseinek emléke fűződött. A nemzetségi birtokok ügye sokat foglalkoztatta az érseket; a nyolczvan év előtt (1256-ban) véghez vitt osztzkodás a Kelemenös- és Vaffa-ág között, s hogy sem illet már bele abba a századba, melyben Csanád érsek és testvérei éltek. Számos birtok elpusztult, meg újra települt; néhányat elidegenítettek a nemzetségbeliek s viszont újakat is szereztek. Hozzájárult ehhez, hogy a nemzetségnek Csanád vármegyében maradt ága, úgy látszik, több jogot formált e birtokokhoz, vagy talán több hasznot húzott belőlük, mint a mennyi megillette. Mikor pedig a telegdi Csanádok felszólították, hogy e birtokokat adja vissza nekik, hallani sem akart róla. E miatt a Bihar vármegyében lakó nemzetségi tagok pört indítottak ellene. E pör következménye lőn, hogy a nemzetség a Csanád, Arad, Temes vármegyében és Erdélyben fekvő ősi birtokokat 1337-ben újra felosztotta.

¹ Bunyitay i. h. II. 36—40. — ² Pór, Nagy Lajos I. 17.

Ez az osztály, melyet a csanádi káptalan teljesített s róla 1337. június 11-én oklevelet állított ki, azért nevezetes, mert ebben van megállapítva a Telegdi és Makófalvi családok birtoklása, a mint az a következő századokban is fennállott. Belőle tudjuk meg, melyek voltak a Telegdi, s melyek a Makófalvi család birtokai.

Mindenekelőtt ismerkedjünk meg tehát a családtagokkal, kik között az osztozkodás végbe ment. A Telegdiek közt legidősebb Csanád érsek, a nagybátya; testvérei már nem élnek, s emélfogva az osztályban unokaöccsei az érdekeltek. Lőrincz két fia: János és Tamás, Miklós volt csanádi főispán három fia: István, Gergely és Miklós, s végre Pongrácz két fia: Tamás, ki egyházi pályán van s Kelemen. A Telegdiek tehát összesen nyolczan vannak. A Makófalviak ellenben csak hárman, Dénes unokái, Pál fiai: Dénes, Pál és Péter vesznek részt az osztályban.

A *Telegdi* családé lesznek a következő birtokok: Makófalvának a Maros felőli része, Vásárhely-Makónak Szent-Lőrinczre néző fele; Kisfalud része a Maros felől; Szent-Lőrincz tartozékaival együtt és Eresztvény nevű erdőivel, hogy itt nemesi kúriájukat fölépítsék; Szent-Miklós-Tömpösének a víz felől eső része; a Tisza mellett fekvő Szent-Miklósnak az a fele, mely a halastó felől esik; Rázsán része a halastó felől; Hódegyház egészen; Csóka része a mező felől; Temerkény egészen; Al-Szanád is egészen; Monostoros-Kanizsa észak felől eső része; Oroszlános keletnek néző része; Rábé Oroszlános felől eső része; Ladány egészen; Palota szintén egészen; Boldogasszonyfalva is egészen; Kér déli része; Paradány keleti része Kőkényér felől.

Ezek feküdtek Csanád vármegyében. Arad vármegyében az övék lett: Almaszög és Szécsény része; továbbá Fülöpkőve, Szlatina, Perő, Szaniszlóháza másként Gertyános, Feketető másként Mikeseháza és Hodos; Temes vármegyében pedig Csávás fele. Erdélyben Fejér vármegyében Belenigne is, Csákyásnak is része.

A *Makófalvi* családnak jutottak: Makófalva nyugati része, onnan kezdve, hol a Fok nevű ér kiszakad a Marosból és a Hód nevű mezőre kimegy, az Eresztvény nevű erdőrészcsekével és a jobbágytelkekkel; itt áll a család nemesi kúriája. Vásárhely-Makónak Makófalva felőli része; Kisfalud része a mező felől; Szent-Lőrinczen egy jobbágytelek a Maros réve körül; Szent-Miklós-Tömpösének fele a mező felől; Tisza-Szent-

Miklós felerésze a mező felől; Rázsán része is a mező felől; Pádé egészen; Csóka része a víz felől; Fejéregyház egészen; Fel-Szanád is egészen; Monostoros-Kanizsa déli része; Oroszlános nyugat felé néző része; Rábé része; Dedemszeg is, Varsánytő is, Vég-Valkány is egészen; Kér része a víz felől; Paradány része.

Arad vármegyében az övéké lett: Petercse, Szécsény része, Pestős, Kaprevár, Boncsó másként Döbördön, Kadraszó, Úrkuta és Tejesd; Temes vármegyében Csávás része s végre Erdélyben Belenignek is, Csáklásnak is része.

Közösek maradtak: a makófalvi rév jövedelme, a szentmiklósi halastó, a fel- és al-szanádi halastavak, Veresdob legelőnek, a rábái malom, a ladányi erdő, melyet a makófalvi, szent-lőrinczi és kiskaludi jobbágyoknak épületfa-beszerzésre szabadjára hagytak; a kéri Agártó nevű halas. Azután a szécsényi és hódi erdők, szántóföldek és haszonvételek is közösek maradtak. A Maros mellett fekvő Bel-Tömpös birtokot, szülei lelki üdvösségére és sz. László tiszteletére, kinek nevét viseli e falu temploma, az itt lelkészkedő remete fentartására fordították.¹

E falvak alatt azonban világért se gondoljunk olyanforma helységeket, mint a maiak. Abban az időben nyolcz-tíz házból állott egy falu, s határa is csak olyan szűk lehetett, mint a mennyit ennyi lakosság megművelt. Makófalvát, mely szintén csak egyszerű kis falu volt, a Marosból kiszakadó Fok két részre osztotta; keletre eső része mindössze két utcából állott. Monostoros-Kanizsa, Oroszlános, Paradány és Kér az osztozáskor olyan kicsinyek, hogy külön benépesítésök szükségét hangoztatja az oklevél.

A földművelésre érdekes adat, hogy Veresdob határát a nemzetségbeliek ménes-legelőnek hagyták. Erdő az egész vármegyében csak egy volt, a ladányi; a többi csak cserztvény-erdő, mint Makófalván és Szent-Lőrinczen. A ladányi erdőre nézve a nemzetség helyes tapintattal kimondotta, hogy azt a

¹ E nevezetes oklevelet az eredetiből közölte Szabó Károly az *Anjouk. okm.* III. 364. Azonban megmagyarázhatatlan önféjűséggel a *Teyesd* és *Belynyg*, *Belyniq* neveket Fejesdre és Belynys-, Belynisre változtatta. Más hibák is előfordulnak a közlésben: Rasaari van *Rasaan* helyett, Kiskalud *Kysfalud* helyett, Kwkyner *Kwkyner* helyett. Én az *Erdélyi múzeum* birtokában levő eredeti oklevelet használtam,

jobbágyok szabadon használhatják, ha házépítésükhöz fára van szükségük. Erre külön utasítást is kaptak a makófalvi és szentlőrinczi gazdatisztek. Tudnunk kell pedig azt, hogy ebben a korban leginkább fából építették házaikat az emberek.

A földművelésen kívül legtöbb jövedelmet hajtott a halászat. A nemzetségi birtokok két folyó közén terültek el: a Maros és Tisza közt. Természetes, hogy a halászatot legfőképpen e két folyó vizében űzték; de távolabb tőlük mesterséges tavakat ástak s ezekben tenyésztették a halat. Innen van, hogy a Csanád nemzetségnek majdnem minden birtoka mellett találunk halastavakat. 1256-ban Csanád vármegyében a nemzetségi birtokok közt a következő halastavakat említik: Halász, Harangodtöve, Nagy-Morotva, Agár, Fejértó, razsáni halas (megvan 1337-ben is), szent-miklósi halas (szintén), Pataktó, csókai halas, Temerkény mellett a tiszai halászat, szanádi halas (1337-ben több is említve), tömpösi halasok, Varsánytó, mint neve mutatja, bébi halasok. Ezeken kívül 1337-ben a kéri Agártó is szerepel.

A malmok — természetesen vízimalmok értendők — milyenek voltak a temesvármegyei Csáváson és Kalántelegen s a vármegyéinkbeli Rábén, szintén jó jövedelmi források voltak. Nem különben a vámok is, melyeket a bébi hídon, a zentai, makófalvi stb. réveken szedtek. A birtokosztozáskor osztály tárgyát képezi a monostorok kegyúri joga is; bizonyosan azért, mert az apát, kinevezése alkalmával, tiszteletdíj adására volt kötelezve.¹

Hogy a Csanád nemzetség tagjai ez időben élénken foglalkoztak csanádvármegyei birtokaikkal, holott ötven évvel előbb olyan is volt köztük, ki odahagyta, az arra mutat, hogy vármegyéinkben ekkor tájt consolidálódtak a viszonyok. Nagyban hozzájárulhatott ehhez az is, hogy a királyi udvar sokszor tartózkodott Temesvárott s Róbert Károly maga is többször megfordult Csanádon. De a vármegyei élet föllendülésére bizonyára legtöbbet tett a Hermán nemzetségbeli Lampert főispán, ki 1313-tól 1324-ig, tehát egy évtizednél hosszabb ideig állott a vármegye élén. Mindazáltal a vármegye érdekében kifejtett munkásságának semmi, de semmi nyoma nem maradt fenn. Mert bár Lampertnek tömérdek oklevele jutott el napjainkra,

¹ Karácsonyi, *Délm. Tört. és Rég. Ért.* 1884. 57—62.

de olyan, a mely vármegyénk ügyeivel foglalkoznék, egyetlen egy sem.

Mégis arra nézve, hogy a vármegyei élet Róbert Károly idejében élénk volt, egynél több bizonyítékunk is van. Ekkor már erősen kialakultak a vármegye határai is. Erre mutat Róbert Károlynak egy parancsa, melyet 1326. január 9-én a csanádi káptalanhoz intézett.

A királyi kurián kétség merült fel arra nézve, hogy Becsei Imre barsi főispán és lévai várnagy két birtoka, Akács és Szent-Miklós, Csanád vármegyében fekszenek-e vagy esetleg más vármegyének területén esnek. A király Fügedi Lászlót vagy Salánki Dombót jelölte ki, hogy valamelyikőjökkel nézzen utána a dolognak a káptalan s tegyen a királynak jelentést. A káptalan András kanonokot küldötte ki hites bizonyságul, ki Salánki Dombóval kiment a helyszínére s ott a körülakó nemesektől, közönséges állapotú emberektől, továbbá a szomszédos és határos birtokosoktól azt az értesülést nyerte, hogy a kérdéses két falu csakugyan Csanád vármegyében fekszik. Erről a káptalan még ugyanazon évi január 31-én kelt levelével tett a királynak jelentést.¹ A dolog Becsei Imrére nézve olyan fontos volt, hogy Róbert Károly márczius 8-án külön pecsétes levelet állíttatott ki róla.²

A vármegye biráskodási joga is ebben a korban öltött határozottabb alakot. A mult században is megvolt ugyan ennek némi nyoma, de még akkor meglehetősen szűk körre szorítkozott. Az 1291. évi törvény nevezetesen megengedte, hogy a vármegye kebeléből választott szolgabírák és esküdtek részint önállóan biráskodhattak csekélyebb jelentőségű ügyekben, részint pedig az ispáni törvényszéken, valamint a nádori köztörvényszéken, melynek *generale iudicium* volt a neve, a nádornak bírótársaiként szerepeltek. Az 1298-iki törvény azután a vármegyei szolgabírákat felhatalmazta, hogy a főispánnal és alispánnal együttesen a nemesek mindennemű ügyeiben biráskodhattak, ha a nádor elmulasztotta köztörvényszéket tartani. Ettől kezdve jött divatba a főispáni és alispáni törvényszék — *sedes comitis*, illetőleg *vicecomitis* — elnevezés.

Róbert Károly ugyan nem örömet látt a vármegyei

¹ Zichy-okm. I. 274. — ² Uo. I. 280.

törvényszékek kezében azt a jogot, melyet addig a nádor s illetőleg a köztörvényszék gyakorolt; de azért a polgári perek ítéletét ő is meghagyta a vármegyei törvényszékeknek. A bűnügyekben azonban csak arra hatalmazta fel a vármegyét, hogy nyomozást tartson, melynek eredményét jelentse fel a nádornak vagy országbírónak.

A vármegye rendes időben tartotta már ekkor törvényszékét. Legelső üléséről az az oklevél értesít, melyet a csanádi káptalan 1330. július 11-én bocsátott ki. E szerint Becsei Imre július 10-én, kedden megjelent Csanád vármegye főispánjának törvényszékén, a hova mindenestre idézést kapott. Magával vitte a vármegyében alkalmazott tisztjeit is, hogy ha valami felvilágosításra lenne szükség, kéznél legyenek. Egész napon át Csanádon maradt s bevárta, nincsen-e valakinek ellene panasza. Csak Szemleki Szemlek, Salánki Dombó és Fügedi Pál fia Domokos jelentkeztek, hogy nekik a hatalmas úrral van leszámolni valójuk. Azonban ezeknek a pöre fenn volt a király törvényszéke előtt; ott azt majd elintézik. Nem volt hát arra semmi ok, hogy Becsei Imrét a vármegye tovább tartóztassa, s a főispán és a négy szolgabíró, országos szokás szerint, engedelmet adtak neki, hogy eltávozzon.¹ Ebből tehát nyilvánvaló, hogy a vármegye már ekkor nagy hatalom volt.

Azonban a mennyire erősbödött a nemesség az által, hogy a biráskodásban a törvények részt juttattak számára, épen olyan súlylyal nehezedett a jobbágyságra Róbert Károlynak egy más intézkedése, mely a hazai jobbágyságot állandó évi adóval terhelte meg.

Róbert Károly és udvara rendezett viszonyok közt levő országból került hazánkba, melynek kincstárát üresnek találta. Az uralkodását megelőzőtt országos zavarokban a koronajavakat a hatalmas főurak magukhoz ragadták, s IV. Béla ideje óta a pénz nemcsak nagyon megszűkül, hanem meg is rosszabbodott; sok hamisítvány került forgalomba. Azután a pénzt minden évben be kellett váltani, a miből tömérdek kár hármlott a népre. Róbert Károly úgy akarta a bajt orvosolni s a királyi pénztárt is némileg rendbe hozni, hogy 1342-ben a körmőci pénzverő kamarát, mely IV. Béla király ideje óta a zsidók

---

¹ Zichy-okm. I. 361.

kezeben volt, 800 márkáért Hippolyt mesternek bérbeadta, oly föltételek mellett, hogy annyi új ezüst kispénzt, melyekből hat dénár tegyen egy ezüst garast, tartozik veretni, a mennyin a régi pénzeket országszerte becserélhetik; ha e kötelezettségének megfelel, minden porta vagyis kapu, melyen egy szénával vagy gabonával terhelt szekér be- és kimehet, három garast vagyis 18 dénárt tartozik neki *kamara-nyereség*képen (*lucrum camerae*) a rovástól számított 15 nap alatt fizetni. Ha azonban a beváltáshoz megkívántató elegendő új pénzt nem tud előállítani, akkor e kamara-nyereségtől természetesen elesik. A fizetés alól kivette a király a nagyon szegényeket, kiknek nincsen módjukban a fizetés, továbbá a király, a királyné, egyházak és mások szolgáit, valamint a nemeseket, egyházakat és városokat. Ez volt az első rendes országos adó, melyet a király ugyan egyelőre csak egy esztendőre rótt ki, de a mely azután utódai alatt állandóvá lett.

De másféle adót is fizettek ekkor a vármegyében. Ezt már nem a jobbágyok fizették, hanem a papok.

1333-ban megjelentek a pápa adószedői, hogy minden egyes plébánia és egyházi javadalom után behajtsák a pápának járó tizedet. Tudnunk kell, hogy Róbert Károly 1332-ben megengedte, hogy XXII. János pápa a szentföld czéljaira és a hit ellenségei ellen megindítandó hadjáratok költségeire a magyarországi összes plébániák után tizedet vethessen ki s azt behajthassa. A király az engedélyt csak úgy adta meg, ha a pápa a befolyandó tized harmadát neki adja, mibe a pápa kénytelen-kelletlen beleegyezett, de kikötötte, hogy e pénzt a király csak országa s a keresztyénség védelmére fordíthatja.

A pápa adószedőkül Berengarii Jakabot és de Bonofato Rajmundot küldötte ki. 1332-ben kellett a tizedszedést megkezdeniök s hat egymásután következő évben folytatniok. Berengarii Jakabra volt bízva, a többek közt, a csanádi egyházmegye, s a sors különös kedvezéséből fenmaradtak azoknak a tizedeknek a lajstromai, melyeket az 1333—1335. években behajtott. Igaz, hogy ez mindössze csak három esztendő; de így is eléggé meg nem becsülhető adalékul szolgálnak ezek vármegyénk helyrajzához és művelődéstörténetéhez.¹

¹ Ki vannak adva a *Monum. Vatic.* I. kötetében.

Tudjuk, hogy Csanád vármegye déli fele, vagyis a Maros alatt eső rész a székesegyházi, északi része (a folyó felett) a maroselvi főesperességet alkotta. Ha e két főesperességet összefoglaljuk, előttünk állanak Csanád vármegyének mindazon helységei, melyekben akkor plébániák voltak. De minden plébánia mellé oda van jegyezve a plébános neve s az összeg is, melyet pápai tized címén beszolgáltattott. Változtassuk át a régi értékeket a mai pénznemre, mi csak egy kis fáradságba kerül,¹ s megkapjuk az érdekes összeállítást, hogy melyik plébánia hány forintnak s hány krajczárnak megfelelő összeget fizetett.

Legzérösebb lesz az első év tizedét venni alapul s az adóösszeg nagysága szerint egybeállítani az egyes plébániákat. A mellékelt összeg forintokban és krajczárokból mutatja a tizedet:

	1333.	1334.	1335.
Rév-Kanizsa	15.36	4.86	— .99
Harangod	12.60	5.58	—
Száralfalva	6.93	—	3.15
Perjemes	6.48	6.40	2.88
Bessenyő	6.30	4.50	10.89
Szent-Péter	6.30	1.80	— .63
Veresegyház	6.30	4.59	2.88
Makófalva	—	5.67	3.15
Razsán	—	1.23	—
Pécsk	—	—	4.41
Tömpös	3.78	2.70	—
Szent-Király	3.78	3.51	—
Valkány	—	3.78	—
Rábé	3.15	—	—
Vásárhely	3.15	2.52	—
Apátfalva	—	3.15	—

¹ Minthogy a vármegyénket illető lajstromokban csak a márka, a garas és a báni dénár (banalis) fordul elő, elég, ha ezeknek egymáshoz való viszonyát ismerjük, hogy értéküket kiszámíthatassuk. Maguk a tizedszedők megmondják, hogy egy márkát 40 garasnak, egy garast 7 báni dénárnak vesznek, melyet számításunkban Pauler Gyulával (*A magyar nemz. tört.* I. k. 435. l.) 9 krajczár értékűnek vettünk. Egyébiránt akár többet ér egy dénár, akár kevesebbet, ha összeállításunkban értékét mindenütt egyformának vesszük, az arányon mit sem változtat.

	1333.	1334.	1335.
Veresmart	2.07	—	—
Latorján	1.89	—	—
Tisza-Szent-Péter . .	1.89	—	—
Füged	1.80	2.43	— .63
Nagyfalu	1.71	2.25	— .40
Harmad	1.53	— .90	— .27
Varjas	1.53	2.25	— .90
Fel-Gedös	1.35	2.52	— .63
Zombor	—	1.35	—
Szent-Mihály	—	1.35	—
Tóti	1.26	— .72	— .72
Bökényfalva	1.26	—	1.89
Hold	—	1.26	—
Basarág	1.17	—	—
Rohoncza	— .81	1.17	— .72
Kemecse	—	— .81	— .54
Kökényér	— .63	1.53	—
Tárnok	— .63	1.53	1.26
Szőreg	— .63	—	—
Szanád	— .54	—	—
Nagylak	—	— .18	—

Ez az összeállítás több érdekes dologra tanít meg bennünket. Látjuk, hogy a tizedet az egyes plébániák kezdetben elég pontosan szolgáltatják be; a második év arról tanúskodik, hogy a papok kötelezettségüket már lanyhábban teljesítik; végre a harmadik év már rendkívül gyenge eredményt mutat. Míg az első évben 121 frt 83 kr. folyt be, a második évben csak 73 frt 54 kr., a harmadik évben meg épen csak 36 frt 94 kr. Kétségtelen ezekből, hogy vármegyénk adózásához nem szokott papsága ezt az adót ellenszenvvel fogadta, s ha eleinte megfizette is a tizedet, a következő években kevesebbet törődött vele.

A másik nevezetes tanulságot ez összeállításból a plébániák nagyságára nézve vonjuk le. Ha a plébániák mellett feltüntetett összeget megszorozzuk tízzel, megkapjuk az összeget, a melyet a plébános jövedelmeképen bevallott. Nem tekintve itt a káptalannak és Csanád városának tizedére, melyek külön lajstromban szerepelnek, látjuk, hogy Rév-Kanizsa plébánosának évi

jövedelme 453.60, a harangodié 126, a szárafalvié 69.30, a per-jémesie 64.80, a makófalvié 56.20 és így tovább. Legkisebbb egyházak Rohoncza, Kemeese, Kőkényér, Tárnok, Szőreg, Szanád, melyeknek évi bevallott jövedelme 10 frton alul maradt s Nagylak, melynek plébánosa csak 1 frt 80 kr. jövedelmet vall be.

E 37 plébániával azonban koránt sincs kimerítve a vármegyénk területén akkor fennállott egyházak száma. Hiába keresünk itt egy egész csomó helységet; ez összeállítás azon korbéli helységeink negyedrésztét sem teszi ki. Meglehet, hogy egyik-másik plébánia üresedésben volt, vagy némelyik olyan szegény volt, hogy nem juttathatott a szent célra egyetlen fillért sem; lehettek olyan jobbmódúak is, kik egyáltalán nem akartak fizetni.

Mindazáltal ez a jegyzék így is nagy hasznunkra van. Nemesak tanulságaiért, hanem azért is, hogy egyik-másik idővel elpusztult falu helyfekvésére ujjmutatással szolgál.

VI.

NAGY LAJOS ÉS ZSIGMOND KORA.

A nemesség gyarapodása. — Telepítés. — Nemések hatalmaskodása. — Városok: Csanád, Rév-Kanizsa, Perjémes. — Kúnok kiváltságai. — Beszenyők szabadsága. — A jobbágyság. — A kilenczed. — Nemesítések. — Beköltözött családok: a Hasznosi, Becsei, Laczkfi, Petőfi, Vásári, Hímfi, Csáki és Nagymihályi család. — A Telegdi család. — Náadori köztörvényszékek. — Ozorai Pipo főispánsága. — A vármegyei törvényszék szervezete. — Török beütések. — Zsigmond adománya a csanádi püspök részére. — Az egyház és a schismaticusok. — Plébánosi kinevezések. — A csanádi iskola. — Csanádi tanulók a külföldi egyetemeken.

Az alatt a közel száz esztendő alatt, mely a Nagy Lajos trónralépte (1342) s a Zsigmond halála (1437) között eltelt, Csanád vármegye nagyon megizmosodott. Míg az elmúlt századokban, jóformán kizárólag, a Csanád nemzetség volt a vármegye egyetlen számot tevő birtokos családja s a kisebb nemesi családok alig észrevehető continenst képeztek, e korszakban már nagynevű családokkal kénytelen megosztani az ősi nemzetség a maga felsőségét. A kisebb birtokok egyesítéséből egész uradalmak állanak elő, melyek történelmi nevezetességű családok kezében vannak. De azért nem pusztul a kisebb nemesség sem; sőt a kedvező viszonyok alakulását felhasználva, maga is gyarapodik. A birtokszerzésnek többféle módja is van; vagy a gazdagabb nemések szolgálatába áll a kisnemes s hűsége és szorgalma révén idővel megszedi magát, vagy beházasodik egy vagyonosabb családba s ekként szaporítja a maga örökét, vagy végre királyi adomány útján jut birtokokhoz.

A nemesség gyarapodásával karöltve jár a birtok értékelkedése is. Új falvak keletkeznek, melyeket a nemesség szorgalmasan telepít új jobbágysággal. Maguk a királyok is

kiváló gondot fordítanak arra, hogy a királyi vagy a koronára szállott helységeket benépesítsék. Kiváltságokkal és adómentességgel ruházzák fel a települő jobbágyokat, csak hogy mennél inkább szaporítsák a népességet. Erre már Róbert Károly idejéből is van esetünk; ez a királyunk 1321. márcz. 31-én Temesvárott kelt levelében a Kór nemzetségbeli Kondam ispán, hű kúnja, Béb és Halászmorotva falvaiba települőknek három évi adómentességet engedélyezett.¹ 1373. június 18-án Nagy Lajos király maga hirdet szabad települést az akkor Csanád vármegyéhez számított Mácsalaka, Fülöplaka, Udvarhely és Olnos nevű helységekre s hét évi adómentességet biztosít az ide települő jobbágyoknak.² E helységek később Arad vármegye tartozékát képezik.

De arra is vannak adataink, hogy a birtokosok is nagy gondot fordítanak a telepítésre. Így mikor 1366. június 10-én Telegdi Lőrincz és Telegdi Tamás megosztóznak esanádvármegyei birtokaikon, kölcsönösen felhatalmazzák egymást, hogy Hódegyház falujoknak a nyílt mező felé eső végére jobbágyokat telelíthetnek.³ 1418. április 15-én pedig Szeri Pósa Péter és Iktári Bethlen Zsuzsanna az aradvármegyei Szécsény és Fejéregyház közt fekvő Verezegyház nevű területet, mely egy falu számára éppen elegendő, benépesítés végett Fejéregyházi Benedeknek adományozzák, olyan szabadsággal, hogy a települőknek 12 évi adómentességet biztosíthat.⁴ Ez a terület vármegyénk határán feküdt, úgy hogy néha ide, máskor meg Arad vármegyéhez számítják.

A nagy birtokforgalom természetesen surlódásokat hoz létre. Megkezdődnek a nemesek hatalmaskodásai s ezeknek rendesen a szegény jobbágyok iszszák meg a levét. De olyan igazságos fejedelem, minő Nagy Lajos, nem tűrheti a jobbágyokon elkövetett méltatlanságokat. 1347. április 15-én fülébe jut, hogy a perjémesi királyi jobbágyokat s a hozzá tartozó falvak lakosságát a nemesek «rablók módjára» fosztogatják, elhajtják marháikat s erővel elviszik csekély vagyonukat, úgy hogy sokan elvesztve mindenüket, kénytelenek elbújdosni. Megparancsolja tehát Becei Tötös főajtónálló mesterének, pilisi

¹ Gyárfás, *A jász-kúnok* III. 508. — ² *Körmendi lt.* Himti 237. —

³ *Dl.* 322. §. 4. — ⁴ *Sztáray-okl.* II. 192.

főispánnak és visegrádi várnagynak, ki maga is csanádvármegyei földbirtokos, s akkor éppen a király tisztartója volt, hogy a jobbágyoktól erőszakosan elvett javakat adassa vissza a károsultaknak s téríttesse meg kárukat a garázdálkodó nemesek által.¹

De nemcsak a jobbágyok helyzete javul a nagy király uralkodása folyamán, hanem a városok jóléte is kezd emelkedni.

A városok közt a vármegye székhelye, *Csanád* viszi a főszerepet. Itt tartotta rendszerint a vármegye a maga törvényszékét, és pedig ettől kezdve mindenkor szombati napon. Itt lakott az alispán vagy később az alispánok, mert időközönként két alispánja is volt a vármegyének. Különös jelentőséget és fényt kölcsönzött a városnak, hogy mindig itt székel a püspök, kit nagyszámú papság vett körül. A püspöki palota szép és kényelemmel berendezett épület lehetett, mit bizonyít az is, hogy tudtunkkal sz. Gellértnek egyetlen egy utódja sem változtatta székhelyét, hacsak ideiglenesen is, más vidék kedvéért. Pedig az egyházmegye területén sokkal kiesebb és egészségesebb vidékek is kínálkoztak, mint a milyen Csanád éghajlata volt. A város díszére szolgáltak a főesperesek és kanonokok háza is, melyek valószínűleg a püspöki palota közelében emelkedtek. Minden szombaton hetivásár is volt Csanádon² s ilyenkor bizonyára élénk forgalom uralkodott piacán.

Hozzájárult a város emelkedéséhez az is, hogy a királyok gyakran szerencsétlítették látogatásukkal. Róbert Károly, ki a közeli Temesváron tartotta hosszabb ideig udvarát, bizonyára többször útba ejtette Csanádot is; így biztosan tudjuk, hogy 1322. május 22-én itt volt. Nagy Lajos 1366. július 9-én járt városunkban³ s végre Zsigmond király 1394. november 13-án fordult meg itt, mint azt egy Csanádon kelt adománylevele bizonyítja.⁴ Azonban legtöbbet köszönhetett Csanád Nagy Lajos király anyjának, Erzsébetnek. A királyasszony egyízben nehéz betegségbe esett s sz. Gellérthez fohászkodott, hogy adja vissza neki egészségét. Fogadást tett, hogy ha felgyógyul, sírját és ereklyéit nagy díszszel fogja körülvenni. Fel is gyógyult azután s fogadását is teljesítette. Mindenekelőtt sz. Gellért egyházát

¹ *Zichy-okm.* II. 239. — ² *Dl.* 322. §. 22. és *Múz.* II. 1381. — ³ *Csanád-egyh. Adatt.* II. 258. — ⁴ *Zala várm. okl.* II. 272.

ujjáépíttette; a régi basilika már roskadozó állapotban lehetett s a kegyes királyné a román stílú egyházat csúcsíves stílusban alakíttatta át. Az újjáépítés után a templom belsejét is királyi módon fölékesítteté, sok egyházi öltözzettel és drága kelyhekkel megajándékozta. A basilika közepén szép márványoltárt építtetett; ennek aljában gyönyörűen faragott koporsó volt a szent vértanú egyes ereklyéinek elhelyezésére. Végül a nagyobb ereklyék számára egy aranyból és ezüsből készített ereklyetartó szekrényt csináltatott, melybe a szent nagyobb csontjait, némely más ereklyékkel, helyeztette el. Kisebb csontjait, szórköntösével, vas övével és ostorával együtt, a márványoltár alatt lévő sírba rendelte a királyné letéttetni.¹

Jöllehet Csanád városának a káptalan volt a földesura, s ez rendelkezett a jobbágyság felett, mindazáltal a városban laktak kereskedők és iparosok is, kik a földesúri tartozások alól mentve voltak. Különben a káptalan a csanádi lakosokkal sem bánt úgy, mint többi jobbágyaival. Kedvezményekben részesítette őket s mindent elkövetett, hogy anyagi gyarapodásukat előmozdítsa. Így 1427. április 13-án úgy a polgároknak (t. i. az iparosoknak, kereskedőknek), mint a jobbágyságnak szabad végrendelkezési jogot adományozott.² Ez intézkedésével nemcsak anyagi boldogulásukat segítette elő, hanem nagyban emelte, önértéküket is.

Egy másik város, melynek polgárai szintén korán jutottak önállóságra, *Rév-Kanizsa* volt. Fejlődésére nagy hatást gyakorolt, hogy Nagy Lajos alatt királyi birtokot képezett s nem függött földesúrtól. 1381. április 15-én egész külön városi hatósága van; bírája és esküdt polgárai említetnek.³ Hogy mint forgalmi központ is nevezetes hely lehetett, azt onnan is következtethetjük, hogy minden csütörtökön hetivásárja volt.⁴ A mellett mint királyi sóhivatal is élénk látogatottságnak örvendett; itt vámolták meg és osztották szét a Szegedről leérkező rakományokat.⁵ Mikor azután 1401-ben Zsigmond király a Csáki családnak adományozta, lakosai jobbágysággá váltak s hosszú időre elvesztették önállóságukat.

Hasonló fejlődés útjára jutott *Perjémes* is, mely Nagy Lajos

---

¹ *Legenda* 23. f. és Karácsonyi, *Sz. Gellért* 180. — ² *Szepesi kápt. lt.* Misc. 9. 10 l. — ³ *Dl.* 6770. — ⁴ *Dl.* 322. §. 22. — ⁵ *Temesm. okl.* I. 288.

korában szintén királyi birtok volt s több falu is tartozott hozzá.¹ Ide a nagy király külföldi jövevényeket is telepített; 1348. aug. 16-án szó van egy Book János nevű vendégről, kit Keme fia Dénes szolgálai fényes nappal az országúton kirabolnak.² Ez kétségtelenül kereskedő volt s bizonyára nem egymaga volt vendég Perjémesen. Hetipiaczait hétfőn tartotta.³

A mai mezővárosoknak megfelelő helyet foglaltak el a vármegyében *Nagylak*, hol a hetipiacz vasárnap volt,⁴ *Nagyfalu*, hol kedden tartottak hetivásárt,⁵ *Szentellegyház*, a kúnok főhelye, hol szerdán volt piac,⁶ s végre *Bessenyő*, hol minden kedden ment végbe a hetivásár.⁷

A későbbi mezővárosokká fejlődött Makófalva és Vásárhely e korszakban még jelentéktelen falvak voltak, melyek földesúri hatalom alatt állottak.

A városokon kívül kiváltságos területük volt még a vármegyében a kúnoknak és bessenyőknek.

A csanádvármegyei *kúnok* széke, Szentelt-Szék, már 1315-ben külön szervezet formájában tűnik elénk. Ekkor említik az első kún kapitányokat, a Kór nemzetségbeli Kondam és Juhpogo kir. kúnokat.⁸ 1321-ben Kondam «ispán» egymaga szerepel. 1350-ben a Kór nemzetségbeli György a kúnok kapitánya.⁹ 1368-ban a Kór nemzetségbeli Chuchka Pál fiai: Benedek, Antal és Jakab s atyafiuk néhai Texa kúnna fia, Antal, fordulnak elő, kik már birtokot is vásárolnak.¹⁰ Ugyanezek 1384-ben Kún-Szőlősen laknak.¹¹ Hivatalukat még 1385. és 1389-ben is viselik; tehát húsz esztendőnél hosszabb ideig állanak népöknek élén.¹² 1424-ben mint szentelt-széki kún kapitányok Vizesgyáni(?) Pinkesd fia Imre, Vizesgyáni Thege Mihály és Csereklei Tamás szerepelnek, kiknek a későbbi vármegyei alispánnal, Tapsoni Anthimi Miklóssal van bajuk.¹³ 1429-ben Hédervári Lőrincz kir. főlovászmester, a kúnok és philisteusok (azaz jászok) bírāja, törvényszéket ül Szentelt városban, a szentelt-széki kúnok közt. Ekkor már a kúnok Ozorai Pipó temes- és csanádvármegyei főispán hatósága alatt vannak; alispánjuk Miklós fia

¹ *Zichy-okm.* II. 239. — ² *Kismartoni lt.*, Becsei Tötös cs. iratai. —

³ *Zichy-okm.* VIII. 294. — ⁴ *Uo.* — ⁵ *Múz. lt.* — ⁶ *Uo.* — ⁷ *Forum Bissenorum. Dl.* 322. §. 22. — ⁸ Gyárfás, *A jász-kúnok* II. 508. — ⁹ *Uo.* —

¹⁰ *Múz. lt.* — ¹¹ *Uo.* — ¹² Gyárfás, II. 508. 512. — ¹³ Bárány, *Torontál* II. 43. csakhogy itt hibásan van írva Anthimi *Oswaldus*nak *Nicolaus* helyett.

Péter.¹ 1434-ben Thallóczi Matkó kevei főispán a kúnok bírája; Kún-Szőlősen pedig Anthimi Miklós (alispán?) és helyettese tartózkodik.² 1438-ban Albert király Töl János hívének adományozza a kún kapitányságot Benedekszállásán s Kojam-Pál-szállásán, valamint Halos szállás felében, azzal a világos megjegyzéssel, hogy azt már ősei is békésen és háborítatlanul bírták, valamint ő is régibb idő óta élvezetében volt annak. A király tehát új adomány czímén adja e kapitányságot neki, valamint örökösének és minden maradékinak.³

Ez adatokból többféle tanulság világlik ki. A Kondam, Juhpogo és Texa nevek még pogány állapotra mutatnak. Ebből azt lehet következtetnünk, hogy a csanádvármegyei kúnok közt még a XIV. század elején sok pogány volt. A másik dolog, a mi feltűnik, az, hogy a kún kapitányság örökös a Kór nemzetiségben. Töl János szintén arra hivatkozik, hogy a kún kapitányságot már ősei is bírták. E szerint ez nem tisztán közigazgatási hivatal, hanem haszonélvezeti jog is volt, mint akármely más birtok. Végül azt is megtudjuk a fentebbi adatokból, hogy Zsigmond király alatt a kúnoknak is, mint a vármegyéknek, külön fő- és alispánjuk volt. Az alispánok alá kerültek a kún kapitányok, kik mellett 1439-ben esküdteket találunk.⁴ E szerint a kún kapitányoknak olyanforma szerepük és hatáskörük lehetett, mint lentebb a déli vidékeken az oláh kenézeknek.

Kún birtokok voltak Csanád vármegyében: Szenteltgyház, Benedekszállása, Halos vagy Hollós, Kojam-Pál-szállása, Kún-Szőlős, Valkányszállása és Vizes-Gyán. De ezek közül Szenteltgyház, Hollós, Szőlős, Valkány és Vizes-Gyán kettős helységek voltak, t. i. volt egy ugyanilyen nevű jobbágyhelység és egy kún helység.

Ezt azért fontos tudnunk, mert a jobbágybirtok és a kún birtok közt roppant nagy volt a különbség. A kúnok ugyanis saját bíráik alatt állottak s adómentesek voltak, mint a nemesek; nem fizették tehát a Róbert Károlytól életbeléptetett s azóta rendesen behajtott kamara-nyereség nevű adót. Mindössze az úgynevezett *tegezpénzzel* tartoztak a királyi kinstárnak, vagyis minden tegez után 94 dénárral. Ezenkívül fizettek még

¹ *DI.* 12114. — ² *DI.* 12601. — ³ *Tört. Tár* 1855. II. 202. — ⁴ *Zichy-
okm.* VIII. 669.

akópénzt is, de ennek kulcsát nem ismerjük.¹ Később ugyan szervezetük lényeges változáson ment át; de akkor sem bíraskodhatott felettük sem a vármegye, sem ennek egyes tisztviselői.

A *bessenyők* ősi telepe Csanád vármegyében, mint már említettük, Bessenyő volt. Ezek itt még akkor is, mikor az országban lakó többi bessenyők, a kilenczed behozatala után, lassanként jobbágyságra jutottak, féltékenyen őrködtek régi szabadságaik felett. Pedig ezeket a szabadságokat nemcsak a földesurak, hanem az egyház is csorbíttatta. Így nevezetesen tudjuk, hogy Nagy Lajos korában a csanádi káptalan megkísérlte rajtuk a gabona- és béránytized behajtását. A bessenyők azonban, régi szabadságaikra hivatkozva, panaszt emeltek a királynál, ki 1369. augusztus 4-én kelt parancsával megtiltotta, hogy a bessenyői nemeseket tizeddel terheljék, «minthogy a jobbágysággal bíró nemesek, milyenek a bessenyők is voltak, nem tartoznak tizedet fizetni».² 1435. április 29-én pedig Zsigmond király veszi ki őket, «bessenyőségükre való tekintettel», minden más bírák hatalma alól s meghagyja a nádornak, országbírájának, Csanád vármegye fő- és alispánjának, úgyszintén az ország összes bíróságainak, hogy a bessenyők felett ne bíraskodjanak, mert az azok ellen felmerülő panaszokat ő maga fogja elintézni.³ Ez tehát épen olyan széleskörű kiváltság volt, mint a kúnoké.

E kiváltságos osztályok mellett a vármegye lakosságának zömét a jobbágyság képezte, melyre amazokkal ellentétben az Anjou-királyok uralkodása óta mindig több és több teher nehezedett.

Nagy Lajost tömérdek kiadásba verték nagy hadi vállaltai. 1351-ben, mikor megerősítette II. Endre aranybulláját, ő is elrendelte, hogy a kamara-nyereség, úgy miként Róbert Károly alatt, ezután is minden kaputól 3 garasban fizetessék. De ennél még jobban sújtotta a jobbágyságot e törvény hatodik cikke, mely a királyt, a királynét, az országnagyokat és nemeseket, valamint az egyházakat is felhatalmazta, hogy mindenemű termésnek és bornak kilenczedét hajthassák be szántóvető

¹ *Zichy-okm.* VIII. 669. — ² *Esztergomi primási lt.* fasc. 8. nro. 181. U. — ³ *Turul* VII. 3.

és szőlőművelő jobbágyaiktól. Ez adó alól csak a kőfallal kerített városokat vette ki a törvény. Nagy Lajos leánya, Mária királynő, 1384-ben atyjának ezen törvényeit szintén megerősítette.

Zsigmond király 1411-iki törvénye már egész részletesen intézkedik a kamara-nyereség behajtására nézve. E törvény elrendeli, hogy a rovók (dicatorok) a kamara-nyereség lefizetéséről szóló nyugtatványokért csak két dénárt vehetnek a földesurak biráitól; minden nagy kaputól 30, minden kis kaputól vagy verőczétől 15 dénár fizetendő. A kamara-nyereség hátralékait nem a kamara tisztjei, hanem a vármegyei főispánok, alispánok és szolgabírák tartoznak behajtani.

Ezek kétségtelenül súlyos teherként nehezettek a szegény jobbágyokra. S ott voltak még a többi kötelezettségek is a földesúrral szemben, kinek földjeit a jobbágyok művelték, s az egyházzal szemben, mely rajtok a maga tizedét követelte. Nem csoda, ha a jobbágy szabadulni vágyott kínos helyzetéből. Ennek csak egy módja volt; az t. i., ha a nemességbe fölvétetett. De ez vajmi nehéz feladat volt. Leginkább akkor sikerült, midőn valamely jobbágyfiú a hadi téren tüntette ki magát vagy valamelyik nemes úrnak kiváló szolgálatot tett. Az előbbi esetben egyenesen a királytól kapott nemesi levelet, az utóbbi esetben pedig a földesúrtól egy darab földet, de a melyhez szintén meg kellett szerezni a királyi adománylevelet.

Vármegyénkben is lefolyik szemünk előtt egy pár ilyen megnesítés. 1366-ban olvassuk, hogy Telegdi János Bocsár nevű faluját név szerint nem említett szolgájának adja hű szolgálataiért.¹ Ez a szolga lett azután a Bocsári nevű nemes családnak ősevé. 1396-ban Gyáli István Szent-Királyon ad hűséges szolgáltnak, András fiainak, Sebestyénnek és Antalnak egy kúriát és 100 hold földet.² Ezekből váltak a Szentkirályi család ősei. Ez csak két eset, melyet okleveles bizonyítékok támogatnak; de Csanád vármegye nemes családainak egy jó része így emelkedett fel szolgaságból úri állapotra.

Azután meg más úton is szaporodtak Csanád vármegye nemesi családai. A XIV. század folyamán egész raja az ország nevezetesebb családainak, melyek sok jeles tagot adtak a hazának, fészkelte meg magát vármegyénkben.

¹ DL. 322. §. 1. — ² *Acta post advocatos* 35—41.

Mindjárt e század elején, 1305-ben a Heves vármegyéből, Pásztó környékéről ide szakadt *Hasznosi* család szerez vármegyénkben birtokokat. Ez évben Hasznosi Péter vagy kúnos hangzású néven Ajduarai Péter és testvérei megveszik Szőlős és Timár birtokokat.¹ Azután tovább is terjeszkednek; 1329-ben már a Péteré Abony falu is.² Úgy látszik, öcsését Miklósnak hitták; ezé volt Bodhida, a későbbi Batida és Bodgorsája, a későbbi Gorsa.³ Azonban sem ő, sem Péter nem hagyott maga után fiúörököst; ez utóbbinak birtokai előbb özvegyére és vejére, majd a század folyamán vétel útján a Becsei családra szállanak át.⁴

A *Becsei* család is, bár kissé később, de elég jókor megjelenik vármegyénkben. Ősi fészke a bácsvármegyei Becse. 1322-ben kapja Becsei Imre mester, a Csata fia, királyi adományul a Pabar és Salánk közt fekvő Vöröspartot, mely azelőtt a «kénytelen mosó» királyi népeké volt.⁵ Ekkor lép be e család a vármegyei nemesek sorába. Már a következő évben ugyancsak Imre mester megszerzi Akács és Szent-Miklós birtokokat.⁶ 1330-ban övé Diós;⁷ 1331-ben pedig elcsereéli Róbert Károly királylyal Veresmartot Bodhida és Bodgorsája birtokokért.⁸ Fia, Tótlós, szintén szaporítja csanádvármegyei uradalmat; 1333-ban zálogba veszi Szőlőst,⁹ 1340-ben a kalocsai káptalan beiktatja őt Bothzortudya (Bothgorsaya?) és Both-anyaeghaza csanádvármegyei birtokokba.¹⁰ 1346-ban megveszi Szemlekházát¹¹ s örök áron megvásárolja Feltimártelekét és a zálogos Szőlőst.¹² A következő évben ez utóbbira és az aradvármegyei Veresegyház birtokra királyi adománylevelet eszközöl ki.¹³ A Becsei család tehát összesen tizenegy helységben volt e század folyamán földesúr.

A Hermán nemzetségből való volt a Kerekegyházi *Laczki* család, mely szintén ebben a korszakban jutott itt nagy uradalomhoz. Ez uradalom központja Kerekegyháza volt, melyhez a következő arad- és csanádvármegyei birtokok tartoztak: Asszony, Veres-Vinga, Kerek-Vinga, Baktornya, Batonya, Iratos, Dombegyháza, Két-Sopron, Sziond és Kinged.¹⁴ Ettől a vár-

¹ *Kismartoni lt.* 47. C. 1. — ² *Uo.* 47. H. 3. — ³ *Zichy-okm.* I. 376. —

⁴ *Uo.* II. 189. 243. — ⁵ *Kismartoni lt.* 32. A. 8. — ⁶ *Zichy-okm.* I. 244. —

⁷ *Uo.* I. 362. — ⁸ *Uo.* I. 376. — ⁹ *Uo.* I. 418. — ¹⁰ *Uo.* I. 574. — ¹¹ *Uo.* II.

225. — ¹² *Uo.* II. 189. — ¹³ *Uo.* II. 243. — ¹⁴ *Müncheni kir. lt.* Ung. Doc.

megyénkben levő Kerekegyházától vette a nagy hősöket nevelt család a maga előnevét. Kerekegyházi Laczk székely ispán második felesége Szeri Pósa Margit volt, ki megvette a csanád-vármegyei Szőlős és Szent-Miklós birtokokat s mostoha fiainak, Jánosnak és Istvánnak adományozta.¹ Laczkfi Dénes, ki új szerzeményéről, Simontornyáról szerette magát írni, Csanád vármegyének főispánja volt 1356-ban. Minthogy Kerekegyháza Csanád vármegyének Arad vármegye felőli határszélén feküdt, ennél fogva néha az utóbbi vármegyéhez is számították.

A Szántói *Petőfi* család 1358-ban Szent-Miklóst szerezte meg,² mely Szőlőssel együtt házasság révén a Báthory családra szállott át. Szántói Petőfi Katalin Báthori Jánosné volt az, ki bátyjának, Jánosnak halála után e falvakat 1393-ban hozományul vitte a Báthori családnak.³

A Csanád nemzetséggel volt rokonságban a *Vásári* család, melynek a század második felében Csanád vármegyében is vannak birtokai. E birtokokat Zyngh-i (de Zyngh) Miklós esztergomi érsek és testvérei nyerték királyi adományul. Nevezetesen kapták 1355-ben Rohoncza, Nagyfalu és Harmad birtokokat s Veresmartot a révvel együtt.⁴ Az érsek testvérének fia, István és Vásári Demeter 1383-ban mint atyafiak megosztóznak Nagyfalu birtokán.⁵ Ezekről szállottak azután e birtokok a Rupolújváriakra.

A Dunántúlról, a somogyvármegyei Tapsonról való volt a Tapsoni *Anthimi* család, melynek egyik tagja, János alnádor, 1403-ban a hűtlenségbe esett Rupolújváriak birtokai közt a csanád-vármegyei Rohoncza, Nagyfalu, Rárostelek, Harmad és Veresmart birtokokat kapta Zsigmond királytól.⁶ 1407-ben pedig a Szemlekházi családtól megvette Szemlekházát.⁷ János fia Miklós már itt is lakott s alispánja volt vármegyénknek.

A szintén dunántúli, Debrentei *Himfi* család, mely különösen Krassó- és Temes vármegyében jutott nagy birtoktestekhez, Csanád vármegyében is hódít. 1368-ban a későbbi csanádi főispán, Benedek és testvérei (jogosan-e vagy jogtalanul?) eladják a kúnoknak a Telegdi család tulajdonát képező Béb birtokot.⁸

fasc. 8. nro. 40. *Könyvszemle* 1889. 108. — ¹ *DL.* 4865. — ² *DL.* 4790. —

³ *DL.* 7856. — ⁴ *Kismartoni lt.* 48. A. 7. — ⁵ *Uo.* 47. T. 9. — ⁶ *DL.* 9144. —

⁷ *Kismartoni lt.* 47. Z. 12. — ⁸ *Múz. lt.*

E korszakban jutott a vármegyei földbirtokosok sorába a *Csáki* család is, melylyel 1401-ben némely beregvármegyei helységeket cserélt el Zsigmond király. Ezen az úton került e család kezébe Rév-Kanizsa, melynek birtokában meg is maradt azután egészen a török hódításig.¹ A Csákiaknak különben Keve és Temes vármegyében is voltak virágzó falvaik.

Zemplén vármegyéből eredt a *Nagymihályi* család, mely Zsigmond uralkodásának vége felé kapott itt egy nagy uradalmat. 1427-ben iktatta be a csanádi káptalan Nagymihályi Albert vránai perjelt a magtalanul elhalt Nagylaki Jank János birtokaiba, melyeknek központja Nagylak, csanádvármegyei tartozékai pedig voltak: Palota, Mezőhegyes, Rétkert, Tamásháza, Kenéz, Jenő, Demeng, Bozzás, Ölyved falvak s Derekegyháza, Acsa, Füged, Újfaluteleke és Tompaegyház puszták.²

Ezek voltak a nevezetesebb családok, melyek az Anjoukorban és Zsigmond uralkodása alatt más vármegyéből kerültek ide a mi vármegyénkbe, s melyek vármegyénk közéletének emelésére bizonyára sokat tettek.

De mindezen családok közt e korszakban is a Csanád nemzetségből származott két család, a Telegdi és Makófalvi, vált ki jeles fiaival és gazdag birtokaival. A *Makófalvi* család ugyan inkább a gazdálkodás terét választotta; nem is visz közülök egy sem kiváló szerepet a közéletben. Annál nagyobb jelentőség jut osztályrészül a másik családnak, a *Telegdi*eknek. Közülök az egyházi pályán levő Tamás, a Pongrácz fia, emelkedik fel magasra; előbb a csanádi püspöki széken tölt hosszabb időt, innen pedig a kalocsai, majd az esztergomi érsekségre juttatják őt fényes tehetségei és jószerecséje. Sajnos, vármegyénk és a csanádi egyházmegye érdekében kifejtett tevékenységéről nem szól egy árva emlék sem.

1360-ban már kalocsai érsek, a mikor unokatestvéreivel megosztozik a Telegdi család csanádvármegyei birtokain. A Pongrácz fia Tamás ágából három testvérnek két-két fia van ekkor életben; ú. m. Lőrincz fiai János és Tamás, Miklós volt főispán fiai, György és Miklós, s végre Pongrácz fiai, Tamás érsek és Kelemen. Ezek akként osztoznak meg öröklött javaikon, hogy Tamás érsek és Kelemen kapják *Zombort* és ura-

¹ *Temesm. okl.* I. 306 — ² *Sztáray-okl.* II. 260.

dalmát, melyhez tartoznak a következő falvak: Makófalva, Tömpös, Szilvaszeg, a ladányi erdő fele Monostoros-Kanizsa, Veresegyház fele, Rázsán, Szent-Miklós, Temerkény, Kingert, Űrs és Hódegyház egyharmada vagyis 12 jobbágytelek. György és Miklós osztályrésze lesz *Szent-Lőrincz*, erdejével együtt; hozzá csatlakoznak: Újfalu, Vásárosfalu, Kisfalu, Ladány egészen és erdejének fele, Pordány, Rábé, Oroszlános, Csóka a halastavakkal, Szanád szintén a halastavakkal, Szécsény Sustulaházzal, Csávás, Kér és Hódegyház harmada. Jánosnak és Lőrincznek jutnak *Nagy-Tárnok* és tartozékai: Kis-Tárnok, Kemece, Palota az erdővel együtt, Boldogasszonyfalva, Akács, Szent-Miklós, Boesárd, Sót, Homokrév és Hódegyház harmada.¹ Így alakul ki vármegyénkben a Telegdiek három nagy uradalma, melyeknek központjai lassanként mind nagyobb jelentőségre vergődnek.

Az utóbbi ágból azonban hat év múlva csak ketten vannak életben. 1366-ban Lőrincz fia Tamás él még s unokaöccse János fia, Lőrincz. Ezek a maguk uradalmát kétfelé darabolják. Minden egyes falujokat kétfelé szelik; fele az egyiknek jut, fele a másiknak. Lőrincz kapja a következő részeket: Kis-Tárnok keletre néző fele, Palota északi része, Boldogasszonyfalva déli része, Homokrév északi része, Hódegyház fele, Akács fele, Akács-Szentmiklós negyede, Sótnek a mező felől eső fele, Kemece fele, Nagy-Tárnok fele a mező felől s végre a kistárnoki erdő nyugati fele. Tamásnak jut: Kis-Tárnoknak a Maros felőli fele, Palota déli része, Boldogasszonyfalva északi fele, Homokrév keleti fele, Hódegyház északi része, Akács déli fele, Akács-Szent-Miklós három-negyede, Sótnek a rét felőli fele, Kemece fele, Nagy-Tárnoknak a Maros felőli része s végül a kis-tárnoki erdő keleti fele.²

A Telegdi család nemcsak a maga birtokait tartotta rendben, hanem megőrizte magas tekintélyét is. János, kinek nem voltak gyermekei, Zsigmond király udvari vitéze volt s 1398-ban kieszközölte, hogy a király nővéreit és leányait némely bihar- és a csanádvármegyei Kőkényér birtokban fiúsította.³ Ugyancsak az ő kérelmére helyezte át a bácsvármegyei Mohol falut Csanád vármegyébe, pedig azt ettől a vármegyétől a Tisza szakította el.⁴

¹ *Dl.* 322. §. 20. — ² *Dl.* 322. §. 4. — ³ *Dl.* 322. §. 15. — ⁴ *Br. Wesse-lényi cs. II.*

A hol ennyi hatalmas birtokos került össze, ott természetesen gyakoriaknak kellett lenni az érdekösszeütközéseknek. És csakugyan e korból már számosak kezdenek lenni a hatalmaskodási perek, melyeknek elintézésében része jut a vármegyének is. Az igazságszolgáltatás nevezetes közzegei voltak ez időben is a nádori köztörvényszékek, melyeket a nádor, egyszerre több vármegyét összefogva, tartott időnként. Ezeken azon ügyeket intézték el, melyek a vármegyei törvényszék hatáskörén kívül estek. Így tart László nádor Arad és Csanád vármegye nemeseivel együtt 1370-ben Arad falu közelében köztörvényszéket, melynek hatodik napján Péter aradi prépost és a kanonokok Szombathely miatt emelt vádjai forognak szőnyegen.¹ Azonban ha a nádor nem tarthatott köztörvényszéket, már az 1298. évi országgyűlés elrendelte, hogy ebben az esetben a vármegyei bírák ítéljenek minden ügyet.

1405-ben Ozorai Pipó, a jeles katona és ügyes diplomata, lett Csanád vármegyének főispánja. Legelőbb tulajdonkép Temes vármegye és a sókamara ispánjává nevezte ki Zsigmond; de idővel majdnem az összes délmagyarországi vármegyék főispánsága az ő kezébe jutott. Ő azután több vármegye nemeseivel tartotta a maga törvényszékét. Így 1405. október 6-án Temes, Csanád, Arad, Krassó és Keve vármegye nemeseit hívta össze Arad városa mellé, hol Remetei Himfi István panaszt emelt, hogy Vízközi Benedek és András (az aradmegyei) Szent-Pál faluból száz lovát elhajtották.² 1407. február 3-án a fentebb elősorolt vármegyéken kívül még Csongrád vármegyének is főispánja s mint ilyen Csongrád vármegye nemeseivel ül törvényszéket Szeged városa mellett, melyen a Szeri Pósa István fiai Péter és György, másik István fiai György és István s Miklós fia Gábor előadják, hogy a Tisza folyó fele (a csongrádmegyei) Temerkénytől kezdve Körtvélyes faluig mindig és rég időktől fogva az ő örökös birtokuk volt s most is az; ezt az alispán, a szolgabírák és esküdtek is tudják. Kérték tehát a főispánt, hogy az alispánt, a szolgabírákat és esküdteket e részben hallgassa ki. Ezek Istennek tartozó hitükre, s a király és szent korona iránti hűséget tartva szem előtt, vallják, hogy a Tisza folyó fele csakugyan a panaszosoké volt mindenkor s mostan is az.³

¹ Tört. Tár 1889. 767. — ² Kállay lt. — ³ Múz. lt.

Bizonyosan Csanád vármegye nemeseivel is tartott hosszas főispánkodása alatt Ozorai Pipo törvényszéket, de ezek közül egynek emléke sem maradt napjainkra.

Mindazáltal az a fentebbiekből is kitűnik, hogy a vármegyei gyűléseket szabad ég alatt tartották; azért mondják: Arad városa mellett, Szeged városa mellett. A vármegyei törvényszék élén ekkor még a főispán áll; helyettese az alispán, ki későbbben maga lesz a törvényszék elnöke. Az alispánt mindenkor a vármegye nemesei közül nevezte ki a főispán. Ha egy vármegyében két főispán is volt egyszerre, a mi többször megesett, akkor mind a kettőnek megvolt a maga helyettese. A vármegyei törvényszék hivatalos neve lett a *sedes judiciaria* vagy összerántva *sedria*. A szolgabírák, szám szerint négyen, az alájok rendelt járásokban végeztek apróbb bírói és közigazgatási teendőket s természetesen tagjai voltak a vármegyei törvényszéknek. A nemesek közül választották őket, s a vármegye nevében kiállított levelekre ők is ráütték pecsétjeiket. A szolgabírák azonban külön-külön nemesek fölött, a vármegyei törvényszéken kívül, nem bíráskodhattak, s csak a közgyűlésnek, a főispánnak s legszokottabb esetben az alispánnak kiküldése mellett lehetett kisebb tárgyú perekben törvényt látniok. A nyolcz esküdt szintén tagja volt a vármegyei törvényszéknek s őket is a nemesek közül választották.

Ozorai Pipo húsz évnél hosszabb ideig állott a délmagyarországi közigazgatás élén. Ő gondoskodott e vidék katonai védelméről is, melyet 1396. óta a törökök becsapásai kezdtek nyugtalanítani. Kiváló gondot fordított a honvédelemre. Maga Zsigmond király is, uralkodásának vége felé, egy külön haditervet állíttatott össze, melyben minden vármegye és püspökség kötelezettsége meg volt állapítva. E szerint Csanád vármegye 300 fegyverest, a csanádi püspök pedig 200 lovast tartozott kiállítani arra az esetre, ha az országot dél felől fenyegetné ellenség.¹

A török már a nikápolyi csata évében megkezdette Dél-Magyarország pusztítását. Úgy látszik, az is valami rabló csapat lehetett, melyet Marczali Miklós temesi főispán először a Temesvárhoz közel esett Csák mellett, másodszor 1396. július 12-én

¹ Fejér X. 7, 259. 265.

Füzes-Oroszi és Maráz mellett megvert.¹ Egy másik csapatot később Somlyó város (a mai Semlak) s azután a Nyárad folyó mellett tett tönkre.² 1416-ban Ikács boszniai bég vezetése alatt törtek be a törökök s lángba borították a délvidek nagy részét. Nagy zsákmányt gyűjtve, már visszavonulóban voltak, mikor Macedóniai Miklós a maga fegyvereseivel elébük került. Megütközött velük s saját kezével ölte meg vezérüket, kinek eleste után hadai szétfutottak. A foglyokat és zászlókat azután Budára küldték fel a király udvarába. Egy más alkalommal ugyancsak Macedóniai Miklós az éj sötétjében lepte meg a nagyobb számú török sereget, kevés, de elszánt csapatával. Emberei, hogy egymást felismerjék, «Isten, szent Mihály!» kiáltással törtek rá az ellenségre, mely, mit sem gyanítva, pihent táborában. A törökök, azt hivén, hogy a magyarok kiáltása nekik is hasznukra válik, a nagy zavarban szintén a «Mihál, Mihál» nevet kiáltozták. De ez bizony nem mentette meg őket, mert a Macedóniai fegyveresei nagy részöket leölték.

A török pusztításokban sokat szenvedtek a csanádi püspök birtokai. Ép ez időben az egyik törökverőnek, Marczali Miklós-nak rokonai voltak Csanád főpapjai. Marczali Dózsa ült a püspöki széken, Marczali László pedig a prépostin. Zsigmond király 1421. aug. 12-én a püspököt akként kárpótolta a török által okozott károkért, hogy megerősítette őt addig élvezett birtokaiban. Ez az első adománylevél, melyből megtudjuk, mely helységeket bírt a csanádi püspök a régi időben. E szerint Zsigmond király a csanádi egyháznak adományoz 10 jobbágytelket Csanád városában; Csanád vármegyében neki adja ezeket a birtokokat: Mégy, Szent-Miklós, Szent-Péter, Latorján falvakat; Torontál vármegyében Kovászit; Arad vármegyében: Pécsket a révvel együtt, Kenderfark pusztát, Majmat és Kovászi falvakat; végre Temes vármegyében: Szikszó, Derse, Acsád, Monyáros, Szent-György, Telek, Kana, Zombor, Lukateleke és Iregd birtokokat.³ Mindezeket új adomány czímén adja a király; tehát a csanádi püspökök ezeket a birtokokat már rég idő óta bírták.

A király e kitüntető figyelmét az egyház teljes mértékben meg is érdemelte. Nemesak a közművelődésnek volt még min-

¹ Ortway, *Magyarország egyh. földleir.* I. 477. — ² Uo. — ³ *Dl.* 11118.

dig az egyetlen tűzhelye, hanem egyszersmind a birtokügyekben és az igazságszolgáltatás terén is hathatósan segítségére volt a vármegyének. Még egy más, nem kevésbé fontos hivatás is várakozott reá Nagy Lajos és Zsigmond korában. A délvidéken a hit egységét és ez által a vallásos érzületet is nagyban veszélyeztették a Boszniából ide is behozott patarénius és más schismaticus tanok. Nagyban folyt a török előnyomulása elől menekülő délszlávok betelepődése is. Ezek pedig tudvalevőleg görög-keletiek voltak, kiknek a katolikus hitre térítése nagy gondját képezte már Nagy Lajos királynak is. 1366-ban például kötelességévé tette a Dél-Magyarországra bevándorolt szláv papoknak, hogy Himfi Benedek akkori kevei és krassóvármegyei főispán előtt jelentkezzenek.¹ De még ennél többet is tett Nagy Lajos. Megengedte a szigorúbb rendszabású ferenczrendi szerzeteseknek, hogy Cseri városban, Sebesen, Haczakon és Orsován rendházakat alapítsanak, s ekként közvetlenül a helyszínén munkálhassanak közre a hit egységének megmaradásán. 1428. decz. 5-én szabadalmaikat Zsigmond király is megerősítette s egyszersmind helybenhagyta azon szigorú intézkedéseket, melyekkel már nagy elődje a hittől elszakadottakat sujtotta. Ezek közt nevezetesebbek voltak, hogy csak katolikus nemesek és kenézek bírhassanak birtokokat; schismaticus papokat nem tehetnek, különben elvesztik javaikat. Az ily papoknak nem szabad a nép közt a schismaticus tanokat hirdetniök; ha ezt tennék, a várnagyok elfoghatják őket. Katolikus embernek tilos schismaticus nővel házasságra lépni, valamint megfordítva is. Minden kenéz és paraszt is gyermekét csak katolikus pappal kereszteltetheti meg stb.²

Ezek a szerzetesek voltak a *cseri barátok*, kiket a nép Cseri városáról nevezett el így. Később, a török hódoltság alatt, mint látni fogjuk, halhatatlan érdemeket szereztek maguknak az elnyomorodott nép vigasztalásában és lelki szükségleteinek ellátásában.

Természetesen az egyház intéző lelke vármegyénkben a püspök volt. Ő töltötte be a kegyurak ajánlatára a plébánosi állásokat. Erre is két érdekes adatunk van. 1400. április 4-én Gergely püspök (temesm.) jenői plébánosnak kinevezi Temes-

¹ Fejér IX. 3, 543. — ² *Acta Bosnae* 128.

vári Sebestyént, kit a temesi főispánok, a két Miklós (Csáki és Marczali) ajánlanak.¹ 1107-ben pedig a püspök helytartója, Péter Szombathelyi Andrást teszi meg Basarágra plébánosnak, kit Váraskeszi Lépes András ajánl.²

Azonban sz. Gellért utódai kiváló gondot fordítanak arra is, hogy a püspöki székhelyen levő iskola mennél több derék férfiút neveljen az egyháznak és a hazának. S hogy az iskola ez időben csakugyan fennáll és virágzik, arra nézve egy nagy-érdekű adat tájékoztat bennünket. Mihály fia, Eligius valamelyik közeli helységről bejár a csanádi főiskolába. Már egészen felserdült fiatal ember, ki nem ijed meg még az útonállóktól sem; hogy minden eshetőségre készen legyen, könyvein kívül magával viszi íjját is, s ha korán indul, vagy korán tér vissza, úton-útfélen gyakorolja magát a nyílvetésben. Tizennyolcz éves még csak, de nem tudni, mit hoz a jövő; magyar ember ő is, értenie kell a fegyverforgatást. Azonban az ifjú gondatlanság, melylyel Eligius a fegyvert kezelte, meghosszulta magát. Az egyik ellőtt nyílvessző, melylyel talán valami szarkát vagy varjút akart elejteni, véletlenül egyik társának fejébe fúródott s megölte a szerencsétlent. Azért-e, hogy e bűnét megengesztelje, vagy különben is az volt a szándéka, elhatározta, hogy Istennek szenteli életét. Pap akart lenni. De hogyan, mikor gyilkolt? Az egyház olyanokat, kiknek kezéhez embervér tapadt, nem vehetett föl kebelébe. Folyamodott tehát a szentatyához, oldozza fel őt a súlyos bűn alól s adjon neki arra módot, hogy hibáját az oltár szolgálatában jóvátegye. A püspök bizonyosan ajánló sorokkal kísérte a kérelmet, melynek teljesítése annál méltányosabbnak látszott, minthogy a fiatal embert a véletlen sodorta bele a veszedelembe. A pápa 1102. szeptember 28-án föl is mentette Eligiuszt az emberölés bűne alól s felhatalmazta őt az oltári szolgálatra.³

Ime, egy érdekes epizód a csanádi főiskola történetéből. A milyen becses e kis adalék arra nézve, hogy az iskola ebben a korban csakugyan megvolt, ép úgy sajnálhatjuk, hogy történetéből több adat nem jutott el korunkra.

De mégis. Ott azoknak a jeles férfiaknak egész sora, kikre mint ez iskola növendékeire már ebben a korban rá

¹ *Műz. II.* — ² Márki, *Arad* I. 320. 387. — ³ *Monum. Vatic.* IV. 464.

lehet mutatnunk. Ott vannak főpapjaink névsorában azok, kik elvégezve Csanádon tanulmányaikat, szomjú lélekkel a külföldre mentek ismereteiket gazdagítani. Különösen a bécsi egyetem volt az, melyet már e korban a csanádvármegyei ifjak látogattak. A prépostok közül e korban itten tanulnak Marczali László és Csanádi Balázs; ide iratkozik be Lippai Péter olvasókanonok és püspöki helytartó, Pankotai János temesi főesperes, s Temesvári István ugyanoda való alesperes; azután Valkói András kanonok s végre Csáki János karbeli pap. VI. Kelemen pápa 1347-ben Boniohannes de Campello aradi főesperesnek megengedte, hogy ha irodalmi tanulmányok végett vagy diplomatiai küldetésben Rómában kellene időznie, jövedelmét öt éven át szabadon élvezhesse.

Mennyivel gazdagabb lenne e névsor, ha a mostoha források a pusztá keresztneveken kívül megőrizték volna számunkra e jeles férfiak származási vagy vezetéknévét! Így legfeljebb csak az e munka végén látható összeállításra utalhatjuk a szíves olvasót. A papság volt e korban a vármegye legintelligensebb eleme, s Csanád büszkén mutathatott azon díszes férfiak phalanxára, kiket emlőjén táplált és nagyra nevelt.

VII.

A HUNYADIAK.

Hunyadi János és Csanád vármegye. — Itteni birtokszerzései. — Hód és Vásárhely. — A többi Hunyadi-birtok. — A Nagylucei Dóczy család; Mihály és fiai. — Dóczy László birtokai. — Dóczy Péter szerzeményei. — Dóczy Imre, a szenvedélyes jószággyűjtő. — A Horogszegi Szilágyi család. — A Kállai család megszerzi Kasza-Pereket. — A Szeri Pósaí család magvaszakadása. — A Telegdiek birtokeladásai. — A Nagylaki Jaksics család. — Csalapia Dávid és húga, Császár Katalin. — A Keszi család. — Keszi Balázs deák alapítványai. — Nemesek hatalmaskodása. — A jobbágy-ság helyzete. — Mátyás király és Csanád vármegye. — Ráczok beköltözése. — Csanád város köfállal való megerősítése. — A többi városok. — Adózási viszonyok. — A vármegye nagy átalakuláson megy át. — A vármegyei terület változásai. — A szentszék biráskodása. — A kisebb nemesség.

régi Csanád vármegye a Hunyadiak korában érte el virágzása tetőpontját. A XV. század végéig mindig emelkedett; de attól kezdve el kezdett hanyatlani s az ország pusztulásával neki is el kellett pusztulnia.

De ne vágjunk eléje az eseményeknek.

Legeltessük inkább szemünket azon a sokszínű képen, melyet vármegyénk a XV. században mutat. Közéletének legkimagaslóbb alakja maga Hunyadi János.

Azon nemessé lett oláh családok egyikéből származott, melyek Nagy Lajos és Zsigmond korában a török elől menekülve, nagy számmal telepedtek le hazánk keleti és déli részein. Nagyatya, Serbán, még oláh kenéz volt, de már bírta Vajda-Hunyadot; atyja, Vojk, 1409-ben mint udvari vitéz új adomány czímén kapta e várat Zsigmond királytól. Vojknak három fia közül a legkisebb korán elhalt; a másik kettőt egyforma néven Jánosnak nevezték.¹

---

¹ Hunfalvy, Az oláhok II. 59.

Hunyadi János, a nagy nemzeti hős, már katolikus volt s mint ifjú magyar nemes, Zsigmond király udvarában nevedett. Elkísérte a királyt Konstánzba, s már ekkor takarékos ember lehetett, mert egyízben 1200 frt kölcsönrel segítette ki a mindig pénzzavarokkal küzködő királyt. Zsigmond azzal hálálta meg ezt az előzékenységet, hogy 1434. január 17-én neki és öcsésének, Jánosnak adományozta az aradvármegyei Papit és az itteni marosi rév felét. Ez az oklevél «néhai Hunyadi Vojk fiának, Oláh Jánosnak» nevezi a fiatal udvari vitézt.¹

Ekkor tehát már vármegyénk közvetlen szomszédságában lett birtokos Hunyadi János, mert Papi épen szemközt feküdt Fellakkal, a Maros jobb partján, ott, a hol ma is van a «Popin» nevezetű erdő.

De a mi még inkább ehhez a vidékhez fűzte őt, az házassága volt.

Zsigmond király 1408. decz. 21-én Keresztúri Garázda Miklósnak és Szilágyi Lászlónak, szreberneki várnagyoknak, hűségükért, hogy a kezükre bízott várat négy esztendőn át védelmezték s magukat a törökök ellenében több ízben kitüntették, hevesújvármegyei Szőcs, Fajzat, Réde és Ecsed, s nógrád-vármegyei Csece birtokokért cserébe adta a temesvármegyei Horogszeg királyi birtokot, a hozzá tartozó Kis-Posáros, Nagy-Posáros, Böszörmény, Tószeg, Mosótó és a három Begenye falvakkal, melyek Kaczi Pál magvaszakadtával szállottak a koronára. Az adomány nemesak kettejüknek, hanem rokonaiknak is szólt. Szilágyi László atyafiai voltak az oklevél szerint: atyja, Miklós, ki ekkor még életben volt, továbbá testvérei Gergely, Mihály, Albert, Domokos és Sebestyén, végre fia Gergely.² Tehát elég számosan voltak a családbeliek, kiket a csanádi káptalan 1409. január 11-én iktatott be az uradalomba.³ Úgy a Garázda, mint a Szilágyi család azután itt telepedett le s Horogszegen kastélyt építtetett, melyről azután «Horogszegi» előnevet kaptak.

Mínthogy Horogszeg Temes vármegyének azon határszélén feküdt, mely Csanád vármegyével érintkezett, a Szilágyi család élénk összeköttetésben állott a mi vármegyénk nemesi családai-val. Itt született még Lászlónak két fia, Ozsvát és Mihály, s leánya

¹ *DL.* 12574. — ² *DL.* 9472. — ³ *DL.* 9474.

Erzsébet. A fiúk közül Gergely nádori jegyző, Ozsvát Temes vármegye alispánja volt 1446-ban¹ (ennek leánya, Margit, Maróti Mátyushoz ment nőül), Mihály pedig feleségül vette a gazdag Báthori Margitot, s mikor a Hunyadi-házzal sógorságba jutott, egymásután emelkedett az országos tisztségekben egészen a kormányzóságig. Ezek nőtestvére volt a Hunyadi János felesége.

Hunyadi János úgy vélte családját magasra fölemelhetni, ha birtokait mennél inkább szaporítja. Valóban a XV. században alig van köznemesi család, mely rövid idő alatt oly óriási birtoktesteket szerzett volna, mint a Hunyadi család. Különösen vármegyénkben és ennek környékén voltak a családnak nagy uradalmai, melyekkel itt részletesen is meg kell ismerkednünk.

1444. július 3-án, mikor Hunyadi János éppen Csanád vármegyének is főispánja volt, szerezte meg Brankovics György szerb despotától a 145 vár-, mezőváros-, falu- és pusztából álló óriási világosvári uradalmat.² A következő évben már vármegyénk birtokosai közt szerepel; 1445. július 8-án Tóti részbirtokát eladományozza Serjéni Orros György csanádi alispánnak.³ 1449. július 21-én sáfárja van Kamaráson és Bozzáson, melyek a világosvári uradalomhoz tartoztak.⁴ De szerzeményei legnagyobb részt a század ötvenes éveire esnek. Ezek közt kétségkívül legérdekesebb története van Hód és Vásárhely viszszerzésének.

Zsigmond király kancelláriájában, uralkodásának második felében, a Bihar vármegyéből származott Zomlini Gábor deák volt mint királyi jegyző alkalmazva. Rendkívül ügyes ember volt, de egyszersmind országos csaló is. Mesteri módon tudta az okleveleket hamisítani s ebből természetesen pompás jövedelmet biztosított magának. 1440 tájban két oklevelet készített a Szekesői Herczeg család megrendelésére; ezek az oklevelek arról tettek volna tanúságot, mintha Zsigmond király beleegyezett volna abba, hogy Tamási Henrik összes birtokait a Szekesői Herczegekre, t. i. Ráfael választott boszniai püspökre, Pálra és Fülöpökre hagyhassa. Azonban Tamási Henrik valósággal a vele rokon Hédervári családdal lépett ilyen értelmű szerződésre, melyet mint kormányzó, aláírásával Hunyadi János is

¹ *Sztáray-okl.* II. 278, 381. — ² *Dl.* 13785. — ³ *Sztáray-okl.* II. 366. Pesty, *A szörényi bánság* III. 46. — ⁴ *Dl.* 29801.

megegerősített. Tamási halála után, minthogy fiai nem maradtak, a Herczegek előállottak a maguk követelésével. Hédervári Lőrincz nádor és fia, Imre macsói bán csakugyan elhitték, hogy a szerződés valódi, olyan ügyesen volt hamisítva; féltek a bizonytalan pertől, el kezdtek hát egyezkedni a Herczegekkel, kiknek azután a Tamási javai közül többeket, köztük Hódót és Vásárhelyt oda engedték. Csakhogy — és ebben alaposan felsült az oklevélhamisító — ezek a helységek nem voltak a Tamási Henrik és László fiaiei, hanem a Hunyadi családé, mely ezeket már régebben kapta Zsigmond királytól. De azért a Herczegek mégis beiktattatták azokba magukat a Hunyadi János híre és tudta nélkül. 1448-ban azután rajta vesztett Zomlini Gábor; elfogták és halálra ítélték. Mielőtt azonban a máglyára lépett volna, bevallotta, hogy mely okleveleket hamisított s így tudódott ki, hogy a Herczegek javára kiállított oklevelek, melyekkel magukat Hód és Vásárhely birtokába becsempészték, szintén hamisak. Hunyadi tehát az országos tanács előtt pörbe fogta a Herczegeket, kik azonban jobbnak látták a törvényszék előtt meg nem jelenni, s így a pört természetesen el is vesztették. Az ellen, hogy a Tamási-Hédervári szerződést aláírásával megerősítette, úgy védekezett Hunyadi, hogy nem tudván latinul, nem tudta, mihez adja beleegyezését, kanczellárja pedig nem olvasta át az oklevelet; különben is fiainak sérelme nélkül sem egyezhetett abba bele. Az országos tanács 1450. márczius 3-án Hódót és Vásárhelyt csakugyan visszaitélte Hunyadi Jánosnak és fiainak, a kiket a csanádi káptalan még azon évi április 16-án be is iktatott ezek birtokába.¹

1451. február 20-án Nagylak is a Hunyadié; itteni népeiről és jobbágyságairól szól egy oklevél.² Ugyanez évi április 20-án alkuban van László kenézi plébánossal, kinek Kenézen levő részét akarja megvenni.³ Augusztus 8-án halljuk, hogy Hollós is az övé.⁴ Deczember 21-én zálogba veszi a Marczali családtól Nagy-Szécsényt és Papit,⁵ mely utóbbi már egyszer az övé volt, de még Zsigmond király csereképen visszavette tőle. 1452.

---

¹ *Münch. II.* 28. Teleki, *Hunyadiak* X. 248. Karácsonyi, *Békésm. Rég. és Műv. Társ. Évk.* XII. 39. — ² *DI.* 14443. — ³ *Sztáray-okl.* II. 484. — ⁴ *DI.* 14485. — ⁵ *Münch. II.* Ung. Doc. fasc. 7. nro. 33b.

november 23-án örökáron megveszi a Marczaliaktól Nagy-Szécsény, Papi és Kamarás birtokokat Arad vármegyében.¹

A következő 1453. évi május 4-én megvásárolta Kölkedi János és neje Kesorú Ilona Komlóson levő részét;² szeptember 10-én pedig 2000 frtért megvette a Harapkói Botos lányoktól: özv. Bánfi Györgynétől, Szekesői Herczeg Pálnétól és gr. Bazini Györgynétől a kerekegyházi uradalmat, melyhez Kerekegyházán kívül tartoztak: Asszony, Veres-Vinga, Kerek-Vinga, Baktornya, Batonya, Iratos, Dombegyház, Két-Sopron, Szihon és Kinged arad- és csanádvármegyei birtokok.³ Ezekbe 1455. február 6-án iktatta be az aradi káptalan Hunyadi Jánost és fiait.⁴

1451. február 3-án megszerezte Tapsoni Anthimi Jánostól ennek részbirtokait Rohonczon, Nagyaluban, a révvel együtt, Harmadon és Rárosteleke pusztában, hol kőtemplom is állott, valamint ezt a két egész birtokát is: Veresmartot, a marosi révvel, és Szemleket.⁵ Márczius 10-én megvette Kasza Mártonnak Pereken levő részét,⁶ július 17-én pedig szintén vétel útján jutott özvegy Fejéregyházi Benedekné Simonkerekai Margitnak komlósi részéhez.⁷

A nagy hős, kevéssel halála előtt, 1456. május 12-én kapta a királytól a temesvármegyei Monostor, Kétfülű, Tótfő, Zöldes, Ohat, Maráz, Kis-Ötvény s a kevevármegyei Szel és Makszond birtokokat.⁸ Ugyane napon eszközölt ki új adománylevelet a következő birtokaira, ú. m. Csanád vármegyében: Hold, Vásárhely, Csomorkány, Királyhegyes, Sámson, Donáttornya, Feeskés, Kutas, Monyorós-Feeskés, Szőlős, Csókás, Perek falvakra, Csorvás, Sekrestyésegyháza, Két-Zöldes, Gorsás, Derekegyház, Szilas-egyház, Tárkány, másik Derekegyház, Varjas, Kigyóskuta, Csókás és Ördögősegyháza pusztákra; Békés vármegyében: Szentetornya, Szent-András és Csabaesűde falvakra, Gádoros, Lábasegyház, Ötszegűegyház, Zeleméres, Libeczegyháza, Tőke-monostora, Csorvás, Gellértegyháza, Apáczaegyháza, Két-Kupa és Tompa pusztákra, melyeket Zsigmond király adományából már azelőtt is békésen bírt; végre a csanádvármegyei Szőlős, Feeskés, Rohonc és Rimán falvakra, melyek reá mint kormányzóra Petőfi Tamás magvaszakadásával szállottak.⁹

¹ Dl. 14588. — ² *Békésm. okl.* 66. — ³ *Münch. lt.* fasc. 8. nro. 40. — ⁴ *Dl.* 14800. Teleki X. 432. — ⁵ *Hazai okl.* 420. — ⁶ *Kállay-lt.* —

⁷ Teleki X. 424. — ⁸ *Münch. lt.* fasc. 11. nro. 54. — ⁹ *Co.* fasc. 11 nro. 51.

Hunyadi Jánosnak e nagyarányú birtokszerzésével csak egy család vagyongyűjtése vetekedett. Ez a *Nagylucsei Dóczy* család volt. Megalapítójául Dóczy Mihályt tekinthetjük, ki előbb 1440-ben Tallóczi Matkó horvát- és tótországi bánnak volt házi tisztje.¹ Innen a Hunyadi János szolgálatába lépett, kinek szintén familiarisa volt,² s ki őt 1441. november 1-én kinevezte Temes vármegye alispánjának.³ Három fia maradt: László, ki Mátyás király alatt szörényi bán, Péter, ki kevei s szentlászlai várnagy és temesi főispán, s végre Imre, ki eleinte udvari vitéz, majd harami bán lett. Mind a hárman éltek legfőbb feladatának a vagyonszerzést tekintették.

1460. július 17-én közösen kapták Mátyás királytól a temesvári várhoz tartozó Szentelt birtokot.⁴ 1470. május 12-én pedig a magtalanul elhalt Száti Balásznak Tótfő egész birtokát s Köcse, Újfalu, Peterd, Nagyút, Csatád, Erdes, Nádasd és Hetény részeit Temes vármegyében fele részben; a másik fele részt mások kapták.⁵ De ezt a két közös adományt kivéve, a birtokszerzés terén haladt mindegyik a maga útján.

László 1466. július 25-én Macedóniai Dances Miklóstól vette meg az egész Szárafalvát, valamint a Perjémes határában fekvő Kanczagyakra erdőcskét, Oszkola és Fejéregyház pusztákkal s Patateleke puszta felével.⁶ 1472. január 3-án feleségével, Veronika asszonynyal együtt megvásárolta Bizerei Miklós részeit a temesvármegyei Rékas, Pruzsinfalva, Tyúkfalva, Ivánfalva, Középső-Hedemer, Alsó-Hedemer, Valkányfalva, Sebesfok, Kacsal, Solymos és Szentlélekfalva birtokokban, valamint a krassóvármegyei Kőszeg és a temesvármegyei Kenézrekesze felét.⁷ 1475. december 1-én megszerezte Macedóniai Dances Miklós Perjémes és Varjas birtokokban levő negyedrészt;⁸ 1477. augusztus 30-án pedig zálog útján jutott Losonczi Lászlónak zarándvármegyei Kő, Apa és Árok nevű részei birtokába.⁹ De még ez évben életét vesztette az osztrák hadjáratban s 1478. február 7-én öccse, Imre tiltakozott Csanád vármegye törvényszéke előtt, hogy elhunyt bátyja birtokait mások elfoglalják.¹⁰ Ugyanez évben már pörben állott az özvegygel (a temes-

¹ Teleki X. 87. — ² *Uo.* X. 124. — ³ *Múz. II.* — ⁴ *Galgóczy II.* 96. 1. 2. — ⁵ *DI.* 17002. *DI.* 17005. — ⁶ *DI.* 16388. — ⁷ *DI.* 17276. — ⁸ *Uo.* — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ *DI.* 18021.

megyei) Csama, Szent-András, Borszékely, Gyarak és Remete birtokrészek miatt.¹ László özvegye később Szent-Andráson levő részét a csanádi káptalannak adományozta.² Három leánya volt; ezek közül Zsófia Haraszi Ferenczhez, Erzsébet Gúti Ország Lőrinczhez s Orsolya Gerlai Ábrahámfi Sebestyénhez ment nőül.

Péter szintén kiváló katona volt. Ő is részt vett az 1477-iki győzelmes osztrák hadjáratban s 1482-ben segített Kinizsinek a szendrői győzelmet kivívni. De itthon azután ő is serényen hozzálátott birtokai szaporításához. 1472. április 7-én, mint temesi főispán kapja Mátyás királytól Ér-Somlyó várát és tartozékait, melyekbe az aradi káptalan ellenmondás nélkül iktatja be őt.³ 1478-ban 6000 frtért zálogba veszi Gáji Horvát Gergelytől Csanád vármegyében Vásárhely, Tompa és Ráros falvakat, valamint Pana, Úrnép, Varjas, Szent-Albert és Szent-Erzsébet pusztákat.⁴ 1481-ben két vásárhelyi jobbágytelekért eszerébe kapja Rétkopáncsi Vincze Imrének Rét-Kopáncson levő birtokát.⁵ 1487. február 8-án, Imre öcsésével együtt, szomszédtság jogán tiltakozik az ellen, hogy Nagy János a csanád-vármegyei Munár, Gedes s a temesvármegyei Kakat rész-birtokokat másoknak eladhassa vagy zálogba vehesse.⁶ 1487. decz. 10-én a csanádi káptalan új adomány czímén beiktatja Pétert a temesvármegyei Bodonteleke puszta birtokába.⁷ Végre 1492. márczius 6-án megveszi azért az 1160 frtért, melyet Ábrahámfi Sebestyénnek Kevi vár fentartására kölcsön adott, ennek temesvármegyei Csama, Szent-András és Borszékely birtokokban levő részeit.⁸ Négy leánya és két fia maradt. Leányai közül Margit Bajnai Both András-hoz, Erzsébet Szokoli András-hoz ment nőül; Jutka és Katalin nevű leányainak egyike Losonczy Zsigmondnak, másika Beregszói Hagymási Miklósnak lett a felesége.⁹ Fiai közül János, ki 1534-ben olyan tragikus véget ért a Gritti bukásakor, megszerezte, vagy talán már örökölte, a csongrád-vármegyei Szeget s itt kastélyt építtetett;¹⁰ öccse Miklós, felesége, Jaksics Erzsébet

¹ *Dl.* 17276. — ² *Forgách lt.* — ³ *Múz. lt.* — ⁴ *Galgóczy lt.* — ⁵ *Monyorókeréki lt.* Pesty F. hagyatékában. Dr. Csánki Dezső szíves közléséből is. — ⁶ *Dl.* 19232. — ⁷ *Múz. lt.* — ⁸ *Uo.* — ⁹ *Forgách lt.* 1494. *Dl.* 22823. — ¹⁰ A budai káptalan előtt 1517. szept. 2-án néhai Gyulai Gáspár fiától Lászlótól 1500 frtért megszerezte ennek birtokrészeit a csongrád-vármegyei Zer, Doocz, Kewrthwelyes, Mama, Thewke, Bewken, Zelewen és Elles

kezével a hatalmas Jaksics-uradalom egy részének jutott a birtokába.

De a Dóczy-fiúk közül leginkább ki volt fejlődve a birtokvágy Imrében. Már 1458. október 24-én baja volt a Jaksics vajda temesvármegyei tisztjeivel, kiket e napon Deák Bálint és Szentlőrinczi András temesi alispánok megbírságotlaktak.¹ Különb, mint Orbán püspök atyafia, az egyháznak is buzgó híve volt; 1469. márczius 17-én Galgóczi Péter ferenczrendi barát bűnbocsátó levelet ad neki «az eretnekek és husziták irtásáért».² Azután megkezdí nagyarányú birtokvásárlásait. 1472. jan. 24-én megveszi Tótfői Száti Pálnénak Temes vármegyében levő Hetény, két Peterd, Nagyút, Csátád és Kovácssteleke birtokait.³ 1474. május 3-án zálog címén az aradi káptalan beiktatja őt az aradvármegyei Zádorlaka, Szőlős, Deszk, Kő és Liki; továbbá a temesvármegyei Peterd, Újfalú, Hetény és tartozékai egész birtokába, Nadabi Lázárnak zarándvármegyei Nadab, Tótfalu és Háromház helységbeli részeibe, valamint Keczer Lukács székudvari részébe, úgyszintén özv. Nadabi Andrásné Nadab és Tótfalu helységbeli részeibe s végre Csályai Ország Lőrincz aradvármegyei Pél helységbeli birtokrészébe.⁴ Május 7-én a budai káptalan országbirói parancsot kap, hogy Dóczy Imrét a temesvármegyei Tótfő egész, valamint Papd, a két Peterd, Kőcse, Nagyút, Csátád, Erdős és Csonkaegyház felerész birtokába iktassa be.⁵ 1478. szept. 6-án zálogba veszi Szedecsi Bálint, Gellért és András temesvármegyei Szedecsen levő részeit.⁶ Ugyanez évben bátyjával, Péterrel együtt megvásárolja Nadabi Mihály fiaitól ezek részirtokait a zarándvármegyei Gyarmat, Földhida, Keszi, Szent-Márton, Kidegyház, Szineke, Alatka falvakban és Veresegyház pusztá felét.⁷ 1479. márczius 31-én a Gúti Ország Mihály nádor által Temes és Csanád vármegye számára tartott köztörvényszéken bizonyítja, hogy néhai bátyjával, Lászlóval, nemesi birtokain nem osztozkodott meg s így azok őt illetik.⁸ 1480. január 21-én tiltakozik az ellen, hogy Gúti Ország Lőrincz és özv. Dóczy Lászlóné a következő egész birtokokat elfoglalhassák Csanád vármegyében: Szárafalva, Pata,

Monosthor falvakban. *Budai kápt. prot.* 624. sz. 415. l. — ¹ *Dl.* 15287. —

² *Dl.* 16820. — ³ *Dl.* 17279. — ⁴ *Dl.* 17572. — ⁵ *Dl.* 17315. — ⁶ *Dl.* 18092. —

⁷ Pesty Fr. *Hagyj.* — ⁸ *Dl.* 18190.

Oszkola, Fejéregyház, Remete ; Zarándban : Apa és Ároki ; Aradban : Gyarak ; Temes vármegyében : Csama tartozékaival, ú. m. Szent-András, Borszékely, Adony, Rekettyés, Solymos, Rákos ; Oszkola szintén tartozékaival s Ruda is tartozékaival ; végre a temesvármegyei Maczedónia s a csanádvármegyei Perjémes negyedrésze.¹ Ugyanezen évi május 1-én megveszi Paznadi Gergely temérdekegyházi részét.² 1482. márcz. 23-án egy nagy csomó pusztarészt vásárol meg Rábéi Sebestyéntől Temes vármegyében ; e puszták a következők : Belső-Rábé, Külső-Rábé, Nagy-Hetény, Szentlőrincztava, Peterd, Nagyút, Temérdekegyház, Tornyos, Kováctelege, Csatád, Erdős, Öcse, Szakállháza és Oroltava. Ezekbe az aradi káptalan iktatja be őt.³ 1484. márcz. 7-én özv. Földeáki Jánosné, akkor Bernóti Básti Györgyné, veti Imrének zálogba a zarándvármegyei Bökény faluban levő jobbágytelkét, nemesi kúriáját, gyümölcsös kertjét s az ebben levő tavat.⁴ Ugyanez évi április 21-én pörbe idézi László özvegyét ; a pör tárgyát képezik : a csanádvármegyei Szárafalva és Perjémes helységekbeli részek, a temesvármegyei Csama, Remete, Szent-András fele, Rékas város negyedrésze a tartozékokkal együtt ; a zarándvármegyei Apa és Ároki fele ; az aradvármegyei Gyarak egészen. Egyszersmind követeli az özvegytől a Dóczi birtokra vonatkozó okleveleket, továbbá 3000 frtot érő ezüst marhát, 4000 frt készpénzt, 17 ménesbeli lovat, melyek közül egy ezüst és arany szerszámokkal van ellátva, s 17 fuvarozó lovat. Azt állítja, hogy mindezeknek fele őt illeti.⁵ Még ugyanez évben Kőcsei András zálogosítja el neki birtokrészeit a temesvármegyei Belső-Rábé, Külső-Rábé, Nagy-Szécsény, Szentlőrincztava, Peterd, Nagyút, Temérdekegyház, Tornyos, Kováctelege, Csatád, Erdős, Öcse, Szakállháza és Oroltava pusztákon.⁶ 1485. aug. 17-én újra tiltja Dóczi Lászlónét és leányait Szárafalva egész s a temesvármegyei Csama és Szent-András felének elfoglalásától.⁷ Szeptember 7-én a csanádi káptalan beiktatja őt az aradvármegyei Apácza és Udvari birtokába.⁸ 1486. május 6-án megveszi Vizesi Horvát Pál aradvármegyei Vizes félbirtokát, két halastóval és gyümölcsös kerttel.⁹ Ebbe, valamint a zaránd-

¹ *Dl.* 18318. — ² *Dl.* 18362. — ³ *Dl.* 18645. *Dl.* 18620. — ⁴ *Dl.* 18937. —

⁵ *Dl.* 18784. *Dl.* 18785. — ⁶ *Dl.* 19019. — ⁷ *Dl.* 19067. — ⁸ *Dl.* 19040. —

⁹ *Dl.* 19142.

vármegyei Jánosháza részbirtokba 1487. május 9-én kap az aradi káptalan királyi beiktató parancsot.¹ 1489. július 29-én Csomboli János zálogosítja el birtokrészeit Imrének a temesvármegyei Nagy-Csombol, Közép-Csombol, Belső-Csombol, Temérdekegyház, Erdős, Szakálháza s a csanádvármegyei Tornyos falvakban.² 1492. január 1-én 200 frtért zálogba vette Szúnog Péter Kovácsháza, Bodrog és Köhlös egész birtokait s Bökényfalva és Szent-Demeter helységekbeli részeit Csanád és Arad vármegyében.³ Végül 1493. február 20-án Bessenyői Kristóf zálogosítja el aradvármegyei szent-demeteri részét Dóczi Imrének.⁴ kinek, úgy látszik, ez volt utolsó birtokvásárlása. Még ez évben meghalt. Holta után felesége, előbb Ősi Bethlen Domokos özvegye, Margit, és fia Ferencz folytatták a vagyonszerzést. Az özvegy 1493. decz. 2-án tiltakozott a csanádi káptalan előtt, hogy Kinizsi Pál temesi főispán s tisztjei Somi Józsa és Essegvári György Zádorlaka s Tófő, valamint más temesvármegyei birtokait a királytól fölkérjék.⁵ 1494. decz. 27-én Dóczi Imre fia, ki magát Nagylucei Ferencznek szerette nevezni, hű szolgálatai jutalmául kapta a királytól a temesvármegyei Tófő, Németi, Peterd egész birtokokat és a Hetény falubeli részeket, Szedees, Balogd, Bogáros és Csatád pusztákat.⁶ Végre hadd említsük még meg itt, hogy 1495. szept. 16-án özv. Dóczi Imréné és fia Ferencz megvették Mutnoki Mátyás és Péter részeit az aradvármegyei Zádorlaka, Liki, Deszk, Szőlős és Szent-Mária birtokokban.⁷

A Hunyadiakon és Dócziakon kívül más úri családok is igyekeztek e században birtokokat szerezni vármegyénkben.

Ilyen volt a Horogszegi *Szilágyi* család, mely Temes vármegye felől terjeszkedett. A család akkori feje, Mihály, 1451. július 13-án megvette Harkácsi László maesói al-bán Szőlős birtokát 600 frtért⁸ s egy hónapra rá a csanádi káptalan be is iktatta őt e birtokba.⁹ 1455. febr. 11-én a Salánki Kotormány családtól 110 frtért megvette Dióst¹⁰ s ugyanez évben a Pardányi Szenthi családtól Bagd felét.¹¹ 1457-ben lépéseket tett a hatalmas nagylaki uradalom megszerzése tárgyában, de ez ellen

¹ *Dl.* 23344. — ² *Dl.* 19559. — ³ *Dl.* 19783. — ⁴ *Dl.* 19964. — ⁵ *Dl.* 20099. — ⁶ *Dl.* 20240. — ⁷ *Dl.* 20359. — ⁸ *Dl.* 14484. — ⁹ *Dl.* 14485. —

¹⁰ *Dl.* 14922. — ¹¹ *Draskovics cs. llára.*

a Nagymihályi család tiltakozott.¹ 1458. márcz. 1-én a temesvármegyei Keresztúrt,² márczius 4-én meg a csanádvármegyei Hegyes és Hollós birtokokat adományozta neki a király.³ 1460. május 30-án, úgy látszik, az övé volt Szent-Király is, mely akkor a lippai várhoz tartozott, s melyet Mátyás király addig, míg más adományozhatott volna, Szentiváni Mihálynak adott.⁴

A *Kállai* család is a XV. század második felében vetette meg a lábát vármegyénkben. 1463. február 1-én adományozta Mátyás király Kállai Pál főpalotamesterének Kasza-Perek városát,⁵ melyért azonban a Kasza és Szörényi család pörrel támadta meg Kállait. Ez a pör négy évig húzódott, úgy hogy a privilegiális oklevelet csak 1467. február 14-én állíthatta ki a királyi kanczellária.⁶ Kasza-Perek város uradalmához tartoztak a következő puszták: Leányegyház, Tompa, Kétfülű, Árokos, Háromlábú, Omlás, Perekanya, Kőhalom és Veresegyház.⁷

A Hunyadiak korában halt ki egy nagymúltú család, melynek vármegyénkben nem voltak ugyan nagy birtokai, hanem rokonii összeköttetései révén sokképen össze volt szövődve Csanád vármegye családjaival. Ez a Szeri *Pósafi* család, melynek utolsó fimaradéka, István, 1471-ben halt el. Hatalmas uradalmai a következő vármegyékben terülek el: Temesben 33, Csongrádban 15, Aradban 31, Krassóban 17, Keve vármegyében négy falu és pusztá, Csanádban pedig az egyetlen Kutas tartozott hozzájuk.⁸ Leányágon a Maczedóniai, Forgách és Geszti család tartott számot a 101 birtokból álló nagy uradalmakra;⁹ de Mátyás király nem ezeknek, hanem felerészben Gúti Ország Mihálynak és családjának, másik felerészben Nádasdi Ongor Jánosnak adományozta őket.

A *Telegdi* családot is rokonság fűzte a Szeri Pósafi családhoz; Pósafi Gábor felesége Telegdi Ilona volt.¹⁰ Azonban ez ősi családnak egyik-másik ága már hanyatlani kezdett; nem hogy növelte volna ősi birtokait, sőt inkább kezdett rajtuk túladni. Már 1450. nov. 12-én Telegdi András és Lőrincz 600 frtért eladták alsó-fejérmegyei Benedyk, Csáklya és mindkét Gáld faluban levő részeit Hunyadi János kormányzónak.¹¹ 1455.

¹ *Leleszi lt.* El. stat. S. 45. — ² *Dl.* 15216. — ³ *Dl.* 15218. — ⁴ *Acta post advoc. mort.* 35—41. — ⁵ *Kállay lt.* — ⁶ *Uo.* — ⁷ *Uo.* az 1465. év a.

⁸ *Pesty, Krassóm.* III. 427. — ⁹ *Dl.* 17282. — ¹⁰ *Sztáray-okl.* II. 385. —

¹¹ *Müncheni lt.* 29.

nov. 15-én Telegdi Lőrincz adta el aradvármegyei birtokrészeit Ilyei Jánosnak.¹ 1469. május 29-én Telegdi János, hogy magát a török fogságból kiválthassa, Temerkényt adta el a budai káptalannak.² A budai káptalan azután lassanként megszerezte Szent-Miklóst, Rázsánt és Fejéregyházát is.³ 1469. decz. 14-én Telegdi György és László is túladnak Temerkény birtokuk fele-részn, melyet a budai káptalan és Osztopáni Balassa Pál fiai vesznek meg.⁴ 1495. február 28-án Telegdi András 2000 frtért zálogba vetette Bodófalvi Ferencz deáknak a következő falvakban levő részeit: Makófalva, Zombor, Palota, Tárnok, Boldogfalva, Homokrév, Szent-Miklós, Fejéregyház, Rázsán, másik Szent-Miklós, Verezegyház pusztá, továbbá Monostor, Podegyház, Tingert, Kis-Zenta, a Tömpös melletti Szent-Miklós és Akács.⁵ 1504. márcz. 30-án Szemcsei Ferencz deák felesége (Telegdi?) Katalin zálogosította el 300 frtért makófalvi, palotai és tárnoki részeit Horvát Iván vingárti várnagynak,⁶ de ezt a zálogkölcseönt rövid idő alatt rendezte, mert a Horvát család nem lett állandó birtokos Csanád vármegyében.

A Hunyadiak által teremtetett új nemességhez tartoztak a *Jaksicsok* is, kik ráczaikkal Szerbiából menekültek Mátyás király oltalma alá. Állítólag a Brankovics család rokonságához tartoztak,⁷ s már 1465. január 10-én vármegyénk birtokosai közt foglaltak helyet, a mikor is «Jaksa vajda fiai» ráczaikkal feldúlták Varjas János Varjastelek nevű faluját.⁸ Mikor kapták Mátyás királytól a nagylaki uradalmat, egészen pontosan nem tudjuk meghatározni, mert az adománylevelél nem maradt fenn. De minthogy özv. Hunyadiné Szilágyi Erzsébet 1463. aug. 9-én tiltakozik az ellen, hogy a király Csomorkány, Királyhegyese, Demeng, Rétkert, Fecskés, Mezőhegyes, Sámson stb. falvakat, melyek kétségen kívül Nagylakkal együtt jutottak a Jaksics család birtokába, eladományozza,⁹ s minthogy 1465. elején a Jaksics-fiúk már a Marostól északra birtokosok, önként következik, hogy Mátyás király nagy adománya részökre 1464-ben kelhetett. 1478-ban kapták az aradvármegyei Fellak, Serfesdő és Farkastelek pusztáikat.¹⁰ A család hírnevének megalapítói

¹ Pesty, *Krassóm*. III. 401. — ² *Tört. Tár* 1863. 25. — ³ *Uo.* 99. —

⁴ *Századok* 1877. Pozsonyi kiránd. 108. — ⁵ *Dl.* 29566. — ⁶ *Dl.* 36349. —

⁷ Teleki IV. 413. — ⁸ *Dl.* 16153. — ⁹ *Dl.* 15862. — ¹⁰ *Dl.* 29840. és Fábrián, *Arad* 254.

István és Demeter voltak, kik a török harczokban nevezetes szerepet vittek.

Ebben a korszakban egy exotikus birtokossal is dicsekedhetett vármegyénk. I. Murád török szultán fia, Szaudsi, kit lázadása miatt apja megvakíttatott, családjával Magyarországra menekült, hol Zsigmond király szíves fogadtatásban részesíté. Két fia volt: Daud Cselebi és Orkhán, s egy leánya. Zsigmond király a családnak adta a csanádvármegyei Szenteltegyház és Kún-Szölös nemesi birtokokat, melyeket 1433. június 4-én *Csalapia* Dávid kezén — így nevezték magyarosan a török hercezeget — találunk.¹ Itt a török család, mely természetesen megkeresztelkedett, a Berekszői Hagymási és a Horogszegi Szilágyi családdal jutott szomszédságba. *Csalapia* Dávid nőtestvére, egy feltűnő szépségű leány, a keresztségben Katalin nevet nyert s a nép egyszerűen csak Császár Katalinnak nevezte. Úgy látszik, a környék nemes ifjai hódolattal vették körül a leányt s versengtek kegyéért. Így történhetett, hogy Hagymási László és Szilágyi Mihály párviadalra keltek szerelméért. De a leány egyikőjüké sem lett; Salgói Török Pálhoz, Hunyadi János udvarnokához ment nőül, s a mikor férje meghalt, Liptói és Gesztelyi Nagy Jánosnak lett a felesége.

De a szép császár-leány emlékét szárnyaira vette a monda s az akkori költők megénekelték szerelmét, melyet Szilágyi Mihály iránt érzett. Száz esztendő múlva már nem tudták, hogy Szilágyi és Hagymási vetélkedése itt a hazában ment végbe s egy «Szendrei névtelen» a monda színhelyét áthelyezte Törökországba. Verse fennmaradt napjainkig s ekként végződik:

Ezerötszázban és hetven fölött írnak egyben:
Egy ifiú szörzé vala ültében Szöndörő várában,
Egy poetának ő verseiből, szomorú szívében.²

Még egy családról kell itt megemlékeznünk, mely hitbuzgóságával tette nevét emlékezetessé vármegyénk történetében. Ez a *Keszi* család. Mint egyszerű köznemesek szereztek nagy vagyont Ferencz és Balázs deák, kik 1439-ben Rozgonyi István temesi főispán és Harapkói Botos András gazdatisztjei voltak. Albert király adományozta meg őket az aradvármegyei Keszi

¹ *Hazai okm.* V. 228. — ² Lásd Thúry József, *Irodalomtört. Közl.* III. 293.

és Sárszó birtokokkal.¹ Ferencz, úgy látszik, korán elhalt s örököse öcsese, Balázs deák lett, ki 1449–1450-ben aradi alispán² s egyszersmind solymosi várnagy volt. Balázs felesége, Anasztázia, nem tudjuk milyen családból származott.³ Házasságuk gyermektelen maradt, s ők nagy vagyonukat az egyháznak óhajtották hagyományozni. Már 1455. szept. 17-én az aradi káptalannak adják aradvármegyei szombathelyi részöket, Fejéregyház falut és Bozegyház, Háromoltárú, Tetétlen és Kamarás puszták felerészét.⁴ E rendelkezéseket szept. 26-án a csanádi káptalan is írásba foglalja, de levelében hiányzik Tetétlen pusztá s csak a szombathelyi rész, Fejéregyház s Bozegyház, Háromoltárú (így!) és Kamarás puszták szerepelnek.⁵ A következő évben a csanádi egyházzal is érezteti jótékonyását Keszi Balázs deák; ugyanis 1456. május 31-én a székesegyházban oltárt alapít. Ez oltár igazgatóját vasárnap, kedden, pénteken és szombaton való miseolvasásra kötelezi, melyet Balázs deák a maga s elődei lelki üdvéért kíván tartatni. Javadalmul leköti részére csanadvármegyei Jára és aradvármegyei Babos öröklött birtokait.⁶ Öreg korában még egyszer kiterjeszti gondját a csanádi egyházra s fejedelmi alapítvánnyal óhajt járulni Isten dicsőségének ápolásához. 1471. május 6-án feleségével, Anasztáziával úrasszonnyal egyetértőleg a csanádi káptalannak hagyományozza a következő birtokait: Vice (?), Keszi, Millenfalva, Sárszó, Nádasd, másik Nádasd, harmadik Nádasd, Budafalva, a két Etre, a két Parti, Szinteri, Száldobos, Dorsz, Miszelec (?), Udvari, Tövisegyház, a két Mahus, Horpataka, Szent-Miklós-teleke aradvármegyei, továbbá Öcse (? Vothe), Tivántelege és Megyer temesvármegyei falvakban. Feltételül köti ki, hogy a káptalan naponként egy misét tartozik mondani a székesegyházban az alapítókért, ezek szüleiért és rokonaiért.⁷

¹ Pesty Fr. *Hagyatéka*, Helyn. — ² *Sztáray-okl.* II. 436. 471. — ³ Az oklevelekben az *Anasztasia* név előtt álló *consortis* szóból csinálták az értelmetlen Vorty nevet. L. Oltványi, *A csanádi püsp. megye* 47. — ⁴ *Dl.* 29812. Hibásan Fábián, *Arad* I. 254. — ⁵ *Dl.* 29813. — ⁶ *Dl.* 15076. — ⁷ Oltványi *i. h.* 47. Állítása szerint ez az alapítványlevél most is megvan eredetiben a káptalan levéltárában. Szentkláray Jenő apátkanonok úr, fölkérésre, szíves előzőkenységgel kutatásokat tetetett a káptalani levéltárban, de ott az oklevélnek semmi nyoma sincs. Így hát az oklevél eredetijét, mely a közlésbeli tömördek hibát eloszlatná, nem láthattam. Oltványi Pál prépost úr hozzá intézett kérdésemre azt válaszolta, hogy ő ez alapító-

Azonban Keszi Balázs deák nemes szándéka nem valósulhatott meg. Végredelelte nem nyerte meg a királyi szentesítést, s holta után a rokonok tették rá kezöket a gazdag hagyatékra.¹ Ennélfogva a csanádi káptalan sohasem is lépett e birtokok haszonélvezetébe.

A hol ennyi hatalmas birtokos együtt lakott, ott nem maradhattak el a surlódások sem. S valóban a nemesek hatalmaskodására sokszor rábukkanunk ebben a korban is. Ime, a jellemzőbbek közül bemutatunk egynehányat.

1449-ben Csáki Ferencz révkanizsai tisztjei és jobbágysai erőszakosan elfoglalják a csanádi társas-káptalan Keresztúr birtokához tartozó Ekend nevű halásztanyát.² 1453-ban ugyanők már az e birtokhoz tartozó Apadék rétet, a két Koldor halásztanyát s a Kerekfőfoka, Malaczosér, Kis-Ekendmelléke, Nagyeső és Kettősfok vízfolyásokat akarják a társas-káptalantól eltulajdonítani.³ 1476-ban Nagylaki Jaksics István, Csanádon, a székes-egyház czintermében, hol egy pörben esküt kellett volna állania, torkon ragadja Salyó István kanonokot s kardjával le is szúrja, ha a vele volt nemes urak körmei közül ki nem szabadíttják.⁴ 1478-ban Bökényfalvi János deák foglalja el erőszakosan Jenői Temesközi Lászlónak száz hold szántóföldjét Jenő birtokán.⁵ 1479-ben Dóczi Imre özv. Dóczi Lászlóné és leányai Szárafalva birtokára tört, gazdatisztjőket házából kivonszolva, egy fára akarta felakasztatni; már a nyakán volt a kötél, mikor az összesereglett szomszédok kiszabadították a dühös nagyúr kezei közül. A szárafalvi kastély porkolábját is fel akarta akasztatni, de ez elmenekült.⁶ 1480-ban Dóczi Imre másutt is garázdálkodott; több zarándvármegyei nemessel együtt a Jaksicsok szécsényi birtokára támadt, itt több jobbágy házát felgyújtotta, két jobbágyot Zádorlakára hurezoltatott s bilinesbe verve őrizet alá vétetett. Udvariban a Jaksicsok néhány kerekgyházi jobbágyának vetését lekaszáltatta, két lovát leölette, az egész ménest pedig Zádorlakára hajtatta, hol 40 ló éhen pusztult el.⁷ A rossz példa követőkre talált; ugyanez évben néhány bessenyői nemes,

levelet Oltványi István kéziratából vette s innen írta ki az alaposan elferdített helyneveket. L. Csánki, *Magyarorsz. földr.* I. 785. II. 75. — ¹ *Századok* 1893. 222. — ² *Dl.* 29489. — ³ *Dl.* 30828. — ⁴ Kovachich, *Formulae solennes stili* 246. — ⁵ Pesty, *Krassóm.* III. 445. — ⁶ *Forgách cs. II.* — ⁷ *Dl.* 18370. *Dl.* 18973.

köztük úri asszonyok is, Bessenyő Főris egyik jobbágyának, Botha Imrének házára törtek s magát a szegény jobbágyot csúful elverték.¹ Ugyancsak bessenyői nemesek voltak azok, kik Peterdi János szolgáját, mikor Bessenyőről Csücskődre ment, útonállók módjára megrohanták s elvették iját, kalapját és ővét, őt magát félholtra vervén.²

A hatalmaskodás egyébiránt kölcsönbe ment. 1484-ben Jaksics István küldte rá Zádorlakára kerekegyházi, szécsényi, dombegyházi, fellaki és mezőhegyesi jobbágysait, s ezek, uruk parancsából, Dóczy Imrének 60 ménesbeli lovát elhajtották.³ Dóczyinak sem kellett több; még ugyanabban az esztendőben kamatostól visszafizette a kölcsönt. Több zarándvármegyei nemesseel néhány jobbágyát felbirtatta s ezek Nagy-Iratoson elfogtak két jobbágyot, kiket a zádorlaki földesúr mindaddig bilincsekben tartatott, míg tőlük 200 frtot ki nem zsarolt. Egy nagylaki jobbágy, Erdélyből jövet, Zádorlakán ment keresztül; ennek négy ökrét vette el Dóczy. A Jaksicsok madarásza, Bozzási Márk, vadászni rándult át Csályára; Dóczy elvettette tőle sólymát s nem is adta vissza. Két kerekegyházi jobbágyra, kik a maguk határában legeltették juhaikat és barmaikat, ráküldötte szolgáit, s ezek a szerencsétleneket úgy helybenhagyták, hogy az egyik sebeibe belehalt, a másik egész életére sánta lett.⁴

A hevesvérű Dóczy Imre különben nemcsak a Jaksicsok birtokain hatalmaskodott; 1488-ban Pozsgai Gáspár földvári jobbágysainak 10 ménesbeli lovát hajtatta el.⁵

Mindezen hatalmaskodások első sorban a szegény, nyomorult jobbágyságot sujtották. S ez csakis úgy segíthetett magán, ha már a földes urak zaklatásait nem bírta ki, hogy tovább költözött. Erre szabadságot adtak neki már a Zsigmond törvényei. Mátyás király 1468-ban törvényben is megerősítette ezt a jogot, az 1486. évi törvény pedig elrendelte, hogy a ki jobbágysait a szabad költözködésben bármi szín alatt is akadályozni merné, hat márkában marasztaltatik el; másfelől azonban meg volt tiltva az idegen jobbágyoknak hatalmas elvitele is.

1488. tavaszán Pozsgai Gáspár birtokáról, Földvállról egy jobbágy el akart költözni. Elment tehát Gyárfás István bozzási

¹ *Dl.* 18370. *Dl.* 18973. — ² *Dl.* 18974. — ³ *Dl.* 18994. *Dl.* 19092. —

⁴ *Dl.* 18974. — ⁵ *Dl.* 19412.

jobbágygyal a földvári biróhoz, hogy lerója a földbért, melyet minden jobbágnak le kellett fizetnie, ha el akart költözködni. A biró azonban 15 napi határidőt szabott, hogy addig nem fogadja el a földbért, sőt ez idő alatt, ha alkalmasabb és inkább kedvére való telket talál számára, kieszközli, hogy a földesúrtól azt kapja meg, csak ne hagyja el Földvárt. Azt is törvény szabta meg, hogy ha már minden áron el akar költözni, fizesse le minden tartozását, elégítse ki hitelezőit s csak akkor mehet. Azonban a jobbágy szekerre rakta holmiját, s nem várva be a 15 napot, áthurczolkodott Bozzásra. E közben egy másik jobbágy hasonlót akart tenni; de ezt már a biró nem nézhette s megparancsolta, hogy fogják el a költözni akaró jobbágyot. Ez azonban nagy zajt csapott a dologból; a másik jobbágygyal szövetkezve, ki elébb Bozzásra ment át, fellármázta a közeli Gerendás, Sopron, Apácza, Bozzás, Meggyes, Bánkuta és Otlaka lakosait, kik mintegy hatvanan fölfegyverkezve, rátörtek a földvári biró házára s fel akarták azt gyűjtani; a földesúr egyik szolgáját, ki szembeszállott velük, lándsával megszúrták s életveszélyesen megsebesítették. Meg akarták támadni a nemesi kúriát is, de úgy látszik, meggondolták a dolgot s csak messziről lőttek néhány nyilat a házra és udvarára. Természetesen Pozsgai Gáspár nem hagyta a támadást bosszulatlanul; pört indított a garázda jobbágyok ellen. Csanád vármegye törvényszékének kellett az ügyet megvizsgálnia; Serjéni Rádai Lukács alispán a tanúkihallgatások megejtésére Földeáki Pethő Bereczk szolgabírót és Földeáki Dékán Sebestyén vármegyei esküdtet küldötte ki. Ezek azután sorra kihallgatták mindazokat, kik a földvári támadást látták s a vármegye külön hivatalos iratban közölte a vizsgálat eredményét Pozsgai Gáspárral, hogy a maga igazságát kereshesse.¹

A jobbágyok helyzete Mátyás király alatt kétségtelenül sokat javult. A nagy király pártfogója volt a szegény népnek s igyekezett a sorsán, a mennyire lehetett, segíteni. Ezért nevezte el őt a nép igazságosnak. De a király szeme sem ért el mindenüvé; egyes földesurak bizony sok méltatlanságot követtek el a jobbágyokon. 1479-ben egy nádudvari ember mene-

¹ *DL.* 19378. L. Karácsonyi, *Békésm. Rég. és Mű. Tört. Társ. Évk.* 1885—86. 92.

kült Fűperekre, a Kállai Lőkös János védelme alá. Nádudvaron a Parlagi Albert jobbágya volt, s ott olyan népszerűségnek örvendett, hogy a földesúr megtette őt birónak. Egyízben egy szegény jobbágyot hoztak hozzá megkötözve, kiről azt állították, hogy lopott. A szegény embert talán az éhség kényszerítette rá a veszedelmes lépésre; elég az hozzá, hogy Sebestyén János vagy másként Nagy János — így hitták a bírót — nem látott a dologban nagy bűnt s szabadon eresztette. Nem is kellett egyéb; a mint a földesúr fülébe jutott a dolog, azonnal kiadta a parancsot, hogy a bírót el kell fogni. Ez nesztét vette a földesúr haragjának, s megszökött. Meg sem állapodott Csanád vármegyéig, hol még Szaboles vármegyéből jóakarója volt Kállai Lőkös János. Ez befogadta jobbágysai közé és Fűpereken adott neki szállást. Azonban Parlagi sem nyugodott; fölkerítte Kinizsi Pált, ki ekkor temesi főispán és az alsó részek főkapitánya volt, hogy írjon rá Kállaira. Kinizsi ezt meg is tette, de bajosan ért el vele czélt, mert Kállai a királyi udvarnál nagy befolyású ember volt, s Mátyás király nem tűrte a jobbágyok ok nélkül való zaklatását.¹

Egyébiránt azok a kötelékek, melyek Mátyás király szüleit vármegyénkhez fűzték, nem szakadoztak el az ő uralkodása alatt sem. Hogy édesanyja udvartartásának fényét emelje, nem másutt, hanem épen itt vármegyénkben jelölt ki számára egy nagy uradalmat. 1463. február 19-én kiszakította a lippai vár tartozandóságából Dombegyháza, Kupa, Batonya, Donáttornya. Szentetornya egész birtokokat, valamint Kerekegyház és Nagyfalu birtokok felét s odaadományozta özvegy anyjának.² Ezeket az adománylevél Arad vármegyébe helyezi ugyan, de valószínűleg a mi vármegyénkben feküdtek.

Ebben a korban a jobbágyság zöme vármegyénkben magyar volt. Azonban már kezdtek az alföldön itt-ott mutatkozni szerbek vagy rácok is, kik a Balkán-félszigetről, a törökök elől menekültek Magyarországra. A szerb despota, ki 1427-ben Belgrádot engedte át a magyar királynak, ennek fejében nagy birtokokat kapott hazánkban; többek közt az óriási világosvári uradalmat, s ide szerbeket hozott be. 1481-ben Kinizsi Pál szerbiai hadjáratát azzal tetőzte be, hogy innen 50,000 szerb

¹ *Műz. II.* — ² *DL.* 15814. Teleki XI. 45.

férfit, feleségeikkel együtt, átszállított Magyarországra s ezeket az alsó részeken telepítette le. Hihetőleg ekkor jöttek nagyobb tömegben Csanád vármegyébe is a szerbek, hol a Jaksicsok már előbb is ráciz települőkkel szaporították jobbágyaikat. 1486-ban a vármegyénk területén levő Szécsényben Radics Bosnyák, Daczó Raskó, Milimo és Radics Pattantovics, Nabracz György nevű szerbek fordulnak elő; ugyanakkor Dombegyházán Radosa Vokics, Radova és Mikola Hapicz, Mezőhegyesen Radován György, Gyúka, Nagyfalun Slavus Ábrahám és Gyurasin nevek hangzanak.¹ 1499-ben Donáttornyan ilyen nevű jobbágyok laknak: Szerdek Boso és Braniszló, Karagul, Druzsa, Kalinics, Bellos, Bujko, Gosztadin stb.²

A török veszedelem azonban nemcsak Szerbiát fenyegette, hanem Magyarországot is. Bár a Hunyadi Mátyás kitűnő vezérei erős csapásokat mértek a mindinkább előnyomuló ozmánokra, mégis ez időben nem voltak ritkák a betörések, melyeket egyes rablócsapatok meg-megkísérlettek. Szükséges volt, hogy ezek ellen, a mint lehet, a magyar urak védekezzenek. Csanád vármegyében, Mátyás trónraléptekor, nem volt egyetlen számbavehető erősség sem, mely menedékkül szolgálhatott volna. Maga Csanád városa, középületeivel, szép székesegyházával, mely a nagynevű vértanú tetemeit zárta magába, teljesen védtelenül állott; ha egy barbár sereg rátör s a lakosok fából épült házait felgyújtja, menthetetlenül elpusztul az egész város.

A mint Hangácsai Albert lett a püspök, első dolga volt, föl-kérni Mátyás királyt, adja beleegyezését abba, hogy Csanád városát kőfallal vehesse körül. A király szívesen beleegyezett s Hangácsai elkészíttette a terveket. Csakhogy a kivitel nem ment olyan könnyen. A város tulajdonkép a káptalané volt s ezt kellett előbb rászorítani, hogy a várfalak és sánczok építésére szükséges összeget jövedelmeiből bocsássa rendelkezésre. A káptalan azonban ezt a püspökség feladatának tartotta, a miből pör keletkezett, mely fölment egészen Rómáig. 1459. okt. 11-én kereste meg Albert püspök a szentatyát, hogy a város megerősítésére szorítsa rá a káptalant, mely Csanád városát a püspöktől kapta. II. Pius a kalocsai érseket küldötte ki, hogy menjen le személyesen a helyszínére, s hívja össze a káptalant

¹ *DI.* 19092. — ² *DI.* 20856.

és az érdekelt feleket. Tudja meg, mennyire rugnak a költségek, ha a város falakkal való megerősítése csakugyan elodázhatatlan; egyúttal utasítsa a káptalan, hogy a költségek fedezésére szolgáló összeget bocsássa rendelkezésre. Ha a káptalan az érsek intézkedéseivel nem lenne megelégedve, a pápa döntő bírákul kijelölte Dénes szent Czirjékről s János szent Angyalról címzett bíbournokokat. Egyébként teljhatalmat adott a kalocsai érseknek, hogy mindenben legjobb belátása szerint járjon el; sőt ha heves ellenszegülésre találna, igénybe veheti a világi karhatalmat is.¹

Ez is mutatja, hogy milyen erős lehetett az összeütközés a püspök és a káptalan közt. Mindazáltal Albert püspök erélyes eljárása sikerre vezetett; néhány év múlva Csanád csakugyan várral körülvett városként jelenik meg, s ettől kezdve nevezetes szerepet játszik a török ellen vívott küzdelmekben.

Sajnos, külsejéről sem leírás, sem kép nem maradt fenn. Így hát azt sem tudhatjuk, kerek volt-e az alakja vagy négyszegletes, egy kapu volt-e rajta vagy több?

De a Hunyadiak korában nemcsak a vármegye székvárosa emelkedett, hanem a többi városokon is meglátszottak a gyarapodás és emelkedés jelei. A Maros mentén *Nagylak* jutott nagyobb jelentőségre mint a Hunyadi család birtoka, később különösen mint a Jaksicsok uradalmának központja, kik ezt a várost palánkokkal erősítették meg. Ők maguk is állandóan itt laktak. A szeged-gyulai útban nagyobb számú jobbágy-lakosságával *Vásárhely* tűnt ki, mely ez időtájt olvadt össze a mellette feküdt Hód faluval. A mióta a Dóczy Péter kezébe jutott, kinek leányai itt laktak, mozgalmasabb napok virradtak rá s nem sokára az egyik Dóczy-lány örökösei, a Losonczyak, kastélyt is építettek benne.² Vásárhelytől északra, közel Békés vármegye határához feküdt *Donáttornya*, melynek jobbágyságát Mátyás király 1481. márczius 16-án abban a kiváltságban részesítette, hogy őket, valamint Ötvenablak és Komlós jobbágyságait is minden más bíróság hatósága alól kivette s polgári pöreiket kizárólag a saját bíráik elintézési körébe helyezte.³ A Hunyadi ház kedvezésének köszönhetette felvirágzását a

¹ Theiner II. 339. — ² E kastélyt először csak 1552-ben említik. N.R.A. fasc. 397. nro. 31. — ³ Dl. 18943.

Szárazér mentén fekvő *Kasza-Perek* város, mely azonban a Kállai család közbenjárására, mint látni fogjuk, nem sokára elszakadt vármegyénktől. *Torony* és *Kovácsháza* is úgy szerepelnek, mint városok, bár különösebb jelentőségre nem igen tudtak felvergődni.¹

Érdekes, hogy nemcsak egyes városokat részesítettek a királyok különös kiváltságokban, hanem kisebb falvakat is. Így 1456. decz. 5-én V. László király Keresztúr falu jobbágyait, kiknek földesuruk a csanádi sz. Üdvözítő-káptalan volt, fölmentette a szegedi várnagyoknak évenként adni szokott akó-, zab-adó és egyéb ajándékok adásának terhe alól;² Mátyás király pedig 1461. április 1-én erre az évre a kamara-nyereséget engedte el Szentiváni Mihály Szent-Király faluban lakó népeinek és jobbágyainak.³

A kamara-nyereség, melyet a jobbágyok fizettek, már ekkor állandó évi adó volt. Az 1474. évi első törvényezikk a törökök ellen minden egyes kapura egy-egy arany forint segedelmet (subsidium) rótt; az 1478. évi törvény pedig ezt az egy forintot egymás után következő öt esztendőre terjesztette ki. De ebbe az egy forintba a kamara-nyereség is be volt tudva, s a jobbágyok tulajdonképen csak egyféle adót fizettek, melyet *contributió*nak is neveztek. Ebből a korból két adórovót is ismerünk; 1444-ben Szentjános György «Csanád vármegyében az egyes forintok rovója és behajtója»; neki parancsolja Hunyadi János, hogy levele vételével Nagymihályi Györgynek, vagy e végből kiküldött emberének 10 lándsára 500 frtot adjon át.⁴ Mátyás király idejében, 1461-ben, Pakosi Szemere volt Csanád vármegyének az adórovója.⁵

Mátyás király uralkodása alatt a vármegye nagy átalakuláson ment át. E király törvényei ismételtén foglalkoztak a vármegyék belső szervezetével, melyet századokra kiható alakban látunk ekkor kidomborodni. Minthogy a király gyakran nem-nemeseket is nevezett ki főispánokul, az ország rendei törvénybe iktatták, hogy e tisztre ezentúl csak nemesek emeltessenek. Később (1486) azt is megkívánta a törvény, hogy a király a főispánt a zászlós urak vagy más előkelő, e hivatal

¹ Csánki I. 691—693. — ² *Dl.* 29286. — ³ *Acta post advoc. mort.* 35—41. — ⁴ *Múz. II.* — ⁵ *Acta post adv. mort.* 35—41.

viselésére alkalmas nagyobb birtokosok közül nevezze ki. A főispánok nevezték ki az alispánt vagy alispánokat, a vármegye tekintélyesebb nemesei közül. Vármegyénkben is egyszerre két alispán van e korban. Miután szokásba kezdett jönni, hogy a vármegyék a kisebb birtokú s szegényebb nemések közül választják szolgabiráikat, kiket nem volt nehéz megvesztegetni vagy más okkal-móddal megfélemlíteni, kimondta a törvény, hogy jövődre a szolgabírák a tekintélyesebb és vagyonosabb nemések közül választassanak, s mindegyiknek legyen tisztán kivethető pecsétje. Azt, a ki e hivatalt elvállalni vonakodnék, a főispán rögtön rászabható 50 márká büntetésre ítélje. Minden vármegyében a szükséghez képest a főispán és a nemesség 8—12 királyi embert választ a birtokosabb és a vármegyében lakó nemések közül; ezek kötelesek véghez vinni minden hivatalos vizsgálatot, a káptalan hites bizonyosságával együtt. A kik e hivatalt elvállalni s egy esztendeig viselni nem akarnák, 25 márkával büntettetnek.¹ Ebből fejlődött ki később a táblabírák intézménye.

És bár 1178-ban megengedte a törvény, hogy a kikiáltott gyűlések Pozsega, Valkó, Szerém, Baranya, *Csanád*, Temes, Zaránd és Arad vármegyékben, hol a rablások, gyilkosságok, emberek eladása s más mindenféle gonoszságok nagyon elterjedtek, megtarthatók legyenek — s csakugyan tartott is a nádor 1479. márczius 30-án Csanád városa mellett Csanád és Temes vármegye összes nemeseivel ilyen köztörvényszéket² — mindazáltal, minthogy a király a vármegyéknek pénzért adta el ezt a jogot, az 1486. évi országgyűlés a generale iudiciumokat és a proclamata congregatiókat, mint valóságos botrányokat, teljesen és végkép eltörölte. Az ezek által eddig gyakorolt büntető hatóság a vármegye törvényszékére ruháztatott, de oly megszorítással, hogy ha büntető eljárás szüksége merül fel, a király adjon hatalmat a vármegyének a kebelében mutatkozó gonoszok megbüntetésére. Így lettek a vármegyék lassanként bünyfenítő rendes hatósággá.

A vármegye területének változására nézve érdekes, hogy Mátyás király 1473. aug. 24-én Kállai János kérelmére Kaszaperek városát Csanád vármegyéből áthelyezte Külső-Szolnok

¹ Teleki V. 344. — ² *DL.* 18189.

vármegyébe.¹ Ugyanő a Jaksics család részbirtokát az arad-vármegyei Szombathelyen, mely Csanád vármegyétől jókora távolságra, a mai Szabadhely területén feküdt, Csanád vármegyébe kebelezte be. Így azután az a furcsa eset állott elő, hogy e falunak egy része Csanádba, másik része pedig, mely az aradi káptalan birtoka volt, Arad vármegyébe esett.²

Volt még vármegyénkben egy külön törvényszék, mely tőle teljesen függetlenül ítelt némely ügyekben s ez időben többször döntött birtokperekben is. Ez a *szentszék* volt, melynek élén rendszerint a püspök helytartója állott. Hatáskörébe nemcsak a tisztán hitéletre vonatkozó ügyek tartoztak, mint a szentségek megsértése, hamis eskü stb., hanem az egyházi tized, uzsora, egyháziak s nők megverése, fosztogatása, továbbá a házassági ügyek és járulékai: a hitbér és jegyajándék, leánynegyed, végrendeletek, özvegyek és gyámoltalan személyek pórei. S e századból maradtak fenn reánk e törvényszék sokszor mélyreható működésének is némi emlékei. 1403. márczius 8-án Péter vicarius előtt a kis-szécsényi plébános, László pert folytat Karos Tamás nagy-szécsényi vendég ellen, ki 25 frtot érő lovát eltulajdonította. Minthogy Karos a szentszék előtt nem jelent meg, ez elmarasztalja őt a ló árában és hat márka büntetésben. Megparancsolja azután a muronyi, fejéregyházi, nagy-szécsényi és vingai plébánosoknak, a szent engedelmesség erejénél fogva és kiközösítés terhe alatt, hogy egyikük, a melyik elébb megkerestetik, szólítsa fel Karost, hogy tizenöt nap alatt fizesse le a birságot és a ló árát. Ha ezt nem akarná tenni, minden vásár- és ünnepnapon hirdessenek fejére egyházi átkot, mindaddig, míg a szentszék másként nem rendelkezik.³ Két nappal később ugyane törvényszék a Sárközi és a Fejéregyházi Pahadi család panaszát intézi el, melyet ezek Tömpösi Vaffafi András ellen emeltek, kétségbe vonván jogát Fejéregyház birtokának felerészére nézve; a szentszék határnapot tűz ki az oklevelek felmutatására.⁴ Végre ugyancsak a szentszék 1407. márcz. 1-én Baki Gergelyt, ki ellen Baki Főris és neje folytatnak pert, meg nem jelenése miatt birságban marasztalja.⁵

De vannak későbbi időből is adatunk a szentszék tevé-

¹ Kállay lt. — ² Dlt. 29972. — ³ Sztáray-okl. II. 29. — ⁴ Uo. II. 30. —

⁵ Uo. II. 51

kenységére nézve. 1422. márczius 9-én Gyűródi Péter özvegye és fia Rékasi Szaniszlótól követelik a leánynegyedét, t. i. tíz ökröt és négy tehenet. Rékasi Szaniszló procuratora a rékasi plébános, Demeter. A tényállás az, hogy Szaniszló állítólag nem akarta nekik kiadni a leánynegyedét. A procurator azt veti ellen, hogy ezt azért nem tehette, mert Ozorai Pipóval távol volt a husziták elleni hadjáratban. S mert az asszony kárt szenvedett a késedelem miatt, még arra is kész, hogy 6 forint kártérítést ad neki. A szentszék fizetési határidőül Reminiscerevasárnapját tűzi ki, a fizetendő összeg kétszeresének terhe alatt. A kitűzött időben Demeter procurator a tíz ökör és négy tehen helyett, minthogy ezek nagyon le voltak soványodva, 17 tinót adott s a hat forintot is hiány nélkül lefizette.¹ 1450-ben Teleki Varjas Miklós özvegye hitbére és jegyajándéka tárgyában pereskedik Varjas Jánossal. A esanádi szentszék Jánost 19 forint kifizetésére kötelezi, mi ellen ő a bácsi metropolitai székhöz felebbez. A bácsi egyházi szék azonban helybenhagyja az ítéletet, s János május 5-én lefizeti a 19 forintot.²

Előzőleg sokat foglalkoztunk vármegyénk e korbeli nagybirtokosaival s birtokszerzéseikkel; tegyük most egy körutat s ismerkedjünk meg a kisebb nemességgel, mely szintén megérdemli, hogy kiterjesszük rá figyelmünket. Elősegítik ezt az 1450., 1451. és 1453. évi tanúkihallgatások, melyekben az egyes falvak nemesei sorban elvonulnak szemünk előtt.

A Tisza-Maros szögben, vagyis az úgynevezett Tisza-kebelben feküdt *Szent-Iván* falu; ez a Szentiváni családé volt, mely családból, az idő szerint, Pál és Miklós éltek. De egyikök sem vitt a vármegyében nagyobb szerepet. Rajtok kívül a Dékán és Csücsködi családok is szereztek itt részeket. Ettől nyugatra esett *Gyála*, hol a Gyálai család nemesi kúriája emelkedett. A Gyálaiak hárman voltak: István, János és Péter, kik a családot, mely a XVII. század elején halt ki, fentartották. A falu két részre oszlott, a Gyálaiak Nagy-Gyálán laktak, Kis-Gyálán pedig az Erdélyi és Bessenyő család szerzett részeket. Keletre feküdt *Tervár*, hol a Tervári család volt a legrégibb birtokos; házasság vagy vétel útján a Taddi, Tiburez és Szentjánosi családok osztozkodtak örökségén. Tervár közelében terült el *Örves*

¹ *Dl.* 11188. — ² *Dl.* 14366.

falu, az Örvesi család nemesi kúriájával. E család tagjai már a század elején tekintélyes birtokosok voltak, kik mint királyi emberek teljesítettek vármegyei teendőket. Rajtuk kívül e faluban a Pánczél és Keserű családnak is volt birtoka. A Csanád nemzetség egyik ősi birtoka, *Oroszlános* is, legalább részben, kisebb birtokosok kezén volt; mint idevaló nemesek jelennek meg a Bedecs, Biró, Taddi, Tompa és Finta családbeliek. *Csücskődön* még megvan a Csücsködi család; de e falu birtoka már nem egészen az övé, mert mellette találjuk a Nováki, Kalacsai és Szabó családokat. *Szaján* is egyike az ősi nemzetségi birtokoknak, s itt is egész sereg kisbirtokos nemességgel találkozunk. Itt van a Posztós és Konya család, melyek egymásba házasodnak s épen ez időben tömérdek birtokot vásárolnak össze. Továbbá itten laknak a Szajáni, Bocsári, Jogus, Bán, Szabó, Thege, Gerece és Baranyai családok tagjai is. *Vizes-Gyán* már távolabb esik a Tiszától, a mai Vizesdia helyén; birtokosaiként szerepelnek Kún István és Burjáni Gergely. A mellette levő *Komlós* a Komlósi családé. Feljebb, *Perjémesen* a Macedóniaiak kastélya emelkedik, a hozzá közel eső *Alsó-Fügeden* pedig a Fügedi család udvarháza tűnik szembe. *Temérdekegyház*, a vármegye határszélén (Temes vármegye felől), bizonyára nagy templomáról vette nevét s benne több birtokosnak van részjószága. Nevezetesen a Bocsári, Rábéi, Torkos, Szőnyi, Fejér és Vitéz családok bírnak itten. *Terösdön* még megvan a régi Terödsi család, de mellette már új birtokosokul említik a Konya, Somlyó és Szilva családot. *Teremi* faluban a Teremi családnak egyik tagja, Gáspár éldégél; rajta kívül a kún eredetű Töl János is birtokos itt. *Járán* Fodor István és Kálmán János a birtokosok, de részeiket megveszi Keszi Balázs deák. *Kemecse*, az egykori nemzetségi birtok, a Tömpösi Miklós kezén van, ki utolsó férfitagja családjának. *Nagy-Ósz* a Magyar Zsigmondé. *Bocsár* pedig, a vármegye déli csücsán, a régi Bocsári család kezén van még. *Pordány* is részben már nem az ősi birtokosok tulajdona; úgy látszik, Szenthi Benedek és László, kik mint híres ügyvédek ismeretesek e korban, vétel útján jutnak itt részbirtokokhoz. Végül a kis *Tadd* falu, honnan a nagy multtal dicsekedő Taddi család származik, szintén kisebb nemesek birtokában van: így nevezetesen a Püspek, Pánczél, Csillek, Nemes, Dúló és Tompa család az itteni birtokosok.

A Marostól északra különösen *Földeák* nevezetes nemesi falu. 1450—1451-ben egész tömegben mutatkoznak itt a nemesi családok; a Szigeti, Csatári, Aranyas, Veres, Csillek, Vak, Furda, Peremes, Prókátor, Szabó, Csete, Bák, Huszt, Denke, Daróczi, Katona, Kis, Kamarás és Földeáki család az itteni földbirtokosok. Hasonlókép *Batida* is sok nemesi kúriával dicsekedett; itt laktak a származásukat régi időkre visszavivő Batidaiak, kiknek e korban számos tagja élt. De volt részük e faluban a Herczeg, Nemes, Kazdag és Kis családbelieknek is. *Szent-Királyon* a Kenyeres és Kakas család élt, *Csögön* pedig a Csögi család utolsó férfitagja, Bálint gazdálkodott. *Kopáncs* a Kopáncsi és Nagy család birtoka volt, *Serjén* pedig az Orros családé, mely a Hunyadiak korában egy alispánt is adott a vármegyének. A Szárazér vidékén eső *Székegyház* birtokosa Székegyházi György deák volt.¹

Ezek voltak azok a kisebb nemesek, kik a Hunyadiak idején a vármegye törvényszéke előtt meg-megjelentek. De velők az összes nemesség száma koránt sincsen teljesen kimerítve. Mindazáltal e töredékes összeállítás is fogalmat nyújthat arról, hogy a nemességnek milyen díszes csoportja lakta és bírta ebben a nagy korszakban vármegyénket.²

S ezzel, azt hisszük, a mennyire a fogyatékos adatkészlet lehetővé tette, elég világos képet nyújtottunk a Hunyadi-korbeli Csanád vármegyéről. Látjuk, hogy a vármegyének, mint intézménynek, az országos törvények századokra szóló alapot biztosítanak; a nemesség anyagi jólétben gyarapodik, izmosodik s a jobbagság is a király különös védelme alatt boldog napokat él. Mindezek olyan föltételek, melyek az egészséges fejlődés útját egyengetni alkalmasok lettek volna.

De, fájdalom, ettől fogva a vármegye többé már nem emelkedik. Elérte tetőfokát s innen kezdve már csak a fokozatosan hanyatló Csanád vármegye fog előttünk állani. Mátyás király halála után a vármegyei közélet kötelekei foszladozni, a nemesi családok szegényedni s a jobbagság pusztulni kezd.

Csanád vármegye rohamosan halad a pusztulás felé.

---

¹ *Dl.* 14443. *Dl.* 29489. *Dl.* 30828. — ² Lásd teljesebb sorozatukat Csánki I 707.

VIII.

A PARASZTLÁZADÁS.

Corvin János és Csanád vármegye. — A brandenburgi őrgróf. — A Dóczyak. — Haraszti Ferencz. — A Makófalvi Makó család. — A Telegdi család új adománylevele 1508. — Erdődi Bakócz Tamás — A jobbágyság szenvedései. — Erőszakoskodások. — Pestis. — Dózsa György keresztes-hadjárata. — A jobbágyságot a nemesség visszatartja. — A keresztesek útja. — Az apátfalvi ütközet. — Nagylak elhamvasztása. — Csáki Miklós püspök szörnyű halála. — Csanád városának fölégetése — Az egész vidék pusztulása. — A forradalom vége. — Az új püspök. — A nemesség bosszúállása. — Kártérítési követelések — Haladás a bukás felé. — Telegdi Miklós kegyetlensége. — A nemesek az egyházak birtokait nem kimélik. — A nádor és a kegyúri jog. — Csanádi főpapok a külföldi egyetemeken. — A mohácsi vész. — Csaholi Ferencz püspök cleste.

MÁTYÁS király halálával nem szakadt meg az összeköttetés vármegyénk és a Hunyadi család közt. A nagy király fia, Corvin János, atyjától örökölt számos nagy birtoknak volt ura Csanád vármegyében és környékén. A herceg azonban nem ezen a vidéken lakott; gazdatisztek által kezeltette uradalmait s maga csak ritkán látogatott el Lippára, mely Solymos várával együtt szintén az ő tulajdona volt. Ennélfogva azután nem is ragaszkodott e vidékbeli birtokaihoz úgy, mint elődei; egymásután túlادott rajtok.

Az ország rendei a budai országgyűlésen, 1490. június 17-én, kijelölték számára azokat a birtokokat, melyeket mint atya örökségét biztosítani kívántak részére; ezek közt volt Donáttornya városa is összes tartozékaival.¹ Úgy látszik azonban, erre nézve még Mátyás király Dobozi Dánfi András javára

---

¹ Pray, *Epist. procerum*. I. 387.

rendelkezett; mert Corvin János még a budai országgyűlés határozata előtt, május 6-án, a maga részéről is adománylevelet állított ki Dánfinak, s ebben megerősítette őt az atyja által már neki adományozott csongrádvármegyei Donáttornya és tartozékai, valamint a békésvármegyei Csabacsúd, Királyság, Szent-András, Szent-Miklós és Szentetornya, s az aradvármegyei Ötvenablakú falvak birtokában.¹ Donáttornya és Királyság azután Dobozai Dánfi András kezéről a nyúlzigeti apácák birtokába ment át.

1494. szeptember 21-én Corvin Jánost Abony falunak is birtokában találjuk.² De ezt sem bírta sokáig; valószínűleg még az ő halála előtt jutott ez a falu a Mutnoki család birtokába. 1497. július 15-én túlad Fábián-Sebestyén birtokán is, mely vármegyénk északi határszélén esett; kiszakítja Gyula vára tartozandóságából s eladományozza az Enyingi Török családnak.³ 1503. május 16-án Ernuszt Zsigmond pécsi püspök és testvére zálogba veszik tőle néhai Geréb Péter nádor birtokait, köztük a temesvármegyei Horogszeg kastélyt, s a király még azon évi szept. 18-án megerősíti szerződésüket.⁴

Mindezek világosan mutatják, hogy Corvin János birtokainak súlypontja nem Csanád vármegyébe esett. Halálával, mely 1504. október 12-én következett be, megszakadt végleg a kapocs, mely Magyarország legfényesebb családját ehhez a vármegyéhez fűzte. Egyetlen fia, Kristóf, kiskorában elhalt, s özvegyének, Frangepán Beatrixnak, nem volt semmi birtoka Csanád vármegyében. Pedig hogy benne is megvolt azon korának birtokszerzési jellemvonása, az onnan is kitűnik, hogy 1507. július 17-én Egei András özvegye eltiltotta őt a zarándvármegyei Meszt, Csucsá, Ótva, Vidra, Lazúr, Magolicza, Leza, Bucsva, Alpes és Szantosháza birtokok felének megszerzésétől.⁵

Az özvegy azután, mint tudva van, 1509. január 25-én Hohenzollerni György brandenburgi őrgrófhhoz ment nőül. György úgy került Magyarországra, hogy édesanyja II. Ulászlónak volt a nővére; királyi nagybátyjának köszönhette azután, hogy Corvin özvegyének kezével a Hunyadiak hatalmas uradalmait megkapta. Az esküvő Gyulán ment végbe, de a házasság

¹ *Dl.* 19646 — ² *Akad. lt.* — ³ *Keglevics cs. lt.* Com. Békés nro. 1. —

⁴ *Dl.* 21173. — ⁵ *Dl.* 36349.

nem volt szerencsés. Beatrix néhány hónapra rá meghalt, s az örgrófnak ekkor minden törekvése oda irányult, hogy magát elhunyt felesége birtokaiban megerősítse. Könnyen kivitte, hogy a király neki adományozza mindazon javakat, melyek a Corvin uradalmakhoz tartoztak; 1510. márczius 23-án kapta Gyula várát, melyhez tartoztak Lőkösháza, Kebermes, Dombiratos, Bánhegyese, Bánkamarás, Bánkuta, Kétegyház, Eperjes egész birtokok, Boldogfalva részei, Kakucs, Győrke, Fövényes falvak, egytől-egyig Zaránd vármegyében.¹ Övé lett azután Arad vármegyében Solymos és Lippa vára, a hozzájuk tartozó rengeteg uradalommal. Ez utóbbi várat ő építtette újjá s 1512-ben Bodó Miklóst tette ide várnagynak. De különben birtokait nagyobb-részt Németországból hozott tisztekkel rakta meg, kik oly botrányos módon zsarolták a szegény népet, hogy a rendek az országgyűlésen felszólították a királyt, vegye el a német örgróftól a nagy uradalmakat s adományozza oda érdemes hazafiaknak. Azonban ennek ellenére a birtokok továbbra is az ő kezén maradtak s tisztjeinek lelketlensége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az elkeseredett parasztság nehezen várta a mielőbbi szabadulást.

Még inkább megnőtt a markoláb hatalma — a mint kortársai nevezték, — mikor Ulászló király végrendelete értelmében II. Lajos királynak gyámja lett. 1524-ben protestánsná lőn, s mint a Tiszántúl leghatalmasabb birtokosa, első patrónusaként tűnik fel e vidéken a hitújításnak.

A Hunyadiak korában fölemelkedett *Dóczyak* családja Mátyás halála után is tartotta magát s gyarapodott, bár Imre fia, Ferencz, nem volt olyan jó gazda, mint az apja. Pedig tömérdek birtok szállott rá. Övéi voltak *Arad* vármegyében: Zádorlaka, Szőlős, Deszk, Liki, Vizes részei, Apácza, Udvari és Szent-Mária puszták; *Temes* vármegyében: Tófő, Németi, Papd, Hetény Oroltava halassal, Peterd, Külső-Rábé részei, valamint Belső-Rábé, Szedecs, Balogd, Bogáros, Csátád, Öese és Erdős puszták; *Zaránd* vármegyében: Jánosháza, Gyarmat, Nadab, az itteni révjövedelem része, egy kétkerekű malom s a Fejér-Körösön egy malom hatodrésze, Háromház, Tótfalu, Szent-Márton, Nyék, Földhíd és Keszi részei; valamint Veresgyház-

¹ *Századok* 1889. 124.

teleke és Cserépegházteleke puszták. Ezeket anyja, Margit asszony 1497. nov. 9-én írta át reá 5000 frtért.¹ Közülök azonban egy sem volt csanádvármegyei birtok. 1520. márczius 8-án Maczedóniai Miklóstól (Csanád vármegye főispánjától), kétezer forint kölcsönt vett föl Dóczi Ferencz; e kölcsön fejében lekötötte temesvármegyei Tótfő és Németi egész birtokokat, valamint Papd, Peterd, Csatád, Öcse és Szedecs részeket; Arad vármegyében: Apácza és Udvari pusztákat, Vizes felét; Zaránd vármegyében: Jánosháza, Szent-Márton, Nadab, Háromház, Földhíd és Keszi részeket, valamint Tótfalu, Veresegyházteleke, Kidegyházteleke és Cserépegházteleke pusztákat.² E szerint nem sok híja volt, hogy e birtokok egy csanádvármegyei birtokos kezébe nem jutottak; de Dóczi Ferencz rendezte a kölcsönügyet s nem kellett birtokaitól megválnia.

Dóczi-rokonság révén lett csanádvármegyei földbirtokos Haraszti Ferencz, ki a szomszéd Arad vármegyében vitt előkelő szerepet s ennek hosszabb időn át főispánja is volt. Feleségül vette Dóczi László leányát, Zsófiát, s ennek kezével jutott birtokába Szárafalva része. 1489. szept. 2-án megvette Kinizsi Pál temesi főispántól Hegyes kastélyt, a hozzá tartozó Hegyes faluval és Hollós pusztával.³ 1490. márczius 18-án pedig Maczedóniai Dancs Miklóstól 100 frtért zálogba vette ennek Szent-Péter faluban lévő részét.⁴ Ezek voltak Haraszti Ferencznek, ki elég tragikusan végezte be pályafutását — pénzhamisításon érték — csanádvármegyei birtokai. Egyik rokona, Gergely, Maczedóniai Dancs Klárát bírta feleségül s ezen a réven jussa volt Perjémesen.⁵

Ősi családaink közül a *Makófalvi* családot, bár ennek egyik-másik tagja nevezetesebb szerepet is játszott a vármegyei élet terén, még mindig túlszárnyalta a Telegdi család. Makófalvi Makó Gergely — így nevezte magát a család a XV. század közepe óta, bizonyára megkülönböztetésül más Makófalvi nevű családoktól — 1505. október 12-én Telegdi Lászlóval és Kutasi Lukácsesal együtt képviselte Csanád vármegyét a rákosi országgyűlésen, mely tudvalevőleg kimondotta, hogy ezentúl a nemzet magyar születésű királyt fog választani.⁶ Gergelynek atyafia

¹ *Dl.* 20623. — ² *Dl.* 23344. — ³ *Múz. lt.* — ⁴ *Forgách lt.* — ⁵ *Esztérgomi főkápt. lt.* Capsa 70. fasc. 11. nro. 78. — ⁶ *Dl.* 22559.

volt az a Makófalvi Makó Ferencz, kinek leánya, Borbála, a XVI. század elején Dobozi Dánfi Mártonhoz, ennek halála után pedig Toldi Mihályhoz ment nőül.¹ A *Telegdi* családnak legkimagaslóbb alakja e korban István, II. Ulászló király bizalmas embere s kincstartója. Felesége Pelsőczy Bebek Margit volt s vele kapta 1511. nov. 6-án a hevesvármegyei Bodon, Parád és Lak egész, valamint Dereszke, Barla és Nagyút falvakban s Bal-Püspöki pusztán levő részbirtokokat.² Ősi birtokait azonban más úton is gyarapította; 1503. június 20-án a király hű szolgálataiért neki adományozta a Zárandi Ördög László halálával a koronára szállott következő biharvármegyei birtokok fele részét: Taresa, Apáti, Széplak, Baromlak és Kőrév.³ Reánk nézve ennél fontosabb ténye volt az, hogy 1508. május 22-én a királytól új adománylevelet eszközölt ki összes öröklött és szerzett birtokaira. E birtokok a következők voltak:

Bihar vármegyében: Örvénd, Berten, Magyar-Kakucs, Révelő, Gyapjú, Gálospetri, Ónad, Tasádfő, Szurdok, Alsó-Szakadát, Izsóparlaga, Brajkuta, Koppacsél, Ravaszlik, Újfalva, Felső-Battyán, Alsó-Battyán, Sonkolyos, Oláh-Kakucs, Dobricsonfalva, Százháza, Kranikfalva, Cseke, Kápolnás-Hidas, Dojalaka, Albolfalva, Tölös, Veresfalva, Nyíres, Farkaspataka, Hosszu-Bikács, Dékánfalva, Isztrákos, Gémes, Drág-Cséke, Bucson, Dusafalva, Csoksara, Kótliget, Bokorványa, Váralja, Brozkulya, Felső-Toppa, Gyerkefalva, Alsó-Toppa, Felső-Hidasel, Korpafalva, Vagdemeterfalva, Turbolyafalva, Szitánfalva, Papmező, Alsó-Patak, Kosdánfalva, Tivis, Borzafalva, Hídelő, Szombatság, Kis-Hodos, Papsztancsulfalva, Forrószég, Hosszúliget, Kis-Toppa, Posga, Terpefalva, Kerekesfalva, Krajnikfalva, Alsó-Hidasel, Vásznosfalva egész birtokok, azután Telegd, Telki, Szaboics, Jenő, Orosi, Erpál, Andaháza, Szent-Kozma, Újfalva, Tótfalu, Gáborján, Boldogfalva, Szekesőd és Felső-Szakadát részbirtokok, számszerint összesen 82;

Csanád vármegyében: Szent-Lőrincz, Makófalva, Tömpös, Kis-Tömpös, Tárnok, Völnek, Varsánytő, Pordán, Béb, Oroszlános, Rábé, Monostor, Fejéregyház, Szanát, Csóka, Hódegyház, Homokrév, Palota, Boldogfalva, Sót, Akács, Faluhely, Böldre-szeg, Kőkenyér, Morotva, Kér és Ladány, összesen 27;

¹ *Dl.* 22283. — ² *Múz. lt.* — ³ *Gr. Károlyi cs. lt.* Lad. 20. nro. 44.

Bács vármegyében Mahal része; Arad vármegyében: Fülepkő, Szlatina, Szalesva, Hasznos, Posga, Hidegfa, Goszán, Tivis és Bálta részei, összesen 10.

Telegdi Istvánnak tehát együttvéve a négy vármegyében összesen 119 egész- és részbirtoka volt.¹

Itt említjük meg, hogy a II. Ulászló uralkodása alatt oly végzetes nevezetességre jutott Erdődi Bakócz Tamás is kicsi híján csanádvármegyei birtokos lett. Csáki Gábor ugyanis 1509-ben több szolnok- és biharvármegyei falvakon kívül a csanádvármegyei Rév-Kanizsa, Fejéregyház, Veresegyház, Homokrév, Szanád és Varsány helységekben levő részeit elzálogosította a bíbornok-érseknek. A zálogösszeg 8000 arany forintot tett ki; de beiktatták-e Bakócz Tamást e birtokokba, vagy sem, arról nem szól az írás. Úgy látszik azonban, hogy a beiktatás elmaradt; mert 1511-ben az érsek Csáki Gábornak elengedte a tartozását, s így a zálogbirtokok felszabadultak a lekötöttség alól.²

A nagy urak, mint ezekből is látható, Mátyás halála után is folytonosan szerezték egyik birtokot a másik után. Kezökben volt a pénz és a hatalom, tehették. De a szegény jobbagyság, melynek az igazságos király mindenkor pártját fogta, a II. Ulászló gyenge kormányja alatt keserves napokat élt. Országszerte tele volt panaszszal, s a mi a legszomorúbb volt, bárhova fordult a maga ügyes-bajos dolgával, sehol sem kapott elégtételt. Hozzájárult ehhez az az égbekiáltó igazságtalanság, hogy ha egyik földbirtokos a másiknak birtokán hatalmaskodott, rendesen és majdnem kizárólag a jobbagyokat károsította.

Így volt ez a mi vármegyénkben is. 1506-ban a Jaksicsok Nagylucsei Dóczy Ferencznek és özvegy Vizesi Deák Imrénének az aradvármegyei Vizes faluhoz tartozó Essővilág, Almateleke, Borsosalmateleke és Sásosszerteleke pusztáit,³ melyeken a gabona éppen akkor ért volt meg, jobbagyaikkal learattatták s a szegény vizesi jobbagyoknak mintegy 300 frtot érő termését elhordatták. Ezzel meg nem elégedve, Iratosról, Dombegyházáról, Toronyról, Szécsényről és Kerekegyházáról mintegy 188 jobbagyukat

¹ *Dl.* 21842. — ² *Monyorókeréki II.* Lad. 99. fasc. 10. nro. 6. — ³ *Dl.* 22990. Ez oklevélben így vannak írva e puszták: Essewwilag, Almatheleke, Borsosalmatheleke és Sassoszertheleke.

összegyűjtötték, s fegyveresen a vizesi határba törtek. Itt szent Miklósnak fából faragott képét, mely Iratos felől rég idő óta a határt jelezte, a földből egyszerűen kiásatták s egészen Vizes falu alatt állították fel újra. Persze, ekként a Jaksicsok Vizes határának jó nagy részét maguknak foglalták le.¹

Donáttornya már ekkor a nyúlszigeti apáczáké volt, kik itt ispánt tartottak. 1508-ban Inokai Lénárt volt az ispánjuk, a ki, nem tudni mi okból, a csanádi káptalan mágócsi birtokára rontott s ott előbb hét jobbágyot irgalmatlanul elveretett és megköttöztetett, másodízben meg egy jobbágyot fogatott el s Donáttornyán elcsukatta.²

Előbb említettük Telegdi Istvánt, hogy milyen nagy birtokai voltak neki. De akármilyen gazdag volt is, a szegény jobbágyot ő sem vette semmibe. Legalább a gazdatisztjei kegyetlen emberek voltak, kik semmi kimérettel sem viseltettek a föld népe iránt. Egyik gazdatisztje, Mathys Domokos nemes ember Szent-Lőrinczen lakott: ez 1510-ben kegyetlenkedett a torontálvármegyei Péterréve nevű falu jobbágyain. Ez a Péterréve a Szokoli János birtoka volt, s határa összeért a Telegdi István Morotva nevű falujának határával. Épen szénahordás ideje volt s a péterrévieiek szorgalmasan hozzáálltak a dolgukhoz. Mintegy 17 jobbágy rakosgatta szekérre a jó szénatermést, mikor Mathys ispán egyszerre csak rájuk rohant s morotvai embereivel elkezdte őket ütni-verní. Ha el nem futnak, agyon is verte volna őket; így is néhányan súlyos sebekkel menekülhettek csak, Kis Fóris jobbágyinak a szénás szekerét meg felgyújtották. Egy másik alkalommal, szintén a morotvai jobbágyokkal, Péterréve határába ment s ott Szokolinak egy 17 öl hosszúságú szénaasztagját, mely a Tisza partján állott, szekerekre rakatta s Morotva faluba szállíttatta. Majd meg ugyane falu határában a «Tiszaszigeti» nevű erdőbe vitte a morotvai és sóti jobbágyokat s ott a fákat levágatta, szekerekre rakatta s elhordatta.³

Egy szerencsétlenség soh'se jár magában. Az 1510—1511. években épen ezeken a vidékeken a pestis szedte a maga áldozatait s természetesen főképen a legszegényebb nép köréből. A rablások, gyilkosságok és más erőszaktételek úgy elhatalmasodtak, különösen a Nagylucei Dóczy Ferencz és Ravazdi Péter

¹ *DI.* 21525. — ² *DI.* 21784. — ³ *DI.* 30260.

birtokain, hogy a király kénytelen volt Verbőczy Istvánt, ki ekkor a királyi kúria jegyzője volt, ide külön bíróul leküldeni, hogy a jobbágyok és tisztek közt csináljon rendet. Azt is meghagyta neki a király, hogy sz. Márton napján tartsa meg a kivételes törvényszéket; «ha pedig az ott dühöngő pestis miatt akkor nem lehetne, tarthatja más határnapon is».¹ Mit végzett itt Verbőczy, annak nincs nyoma; de a viszonyok napról-napra mérgesedtek s csak egy szikra kellett, hogy a nép nyílt lázadásban törjön ki.

Ekkor az agyonzaklatott nép körében egyszerre híre futott, hogy jön a szabadító.

A szabadító nem volt más, mint Dózsa György, kinek 1514. szent György napján Bakócz Tamás esztergomi érsek mellére tűzte a keresztet, hogy a pápa engedelmével keresztshadat gyűjtsön a nép körében a törökök ellen. Szétment az egész országha a rendelet, hogy a papok buzdítsák a népet, melynek a szentatya, ha a keresztet feltűzi, teljes bűnbocsánatot ígért.

Dózsa György maga is jobbágy szüléktől származott. Mint fiatal suhancz ott hagyta az eke szarvát, s beállt katonának. Így került Nándor-Fejérvárra, hol mint egy lovas csapat vezetője párviadalban legyőzött egy kérkedő törököt. Ennek a töröknek pánczéllal fedett jobbkarját tőből levágta, s azután fölment Budára, hogy vitéz tettének jutalmát a királytól elvegye. A legjobbkor jött; Bakócz bíbornok a keresztések számára éppen vezért keresett, s a mint Dózsát meglátta, rögtön őt szemelte ki azzá. A bíbornok közbenjárt a királynál, hogy mennél gazdagabb ajándékban részesüljön. Ulászló a vitéz katonának kétszeres zsoldot, aranylánczot s arannyal kivarrt bíbor ruhát, sarkantyút és kardot adott át sajátkezüleg s egy falut adományozott neki Nándor-Fejérvár és Temesvár közt, melyben a jobbágytelkek száma negyven volt. Azon felül, hogy a fentebbi módon lovaggá avatta, nemesi címerrel is megajándékozta, melyen szerencsés párviadalát egy szablyával levágott vérző kar jelképezte.²

A kétszeres zsold fejében kétszáz aranyat kellett kapnia Dózsának, s ez összeg kifizetésére a király a csanádi püspököt,

---

¹ *DL.* 22061. — ² Istvánfi 80.

Csáki Miklóst kérte föl. Mondják, hogy a püspök nem akarta neki az összeget kifizetni; valami ok miatt erősen megdorgálta Dózsát, mikor hozzá ment, a mi miatt ez nagyon megharagudott s keservesen panaszolkodott a bíbornoknak.¹

A bíbornok vigasztalta s közölte vele tervét, hogy a keresztesek vezérletét rá akarja bízni. Dózsa rövid alkudozás után ráállott. Másnap a bíbornok a sz. Zsigmond templomában nagy misét tartott, s a nagy veres kereszttel ékesített fehér zászlót, melyet a pápa áldásával Rómából hozott, a Dózsa kezébe adta, ki az oltár előtt térdelt; azután köpenyére ott helyben egy veres keresztet varratott s buzgó imádságot mondott a hadjárat sikeréért. A mint a szertartásnak vége volt, átküldötte Dózsát Pestre, hogy várakozzék ott, míg a király parancsa megérkezik.

A király tanácsában, hol a bíbornok a török ellen indítandó kereszteshadjárat tervét kifejtette, a tanácsosok nagy része helyeselte azt. Csak igen kevesen voltak, kik ajánlották, hogy az ügyet jobban meg kell gondolni, mert a hadjárat, melyet az ellenség ellen terveznek, könnyen maguk ellen a nemesek ellen fordulhat. Az ellenzéknek Telegdi István kincstárnok, csanádvármegyei nagybirtokos volt a szószólója; hosszabb beszédben fejtette ki, hogy ha a pápai bullát kihirdetik, nem csekély sereg gyűl ugyan össze, de leginkább a kapa-kasza-kerülők, a csavargók s útonálló betyárok fognak egybeseregleni. A nép, a szenvedett sérelmek miatt, bosszút akar majd állani; egy részét a nemesség is visszatartja, azoknak pedig, a kik mégis a keresztesekhez csatlakoznak, rokonait vasra verik, s bebörtönözik, a mi az elkeseredést még inkább fokozza majd. De a Telegdi okos beszéde hiába hangzott el; az országos tanács a kereszteshadjárat mellett nyilatkozott.²

Dózsa György a maga társait Pesten összehíván, ruhájukra szintén vörös keresztet varratott s elkezdte őket begyakorolni. A mint híre ment, hogy a kereszteshad élére ilyen kitűnő vitéz került, mindenfelől nagy számmal gyülekeztek hozzá; egy-egy csapatot az alsóbb papság vezetett, mely azután is a táborban maradt s a nagy néptömeg előtt minden nap misét szolgáltatót. Dózsa helyettes vezérévé testvérét, a mérsékelt Gergelyt

---

¹ Szerémi 57. — ² Istvánfi 79., a ki a Telegdi szájába egész beszédet ad.

tette, s mikor már csapatai jól be voltak gyakorolva, türelmetlenül várta a király és bíbornok intézkedését.

A föld népe napról-napra özönlött táborába; otthon csak a tehetetlen öregek, nők, gyermekek és betegek maradtak. A nemesség csakhamar azt vette észre, hogy jobbágyok nélkül marad s mindenféle mezei munka fennakad. Természetesen hevesen ellene szegült annak, hogy jobbágyai eltávozzanak; a mint Telegdi megjósolta, azokon, a kik otthon maradtak, vagy a táborból haza mentek, kegyetlenkedni kezdett s ez nagyon elkésértette a népet. A táborban levő papok közt a legfanatikusabb volt Mészáros Lőrincz czeplédi pap, ki mikor a szószékből a keresztes hadjáratot kihirdette, minden bűn és túlvilági büntetés bocsánatát ígérte azoknak, kik a kereszteshadba mennek, azt segítetik s betegeit ápolják; ellenben mindazokat, kik a kereszteshadban résztvenni akarókat visszatartják, mint «az ördög rothadt tagjait» egyházi átokkal sújtja.¹ Azután Dózsát is tüzelte; «a nemesek és tisztjeik a legelvetemültebb emberek, kik eddig csak a jobbágyok testét kínozták, most azonban még a lelkük üdvösségét is irigylük s nem engedik, hogy a szentatya bűnbocsánatában részesülhessenek. Ő (t. i. Dózsa) van Istentől küldve, hogy a népnek a halálnál is irtózatossabb szenvedéseinek könnyítsen s bosszút álljon a nemeseken».²

Dózsa eleinte nem hajtott az ilyes beszédekre. Öcsce, Gergely is tiltakozott a czeplédi pap efféle esztelen izgatása ellen. Azonban a panaszok naponta sűrűbbek lettek s a nemesség elleni gyűlölet inkább-inkább fokozódott. Mikor azután híre szárnyalt, hogy a király a kereszteseket a horvátországi Knin felszabadítására akarja küldeni, a parasztok vezére kiadta a jelszót, hogy ne irgalmazzanak a nemeseknek s pusztítsák mindenöket. Buda és Pest külvárosaiiban megtámadták a nemesek udvarházait, kirabolták és föléggették; a kezökbe került nemeseket pedig a legválogatottabb kínzásokkal ölték meg.

Csak ekkor eszmélt föl a király és a bíbornok; de már késő volt. Hiába adták ki a szigorú rendeletet, hogy ezentúl senki ne merészelje a keresztest fölvenni, s Dózsa Györgyöt és társait, ha néhány nap alatt meg nem térnek, lázadóknak fogják

¹ Fraknói, *Erdődi Bakócz Tamás* 147. — ² Istvánfi 81.

tekinteni. A koczka el volt vetve ; Dózsa vérszomjas csapataival megindult az alföldre.

Tisza-Varsánynál szállította át népét a Tiszán, hol újabb meg újabb csapatok csatlakoztak hozzá. Innen Nagy-Túr (Mező-Túr) határába vonult, mindenütt tüzelve a népet, hogy álljon zászlói alá. Itt vette magához Ványai Ambrus papot, ki Krakkóban végezve tanulmányait, mint írástudó ember és népbarát nagy hírben állott ; ezt Dózsa megtette kancellárjává. Azután a Körös mentén Egére, innen Békésre vezette hadait ; mindenütt csődült a nép táborába. Végre eljutott Gyula alá, hol serege már 33000 lovashól és gyalogból állott. Itt megállapodott s Balog István nevű alvezérét kétezzer emberrel Csanád alá küldte, hogy foglalja el az abádi (apátfalvi) révet.

A keresztesek közeledésének hírére a nemesség haladéktalanul fegyvert fogott s összegyűjtötte katonáit. Báthori István temesi főispán és Csáki Miklós csanádi püspök Apátfalvánál megtámadták Balogot s egy órai heves harc után szétszórták embereit ; Balog futva menekült vissza Dózsához s elmondta, milyen sok embere maradt a csatatéren s mennyien fültek bele a Marosba.

A győztes nemesek azt hitték, hogy az apátfalvi vereség annyira megrémíti majd Dózsát, hogy nem mer a Maros vidékére leereszkedni. A győzelem öröme Nagylakra vonultak, hol a püspök sógora, Jaksics Péter, ki Csáki Katalint bírta nőül, nagy lakomával fogadta őket ; vígan szólt a czitera és a hárfa, s az urak a jóféle szerémi borból ugyancsak felöntögettek a garatra. Még mindnyájan álomba voltak merülve, midőn május 27-én, napköltekor Nagylak alatt megjelent hadaival Dózsa s körülvette a kis várost. Nagylakot nem védték kőbástyák, hanem tölgypalánkokból összerótt sárfalak, melyeket körben mély sáncz vett körül. Dózsa neki állította embereit s telehordatta a sánczot rőzsével.

Báthori, mielőtt még egészen körülvették volna a várost, egy szerencsés pillanatot felhasználva, úgy a mint az ágyból kiugrott, magára terítve köpenyét, mezítláb, kalap nélkül, ki menekült a kapun s egy nyereg nélkül előtalált lóra kapva, elvágatott Temesvárra. Dózsa pedig a rőzsehalmazt felgyújtatta, s a kis város azonnal lángba borult.

Csáki Miklós püspök is megkísérlte a menekülést a

Maroson, de elfogták. Vele együtt akart szökni Ravazdi Péter alispán; ő is a keresztesek körmei közé került. Dózsa elébe vitték őket. A vérontástól részegült csőcselék ütötte-verte azon egyháznak föl Kent emberét, melynek nevében és felhívására fegyvert fogott. A parasztvezér szemére hányta neki, hogy Budán létekor megdorgálta őt s meg akarta akadályozni, hogy jutalomban részesüljön. Azután leszaggatva süvegéről a drágaköveket, e szavakkal adta át czinkostársainak: «Korpázd ez bestyét!» Hasztalan volt a püspök rimánkodása, a felbőszült czinkosok a legszörnyűbb halált választották ki számára: karóba vonták.¹

Ravazdi Pétert keresztre feszítették, Dóczy Györgyöt és más nemeseket szintén válogatott kínzásokkal végezték ki. Telegdi Istvánt, ki éppen hazafelé jött birtokaira, szintén elfogták. Dózsa nem feledte el, hogy a keresztes hadjáratnak ő volt a leghevesebb ellenzője; a haza szolgálatában nagy érdemeket szerzett férfiút kötelekkel egy oszlophoz köttette, s a vadállatokká fajult czimborák röhögése és szitkai közt nyilakkal és puskalövésekkel ölette meg.²

Majd Csanád alá vezette seregét. Ezt is éppen úgy, mint Nagylakot, fölperzselt. Itt sem kegyelmezett senkinek; de leginkább a papok házait és birtokait dúlta fel. Az ős város egy pár óra alatt teljesen elhamvadt; papjai elmenekültek s az egyház ott maradt kincsei mind a lázadók kezébe kerültek. Széthányták a sz. Gellért ereklyéit s elhurezolták a templomok ékességeit.³

Csanád pusztulása után az egész vármegye és vidéke nyitva állott a keresztesek előtt. Nem volt nemesi kúria és kastély, melyet ki ne raboltak és föl ne égettek volna, ha útjukba került. Telegdi Gábornak annyira tönkretették minden birtokait, hogy június 30-án a legnagyobb zavarában kénytelen volt csanád-vármegyei Fejéregyház birtokát 40 frtért eladni a budai káptalannak.⁴ Donáttornyan a Dózsához csatlakozott jobbagyok Dóczy Jánoson állottak bosszút.⁵

A keresztesek egy része valami ismeretlen kapitány vezetése alatt, kit Simándi Hajnal István és Harmadi Sós Benedek

---

¹ E részleteket l. Szerémi 61—62. *Korpázd* annyit tesz mint dorgál, pirogat. — ² Istvánfi 86. — ³ Karácsonyi, *Sz. Gellért* 183. — ⁴ *Br. Harruckern ltár* fasc. AA. XVIII. 10. — ⁵ *Dl.* 22732.

kalauzolt, Dóczi Ferencznek zádorlaki kastélya ellen vonult. A kastély gondviselője, Fábián, Dóczi leveles ládáját hamarjában átvitette a maga házához, s mikor a keresztesek megjelentek, minden ellenállás nélkül (*sine aliqua pugna et cura*) megnyitotta előttük a kastély kapuját, bizonyára azzal a kikötéssel, hogy neki semmi bántódása se legyen. A parasztok felkutattak minden zugot, fölhányták Fábián várnagy házáat is, s ott megtalálták a leveles ládát, melyet Oláh Mihály ottani jobbágy házához szállítottak. Itt nagy kárörömmel szaggatták le az oklevelekről a pecséteket s egymásután tűzbe hányták az írásokat.¹

Azután a Maros jobbpartján Haraszti Ferencznek Csálya nevű várát fogták körül. Ennek őrizete három nemes emberre: Győrke Zsigmondra, Ivánházi Vámos Gergelyre és Némethi Barócz Györgyre volt bízva. De ezek is, a helyett hogy szembe szállottak volna a rabló csapatokkal, egyetlen puskalövés nélkül feladták a várat. Sőt a velök volt fegyveresekkel együtt ők maguk is hozzácsatlakoztak a keresztesekhez s ezekkel azután versenyt raboltak, gyilkoltak.²

Dózsa parasztjai bevették Aradot is s megsemmisítették a káptalan némely leveleit és pecsétjét.³ Elkalandoztak Világosig, mely a Báthori családé volt s elfoglalták ezt is. Dózsa a Maros mentén Erdélybe akart betörni s az útjába eső Lippa és Soly mos várakat megadásra kényszeríté. Itt azonban arról értesült, hogy Szapolyai János erdélyi vajda erős hadsereggel készen várja őket. Ekkor Dózsa jobbnak látta minden erejét Temesvár ellen fordítani, a hova Báthori István bezárkózott volt. Június 15-én szállotta meg az erős várat, melyet a Temes folyó zárt körül. Ezt a folyót Dózsa medréből el akarta vezetni, hogy ekként a várhoz könnyebben hozzáférhessen. Emberei ásót, kapát fogtak s megkezdték az új meder ásását, mi ha sikerül nekik, Báthorit a legnagyobb veszedelembe döntötte volna. Többszöri kirohanásai hátráltatták ugyan a vakmerő munkát; de ha Szapolyai vajda ideje korán meg nem érkezik, Temesvár nem sokáig tarthatta volna magát. Dózsának ekkor már jó ágyúí s kitanult pattantyúsai voltak, kik jól végezték a dolgukat.

¹ *Dl.* 22715. *Dl.* 22765. *Dl.* 22766. — ² *Forgách lt.* — ³ Márki, *Arad* I. 485.

Tudjuk, hogy Temesvár alatt milyen szörnyű véget ért a Dózsa rablóhadjárata. Szapolyai János Erdélyből megjött s oly hevesen támadt a keresztesekre, hogy azok eszöket vesztve megfutottak. Dózsa Györgyöt Petrovics Péter üttötte le lováról s ugyanő fogta el testvérét is. Ez volt a pozsegai születésű Petrovics Péternek, ki Szapolyaihoz közeli rokonságban állott, első kiválóbb hadi tette. A menekülő parasztokat a felfingerült nemesek és a katonák nyakra-főre öldösték; a mezőt szerteszét holttestek fedték s tömérdeken fúltak bele a Temes folyóba. Voltak, kik fegyveröket eldobva, letérdeltek s összetett kézzel sírva kértek kegyelmet, de a könyörtelen győzők részint rakásra ölték, részint mint barmokat csapatosan a táborba hajtották őket, hol bilenseket raktak rájuk. Az elmenekültek közt volt Lőrincz pap is, ki jó lovának köszönhetette, hogy a vajda kezébe nem került.¹

Az utolsó jelenet ismeretes előttünk a hazai történelemből. Dózsa rettenetes kivégzése, a tüzes vastrón és a tüzes korona.

A célját tévesztett forradalom hetvenezer ember életébe került. Legtöbbet szenvedett az alföldön Csanád vármegye, mely a borzasztó pusztulást többé nem is bírta egészen kiheverni.

A vármegyei és püspöki székhely romokban hevert, az újjáépítés nem kis feladat volt. Ulászló király a szerencsétlen Csáki Miklós utódjául a gazdag Csaholi Ferenczet nevezte ki még azon évi aug. 15-én. Csaholi Palóczy Mihály főpalotamesternek mostoha testvére volt, s hogy az újjáépítés munkáját a király minden tekintetben előmozdítsa, minthogy a püspök még egészen fiatal ember volt, a csanádi egyház kegyúri jogát 1515. január 25-én Palóczy Mihályra ruházta.² Ennek azután az lett a következménye, hogy Palóczy a legjobb javadalmakat a maga rokonaival töltötte be. Így emelkedett Ráskai Mihály előbb a maroselvi főesperesi, azután a préposti székbe, s így lett éneklő-kanonok Szécsi Máté, krassói főesperes Palóczy Mihály, kanonok Bosnyák Tamás.³

A pórlázadás elnyomása után következett a dráma leg-szomorúbb jelenete, a megtorlás. S az 1514. évi országgyűlés

¹ Istvánfi 88. — ² *DI* 22631. és *DI* 22653. — ³ L. a Mellékleten.

rettentő hosszút állott az egész jobbágságon. Eltörölte az eddigi törvényekben biztosított minden szabadságát, teljesen megszüntette a szabad költözködést s földhöz lánczolt szolgaságot léptetett helyébe. A már meglévő papi tizeden, földesúri kilenczeden kívül új és nagy terheket rótt rá; elrendelte, hogy minden egész-telkes jobbágy tartozik adni földesurának évenként egy arany forintot, 12 tyúkot, tíz jobbágy együtt egy kövér sertést. S a mi még ennél is terhesebb volt, a jobbágy annyi napszámot tartozott szolgálni, a mennyit a földesúr megkívánt. Kizárta a jobbágyok fiait a magasabb papi hivatalokból s eltiltotta nekik a fegyver használatát; a kinél fegyvert találnak, jobb keze levágatásával fog bűnhődni.

S a tévútra vezetett s e miatt keservesen lakoló jobbágságot nemcsak a törvény kérlelhetetlen szigora sújtotta; a kárvallott földesurak egymásután léptek elő követeléseikkel s a vármegyék előtt sürgettek elégtételt azokért a károkért, melyeket nekik a parasztlázadás okozott. 1514. augusztus 24-én Haraszi Ferencz úgy szerzett magának elégtételt a hűtlen császári várnagyok árulásáért, hogy a királylyal magának adományoztatta minden javaikat.¹ Csongrád vármegye 1515. november 26-án Csanád vármegyét sürgette, hogy fizettesse meg a Donát falubeli jobbágyokkal azt az 50 frt kárt, melyet ezek Dóczy Jánosnak okoztak.² De már az ellen Csanád vármegye alispánja, szolgabírái és 12 esküdt nemese 1516. április 5-én hevesen tiltakoztak, mintha Dóczy Ferencznek a zádorlaki kastélyban esett káraiért valami felelősséggel tartoznának; a vizsgálat ugyanis kiderítette, hogy a kastélyból azért vesztek el a földesúr által keresett holmik, mert a várnagy a legesekélyebb ellenállás nélkül nyitotta meg a kapukat a keresztesek előtt. Ha tehát valahol kereskedni akar, vegye elő várnagyát és jobbágyait, s ne zaklassa a vármegyét.³

A törvény szigorúan sújtotta azt a földesurat is, ki valamely birtokosnak jobbágyát a maga birtokára erőszakkal átköltöztette. Már 1511. október 4-én Arad vármegye törvényszéke elítélte Dóczy Ferenczet 100 forint büntetésre a miatt, hogy Jaksics Péternek két jobbágyát Toronyról Zádorlakára átszállíttatta.⁴ A pórlázadás elfojtása után, mikor a jobbágyok szabad

¹ Forgách lt. — ² Dl. 22732. — ³ Dl. 22765. Dl. 22766. — ⁴ Dl. 22211.

költözködése teljesen megszűnt, még gyakoribbak lettek az ilyes esetek. 1515-ben Mindszentek napja táján Zaránd vármegye alispánja, Pipáli Sárosi László s szolgabírái Septelyi Agh János, Szederkényi Lukácsi Mihály, Soklyói Fekete Dénes és Maróti Albert deák. szövetkezve Asszonylaki Ravazdi Jánossal s magukhoz véve több emberöket, egy éjjel fegyveresen a zaránd-vármegyei Bánhegyes falura törtek. Itt a Batonyáról elköltözött Kis Lőrincz és Bálint házát formális ostrom alá fogták; betörték a kaput s Lőrincz feleségét Zsófiát és Bálint feleségét Orsolyát, fiaikkal és leányaikkal együtt, hajuknál fogva előhurczolták, kegyetlenül megverték, kezeiket gúzsba fűzve, lovakhoz kötözték őket s így kísérték át a csanádvármegyei Kún-Ágotára, hol Ravazdi János és özv. Ravazdi Péterné Mártha asszony behörtönözték mindnyájukat. Mindezt azért, mert földesúri engedelem nélkül költöztek el Batonyáról.¹ 1516-ban a csanádi káptalan panaszkodik, hogy Mágócsi Porkoláb Márton hat jobbágyát tartja vissza s a magái gyanánt foglalkoztatja őket.² 1517. augusztus 1-én pedig Csanád vármegye törvényszéke ítéli el Jaksics Márkot azért, hogy a nyúlzigeti apáczák Donát birtokáról két jobbágyot Nagylakra és Árokos birtokára áttelepített. Jaksics Márknak minden egyes jobbágyért 100 fírt bírságot kellett fizetnie.³

Ezután már jó ideig nem hallunk olyan esetekről, hogy a jobbágyok adókönyvítésben részesülhének mint még 1491. december 20-án, a mikor Ulászló király Jaksics István kérésére ennek csanádvármegyei Fellak falujában lakó népeit és jobbágyait négy esztendőre fölmenti mindenféle adózás alól.⁴ A parasztlázadást követő években szó sem lehet efféle kedvezményekről.

A jobbágyoknak teljes szolgaságra való aljasításával elérte a nemesség, hogy e szegény, nyomorult osztály ezután jóformán piszszenni sem mert. De egyúttal közömbös is lett minden iránt, a mi a nemesség törekvéseivel és érdekeivel összefüggésben állott. A testi szabadság teljes hiánya földözte benne a lelki szabadság utáni vágyat, s mikor azután elkövetkezett az az idő, mely új eszméket és új erkölcsöket hirdetett,

¹ *Müncheni lt.* 371. és 391. — ² *Keglevics lt.* Com. Csanád fasc. 1. nro. 10. — ³ *Dl.* 22884. — ⁴ *Dl.* 26651.

mohón kapott ezeken. De máskülönben is nagy kárát vallotta a nemesség, hogy olyan kegyetlenül bánt el vele.

Pedig hát maga a nemesség is azon az úton haladt, mely a teljes társadalmi bukáshoz vezetett. A legaljasabb érdekek vezették, s a legkegyeletesebb érzéseket lábbal tapodta. Látjuk ezt a nagy Telegdi István fiának, Miklósnak példáján is. Úgy látszik, bántotta őt, hogy anyja a gyászév leteltével, 1516-ban, férjhez ment Ilyei Gergelyhez; felháborodása azonban nem mentheti a gyalázatos tettet, melyre anyjával szemben vete-medett. A mondott évben ugyanis Herényi Bernát nemes ember gazdatisztjével, Puskás Bálint makói, Szentlőrinczi Gyurkó gyapjúi s Deák János révelői szolgálival neki fegyverkezve, anyjának szentlőrinczi kúriájára tört s ott a nemes úrasszonyra illetlen és ocsmány szavakat szórván, dühében kezét emelte rá, a földre teperte s ütlegekkel illette. Azután leányát, Orsolyát kezénél fogva megragadta s Makófalvára, Makó Gergely kúriájába vitette. Itt marasztalta azután erőnek erejével, olyan cím alatt, hogy ellátásáról és neveltetéséről ezentúl ő fog gondoskodni. Még ez nem volt elég; összeszedette anyjának minden ezüstneműjét s másféle értékeit, úgymint nyerges lovait, borát és gabonáját, továbbá ékszereit, melyek mintegy kétszáz forintot értek, s ezeket elszállíttatta embereivel. A király törvényszéke előtt Miklós tagadta ugyan a súlyos vádat; de anyja bizonyára nem állított volna róla ilyen kegyetlen dolgot, ha meg nem történt volna.¹

Ugyanez évben Vásárhelyen is, bár nem ilyen súlyos természetű, erőszakoskodást követtek el egymás ellenében a földesurak. Itt özvegy Szokoli Andrásné és Losonczy Zsigmond törték rá a Pestyéni Gergely szentkirályi nemesi kúriájára s onnan 32 ökröt hajtattak át Vásárhelyre. Ráadásul egy jobbágyot be is börtönöztettek.²

Nem kimélték a nemesek az egyházak birtokait sem. 1519-ben Jaksics Márk Szombathely faluban, melyben az ő része Csanád vármegyébe volt kebeleztve, nagyrészt rácز jobbágyait, ráküldötte az aradi káptalan itteni részbirtokára, mely már Arad vármegyéhez tartozott, s ezek az ottani piacon álló pengellért, mely alatt vasárnaponként a hetivásárokat tartották,

¹ *Dl.* 29630. — ² *Dl.* 22823.

fölszedték s átvitték uruk részbirtokára.¹ Természetesen ezzel Jaksics Márk a hetivásár jogát is magának foglalta le. 1522-ben ugyanő szint' ezekkel a jobbágysággal elfoglaltatta az aradi káptalan aradvármegyei Réti pusztáját; azután mint a sajátját felszántatta és bevettette.²

Az erőszakos Csulai Móré László 1520-ban csomai várnagyát, Rétkopáncsi Nemes Illés Rét-Kopáncs faluban lévő nemesi kúriájára küldötte, ki fölfegyverkezett szolgálkával és jobbágysággal kivágatta és kihúzta a kert kerítését, azután embereivel behatolt az udvarházba, s nem találva otthon a ház urát, elszedetett feleségétől, a nemes asszonytól minden, birtokukra vonatkozó okleveleket. A réten kint levő férjét, ki éppen szénáját kaszáltatta, elfogatta s kezeit hátra kötözve, Vásárhelyre hurczoltatta, hol hosszabb ideig fogságban tartotta.³

A szegi kastélyában lakó Dóczy János Donáttornyán, az apácák birtokán garázdálkodott. 1521-ben, sz. Mihály napja táján, saját szentesi és szegi emberei által két nagy hordó bort szállíttatott ide s azt az apácák sérelmére kimérette. Majd az itteni szérűskertből egy árpakazlat szekerekre rakatott s a csongrádvármegyei Szeg birtokára áthordatott. Az árpa több értékű volt 100 forintnál. Egy más alkalommal Huszár Mihály donáttornyai jobbágynak 14 kas mézét vitette el s belőle a maga használatára méhsert készíttetett. Végre egy ízben a békésvármegyei Királyságról két ökröt hajtattott el, néhány donáttornyai jobbágynak pedig árpáját hordatta el. Ezzel is több mint 200 forint árárt okozott.⁴

Íme, így pusztították egymás birtokait a nemesek, nem tartva tiszteletben egymás jogait, s mit sem hederítve az országos törvényekre. Lelketlenség, egymás és az ország jövedelmeinek elharácsolása napirenden voltak. Az 1523. évi budai országgyűlésen elhatározták a rendek, hogy számadásra vonják a király kinstárnokait, kik a rendkívüli adót kezelték, melynek negyedrésze a királyi udvar szükségleteire, háromnegyede pedig a hadsereg fizetésére volt szánva. A 26 vármegye közül Csanád a második helyen áll azok közt, melyek adójokat pontosan beszolgáltaták; első volt Bihar, mely 5713 forinttal sze-

¹ *DL.* 29972. — ² *DL.* 29986. — ³ *DL.* 23322. — ⁴ *DL.* 23640.

repel, azután Csanád 3332, Arad 3000, Zaránd 2400, Temes 2000, Békés 1260, Csongrád 800 forinttal jönnek elő ebben a jegyzékben.¹ Mutatja ez, hogy vármegyénk jobbágysága lassanként kezdte kiheverni a parasztlázadás pusztításait s egyszerűsmind, hogy sürűen lepte el a falvakat.

Azon, hogy a nemesség a maga korlátlan hatalmában mértéket nem ismert, nem csodálkozhatunk; de az már valóban minden államerkölcsi érzék eltompulására mutat, hogy maga a nádor, az ország legfőbb bírója sem tartotta tiszteletben a törvényeket, s ő is erőszakosságra ragadtatta magát oly téren, a hova beavatkoznia nem lett volna szabad. A híres Báthori István nádor volt az, ki mint királyi helytartó 1522-ben, a püspök kegyúri jogának világos megsértésével, a maga emberét nevezte ki az egyik főesperesi javadalomra. Mikor pedig ez ellen Csaholi Ferencz püspök a legerélyesebben tiltakozott s nem engedte, hogy a nádor jelöltje a javadalomba beiktattassék, Báthori megparancsolta Maczedóniai Miklós csanádvármegyei főispánnak, Erdőhegyi Benedeknek s más vármegyei nemeseknek, hogy minden kiméletet félre téve, pusztítsák el a püspök birtokait s így szolgáltassanak az államhatalomnak elégtételt.²

Annál jogosulatlanabb volt a nádor eljárása, mennél inkább tudjuk, hogy az egyház mindenkor érdemes emberek kinevezésével igyekezett betölteni a maga javadalmaikat. És jóllehet Palóczy kegyurasága idején a rokoni szempontok voltak a döntők, mindazáltal az egyházi állásokban már ez időben kiválóan érdemes férfiakat találunk, kik magasabb kiképeztetésüknek köszönhették, hogy a csanádi egyházmegyében előkelő állásokat foglaltak el. Szegedi Szerafin társaskáptalani prépost és Nagysarlói Benedek kanonok a bécsi egyetemen, Szegedi János temesi, Temesvári János maroselvi főesperesek, valamint Ilyei Tiborcz, Szegedi Gergely és Orosházi Tóbiás kanonokok a krakkói egyetemen szerezték meg magasabb kiképeztetésüket.

Maga Csaholi Ferencz püspök is nemcsak egyszerűen főpásztora volt egyházmegyéjének, hanem áldozatkészségével,

---

¹ Bárány, *Torontál* 125. — ² *Dl.* 25018, mely a nádor erőszakos kinevezését s *Műz. II.*, mely a püspök ügyvédekkel valló intézkedését tartalmazza.

sőt mint később beh bizonyítá, vére hullásával is szolgálni tudta hazáját. Már az 1498. évi országgyűlés rendelte, hogy a csanádi püspök 100 lovas tartozik a haza védelmére állítani; ugyanez az országgyűlés a déli vármegyéket, köztük Csanádot is, arra kötelezte, hogy minden 24 háztól egy lovas katonát tartoztak a királyi hadseregbe teljesen felszerelve küldeni. Az 1504. évi országgyűlés, mely a nemesség egyetemes fölkelését határozta el, a csanádi püspököt 50 lovas állítására vagy 1500 firt fizetésére kötelezte.

1526-ban Csaholi Ferencz kiállította a maga csapatát s személyesen vezette ezt Mohács alá, hol a király seregéhez csatlakozott. Ott végezte be életét a harcmezőn, ifjúsága leg szebb virágában.

Sok derék fiát siratta a vármegye is, kik a nemzet nagy temetőjében leltek örök nyugalmat. Ki vezette oda Csanád vármegye hadait, nem tudjuk; talán a házassága révén, a Telegdiekkel sógorságba jutott Palaticsi György, kiről kétségtelen bizonyosságunk van, hogy Mohácsnál esett el.¹

Mohács nemcsak nemzetünk történetének, hanem Csanád vármegye hanyatló pályájának is új korszakát nyitja meg.

---

¹ *Gyulafejevári kápt. ltára. Cista Colos. fasc. 5. nro. 8.*

IX.

A SZAPOLYAI-KORSZAK.

Az ország kétfelé szakadása. — Szapolyai János és Cserni Jován. — A csanádvármegyei rácok. — Az ezenkori vármegye. — A püspök birtokai. — A székeskáptalani prépost tizede. — A káptalan birtokai. — A társaskáptalan birtokai. — A Boldogságos Szűz monostorának javai. — Az egresi apátság falvai. — A vármegye területén kívül székelő egyházi testületek birtokai. — A püspökség János király uralkodása alatt. — A csanádi székes-egyház pusztulása. — Balibég rabló hadjárata. — A nemesek rontják és pusztítják egymást. — Perényi Péter és Jaksics Márk. — A Jaksics-birtokok. — Jaksics Márk és családja. — Fráter György és a Jaksics-birtokok. — A Mágócsi Porkoláb család. — Hütlenségi esetek. — Dóczi Miklós és Gábor. — A jobbágyság szabad költözködése. — A rác helységek. — A hitújítás kezdetei.

A mohácsi vész után két király lett a nemzetnek: Szapolyai János és Ferdinánd. Nem bírván egyik a másikon erőt venni, természetes volt az ország kétfelé válása. Magyarország nyugati fele Ferdinándhoz, keleti fele pedig Szapolyai Jánoshoz szítt.

Szapolyai, mint tudjuk, már fiatal korában erdélyi vajda volt. Pártfelei is itt és a Tiszán-túl laktak legnagyobb számban s maga is mint király leginkább ezeken az országrészekon tartózkodott.

Mielőtt még a törököt segítségül hította volna, belátván, hogy a maga erejéből nem tud sikeresen megküzdeni Ferdinánddal, kísérletet tett a délmagyarországi rácokkal. E czélra Cserni Jován vagy Fekete Iván kalandort szemelte ki, a kit népe Isten küldöttének tartott s vakon követett. Nem is hította másként, csak «Jován czár»-nak. Ez mintegy tizenötezer főre menő sereget gyűjtött össze. János király azt parancsolta neki,

hogy a Maros és Tisza balpartján várja be rendelkezéseit. De csakhamar kitűnt, hogy a csőcselék-sereg nem fogja Szapolyai királyságát megmenteni. Csak úgy mint a Dózsa parasztjai, ezek a ráczok is a nemesek ellen fordították fegyvereiket. Gyilkoltak, raboltak kiméletlenül. S mikor János király megfőkezéseket vette célba, Jován czár Ferdináddal kezdett kaczerkodni. Ferdinánd kilátásba helyezte neki, hogy Rácország despotájává s a délmagyarországi szlávok urává teszi. Ekkor János király Perényi Péter erdélyi vajdát bízta meg a kalandor megsemmisítésével. A Perényi 12,000 emberből álló serege az aradvármegyei Szőlős mezővárosnál ütközött meg vele, azonban oly csúf vereséget szenvedett, hogy maga Perényi is alig menthette meg életét. Számosan elesetek, köztük a csanádvármegyei Körei Pál és Ábrahámfi György. Perényit Jaksics Márknak egyik szolgálja vezette át a Maroson Nagylakra, hol elrejtőzve egy hetet töltött. Ekkor János király Czibak Imrét, a váradi püspökség kormányzóját utasította, hogy a vakmerő ráczot bármi úton-módon törje meg. Czibak 1527. július 22-én kelt át a Maroson s Sződi mellett ütött tábort. Itt ütközött meg Fekete Ivánnal, kinek ráczait borzasztó mélysárlás után teljesen szétszórta; maga a czár is veszedelmes sebet kapott s Szegedre menekült, hol egy Orbán nevű paraszt boglárával töltött puskából lelőtte.¹

Mínthogy Csanád vármegyében ekkortájt a ráczok már nagyon elszaporodtak, föltehetjük, hogy e harcokban — bár erre nézve kétségtelen adataink nincsenek — nevezetes tényezők voltak. Alább látni fogjuk, hogy az egykor tiszta magyar vármegyét e korban hogyan özönlí el mindinkább a rácz jobbagyság. Pedig ez nemcsak nemzeti szempontból volt kész veszedelem, hanem az egyháznak is jelentékeny károsodásával járt, mert a ráczokat még Mátyás király fölmentette a papi tized alól.

Egyébiránt János király alatt a vármegye még megvan a maga régi állapotában. Nem egyszer találkozunk a király parancsaival, melyekkel vizsgálatok megejtését rendeli el. Sőt minden arra mutat, hogy különös figyelmében részesíti Csanádot; alig hogy megkoronázták, főpapi székére püspököt neve-

¹ Szerémi 165—166.

zett ki, maga is többször megfordult vármegyénkben, így nevezetesen Csanádon és Makón.

A püspökség sokat szenvedett ugyan a XVI. század első évtizedeiben, de azért még mindig az ország elsőrendű főpapi állásai közé tartozott. Megvoltak még ősi birtokai, sőt épen ez időtájt tüzetesebb értesüléseket is nyerünk róluk. A káptalanok és a többi egyházi testületek birtokviszonyai is tisztább világításban jelennek meg előttünk, mint az elmúlt századokban. Most már módunkban van összeállítani sorozatukat is; az e századbeli *Adó- és Tizedlajstromok* lehetővé teszik, hogy vármegyénk történetének ez eddig ismeretlen fejezetét rekonstruálhassuk.

A *csanádi püspök birtokai* Csanád vármegyében a következők voltak: 1. *Acsád*, 1421. mint temesvármegyei helységet kapta új adomány czímén. Idővel két ilyen nevű falu állott egymás mellett: Kis- és Nagy-Acsád; az előbbi volt a püspöké, az utóbbi a Csákiaké. Nagy-Acsádon 1561. már mint vármegyénkbeli helységben Csáki László és Dénes kezén hét, Kis-Acsádon 1564-ben a püspök nevén negyedfél adófizető jobbágytelek volt. 2. *Apátfalva* részben az övé; 1564-ben pusztult helység. 3. *Baktornyán* a tizedet szedette. 4. *Basarág*on szintén övé a tized; 1562-ben 14 tizedfizető s négy szegény,¹ 1563-ban 26 tizedfizető jobbágyot számlál. 5. *Batonya* nemesek birtoka s itt is csak a tizedszedés illette őt. 1563-ban 71 tizedfizető s 15 szegény jobbágya van. 6. *Belesz* részben az övé. 7. *Csanád* városában 1421. tíz jobbágytelket kap új adomány czímén; de ezek azután a káptalan birtokába mentek át. 8. *Csató-Kamarás* nemesi birtok s csak a tizedszedés az övé. 1562-ben 11 tizedfizető s négy szegény, 1563-ban pedig 26 tizedfizető s két szegény jobbágya van. 9. *Csiga* egészen az övé, 1561-ben már csak két adóköteles telekkel. 10. *Csög* egészen püspöki birtok e században; 1561-ben már elpusztulva. 11. *Dálegyház* káptalani birtok; 1560-ban tizede a püspöké. 12. *Dedemszög* a Makó család birtoka; a tizedszedés benne a püspök joga. 13. *Deméng* egészen az övé, 1561-ben pusztult. 14. *Dombegyháza* nemesi

¹ A szegények az úgynevezett *keresztlyének pénzét* (pecunia Christianitatis) fizették; ez fejenként három dénárt tett. Ezeket ezért egyszerűen *keresztlyéneknek* is nevezték.

birtok s csak a tizedszedés az övé. 1562-ben 51 tizedfizető, 1563-ban már 74 tizedfizető s két szegény jobbágygal. 15. *Egres* egészen az övé; 1561-ben pusztult, 1564-ben újra épült. 16. *Földvár* nemesi birtok, csak a tized. 1562-ben 28, 1563-ban 37 tizedfizetője van; előbb öt, azután egy szegénynyel. 17. *Füperék* tizede, 1560-ban pusztult; 1562-ben öt szegény, 1563-ban három tizedfizető s hat szegény jobbágygal. 18. *Gelid* nemesi birtok. itt is csak a tized; 1562-ben 20, 1563-ban 18 jobbágy után. 19. *Jani* (Csanád vármegye?) 1221-ben oda adományozza Ajtony-monostorának. 20. *Jára*, 1456. Keszi Balázs deák oltáralapítványa. 21. *Kinged*, nemesi birtok, csak a tized. Később ráczok a jobbágysai. 22. *Kis-Serjén*, a tized; 1560-ban rácz jobbágyok. 23. *Kis-Szőlős*, a tized; 1560. ráczok. 24. *Komlós*, itt is a tized. 1562-ben 15 tizedfizető s négy szegény, 1563-ban 27 tizedfizető s egy szegény lakja. 25. *Kún-Ágota*, a tized. 1562-ben hét szegény, 1563-ban 11 tizedfizető s négy szegény jobbágya van. 26. *Kutina*, a tized. Későbbi időben ráczok a jobbágysai. 27. *Latorján*, 1421-ben új adományul kapja. 1562-ben öt tizedfizetővel. 28. *Loránt* egészen az övé; 1564-ben másfél adóköteles portával. 29. *Majmat*. Ezt is 1421-ben kapja újra; 1560-ban tíz, 1562-ben 12, 1564-ben 11 adózó portája van. 30. *Mégy* is 1421-iki új adomány. Egészen az övé s 1564-ben ötödfél portája fizet. 31. *Mező-Kopáncs* tizede. 32. *Mező-Sopron* szintén. 1563-ban 37 tizedfizető s két szegény lakja. 33. *Monyorósfecskés* nemesi birtok s csak a tizedszedési jog az övé. 1562-ben 41, 1563-ban 47 tizedfizető (s három, illetőleg négy szegény) jobbágya van. 34. *Nagyfalu*, a tized. Lakosai később ráczok. 35. *Nagylak* tizede. 1562. s 1563-ban négy, illetőleg hat szegényen kívül négy, illetőleg hat tizedfizető jobbágy lakik benne. 36. *Nagy-Iratos* tizede. 1562-ben 43, 1563-ban 72 jobbágya fizeti a tizedet; 7—8 szegény. 37. *Nagy-Serjén*, 38. *Nagy-Szőlős* csak a tized. Ez utóbbi 1560-ban pusztult; de már 1562-ben 27, 1563-ban meg 30 tizedfizető jobbágya van. 39. *Pabar* egészen az övé. Az egresi apátságtól örökölte. 1560-ban 13, 1561-ben 12, 1564-ben 9 jobbágytelke adózik. Tizedfizetői: 1562-ben 14 mézet ad, kettő szegény; 1563-ban 11 tizedet fizet, hat szegény. 40. *Pécsk* egészen az övé; 1421. évi új adomány. A révvel együtt. 41. *Perjémes* nemesi birtok, csak a tized. E században már ráczok a jobbágysai. 42. *Pitvaros* tizede. 1562-ben 25.

1563-ban 34 tizedfizető lakja; szegények száma 4—2. 43. *Rét-kert* része.¹ 44. *Sajti* egészen az övé. 1560-ban 11, 1561-ben 9, 1564-ben 22 portája fizeti az adót. 45. *Szárafalva*, nemesi; a tizedszedési jog. Később ráczok lakják. 46. *Székegyház*, a tized. 1562-ben 20, 1563-ban 23 tizedfizető jobbágya van. 47. *Szemlek* részben az övé; 1560-ban négy adózó portája van itt. 1562-ben hét, 1563-ban nyolcz tizedköteles jobbággyal. 48. *Szent-Miklós*. 1421-ben új adomány czímén nyeri. 1564-ben nyolcz porta. 49. *Szent-Miklós*, nemesi birtok; csak a tized. 50. *Szent-Péter* egészen. 1421-iki adomány. 51. *Sziond*, nemesi birtok. A tized. 52. *Tomona*. Hol feküdt, nem tudjuk. 1219-ben tisztartója van itt.² 53. *Torony* tizede. 1562-ben három, 1563-ban két tizedfizető jobbágya van. 54. *Tót-Kutas*, csak a tized. 1562-ben 12 tizedfizető s egy szegény, 1563-ban 14 tizedfizető s hat szegény lakja. 55. *Tövisköz* részben az övé; 1561—1564-ben jobbágjai nem jelentek meg az összeíráson. 56. *Varjas*, a tizedszedés joga. 1560-ban ráczok. 57. *Zsadány*, Telegdi Mihály dicator szerint, 1564-ben a püspöké.

Arad vármegyében a püspök birtokai voltak: 58. Babos, melyet Keszi Balázs deák 1456-ban oltáralapítványul adományozott.³ 59. Kenderfark pusztá, 1421-ben új adomány czímén. 60. Keszi része; 1564-ben egy adózó telekkel. 61. Kovászi; 1421-ben új adomány. 1486-ban a püspök Dóczy Imrétől két házat, melyekhez nagy udvar és kert tartozik, vesz itt zálogba.⁴ 62. Kövesd; 1559-ben részbirtok.⁵ 63. Papi (Arad vm. ?), 1221-ben oda adományozza Ajtonymonostorának.⁶ 64. Püspökfalva, egészen az övé, 1564-ben hat portával.

Temes vármegyében: 65. Derse, 1421-ben új adomány. 1454-ben határt járat itt a püspök.⁷ 66. Iregd, 67. Kana, 68. Luka-teleke. 69. Monyorós mind 1421. évi adományok. Ez utóbbi helyen 1454-ben határjárás. 70. Nádasd. 1318-ban tisztartója lakik itt.⁸ 71. Sarád városában a bortizedre nézve 1507-ben egyezkedik a jobbággyokkal.⁹ 72. Sebes és Kárán városok (a mai Karánsebes) lakosaival 1500. január 23-án akként egyezik meg, hogy ezentúl is fejenként négy dénárjával fizessék a tizedet.¹⁰

¹ *Urb. et conscr.* fasc. 11. nro. 41. — ² *Váradi regestrum* 1550. 16. —

³ *DI.* 15076. — ⁴ *DI.* 19126. — ⁵ *Urb. et conscr.* fasc. 11. nro. 41. — ⁶ Fejér III. 1, 316. — ⁷ *Tört. Tár* 1890. 107. — ⁸ *Anjouk. okm.* I. 474. — ⁹ *Müncheneri levéltár* 246. — ¹⁰ Pesty, *A szörényi báns.* III. 129.

73. Székszó, 74. Szent-György, 75. Telek, 76. Zombor 1421. évi adományok.

Torontál vármegyében: 77. Ivánkahida; 1221-ben oda adja Ajtonymonostornak. 78. Kovászi, 1421-ben új adomány címén kapta.

Erdélyben: 79. Csanád, 80. Holdvilág, 81. Monora, helyesebben Monyoród és 82. Sorostély, mint az egresi apátság birtokai jutnak a püspök kezére. 1554-ben Ferdinánd király eladja őket Cserepovics Miklósnak.¹ Végre 83. Torda városában övé az Aranyos folyóra néző Szentfalva nevű utca.²

A székeskáptalani prépost vagyis a nagyprépost birtokait, melyeket földesúri joggal bírt, nem ismerjük; azonban azt tudjuk, hogy a tized az övé volt a következő helyeken: 1. *Batida*, 2. *Csomorkány*, 3. *Ferged*, 4. *Földeák*, 5. *Gorsa*, 6. *Körtvélyes*, 7. *Makó* városa, 8. *Rét-Kopáncs*, 9. *Szent-Király*, 10. *Szent-Lőrincz*, 11. *Szent-Miklós* (Tömpös mellett), 12. *Tárnok* (1560. ráczok), 13. *Tömpös* és végül 14. *Vásárhely* városa.

A székes-káptalan birtokai ezek voltak: 1. *Apátfalva* része. 2. *Bécs*. 1338-ban a Csanád nemzetségtől vette meg a káptalan.³ 3. *Belesz* része. 4. *Bozzás*, a tized. 1555-ben elpusztulva; 1560-ban ráczok lakják. 5. *Csanád* városa egészen. A püspöktől kapta. 1561-ben 11 adófizető portája van. 6. *Csókás*, idővel rácz jobbágysággal. 1556-ban a király Olesárovi Demeternek adományozza.⁴ 7. *Dálegyház*. Ugyanakkor ezt is Olesárovi kapja. 8. *Igás*. 1560-ban nincsenek lakosai. 1563-ban 20 tizedfizető jobbágysággal. 9. *Kétkő-Ráros*. A tizedszedési jog. 1560-ban ráczok. 1563-ban 26 tizedfizető s hat szegény lakosa van. 10. *Mágócs* részben. Lábatlan Gergely adta át Hangácsi Albert püspöknek, s Szokoli János püspök Szeri Pósa István követelésére nem adta vissza.⁵ 1507-ben⁶ és 1536-ban⁷ a káptalan birtoklása világosan kimutatható. 1558-ban e birtokrészt Mágócsi Gáspárnak adja a király.⁸ 1560-ban 30, 1561-ben 16, 1564-ben 34 adófizető portája van. 11. *Mezőhegyes*. A tizedszedési jog a káptalané; 1560-ban lakosai ráczok. 12. *Mező-Kopáncs*. Mint a káptalan gazdátlan birtokát 1556-ban a király Olesárovi Demeternek adomá-

¹ *Liber Regius* III. 197. — ² Batthyányi, *Series episc.* 164. — ³ *Br. Wesselényi cs. ltára*. — ⁴ *Collationes eccl.* I. 48. — ⁵ *Gr. Festetics cs. kezt-helyi ltára*. — ⁶ *DI.* 21784. — ⁷ *Keglevics ltár Com.* Csanád. 1. 14. — ⁸ *Coll. eccl.* I. 55.

nyozza.¹ 13. *Mező-Szölös* tizede; 1560-ban lakosok híján. 14. *Nemes-Keresztúron* részbirtoka volt.² 15. *Palotai erdő* felerésze; 1338-ban veszi meg a Csanád nemzetségtől.³ 16. *Peres-Kutas* részben. 1468. után kerül a birtokába.⁴ 1507-ben tiltakozik itteni részének elfoglalása ellen.⁵ 17. *Salánk* tizede; 1560-ban ráczok lakják. 18. *Szecse* egészen a káptalané. Ennek megszűnése után a Jász Lukács gyulai kapitány kezébe kerül. 1560-ban tizenöt, 1561-ben meg már 45 adófizető portája van. 19. *Tadd* faluban a tized. 1560-ban ráczok. 20. *Tárkony* pusztá. 1539-ben egy oklevélbe véletlenül beleírva s azután kitörölve; de az oklevél alján a törlés azzal van megokolva, hogy e pusztá a káptalané.⁶ 21. *Tóti*. 1507-ben tiltakozik elfoglalása ellen.⁷ 22. *Újváros* részben; 1552-ben három portája fizeti az adót. 1558-ban Mágócsi Gáspár kapja.⁸ 23. *Vásárhely*. Részbirtoka van itt 1547-ben.⁹

Arad vármegyében: 24. Budafalva, 25. Dorsz, 26—27. a két Etre, 28. Horpataka, 29. Keszi részei mind a Keszi Balázs deák 1471. évi adományai. 30. Kovászi. Kerekegyházi Laczkfi László alapítványa 1412-ben az olvasó-kanonok részére, Csorva nevű szőlővel és a Maroson egy malommal.¹⁰ 31—32. A két Mahus a Keszi Balázs végrendeletében. 33. Milátköz, részben. 1564-ben két portája fizet. 34. Millenfalva, 35. Miszelec (talán Mikelaka?), 36—38. a három Nádasd, 39—40. a két Parti, 41. Sárszó, 42. Száldobos, 43. Szent-Miklósteleke, 44. Szinteri, 45. Tövisegyház, 46. Vice (?) részei, mind a Keszi Balázs alapítólevelében.

Csongrád vármegyében: 47. Serked részben. 1560-ban négy portával. 1561-ben a nyitrai káptalan nevéen.

Külső-Szolnok vármegyében: 48. Földvár egészen, s 49. Martfő is egészen. 1556-ban mind a kettőt eladományozza a király Olesárovcis Demeternek és Földvári Istvánnak.¹¹

Temes vármegyében: 50. Megyer, 51. Óese (? Vothe) részei a Keszi Balázs levelében. 52. Szent-András részben; 1489-ben özv. Dóczi Lászlóné adománya.¹² 53. Tivántelege része; Keszi-alapítvány. 54. Zsadány. 1454-ben az aradi káptalan határt jár benne.¹³

¹ *Coll. eccl.* I. 48. — ² *Gyulafejevári lt.* Cista Colos. fasc. 5. nro. 9. —

³ *Br. Wesselényi cs. ltára.* — ⁴ *Gr. Festetics lt.* — ⁵ *Dl.* 36349. — ⁶ *Kolozsmonostori lt.* Com. Csanád nro. 18. — ⁷ *Dl.* 36349. — ⁸ *Coll. eccl.* I. 55. —

⁹ *Csanádegyh. Adatt.* II. 362. — ¹⁰ *Dl.* 10023. — ¹¹ *Collat. eccl.* I. 48. —

¹² *Forgách lt.* — ¹³ *Garan-szent-benedeki, conv. lt.* Metales Temes nro. 1.

A *Szent Üdvözítőről nevezett társaskáptalan birtokai*: 1. *Jenő*. 1543-ban a bökényfalvi jobbágyságok elfoglalják itteni szántóföldjeit és rétjeit.¹ 2. *Keresztúr*, a Tisza mellett; 1390-ben kegyes alapítványul kapja a Keresztúri családtól.² 1540. körül Pap-Keresztúr néven képezi birtokát.³

A *Boldogságos Szűzről nevezett sz. Gellért-apátság birtokai*: 1. *Csika*, melyet 1398-ban cserébe kap a váci püspöktől⁴ — 2. a pestvármegyei Németi faluért. Ez utóbbi, úgy látszik, már 1279—1297. közt birtokában van.⁵ 1383-ban Erzsébet királyné rendelkezése a budai káptalan meghatárolja.⁶

Az *egresi apátság birtokaiként* említetnek: 1. *Egres*. Minden kétséget kizáró bizonyítékunk nincsen rá vonatkozólag; inkább csak következtethetjük abból, hogy később a püspök birtokába kerül. 2. *Pabar* 1330-ban már az övé.⁷ Továbbá Erdélyben: 3. *Csanád* (Salencen), 4. *Holdvilág* (villa Abbatis), 5. *Kis-Selyk* (Salchek) része. Mindezeket 1311—1342. közt Róbert Károlytól kapja.⁸ 6. *Monyoród* (a mai Monora, Donnersmarkt) már 1306-ban az apaté.⁹ 7. *Sorostély* (Sorensten) szintén a Róbert Károly adománya.

Ezek voltak a vármegyénk területén székelő egyházi testületek birtokai. De nem lenne sorozatunk teljes, ha az idegen testületek vármegyénkbeli birtokait is elő nem számlálnók.

Az *aradi káptalannak* 1464-ben részbirtoka volt *Fejér-Fügeden*.¹⁰

A *budai káptalan* 1479-ben özvegy Muronyi Konya Deme-ternétől kapott nagy birtokadományt. Ehhez tartoztak: 1. *Bocsár*, 2. *Csücsköd*, 3. *Damjánfalva* és 4. *Erdős* részei. 5. *Fejéregyház* részei 1514-ben Telegdi Gábortól vétel útján jutnak birtokába, s 1526-ban is a kezén vannak.¹¹ 6. *Kencs* (alighanem Kenéz), 7. *Komlós*, 8. *Nyolcszegű*, 9. *Öcse*, 10. *Peterd* részei mind az említett özvegy adományai. 11. *Racsán* 1526-ban nemcsak zálog, hanem örökjog szerint is az övé.¹² 12. *Sót*, 13. *Szaján*, 14. *Szakál-*

¹ *Gyulafejevári kápt. ltára*. Cista Colos. fasc. 5. nro. 10. — ² *Dl.* 70739. — ³ *Gyulafejevári kápt. lt.* Cista Colos. fasc. 5. nro. 9. — ⁴ *Dl.* 8528. és 8689. Teljesen elferdített szöveggel Fejér X. 2, 819. — ⁵ *Zichy okm.* I. 43. — ⁶ *Acta post advoc. mort.* 35—41. — ⁷ *Zichy-okm.* I. 363. — ⁸ Zimmermann, *Urkundenbuch* I. 301. Az oklevélen hiányzik az évi datum; csak a hely- és nap-keltezés van rajta. — ⁹ *Uo.* I. 233. — ¹⁰ *Dl.* 15958. — ¹¹ *Tört. Tár* 1863. XII. 99. — ¹² *Uo.*

háza részei az özvegytől. 15. *Szent-Miklós* (Razsán mellett) zálog útján jut a Telegdi családtól birtokába.¹ 16. *Temérdekegyháza* része az özvegytől. 17. *Temerkény* része 1469-ben Telegdi János-tól vétel útján.² 18. *Tornyos* része özv. Konya Demeterné alapítványából.³

A *váradai káptalannak* *Nagyfaluban* volt már a XV. században részbirtoka, melyet az Anthimiak adtak el neki.⁴ 1561-ben 23 adóköteles portája van itt e káptalannak.

A *nyúl-szigeti apácák* már 1266-ban kaptak Nána ispántól *Vásárhelyen* és környékén birtokokat, de ezeket azután elvesztették. 1495-ben Dobozi Dánfi András nekik adományozta *Donáttornya* birtokát egészen.⁵

E hatalmas birtokok, melyek az egyház embereinek magasztos kötelességeik teljesítését elősegítették, János király uralkodása alatt, magával az egyházzal együtt, roppant sokat szenvedtek. A mohácsi csatában elesett Csaholi püspök helyére Musinai Gerván Jánost nevezte ki Szapolyai a csanádi püspöki székre; de a mint a szerencse elfordult Szapolyaitól, a csanádi püspök is cserbenhagyta őt, s már 1527-ben Ferdinándhoz pártolt át. Ferdinánd is szívesen kinevezte őt ez évi nov. 21-én az általa eddig is bírt püspökségre. Azonban a püspök 1529. május 22-én kimúlt s ekként a püspökség fő nélkül maradt. Ezt az alkalmat arra használta fel a már ekkor protestáns Török Bálint, hogy kifosztotta a csanádi székesegyházat.

Ez 1529. szept. 27-én történt. János király épen Budán időzött. Ide jött hozzá egy hírnök Lippárról, a ki jelentette, hogy Török Bálint azt a 400 lengyel katonát, kiket Szapolyai még Lengyelországból magával hozott, Temesvár alatt szétverte és tökéletesen tönkretette. A hírnök azt is újságolta, hogy Török Bálint, nem elégedve meg e győzelmével, katonáival bevonult Csanádra s ott egyenesen sz. György vértanú székesegyházába ment, melynek sekrestyéjében a mi ezüst és arany edényeket talált, mind összeszedette és Szigetvárra elszállíttatta. Mikor ezeket elmondta, így szólt a követhozó a király: «No ugyan megijárták a balgák; nem hittek nekem, s nem akartak velem tartani. Azt vélték, hogy én a török kezébe akarom őket jut-

¹ *Tört. Tár* 1863. XII. 26. — ² *Uo.* XII. 25. — ³ *Pozsonyi kápt. lt.* Capsa Bud. I. 4. 10. — ⁴ *Sztáray-okl.* II. 463. — ⁵ *Dl.* 20316.

tatni. Nem szánom őket, mert ha velem maradtak volna, ez a pusztulás nem érte volna őket s nem kellett volna ezt a veszedelmet megízlelniök». Akkor nagyon tartotta magát köztünk az a vélekedés — úgymond Szerémi, a kitől ez adatot veszünk — hogy Török Bálint a János király rendeletéből cselekedte ezeket.¹

Így ment veszendőbe a székesegyház kincseinek az a romja, melyet a Dózsa György keresztesei még meghagytak.

A püspöki cím is inkább csak névleges volt a két király viszálykodása közepett. Nem lévén az egyházmegyének valószínűsége, a pápa által megerősített püspöke, a jövedelmeket Fráter György beleegyezésével Perusics Gáspár csanádi várparancsnok ragadta magához. Perusics scardonai születésű horvát volt, Fráter György váradi püspöknek rokona. 1537. körül tette őt csanádi parancsnokká Fráter György,² ki befolyásával azt is kivitte János királynál, hogy a püspökség jövedelmeit azon címen, hogy azokból őrségét ellássa, Perusics hajthassa be. Az alatt a tizenhárom év alatt (1537–1550), míg Perusics volt Csanád parancsnoka, bizonyára többet pusztult a vármegye, mint gyarapodott.

Pusztulását nagyban siettették a törökök rabló becsapásai, melyeket most már senki sem tudott vagy akart elhárítani. 1529. nyarán a belgrádi parancsnok, Bali bég, intézett egy ilyen rablóhadjáratot a Maros és Körös vidékeire. Ellenállás nélkül nyomult előre, fölégette a virágzó községeket s rabszolgául magával hurcolta a lakosokat. Ekkor pusztult el teljesen a püspökség egyik szép faluja, Loránt (a mai Lovrin), melynek jobbágysai mind elfutottak s nem is tértek vissza többé. Harminczkét évig feküdt e falu romjaiban s egy 1561. évi *Adó-lajstrom* ad róla hírt, hogy újra kezdik megúlni. Bali bég átment seregével a Maroson s Basarág falu felé vezette rabló csapatait. Basarág a Jaksics család birtoka volt s épen itt időzött akkor rokonai körében Vida Lukács, nagylaki várnagy. A törökök felgyújtották a falut, a lakosokat összefogdosták s Vida Lukácsot is feleségével együtt rabságra vitték. Egy alig

---

¹ Szerémi 266. — ² Istvánfi 230. A *Magy. Orsz. Eml.* I. 587. l. szerint Perusics 1536-ban még Nyrwar (italán a valkómezei Wyrwar vagyis Vervár) parancsnoka.

három hónapos kis csecsemőjüket ott felejtették az égő házban; a keserves sírásra egy emberséges török katonának megessett a szíve, bement az égő házba s bölcsőstül együtt kivitte a gyermeket az utcára, azután ott hagyta. Mikor a törökök elvonultak, az elhurczolt anyának testvére, Fodor Ferencz dombegyházi lakos magához vette a kis fiút, dajkát fogadott mellé s így mentette meg őt az életnek. Az árva kis fiúról, kit Jánosnak neveztek, minthogy szülei a rabságban elpusztultak, nem feledkezett meg a Jaksics család; Jaksics Péter özvegye, Csáki Katalin — az 1514-ben szörnyű halállal kimúlt Csáki Miklós püspök nővére — felkarolta őt, s mikor fölcseperedett, beküldte a gyulai iskolába, hol jeles tehetségeivel nagyon kitűnt. Ebből a kis fiúból, kit a Jaksics család akkor sem hagyott el, midőn a Péter özvegye meghalt, mert további kiképzetéséhez s külföldi tanulmányaihoz a költséget Jaksics Márk nagyműveltségű leánya, Anna, Losonczy Bánfi Gáspárné, majd Kendi Antalné adta, lett a XVI. század nagyírú tudósa, Basarági Vida János, ki mint sárospataki tanár 1575. április 12-én halt meg.¹

Nem elég, hogy a török pusztította a vármegyebeli nemesség birtokait, maguk a nemesek is felhasználták a zavaros időköt, hogy egymás vagyonában mennél több kárt tegyenek. Napirenden voltak most is a nemesi hatalmaskodások és erőszak-tételek, sőt talán inkább, mint azelőtt. János király egyre-másra küldözgette rájuk parancsait, hogy egymás birtokainak dűlásá-

¹ *Basarági Vida János* (vagy mint hibás névvel ismertebb: *Balsaráti Vítus János*) életrajzi adatai meglehetősen össze vannak kuszálva. Bod Péter (*Athénás* 19) szerint Dombegyházán született 1529-ben s a «Balsaráti» nevet annak emlékéül vette föl, hogy Basarágon nevededett. Úgyde ez az előnév inkább arra mutat, hogy itt született. Csakugyan még 1563-ban, az országos levéltárban őrzött *Tizedlajstrom* szerint, Basarágon találjuk Vyda Mihályt, ki ott meglehetősen gazda (termése 22½ kepe búza); Fodor nevű jobbágy nincs ott egyetlen egy sem. Ellenben Dombegyházán él még ekkor Fodor Ferencz is, a hírneves férfit nagybátyja, s rajta kívül Fodor Mihály és Fodor Demeter földesgazdák is dombegyházi jobbágyok. Igaz, hogy 1529. és 1563. közt 34 esztendei időköz van; de figyelembe véve a magyar jobbágyság conservativismusát, melylyel ragaszkodott ősi tűzhelyéhez, s ha az egyszer elpusztult, újra visszatért oda s fölépítette, majdnem bizonyosnak látszik, hogy a Vida család állandó lakóhelye Basarág volt és nem Dombegyháza. Jaksics Péternek az özvegye sem volt *Anna*, mint az életrajzírók állítják, hanem Csáki *Katalin*, ki három fiút szült: Demetert, Miklóst és Jánost; Anna nevű leánya nem volt neki. L. *Kolozs-*

tól s elfoglalásától tartózkodjanak; 1529-ben Porkoláb Tamás gyulai várnagynak és Ispán Boldizsár alvárnagynak parancsolja meg, hogy a Kamarjai Vitéz László Mágócs birtokához tartozó földeket, melyeket elfoglalva tartanak, azonnal bocsássák vissza a tulajdonosnak.¹ 1536. július 13-án Csanád és Békés vármegye törvényszékéhez küld erős parancsot, hogy azon hatalmaskodások ügyében, melyeket Martonosi Pestyéni Gergely, Eperjesi Patócsi Miklós és más környékbeli nemesek a nyúlzigeti apácza Királyság és Donáttornya birtokain elkövettek, tartsanak vizsgálatot. A hatalmas szomszédokat ütlegetésekkel, emberölésekkel, gabnaneműek elhordásával stb. vádolták.²

A vérontás nem tartozott a ritkaságok közé; a 22 éves Mágócsi Gáspár 1536-ban a csanádi káptalan egy mágócsi jobbágját, mert ez juhait az ő földjein merte legeltetni, egyszerűen leszúrta.³

De a legközönségesebb hatalmaskodás volt mégis a mások földjének elfoglalása. E tekintetben nagyon sok a panasz. 1536-ban Jaksics Márk foglalja el a kétlaki Szombathely határában fekvő «Holt-Maros általvalórétet», mely az aradi káptalan tulajdonát képezi.⁴ 1546-ban Mágócsi Gáspár és Tamás az apácza Donáttornya birtokához tartozó 12 hold földet veszik el erőszakkal s a magoké gyanánt míveltetik.⁵ Szegi Dóczi Miklós pedig az apácza Donáttornyára és Királyságra vonatkozó okleveleit keríti valahogy kezére s nem is akarja visszaadni.⁶

Hallatlan erőszakoskodás volt az is, melyet Perényi Péter, temesi főispánsága idején, elkövetett. Ez a nagyralátó főúr elkeseredett ellensége volt eleinte Szapolyainak: üldözte, rontotta azokat is, kikről tudta, hogy János királynak a párthívei. Jaksics

monostori convent lt. Comit. Csanád nro. 16. De igenis volt Anna nevű leánya Jaksics Márknénak, Polixéna asszonynak, kit (t. i. Polixénát), ha világosan nem volna szó Jaksics Péternéről, inkább volnék hajlandó tartani a Basarági Vida János első pártfogójának, mint Csáki Katalint, kihez Jaksics Annát, előbb a Bánfi Gáspár, majd a Kendi Antal özvegyét, nem fűzte olyan mély kegyelet, hogy Basarági Vida János taníttatásának ügyét magára nézve kötelező örökségnek ismerhette volna. — ¹ *Keglevics lt. Com. Csanád fasc. 1. nro. 11.* — ² *Acta monial. Poson. fasc. 55. nro. 23.* — ³ *Keglevics lt. Com. Csanád fasc. 1. nro. 13.* — ⁴ *Kolozsmonostori lt. Com. Csanád nro. 17.* — ⁵ *Acta monial. Poson. fasc. 64. nro. 63.* — ⁶ *Uo. Misc. fasc. 44. nro. 39.*

Márk és családja mindvégig lelkes híve volt Szapolyainak; maga Márk résztvett 1526. október 14-én a tokaji értekezleten, mely előkészítette a Szapolyai királyságát.¹ A mint onnan nagylaki várába visszatért, Perényi ráküldte vitézeit s elfogatta a mi rosszat sem sejtő Jaksics Márkot. Katonái Temesvárra hurczolták, hol egy bűzös börtönbe záratta. Itt koplaltatta s várta, míg megpuhul. A hallatlan eljárásnak természetesen csakhamar híre ment s nagybefolyású férfiak vetették közbe magukat, hogy Perényi bocsássa szabadon a letartóztatott főurat. Ekkor alkudozni kezdett vele; négyezer forintot kívánt tőle, melylyel szabadságát megválthatja. Mit volt mit tenni, Jaksics Márk ráállott az alkura; felesége, Polixéna, a gazdag római patricius-leány, minden ékszerét és pénzét oda vitette a temesi főispánnak, csakhogy férjét kiszabadíthassa. Perényi a 4000 forintból két ezret tiszta aranyban, két ezret pedig régi magyar pénzben követelt. Ezt a követelését is teljesítették, s Jaksics Márk azután visszanyerte szabadságát.²

Jaksics Márk ez időtt Csanád vármegyének leggazdagabb birtokosa volt. Apjától, Istvántól is már szép uradalmakat örökölt, melyek, minthogy testvérei, Demeter és István korábban elhaltak, az ő kezében összpontosultak. Azután ő maga is nagy gondot fordított birtokai szaporítására. Uradalmainak székhelye Nagylak volt, melyet még elődei megerősítettek várral. E körül csoportosultak a Maros mind a két partján nagyszámú falvai, melyeknek csak egyszerű elősorolása is fogalmat nyújthat a család roppant gazdagságáról. Ime, vármegyénkben ezek voltak a Jaksics-birtokok: Basarág, Bozos, Cserfesz, Csomorkány, Demeng, Fecskés, Fejértó, Fellak vár és város, Iratos, Kecskés, Kenéz, Kerekegyház, Kinged, Királyhegyes, Kis-Szécsény, Kún-Ágota, Mezőhegyes, Munár, Nagyfalu, Nagylak vár és város, Nagy-Szécsény, Rákos, Rétkert, Salánk, Sámson, Szemlek, Szent-Iván, Szikszó, Sziond, Szombathely része, Telek, Torony, Tót-Kutas, Vinga; továbbá ezek a puszták: Asszony, Erdős-Kenéz, Füged, Kenéz, Kerek-Vinga, Tamásháza, Úrnépe és Veres-Vinga. *Arad vármegyében*: Farkastelek egész pusztája, Kasza, Kövesd és Papi részei; *Bács vármegyében*: Fejéregyház és Feketeegyház; *Pest*

¹ *Magy. Orsz. Eml.* I. 10. — ² *Kolozsmonostori ltár.* Com. Csanád nro. 4. és 11.

vármegyében : Félegyháza; *Temes vármegyében* : Fancslok, Hét-Kadar, Jenő, Kakat, Kis-Gyarmat, Lugas része, Péterlaka, Sásvár, Sípszó, s végre *Valkó vármegyében* : Kórógy vára, valamint Kis- és Nagy-Szőlős.¹

Jaksics Márk előkelő családból nősült; felesége, Polixéna, valamelyik római főúri család leánya volt. De ettől nem született gyermeke; hanem annál több leánya. Összesen hatan voltak leánytestvérek: Giovanna (az okiratokban: Zovana), Erzsébet, ki Szegi Dóczy Miklósné lett, Mária, ki Ártándi Kelemenhez ment nőül, Milicza vagy Potencziána, Skolasztika, kit Zeleméri László vett el s végül Anna, előbb Bánfi Gáspár, majd Kendi Antal özvegye. Eléggé is nyugtalanította Márkot, hogy miként biztosítsa leányainak 61 vár-, város-, falu- és pusztából álló uradalmait. Unokatestvérének, Péternek élt ugyan három fia: Demeter, Miklós és János, de ezek nem alapítottak családot s a Jaksicsok nemzetsége kiveszőben volt. Márk azonban mint jó családapa kivitte János királynál, hogy birtokait, ha őt túléli, özvegye örökölhessen. Ennek a legegyszerűbb módja volt az, hogy a Perényi Péter fogságából való kiszabadításra adott összeg fejében, s más címek alatt, Polixénának elzálogosította összes birtokait, mihez a király beleegyezését is kieszközölte. 1536-ban azután azon biztos tudatban hunyta le szemeit, hogy birtokait leányai fogják örökölni.

A Jaksics-fiúk ugyan pört kezdettek az özvegy ellen, de ezt sikerült barátságos egyesség útján elsimítani. Nem is sokáig éltek túl nagybátyjukat: az utolsó volt köztük János, ki a német egyetemeken képezte ki magát, de 1543. elején ő is meghalt s vele magvaszakadt a Nagylaki Jaksics családnak.

Ez időben már a geniális váradi püspök, Fráter György, a kis János Zsigmond királyfi gyámja, sűrű levelezésben állott Ferdinánd királylyal. A mint meghallotta, hogy a Jaksics családnak utolsó férfisarjadéka is meghalt, már 1543. febr. 14-én arra kérte a királyt, adja neki a Jaksicsok gazdátlan uradalmát.² De ezt csak azért sem adományozhatta neki a király, mert Fráter Györgynek a gyámságban társa, Petrovics Péter temesi főispán tette rá a kezét s a jövedelmeket Temesvár várá-

¹ *Kolozsmonostori lt. Com.* Csanád nro. 1, 11, 13, 18, 28. *Com. Tömös* nro. 4. *Dl.* 26686. *Urb. et conscr.* fasc. 11. nro. 41. — ² *Tört. Tár.* 1878. 543.

nak fentartására fordította.¹ Eléggé is szíltta e miatt a fogát a barát, s végre is, ha már ő nem kaphatta meg e birtokokat, arra kérte a királyt, hogy legalább másoknak ne adományozza őket oda. Így azután megmaradt az a reménysége, hogy előbb vagy utóbb mégis csak ő fogja azokat megkapni. 1551. július 27-én a király megköszönte azt a tanácsot, hogy a temesvári várhoz lefoglalt jószágok el nem adományozását ajánlotta neki Fráter György, s meg is ígérte, hogy mindaddig nem fogja azokat eladományozni, míg az ország állapotáról részletesebb értesülést nem nyer.² Azonban Fráter György nem várta be, míg a Jaksics-birtokokra királyi adománylevelet kieszközölhet; 1551. nov. végén, mikor hadaival Lippa ostromára megérkezett, erőszakkal elfoglalta a birtokokat, kiverte belőlük a Petrovics tiszttartóit s a maga embereit állíttatta beléjük.³ De Fráter György egy hónapig sem mondhatta magáénak Csanád vármegye legnagyobb uradalmát; decz. 17-én eltették őt láb alól az idegen zsoldosok, kik politikáját teljesen félreértve, őt egyszerűen csak árulónak tekintették.

Vármegyénk északi részén abban az időben, mikor a Jaksics család már kihalóban volt, egy másik köznemes család kezdett erősen gyarapodni. Mint említettük, a Szeri Pósa-fibirtokokon a Gúti Országok és a Nádasdi Ongorok osztozkodtak meg, nekik adományozta azokat Mátyás király. A Nádasdi Ongor család szolgálatába került a baranyavármegyei származású nemes Nagyváti Mátyás deák, ki hű szolgálataival annyira kitüntette magát, hogy Ongor János 1480-ban neki ajándékozta a csanádvármegyei Mágócs és csongrádvármegyei Szent-András falvakban levő birtokrészeit.⁴ Mátyás deáknak fiai nem maradtak; egyetlen leánya volt, Erzsébet; ezt a XV. század utolsó évei valamelyikében nőül vette Nagyváti Porkoláb Márton. Ez, mikor ipa meghalt, feleségével a csanádvármegyei Mágócsra költözött s innentől kezdve «Mágócsi» Porkoláb Mártonnak írta magát. Ő is, felesége is olyan ügyesen gazdálkodtak, hogy egymásután több és több birtok került a kezükbe. Nem sokára majdnem az egész Mágócs az övék volt s ezen kívül még néhány

¹ *Tört. Tár* 1880. 95. — ² *Uo.* 1880. 242. — ³ *Erd. Orsz. Eml.* I. 387., hol a Jaksics Anna özv. Bánfi Gáspárné tiltakozása forog a marosvásárhelyi országgyűlés előtt. — ⁴ *Keglevics lt. Com.* Csanád fasc. 1. nro. 1.

falu a szomszédos Csongrád és Békés vármegyében. De hozzá is kellett látniok, hogy mennél több vagyonuk maradjon, mert az Isten ugyancsak megáldotta őket gyermekekkel. Házasságukból ugyanis kilencz gyermek született: Katalin, János, Ferencz, András, Zsófia, Magdolna, Gáspár, Tamás és Dorottya. Ezek egy része kis korában elhalt ugyan, de annál szebben fejlődtek a többiek, s köztük nagy tehetségével különösen Gáspár tűnt ki, ki már elhagyva a Porkoláb nevet, egyszerűen *Mágócsi* Gáspárnak nevezte magát. Gáspár 1514-ben született s háromszor nősült; első felesége Kecskeméti Patócsi Anna (1548), a második Haraklányi Massai Eulália (1563) s a harmadik Zarándi Horvát Anna (1585) volt. Vármegyénk történetében, később látni fogjuk, mint gyulai várparancsnoknak jutott kiváló szerepe.¹

Maga a vármegye ebben a korban már csak lézengett. Voltak ugyan még szolgabirái és alispánja, de a zavaros idők megakasztották működésüket. Még az 1527. márcz. 24-én tartott budai országgyűlésre, melyet a haza megmentésére célzó intézkedések tétele végett János király hívott össze, Csanád vármegye is elküldötte a maga követeit Körei Ferencz és Fekete Miklós személyében.² 1531. június 29-én pedig János király parancsot küld Csanád vármegyéhez, hogy Békés vármegye nemeseivel és nem nemeseivel, kiket 16 márka büntetés terhe alatt idézzenek meg, az e végből külön kiküldött Pestyéni Gergely országbíró előtt vegyenek föl vallomásokat arra nézve, hogy a nyúlsgzeti apáczák Donáttornya és Királtság birtokai és a csanádi káptalan s özvegy Mágócsi Porkoláb Mártonné Fábiansbestyén és Mágócs birtokai közt hol a határ?³ A vármegye törvényszéke tehát birtokügyekben még mindig nevezetes tényező.

A jobbágyság helyzete is mintha javulna valamicskét a két király versengése közepett. A nemesek is jobban megbecsülik a munkás kezeket, mióta attól kell félniök, hogy a török pusztítása néptelenné teszi birtokaikat. Maga János király elég bőkezű a kedvezmények osztogatásában. 1532-ben, Vitéz László és Mágócsi András s Gáspár kérelmére, ezek Mágócs birtokán

¹ *Keglevics II. Com.* Csanád fasc. 1. nro. 2, 3, 4, 6, 8. és *Com.* Csongrád fasc. 1. nro. 2. — ² *Magy. Orsz. Eml.* I. 129. — ³ *Acta monial. Poson.* fasc. 43. nro. 50.

és Gutina pusztáján letelepülni akaró jobbágyoknak tíz évi adómentességet biztosít.¹ 1533. márcz. 13-án Jaksics Márknak Fellak birtokán lakó jobbágyait s ezek utódait, kik az itteni vár körül szolgálatokat teljesítenek, mindenféle rendes és rendkívüli adófizetés, országos segélyadás és a kamara-nyereség alól örök időkre fölmenti. Megparancsolja tehát kincstárnokainak, valamint Arad vármegye fő- és alispánjának, szolgabiráinak, adórovóinak s szedőinek, hogy e jobbágyokat adófizetésre ne kényszerítsék.² Ezek szerint Fellak ekkor Arad vármegyéhez tartozó helység. 1534. decz. 15-én azonban már mint csanád-vármegyei város kap János királytól ugyancsak Jaksics Márk kérésére vásárszabadalmat; a vásár évenként Mindszentre és Áldozásütörtökre esett, a hetivásár pedig minden vasárnapra.³

1541. szept. 4-én Szulejmán szultán, miután Buda várát elfoglalta, János király özvegyének, Izabella királynénak ünnepélyes athnámét adott, melyben Fráter Györgyöt és Petrovics Pétert a királyfi gyámjaiul megerősítvén, átadta neki Erdélyt Magyarország azon részével együtt, mely Kassától kezdve a Máramarosig és Temes vármegyéig terjedő területet foglalta magában. A királyné elhagyta Budát s Lippára költözött; itt a neki jutott országrész kormányzását megosztotta hívei közt: Petrovics Péterre bízta a Duna és Maros közti földet Temesvár központtal, Fráter Györgyre a csanádi és váradi püspökséget Magyarországnak a Körös és Tisza közötti részével, Czecei Lénárdra Kassa vidékét Felső-Magyarországgal, magának Erdélyt és Máramarost hagyván meg.

Csanád vármegye ettől fogva Erdélyhez tartozott. Már 1542. aug. 16-án Fráter György nagyváradi országgyűlésén jelen volt a királyné birtokában levő nyolcz környékbeli vármegye (ú. m. Arad, Zaránd, Bihar, Békés, Csanád, Csongrád, Külső-Szolnok és Temes).⁴ A nemesség ugyan nehezen tudott beletörődni ebbe a helyzetbe s az 1543. január 6—10. napjain a nyolcz vármegye gyűlése hűséget fogadott Ferdinándnak; a töröktől való félelem azonban elfogadtatta vele a kényszerhelyzetet. 1544. július 2-án már Erdély és a Részek együttesen tartották országgyűlésüket Tordán, s ettől kezdve azután Csa-

¹ *Keglevics II. Com.* Csanád fasc. 1. nro 12. — ² *Kolozsmonostori II. Com.* Csanád nro. 10. — ³ *Uo.* Com. Csanád nro. 14. — ⁴ *Erd. Orsz. Eml.* II. 446.

nád vármegye már csak névleg szerepelt a magyar király birtokában.

Valóban már 1541-ben Izabella királyné parancsol vármegyénk területén. Ez évi nov. 19-én Nagylaki Jaksics Jánost, ki Márk özvegyének nagylaki pinczéjét erőszakkal elfoglalta, törvényszéke elé megidézteti.¹ Ezután egymást követik a királyné rendelkezései Csanád vármegyében. 1542-ben hűtlenség czímén megfosztja Mágócsi Gáspárt Mágócs, Fábiánsebestyén, Algyő és Dócz birtokaitól s ezeket Gáspár testvérének, Andrásnak adományozza.² 1543. június 10-én az özv. Jaksics Márkné és Papi Tódor viszálya ügyében intézkedik, a Fellak és Papi közt volt rév tulajdonjogát illetőleg.³ Június 21-én királyi kúriáját az a hatalmaskodás foglalkoztatja, melyet a csanádi társas-káptalan jenői szántóföldjein a Hodosi Radics Radocza bekényfalvi jobbágysai elkövettek.⁴ Június 24-én a királyné beleegyezését adja abba, hogy Eperjesi Patócsi Ferencz aradvármegyei Csura birtokát a gyulai várnagynak, Sövényházi Mórícz Péternek adományozhassa.⁵ 1546. január 3-án a csongrádvármegyei Szent-László faluban levő részbirtokot, mely a Pecsétes György magvaszakadtával szállott a királynéra, Reszkei Boli Péternek adományozza s őt a csanádi káptalannal beiktattatja.⁶ 1547. április 14-én megerősíti a csanád vármegyei Fellak város jobbágysainak adómentességét.⁷

De az ország kétfelé szakításával megkezdődnek egyszersemind a hűtlenség esetei s az ezekből folyó vagyoneklkobzások. Még ugyan csak itt-ott látunk ilyen eseteket; de később azután se szere, se száma ninesen az átpártolásoknak. Fentebb már említettük, hogy 1542-ben Mágócsi Gáspár is elvesztette ily módon javait. 1547. márczius 27-én Telegdi László és György követik el a hűtlenség vétkét, minélfogva összes javaikat, köztük Makó városában és Tárnok faluban levő részeit elveszítik.⁸ Főbenjáró bünt követ el Nagyállói Lőkös Farkas is, s ezért 1548. aug. 8-án ő is elveszti összes birtokait, köztük Kasza-Pereket is.⁹

¹ *Kolozsmonostori lt. Com.* Csanád nro. 6. — ² *Múz. kézír.* fol. lat. 2201. 6. l. — ³ *Kolozsmonostori lt. Com.* Tömös nro. 12. — ⁴ *Gyulafejevári lt. Cista Colos.* fasc. 5. nro. 10. — ⁵ *Múz. lt.* — ⁶ *Br. Harruckern lt.* fasc. X. nro. VI. 3. — ⁷ *Kolozsmonostori lt. Com.* Csanád nro. 8. — ⁸ *NRA.* fasc. 933. nro. 18. — ⁹ *Uo.* fasc. 1098. nro. 6.

Ha valamelyik családban két vagy több testvér volt, ezek rendszeren úgy osztották meg a szerepeket, hogy az egyik a német, a másik az erdélyi párthoz szegődött. Így azután, ha az egyiknek elvették a jószágait, megkapta a másik; vagy ha nem is kapta meg, legalább megmaradt az ő része. 1549 jún. 28-án Nagylucsei Dóczi Miklós és Gábor, kiknek elődei, mint tudjuk, a Maros mellékén nagy birtokosok voltak, előadták Ferdinándnak, hogy a Temesvártól nem messze fekvő Zádorlakai vár, mely atyjukfiáé, Dóczi Lászlóé volt, de ez elhalván, idegen kézre jutott, Izabella királyné tartományában van, s ha nem akarják végkép elveszteni, egyiküknek a lakását oda kell áthelyezni. Ferdinánd király tehát megengedi, hogy Dóczi Miklós a maga fiát Izabella királyné szolgálatába adhassa, s Miklós vagy Gábor, már a hogyan megegyeznek, míg a dolgok másként alakulnak, Zádorlaka várában, Izabella királyné felsősége alatt lakhassék; de oly föltétel alatt, hogy egyikőjöknek azokon a birtokokon kell laknia, melyek a Ferdinánd királyságában vannak s mind a ketten hívek maradjanak ő hozzá.¹

De e korszak a jobbágyság történetében is nevezetes fordulatot képez. A nemesség belátta, hogy az 1514-iki törvény továbbra fenn nem tartható, s 1547-ben bűnbánólag elismerte, hogy «méltán sujtja ugyan Isten a nemzetet egyéb bűnei miatt is, de különösen azért, hogy a jobbágyságot rabszolgaságra kárhoztatta; s hogy kiérdemelje az ég bocsánatát», felszabadította ezt az örökös szolgaság alól s bizonyos föltételek alatt megengedte a szabad költözködést. Azonban a török hódítás torkában levő vármegyéknek, köztük Csanád vármegyének is, jobbágysága nem sok hasznát látta már e törvénynek. Egy-két adat mutatja, hogy a jobbágyság egyszer-másszor itt is urat cseréltek. 1540. körül, még János király életében, a csanádi káptalan Nemes-Keresztúr birtokáról költözik át egy jobbágyság a társaskáptalan Pap-Keresztúr birtokára;² 1549. november 21-én pedig arról értesülünk, hogy Petrovics Péter az összes donáttornyai rácz jobbágyságokat áttelepítette a maga birtokára, a temesvármegyei Rudnára.³

¹ NRA. fasc. 1663. nro. 28. — ² *Gyulafejevári lt. Cista Colos.* fasc. 5. nro. 9. — ³ *Acta monial. Poson.* fasc. 44. nro. 40. és fasc. 58. nro. 58.

E korban ugyanis Csanád vármegyét már nagyon megszállották a rácok. A Jaksics család, mely mindvégig megőrizte nemzetiségét s fentartotta délvidéki rokonaival az összeköttetést, majdnem minden birtokaira szerbeket telepített. Így már 1506-ban Szécsényben Ivanics Rajó, Dragusevics Szejeo, Kasszajkovics Jakab, Kazajlovics István, Vitomerovics Gyurka, Vakassovics Radoszáv, Drugas Vokasov; Kerekegyházán Rádován Rájo, Bojo Nema, Vladko Radován stb. nevű jobbágységekkel találkozunk.² Az 1560. és 1563. évi *Tizedlajstromok* már 22 rác helységet találnak, a még előbbi évekből származó török *Defterek* pedig 38 helységben sorolnak elő rác lakosokat.

Azonban azért még mindig a magyar elem a túlnyomó vármegyénkben. Csakhogy el van jóformán egészen hagyatva. A gazdagabb nemesség elmenekült felsőbb vidékekre; püspöke sem volt a népnek olyan, ki méltóan megülte volna helyét, a papság többi része pedig, nem lévén erélyes főpásztor, több-ízben semilyen sem, nem fejtette ki azt a tevékenységet, melyet az egyház fenmaradása megkívánt. Nem csoda azután, hogy a hitújítás, mely nyugat és észak felől hozta be vármegyénkbe a gondolatszabadságot és a nemzeti nyelvnek az iskolában és a templomban való érvényesítését sürgető eszméket, már ebben a korban erős hódításokat tett vidékünkön.

Mint egy más fejezetben látni fogjuk, Békés vármegye felől Brandenburgi György őrgróf pártfogásának köszönhette gyors terjedését a reformáció; Szeged felől pedig Abádi Benedek és Szegedi Kis István reformátorok működése kezdte felrázni a népet abból a zsibbasztó álomból, melyet a minden iránt érzéketlen szolgaság és a minden szabadabb érzésnek szárnyát szegő röghöz-kötöttség borított szemére.

De a reformáció terjedésének nagyban kedvezett a török veszedelem is, mely vármegyénket eltörölte az ország térképéről, s lakosait, másfél századnál hosszabb ideig tartó, prédájává tette egy erkölceivel és törvényeivel merő ellentétben álló katonai hatalomnak.

Hogyan jutott Csanád vármegye a török uralom alá, azt a következő fejezet fogja elmondani.

¹ *DL.* 22886.

X.

A PUSZTULÁS.

Fráter György politikája. — Izabella királyné és Petrovics. — Csanádot Cserepovics Miklós ostrom alá fogja. — Az ostrom lefolyása. — Nopsiczi Varkocs Tamás fölmentő hadjárata. — Kászim basa visszavonulása. — A diószegi értekezlet. — Izabella és Petrovics törekvései. — Csanád új parancsnoka. — A vár fenyegetett helyzete. — Szokoli Mehemet hadjárata. — A déli részek veszedelme. — Fráter György utasítása. — Becse és Becskerek eleste. — Csanád vára megadja magát. — A környékbeli kastélyok. — Losonczy István fellaki kalandja. — Temesvár bukása. — A Maros-vidéket birtokába veszi a török. — Az egyházi intézmények megszűnése. — Az aradi káptalan. — A csanádi káptalan uratlanná vált birtokai. — A vármegye összeomlása. — Csavargók. — Gyula vár helyzete. — Mágócsi Gáspár és katonái. — A gyulai kapitányok a csanád-vármegyei birtokokat elfoglalják. — Bornemisza Benedek zsarolásai. — Kerecsényi László és Csanád vármegye. — A kapitányok birtokai. — Az adórovás. — Az adó behajtása. — Az egyházi tized. — Rácز falvak. — Hűtlenségek és vagyonelkobzások. — A Telegdi család. — A Makófalvi Makó család magvaszakadása. — A Jaksics-birtokok. — Zay Ferencz és társai birtokszerzése. — Török foglyok. — Baromtenyésztés. — Új települések. — Körút a vármegye területén. — Csanád vármegye helységeinek sorozata.

Az a merész és végeredményében szerencsétlen politika, melyet Fráter György a törökkel szemben követni megkísérelt, áldozatul kívánta Csanád vármegyét s vele együtt az egész Dél-Magyarországot. Csodálatos, hogy olyan kiváló tehetség, a minő a barát volt, nem látta be, hogy a kétszínűség játéka, melylyel a török veszedelmet eltávoztatni akarta, pillanatnyi menekülést biztosíthatott ugyan, de épen nem lehetett alkalmas a török hódítás megakadályozására.

A nyírbátori értekezleten, 1549. aug. 1-én, Fráter György Ferdinánd király biztosaival megkötötte a szerződést, melynek értelmében Izabella királyné s János Zsigmond átadta Erdélyt

és a tiszántúli részeket Ferdinándnak. A titokban tartott egyesség eljutott a szultán fülébe is, ki erős parancsot küldött Izabella királynéhez, Petrovics Péter temesi főispánhoz s az erdélyi rendekhez, hogy az áruló Fráter Györgynek ezentúl senki se engedelmeskedjék, hanem őt lánczra verve, vagy, ha élve elfogni nem lehetne, legalább fejét küldjék a portára; s ezentúl mindenki csak a királyné és Petrovics parancsaira hallgasson, kiket a szultán továbbra is biztosított a maga pártfogásáról.¹

Izabella és Petrovics, kik uralmukat csak a török porta segítségével vélték fenttarthatónak, a szultán rendeletére fegyverre szólították híveiket. A királyné Losonezi Antalt és Patócsi Ferenczet bízta meg a seregyűjtéssel, s e mellett a budai basát is segítségre szólította fel. Petrovics az általa igazgatott délvidéken s a Szerémségen gyűjtötte össze a ráczokat s az oláhokat a maga táborába. Ezzel a sereggel azután a Maros mentén Izabella királyné hadainak támogatására Erdélybe sietett.

De egy jelentékeny hadosztályt Cserepovics Miklós nevű rácz vezérére bízott, azzal az utasítással, hogy foglalja el Csanád várát, mely a Fráter György kezén volt. Csanád vármegyének azonban egy jó része, a Jaksics-birtokok, élükön Nagylak várral, már régibb idő óta Temesvárhoz voltak kapcsolva, s a rácz jobbhágyok, kikkel meg volt rakva az egykori Jaksics-uradalom, szívesen hallgattak a szintén rácz származású Petrovicsra.

Cserepovics könnyű szerrel foglalta el azokat a kisebb kastélyokat, melyek ez időtájt vármegyénkben emelkedtek. Egymásután kezébe kerültek Szárafalva, Bessenyő, Perjémes, Oroszlános s a Maroson túl Makó és Tömpös kastélyai. Úgy hogy 1550. szeptember vége felé minden erejét Csanád városa és vára ellen fordíthatta.

Csanád várának még mindig a horvát Perusics Gáspár, a Fráter György atyafia volt a parancsnoka. A vár nem volt valami jól fölszerelve s élelemmel is meglehetősen szűkön látták el, úgy hogy sokáig nem igen nézhetett szemébe az ostromnak. De Perusics bízott abban, hogy vagy a Ferdinánd vezéreitől, különösen Báthori Andrástól, ki ekkor Eger és Szolnok közt táborozott, vagy Fráter Györgytől majd csak érkezik segítség, mely őt fölmenti az ostrom alól.

---

¹ Horváth Mihály, *Fráter György* 1872. kiad. 257.

A Cserepovics ráczai mindenekelőtt a falakon kívül eső várost égették föl. A lakosok ekkor a várba menekültek. Az első ostromot szerencsésen kiállották s szept. 25-ike táján visszaverték a támadókat.¹ Négyezernél több rácz volt akkor a Cserepovics vezérlete alatt; s október első napjaiban erősen törették a várat. «A rácság — írja Losonczy István 1550. október 1-én Nádasdi Tamásnak — ismét elégette Csanádot az városát, az várat víjják; meg nem vehetnék, ha élések volna, az mint az Perusics szolgálja mondá, kivel tegnap beszélék, ki onnét belől jött. Kinestartónak (Fráter Györgyöt érti) emberei egy jű, más megyen éjjel-nappal gróf uramhoz, Báthorihoz az Csanád segítségért.»²

Október 4-én már megüzenték az ostromlottak Báthori Andrásnak, hogy a vár is leégett s most már csak kebelük képezi a bástyát. Ha tíz nap alatt segítséget nem küld, mint-hogy egészen kifogytak az élelmi szerekből, a várat fel kell adniok.³ Október 10-én már törökök is csatlakoztak a Csanádot ostromló ráczokhoz; ezek szegedi, szerémi és belgrádi törökök lehettek, mert a budaiak, székesfejeváriak és esztergomiak másfelé voltak elfoglalva.⁴

Fráter György sok sürgetése után belátta, hogy a csanádiakat nem fogják a Ferdinánd vezérei kisegíteni, minthogy Szolnoknál lekötve tartja őket a török. Ferdinánd sem igen merte a békét fegyveres beavatkozással megszegni, s így a budai basa, Kászim bég, kit Izabella segítségül hívott, Szeged felől, a Maros mentén, a ráczokra hagyva Csanád vár ostromát, akadály nélkül nyomulhatott Erdélybe. Már október 4-én mintegy két mérföldre állott Lippától.

Fráter György ekkor a váradi várparancsnoknak, Nopsiczi Varkocs Tamásnak, ki egri állomásáról távozva a váradi püspök szolgálatába állott, megparancsolta, hogy összegyűjtván a környékbeli népet, induljon meg azonnal Csanád fölmentésére.⁵

¹ Verancsics Antal, *Munkái* VII. 108. — ² *Tört. Tár* 1881. 379. —

³ Verancsics VII. 126. — ⁴ *Uo.* VII. 131. — ⁵ Gróf Salm Miklós 1554. okt. 4-én Egerből írja Nádasdi Tamásnak: Obsessum est Chanad per Rascianos, Passa Budensis cum suis copiis ad duo milliaria progressus est versus Lyppam. Thomas Warkos congregatum habet exercitum, colonis undique convocatis, ad propulsandos vero Thurcas et Rascianos invalidum. *Nádasdy II.*

Varkocs megvárta előbb, míg a budai basa elvonult, s csak azután indította útnak meglehetősen szedett-vedett hadait. Éjjelnappal tartó utazás után a legnagyobb csendben érkezett meg Csanád alá. Itt alkalmas embereket választott ki, a kik Perusicsnak hírül adják, hogy megérkezett seregével, s egyszersmind tudják meg az ő tervét is. Már késő este volt, s Varkocs kémei belopódzván az ellenség táborába, töviről-hegyire mindent kifürkésztek s hírül hozták, hogy a ráczok nem is sejtik a segítő-sereg megérkezését. Felállította azután hadait még virradat előtt; az első oszlopba nagyszámú gyalogságot helyezett el, néhány válogatott lovassal, a másik oszlopba a gyalogság többi részét állította, mely balról egy dombnak támaszkodott, jobbról pedig a lovasság által támogatott, maga a vezér a középen foglalt helyet. Hajnali négy órakor mind a három felől megszólaltak a kürtök, s ráűtöttek a mit sem gyanító ráczokra, kiknek annyi idejük sem volt, hogy összeszedelőzködhetek volna.

E közben Perusics a várból övéivel is kirohanást intézett, úgy hogy a Cserepovics emberei, két tűz közé szorítva, eszevesztett futásnak eredtek. Rémitő vérengzés következett; 2500 rácz életét veszlette, mintegy négyezret összefogdostak, nagyrészt fegyelmezetlen szántóvető embereket, kik soha háborúban nem voltak azelőtt s most fegyvereiket elhánnyva, kegyelemért rimáncodtak.¹

Varkocs ekkor egymásután visszafoglalta Nagylakot, Csályát, Makót, Egrest és Oroszlánost,² s a temesi főispán birtokait egész Temesvárig elpusztította. Csanád felszabadításán kívül e sikeres hadjáratnak más nevezetes eredménye is lőn; Kászim budai basa megijedve, hogy Varkocs a Maros völgyén hátha fogja őt, s így két tűz közé szorul, a mily gyors menetben csak tehetette, visszafordult s Szegedre húzódott. Varkocs azonban eleget tévén kötelességének, a Fejér-Körös mellékére vezette seregét, s ekként a Maros vidékét fedetlenül hagyta. Ezt az Arad körül visszamaradt török csapatok arra használták fel, hogy e várost, nagyszerű templomával együtt, a földig lerombolták.³ E vállalatuk sikerére olyan vérszemet kaptak, hogy Csanádot is be akarták venni; de minthogy az idő késő ősze

¹ Brutus III. 402, 403. — ² Veranesics VII. 147. — ³ Uo. VII. 168.

járt, e tervüket abbahagyták, s megelégedtek azzal, hogy Nagylakot és Csályát megszállták s beléjük török őrseget raktak. Nagylak parancsnoka Kamber bég lett.

1550. november hó második felében véget ért a hadjárat; és bár a rácok széjjel voltak szórva, s Csanád vára felszabadult, mégis az emberek szívét aggodalom töltötte el. A török már ekkor megvetette a lábát Csanád vármegyében.

A következő évben be kellett látnia Ferdinándnak, hogy Erdélyt és a Tiszántúlt fegyver nélkül nem veheti birtokába. Ugyanazért a Fráter Györggyel Diószegen, 1551. február 3-án tartott értekezletre azzal az utasítással küldötte ki biztosait, hogy minden áron kössék meg véglegesen a szerződést Izabella királynéval és Petrovicscsal.

A királyné azonban kivitte Konstantinápolyban, hogy márczius első napjaiban a szultán követet küldött Erdélybe s erős parancsot intézett a rendekhez, hogy a királyné fiát azonnal koronázzák meg, Bece és Becskerek várakat bocsássák át a töröknek s 50,000 forint adót küldjenek a portára. A királyné e rendelet végrehajtása végett gyűlést hirdetett Gyula-Fejérvárra, Petrovics pedig a délmagyarországi nemességet hívta össze Temesvárra, hogy a szultán parancsát velük is elfogadtassa. Fráter György ekkor minden igyekezetét arra fordítá, hogy mind a két gyűlést megghiúsítsa; egy csapat zsoldos katonát küldött a Petrovics jószágainak pusztítására, minek következtében ez fegyvert fogni kényszerült s nem tarthatta meg a temesvári gyűlést. Hasonló módon húzta keresztül Fráter György az Izabella királyné számításait is.

Ez időtájt Csanád vára új parancsnokot kapott. Perusics a Fráter György seregében egy hadesapatnak lett a vezérévé, s helyét Csanádon Nagy Péter foglalta el. Május vége felé Fráter György azt az értesítést vette, hogy Petrovics Erdélybe szándékozik betörni. E hó 24-én meghagyta tehát a csanádi őrségnek, hogy ha a rácok megmozdulnak, tüstént támadja meg őket hátban és minden lehetőit elkövessen, hogy őket visszatartóztassa. Ez be is következett, úgy hogy Petrovicsnak seregével vissza kellett térnie, s már ekkor elhatározta, hogy Csanádot hatalmába keríti. Ekkor azonban Fráter György Török Jánost, Török Bálint fiát, és Palatics Jánost, kiknek nagyobb számú csapataik voltak, bírta meg, hogy a sebesiek-

kel egyesülve azonnal a csanádiak segítségére siessenek, a mint a szükség úgy hozná magával.¹

Erre Petrovics a szegedi, nagylaki és csályai törököt biztatta fel, hogy segítsék őt Csanád elfoglalásában; maga is újra megindult Temesvárról.

A csanádi várparancsnok azonnal jelentést küldött Váradra a dolgok veszedelmes fordulatáról. Váradon Fráter György Pázmány Péter udvarbirót s Bartakovics János várnagyot hagyta; ezekhez intézte Nagy Péter május 29-én magyar nyelvű levelét, melyben segítséget sürgetett. «Ez mai napon a törökök reám jövének naszádokkal, és az hajókat mind elvivék . . . . Mostan az uraim² velek harczolnak. Továbbá mikorontan immár az harc meg lőtt volna, mostan alá térének, jóllehet bizony az harcban az uraimnak kinek lovát lőtték el, némelyeket megsebesítének, némely meg is holt benne, azonképen az törökökben is sokan elhullottanak. De általán fogva az bizony dolog, hogy mindjárt ez Csanádot megszállják és ezt hátra nem hagyják; az törökök innét osztán Erdélyben mennek az mi kegyelmes urunkra (t. i. Fráter Györgyre)». A várnagy azt is írja, hogy egy embere érkezett Temesvárról, ki hírül hozta, hogy Petrovics is táborba szállott s már egészen Szent-Péterig haladt; onnan egyenesen Csanád alá szándékozik.³

Június végén azután Izabellával sikerült az egységet megkötni; Petrovics is átadta Temesvár, Lippa, Beeskerek és a kezén volt többi várakat, melyekért kárpótlásul a munkácsi uradalmat kapta. A várak átvételére az egyik biztos, Báthori András küldetett ki egy hadosztályal.

Azonban a szultán Erdély elfoglalása miatt roppant haragra gyúladt, s Szokoli Mehemet ruméliai beglerbégnek azonnal parancsot adott, hogy seregével Erdélybe törvén, Ferdinánd hadait űzze el, Izabellát pedig János Zsigmond herczeggel helyezze vissza. Fráter Györgynek pedig és a rendeknek szigorúan meghagyta, hogy a királyfit tartóztassák vissza országukban, míg hadai megérkeznek, mert különben mindnyájokat kardra hányatja.⁴

---

¹ *Tört. Tár* 1880. 78. — ² *Uraim* alatt a várban volt nemeseket érti. — ³ Szalay Ágoston, *Négyszáz magyar levél* 82. — ⁴ Horváth, *Fráter György* 297.

Fráter György újra elámította a törököt, bár ezt az eljárást Ferdinánd király épen nem helyeselte. Petrovicsot vádolta be a szultánnál, hogy ez az áruló, ő maga pedig mindig hűséggel viseltetett a magas porta iránt. Hogy csakugyan Petrovics az áruló, azt mi sem mutatja világosabban, mint hogy a kezén volt várakat átadta a németnek. Ajándékaira elhítte neki a török, hogy ő csakugyan ártatlan s a már útban levő Mehemet beglerbég azt írta neki, hogy arcát szeplőtlennek találták a hatalmas török császár, a szandsákok és igazhitűek, mivel hogy az adót a fényes portára megküldötte.

A beglerbég Péterváradról mintegy 80,000 emberrel indult meg s szept. 7-én Csurognál kelt át a Tiszán. Az volt a célja, hogy Becsét, Becskereket elfoglalja, Csanádot megszállja, s azután innen Szolnok megostromlására vonul. Útjában azzal igyekezett a népet a maga részére hódítani, hogy a török császár nevében teljes szabadságot ígért neki. Erre a rácز paraszt-ság tömegesen meghódolt a beglerbégnek. «Az elnyomott, szegény nép — írta a királynak Fráter György — könnyen elhiszi az efféle ígéreket, az levén minden óhajta, s nem gondolván meg, hogy a töröknél még súlyosabb szolgaságba esik. Ily elszakadásra mi magunk adunk okot, miután a parasztokat oly annyira nyomorgatjuk, hogy feleségeiken s gyermekeiken kívül már alig mondhatnak egyebet sajátjoknak, s e mellett rajtuk még mindenféle kegyetlenségek is elkövetetnek.»¹

A Petrovics által üresen hagyott Temesvárnak még nem volt kinevezett parancsnoka s itt Báthori András volt kénytelen vesztegelni, úgy hogy egyáltalában nem láthatott utána a sereggyűjtésnek. «Bizony nem hiába sívom-rívom vala én — írja Temesvárról szept. 16-án Nádasdinak, — hogy temesvári ispánt tegyetek, mert ha most itt volnának az ispánok, én mind Máramarostól fogva felvehettem volna az népet, kit akasztással, kit jószágfoglalással kiserítettem volna; most egy nihány ezer emberrel jődögélnék az segítségre. De meglátja kegyelmed, ki leszen, az ki felviszi az vármegyéket. Im én igen őrzöm itt az kaput, mint egy Merő Mihály, csak mit használjunk vele; de filek rajta, hogy mihelt Becsét meg viszi, az Tiszát megszabadítja, Araesa nála líszen, Galád, Becskerekeibe sem be, sem ki senki

¹ *Tört. Társ.* 1881. 51.

nem mehet. Nem fog Tömösvárra jönni, hanem Csanádot elüti s Lippára jó, Temesvárt hátra hagyja. Mikor Lippa övé líszen, az Maros víziül vesztég ülhet, Tömesvár sem hé, sem hideg nem líszen, mint az kovács anyjáé, az töröknek penig szabad uta líszen az Tiszán Szegedig, az Maroson Lippáig, Lippáról Erdélre. Azírt az mennyire Temesvárat oltalmazni kell, sokkal inkább szükös volna az níp felvétel és az segítség.»¹

Fráter György előtt is tisztán állott a helyzet. Szept. 15-én írja Ferdinándnak, hogy a szegedi szandsák is a beglerbéghez csatlakozott. Tervük az, hogy Becsét és Becskereket kiostromolván, azonnal Csanádot foglalják el; ha ezt beveszik, Váradig tárva-nyitva előttük a vidék s szabadon pusztíthatják. Innen átkelnek majd a Tiszán s a budai basával Szolnok ostromára egyesülnek.²

Két nap mulva azonban — úgy látszik — teljesen biztos forrásból, a felől értesült, hogy a mint a beglerbég elfoglalja Becsét, Becskereket és Csanádot, Szegedre vonul vissza s végképen kitakarodik az országból. Azonnal levelet írt tehát Nagy Péter csanádi várparancsnoknak, melyben meghagyja neki, hogy a mint a beglerbég Csanád alá megérkezik, minden legcsekélyebb ellenállás nélkül nyissa meg előtte a vár kapuit s bocsássa be a törököket.

A csanádi várparancsnok természetesen meglepetve olvasta a levelet. Azonnal átküldötte másolatát Temesvárra Báthori Andráshoz. «Lássa tehát és ítélje meg nagyságod — így írt neki — ha vajon megtehetem és becsületemmel megfér-e, hogy e tekintetben uramnak, a főtisztelendő kincstartónak megbízását elmulasztaszam vagy pedig parancsolatjának engedelmeskedjem s annak eleget tegyek.»³ Valószínű, hogy ekkor már Báthori sem tehetett egyebet, mint hogy hagyta a dolgokat a maguk rendje szerint végbemenni.

Szept. 15-én már Becsét ostromolta a beglerbég. Tinódi Sebestyén szerint:

Ám ott negyed napig kétfelől rontatá,
Szentannai Tamás király hadnagya vala,
Jó Figedi Gábor benn porkoláb vala,
Kit beglerbég hitre hozzá hivatott vala.⁴

¹ *Nádasyd lt.* — ² *Tört. Tár* 1880. 270. — ³ *Csanádm. Rég. és Tört. Társ. Évk.* I. 40., hol Karácsonyi János becses dolgozata olvasható «Mikép jutott Csanád vármegye a török uralom alá?» — ⁴ *Régi Magyar Költők Tára* III. 37.

Megesküdött, hogy semmi bántódásuk sem lesz. De mikor a vár átadására nagy ígéretekkel sem bírhatta rá a várnagyokat, esküje ellenére letartóztatta őket. Azután a várat egész erejével megrohanván, bevette, s az őrséget, a két parancsnokkal együtt, szept. 19-én leölette.¹

A következő napon Báthori András elhagyta Temesvárt, hogy a vármegyék nemességét mihamarább Lippa alatt egybe gyűjtse.

Szept. 21-én a becskerei őrség, melynek egy része megfutott, másik megmaradt része fellázadt, kardesapás nélkül megadta magát.²

Innen szept. 28-án Csanád alá érkezett Mehemet beglerbég. Nagy Péter parancsnok, nyert utasításához képest, eléje ment s a vár kulcsait egyetlen ágyúlövés nélkül átadta neki. A beglerbég pár napi pihenőt rendelt Csanád alatt hadseregének s a birtokába vett vár parancsnokául kinevezte Uláma basát.³

Ilyen könnyű szerrel jutott a török kezére Csanád, s ezzel együtt megkezdődött a szomorú emlékü török uralom is vármegyénkben.

Csanád várának bukásával egymás után hagyták el az őrségek a környékbeli kastélyokat. Még Becskerek eleste előtt, szept. 18-án adta meg magát a beglerbégnek Aracs; egymásután estek el azután Galád, Bessenyő, Nagylak, Fellak, Egres, Horogszeg, mind a mi vármegyénkben vagy legalább határszélein, Csálya, Zádorlaka, Bodorlak, Eperjes és Pálélése Arad vármegyében, úgyszintén a távolabbi Csák, Kis-Somlyó és Ilyéd (Illadia).⁴

Roppantul megijedtek a lippaiak is, hogy most már rájuk kerül a sor. Az itteni raguzai kereskedők tehát követeket küldöttek a beglerbéghez Csanádra s városukat felajánlották neki. Erre a már hazafelé indulni óhajtó török vezér megváltoztatta szándékát s csakugyan Lippa alá vonult, hol Báthori hadserege, Becse, Becskerek, Nagylak, Csanád és Bessenyő elestének hírére elszéledt s Báthori egészen magára maradt.⁵ Így azután a meghódolt városba október 8-án ellenállás nélkül vonult be a begler-

¹ Istvánfi 342. — ² *Tört. Tár* 1880. 598. — ³ *Régi M. Költ. Tára* III. 408. — ⁴ *Uo.* III. 38. — ⁵ *Tört. Tár* 1891. 433.

bég s itt 5000 főnyi őrséget hagyván Uláma parancsnoksága alatt, maga Temesvár alá sietett, melynek bevételére a környékbeli ráczok sarkalták. Csályába e közben Mihalogli Ahmetet, Nagylakra pedig Kamber bégét tette meg parancsnoknak.

Október első felében nevezte ki Ferdinánd király Losonczy Istvánt, csanádvármegyei birtokost Temesvár parancsnokává¹ s e hó 16-án már töretni kezdte a beglerbég Temesvárt, de nem boldogulván, tizenketted napra (okt. 27-én) felhagyott az ostrommal.²

Temesvár ostroma alatt a nagylaki parancsnok, Kamber bég, Makót is meg akarta hódoltatni, de mint másutt látni fogjuk, akkor csúf kudarczot vallott. Úgy hogy alig menekülhetett át maga is a Maroson. Távozásával Nagylak parancsnok nélkül maradt.

A mint a beglerbég Temesvárt elhagyta s hadaival Belgrád felé indult, Losonczy kijött a várból s üldözni kezdte a török utócsapatokat. Október 29-én alkonyatkor 500 lovassal portyázva Fellak alá jutott, mely a Kajtász aga őrizetére volt bízva. Losonczy egyik vitézét előre küldte, hogy kémlelje ki a várat. A mint ezt az aga észrevette, lovára ugrott s el akarta fogni. Ez természetesen elmenekült. Az aga csak most vette észre, hogy a magyarok számosabban vannak, megfordította lovát s visszafelé kezdett nyargalni. A Losonczy csapata utána s az «emelesőnél», vagyis a felvonóhídnál utól is érték. Itt heves tusa fejlődött ki a csekély számú török őrség és a Losonczy csapata közt, melyben hamarosan 26 törököt levágtak, a várat bevették s Kajtász agát 34 életben maradt társával és 60 lóval birtokukba kerítették.³

1551. decz. 5-én a Ferdinánd hadai visszafoglalták Lippát s Uláma basa seregével együtt kivonult belőle. Decz. 17-én Fráter György áldozatául esett annak a kétszinű politikának, melylyel a törököt rászedni s az egész országot Ferdinánd kezére juttatni törekedett.

A következő év február végén vármegyénk közelében, Szegeden még derült egy kis fény a magyar fegyverekre; «Szegedöt — írja egy krónikás — Tót Mihály a hajdúkkal

¹ Forgách Ferencz, *Magyar históriája* 18. — ² *Brüsszeli okmánytár* I. 285. — ³ *Uo.* II. 86. V. ö. *Régi M. Költők Tára* III. 75.

megvevé, de az úristen nem tartá őköt sok ideig benne, mert az Isten igiének hirdetőjét kiűzé onnat, kit a török nem bánott». ¹ 1552. július végén Losonczyi hősi védelme után Temesvár is a török kezére jutott s Csanád vármegye nemcsak sok jeles fiának elhunytát siratta, — ugyanis Temesvár védelmében haltak hősi halált Losonczyival együtt: Sövényházi Ferencz porkoláb, Haraszi Ferencz, Deli Balázs, Kenézi Márton, Bóli Péter, Fekete János, Ábrahámfi Imre, Móré László és János, Komornyik Miklós, ifjabb Sulyok István, Korláth Imre, Széni Márton, Csomboli Miklós, Szentjánosi Mihály, Székelyszegi Mihály, Balika Mihály, Fekete Gergely s Boldizsár és Glésán János, — hanem a kérlelhetetlen végzetet is, mely a gyászos török korszakot megnyitotta. Bánatos hangon írja meg Tinódi is Losonczyi halálát:

Ő elveszésén sok úr szomorodék,
Mert jószágokban sok elpusztították,
Ő családjukval búdosóba esék,
*Tisza kétfelé török kézbe esék.*²

1552. szept. 18-án Ahmet beglerbég már azzal dicselkedett Eger vára alatt, hogy a hatalmas Szulejmán császár számára «Temesvárt, Lippát, Csanádot, Szolnokot s több nevezetes helyeket és várakat elfoglalt s az egész földet, mely a Körös és Maros, a Tisza és Duna közt elterjed, meghódoltatta». ³ Fájdalom, csakugyan igaza volt.

A török hódítás teljesen kiforgatta a hódolt területeket eddigi állapotukból. Mindenekelőtt megszűntek létezni az egyházi intézmények. A csanádi püspökség ekkor tájban megüresedett; Ferdinánd nem töltötte be, hanem javait lefoglaltatta. A káptalan tagjai, úgy látszik, már 1550-ben, Csanád első ostromakor elmenekültek; legalább ez idő óta semmi nyoma sincs többé a káptalan működésének. Utolsó kiadványa 1549. július 5-én kelt; e napon jelenti Fráter György országos közbirónak, hogy özv. Jaksics Márknét, ki Perusics Gáspár csanádi várnagy egyik pécsi jobbágját Kerekegyház faluban elfogatta, megidézte Izabella királyné törvényszéke elé. ⁴ Mi lett a káptalani

¹ Székely Estván *Krónikája* 235. levél. — ² *Régi M. Költők Tára* III. 89. Az elesettek a 86—87. l. vannak felsorolva. — ³ Istvánfi 383. — ⁴ *Kolozsmonostori lt.* Com. Csanád nro. 20. Ugyanez évből való az a záloglevél

tagokkal, nem tudjuk. Bizonyára az ország biztosabb vidékein húzódtak meg s egyikük-másikuk talán a felsővidéki káptalanokban nyert alkalmazást.

Egyetlenegy csanádi kanonokról tudjuk csak kimutatni egész bizonyossággal, hogy mi lett vele Csanád török kézre jutása után. Ez Pószakastélyi János krassói főesperes. Ő a szomszéd aradi káptalanban vonta meg magát s itt az olvasó-kanonoki állást töltötte be. Csakhogy az aradi káptalan napjai is meg voltak számlálva. 1552. nyarán még együtt volt; június 18-án állítja ki utolsó hiteles levelét. Újlaki Ferencz győri püspök és kir. helytartó parancsára Gyulai Gál Andrást beiktatta a zárandvármegyei Otlaka részbirtokába, mely a Gyulai Deák István magtalan halálával szállott a koronára. Hites bizonyság volt az iktatáson Szegedi Ferencz őrkanonok. A nevezetes oklevél alá vannak még jegyezve: Pószakastélyi Pósa János olvasó-kanonok, Tömpösi György éneklő-kanonok, a már említett Szegedi Ferencz őrkanonok, Bilaki István, Posgai György, Erdőszentmihályi Lőrincz, Szegedi Turcsin (Thurchyn) János kanonokok.¹ Ez az aradi káptalan utolsó emléke.

A csanádi káptalan megszűntével birtokai is gazdátlanokká váltak. Miután a török mind jobban befészkelte magát a káptalan egyházakba, nem igen volt arra remény, hogy a káptalan egyhamar újra vissza legyen állítható. A király tehát lassanként eladományozta azon birtokait, melyek a török hódoltság területén valamennyire kívül estek. 1555. július 25-én Mágócsi Gáspárnak adta Peres-Kutas, Újváros egész és Mágócs részbirtokokat; de az adománylevél világos kijelentése szerint csak addig az ideig, míg a csanádi káptalan visszaállíttatik.² 1558. július 14-én ennek a kikötésnek nem volt már semmi értelme; a király sem hitte, hogy a káptalan valamikor új életre kelhessen; oda adományozta hát e birtokokat Mágócsinak minden záradék nélkül.³

A nagymultú egyházi intézmények romlását követte a vármegye teljes megszűnése is. Már a török hódítás előtt is inkább

---

melylyel Keeskeméti Patócsi Anna aradmegyei Kasza, Szent-Pál, Panád, Ároki, Keresztúr, Kő, Gyarak, Ménesi, Gelid, Ötvenes, Mácsalaka, Remete és Füleptelege falvakban levő részeit férjének, Mágócsi Gáspárnak kétezer forintért elzálogosítja, de ezen (csak egyszerű másolat) hiányzik a napi datum. *Múz. II.* — ¹ *Múz. II.* — ² *Liber Regius* III. 269. — ³ *Uo.* I. 55. III. 513.

csak vergődés volt a vármegye élete; a halálos dőfést az 1552. esztendő adta meg neki. Csakugyan már 1552-ben a kir. kamara adóbehajtója, Gyulai Gál András, számadásának végén megjegyzi, hogy a vármegyében sem alispán, sem szolgabírák nincsenek. 11 helységet kivéve a többi mind el van pusztulva s romokban hever. Ugyanő 1555. decz. 13-án arra kéri a kamarát, hogy azt a 200 fírtot, melyet a mult esztendőben szolgálata díjául fölvelt, számítsa be neki, minthogy három lovas legényt kellett tartania «az ő felsége adójának beszolgáltatására és hirdetésére, mert a négy vármegyékben sem főispánok, sem viceispánok, sem szolgabírák nincsenek és nem voltak, úgymint Szolnok, Arad, Csongrád és Csanád vármegyében». Ezért tartott másfél esztendeig három lovas legényt s ezeknek minden óra 3—3 fírt fizetést adott.¹

A vármegye összeomlása, s ezzel a közigazgatás és törvénykezés megszűnése természetesen még inkább növelte a föld népének nyomorúságát. Azok a szerencsétlen jobbágyok, kiket a török kiűzött lakóhelyükről, ha valamely földesúr nem könyörült rajtuk s nem adott nekik födelet, — hogy megélhessenek, csapatokba verődtek s rablásból tengették életüket. Mint hajdúk kóborolták be a pusztákat; törököt fogtak, ha lehetett, de nagyobbára a szegény népen élősködtek. Az ekkorbeli levelek és törvények «csavargók»-nak nevezik őket és sokat bajlódnak velük. 1555. április 25-én Mágócsi Gáspár gyulai várparancsnok tizennégyet fogatott el közülök s Török Orbán nevű vezérüket Gyulán lefejeztette.²

A mint a Maros vidéke a török uralom alá jutott, s az itteni várakba a török bele helyezte a maga őrségeit, azonnal előtérbe lépett Gyula várának nagy hadi jelentősége. Néhány küzdelmes éven át e vár lett Magyarország legfontosabb végvára; világos volt, hogy ha ez elbukik, vele együtt elvész a nagy magyar alföld is.

Gyula vára Izabella királyné uralkodása alatt az Eperjesi Patócsi Ferenczé volt. Ő tette meg ide várnagynak vejét, Mágócsi Gáspárt, kinek előzőleg bátyja, András is viselte már ezt a tisztelet. 1545. ápril havában már gyulai castellanusnak mondja őt egy okirat; mint ilyen a nyúlzigeti apácázák négy donáttornyai

¹ Kamarai levelezések. — ² Múz. kézír. fol. lat. 1486.

jobbágyát Fábiánsebestyén faluban elfogatta s Gyula várába hurczoltatta, hol 40 napi fogságukból csak váltságdíjért bocsátotta őket szabadon.¹ 1552. tavaszán Patócsi Ferencz eladta a várat 6500 frtéért és Bodókö váráért Ferdinánd királynak, ki 1552. május 12-én megerősítette Mágócsi Gáspárt Gyula parancsnokságában.² Eleinte a királyi kamara nagy gondot fordított a vár jókarba hozatalára s az őrség zsoldjának pontos fizetésére; de a mily arányban kisebbedett a török részről fenyegető veszedelem, ép úgy csökkent a buzgóság is a katonaság ellátásában. Már 1553. június 28-án erősen felszaporodtak a hátralékok; így a Mágócsi Gáspáré, ki 150 lovaszt tartott, 2162 magyar frtra, Henyei István kapitányé, ki 148 lóval szolgált, 1309 frt 20 dénár, Olesárovics Demeter és Marinics Ferencz hátralékai, kik alatt 100 lovas állott, 629 frtra, Tóth Mihályé, ki 25 lóval szolgált, 75 frtra, Székely Mártoné, kinek 10 lovasa volt, 90 frtra rugtak. Az összes hátralékok 4165 frt 20 dénár mentek, de a gyalog katonaság még ekkor teljesen ki volt fizetve.³

A következő 1554. évi július 6-án a király belátva, hogy Gyula a veszedelem torkában van, mind a két országos segélyt (adót), melyet Bihar, Közép-Szolnok, Békés, Külső-Szolnok, Zaránd, Arad és *Csanád* vármegyéből be lehet hajtani, a Gyula várában levő katonaság fizetésére rendeli. E vármegyéket és helységeiket, melyekhez veszedelem nélkül férhetni, a királyi dicatorok írják össze, az adó behajtása pedig a várparancsnok által erre a célra kirendelt emberek által történjék, úgy mindazáltal, hogy a behajtott adókról és kifizetésekről végbemenő számadásoknál a dicatorok is jelen legyenek.⁴

Két napra rá Mágócsi már a dicatortól vesz föl pénzt a gyalog katonaság fizetésére. Nyugtatóványa mutatja egyszerűen, milyen számú gyalogság volt a várban. E szerint a várban és városban 250 gyalogkatona szolgált, kik egy hónapra fejenként két frtot, összesen pedig 500 frt zsoldot kaptak. A gyalogság 25 tizedes alatt oszlott meg, s úgy a városiak, mint

¹ *Acta monial. Poson.* fasc. -64. nro. 63. Ez az oklevél 1549. okt. 30-ikáról kiállítva, mondja: circa festum beati Georgii martiris in anno, cuius iam quarta instaret revolutio . . . ad castrum Gywla, ubi tunc ipse Gaspar Magoczy . . . castellanus eiusdem extitisset. — ² *Múz. kézír.* fol. lat. 1486. (*Acta Magochiana*). — ³ *Uo.* — ⁴ Engel, *Geschichte des ung. Reichs und seiner Nebendländer* III. 111.

a várbeliek felett külön kapitányok parancsnokoskodtak. A városi kapitány havi fizetése négy forint, a várbelié tíz forint volt.¹

Mágócsi az időt nem vesztegette hiába, sőt igyekezett Gyula várát mennél jobb karba helyezni, hogy azt a fenyegető veszedelem készületlenül ne találja; kijavíttatta falait s rendbe hozatta éléstárait, épületeit.² Mindazáltal a kamara koránt sem fordított annyi gondot e fontos véghelyre, mint kötelessége lett volna. Meghagyta ugyan Zabardi Horvát Mátyás váradi püspöknek, hogy az adót hajtassa be maga a saját birtokain s a begyűlendő összeget adja át a gyulai katonák hátralékának kiegyenlítésére; de a püspök a beszedett 1000 frtot, bizonyára azért, mert azt Várad megerősítésére szánta, többszörös sürgetésre sem adta ki. Pesti Ferencz királyi biztos 1556. márcz. 13-án értesíti Wernher György kamarai praefectust, hogy e hó 3-án a váradi püspök meghagyásából Gyulára utazott s a katonáknak egy havi fizetéseket kiszolgáltatta, kik most 1555. szeptember végéig ki vannak fizetve. De a katonák nagyon elégedetlenek; azt mondják, hogy ő felsége még öt hónappal tartozik nekik, s ha 30 nap alatt ki nem fizetik őket, úgy a királynak, mint kapitányaiknak búcsút fognak mondani. Jól tudják, hogy a váradi püspök adóban négyezer frtot szedetett be a maga birtokain, melyet ő felsége a számukra utalványozott. Fölkéri tehát Wernhert, írjon a királynak, hogy parancsoljon rá a püspökre, adná ki ezt az összeget a gyulai katonáknak. Mert a mostani adóból a gyulai katonákat teljesen kifizetni épenséggel nem lehet s biztosítja őt, hogy ha a gyulai katonákat egészen ki nem fizetik, a vár menthetetlenül elvész. Ő gyakran sürgette a püspököt, de ez nem akar fizetni; ha a várat valami veszedelem éri, a püspök lesz az oka.³

A kamara lanyhasága nagyon elkeserítette Mágócsit. Bejelentette a királynak az őrség tarthatatlan helyzetét, s egyszersemind kérte a parancsnokság alól való fölmentését. 1556. márczius 19-én Mágócsi értesíti Báthori András országbíró, hogy a király kívánsága az, maradjon meg továbbra is hivatalá-

¹ *Múz. kézír.* fol. lat. 1486. — ² 1556. február utolsó napján írja a kamarának: Ego tamen multa certe edificia, quo maiori potui diligentia, erigere hiis duobus fere annis non cessavi. *Kamarai lev.* — ³ *Múz. kézír.* fol. lat. 1486.

ban. A váradi püspök is testvére, Horvát János által váltig buzdította, hogy ily veszedelmes időben ne sűrösse fölmentését, s legalább még a nyáron maradjon. Ő tehát engedelmeskedni óhajtván ő felsége akarátának, s azon okból is, ne mondják, mintha csak nyugalmas időben lett volna bátorsága helyét megállani, a veszedelem közeledtével pedig gyáván meghátrált, oly föltétel alatt maradását jelentette, ha katonáinak hat hónapi tartozását kifizetik. Mert ha hátralékukat meg nem kapják, olyan helyekre mennek, a hol biztos zsoldra van kilátásuk. A váradi püspök megígérte, hogy e föltételt közli ő felségével, de úgy tudja, hogy még semmit sem tett e részben. Talán a miatt a négyezer forint miatt nem, melyet a gyulai katonák fizetéséből magánál visszatartott, s melyből ezeket szépen ki lehetett volna fizetni. Kéri tehát Báthorit az Isten szerelmére és a haza szent nevére, melynek ő előtté kell első sorban kedvesnek lennie, eszközölje katonáinak kifizetését, hogy el ne széledjenek. Hiszen már is elpályáztak néhányan, a többieket sem lehet, ha egy hónap alatt fizetésükhöz nem jutnak, semmiféle erővel visszatartani. Távozásukból pedig ennek az egész vidéknek s kivált e város szegény lakosainak milyen veszedelme származik, mindenki előtt nyilvánvaló. Az ellenség közeledte miatt, mely már egészen körülzártá őket, nincsen semerre sem kimenőjük, ha csak hajóval Várad felé nem.¹

Kissé hosszasabban kellett ismertetnünk a gyulai katonaság helyzetét, hogy megértsük a most elmondandókat.

Mágócsi, látva a kamara gyámoltalanságát, nem sokáig töprengett azon, honnan biztosítsa a maga és katonái fizetését. Gyula vára körül, különösen a délre eső részeken, a földesurak a török pusztításai elől elmenekültek s pusztán hagyták birtokaikat. A szintén elmenekült jobbágyság a vihar elvonulása után lassan visszaszállingózott az elhagyott falvakba, fölépítette viskóit s újra hozzálátott a föld műveléséhez. De a nemesek nem igen jöttek vissza s a jobbágyok a legtöbb helyen uratlanok maradtak. Mágócsi az ilyen uratlan birtokokra vetette a szemét s kapitányait is felbátorította, hogy ilyen úton-módon segítsenek helyzetükön.

Már az 1555. évi *Dicális lajstrom* szerint Mágócsi rátette

---

¹ *Múz. kézír.* fol. lat. 1486.

a kezét Csomorkány, Nagylak, Peres-Kutas, Sajti és Szecese gazdátlán birtokokra, s innen a maga javára szedette be a földesúri jövedelmeket. 1556-ban Ártándi Kelemen, mint Jak-sics Mária férje, panaszt emel a király előtt, hogy a gyulai parancsnok elfoglalva tartja: Nagylak, Kún-Ágota, Csomorkány, Kinged, Szemlek, Kutas, Szombathely falvait s Mezőhegyes, Királyhegyes, Rákos, Sziond és Sámson pusztáit.¹ 1558-ban pedig Gimesi Forgách Simon kel ki ellene, hogy Gyula körül fekvő birtokait s ezek közt Bozzást tartja a maga kezén, s jobbágyságot zsarolja.²

Hasonlót tettek a kapitányok. 1555-ben Olesároovics Deme-ter is, a nélkül, hogy arra még ekkor adománylevele lett volna, elfoglalta Csókás, Dálegyház, Mező-Kopáncs, Pabar, Pécsk és Tót-Kutas falvakat; Jász Lukács meg Monyorós-Pécskést ragadta magához.

De ezzel is csak ideig-óráig segített magán Mágócsi és a gyulai őrség. Mágócsi megunta a folytonos biztatásokat s katonái lázongását; ezek 1557. május havában már 15 hónap óta nem kapták meg zsoldjukat. Végre 1558. november havában fölment Bécsbe s onnan nem is jött addig vissza, míg lemondását el nem fogadták.³

Utódja 1559. január végén Hevesi Bornemisza Benedek lett. Alatta megújultak, illetőleg folytatódttak a régi bajok s neki is küzködnie kellett a katonák fizetésének előteremtésével. A vár bevételi forrásai, a szolgálatokat teljesítő jobbágyság meglehetősen ki voltak merítve, s e miatt ő is szünetlenül panaszokkal járult a nádorhoz és a királyhoz. Hiába volt minden erőfeszítése; onnan kellett pénzt szereznie, a honnan lehetett. Zsarolta hát a jobbágyságot, a hogy tudta.

Mindössze másfél évig volt gyulai várkormányzó, de ezt a rövid időt nagyon megkeserülte a szegény csanádvármegyei jobbágyság. Kérlelhetetlen zsarolásainak egész hosszú lisztája maradt fenn, mely mutatja, hogy a rendes országos adón kívül mi mindent kicsikart ő a szegény jobbágyságtól. *Dombegyháza* lakosaitól búzát, árpát, szénát s rendkívüli adó fejében 16 frtot

¹ *Br. Harruckern ltár* fasc. Z. nro. IX. 1. — ² *Forgách levéltár.* —

³ L. Csánki Dezső jeles tanulmányát, «Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága» a *Békesm. Rég. és Mű. Tört. Társ. Évk.* VIII. 60.

hajtattott be; kényszerítette őket, hogy a várhoz fahordásra egész héten át négy kocsit adjanak. A *makóiak* a rendes évi adón kívül borsót és lencsét vettek a vár számára 16 frtért; azután 24 kocsi szénát, 65 köből árpát, bírság czímen 13 frt 50 dénárt, rendkívüli adóban 107 frtot kellett adózniok. Olyat is tett Bornemisza, hogy ocsú árpáját megvétette velük 47 frtért. A *peres-kutasiaktól* hátralékaik fejében 39 öl szénát hajtattott be. A *mágócsiak* egy tehenet adtak neki 3 frt 75 dénár, tisztartójának pedig egy juhot 60 dénár értékben. A *dedemszegiek* Kövesdi György nevű tisztjének vettek egy pár csizmát 1 frt 10 dénárért, adtak neki három véka buzát, s széna fejében kicsikart még tőlük 5 frtot. A *nagyfalviakat*, kik a Földvári István jobbágysai voltak, 1559-ben kivette Bornemisza a földesuruk keze alól s Kendi István tisztjének adta őket. Ez intézkedésének a falu birája alighanem ellenszegült, mert a várkormányzó rájuk küldte szolgálait s Paznadi András birót, egy más jobbággyal együtt, elfogatta s három héten át börtönben tartotta; a birót meg is vesszőztette s váltság fejében 100 frtot csikart ki tőle. Később mindenféle czikkeket követelt tőlük; így egy zablát kellett a számára venniök, a mi 3 frt 15 dénárba került, három pár csizmát vásároltak 2 frt 50 dénárért, újra egy párt 70 dénárért, egy fejőstehenet 3 frtért, három oldal szalonnát 6 frtért, 15 köből árpát 3 frtért, 8 rókabőrt 5 frtért. Mikor a birót Gyulára hurezoltatta Bornemisza, elvette kocsiját, két lovát s nem is adta többé vissza. Elfogatott három jobbággyot, s a míg kedve tartotta, börtönben sanyargatta őket. Az *újpárosiak* a rendes adón kívül egy fejőstehenet adtak neki 3 frt 25 dénár értékben. A *tápéiak* egy vizával kedveskedtek neki. *Csanád* városán rendkívüli adó fejében behajtattott 95 frtot; ezenkívül adniok kellett nekik egy 26 firtos szőnyeget, 2 firtos zablát. Kendi István rendkívüli adó fejében 60 frtot zsarolt ki tőlük, s erőszakosan elvitetett tőlük egy székét, egy matraczot és egy paplant.¹

Különösen bosszús volt Bornemisza elődjére, Mágócsi Gáspárra, kinek mintegy a gyámsága alá helyezték őt, mikor kinevezték. Érezte is vele bosszúságát olyan formán, hogy elfoglaltatta birtokait. Mindenekelőtt a legközelebbi eső Fábrián-

¹ NRA. fasc. 1763. nro. 43.

Sebestyént kapcsolta a gyulai várhoz.¹ Csakhamar a miatt emelt Mágócsi a királynál panaszt, hogy Peres-Kutas faluját foglalta el, s ezt rövid úton Ethelei, másként Kátai Imrének adta oda, ki e birtok jövedelmeit fölszedte s a jobbágyokat rendkívüli adóval terhelte. A király a vizsgálattal az egri káptalant bízta meg.² A Mágócsi panaszai mind sűrűbbek lettek, úgy hogy a király kénytelen volt szigorúan ráparancsolni Bornemiszára, hogy a Mágócsi erőszakosan elfoglalt birtokait, ú. m. Mágócs, Peres-Kutas, Apor, Mindszent s más falvakat azonnal bocsássa vissza törvényes gazdájuknak.³

Kétségtelen hitelességű adatokból ismerve Bornemiszá garázdálkodásait, lehetetlen mosoly nélkül olvasnunk a mártélyi jobbágyok levelét, melyben Nádasdi Tamás nádornak hálálkodnak, hogy olyan igazságszerető kapitányt helyezett Gyula várába, minő Bornemiszá. «Ezt akarók te Nagyságodnak tudtára adnunk, hogy Istennek adunk hálákat róla, az minemű gyámol és ótalmazó alá te Nagyságod bízott minket, mert minekünk édes atyánk, anyánk helyött vagyon, és úgy lakunk földünkben békességben ő nagysága (t. i. Bornemiszá) után, mint egy Mátyás király idejében lakott az nép». E magasztaló sorok megértésére elég, ha megmondjuk, hogy e levelöket a jó mártélyiak Gyula várában írták 1559. június 9-én.⁴

Végre Bornemiszát a király fölmentette hivatalától. Eltávolítása után Törteli Kún Balázs lett várkormányzó; őt is egy pár hónap múlva Kányaföldi Kerecsényi László váltotta fel, a ki 1561. február 1-én Nádasdi Tamás nádor ajánlatára nyerte el a nagysfontosságú tisztséget.

Kerecsényit úgy akarták szorosabban Gyulához fűzni, hogy derűre-borúra adományozták neki a király is, meg a nádor is a hűtlenség vagy más czímen a koronára szállott birtokokat. Különösen sokat kapott Csanád vármegyében, de sokat foglalt el adománylevél nélkül is. 1561-ben a nádor az Oroszlános városban és Keresztúr faluban levő részeket adta neki;⁵ szintén ez évben ugyancsak Keresztúr faluban kapta a Lénárti István hűtlensége miatt elvett részeket.⁶ Megint ez évben

¹ *Keglevics II. Com. Békés* nro. 8. — ² *Uo.* — ³ *Uo. Com. Csanád* fasc. 2. nro. 6. — ⁴ *Nádasdy ltár.* — ⁵ *Liber donation. palatin.* I. 182. —

⁶ *Uo.* I. 179.

ugyanítt a hűtlen Bagdi Ferencz részeit is neki ajándékozta a nádor.¹ 1561. július 12-én a Telegdi Mihály hűtlensége következtében a koronára szállott következő birtokokat adományozza neki Nádasdi: Makó, Szent-Lőrincz, Tárnok, Ladány, Tömpös, Béb, Oroszlános, Monostor, Rábé, Csóka, Szanád, Szent-Miklós, Fejéregyház és Hódegyház falvakat.² Neki adja még a hűtlen Szántó, Konya és Rózsa család részeit is Oroszlános városban és Keresztúr faluban.³ Ezeken kívül az 1561-iki összeírás szerint jobbágytelkei vannak még: Kasza-Perek, Morotva, Basahíd és Bikács csanádvármegyei falvakban, melyekhez talán egy szerű foglalás útján jutott.

A következő 1562. évben a király osztogatja neki bőkezűen a birtokokat; ekkor lesznek az övéi Csanád vármegyében: Nagy-Galád, Rév-Galád, Kőkényd, Válhalom, Debelyhát, Fűzes és Hegyes egész birtokok, Szentelt részbirtok; Temes vármegyében: Bogáros, Pakasz, Biléd, Beeskerek, Berekszó, Vaja, Szilas, Pazmad egész birtokok; Csongrádban: Batka és Kasza-Perek; Külső-Szolnokban: a túri és varsányi részek.⁴ 1563-ban szintén a királytól kapja a békésvármegyei Orosházát, valamint a csanádvármegyei Komlóson egy részbirtokot és nemesi kúriát.⁵ Ugyanez évben lefoglalja a csanádvármegyei Kún-Ágota és temesvármegyei Munár falvakat.⁶ 1564-ben e birtokokon kívül portái vannak még Fűperek, Tompa és Vizes-Gyán falvakban is.

Majd pénzen is vesz birtokokat. Így 1565-ben Oroszlánoson vásárol egy részt, Szent-Lőrinczen pedig egy jobbágytelket.⁷ Ugyanez évben elfoglalva tartja Pádé és Szaján részeit, a temesvármegyei Csama és a torontálvármegyei Tarhos részeit, melyek a Dubniczky Mihály birtokai voltak.⁸

Így hát Csanád vármegyének jóformán a fele a Kerecsényi kezébe jutott. S a hol a várkormányzó szerfölötti kapzsiságának ennyi jelét adta, ott természetesen a kisebb tisztek sem késtek követni a vonzó példát. Olesároviics Demeter kapitány, kit a király 1557-ben Miklós és Péter testvéreivel együtt

¹ *Liber donation. palatin.* I. 180. — ² *Uo.* I. 181. — ³ *Uo.* I. 182. —

⁴ *NRA.* fasc. 822. nro. 15. — ⁵ *Gyulafejevári kápt. II.* Divers. comit. Cista II. fasc. 1. nro. 16. — ⁶ *Esztergomi primási levéltár* fasc. 9. nro. 228. T. —

⁷ *Esztergomi főkápt. II. társ. Lib.* 3. fol. 109. — ⁸ *NRA.* fasc. 822. nro. 26.

nemesekké tett.¹ szintén kivette a maga részét vármegyénkből; az 1561. és 1564. évi *Adólajstromok* szerint portái voltak: Szemlek, Dálegyháza, Mező-Kopáncs, Csókás, Nagylak, Torony, Tót-Palota, Túregyház, Nagyfalu, Kerekegyház, Bocsár, Bikács, Vinda, Kis-Szent-Péter, Szanád és Kakat helységekben. Ezeknek egy részéhez adomány, másik részéhez ellenben önkényes foglalás révén jutott. Egy másik kapitány, Jász Lukács, Kis-Fecskes, Komlós, Ladány, Salánk és Szecse falvakban biztosított magának jövedelmet. Székely Mártonnak Csató-Kamarás, Deák Imrének Serked és Körtvélytő (Csanád vármegyében), Balázs-deák Mártonnak Batonyán egy rész jutott.

A szegény csanádvármegyei jobbágyság tehát teljesen a gyulai katonák martaléka lőn. Ők osztozkodtak rajta, mint a ragadozó sasok az elejtett zsákmányon; a ki hatalmasabb volt, annak nagyobb koncz jutott belőle.

A gyulai vár legfőbb jövedelmi forrása, mint említettük, a közelében feküdt hét vármegye adójából folyt. Ez adót akkor országos segélynek (subsídium) vagy egyszerűen csak *dicának* nevezték s az ország rendei mindenkor az országgyűlésen vetették ki. Minthogy a kamara számolni tartozott róla az országgyűlésnek, a dicatorok adólajstromaikat fölterjesztették, s ennek köszönhetjük, hogy ezek napjainkig fennmaradtak.

A dica nem volt mindig egyforma. Hogy pedig a jobbágyok könnyebben fizethessék, az évi összeget két részletben hajtották be; az első félévi dica volt a *primum subsidium*, a második félévi a *secundum subsidium*.

1552-re a törvény portánként 3 frtot rótt ki. Vármegyénkben Gál András a második subsidium fejében behajtott 11 helységben 64 porta után 96 frtot.²

1553-ban ugyanő a dicator. A soproni országgyűlés határozata értelmében ez évben 2 frt volt portánként az adó. Az első subsidium 1 frtjával 139 frtot, a második subsidium 20 helységben 191 frtot tett.

1554-ben Luka János volt a dicator. Behajtott összesen első subsidium fejében 178 frt 50 dénárt, második subsidium fejében 115 frtot.

---

¹ NRA. fasc. 288. nro. 34. — ² *Dicalis lajstrom és Békésm. okl.* 137. Az első félévi kimutatás nincs meg.

1555-ben szintén ő hajtja be az adót. Ekkor már portánként csak fél forintot kellett fizetni. Ez évről a második félévi számadást ismerjük. E szerint az eredmény 75 helységben — melyeknek mintegy fele elpusztultan hever — 174 frt.

1558-ban — mert a két előző évről nincsenek adataink — Békési András deák az adóbehajtó. Minthogy ő már a török miatt nem férhetett hozzá a falvakhoz, a falusi bírák viszik be Gyulára az adót. 50 helységből befolyt 889 frt.

Az ez évi második és az 1559. évi egész adót Bornemisza Benedek hajtja be.

1560-ban Földvári István az adószedő. Erre az évre a két frt adón kívül minden portától még 20 dénárt is beszedett, mely utóbbi összeget a Miksa király feleségének szavazta meg az országgyűlés. Nem számítva a Bornemisza idejéből fennmaradt hátralékokat, behajtott 77 helységben 827 frt 85 dénárt.

1561-ben megint ő a dicator és exactor. Ekkor is 1 frt 10 dénárt szed félévenként minden portától. Az első országos subsidium fejében 118 csanádvármegyei helységben behajtott 1759 frtot.

1564-ben Telegdi István a dicator. Ekkor megint 3 frtra emelkedik az adó. Telegdinek is csak az egyik félévi számadása van meg; e szerint rovás alá vett 129 helységben 1674½ portát, s ezekből befolyt összesen 2511 frt 75 dénár.

1565-ben Keczeri Ferencz volt a dicator. Részletes számadását nem ismerjük; csak annyit tudunk általában, hogy Zaránd, Békés, Csanád, Csongrád, Arad és Külső-Szolnok vármegyékben összesen 6790¹ portát rovott meg, melyekből 80 dénárjával beszedett 5432 frt 10 dénárt (20 dénárt a jobbágyság már Pankota és Boros-Jenő ostromakor fizettek s ezt az országos adóba beszámították nekik).¹

Ez adókimutatásokból kitűnik, hogy az 1550—1552. évi török hadjáratokban jóformán teljesen tönkrement csanádvármegyei jobbágyság lassan-lassan újra összeszedte magát, s bár mindenütt a török adózás súlya alatt is nyögött, anyagi tekintetben kezdett némileg gyarapodni.

De az adószedés korántsem folyt le olyan simán, mint napjainkban. Majdnem mindig katonai kíséretre volt a dicator-

¹ *Múz. kézír.* Kamarai iratok, dica.

nak szüksége, hogy területét bejárhassa s a begyűjtött pénzzel a rabló török csapatokon, melyek lépten-nyomon fenyegették, magát szerencsésen keresztülvághassa. Olyanforma viszonyok lehettek ekkor a tiszántúli vidéken, mint lent délen Zágráb vármegyében, hol a pénznek a kamarához való beszállítása alkalmával nyolcz puskás kísérte rendesen a dicatort.¹

Mindamellett az adószedés sokkal szerényebb apparátussal és költséggel ment véghez, mint napjainkban. A vármegyékben ez a feladat az alispánra és a négy szolgabíróra nehezedett, ha egyáltalán volt alispán és voltak szolgabírák. Ezek írták össze egy jegyző segítségével az adóköteles portákat. A főfő személyiség a dicator volt, s míg amazoknak az összeírás, ennek az adó behajtása és számontartása képezte kötelességét. Munkájokért mindannyian külön megállapított salláriumot számítottak fel s ezt a befolyt adóösszegeből kivették maguknak. Az alispán salláriumja olyan vármegyékben, melyek nem jutottak rendkívüli viszonyok közé, rendszerint 24 fírt volt, a szolgabírák fejenként 8 fírtot, a jegyző pedig 4 fírtot kaptak.² Csanád vármegyében azonban 1550—1560 közt nem volt alispán s nem voltak szolgabírák sem. Csak 1564. és 1565-ben találkozunk alispánnal, ki vármegyénken kívül zarándi és aradi alispán is egyszersmind, s sallárium fejében mind a két évben külön-külön 36 fírtot számít fel magának. Ugyanekkor az adóösszeírás kilencz szolgabírófoglalkoztat, kik egyenként négy forintot kapnak; a jegyző salláriumja ellenben elég szerény, mindössze két fírt.³ Néhol szükség volt kikiáltóra (proclamator) is, ki az adórovást a nép körében hangos szóval kihirdette; ez pl. Túróciban 2 fírtot, Árva vármegyében 50 dénár díjat kapott.⁴

A dicatorok fizetése, kiket mindenütt a kir. kamara alkalmazott, vármegyénként nagyon váltakozott. Általában kisebb vármegyékben kevesebb, nagyobbakban több volt a salláriumuk. 1565-ben pl. Árva vármegyében 28, Esztergomban 32, Túróciban 40, Liptóban 50, Komáromban, Mosonyban, Veszprémben 72, Trencsénben, Zólyomban, Nógrádban, Szepesben, Sopronban 100, Zágráiban Varasdiban 140, Pozsonyban 150, Nyitrában 200 fírt

¹ *Bécsi udv. kamarai ltár.* Ungar. Landtagsacten 1566. — ² *Uo.* —

³ *Múz. kézír.* Kamarai iratok, dica. — ⁴ *Bécsi udv. kamarai ltár.* Ungar. Landtagsacten 1566.

volt a fizetésük.¹ A gyulai várhoz tartozó vármegyék dicatora sem kapott mindig egyforma salláriumot. Telegdi István e címen 531 firtos tételt állított be számadásába; de a kamara ez összegből csak 200 firtot hagyott helyben, a többire nézve pedig elrendelte, hogy az özvegy térítse vissza. Az özvegy érdekében maga Kerecsényi is közbevetette magát a kamaránál; 1565. ápr. 4-én írja: «Az szegény (Telegdi) István uramnak e ravás igaz elég kárával lőtt, mert néki inkább mind Bihar vármegyében vagyon jószágá és semmihez nem láthatott, sehova sem menhetött az ravás mellől, hanem mellette kellött lenni; ugyan sok kára vagyon belőle. És im halála után az szegény asszonyomra feleségére sok apró árvák maradtanak, kiknek gondviselésére igen elégtelen. Azért nagyságtok legyen reá tekintettel, hogy az mit jargalásában felvött vagy az ő maga jószágáról vagy másunnan, ti kegyelmetek venné számba tőle és ti kegyelmetek legyen oly gratiával hozzája, hogy az is, kire ti kegyelmetek ennek utánna veti is, járjon örömesben benne. Aztán ti kegyelmetek az ő jargalását se szállítsa kevesebbre, mint az Földvári Istváné volt, kit én jövendőre mind az árvákkal egyetemben meg szolgálók ti kegyelmeteknek.»² Mi eredménye lett a Kerecsényi közbenjárásának, nem tudjuk. Hanem a Telegdi István utódja, Keczeri Ferencz dicator, egyesség szerint csak 150 forint salláriumot kapott.³

A gyulai vár egy másik jövedelmi forrása volt a tized. Ezt a várparancsnokok, a király meghagyására, az egyházi hatóságoktól bérelték ki bizonyos átlagösszegért, s azután magok hajtották be a jobbágyokon. Így a püspökök és káptalanok, kiknek jövedelme úgyis nagyon megkevesbedett, egyszerre nagyobb pénzüsszegekhez jutottak s nem kellett vesződniök a behajtással sem, melyhez különben eszközökkel sem igen rendelkeztek.⁴ A Csanád vármegyében behajtott tizedről mindössze három év lajstromai maradtak feun, t. i. az 1560., 1562. és 1563. évekről. Az első évben összesen 67 helységből szedik be a tizedet; ezekből 41 a püspöké, 14 a nagypréposté s 12 a

¹ *Bécsi udv. kamarai ltár.* Ung. Landtagsacten 1566. — ² *Kamarai levelezések.* — ³ *Műz. kézír.* Kamarai iratok, dica. — ⁴ Csánki, *Békésm. Évk.* i. h. 78.

káptalané. A második évben már nem különböztetik meg a 22 helységet, melyek mind a Maros északi partján fekszenek. A Marostól délre eső falvakat ekkor már nem lehetett megközelíteni. A harmadik évben megint csak a Marostól északra eső helységek szerepelnek, számszerint harminczkettő.

A tizedet a gabonaneműekből szedték; ezeknek legnagyobb hányadát a búza képezte, kisebb részét az árpa. A hol már el volt csépelve a gabona, ott rendszerint simándi köblökben vették meg a tizedet; ha még nem volt elcsépelve, kepékben és keresztekben is elfogadták. Zabot csak elenyésző kis mennyiségben termeltek. Tizedet kellett adni a bárányokból, valamint a méhrajokból is, de ez utóbbiakat megválthatták pénzen is; minden egyes raj után egy dénár volt a váltás. Azok, a kik olyan szegények voltak, hogy sem földjük, sem birkájuk nem volt, az úgynevezett «keresztyének pénzét» fizették, a mi fejenként három dénárt tett.

Mínthogy a rácz lakosok fel voltak mentve a tized alól, e lajstromokból megtudjuk azt is, hogy Csanád vármegyében mely falvakban laktak ekkor ráczok. E helységek a következők voltak: Nagyfalva, Varjas, Szárafalva, Szent-Péter, Perjémes, Torony, Kinged, Kutina, Kis-Serjén, Szent-Miklós, Tárnok, Csókás, Salánk, Kéktó-Ráros, Mezőhegyes, Tadd, Bozzás, Sziond, Majmat, Nagy-Serjén, Abony, Rákos és Donáttornya.

Ebben az időben, mikor Csanád vármegye Erdély és Magyarország határán feküdt, s mikor a magyar király is, az erdélyi fejedelem, János Zsigmond is számot tartottak rá, nagyon nehéz volt a nemesek helyzete. Ha a magyar királyhoz szíttotak, az erdélyi fejedelemmel szemben követtek el hűtlenséget, ha pedig az erdélyi fejedelemmel tartottak, a magyar király vette el birtokaikat. Sohasem is vették el hűtlenség által javaikat annyian, mint épen ebben a korszakban. Elég csak felsorolnunk azok névsorát, kiket ily módon fosztottak meg birtokaiktól, hogy állításunk igazságáról meggyőződünk. 1557. január 7-én elveszti Ravazdi János Fűpereken és Tompán levő részeit, Kaszta Demeter is Tompán levő részét¹; 1559. augusztus 1-én Telegdi Miklós Oroszlánoson levő részét.² Ugyanez évben Keeskeméti Patócsi Boldizsár, Bethlen Gábor és György Szára-

¹ *Lib. Reg.* III. 379. — ² *Uo.* III. 598.

falvát s a hozzá tartozó Zábrány falut és Mácsalaka vidékét Csanád vármegyében; Kovászi, Szent-Pál, Gelid, Gyarak és Kő falvakat Arad vármegyében, továbbá Bethlen-Ősi, Seprős és Kis-Bodon falvakat Zaránd vármegyében.¹ 1560. május 18-án Telegdi Miklós hűtlenség bűnébe esik azért, mert a szent-jobbi monostort ellenségesen megtámadta s ott hét remete barátot megölt; ennek következtében elveszti csanádvármegyei Ladány, Tárnok, Oroszlános és Makó helységekben levő részeit.² Ugyanez évi július 7-én Csáki Pál és Farkas veszti el csongrád- és csanádvármegyei javaikat, ú. m. Csongrád és Martonos mezővárost, Gyékénytő és Pulcs helységekbeli részbirtokaikat, azonkívül Vásárhely mezőváros, Ráros és Kopáncs helységrészeket, ismét Temerkény és Szent-György mezővárosokat, Szer egész, Felgyő, Szentés, Derekegyház másként Dögegyház, Bökény, mind két Illő, Mára és Szelevény részhelységeket.³ Október 10-én Kállai Páltól, Ferencztől és Jánostól veszi el a király Túr, Varsány és Kasza-Perek birtokaikat.⁴ 1561. márczius 27-én Makó Miklós veszti el bihar- és csanádvármegyei, névszerint fel nem sorolt birtokait.⁵ Június 12-én a nádor fosztja meg Lénárt Istvánt és Bagdi Ferenczet Keresztúron levő részeiktől⁶; ugyanő e napon elveszi Telegdi Mihály birtokrészeit: Makó, Szent-Lőrincz, Tárnok, Ladány, Tömpös, Bék (így!), Oroszlános, Monostor, Rábé, Csóka, Szanád, Szent-Miklós, Fejéregyház és Hódegyház helységekben.⁷ Ugyane napon veszti el Szántó Mihály és Sebestyén, Konya Gergely és Rózsa János Oroszlános városban és Keresztúr faluban levő részeit.⁸ Deczember 10-én Radák László (a Békés vármegyébe sorozott) Ötvenablaka birtokban levő részétől esik el.⁹ Végre ugyanez évben Zombori Telegdi Jánost, ki vármegyénkben is nagybirtokos, János Zsigmond fosztja meg biharvármegyei birtokaitól, ú. m. Telegd, Jenő, Kabalapatak, Botyán, Oláh-Bikács, Izsópallaga, és Telkesd nevűektől.¹⁰

A Telegdi családot ez idő szerint két kiváló rokon képviselte; az egyik Miklós fia Miklós, ki mint a szent-jobbi kolostor feldúlásából is következtetnünk lehetett, protestánsná lett, a másik Ferencz fia Mihály, ki bár hű embere volt János

¹ *Keglevics Itár.* — ² *Lib. Reg.* III. 671. — ³ *Gr. Károlyi család It.* Lad. 138. nro. 28. — ⁴ *Lib. Reg.* III. 634. — ⁵ *Uo.* III. 693. — ⁶ *Lib. donat. palatin.* I. 179., 180. — ⁷ *Uo.* I. 181. — ⁸ *Uo.* I. 182. — ⁹ *Uo.* I. 171. — ¹⁰ *Gr. Csáky cs. löcsei Itára.*

Zsigmondnak s mint a székelyek kapitánya s udvarhelyi várpapancsnok előkelő állásokat töltött be ő alatta, megmaradt katolikusnak. A két atyafi közt, kiket a hit ilyenformán elválasztott egymástól, erős birtokperek folytak. Minthogy a családi levelek Telegdi Miklós kezei közt voltak, Mihály követelte, hogy a maga jogai védelmére adja ki azokat hiteles átiratban. A per irataiból, melynek vége csakugyan az lett, hogy Mihály megkapta az oklevelek átiratát (1572. május 15.), tudomást nyerünk arról, hogyan állottak a család birtokai e század második felében. E szerint a családéi voltak: *Bihar* vármegyében Telegdi város, Telki, Magyar-Csenő, Kaboláspatak, Brajkuta, Battyán, Izsóparlaga, Szaboles, Alsó-Szakadat, Oláh-Csenő részei; Révelő, Berten, Sonkolyos, Kranikfalva, Magyar-Kakucs, Dobrocsi, Balázsfalva, Kékesd, Százház, Szurdok, Ravaszlik, Harapsülés, Felső-Szakadat, Kopaczel, Kékgyek, Tassádfő, Záránd, Újfalú helységek; továbbá Gálospetri, Erpál, Szent-Kozma, Tótfalu, Gáborján, Szekesőd, Judaháza, Újfalú, Magyar-Boldogfalva, Cseke, Kápolnás, Hidas, Albulfalva, Oláh-Kakucs, Veresfalva, Farkaspataka, Dékánfalva, Gémes, Bucson, Cseksáva, Bokorványa, Brozkulya, Felső-Hidasel más néven Barbáta-Hidasel, Vág, Demeterfalva, Dojkáka, Tölgyes, Nyíres, Hosszú-Bikács, Isztrákos, Drág, Cséke, Dusa falva, Kótliget, Váralja, Felső-Topa, Alsó-Topa, Korpásfalva (másik helyen Korkásfalva), Turbolfalva, Szittyánfalva, Alsópatak, Tővis, Szombatság, Jankófalva, Rogoz, Forrószeg, Hosszúliget, Posga, Kerekesfalva, Alsó-Hidasel, Kis-Topa, Cserpesfalva (másik helyen Törpefalva), Krajnikfalva és Vásznos részei; — *összesen 82 helységben.* *Csanád* vármegyében: Szent-Lőrincz, Tömpös, Török-Varánytó, Béb (hibásan Gees), Féregyház, Csóka, Homokrév, Boldogfalva, Akác, Böldreszeg (Boderzeg), Morotva, Ladány, Makó, Kis-Tömpös, Velnök (Welwk), Pordány, Oroszlános, Monostor, Szanád (Zawath), Hódegyház, Palota, Faluhely, Kőkényér és Kér helységbeli részek; — *összesen 24 helység.* *Bács* vármegyében: Mohely; — *Arad* vármegyében: Fülepkő, Szalesva, Posga, Hoszan, Szlatina, Haros, Hidegfa, Tővis és Bálya, összesen ez utóbbi két vármegyében *10 helység.*¹

E 116 birtokot, köztük a csanádvármegyei részeket, mint-

¹ *DL.* 322.

hogy Miklósnak nem voltak gyermekei, a Mihály maradékai örökölték, illetőleg örökölték volna, ha a töröktől hozzáférhetek volna. A Mihály utódai átjutottak a XVII. századba is s a család utolsó férfitagja, István 1653-ban halt meg. Ezek bár eleinte, a Miklós magvaszakadtával, megkísérlették is jogaik érvényesítését, soha többé nem juthattak a csanádvármegyei ősi javak birtokába.

Hasonlóképen kihalóban volt a Makófalvi Makó család is. Utolsó férfitagja, Miklós fia László végrendeletében ugyan nővérének, Makó Ilonának s Ilona fiának, Szokoli Györgynek hagyományozta Csanád, Bihar és Arad vármegyében levő birtokait; de halála után, 1563. augusztus 10-én János Zsigmond e birtokokat Nopsiczi Varkocs Tamásnak adományozta.¹

Így züllöttek szét ezek a nagy birtoktestek, melyek ősidők óta vármegyénk két hírneves családjának termették gyümölcseit. Követte őket a harmadik nagy vármegyei latifundium, az úgynevezett «Jaksics-jószág» szétfoslása is. Ez az uradalom a leányágra ment át s ezen a czímen jutott a Dóczi és Zeleméri család kezére, melyek megosztózkodtak rajta. Azonban Gyula bukása után e családok sem érvényesíthették többé jogaikat e birtokokra.

Még Gyula várának eleste (1566) előtt Csömöri Zay Ferencz, a naszádosok kapitánya, királyi tanácsos, Liszti János királyi titkár és Viczmándi Mátyás jutottak Csanád vármegyében nagyobb birtokadományhoz. 1559. decz. 6-án Ferdinánd király nekik adományozta a Martonosi Pestyéni András és János magvaszakadtával uratlanná vált birtokokat, ú. m. a tolnavármegyei simontornyai uradalmat tartozékaival együtt, továbbá számos egész és részbirtokot Heves, Nógrád és Csongrád vármegyében, végre a csanádvármegyei Vásárhely városban, Ráros és Kopáncs falvakban levő részeket.² A török világban azonban ők sem igen vették hasznát e birtokaiknak.

Az elnéptelenedett, elpusztult birtokoknál sokkal jövedelmezőbb dolog volt a katona emberre, ha egy-egy előkelő török foglyot ejthetett hatalmába. Az ilyet hozzátartozói nagy

¹ *Gyulafejevári Kápt. lt. Cista Bihar fasc. 1. nro. 12. Br. Wesselényi család levéltára.* — ² Az eredeti oklevél a *gr. Károlyi cs. ltárában*. Lad. 35. nro. 2. Közzölték, hibás másolatok után, az *Űj M. Múzeum* 1857. I. 422. és Hornyik, *Pusztaszer* 129. 132.

áron váltották ki, s a fogoly birtokosa egyszerre jutott akkora summa pénzhez, melyet évek során át sem hoztak birtokai. Innen van, hogy a XVI. század végén s későbbben is becses «jószágok» voltak a török foglyok. 1563. október 17-én Pekeri Dubniczky Mihály deák a Csemei Baký János-, Szajáni Ferenczi Gergely- és Alatkai Vas Ferenczről reá szállott birtokokat cserébe adja Kerecsényi László gyulai kapitánynak 100 frt készpénzért, valamint a bácsvármegyei Földvár faluért s a csanád-vármegyei Batonya faluban levő részért; ezeken kívül ad neki Kerecsényi egy *Szegedi Hászón* nevű török foglyot, ki 500 frton váltja meg magát, vagy ha nem tudná magát megváltani, ad egy más török foglyot, kinek váltságdíja szintén 500 frt.¹ 1565-ben Paulóczi Sebestyén, mikor oroszánosi részét és szentlőrinczi jobbágytelkét eladja Kerecsényinek, hogy e birtokai értékét emelje, egyszersmind egy *Csizmazia* nevű török foglyot is ad velük Gyula vára kapitányának.² Mágócsi Gáspár meg 1573. évi végrendeletében két foglyot, *az Kéván és az Kara vajdát* Móricz Péternek, a többi foglyokat unokaöccseinek, Mágócsi Andrásnak és Gáspárnak hagyományozza.³

A török uralom következménye volt az is, hogy a földnépe szívesebben foglalkozott baromtenyésztéssel, mint földműveléssel. A török elszedte a szegény jobbágy gabonáját s így azt természetesen nem állott módjában értékesíteni; tehát legfeljebb csak annyit termelt, a mennyi a maga szükségletére elég volt. A baromtenyésztés azonban, a földművelés rovására, nagy lendületet vett s a jobbágyok is földesuraiknak, minthogy a pénz szűke nagy volt abban az időben, sok helyen barmokkal fizették le adójukat. Így pl. 1565-ben Gimesi Forgách Simon nagyíratosi jobbágysai, minthogy uruk egynéhány esztendőbeli jövedelmét a háborúk miatt készpénzben meg nem vihették, 210 ökröt hajtottak fel.⁴

Különben az elpusztult helyek benépesítése nemcsak a földesuraknak képezte állandóan gondoskodása tárgyát, hanem maga a király is kedvezményekben részesíté a letelepülni akaró jobbágyokat. 1562. október 3-án Ferdinánd a nyúlzigeti apácák kérelmére, kik akkor Várad mellett szent János klastro-

¹ NRA. fasc. 822. nro. 26. — ² *Esztergomi főkápt. ltára*. Lib. 3. fol. 109. — ³ *Múz. kézír.* fol. lat. 2201. 10. l. — ⁴ *Kamarai lev.*

mában tartózkodtak, tekintve szegénységüket, melyet a szomszéd erdélyiek, a király ellen pártot ütők, még súlyosbítanak, a Királyság falujokban és Donát pusztájukon, mely utóbbi a mohácsi vész óta állítólag néptelenül áll, de a melyet most újra lakni kezdenek, a letelepülő jobbágyokat mindenféle rendes és rendkívüli adózás alól három év tartamára fölmenti.¹ Az 1564-iki adóösszeírás szerint is új házak épültek: Fűpereken, Székegyházon, Tompán, Kéktó-Rároson, Pécsken, Bozzáson, Csigán, Demengen és Egresen.

A vármegye területén tehát itt-ott új élet csirái fakadoztak, melyek idővel bizonyára izmos sarjakká válnak, ha a viszonyok az új alakulásoknak kedveztek volna.

A régi Csanád vármegye, jóllehet már inkább csak romjai voltak meg, még mindig nagyszámú helységet ölelt magába. Területének nagyságára nézve az ország legelső vármegyéi közé tartozott s bár lakosságát a XVI. század szenvedései erősen megtizedelték, nem csalódunk, ha az akkor itt található lélekszámot 15—20.000-re becsüljük.²

Azonban legjobb tájékozást nyerhetünk vármegyénk nagyságáról és birtokosairól, ha valamelyik adóösszeírást véve vezetőfonalul, bejárjuk a vármegye helységeit. Fáradozásunk nem lesz kárba vesztett munka s az út egyhangúságáért bőven kárpótolnak majd bennünket a tanulságok, melyeket útközben meríthetünk.

Vegyük mindjárt Telegdi Istvánnak, vármegyénk egyik előkelő birtokosának lajstromát, ki 1564-ben volt e vidéken adórovó s mindenesetre sokkal jobban ismerte itt a viszonyokat, mint bármelyik elődje.

Szecse községből indulunk, mely valamikor a püspök birtoka volt, de most a Jász Lukácsé. Elég nagy község, 36 ház van benne. Ezután *Tárnok* következik, a Telegdiek egyik régi birtoka; csak 11 adófizető háza van s a Telegdieken kívül Hubiczai Kelemennek és Palatics Jánosnak vannak benne

¹ *Acta monial. Poson.* fasc. 47. nro. 23. — ² Számításunk az 1564-iki összeíráson alapszik. E szerint 1674¹ ház volt a vármegyében; minden házra öt lelket véve, 8370 jön ki. Bátran tehetjük ugyanennyire az adómentesek (nemesek, papok, molnárok, szolgák, szegények, újonnan települők stb.) számát, valamint ezek családtagjait.

részei. *Dombegyháza* a Kasztellánfiaké. Ezek ketten vannak: László és Péter. A község 24 háza egyformán oszlik meg közöttük. *Kún-Ágota*, egykor Jaksics-birtok. Lakosai nem jelentek meg az összeíráson. *Vásárhely*, egyik legnagyobb helysége a vármegyének; beillik városnak is, mert összesen 117 ház van benne. Birtokosai Kende Péter, Sulyok György, Csáki László, özv. Losonczy Istvánné, Zay Ferencz, Liszti János és Viczmándi Mátyás. *Kupa* kis falu, hat házból áll s birtokosai a Kasztellánfiak. *Nagy-Iratos* annál nagyobb. Forgách Simon a földesura s 53 jómódú jobbágy lakja. *Főpereg* 4—5 házból álló falucska s ez is négy földesúr között oszlik meg. *Kutina* a Serjéni Pálé, de csak két adófizető háza van. *Kinged* hét házból áll. Mint egykori Jaksics-birtok, özv. Dóczy Miklósné és Zeleméri László kezén van. *Szihond*, mindössze öt adófizető ház. Ez idő szerint a püspök a földesura. *Majmot* szintén a püspöké. Már valamivel nagyobb, mint az előbbi, 11 ház van benne. *Nagy-Serjén* pusztuló falu. Itt állott a Serjéni család nemesi kúriája s most is a Serjéniek kezén találjuk; de csak két háza ép, a többi el van pusztulva. *Latorján* is nagyobb lehetett valamikor, mint most, a mikor csak három háza fizeti az adót. *Abony* pusztulófélén. Földesura Rédei Mihály, kire a Mutnoki családról szállott. Valamikor nagyobb hely volt s a Mutnoki család nemesi kúriája emelkedett benne. E család innen is írta magát. Ez időtájt mindössze négy háza van. *Béb*, Telegdi-birtok. Most a Mihály és István kezén találjuk; amannak öt jobbágytelke van itt, emennek, úgy látszik, csak egy, de ennek lakója is szegény, úgy hogy nem fizethet adót. Ezenkívül Tarnóczy István bír itt öt jobbágytelket, valaminthogy Kerecsényi László is birtokos e faluban, de ennek jobbágysai nem jelentek meg az összeíráson. *Nagy-Szőlős* Serjéni Farkas és Miklós birtoka; amannak kilencz, ennek nyolcz jobbágytelek szolgál. A Körei család pemesi udvarháza e faluban, úgy látszik, ekkor már romokban hever. *Szemlek* a Maros partján, mindössze 7—8 ház; ezek közül is hat olyan, a melyik után adót fizetnek, a többi teljesen szegény. A Jaksics-leányok kezén van. *Pabar* püspöki birtok, kilencz jobbágy lakja. *Sajti* szintén a püspöké, de jóval nagyobb az előbbinél. 22 jobbágytelke adózik. *Dálegyház* most az Olesárovics Demeter kezén van s 16 ház van benne olyan, melynek lakosai adót fizetnek. *Földéák* tisztán nemesi telkekből

álló birtok, nincsenek benne jobbágytelkek. Nemesi kúriájok van itt Toldi Mátyásnak, Halász Ferencznek, Szabó Dénesnek és Sárkány Jánosnak. *Gorsa* mindössze nyolcz házból áll, ezek is három kisbirtokos nemes közt oszlanak meg. *Batida* mintegy tíz házat számláló kis falu. Nemesi udvarház kettő is emelkedik benne : a Farki és Belő családé. *Mező-Kopáncs*. Még ekkor ép temploma körül 14 házikó roskadozik ; ezek Olsárovics Demetert ismerik földesuroknak. *Rét-Kopáncs* hét házból áll, melyek négy nemes család között oszlanak meg. *Csókás* egykor káptalani birtok ; 12 jobbágya most Olsárovics Demeternak szolgál. *Újváros* szintén a káptalané volt valamikor. Kilencz adófizető háza van s Mágócsi Gáspár a földesura. *Mágócs*. Ez is egészen a Mágócsi Gáspár kezén van. Itt áll az ő családjának nemesi kúriája s köréje 34 ház sorakozik. *Pörös-Kutas* szintén az övé, 16 házzal. *Varjas-Földvár* elég nagy falu, 25 házzal, melyek Földvári Boldizsárt ismerik földesuroknak, ki nek itt áll nemesi kúriája. *Székegyház* 13—14 házból álló falu ; öt földesura is van, a kik mindnyájan kisenemesek. *Komlós*, 20 ház. Szintén öt földesúr kezén. *Kovácsháza* valamikor nagyobb helység volt ; most csak 14 jobbágytelke fizet adót s ezek négy birtokos közt oszlanak meg. *Csató-Kamarás* 22 ház ; Székely Márton gyulai kapitány szedi a jövedelmét. *Tompa* részben elpusztult helység. Egy-két új ház is van benne. A régi házak száma hat. Birtokosa is hat van. *Kéklő-Ráros* most éledez hamvaiból. A mult évben még 26 jobbágyon hajtották be a tizedet. *Tömpös* 18 házból álló falu. Négy földesúr bírja ; hat porta van a királyi kincstár nevéen, a többi a Szokoli, Telegdi és Vezsenyi családé.

Makó város a vármegye legnagyobb helye ; 155 adófizető ház emelkedik benne s itt van a Makó család régi kastélya. A város kétharmada a magbanszakadt Makó családé volt, most ez a rész a koronáé. Egyharmada a Telegdi családé, kiktől mintegy öt jobbágytelket a Palatics család szerzett házasság útján. A város alatt rév közlekedik a Maroson. *Ferged* is a Makó család birtoka volt. Most a királyé az a hét-nyolcz ház, mely e falut alkotja. *Lele* 11 házból áll s Vezsenyi Gáspár és Telegdi István a földesurai. *Szent-Király*, Vásárhely mellett, mindössze öt-hat ház. A földesúr Bika András. *Tót-Kutas*, mint Jaksics-jószág, az özv. Dóczy Miklósné kezén van s tíz adófizető

portából áll. *Csomorkány* szintén a Jaksics örökösöké. 38 háza arra mutat, hogy a népesebb falvak közé tartozik. *Nagylak* város, a Jaksics-uradalom központja, mindössze 34 házat számlál s ezek felét Olesároovics Demeter bírja. A másik fele a Jaksics örökösöké, t. i. özv. Dóczy Miklósné és Zeleméri Lászlóé. *Szent-Lőrincz* is elég nagy helység, 49 háza fizeti az adót. Fele még a Telegdi család birtokában van, melynek azonban nemesi kúriája elhagyatva áll; másik felén újonnan jött nemesi családok osztozkodnak. A Maroson réve van. *Kasza-Pereg*, az egykori Kállai birtok, most Kerecsényi Lászlót uralja. Házainak száma 48. *Pitvaros*, a Korláth család nemesi kúriájával, melynek kezén van most is legnagyobb része. Ugyanis özvegy Korláth Istvánné bír itt 21 jobbágytelket; mellette kisebb birtokokosok Fekete Boldizsár hét és Serjéni Mihály egy jobbágytelekkel.

Csanád városa, mióta a káptalan feloszlott, földesurának a püspököt tekint. Házainak száma ez idétt 42. *Monyorós-Fecske*s kisebb nemesi családok közt oszlik meg. 52 házával elég tekintélyes falu. Legnagyobb birtokosa Serjéni Pál, kinek itt 37 jobbágytelke van. *Batonya* szintén több nemes család birtoka. Mintegy 26 háza van, mely mind adót fizet. *Pécske* püspöki falu, mely egészen újonnan épült házakból áll; ezek nem fizetnek adót. A Maroson réve közlekedik. *Baktornya* elszegényedett falu; lakosai, kik az Eödfői és Serjéni családokat uralják, nem jelentek meg az összeíráson. *Kis-Szőlős* pusztuló falu. Négy háza három birtokos közt oszlik meg. *Kis-Fecske*s a Jász Lukács kezén; hét házból áll. *Bozzás* a Forgách Simon birtoka. Új települők lakják, kik nem fizetnek adót. *Sámson* özv. Dóczy Miklósné tulajdona. Jobbágysai azonban nem jelentek meg az összeíráson. *Meggyes* pusztult falu. *Igás* 12 jobbágytelekből áll s két földesura van. *Veresmart* elpusztult helység. *Salánk*, a Serjéni Pál és Korláth István birtoka, összevissza öt ház. *Csika* püspöki birtok; most épül romjaiból, úgy hogy az adó alól is mentes. *Bökönyfalva* a Bessenyei Lénárté; mindössze három házat számlál. *Csög* a püspöké. Jobbágysai azonban elmaradtak az összeírásról. *Apátfalva* ugyanazé; de egészen el van pusztulva. *Kis-Serjén*. Négy adófizető háza Serjéni Pált ismeri földesurának. *Mezőhegyes*, Jaksics örökség. Mindössze 12 jobb módú gazda lakja. Földesurai Zeleméri László

(hét telek) és özv. Dóczy Miklósné (öt telek). *Torony*. Régen város, most hat-hét házra leolvadt falucska. Földesura Olcsárovics Demeter. A Jaksics család régi nemesi kúriája romokban hever. *Dedemszeg* a magvaszakadt Makó Lászlóról szállott a koronára. 20 házból álló falu. *Belesz* a püspök faluja, de egészen el van pusztulva, úgy hogy senki sem lakja. *Mélykutú-Ráros*, négy-öt házból álló falu. Földesurai a Serjéniek és özv. Dóczy Miklósné. *Tadd* jobbágysai nem jelentek meg a számláláson. *Demeng* a püspöké. Új település. *Tövisköz* ugyanazé. Lakosai elmaradtak az összeírásról. *Tót-Palota* mindössze öt ház. Hasznát Olcsárovics Demeter szedi.

Zombor, a Telegdiek nemesi kúriájával. 24 jobbágytelkéből 23 a Telegdi Istváné, egy a Palatics Jánosé. *Kanizsa-Monostor* 12 házból álló falu. Egy része a Telegdi Istváné, másik (Makó-féle) része a koronáé. *Hódegyház* is Telegdi birtok; benne 13 ép ház van, a többi elpusztulva. *Szent-Tamás* falucska csak öt házat számlál s ezeknek Gál Bertalan a földesura. *Nagy-Szent-Péter* a Forgách Simoné; 10 házból áll. *Varjas* a Maczedóniai Péter faluja; 22 ház van benne. *Perjémes* szintén ezé, de a Maczedóniai család kastélya már romokban hever. Szegény jobbágysai nem tudják adójukat sem lefizetni. *Kis-Gyála* 13 ház. A Zay Ferencz és társai kezén. *Száralfalva*, a Dóczyak pusztult kastélyával. 21 jobbágytelkén Mágócsi Gáspár és Liszti János osztottnak. *Nagy-Gyála*, a Gyálai család nemesi kúriájával. A falu tíz házból áll s most István és János a földesurai. *Tervár*. Ez idő szerint Vasvári Jánosnak nemesi kúriája van itt. A falu tíz házból áll s földesurai Vasvári István és János. *Harmat* pusztuló falu, csak három házaeskából áll. Ezek két birtokos kezén vannak. *Homokrév*, a Telegdiek ősi birtoka. 15 házból álló falu, de ezek közül három a Palatics János nevén van. A többi Telegdi Istváné. *Túregyház*. 17 jobbágytelek, melyeknek földesura a gyulai kapitány, Olcsárovics Demeter. *Szent-Iván* 15 házból áll. Fele részben kisebb nemeseké, másik felerészben (magszakadás útján) a koronáé. *Serfesd*, Jaksics-birtok. A pusztuló falu — mindössze három házból áll -- özv. Dóczy Miklósnéé. *Nagyfalu* szintén züllőfelen; 23 jobbágytelekből a nagyobb rész a váradi püspök nevén (helyesebben káptalan volna), egyharmada Olcsárovicsé. *Kerekegyház*, Jaksics-birtok; 16 ház van benne. Földesurai Olcsárovics és

özv. Dócziné. *Tóti* öt-hat házzal. Most a Székelyszegi János kezén. *Rákos* kilencz ház. Földesúr Zeleméri László, a Jaksics Márk veje. *Kétfül* királyi birtok. Jobbágysai nem jelentek meg a számláláson. *Fejéregyház* 19 ház. Kerecsényi, Telegdi István, Csáki László és Palatics János a földesurai. *Munár* hat ház. A Fekete Radocza kezén. *Csóka* hat ház. Fele a Telegdi Istváné, a másik (Makó családbeli) fele a királyé. *Királymonostor*. 16 ház, a királyé. *Szanád* hat ház. A Telegdiék ősi birtoka.

Rév-Kanizsa. Ez egykor jelentékeny város most mindössze 20 házból áll. Földesura Csáki László. A Tiszán nagy forgalmú réve van. *Morotva*. Egykor a Telegdiék nemzetségi birtoka, most egészen el van pusztulva. *Vizes-Gyán* 11 házból áll. A Kerecsényi László kezén. *Lóránt*, mindössze két házaeska. Még most is a csanádi püspök nevén. *Kutas-Teremi* 15 ház. Kutasi Istváné. *Basahíd*. A Kerecsényi Lászlóé, de lakosai nem jelentek meg az összeíráson. *Egres*. Új települők tartják megszállva. Földesura a püspök. *Bocsár*. Olesároviacs kezén. De jobbágysai nem jelentek meg a számláláson. *Bikács*. Kerecsényi László és Olesároviacs Demeter osztozkodnak rajta. Összeíratlan maradt. *Fellak*, a Jaksicsok várával. Alaposan el van pusztulva s mindössze hat ház van benne. Földesura Zeleméri László. *Szent-Miklós* a csanádi püspöké. Nyolcz házból áll. *Rahoncza*, hajdan monostorral. Az igénytelen falueska csak két házból áll. Birtokosa Serjéni Mihály. *Acsád* a püspöké. Négy házikója daczol az idővel. *Zsadány* ugyanazé. Jobbágysai nem jelentek meg. *Donát*, a Marostól délre. Az apáczáké. Úgy látszik, nem régi telep s mindössze egy házból áll. *Vinda* vagyis inkább *Vinga*. Olesároviacs bír itt tíz telket. *Ladány* 21 ház. A Telegdi család régi birtoka. Mihálynak 11 telke s más két nemesnek tíz telke van itt. *Razsán-Szent-Miklós* hat házból áll. *Rábé* 31 házzal. Jász Lukács és Telegdi Mihály a földesurai. A Makó család része, tíz ház, a király nevén. *Kis-Szent-Péter* három ház. Az Olesároviacs Demeter birtokában. *Szanád*, Temes vármegye felől. Három háza ugyanazon birtokosé. *Beresula*, a királyé, öt ház. *Fele* kis falueska, két jobbágYTELEKKEL. Földesura Nagy Márton. *Mégy* a püspöké. Mindössze öt házból áll. *Kakat* Temes vármegye szélén. Két ház. Gyulai katonák kezén. *Két-Bagd* vagy *Felső-Bagd* öt ház. Cséfi Balázs és Solymosi Mihály bírják.

Szikszo ugyanazoké. Van benne öt ház. *Jenő* Temes vármegye szélén, öt házzal.¹

Végig haladva ekként vármegyénk hajdani területén, s futólagos szemlét tartva helységei fölött, lehetetlen álmélkodás nélkül berekesztenünk e fejezetet, melylyel egyúttal búcsút mondunk az ősi kiterjedésében soha többé föl nem támadott régi vármegyének. Még 1564-ben is, a mikor pedig erősen megtépték-szaggatták a viharok, olyan impozáns nagyságban jelenik meg előttünk Csanád vezér öröksége, mintha még századokra szóló életet akarna magának biztosítani.

Fájdalom, csak területe volt már meg; az éltető szellem elhagyta, az összetartó kapcsok meglazultak s lassanként szétfoszlott az egykor hatalmas szervezet.

Következett a török világ s vele egy évszázadnál hosszabb szenvedés, mely vérrel és könnyel áztatta hantjait, letarolta minden virágát s elsöpörte multjának minden emlékét.

---

¹ A lajstrom az orsz. levéltárban, a *Dicálisok* közt. A fenti összeállításban a fél portákat egészeknek vettem.

XI.

T Ö R Ö K V I L Á G.

Gyula vár eleste. — A csanádi szandsák. — A defterek. — Csanád vármegye lélekszáma. — Rác helységek. — Török adózás. — Török katonaság a csanádi várban. — A vármegye az erdélyi fejedelemség alá kerül. — Tatárok pusztításai. — Báthori Zsigmond hadi vállalatai. — Szelestei Csanád alatt. — Csanád visszafoglalása. — Ismét török kézre jutása. — Az erdélyi fejedelmek és Csanád vármegye. — Helységek pusztulása. — A föld népe a nádasokba menekül. — A ferenczrendiek mint a nép vigasztalói. — Egyházi állapotok Temesvárott. — A ferenczrendiek missiója. — Plébánosok híja. — A ferenczrendi barátok érdemei. — A püspökség és birtokai. — A püspöki birtokok összeírása. — Pálffy Tamás püspök és a birtokok. — A püspöknek fizetett adó. — A Rákóczi család és Makó. — A városok gyarapodása. — Adózási viszonyok. — Jövedelembiztosítás. — A jobbágyság szűk volta. — Csavargók. — Illegitimus possessorok. — A Bedegi Nyáry család és Vásárhely. — Makó város és gróf Balassa Imre. — A királyi és nádori kancellária tájékoztatlansága. — A török és a jobbágyság. — Erdélyi fejedelmek adományai végbeli vitézeknek. — A szendrői és diósgyőri kapitányok birtokszerzései. — A magyar király és Csanád vármegye.

Az 1566. évi augusztus hó 30-ik napján megadta magát Gyula vára. Résztint a vár védelme közben, résztint a török esküszegése következtében számosan veszítették itt életüket, kiket birtokaiknál fogva Csanád vármegyéhez is szoros érdekek fűztek. Ott estek el Olcsárovics Demeter, Henyei Miklós, Balázsdéák Márton; fogságba került Kerecsényi László parancsnok, kit a török később megfojtatott, Jász Lukács és többen.

Csanád vármegye egy csapásra elvesztette földesurainak legnagyobb részét. De a mi még súlyosabb csapás volt, most már minden felől a hódoltság tengere vette körül ezt a vidéket, s hosszú időkre elmosta a közeli szabadulásnak minden reményét. Még Gyula várának eleste előtt, legalább a Maros északi

vidéke, a magyar királyság birtokaival némileg megtarthatta összeköttetését; most mind ennek egyszerre vége lett.

Csanád vármegye egészen török területté vált.

Csanád vára egy külön szandsáknak lett a székhelye, mely a temesvári vilajethez tartozott. A csanádi szandsák, úgy látszik, kezdetben három náhiéből (bíróági kerület) állott, úgy-mint a csanádi, vásárhelyi és fellaki náhiéből. A csanádi náhiéba nagyrészt a régi Csanád vármegye falvai tartoztak; de e náhiébeli falvak száma mindössze csak 62 volt. A többi csanád-vármegyei falut a vásárhelyihez, melybe Csongrád vármegye falvai tartoztak, a fellakihoz, mely nagyobb részben aradvármegyei helységeket foglalt magába, az aradihoz, mely a régi Arad vármegye törzsből alakult, a békésihez (Kasza-Berek, Fábián-Sebestyén, Királyság) s a zarándihoz (Bán-Kamarás, Bán-hegyes) csatolta a török administratio. Ekként északon, keleten és délen levágott a vármegyéből egy-egy darabot, ellenben nyugaton a Tisza képezte ezután is a határt.

Mint hogy a török az elfoglalt területet katonái közt hűbérül osztotta fel, közigazgatásában nagyon fontos szerepet játszottak a pontos összeírások, vagyis az adókönyvek, az úgynevezett defterek. A felosztást a Hedsira 965. évében (1557. okt. 23.- 1558. okt. 12.) Mohammed temesvári kádi és műfettis hajtotta végre s ez érvényben maradt, úgy látszik, az egész török uralkodás ideje alatt. A defter a falvak minden egyes lakosát felsorolta, pontosan előtüntetvén azt is, hány ház állott minden egyes faluban.

E szerint a régi Csanád vármegyéből tartozott a csanádi náhiéba 1960, a vásárhelyibe 240, a fellakiiba 251, az aradiiba 365, a békésiibe 111 s végre a zarándiba 82 ház. Ez együttvéve 3019 ház. Ha minden házra öt lelket veszünk, Csanád vármegye 15,095 lélekkel szaporította a török birodalom népességét.

A defterek az adófizetőket név szerint is pontosan előszámlálván, egyszersmind arra nézve is tájékoztatást nyújtanak, mely helységekből laktak magyar s melyekben ráciz lakosok.

Tiszta ráciz községek voltak 1558-ban a következők: Bercesula, Bozzás, Dugiszelia, Ferged, Hódegyház, Hollós, Homokrév, Igás, Jánosfalva (Szent-János), Kanizsa-Monostor, Kinged, Kis-Serjén, Kis-Szent-Péter, Kún-Szölös, Kutas-Teremi, Kutina, Loránt, Mégy, Mezőhegyes, Munár, Nagylak, Nagy-Serjén, Nagy-Szent-

Péter, Pádé, Perjémes, Rábé, Ráros, Serfesd, Szaján, Szalatka, Szanád, Szárafalva, Szécsény, Szent-Demeter, egyik Szent-Miklós, másik Szent-Miklós, harmadik Szent-Miklós, Sziond, Szombat-hely, Szőreg, Telek, Torna, Túregyház, Varjas, Vinga és Vizes-Gyán.

Ugyanez évben vegyesen magyarok és szerbek lakták ezeket a falvakat: Csóka, Csókás, Egres, Háromfűlű, Kéktő-Ráros, Kún-Ágota, Latorján, Pap-Keresztúr és Szemlek. De ezek közül 1581-ben Csóka és Egres már tisztán szerb falvak.¹

A szerb lakosság a földműveléssel nem sokat törődött. Fő életeleme a pásztorkodás volt. Innen van, hogy 1581-ben a török tizedlajstromok 74,349 juhot számlálnak össze a csanádi náhiében. Egy-egy jobbmódú lakosnak 2—300 juha volt, de voltak olyanok is, kiknek 5—600, sőt 1200 birkájuk legelészett az egykor szorgalmasan szántogatott, de akkor már rétekké vált földeken.²

Miként viselte népünk a sok mindenféle adót, melyet a török reá rótt, azt adatok hiányában nem tudjuk. Maguk a török defterek is a csanádi szandsák területéről meglehetősen hiányosan jutottak el korunkra. Különösen sajnálnunk kell, hogy nem maradtak fenn a bérletekre vonatkozó számadások, melyek mutatnák, hogy az egyes városok és falvak után a szpáhik mennyi bérösszeget voltak kötelesek fizetni.

E részben csak Vásárhely város és néhány környékbeli falu számadatait ismerjük. Vásárhely, mely eleinte a csanádi szandsákhöz tartozott, de később a szegedibe helyeztetett át, a körülötte fekvő falvak és puszták határait maga bérelte ki s a bérösszeget azután átszolgáltatta a szegedi bégnek. 1566. április 11-én állapította meg a török kormányzat a bérösszegeket, melyeket a városnak évenként be kellett szolgáltatni. E szerint az évi bérösszeg 235,481 akese volt, a mi a mi számításunk szerint 3921 aranyat tett. E rengeteg összegből Vásárhely városára esett 75,000 akese, Körtvélyes falura 7500, Mártélyra 7000, Újvárosra ugyanennyi, Aporra 6000, Mindszentre 5000. Királyhegyes pusztára 3000, Kéktő-Rárosra 2500, Gorsára 2000, Szent-Királyra 1500 stb.³

¹ *Defterek* I. 333., hol az 1581-iki és II. 194., hol az 1557—1558. évi török lajstromok olvashatók. — ² *Uo.* I. 334—335. — ³ *Uo.* II. 286. 364.

Egy későbbi (1619. július) keletű kimutatás, de a mely korábbi időkre látszik vonatkozni, a csanádi szandsák-hég jövedelmét 207,000 akcséra, vagyis 3450 aranyra teszi.¹

A csanádi várban 1590-ben **ulúfedsik** és martalószok állomásoztak. Az előbbiek **zsoldos** lovasok voltak, parancsnokuk Hasszán aga volt s **számuk** 44 emberre ment; az utóbbiak a keresztyénekből, leginkább rácokból toborzott önkéntes katonák voltak, kik felett szintén egy aga parancsnokolt; ennek helyettese volt a kiája. Amazok zsoldja többre rugott, mint emezeké. Az őrség a parancsnokokon kívül összesen 73 emberből állott s zsoldjuk naponta mintegy 500 akcsét tett. Ez havonként 15,000, évenként körülbelül 180,000 akcsénak, vagyis 3000 aranynak felelt meg.²

Nem lehet e helyütt feladatunk, hogy a török hódoltsági viszonyokról, melyek Csanád vármegye területén is épen olyanok voltak, mint az ország egyéb részein, tüzetes képet adni megkísértsük. Minthogy külön adataink nincsenek, más vármegyékre vonatkozó adatokkal kellene a képet megvilágosítanunk. Ez pedig annál feleslegesebb munka volna, mert irodalmunk egy kitűnő művel rendelkezik, mely e részben az érdeklődőt minden irányban kielégítheti.³

Lássuk inkább azokat a körülményeket, melyek előidézték, hogy vármegyénk e század végén újra az erdélyi fejedelemség alá jutott.

Az 1581-ben fejedelemmé lett Báthori Zsigmond, mint tudva van, Rudolf királynál keresett segítséget a török ellen, mivel az 1593-iki háború kitörésekor nyíltan szakított. Már a következő évben megkezdődtek Dél-Magyarországon a törökökkel való összeütközések s 1595. jan. 28-án Rudolf és Báthori véd- és dacszövetségre léptek egymással. Úgy látszik, ez alkalommal biztosította Rudolf király Báthori Zsigmondot, hogy ha az Erdélyhez valamikor (Izabella királyné idején) tartozott részeket visszafoglalja, ezek az ő birtokába mennek át. Dél-Magyarország visszafoglalását Báthori a Mágócsi Gáspár gyulai várparancsnok iskolájában neveledett Borbély György karánsebesi bánra bízta, ki már aug. 12-én bevette Facsád (ma

¹ *Defterek* I. 414. — ² *Uo.* I. 382. — ³ L. Salamon Ferencz, *Magyarország a török hódítás korában*. Pest, 1865.

Facset) várát. A vár fölmentésére sietett temesvári basa, a lippai és jenei bégek erős vereséget szenvedtek, s most már Borbély egyenesen Lippa ellen indulhatott, mely negyvennégy év előtt jutott a törökök kezére. Aug. 18-án azután ez a vár is megadta magát; ezt október 21-én Boros-Jenő bevétele követte.

Boros-Jenő bevétele egymásután a mieink kezébe juttatta mindazon marosvidéki várakat, melyeket a török tartott megszállva. A nagy veszteségek hírére jóformán futva menekültek e várakból a török őrsegek; úgy hogy az 1595. év végén Facsád, Tótváradja, Eperjes, Lippa, Solymos, Arad, Fellak, Nagylak, Csanád, Sfri, Világos, Pankota és Boros-Jenő, összesen 13 vár szabadult fel a török félhold uralma alól.¹

Az 1596. márczius 26-án tartott pozsonyi országgyűlés 35. t.-cikkében fölkérték a rendek a császárt, s sürgesse az erdélyi fejedelmet, hogy mivel Isten akaratóból Lippa, Jenő, Pankota, Világosvár s több más erősség megszabadult a töröktől, azoknak területén adassa vissza a volt földesurak birtokait; de egyúttal azt a kijelentést is tették, hogy a visszahódított vármegyékben tiszteletben kívánják tartani a fejedelem főhatóságát. Csakugyan a régi birtokosok utódai lépéseket tettek, hogy egykori jószágaitak visszaszerezzhessék. Július 24-én a nyitrai káptalan előtt Zeleméri István kijelentette, hogy Temes vármegyében levő Nagylak várának visszaszerzése végett le akar utazni, s hogy az e célra szükséges összeget előteremthesse. Nyitra vármegyében Sárfő várában és városában, valamint Sárlyeska faluban levő részeit, minden haszonvételeikkel együtt, 1000 frtéért elzálogosítja Divékújfalvi Újfalusi Jánosnak.²

Körülbelől abban az időben, mikor a rendek Pozsonyban ülészetek, a «nagyszemöldökű» Szolimán temesvári basa Temesvár vidékére szólította le a Győr környékén telelő tatárokat. Úgy látszik, Lippa ostromának előjátékaképen felhatalmazta őket, hogy a Körös-Maros közét minden tőlük telhető erővel pusztítsák el. A tatárok egészen váratlanul ütöttek rá a szegény népre; fölperzselték házait, elvitték mindenét s az a nélkül is súlyos iga alatt nyögő lakosság egy részét könnyörtelenül leölték, másik részét rabságra hurczolták. Békés városát, e vidék «metropolisát» is tökéletesen kifosztották,³ Makó város

¹ Márki, *Arad tört.* II. 24. — ² NRA. fasc. 18. nro. 10. — ³ Baronyai

lakosait pedig úgy szétverték, hogy a város hét egész esztendeig pusztán állott.¹ Kezökbe kerítették Csanád városát is.

A temesvári basa azonban nem holdogult Lippa várával, május 11-én abbahagyta az ostromot, s a fejedelem, mikor hadaival Lippa alá megérkezett, már hült helyét találta. Báthori Zsigmondnak az volt a szándéka, hogy Temesvárt ostrom alá fogja, s ha lehet, innen kiveri a törököt. Július 4-én Fellak alá vezette seregét, melynek török őrsége, jövetelének hírére, pusztán hagyta a várat. Azonban arról értesülve, hogy nagyszámú sereg van útban a temesvári törökök segítségére, abbahagyta az ostromot s Lippát Szelestei János őrizetére bízván, Erdélybe visszatért.

Néhány napra ezután Szelestei, hogy valami vitézi dolgot műveljen, válogatott esapattal hirtelen Csanád alatt termett s környékén számos falut felgyújtván, sok barmot, zsákmányt és embert kerített hatalmába. Már vissza akart fordulni, mikor egészen váratlanul rajtaütött a temesvári basa s megszalasztotta a lippai csapatot. Az összeütközésben számosan estek el, sokan jutottak fogságba, köztük Petki Farkas, kit Temesvárra hurcoltak a törökök.²

1597. őszén azonban Borbély György lippai katonáival mégis elfoglalta Csanádot. Rudolf császár erdélyi biztosai (Szuhai István püspök és Istvánfi Miklós) Lugosi Ferenczet nevezték ki ide parancsnokul. Borbély nagy gondot fordított arra, hogy a vár jókarba helyeztessék. Nem is ártott az elővigyázat, mert Szolimán basa a maga szandsákjából, valamint Belgrád és Szendrő őrségéből tekintélyes sereget hozván össze, 1598. június 19-én megszállotta Csanádot s négy üteggel ágyúztatni kezdte. Lugosi Túri Jánost küldötte ki az erdélyi biztosokhoz, hogy tőlük segítséget sürgessen. Túri előadta nekik, hogy ha a segítség soká késik, a csanádi őrség nem lesz képes a gyenge várat a nagyszámú ellenség ellen megvédeni. A biztosok tehát haladéktalanul elrendelték, hogy Király György váradi parancsnok hadainak egy részével azonnal induljon meg; a jófői őrség szintén parancsot kapott, hogy siessen Csanád alá. A basa neszét vevén, hogy segítség közeledik, az ostromot abbahagyta

---

Deesi János, *Magyar históriája* 252. — ¹ *Kamarai levelezések.* — ² Baronyai Deesi János, *Magyar históriája* 264.

s visszavonult. Haragját akképen töltötte ki, hogy néhány szomszéd falut és tanyát tűzzel-vassal elpusztított.¹

Fájdalom, Csanád nem sokáig maradt a mieink kezén.

Még ezen a nyáron Szaturdsi Mehemet szerdár nagy sereggel tört be az országba, hogy Erdélyt, melyet Báthori Zsigmond Rudolfnak adott át, visszafoglalja. Egyenesen Csanádnak vette útját; Lugosi Ferencz várparancsnok meghallván, hogy a nagyszámú török sereg közeledik, az őrséggel együtt elvonult, s a török az üresen hagyott várat könnyű szerrel birtokába kerítette. Üresen maradt Nagylak és Arad is, melyeket szintén elfoglalt a török.²

Csanád vára ezután a török végleges kiűzetéséig nem is került többé magyar kézre. Az 1606. évi bécsi béke biztosította ugyan az erdélyi fejedelemnek egész Erdélyt, Magyarországnak mindazon részeivel együtt, melyeket Báthori Zsigmond bírt; de Csanád vármegye területe még Bethlen Gábor idejében is vita tárgyát képezte. Makó város lakosait, kik hét évig pusztán hagyott városukat újra megszállották, már 1617-ben biztatta a királyi kamara, hogy hovatarozásukra nézve a birtokügyek rendezése végett Nagy-Károlyba küldendő királyi biztosok fogának határozni;³ de a biztosok csak 1619. márczius 26-án jöttek össze s akkor is függőben hagyták a zaránd-, arad- és csanád-vármegyei hódoltság ügyét.⁴

Mindazáltal az erdélyi fejedelmek a Báthori Zsigmond foglalásai óta úgy tekintették Csanád vármegyét, mint Erdélyhez tartozót. Már Báthori Zsigmond adományokat tesz e vidéken; 1597. valamelyik hónap 29-ik napján Lapispataki Segnyei Miklós hívének adományoz egy csomó birtokot, melyek, bár az adománylevél Temes és Arad vármegyébe sorozza őket, a régi Csanád vármegye tartozékai. Ugyanis az adomány tárgyai Temes vármegyében: *Fellak* vár és falu, *Bodrok*, *Zádorlaka*, *Novák*, *Szent-Miklós*, *Kisfalud*, *Túregyház*, *Tóti*, *Udvari*, *Nagy-Varjas*, *Nagyfalu*, *Telek*, *Munár*, *Kétfül*, *Kerekegyház*, [-]lebin, *Szent-Péter* és *Cserpeszd*; Arad vármegyében: *Nagylak*, *Polgár* (talán *Pobár?*), *Szemlek*, *Szözlős*, *Tóti*, *Bozzás*, *Szent-Miklós*, *Sirián* (a régi *Serjén*), *Feczki* (Pécsk), *Marján*, *Papi*, *Majmol*, *Szárcsa-*

¹ Istvánfi 801. — ² Uo. 805. — ³ *Kamarai lev.* — ⁴ *Erd. Orsz. Eml.* VII. 502.

háza, Hodos, *Csikaj*, *Priamus* (Perjémes) és *Zsadány*.¹ Báthori Gábor 1612. jan. 12-én a lippai és borosjenői kapitányok háborúgatásai ellenében védelmébe veszi Móricz Márton következő javait: Kovács, Panad, Cserfalva, Ötvenyes, Mágócs, Algyő, Dócz, Serked, Báboeczka, Sövényháza, Czépa, Mindszent, Apor, Fábíán-Sebestyén és Szent-György falvakat s megparancsolja nekik, hogy ezekre kiváló gondot fordítsanak.²

Hogy Bethlen Gábor alatt sem szűntek meg a csanád-vármegyei helységek az erdélyi fejedelemséghez tartozni, azt a makóiak levele is bizonyítja, kik 1615. április 12-én ezt írják a kir. kamarának: «Mioltától fogván az úristen ő felsége Lippát, Jenőt az több tartományokkal együtt körösztén kézben engette, azultától fogván az erdélyi fejedelmek ő nagyságuk alá voltunk foglaltatván és oda adakoztunk az mi mentségünk szörént és oda hallgattunk.»³ Maga a nagy fejedelem is többször tesz e vidéket közelről érdeklő intézkedéseket; így 1621. okt. 18-án elkobozza a hűtlenség bűnébe esett Móricz Márton összes birtokait, többek közt Sövényháza, Serked, Dócz, Győ, Panad, Kovászi falvakat s ezeket Ruszkai Kornis Zsigmondnak pénzért eladja.⁴ 1630-ban Brandenburgi Katalin fejedelemasszony parancsára Zarándvármegye szolgabirái és esküdtjei tanuvallatásokat vesznek föl arra nézve, hogy a Makra alján lévő Mágócsi-birtokok: Kórócz, Győ, Dócz, Sövényháza, Ötvenes, Panád, Kovászi csakugyan Mágócsi-birtokok voltak-e s ezen az úton kerültek a Móricz Márton kezére?⁵ A két Rákóczi Györgynek is, mint alább meglátjuk, tömérdék donatiója szól vármegyénkre. Hadd említsük itt meg, hogy 1655. február 25-én II. Rákóczi György Váradi Tóth János mezei hadnagy csanád-vármegyei Százegyház falucskáját, melyet ez örökbe vett meg, a szegediek ellenében védelmébe vette.⁶

De az erdélyi fejedelmek főhatósága itt nagyon problematikus értékű vala. Az úr ezen a területen a török volt, ki-

¹ *Gr. Károlyi cs. ltára*. Lad. 62. nro. 95. (Eredeti oklevél). Nagy kár, hogy éppen a datum helyén el van rongyolódva. A hátán «Fellakról való donatio 1597» megjegyzés olvasható, ellenben a levéltári elenchus az 1598. év alá sorolja. Márki, *Arad tört.* II. 213. egy hiányos és hibás másolatát használja. — ² *Múz. kézír.* fol. lat. 2201. — ³ *Kamarai lev.* — ⁴ *Múz. kézír.* fol. lat. 2201. 18. — ⁵ *Keglevics ltár.* Com. Csongrád, fasc. 3. nro. 5. — ⁶ *Szeged város levéltára*, Hornyik másolatai 206. l.

nek minden hódítását és hadjáratát rombolás és pusztítás előzte meg. A régi Csanád vármegye helységeinek pusztulását semmi sem akadályozta, s e részben a fejedelmek is teljesen tehetetlenek voltak. A nagyszámú falvak pusztulásának időpontját nem igen jegyezték fel a történelem emlékei; csak itt-ott akadunk rá rövid följegyzésekre, melyek egyik-másik község tönkretűnésének határidejét megjelölik. Minden ilyes följegyzés olyan mint a gyászjelentés, szomorúsággal tölti el szívünket. 1624. július 11-én Bethlen Gábor egyik levelében olvassuk, hogy az egykor népes Sajti a zivataros napokban teljesen elnéptelenedett, házai összedüledeztek, földjeit benőtte a gaz. Borosjenei Bánhegyesi János nem sajnálta a fáradságot, összegyűjtötte megint a régi lakosokat s újakat is hívott közéjük, úgy hogy a helység lassan épülni kezdett romjaiból.¹ Ugyanez évi nov. 28-án a fejedelem egy másik leveléből arról értesülünk, hogy a csanádvármegyei Tápé falut is teljesen elpusztították a hadjáratok. Tisztára néptelenné vált s határán nem látszott meg, hogy földje valamikor emberi kezek művelése alatt állott. De a mint az idő egy kissé lecsendesült, a szétszórt földművesek újra megjelentek, fölépítették házaeszkáikat s új élet költözött a romok helyébe.² 1651-ben Kovácsháza és Fűperek pusztultak el, 1653-ban pedig Tompa és Csató-Kamarás.³

Ez csak néhány falu. De talán nem volt a vármegyei területen egyetlen olyan helység sem, mely át ne ment volna legalább egyszer a pusztulás s azután az újjáépítés processusán. Némelyik egyszerűen bizony többször is. A föld népe oda menekült, a hova tudott. Erdők nem igen voltak ezen a vidéken; hanem annál több nádas, mocsár és sárrét, melyeknek zombékjai közé nem hatolhattak be lovaikkal a portyázó rablók. Ide, a nádasokba vette be magát a szegény nép s néha hónapokat, sőt éveket töltött itt állandó remegésben. A kétség szélére jutott emberek, ha alkalmas szigetre nem találtak, fatalpakat róttak össze s egész háznépökkel ezeken laktak. Nem csoda, ha erkölcsaik elvadultak; egészen magukra voltak hagyatva, sem pap, sem tanító nem törődött velük, hogy házasságukat megáldja, gyermekeiket megkeresztelje, halottaikat eltemesse.

---

¹ *Gyulafejevári lib. reg.* XII. 58. — ² *Gyulafejevári kápt. lt.* Cista Colos. fasc. 5. nro. 12. — ³ *NR.A.* fasc. 1838. nro. 61.

De mégis. A gondviselés nem hagyta el őket.

A cseri barátok, a szigorú rendtartást követő ferenczrendiek vállalkoztak arra, hogy a népnek, kétségbeesett állapotában, igazán «barátai» legyenek.

Olyan népes városban is, mint Temesvár, alig egy emberöltővel azután, hogy a török elfoglalta, nem volt sem rendes pap, sem tanító, ki az ott lakó keresztyén népet a vallás vigasztalásában részesítette volna. A csanádi püspökök távol egyházmegyéjüktől alig tehettek valamit a török iga alatt élő hívek lelki ellátása érdekében. Még leginkább törődött velük Gersei Melegh Boldizsár, ki mint leleszi prépost 1572. végén nyerte el a csanádi püspöki címet. Ő, úgy látszik, fölkerlte XIII. Gergely pápát, hogy hatalmazza fel az Orsován, Krassón, Haczakon és Szegeden élő ferenczrendi szerzeteseket a délmagyarországi katolikus hívek látogatására s bízza meg őket a lelki teendők végzésével. minthogy a török alá jutott csanádi egyházmegyeiben sehol papok nincsenek.

XIII. Gergely pápa készséggel hajlott a kérelemre. Kiadta rendeletét, s csakhamar kezökbe vették a ferenczrendi szerzetesek a nagyfontosságú missiót. Az illyr származású Ragusai Bonifác barát volt az első, ki a délmagyarországi hódoltságot bejárta. A lelkészekről megfosztott nép mindenütt áhíttattal fogadta, s mikor 1581. végén meghalt, ép oly őszinte részvéttel gyászolták őt a temesvári rác és magyar lakosok, mint a zarándvármegyei Simándon és Pélen lakó szerb kereskedők.¹

1582. február 6-án a Temesvárott lakó ragusai kereskedők és szerb polgárok köszönetet mondanak a pápának, hogy egyházi látogatót küldött közéjük, s egyúttal bejelentik Ragusai Bonifác halálát. Levelökből tudjuk meg, hogy az elhunyton kívül egy Gyurgyevics Domokos nevű barát is a hódoltságon tartózkodik, de ez már két év óta nem volt náluk. Pedig ők egészen magukra vannak hagyva s az eretnekek kísértésének is ki vannak téve. Tegnap is, úgymondanak, egy Gáspár nevezetű kálvinista pap jelent meg körükben s prédikációival híveket iparkodik köztük szerezni. Esedeznek tehát ő szentségéhez, állíttasson Temesvárott iskolát, melyben ifjaikat papokká képez-

¹ *Acta Bosnae* 320.

tethessék, hogy legyenek, a kik lelki szükségleteiket kielégíthessék.¹

Két nap mulva a temesvári magyarok is fölterjesztik a pápához folyamodásukat. Herczeg István főbíró és a többi magyar lakosok bánatos szívvel emlékeznek meg néhai papjuk haláláról, ki megígérte nekik, hogy a pápa költségén iskolát fog állítani Temesvároton, «mivel hogy a gyermekeink tanulnának és valami gyökeret verhetnének, hogy a sok lutherségeknek és tévelygéseknek vége lehetne, hogy Istennek segítségéből oly növekedne közülök, ki pap méltóságot vinne és a juhokat táplálná. Mert ha papok volnának itt a tartományban, netalán tán még se áradott volna el annyira a hitetlenség, de mind ott közöttünk csak három pap vagyon, az egyik ki köztünk vagyon az is Dobronsky híják fr. Dominicusnak, de az is nem tud magyarul prédikálni, mindazáltal mégis egynéhány gyermeket tanít» . . . «Ezt is tudtára adjuk szentségednek, hogy jönnek ide mi közünkbe oly hitetők az ő rendek szerint, kik a szegény községet igen megháborítják az ő tévelygő tudományával, kiért kérjük szentségedet, hogy a mi nyelvünkön is küldjön szentséged tanítót, ki állhasson ellenük az ő hamis tudományoknak».²

1618-ban már jezsuita atyákat is találunk Temesvároton. Tugolinus Jakab atya működik az itteni illyr és magyar katolikus hívek körében s panaszkodik, hogy az elnyomorodott nép közt a lelkészi teendők végzésére nem igen akar vállalkozni sem szerzetes, sem világi pap; anyagi haszon és jövedelem nem jár vele.³ VIII. Orbán pápa 1625. június 12-én Rengjics Albert barátira, szendrői püspökre bízza mindazon hívek gondozását, kik a Dráva, Száva, Duna, Tisza közt s Magyarországnak a Bácskától Temesvárig terjedő részeiben laknak.⁴

A ferenczrendi barátok lankadatlan tevékenységet fejtenek ki. 1628. augusztus havában Bandulaevics Márk barát Krassóból írja, hogy társával, Illés baráttal Karánsebesen és vidékén 180 embert keresztelt meg; templom és ház építésén fáradozik, de nincsenek egyházi ruhái és folszerelései. A congregatióhoz fordul, hogy segítse őt ki ezekkel.⁵

¹ *Acta Bosnae* 320. — ² Oltványi, *A csanádi püsp. birt.* 129. —

³ *Acta Bosnae* 361. — ⁴ *Uo.* 374. — ⁵ *Uo.* 381.

Nem sokára a szegedi barátokról is hírt veszünk. 1639. márczius 26-án Müszli, a szegedi gönüllük (zsoldos lovasok) szerbölükje vagyis tisztje, temesszüköt (igazolványt) állít ki a guardián és két papja részére, kik «saját ügyes-bajos dolgaikban utaznak». Hogy a közbeneső városokban és falvakban velök találkozó gházik őket fel ne tartóztassák, kapják a menedéklevelet.¹ Más ügyesbajos dolguk nem igen volt az önfeláldozó barátoknak, mint hogy a lelki vigasztalás nélkül szűkölködő híveket fölkeressék s e végből különösen Csanád vármegye kopár területét bejárják.

1640. márczius 3-án maga Mehemet szultán is különös kegyelmében részesíti a derék férfiakat. Megerősíti elődjének azt a császári athnáméját, mely a boszniai ferenczrendi szerzeteseknek a hódoltságban szabad járáskelést biztosított s védelmébe vette őket a török katonákkal és tisztviselőkkel szemben.²

Ettől kezdve működésüket a basák és bégék is kezdik többre becsülni. Látják, hogy ez igénytelen emberek a népet, tisztán csak a hit varázserejével, össze tudják tartani s ezzel a töröknek járó adót is biztosítják. Nem bánják már, ha fölkeresik a föld népét; sőt minden nehézség nélkül állítanak ki részökre menedékleveleket. Így kap 1641. jún. 10-én Pápai Péter, a szegedi egyház papja. 1642. ápril 20. körül a szegedi guardián, 1645. ápril 27-én Péter pater menedéklevelet.³

Hogy a Tiszán bármikor akadálytalanul átjárhassanak, 1645-től fogva a révpénzt egész esztendőre előre lefizetik.⁴

A nagy buzgalom és odaadás, melylyel kötelességüket betöltik, arra készíti 1644-ben Zongor Zsigmond csanádi püspököt, hogy a szegedi rendház guardiánját püspöki helytartójává kinevezze.⁵ Ezzel még inkább fokozza tevékenységüket; de most már nemcsak a híveket látogatják, hanem fel-felrándulnak a püspökhöz is, ki ez idő tájt rendszerint Nagy-Szombathban lakik. 1646. márczius 19-én Pál nevű barát két utitársával «maguk gyógyíttatása végett» Nagy-Szombathba indulnak s a török hatóság menedéklevéllel látja el őket.⁶ 1652. február 2-án Bertalan fráter kap menedéklevelet saját dolgai elintézése

---

¹ *Török-magyar okmánytár* II. 317. — ² *Uo.* II. 319. — ³ *Uo.* II. 320. 321. 324. — ⁴ *Uo.* II. 323. — ⁵ *Oltványi* 131. — ⁶ *Török-magyar okmánytár* II. 326.

végett Nagy-Szombat ellenséges városba.¹ 1654. május 8-ika körül Márton barát utazik oda.²

E nagy tevékenység kulcsa abban rejlik, hogy az egész Dél-Magyarországon a XVII. század közepén még a legnagyobb központokon sincs plébánia. Thomassi Gábor bolgár szerzetes, ki szintén a hódoltságon működik, 1650-ben jelenti a congregatiónak, hogy Karánsebesen, Lugoson, Lippán, Krassón, Orsován, Csanádon, Szent-Lőrinczen, Makón, Szecsén, Zomborban, Rékason, Fejéregyházon (Ferichias), Becskereken és más jelentékenyebb helységeken, a hol katolikus hívek laknak, sehol sincsenek plébánosok.³

Nem csoda, ha a nép e névtelen hősokeket rajongó tisztelettel vette körül. Ezek a fáradságot nem ismerő, önfeláldozó férfiak, kik iránt a pártatlan történelem is lerója a bámulat adóját, «majd a kiellen pusztákon, majd a nádasok között levő tavakban felállított talpakon a született kisdedeket megkeresztelték, olykor a keresztyén házasságokat rendszerint megáldották s egybeadták; durva szűrben, hol mezítláb, hol boeskorba öltözködve, a pogány török elől elfutott keresztyéneknek gyakran életük veszedelmével a szentségeket kiszolgáltatták.»⁴ Nagy érdemeiket megörökítették a világi hatóságok is, midőn működésükről tanúbizonyságot kellett tenniök; Szent-Lőrincz városa 1646. aug. 15-én kiállított bizonyítványában készsággel elismeri, hogy e város lakosainak lelki szükségleteiről a szegedi ferenczrendiek gondoskodtak s a romlodozó templomot is saját szorgalmukkal újjáépítették.⁵ Szeged városa pedig 1652. október 1-én kiállított hivatalos iratában magasztaló szavakkal emlékezik meg arról, hogy a szigorúbb rendtartást követő ferenczrendiek tömérdek veszedelem és lankadni nem tudó fáradság közepett igyekeztek a környéken a lelki szolgálatot teljesíteni. Nemcsak a város ismeri el ezt, hanem elismerte érdemeiket a török is, mert belátta, hogy a tatárok által köröskörül elpusztított vidéket s a romba döntött várost újra építeni és a környékbeli falvak szétszórt lakosait összegyűjteni másként nem

¹ *Török-magyar okm.* II. 328. — ² *Uo.* II. 329. — ³ *Acta Bosnae* 470. — ⁴ *Ordinánsz, A szegedi Havi Boldogasszony temploma* 76. Ez az 1831-ben megjelent s ma már ritka művecske sok becses adatot tartalmaz a szegedi ferenczrendiek történetéből. — ⁵ *Uo.* 74.

lehetett volna, csak úgy, hogy megengedte a fölétett klastrom újra építését s az egyházi atyáknak abba való beköltözését.¹

Valóban azt a feladatot, melyet azelőtt a nagy jövedelmekkel felruházott püspökség teljesített, most ez igénytelen szervezetek minden anyagi segítség nélkül, pusztán a hit melegétől áthatott lelkesedéssel végezték.

A püspökség a török világ első tizedeiben nem volt egyéb, mint üres cím. Nemcsak birtokait veszítette el, hanem veszendőbe mentek ezekkel együtt azok az adománylevelek is, melyek alapján jogait érvényesíthette volna. A püspökök maguk sem tudták idővel, melyek voltak azok a birtokok, a melyeket elődeik a török uralmat megelőzőtt boldogabb időkben bírtak. Szegedi Pál püspöksége idejéből, 1590-ből maradt fenn egy egyszerű jegyzék, melynek összeállítása arra látszik mutatni, hogy inkább csak emlékezetből s nem hiteles iratok alapján készült. Ez kétféle helységeket sorol elő; olyanokat, melyek már néhány év óta nem akarnak engedelmeskedni s adót fizetni vonakodnak. Ezek pedig a következők: Csanád a várral együtt, Szecse, Deming, Sajti, Pécsk, Szihond, Kovászi városban egy utca, Mege vagy Mégi, Belesz pusztá, Kis-Acsád, Nagy-Acsád, Pobar, Szent-György, Lorántfalva, Szent-Miklós, Derse, Igács pusztai rész, Majmat, Nagy-Ősz vagy Ősz. Mind e birtokokat Gyula elestéig bírták a püspökök. Mágócsi város nagyobb része, melyet most, a Mágócsi Gáspár halála után, jogtalanul tart kezében Rákóczi Zsigmond. Mágócsi Gáspár is e birtokrészért haszonbért fizetett a püspöknek. Makó város, az egész szőlőhegy, gabona, búza, rozs, szarvasmarha, bárányok és más tized alá eső dolgok után, az egész vármegyével együtt, tizedet adni tartozott. Úgyszintén a makrai hegyalja is. Világosvár pedig tartozékaival együtt. Az adót rendesen fizetik ezek a falvak: Dálegyház, Újváros, Mező-Kopáncs, Csókás és Peres-Kutas. Ezt a minden hitelességet nélkülöző följegyzést 1629. sz. Gellért vértanú ünnepén Dubovszky György püspök az egi káptalan által hiteles alakban átíratva, s ettől kezdve mindenkor erre alapították a püspökök jogezímöket, midőn régi birtokaik visszaszerzését megkísérelték.²

¹ *Csanádegyh. Adatt.* I. 129. — ² *Esztergomi főkápt. ltára.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 11. Eredetije a *csanádi püspökség ltarában* B. 2.

Természetesen ilyen ingatag alapon nyugvó jogok érvényesítése elmaradhatatlanokká tette az összeűtközéseket. Már 1614. ápril 12-én a makóiak emelnek panaszt a kamara előtt a püspök ellen; «vannak köztük régi emberek, kik a magyarok idejében is itt laktanak s jól érték az csanádi püspökséget, de soha nem tudják, hogy Makót a püspök bírta volna».¹ 1617. decz. 13-án pedig a mező-vásárhelyiek kelnek ki, hogy a püspök 37 ökrüket elhajtatta, holott hozzájuk semmi joga sincs.²

Mindazáltal a traditio, mely Csanád vármegyéét a püspökhöz fűzte, nem halt ki még e sötét századokban sem az emberek szívéből. Gyakran fölkeresték egyesek és községek, ha közbenjárására vagy pártfogására volt szükségük. Így 1642-ben a makóiak keresik föl Szelepcsényi Györgyöt, 1643-ban pedig egy név szerint meg nem mondott falu lakosai fordulnak Széchenyi György püspökhöz azzal a kéréssel, hogy lépjen közbe a szécsényi és füleki őrség garázdálkodásainak megszüntetése végett.³

Sőt hogy a mindenféle jogbitorlóktól magokat biztosítsák, egyes községek egyenesen a püspök urasága alá adják magukat s a történelmi tények ellenére is sietnek elismerni földesúri hatóságát. Nevezetesen 1648-ban Csókás, Királyhegyes, Mezőhegyes, Tót-Palota, Nagylak, Pobar és Sajti falvak, melyek a török hódoltság alatt élnek, kijelentik, hogy ők *mindig* a püspökség alá tartoztak, s a püspökök voltak az ő valóságos és törvényes földesuraik.⁴ Nem csodálkozunk ez önkéntes hódoláson, ha tudjuk, hogy ezeken a falvakon, melyek valamikor a Jaksics-jószághoz tartoztak, a kegyetlen Jármí András iparkodott ekkortájt a maga jogait érvényesíteni.

Annak, hogy Zongor Zsigmond püspök a szegedi guardiánt tette meg helytartóul, egyik nevezetes következménye lón, hogy a püspök felszólítására összeírták azon falvakat és pusztákat, melyeket püspöki birtokoknak tartottak. Úgy látszik, ez az összeírás 1647-ből való, bár valamivel későbbi évszámot (1651) visel homlokán. Nincs ugyan rájegyezve, hogy kinek a munkája ez az érdekes emlék, de semmi esetre sem csalódunk, ha azt a szegedi guardián művének tartjuk. A jegyzék *Bona episcopus*

¹ Kamarai lev. — ² Uo. — ³ Esztergomi főkápt. ltára. Capsa 67. fasc. 8, nro. 11. — ⁴ Uo. Lib. 17. fol. 117.

Chanadiensis (a csanádi püspök javai) címet visel, s kétségtelenül oly embernek az összeállítása, ki nem tudta volna igazolni, hogy a nagyszámú birtokokat miért mondja a püspökeinek. Ugyanis 42 pusztát és 60 lakott helységet sorol fel betűrendben a püspök birtokaiként, köztük igen sok olyat, melyek soha sem voltak a püspök birtokai.

A «puszta telekek» a következők: Apátfalva, Belesz, Batida, Csok (talán Csög), Csomorkány, Csókás, Cziskod (Csücsköd?), Cziska (Csika?), Dálegyház, Bedemszeg (Dedemszeg), Dombegyház, Fűpercek, Igás, Kalárafalva, Kis-Gyála, Kónóss (Komlós?), Konacsháza (Kovács-), Kis-Fecskés, Lele, Ladány, Magyaros-Fecskés, Mező-Kopáncs, Mezőhegyes, Nagy-Komlós, Pítvaros, Pörös-Kutas, Pap-Keresztúr, Rákos, újra Rákos, Rábé, Szent-János, Sámson, Székegyház, Kis-Szent-Mihály, Nagy-Szent-Mihály, Szőreg, Tüsköz, Tárnok, Tömpös, Tót-Kutas, Völnek, Varsánytő.

«Ült helyek» a következők: Alsó-Füged, Béb, Becse, Becskereke, Bercsula, Besnyő, Bököny, Borzás, Decsk (Deszk), Egres, Felső-Füged, Felity (Félegyház? Fejéregyház?), Fejéregyház, Föllak, Földeák, Hegyes, Horogszeg, Hollós, Homokri, Hosszúfal, Jára, Királyhegyese, Kis-Jankahida, Monostor, Mező-Palota, Makó, Mégy, Nagylak, Nagy-Gyála, Nagy-Ócz, Nagy-Jankahida, Kis-Jenő, Kőkőnyen-Keresztúr (Kőkényér-?), Korhonka, Kanizsa, Loránt, Palota, Pürüjemes (Perjémes), Pordány, Szent-Iván, Szent-Miklós, Sajti, Sárafalva, Szentulya (Szentelt?), Szuta (Sód, Sut?), Szőlős, Szanád, Szalanka, Szece, Szent-Lőrincz, Székegyház, Telegd (Telek), Törvár, Törösd, Teremi, Talamiti, Valkány, Vizes-Gyán, Zádollak és Zombor.¹

Nagyon valószínű, hogy ezek voltak azok a helységek, melyeket a ferenczrendi barátok bejártak, s melyekre működésük körét kiterjesztették. Ez is emeli az emlék fontosságát.

Mikor 1653. május közepén az erélyes gróf Pálffy Tamás lett csanádi püspökké, első dolga az volt, hogy felszólította a «csanádi püspökséghez tartozandó» falvakat, hogy engedelmesre hajtsák fejüket, mert különben a Szécsényben lakó Szegedi György s Rácz János és a Gyarmaton lakó Foktői János had-

¹ *Esztergomi főkápt. ltára*. Capsa 67. fasc. 8. nro. 25. Törödékét hibás szöveggel közölte Oltványi is, *A csanádi püsp. birt.* 8—9. l. Egyébiránt maga az esztergomi jegyzék is, bár egykorú kéz írta, nem az eredeti példány, mert szintén hibákkal van tele.

nagyok rájuk mennek, azzal az utasítással, hogy őket mind személyökben, mind marhájokban elfoghassák. A püspök levele a következő helységekhez van intézve: Szihod, Majmát, Peczk, Szent-Miklós, Csög, Belesz, Deming, Tövisköz, Egres, Deés (Ders?), Lorántfalva, Kovácsi, Nagy- és Kis-Acsád, Szadány, Megy, Szent-György, Igác, Nagy-Eős (-Ősz), Mágócs, Dálegyház, Újváros, Mező-Kopáncs, Peres-Kutas, Püspökfalva, Keszi, Milakócz és Tehénd (?).¹ E birtoksorozat arra mutat, hogy Pálffy azt a kamarai levéltárban őrzött dicalis lajstromokból állíttatta össze.

Gróf Pálffy Tamás püspök, miután 1654. szept. 2-án királyi oltalomlevelet eszközölt ki e birtokokra,² rászorította falvait, hogy azok bizonyos évi adó megajánlásával elismerjék földesúri jogait. Tudjuk azt is, hogy ez az adó helységenként mennyire rugott. A *mező-vásárhelyiek* Mágócs, Peres-Kutas, Csarpa és Újváros puszták hasznobére fejében fizettek 115 tallért. A *makóiak* Dálegyház és Mező-Kopáncs pusztákat bérelték s ezért fizettek évenként 70 tallért. Ugyanők a Szent-Lőrincz határában levő négy malomért évenként hat arany tallért szolgáltattak be adóba. Ezenkívül évi adóösszegeket adtak: *Szent-Lőrincz* város 60 tallért, két pár eszmát, *Nagylak* tíz tallért, két pár eszmát, *Belesz* tíz tallért, egy pár eszmát, *Csókás* nyolcz tallért, két pár eszmát, *Kis-Ápátfalva* nyolcz tallért, *Demink* nyolcz tallért, *Királyhegyes* hat tallért, két pár eszmát, *Bökény* hat tallért, egy pár eszmát, *Sajti* és *Szemlek* hat-hat tallért, *Csóka* öt tallért, *Mezőhegyes* négy tallért és két pár eszmát, *Mező-Tót-Palota* négy tallért, két pár eszmát, *Szecse* négy tallért, *Szikony* (Sziond) négy tallért, *Pabar* 3 tallért, két pár eszmát, *Töviskös* egy paplant. Magy (helyesebben Megy) lakosai nyolcz tallért ígértek, de nem fizették meg soha. E falvak az adót a Nagy-Szombatban székelő püspöknek rendesen a vág-szeredi vásárra sz. Iván napja körül vitték fel.³

A csanádi püspök évi jövedelme tehát gróf Pálffy Tamás idejében összesen 343 tallért, 15 pár eszmát és egy paplant tett.

Az adózásnak az a szokatlan formája, hogy a földesurak

¹ *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 20. Ez az eredetije. Az országos levéltár *Documenta ecclesiast.* fasc. 14. nro. 8. egykorú, de kevésbé pontos másolatát őrzí. A *Hevenesi-gyűjt.* VII. 447. l. olvasható másolat az eredetinek neveit egészen elferdíti. — ² *Liber Regius* XI. 67. —

³ Eredetije a *csanádi püsp. ltárban*. Másolata megvan *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 24.

jobbágyaiktól eszmát, paplant és más czikkeket vettek adó fejében, az akkori viszonyokban leli magyarázatát. A török honosította ezt meg az által, hogy a néptől mindenféle ajánlékokat csikart ki, s e szokást azután követték a magyar urak is.

A püspök mellett, ki régi jogokra hivatkozhatott legalább, ha nem tudta is azokat adománylevelekkel igazolni, minthogy ezek az idő folyamán veszendőbe mentek, a Rákóczi-család is megvetette lábát a török-kori Csanád vármegyében. És pedig nem királyi adomány s ezt követett ünnepélyes beiktatás útján, hanem egyszerűen csak a foglalás jogán. Úgy látszik, ez a hazánk történetében oly dicső hivatást betöltött család akkor jutott először közelebbi érintkezésbe e vármegyével, midőn az 1587. május havában elhunyt Mágócsi Gáspár örökösének gyámságát Rákóczi Zsigmond vállalta magára. Mágócsi Gáspárnak ugyanis nem maradtak fiai: hatalmas uradalmait, köztük csanádvármegyei birtokait is, testvérének, Mágócsi Andrásnak gyermekeire: Gáspárra, Ferenczre és Erzsébetre hagyta.¹ Annak azonban nincsen nyoma, hogy Rákóczi Zsigmond gyámi tisztének ideje alatt vármegyénkben birtokot szerzett volna.

A Rákóczi család mélyebbre ható térfoglalása ott kezdődik, midőn I. Rákóczi György lett erdélyi fejedelem. Csanád vármegye, mint említettük, beletartozott abba a területbe, melyet Rudolf király felajánlott Báthori Zsigmondnak az esetre, ha a törököt kiűzi belőle. Az öreg Rákóczi György is, midőn a csanádi püspököknek Makóval szemben támasztott jogigényét visszatúsítja, 1646. szept. 9-én ezt írja levelében: «Mióta Báthori Zsigmond fejedelem Rudolphus császárral való végezése szerint az török kezétől megszabadította volt Jenőt s azt a darab földet, mindenkor az erdélyi fejedelmeknek tartoztanak s tartoznak most is adózni.»² Maguk a makóiak is, mikor látták, hogy a királyi kamara elégtelen őket megvédelmezni, oltalomért az erdélyi fejedelemhez folyamodtak, ki készséggel elfogadta hódolatukat. Így kerültek Rákóczi Györgynek nemcsak fejedelemsége, hanem egyúttal földesurasága alá. Hogy pedig oltalmukat is biztosítsa, a Bornemisza Pál váradi kapitány keze alá adta őket, s mikor Bornemisza meghalt, a váradi kapitánynya lett

¹ *Múz. kézír.* fol. lat. 2201. 12. — ² *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 17.

ifjabb Rákóczi György kezébe mentek át. Rákóczi György azután fejedelemsége idején is egész haláláig földesuruk maradt, sőt ő róla fiára, Ferenczre is átszállottak.¹

Makón kívül még egy csanádvármegyei falu jutott a Rákóczi-ház birtokába. A Csetneken lakó Dobóczy Péter idős Rákóczi Györgyné Lorántfi Zsuzsánnának 1200 forinttal maradván adósa, 1662. július 2-án ezt az adósságot úgy rendezi, hogy II. Rákóczi György özvegyének Báthori Zsófiának 500 forintot készpénzben lefizet s ezenkívül még az özvegynek adja csanádvármegyei Fecskés faluját.² De ezen a falun a család bizonyosan túlaldott; legalább arra, hogy későbbi időben is bírta volna, nincsen adatunk.

A török világ egyébiránt nem is volt kedvező arra, hogy egyesek e tájakon birtokokat vásároljanak. Nyugalmas birtoklásról itt szó sem lehetett. Hanem annál inkább gyarapodtak a városok. Ezekbe menekült a környékbeli falvak népe, mikor látta, hogy egymagában elégtelen a török martalóczok és a keresztyén hajdúkkal szemben. És bár a török szpáhik sokszor megakadályozták a városokba való költözködést, mert ezáltal a tölök bérelt falvak jövedelmezősége csökkent, sőt nem egyszer erőszakkal vissza is szállították a szökevényeket, a nép mégis szerét tudta ejteni a városokba való menekülésnek. Így azután lassanként elnéptelenedtek a falvak, melyeket ekkor a városi lakosok csekély bérért váltottak magukhoz a vélt vagy valóságos birtokosoktól; de annál inkább szaporodott a városok népessége.

1647. körül a zomboriak bírják Dedemszeget és Klárafalvát, melyek ekkor már pusztá telkek.³ 1667-ben Keglevics Miklós protestál Pest vármegye törvényszéke előtt az ellen, hogy Kőrös város lakosai csanádvármegyei Csókás nevű pusztáját elfoglalják.⁴

De legjobban gyarapodtak ez időben Makó és Vásárhely városok.

Makó város lakosai 1654. körül, mint említettük, bérbe

¹ N.R.A. fasc. 99. nro. 32. Két szavahihető idős, katolikus makói ember teszi ezt a vallomást, kik a kir. kamara idézésére 1672. márcz. 5-én Pozsonyban megjelentek. — ² N.R.A. fasc. 772. nro. 41. — ³ *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 25. — ⁴ *Keglevics lt. Com.* Csanád. fasc. 2. nro. 12.

veszik a püspöktől Dálegyház és Mező-Kopáncs pusztákat.¹ De már 1651. decz. 8-án megveszik 180 tallérért Olasz Illésnek Igár nevű pusztáját² s 1654. szept. 9-én 140 tallérért magukhoz váltják Szél Mihálynak is e pusztához való jussát.³ 1656-ban Lelét bérelik ki tíz tallérért.⁴ S egy 1717. évi följegyzés szerint a török világban bérelték: Dál, Szent-Lőrincz, Mező-Kopáncs, Csókás, Batida, Tömpös és Földeák pusztákat.⁵

A vásárhelyiekre nézve korai birtokszerzésekre találunk adatokat. 1639-ben Szabó Mihályné és Csúri Sándorné, Eöry-leányok, Szent-Király pusztájokat Csanád vármegyében, a rá vonatkozó oklevelekkel együtt, 200 tallérért adják el örök áron Mező-Vásárhely polgárainak és lakosainak.⁶ 1640. aug. 18-án Keglevics Miklós ónodi főkapitánytól veszik bérbe Mágócs, Pereskutas, Újváros és Körtvélyes csanádvármegyei falvakat 110 tallérért és bizonyos számú karmazsin csizmáért.⁷ 1652-ben Szenttornyát veszik bérbe évi 16 tallérért és négy pár csizmáért.⁸ 1654. körül a csanádi püspöktől bérelik Mágócs, Pereskutas, Csarpa és Újváros pusztákat évi 115 tallérokban.⁹ 1664-ben elfoglalják Kéktó és Ráros pusztákat, melyektől Básti Jánosné Terci Szuzsánna, továbbá Szent-Albert, Szent-Erzsébet, Ráros és Igló pusztákat, melyektől Pap János diósgyőri főkapitány tilalmazza őket.¹⁰ 1671. körül Kis Pétertől és Kis Andrástól 300 frtéért zálogba veszik Ferged, a Fáyaktól pedig Körtvélyes pusztát.¹¹ Ugyanez időtájt Mártély pusztát is megszerzik; zálogba veszik 300 frtéért. Csomorkány pusztát pedig 200 frtéért zálogosítják el nekik akkori tulajdonosaik.¹² Egy 1727. évi kimutatás szerint a vásárhelyiek a következő pusztákat birták és haszonélveztek a török világban, a várostól keletre: Fecskést egészen, Sámson felét, továbbá Csomorkányt, Szent-Erzsébetet, Vereskutast és Tót-Kutast; dél felől: Fergedet egészen, Batidát, Gorsát, Szent-Királyt és Rét-Kopáncsot; nyugat felől: Mártélyt, Körtvélyest s Derekegyház egy részét; észak felől: Mágócsot, Újvárost és Rárost.¹³

¹ *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 24. — ² *Liber donat. palatin.* XV. 148. és *Makó város ltára.* — ³ *Uo.* XV. 149. — ⁴ *NRA.* fasc. 1838. nro. 61. — ⁵ *Urb. et conscr.* fasc. 24. nro. 66. — ⁶ *Leleszi orsz. lt.* Lib. XIV. sign. E. 159. — ⁷ *Keglevics lt. Com.* Csanád fasc. 2. nro. 11. — ⁸ *NRA.* fasc. 1838. nro. 61. — ⁹ *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 24. és *Csanádi püsp. lt.* — ¹⁰ *NRA.* fasc. 1843. nro. 32. — ¹¹ *Urb. et conscr.* fasc. 221. nro. 19. — ¹² *Uo.* — ¹³ *Gr. Károlyi cs. ltára.* Lad. 35 nro. 30.

Mező-Vásárhely városát már ekkor nem számították Csanád vármegyéhez. Annak időpontját, mikor szakadt el e vármegyétől, pontosan megállapítani nem lehet. Úgy látszik azonban, nem esalódunk, ha e város elszakítását a töröknek tulajdonítjuk. A török ugyan 1558-ban a csanádi szandsáksághoz osztotta be a vásárhelyi náhiét; de két évtized múlva már a szegedi szandsáksághoz tartozónak említik. Mikor pedig Eger vára a török kezébe került (1596), akkor Vásárhely pusztáival és a szomszédos falvakkal együtt e vár őrsege alá rendeltetett. Az 1676. évben az egri és csanádi török őrsegek összekaptak rajta; az első azt állította, hogy e város és környéke Csongrád vármegyéhez, a másik, hogy Csanád vármegyéhez tartozik és mindenkor is oda tartozott. Minthogy nem tudták dűlőre vinni a dolgot, elhatározták, hogy magát Vásárhely földesurát, gróf Bercsényi Miklóst kéri fel, döntsön a vitás kérdésben. Bercsényi nem akart a maga fejétől dönteni, legfőképen bizonyára azért, mert maga sem ismerte Vásárhely multját; egyenesen a királyi kancelláriához fordult tehát s innen vett ki hivatalos iratot, mely csodálatosképen a történelmi fejlődéssel merőben ellenkező állítást foglal magában. Ugyanis a kancellária okt. 24-én azt bizonyítja, hogy Vásárhely és pusztái (Panád, Szent-Erzsébet és Ráros) *régente Csongrád vármegyéhez tartoztak*, mely vármegye az 1647. évi 108. törv.-czikk erejével Borsodhoz, mint aránylag legközelebbi megmaradott vármegyéhez kapcsoltatott s ennek jurisdictiója alá adatott.¹

A királyi kancellária e tájékozatlanságának tulajdonítható, hogy Csanád vármegye egyik legvirágzóbb városát örökre elvesztette.

Azok a bérösszegek, melyeket a városok egyes pusztákért évenként fizettek, elég csekélyeknek mondhatók. Inkább is az látszik rajtok, hogy a tulajdonosok azért adták földjeiket oda, hogy ne heverjenek teljesen használatlanul. De maguk a városok sem fejthettek ki okszerű gazdálkodást ebben a korban; a föld értékesítésének csak egyetlen módja volt rájuk nézve előnyös, t. i. a baromtenyésztés. Ezért ezek a puszták, melyeket ekként az említett városok használatba vettek, tisztán csak legelőterületek voltak.

Még siralmasabb állapotok uralkodtak az elszegényedett

---

¹ *Liber Regius* XVI. 154. Thaly, *Bercsényi család* I. 253.

falvakban. A falusiak is főfoglalkozásuknak a baromtartást tekintették, magot épen csak annyit vetettek, a mennyi megélhetésükre elegendő volt. Természetesen ilyen körülmények mellett a földesurak sem számíthattak arra, különben is távol laktak e földektől, hogy jobbágyaik mindazon kötelezettségeknek megfelelhessenek, melyeket a török hódoltságtól messze eső falvak jobbágysai rendes viszonyok közt teljesítettek. Így hát e falvak jobbágysai is a robotot s egyéb terheket évi adóval váltották meg.

Már 1589-ben arról panaszkodnak a király előtt a nyúl-szigeti apácák, kik akkor Nagy-Szombatban laktak, hogy békésvármegyei Királyság és Donát falvaikban lakó jobbágyaik megtagadják az évi adó és jövedelem beszolgáltatását. A király helytartója ápril 25-én tehát elrendeli, hogy a fizetni vonakodó jobbágyokat az illető hatóságok letartóztatathatják s javaiktól megfoszthatják.¹ De ennek a szigorú intézkedésnek akkor már nem sok foganatja lehetett.

Az 1642—1667. évek közt Dobóczy Ferencz és Szél Mihály szendrői vitézek szereztek a parlagon heverő vármegyében tömérdek jószágot. Egy részöket királyi vagy nádori adomány útján nyerték, de a falvak legnagyobb részéhez, úgy látszik, egyszerű foglalás révén jutottak. Az akkori műkifejezés erre az volt, hogy a falvakat «hódoltatták». E családok hagyatékából egy rendkívül nagyérdékű adóaljstrom maradt fenn, mely az e korbeli adózásra tiszta fényt derít.²

E jegyzék szerint vármegyénk falvainak adózása ilyen volt:

A *martiri* ráczok a Csongrád vármegyében levő pusztá telekről meghódoltak tíz tallérban s ez összeget meghozták az 1643—1655. években.

Basarág adója 16 tallér, egy vég patyolat, egy bokor esizma. Az 1647—1649. esztendőekben meghozták.

Szionda adója tíz tallér, két vég patyolat. Az 1647—1652. években meghozták.

Dombegyház adója 16 tallér, egy bokor esizma, egy szőnyeg. 1647—1654-ig meghozták.

Irinta adója hét tallér, két vég patyolat. 1647—1654. években meghozták.

¹ *Acta monial. Poson.* fasc. 47. nro. 25. — ² Az országos levéltár őrző NRA. fasc. 1838. nro. 61. alatt.

Nagy-Iratos adója 16 tallér, egy vég patyolat, két bokor karmazsin csizma, egy úrnak való paplan. Az 1648—1655. években meghozták.

Tompa adója minden ember egy forint; ajándékja egy szőnyeg. 1648—1652. években meghozták. 1653-ban elpusztult.

Kakucs (Békés várm.) minden ember egy firt; egy csizma. Az 1648—1660. években meghozták.

Bán-Kamarás adója minden ember egy forint; egy paplan. 1648—1658. közt évről-évre meghozták.

Csató-Kamarás adója minden ember egy forint, egy nyitra¹ selyem. 1648—1652. pontosan meghozták, de 1653-ban a falu elpusztult. Azután kiheverte a pusztulást s 1658—1661. közt megint meghozta adóját.

Fűpercek minden ember egy forint, egy vég patyolat. 1648—1650. közt meghozták. 1651-ben ez is elpusztult, de 1658—1659. újra fizeti adóját.

Kovácsháza adója minden ember egy forint, egy paplan, négy bokor csizma. 1648—1650. meghozták. 1651. elpusztult, de lassan újra összeszedte magát s már 1659. és 1662. ismét fizetett.

Dombiratos adója minden ember egy forint. 1648—1660. meghozták.

Szent-Miklós minden ember egy tallér; egy paplan, egy szőnyeg. 1651—1652. megadták.

Kún-Ágota adója 16 tallér, egy szőnyeg. 1651—1658. meghozták.

Szenttornya után a vásárhelyiek meghódoltak 16 tallérban, négy pár csizmában. 1652—1658. meghozták.

Szemlak adója minden ember egy tallér. 1652—1653. meghozták.

Lele után a makóiak meghódolnak tíz tallérban. 1657—1659. meghozták.

Szőlős adója minden ember egy forint, ajándék.

Pécska adója minden ember egy forint, ajándék.

Batida földjétől Makai Szénási István és Hajósi István három pokróczban és egy bokor csizmában alkudtak meg. 1660-ban meghozták.

Fecskés meghódolt tíz tallérban. 1660—1661. meghozták.

---

¹ A *nyitra* szó mértékelnevezés.

A következő falvakról: Marján, Papi, Félegyház, Szent-Tamás, Tornya, Pél, Varjas, Szent-Pál, Csopron, Kis-Batonya és Tövis csak az van följegyezve, hogy minden ember egy-egy forint adóval tartozik s ezenkívül minden falu ajándékot ad.

Ime, mily primitív adózási viszonyok ezek! De ne feledjük, hogy a szegény népet a török is nyúzta, a pénz pedig az akkori időben nagyon ritka volt. Innen van, hogy még az ily csekély adók is teherként nehezednek a jobbágyokra. 1666-ban például a serkediek arra kéri Keglevics Miklóst, hogy szállítsa le adójukat.¹

A század vége felé azonban az adózásban is változások állnak be. Az összegek jelentékenyen emelkednek. 1675. márcz. 20-án a királyi kamara Makó városát 100 tallér, pozsonyi értékben 150 frt évi adó fizetésére kötelezi, melyet évenként két részletben tartoznak beszállítani.² A bitorló Balassa Imre gróf, ki Makó város lakosait sokat zaklatta, 1680-ban azt állította, hogy ő velök 200 frt adóban és 20 szál darutollban alkudott meg.³ A vásárhelyiekkel gróf Bercsényi Miklós 1691. aug. 12-én akként egyezett meg, hogy évi adójuk 200 arany, tíz pár cselebi csizma, egy kötés karmazsin, két csujtár avagy egy skárlát legyen esztendőnként. Ezt megelőzőleg adójok 700 tallért tett.⁴

Minthogy a falvak minden pillanathban ki voltak téve az elpusztulás veszedelmének, divatba jött a jövedelembiztosításnak egy sajátos módja. Két szomszédos birtokos összeállott s falvaik évi jövedelmének felét egymásnak lekötötte. Így szerződnek 1667. ápr. 14-én Dobóczy Gábor és Zsigmond testvérek Végh Mihálylyal; amazok Nagy-Iratos falujok fele jövedelmét, emez Kovácscegyházának szintén fele jövedelmét ígérk oda életfogytig tartó kötelezettséggel.⁵

Az adózás mértékére az is nagy befolyással volt, hogy a régi Csanád vármegye területén ekkor már jobbadán csak ideoda kóborló rác pásztorok laktak. A falvakban egyáltalán nem voltak magyar jobbágyok; a magyarság mind a városokban összpontosult. A rác lakosokat maguk a török várparancsnokok édesgették a pusztán maradt falvakba, hogy azután az adót ezeken is könnyörtelenül behajthassák. Kitűnik ez a csa-

¹ *Keglevics II. Com.* Csongrád, fasc. 3. nro. 9. — ² *NRA.* fasc. 954. nro. 63. — ³ *Naplókönyve* 74. l. — ⁴ *Thaly, Bercsényi család* II. 45. *Károlyi-oki.* IV. 601. — ⁵ *NRA.* fasc. 1791. nro. 15.

nádi alaj-bégnek 1642-ben kelt leveléből, melyben a többek közt ezeket mondja: «Im valami ráczokat is küldtem vala át (t. i. a Maros északi partjára), azok is nem mernek szegények mög maradni, mert az mint mondották, hogy *szűk az magyar jobbágy*, hanem ki magyar, ki rácz, az fejet hajthat (értsd: adót fizethet), azt oltalmazni kellene.»¹ 1661. márczius 28-án mint rácz falvak említetnek: Bassarága, Fűperek, Majmot, Tompa, Csató-Kamarás, Kovácsháza, Nagy-Iratos és Batonya. Mikor Dobóczy Ferencz és Szél Mihály felsorolják birtokaikat, ezek a rácz falvak forognak szóban: Kovácsháza, Szőlős, Fűperek, Csató-Kamarás, Szent-Miklós, Kasza-Perek, Félegyház, Szent-Tamás, Kis-Batonya, Varjas, Tornya, Sörjén, Háromfűl, Mikelaka, Szemlak, Kis-Fecskés, Marján és Szőny.²

A nyomorúság, az igazságszolgáltatás teljes hiánya és a zsákmányolás ösztöne nagyon megszorította a csavargók számát, kikkel már fentebb a török hódítás kezdetén is találkozunk. A későbbi szegénylegények ez ősei elárasztották az egész alföldet, s ha valamelyik földesúr nem boldogult nyakas jobbágyaival s nem tudta rajtuk az adót behajtani, egyszerűen megalkudott e hazátlan vitézek kapitányával, s fele haszonra ráküldte a szegény falusi lakosokra. Ezek azután kegyetlenül elbántak a fizetni nem akarókkal, elvitték mindenöket, a mihez hozzáférhettek, elhajtották marháikat s minden tőlük kitelhető módon megsarczolták a szegényeket. 1665. nov. 25-én Vesselényi Ferencz nádor előtt panaszt emelnek a földéakiak, hogy «a sok fel s alá járó s imitt-amott lappangó és széjjel lézengő csavargók és kóborlók kvártélyozási és nyomorgatási» miatt sokat kell szenvedniök. Ezeket a különb-különbféle urak hozzájuk való praetensiókból küldik rájuk. A nádor tehát hatalmat ad nekik, hogy az afféléket szabadon megfoghassák, törvény szerint a kiknek illik, kezekben adhassák; sőt ha vélek nem bírának, és ha a megkeseredett szegénységtől az ilyen hatalmaskodókön valami alkalmatlanság következik, azt ezek maguknak tulajdonítsák.³ 1666. szept. 23-án megint ilyen ügyben kell a nádornak intézkednie; nemzeti Dobóczy Péter és néhai Dobóczy Ferencz árvái Nagy-Iratos és Tompa nevű falvait ver-

¹ Pálffy, *kisebb' levéltár.* — ² NRA. fasc. 1838. nro. 61. — ³ Uo. fasc. 388. nro. 22.

ték fel a végbeli katonák, minden marhájokat hatalmasul elhajtották és házuknál lévő javaikat elprédálták. E tolvaj katonák kinyomozására adja ki a nádor említett rendeletét.¹

Míg a szegény jobbágyok tőlük telhető módon iparkodtak eleget tenni a törvényes földesuraik iránt való tartozásaiknak, addig azok a helységek, melyekre minden törvényes alap nélkül támasztottak igényt egyes birtokkövetelők, kézzel-lábbal ellenszegültek a jogtalan zsarolási kísérleteknek. E korszakban sok lévén a gazdátlan birtok, melyeknek jogszerű birtokosai kihaltak, nagyon elszaporodtak az *illegitimus possessorok*. Már 1617. decz. 13-án erősen tiltakoznak a mezővásárhelyiek Bercsényi Imre ellen, ki «mód nélkül», vagyis jogtalanul akarja őket birtokba venni. Bercsényi Imre Lugasi János leányát, Borbálát bírta feleségül s ezen a címen követelte, hogy a vásárhelyiek előtte fejet hajtsanak.²

Nem került még elő, legalább tudomásom szerint nem, az a levél, melylyel Bedegi Nyáry Pál, egykori egri főkapitány, Vásárhelyt megszerezte. Lehet, hogy mint Eger várának parancsnoka ő is egyszerűen csak rátette kezét e városra, mint a hogy a mult században Csanád vármegye helységeivel a gyulai kapitányok tették. A török, mikor a várat elfoglalta, csakugyan Egerhez kapcsolta Hód-Mező-Vásárhelyt. De az sem lehetetlen, hogy Nyáry Pál a felesége, Várdai Kata útján, ki Telegdi Pálnak volt az özvegye, tartott jogot e városra. Az ősi Telegdi-javak közt, mint tudjuk, 1337-ben ott szerepel mint külön falu *Vásárhely-Makó* is,³ vagyis Makófálvának az a része, a hol a piacot tartották; és pedig a szintén Makófálva mellett eső «campus Hod» (Hod mező) és «Hodwtha» nevű országúttal kapcsolatban. 1344-ben pedig Pál országbiró levelében e falu egyszerűen *Vásárhely* néven van említve.⁴ Nem lenne épen példa nélkül való dolog, ha Telegdi Pál, kinek két leánya maradt, e Vásárhely-Makó vagy Vásárhely alatt Mező-Vásárhely városát értette s így a családi oklevelek alapján jóhiszeműleg formált hozzá jogot. E föltevést az is támogatja, hogy később csakugyan Makó-Vásárhelynek is nevezték ezt a várost.⁵

¹ N.R.A. fasc. 1791. nro. 14. — ² *Kamarai levelezések*. — ³ Wasarhel-Moko. *Anjouk. okm.* III. 365. és *Erdélyi múz. lt.* — ⁴ *Dl.* 322. §. 14. — ⁵ 1708-ban pl. Ember Pál Lampe 641., 1711. okt. 23-án Schlick Lipót írja Makó-Vásárhelynek. *Gr. Károlyi cs. lt.* Lad. 36. nro. 12.

Az 1608-ban újra özvegygé lett Várdai Kata ez esetben talán mint a Telegdi-leányok anyja cserélte el Vásárhely birtokát Lugasi Jánossal a közelebb eső szabolcsvármegyei Mada faluért. Lugasi János azután leánya kezével Bercsényi Imrének adta e várost, ki már teljes joggal praetendálhatta magának Vásárhelyt.¹ De a nyakas vásárhelyiek nem akarták őt földesuruknak elismerni; nem maradt fenn emlékezete, de bizonyára hosszú ideig tartott, míg beletörődtek új helyzetükbe. Úgy hogy Bercsényi és felesége idők multán kénytelenek voltak királyi adománylevelet kieszközölni s magukat törvényesen beiktattatni, hogy a már önálló városi szervezettel bíró polgárokat jobbágyaikká tehessek. Ez adománylevél 1636. ápril 7-én kelt s kiterjed Mező-Vásárhely város, valamint Törös (így, *Pörös* helyett) Kutas és Mogyoró-Fekes (Monyorós-Fecskés h.) puszták egész birtokára.²

Ép ily érdekes a Makó város sorsa is. E várost más tizenhét csanádvármegyei faluval és pusztával Vesselényi Ferencz nádor 1662-ben Gyarmati gróf Balassa Imrének adományozta. Balassát a garan-szent-benedeki convent ugyanazon évi okt. 2-án iktatta be e javakba,³ de az iktatás egész csomó ellenmondást s ebből származott pört zúdított az adományos nyakába. Többek közt Makó város eladományozásának ellene mondott Rákóczi Ferencz s 1663. márczius 21-én Macripodari Jácint csanádi püspök is.⁴ A falvak és puszták is már egyes jogszerű birtokosokéi voltak, úgy hogy a nádornak azokat nem lett volna szabad eladományozni. Miután Vesselényi meggyőződött, hogy Balassa téves informatio alapján adományoztatta magának e birtokokat, 1665. nov. 24-én az egész adományt semmisnek jelentette ki, s gróf Balassa Imrét eltiltotta a birtokbavételtől.⁵ Azonban Balassa a nádornak ezt a rendeletét egyszerűen ignorálta, s hallatlan erőszakoskodást gyakorolt nemcsak a makóiakon, hanem a többi szegény falvakon is. Ezek a borosjenei basához könyörögtek oltalomért. A basa 1679-ben fölkerlte a daczos főurat, hogy a Maros-Körös közt levő falvakat ne hántsa s ne háborgassa az ő tekintetéért, ő majd végbe-

¹ *Tört. Tár* 1881. 621. — ² *Liber Regius* VIII. 621. — ³ *Garan-szent-benedeki convent ltára* fasc. 62. nro. 34—38. és Statut. Capsa B. fasc. 1. nro. 2. 3. 5. 7. 8. — ⁴ *Uo.* Protoc. 225. — ⁵ *NRA.* fasc. 986. nro. 47.

viszi, hogy ki-ki állandó adóját megadja. De a zaklatott lakosok, bízva a maguk igazában, nem akartak meghajolni. Ennek pedig meglelt az a rossz következménye, hogy Balassa előbb 1680. ápril 2-án, majd július 26-án végbeli katonákat bérelt föl s ezeket rászabadította az engedetlen jobbágyokra. Végre Mulykó aga, szarvasi várparancsnok is megsokalta a dolgot, s úgy lát-szik, megfenyegette a zsarnok főurat, mert ez azután vissza-hívta a katonákat; de egyúttal kilátásba helyezte az agának, hogy ha őt az adóhoz segíti, minden tizedik tallért neki adja.¹ Úgy látszik azonban, Makó és környéke csak Balassa bukásával menekült meg a kegyetlen zaklatásoktól.

Ilyen bajba keverte a szegény csanádvármegyeieket a nádor tájékoztatlansága. S még ha csak ez lett volna az egyetlen eset! De a nádori kancellária egyik botlást a másik után kö-vette el s e tudatlanságában csak a királyi kamara osztozkodott vele. 1657. decz. 12-én Vesselényi kénytelen volt 1655. márcz. 22-én kibocsátott adománylevelét, melylyel Szél Mihály és Miklós testvéreknek a csanádvármegyei Szent-Miklós és Félhegyes s a hevesvármegyei Felső-Bánrév pusztákat adta, abból az okból megsemmisíteni, minthogy az adományosok akkor még nem voltak nemesemberek; nemesi oklevelet csak 1655. ápril 23-án kaptak, melyet Borsod vármegye törvényszéke július 20-án hirdetett ki.² Ugyancsak Vesselényi 1665. október 20-án Szántó Jánost tiltja el Keglevics Miklós Apor-Mindszent pusztájának haszonélvezetétől, s ha netalán adománylevelet adott volna rá, azt egyszerűen megsemmisíti.³

E pusztá, mint Mágócsi-Móricz örökség, mindig a Keglevics Miklósé, illetőleg feleségéé Sövényházi Móricz Borbáláé volt. Mégis a királyi kamara 1653. május 15-én beleavatkozik a Keglevics Miklós jogaiba s a maga részéről tiltja Dobóczy Ferencz szendrei lakost e falu elfoglalásától. Nyilván azt hitte, hogy a pusztá kamarai birtok. Sőt tovább ment s lakosait különös védelmébe vette az erdélyi birtokkövetelőkkel szemben.⁴

A királyi kamara különben, a mint az erdélyi befolyás gyengülni kezdett e vidéken, résen állott s mindjárt rátette

¹ Balassa, *Naplókönyve* 74. l. — ² *Liber donat. palatin.* V. 708. —

³ *Keglevics lt.* Com. Csongrád fasc. 2. nro. 11. — ⁴ *Uo.* Com. Csongrád fasc. 2. nro. 13.

kezét egy-egy uratlan birtokra. 1665. aug. 17-én Földeákot a királyi kincstár birtokának jelenti ki, s fölkéri a nádort, hogy a Balassa javára tett donatiót semmisítse meg.¹ Ez, mint fentebb elmondottuk, meg is történt. Mikor azután Rákóczi Ferencz sem tudta Makóhoz való jogát igazolni, a kamara 1672. márcz. 5-én őt is eltiltotta e város birtoklásától s azt a maga részére lefoglalta.²

Ott, a hol jogtalan czímeken bitorlott birtokokat kellett lefoglalni, a kamara mindig első volt; de azért a lakosságot nem tudta megvédeni a nyers erőszakkal szemben.

Mint láttuk, a szegény emberek kényszerítve voltak a török jóindulatához folyamodni, ha végpusztulásukat el akarták kerülni. Ide legalább nem hiába fordultak. A török bégek, a mennyire csak lehetett, oltalmazták őket a zsarolók ellenében, sőt annyira mentek, hogy sokszor maguk is kérték, sürgették a keresztyén hatóságokat, ne engedjék elpusztulni a szegény jobbágyságot. 1642-ben a csanádi alaj-bég (csapatparancsnok) Pálfi Pált, Kőrösi Jánost s Móricz Farkast, «az szent korónának gyámolít» kénytelen fölkérni, hogy Jármí András hallatlan erőszakoskodásaival szemben viseljenek gondot Makó, Vásárhely, Csókás, Mezőhegyes, Királyhegyes lakosaira s a többi jobbályokra is. «Én török törvényem szerint — úgymond az alaj-bég — az mint én tőlem lehet, oltalmazom szegényeket, de nem tudom.»³

Valóban a pogány törökök szívében sokszor több könyörület lakozott, mint a kérlelhetetlen magyar nemesekében.

Már ezekből is meggyőződhattunk, hogy a török-korbéli Csanád vármegye martaléka volt mindenféle jogos és jogosulatlan elemeknek egyaránt. Vessünk egy tekintetet az e korbéli adományozások sorozatára s rögtön szemünkbe ötlík, hogy kezdetben az erdélyi fejedelmek, majd a magyar király s a nádor épen úgy járnak el az adományok tekintetében, mint a török. T. i. katonáknak osztják ki az uratlan birtokokat. A különbség csak az, hogy ők minden föltétel nélkül adják a birtokokat örökjoggal, élethossziglan vagy tetszésük tartamára (durante beneplacito), míg a török adományozással hadi kötelezettségek jártak.

¹ N.R.A. fasc. 292. nro. 30. — ² U.o. fasc. 992. nro. 32. — ³ Pálffy *kisebb' levéltár.*

Az erdélyi fejedelmek 1607-től kezdve lippai, hadházi, váradi és keresszegi, de legkivált borosjenei vitézeknek osztogatják a csanádvármegyei falvakat és pusztákat.

1607. május 4-én Cserepes István borosjenei vitéz kapja aradvármegyei Csálya, Pabort, Czikat, Maymott, Szemliek és Batida egész jószágokat.¹ Június 28-án Rákóczi Zsigmond fejedelem Pancsovai János és Pano lippai rácz katonáknak adományozza a temesvármegyei Kétfül, Vántelek és Faluhely pusztult birtokokat.² — 1609. szept. 15-én Báthori Gábor a következő hadházi hajdúknak: Kovács Péter kapitánynak, Kovács Ambrus, Rózsa Pál, Nagy Gáspár és Szőke János közvitézeknek adományozza Csanád vármegyében, Szeged városa mellett Serked, Ferged, Zombor és Tömpös falvakat.³

1618. Tővisi Vas Benedek csanádvármegyei Szent-Péter falujának igazgatását rábízza Szentandrás Györgyre, a borosjenei vár alkapitányára s jövedelmének egyharmadát neki felajánlja.⁴

1622. február 18-án Szentandrás György borosjenei lakos megveszi Németi Mihályné Bánfi Anna őstől maradt Vizes faluját.⁵ — 1624. nov. 28-án Bethlen Gábor a csanádvármegyei Tápé egész falut Szőlősi Mihály és Török Pál lovas katonáknak adományozza.⁶ — 1625. február 1-én Orbágy-szentgyörgyi Nagy Lőrincz csanádvármegyei Perjamos, Jára és Szent-Miklós puszta birtokait eladja Lippai Vágó Istvánnak.⁷ — 1626. július 11-én Bethlen Gábor Borosjenei Bánhegyesi Jánosnak adományozza az újonnan telepített Sajti csanádvármegyei falut.⁸ — 1628. június 15-én ugyane fejedelem Dézsi Gergely borosjenei harminczadosnak adja csanádvármegyei Harmat és aradvármegyei Szent-Miklós jószágokat.⁹

1632-ben Paisgyártó Mihály és Kőrösi Pál kapják Arad vármegyében Nagy-Iratos, Dombegyház, Kurta-Fejéregyház és Fülperék puszta birtokokat.¹⁰ — 1635. márczius 3-án I. Rákóczi György aradvármegyei Kaszaperek egész pusztát, tetszése tartamáig, Tatai István borosjenei lovas katonának adja.¹¹ Ugyanez

¹ *Gyulaf. Lib. Reg.* VIII. 246. — ² *Uo.* IV. 97. — ³ *Uo.* VI. 137. —

⁴ Ortway, *Magy. egyh. földleir.* I. 453. — ⁵ *NRA.* fasc. 816. nro. 9. —

⁶ *Gyulaf. kápt. II.* Cista Colos. fasc. 5. nro. 12. — ⁷ *Gyulaf. protoc.* Deus ad auxilium 425. — ⁸ *Gyulaf. Lib. Reg.* XII. 58. — ⁹ *Uo.* XIV. 58. —

¹⁰ *Uo.* XVI. 88. — ¹¹ *Uo.* XXIV. 104.

évi július 2-án Szászvárosi Cserepes Ábrahám leányainak hagyományozza a következő birtokait Arad vármegyében: Chela, Lallasocza, Újfalu, Jagoricz, Patak, Zabrag, Kisfalu, Nyárrév, Szemlak; Csanád vármegyében: Pabar, Majmot, Sika, Chellia, Batida; Temes vármegyében: Hasiagh, Sebel, Tecz, Gurguria (vagy Gonguria?) falvait és pusztáit.¹ — 1636. június 7-én I. Rákóczi György az aradvármegyei Tót-Sopron pusztult birtokot Borosjenei Száva Istvánnak adományozza.²

1643. ápril 24-én I. Rákóczi György aradvármegyei Szent-Tamás, Szárcsahely és Kulpa egész pusztákat Borosjenei Kőgyesi Ferencznek adományozza, tetszése tartamára.³ — 1645. szept. 18-án I. Rákóczi György a zarándvármegyei Kovácsháza, Kurtik, aradvármegyei Komlós, Ernye, Ibrod és Czipan pusztákat, melyek Boros-Jenő várához tartoznak, Jenei Tamás, Szegedi János, Magovics György és Simándi Gergely borosjenei várkatonáknak adományozza.⁴ Úgy látszik, ezek e birtokokat a fejedelem tetszéséig kapták. — 1646. május 19-én I. Rákóczi György Keresztszegi Kis Péternek és Andrásnak a csanádvármegyei Feeskés, Orosháza és Palota egész pusztákat adományozza.⁵ Ugyanez évi jún. 3-án szintén ez a fejedelem, tetszése tartamáig, még egyszer oda adományozza Jenei Tamás, Szegedi János, Magovics György és Simándi Gergely borosjenei katonáknak csanádvármegyei Perek, Komlós, Kovácsháza, zarándvármegyei Vámos és Ernye, aradvármegyei Kurtik, Iberd és Czipan egész pusztákat, melyek ezúttal is mint Boros-Jenő várához tartozó birtokok szerepelnek.⁶ — 1647. márcz. 28-án I. Rákóczi György a magszakadás következtében reá szállott csanádvármegyei Zombor, Ferged, Pordán és Tömpös, zarándvármegyei Kovászi, biharvármegyei Tépe falvakban levő részeket Kis Márton körösszegi hajdú kapitánynak és fiainak adományozza.⁷ Ugyanez évben borosjenei katonák birtokaiként említetnek: Felső-Füged, Fejéregyház, Hollós (Lippai Péteré), Jára, Szece (Rokszíni Gergelyé), Hosszúfalu és Talamiti (mindkettő Nádudvarié).⁸ — 1649. jan. 25-én II. Rákóczi György az aradvármegyei Deszka és csanádvármegyei Palota egész puszt-

¹ *Gyulaf. protoc.* Protocolum Michaelis Barsi 58. — ² *Gyulaf. Lib. Reg.* XVIII. 153. — ³ *Uo.* XX. 167. — ⁴ *Uo.* XXI. 160. — ⁵ *Uo.* XXI. 173. —

⁶ *NRA.* fasc. 1722. nro. 4. Rontott szöveggel Fábián, *Arad* 252. — ⁷ *Gyulaf. Lib. Reg.* XXII. 6. — ⁸ *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 25.

tákat új adomány czímén Köröstarcsai Vér György borosjenei főkapitánynak, Nagy Miklós és Ferencz ugyanoda való katonáknak adományozza.¹ Július 2-án a fejedelem, tetszése idejéig, az aradvármegyei Kaszaperek egész pusztát Tatai István borosjenei lovas katonának adja.² Decz. 2-án Fejér Ábrahám borosjenei vitéz a csanádvármegyei Apátfalva és Tövis pusztákat kapja.³

1650. márczius 1-én II. Rákóczi György fejedelem a zarándvármegyei Csót, csanádvármegyei Szece és Mezőhegyes falvakat, melyek Borosjenei Rokszini (Gergely) magvaszakadtával szállottak reá, eladja Váradi Uros másként Martics Györgynek és nejének, Rokszini Borbálának.⁴ Decz. 29-én a csanádvármegyei Veresmart, Bitelek, Szent-Margita és aradvármegyei Batorna, Czucza és Fejéregyház egész falvakat, tetszése tartamára, Veres Mihály, Herczeg István, Tót Márton, Komlósi Tamás és György borosjenei katonáknak adományozza.⁵ — 1654. június 18-án II. Rákóczi György Maczonik Miklós, Tót Márton, Simon István, Szegedi János és Kolontár Máté borosjenei fizetett vitézeknek adományozza Csanád vármegyében a Maroson túl Beleszt, Arad vármegyében Mácsalakot, Botost és Félegyházát egészen és a csanádvármegyei Fűves falu felét.⁶ Nov. 9-én Kolontár Máté borosjenei vitéz kapja aradvármegyei Deszka egész falut és Csanád vármegyében a Maros mellett lévő Palotát, melyet élethossziglan Borosjenei Nagy Ferencz használt.⁷ — 1656. ápril 25-én Szentandrás Zsigmond és Miklós, valamint leánytestvéreik, mind borosjenei lakosok, megosztottnak Ötvenes, Vizes, Bodrog, Tóti, Zádorlaka, Nagylak, Hodos, Szent-Tamás, Csigerfalva és Bernót birtokaikon.⁸

Ezek valamennyien az erdélyi fejedelmektől nyerték adományaikat. II. Rákóczi György utódai azonban már nem adományoznak ezeken a részeken.

De a Rákócziak alatt is Csanád vármegye birtokviszonyaiba már a magyar király is bele szól. Jele, hogy ekkor az erdélyi birtoklás kezd kétséssé válni.

A magyar király is vág a nádor rendszerint katonáknak

¹ *Gyulaf. Lib. Reg.* XXIV. 45. — ² *Uo.* XXIV. 104. — ³ *Uo.* XXIV. 218. — ⁴ *Uo.* XXV. 6. — ⁵ *Uo.* XXV. 537. — ⁶ *Uo.* XXVI. 390. — ⁷ *Uo.* XXVI. 426. — ⁸ *NRA.* fasc. 816. nro. 18.

osztogat itt birtokokat. S leginkább a szendrői és diósgyőri kapitányok nyernek vármegyénkben adományokat.

1612. febr. 6-án gróf Eszterházy Miklós nádor Olasz János szendrei alkapitánynak adományozza a csanádvármegyei Igás és csongrádvármegyei Fejéregyház pusztákat.¹ — 1650-ben Petrovics Pál és Pap János katonák kapják a csongrádvármegyei Szent-Albert, Szent-Erzsébet, Ölvesd és Igló s a csanádvármegyei Ráros és Csika birtokokat, melyekbe őket az egri káptalan beiktatja.² — 1652-ben Dobóczy Ferencz nem tudván beszámolni egy általa kezelt szendrői ház és kúria jövedelmeivel, a ház tulajdonosának, Szendrői Bornemisza Jánosnak e jövedelmek fejében oda adja csanádvármegyei Dombiratos nevű birtokát.³ — 1653-ban Bélteki Pált és Olasz Pált a garanszent-benedeki convent a csanádvármegyei Szent-Miklós, Pádé, Morotva és Hodics birtokokba iktatja be.⁴ — 1655. márczius 22-én Nagy István, Szél Mihály és Miklós a csanádvármegyei Szent-Miklós, Félhegyes s a hevesvármegyei Felső-Bánrév pusztákat kapják a nádortól.⁵ Ez adományát Vesselényi nádor, mint fentebb említettük, kénytelen később megsemmisíteni. Ugyanez évi márczius 24-én a nádor Básti Jánosnak adományozza a csongrádvármegyei Tés, Egyháztelek, Oroszháza, Feeskés és Csomorkány pusztabeli részeket.⁶ Ugyancsak ebben az évben iktatják be nádori adomány alapján Hatvani András szendrei alkapitányt a csongrádvármegyei Szod pusztá egész birtokába, mely Vásárhely és Mártély területén, Körtvélyes falu közvetlen szomszédságában fekszik.⁷ — 1658. aug. 28-án Széki Péter szendrői alkapitány Csongrád vármegyében Csongrád városában, Vásárhely városban, Körtvélyes és Fel-Győd nevű pusztá falvakban levő részeinek elfoglalóit tilalmazza.⁸

1660. szept. 30-án Makai Szél Mihály Uri István szendrei fő lovashadnagynak, ki őt a török fogságból kiszabadítani segítette, zárándvármegyei Vizes nevű egész faluját adományozza.⁹ — 1662. decz. 4-én özvegy Széki Péterné mostoha gyermekeinek adja többek közt a csanádvármegyei Komlós és

¹ *Liber donat. palatin.* IV. 215. — ² *Egri kápt. ltára* AB. 429. —

³ *Uo.* I. 366. 373. — ⁴ *Garan-szent-benedeki convent ltára* Statut. G. 1, 17. —

⁵ *NR.* I. fasc. 1791. nro. 10. és fasc. 1838. nro. 96. — ⁶ *Gr. Károlyi cs. ltára.* Lad. 97. nro. 84. — ⁷ *Egri kápt. lt.* K. 395. — ⁸ *Gr. Károlyi cs. lt.* Lad. 137. nro. 22. — ⁹ *Uo.* Lad. 62. nro. 22.

Pitvaros pusztákat.¹ — 1669. ápril 7-én Végh Mihály és felesége Szél Anna zálogba veszik Dobóczy Zsigmondtól és Ferencztől csanádvármegyei Tompa falut egészen és Nagy-Iratos egyharmad részét.²

Ezek az adományok mutatják, hogy a magyar király állandóan fentartotta igényét Csanád vármegyére, s ha valamikor kénytelen volt is e vármegye birtokáról lemondani, az erdélyi fejedelmek itteni főhatóságát mindenkor csak ideiglenesnek tekintette.

És bár Csanád vármegye az erdélyi fejedelmektől várta boldogulását és szenvedéseinek enyhítését, a töröktől való felszabadítással Erdély nem tudta őt kecsegtetni. A szabadulást a magyar király fegyverei hozták meg neki.

A gondviselés megelégte a sok szenvedést, melyen e nép közel másfél századon át keresztülment s meghozta végre a nehezen várt pillanatot, mely új korszakot nyitott meg történetében.

Igaz, hogy szörnyen megfogyva, de meg nem törve jutott el e boldogabb korszak küszöbére.

---

¹ *Br. Harruckern ltár* fasc. AA. XVI. 2. — ² *NRA.* fasc. 1791. nro. 16.

XII.

A SZABADULÁS.

A tizenhatéves hadjárat eredményei Dél-Magyarországon. — Lipót császár és a balkánfélszigeti szerbek. — A tatárok Csanád alatt. — A zentai diadal. — A tiszta-marosi szerb határőrvidék. — A karlóczai béke. — Dolny István püspök utasítása a püspökség szervezésére. — A püspök mint főispán. — A vármegye szervezése. — A csanádi falvak és puszták összeírása. — A neoacquistica commissio. — A püspök számára kijelölt birtokok. — A népesítés. — Gróf Oettingen Farkas és gróf Schlick Lipót. — Gróf Károlyi Sándor és Vásárhely. — E város összeírása. — Egyházi tizede. — A Rákóczi-forradalom és Csanád vármegye. — A rácok szereplése. — A pestis. — Temesvár visszafoglalása. — A délvidéki vármegyék visszakeblezése. — Az első vármegyei közgyűlés. — Minek köszönhetette a vármegye a maga fennmaradását?

Az 1683-ban megkezdett tizenhat éves török-német háború az ozman fegyverekre nagy vereségeket hozott, melyeknek eredménye Magyarországnak a töröktől való végleges felszabadulása volt.

A törökök szerencsétlensége a Bécs ellen indított sikertelen hadjáratral kezdődött. Ettől fogva a hadműveletek színhelye Dél-Magyarország lőn.

Az 1685. év folyamán egymásután a császáriak kezére jutottak Szolnok, Szarvas és Arad vára. Arad elestének hírére Csanád várából is kitakarodtak a törökök, mert attól féltek, hogy ezután rájuk fog kerülni a sor.¹

A török a császári seregek előnyomulására nagy erőfeszítéshez fogott. A fáradhatatlan Szolimán basa nagyvezér intézte a hadjárat előkészületeit. A határvárakat új őrségekkel

---

¹ Márki, *Arad tört.* II. 131.

rakatta meg s ellátta őket bőven lövészerszámokkal és élelmiszerekkel. A puskaaporos malmok, a milyen Temesvárott is volt egy, szakadatlanul munkában voltak. A nagyvezér hatalmas tatár seregeket mozgósított Ázsiából, melyek Galga khán vezérlete alatt az alföldet özönlötték el.

Azonban minden törekvése megghiúsult a császári seregek vitézségén. Budát 1686. szept. 2-án a mieink elfoglalták s még ebben az évben megadta magát Szeged is. Szegedet 24 órai ostrommal Veterani Frigyes tábornok vette be, miután egy törökökből és szerbekből álló, fölmentésre siető sereget legyőzött.¹ A törökök ekkor, minthogy már nagyon előhaladt az idő, téli szállásra Belgrádba vonultak, a tatárok pedig, felprédálva Szeged vidékét s teljesen elpusztítva Makó és Szent-Lőrincz városokat, Temesvár alá húzódtak.

A következő évben Ibrahim temesvári beglerbég márczius 9-én Szegedet újra körülvette, de vereséget szenvedett s kénytelen volt visszavonulni. Kevésre rá arról értesültek a törökök, hogy Szegedre eleséget akarnak szállítani a magyarok; e hírre mintegy ezer szpáhi Lippából lesbe állott, hogy a kocikat megrohanják. De Csanád várából mintegy 800 hajdú s néhány szerb, megtudva a törökök szándékát, épen akkor ütött rájuk, mikor nem is gyanították. Biztosságban híven magukat, épen lovaikat legeltették azon a cserjés-bokros helyen, hol az élelmi szekerekre várakoztak. A hajdúk a sűrű bozót közt puska-lövésnyire közelítették meg a leskelődő törököket, kik megpillantva őket, tüstént lovaik után futkostak, hogy lóhátra kaphassanak. A magyar vitézek sem voltak restek, úgy megszabdalták a kontyosokat, hogy kétszázan maradtak az összeütközés helyén, a többiek pedig megfutottak.²

1688-ban a császáriak elfoglalták Solymost és Lippát, Lugos pedig az első felszólításra megadta magát.

E szerencsés eredmények a bécsi főhadi-tanácsot arra bírták, hogy Dél-Magyarország visszafoglalását tűzte ki legközelebbi czélul. Lipót császár azonban Belgrád bevételét előbbvalónak tekintette s ki is adta a rendeletet, hogy a bajor Miksa Emánuel választófejedelem Belgrád bevételére induljon.

Belgrád szept. 6-án, erős ostrom után, csakugyan meg-

¹ Böhm, *Délmagyarország külön tört.* I. 287. — ² Uo. I. 288.

nyitotta kapuit s őrsege föltétlenül megadta magát. Ezalatt Veterani tábornok Karánsebest ostromolta meg s vette be; majd kezébe kerültek Orsova és Kladova is. Gróf Heissler Donát Passzaroviczot, Caprara Éneás pedig Szendrő várát látta el osztrák őrséggel.

Lipót császár, vezéreinek a Balkán-félszigeten elért sikerein felbuzdulva, 1690. ápril 6-án egy kiáltványt bocsátott ki a balkáni szerbekhez, melyben őket régi szabadságaikba és kiváltságaikba ígérte visszahelyezni, s egyszersmind intette, hogy álljanak a császári hadakhoz. Kilátásba helyezte nekik azt is, hogy mindazon ingó és ingatlan javak szabad birtoklásában meghagyja őket, melyeket a törököktől elfoglálnak. Azonban az 1690. évi sikertelen hadjárat nem hogy felszabadította volna a balkán-félszigeti szlávokat, hanem még az addig elért eredményeket is kockáztatta. Csernovics Arzén ippeki patriárka, ki-be a bécsi udvar összes reménységét vetette, Köprili Musztafa győzelmes hadai elől összes albániai és délszerbiai híveivel együtt, mintegy 37,000 családdal, a Szávához menekült s a császártól segítséget és Magyarországra befogadtatást kért. A bécsi haditanács, mely a magyarok ellen is használható eszközt nézett a menekülőkhöz, készséggel befogadta e hazátlanná vált szegény népet s leginkább a Szerémségben, Szlavóniában, Bács vármegyében és Buda környékén telepítette le őket; egyes családok a Becskerek, Becse és Alsó-Duna vidékén lakó fajrokonaihoz csatlakoztak.¹

Az 1693. évben a «festett szemű» Ali nagyvezér a próféta zászlaját kibontván, fegyverre szólította Szelimgirai tatár khánt, ki Dél-Magyarországot előzőnlötte hordáival. A tatár khán megkísérelte a császáriak birtokában levő Csanád vár bevételeit, de nem boldogult vele.² A következő évben a nagyvezér Pétervárad ostromára sietett s a tatár khán egész Pancsováig pusztította a vidéket. Ugyanez évben a hosszabb idő óta körülzárva volt Gyula is a császáriak birtokába került.

Úgy a török, mint a bécsi udvar a hadjárat erélyesebb folytatását határozták el 1695-ben. Az udvar Temesvár vívását

¹ Szentkláray, *Száz év Délmagyarország újabb történetéből* 98. s k. l. —

² Szentkláray «Közállapotok Csanád vármegyében a török uralom után», a *Csanádm. Rég. és Tört. Társ. Évk.* II. 7.

tűzte ki célul, mely már csak egymaga volt Magyarországon török kézen. A császári főhadserég élére Frigyes Ágost szász választófejedelem állíttatott. II. Musztafa szultán személyesen indult meg hadaival, hogy az elődei hanyagsága következtében szenvedett vereségeikért kárpótolja birodalmát. Lippát és a többi elvesztett várakat akarta visszafoglalni. Augusztus végén átkelt a Dunán s Lippa alá vonult, melyet szept. 7-én be is vett. Azután Veterani csapatait megvervén, elfoglalta Lugost és Karánsebest.

1696. nyarán a szász választófejedelem megkísérlette Temesvár bevételét is, de eredménytelenül. Aug. 26-án pedig a Bega és Temes közt, Olassin falu közelében erős csatát vívott a szultánnal, melyben azonban, bár óriási veszteségek árán, mind a két fél megtartotta hadállását. A szultán ez ütközet után Temesvárt megfelelő segédhadakkal erősítvén meg, visszavonulót fuvatott s haza tért.

1697-ben Szavojai Eugén lett a hadvezér. Midőn július végével Péterváradon főhadvezéri tisztét átvette, azonnal maga mellé rendelte az erdélyi és felvidéki hadcsapatokat is. A szultán Pancsova táján a Dunán átkelve s Titelt elfoglalva, a császári hadsereget hátban akarta megtámadni. Seregének egyik részét Pétervárad alatt a kovili táborban hagyva, másik részével a Tisza jobbpartján Zenta felé vonult. Eugén herceg, a mint a török hadmozdulatairól értesült, szept. 11-én maga is Zentára vonult, hol a török ekkor már hidat vert a Tiszán s épen megkezdte az átkelést. Eugén azonnal rohamot parancsolt a török hadseregre, mely bátor ellenállás helyett a híd felé kezdett tolongani. A szultán a lovasság nagyobb részével s az ágyúütegekkel már a balparton volt, hol táborát magas sánczokkal zárta körül. Eugén tüzes hadai bevették e sánczokat, s iszonyú mészárlást vittek véghez a törökök közt. Egykorú adatok szerint 20,000 török pusztult el ez ütközetben s a császáriak kezébe tömérdek zsákmány jutott.

A zentai fényes diadal fordulópontot jelez Dél-Magyarország s így Csanád vármegye történetében is. A bécsi haditanács részint a török ellen, részint a nemzet jogai elnyomása miatt forrongó magyarság ellen a tiszamarosi határőrvidék szervezését határozta el. A Tisza és Maros mellékein letelepített ráczokból népkatonaságot és mozgócsapatokat állítottak

össze s az egész végvidéket két kerületre osztották fel, ú. m. tiszaira vagy szegedire, és marosira vagy aradira. A kerületek élén két tábornok, főkapitány, vagyis várparancsnok állott. Az aradi kerület 23 telepből állott; ezek közt *városok* voltak: Arad, Nagylak és Pécska; *falvak*: Apátfalva, Új-Csanád, Sajtény, Szemlak, Glogovác másként Orod, Mondorlak, Csicsér, Szabadhely, Paulis, Solymos; *puszták*: Bassaraga, Sionda, Nagy-Bereg, Kis-Bereg, Mezőhegyes, Palota, Csiga, Királyhegyes, Pitvaros és Székegyháza.¹ A császár e jövevényeket hallatlan kedvezményekben részesíté; nemcsak a földbirtok háborítatlan élvezetét, a szabad vallásgyakorlatot s az erdőségek korlátlan használatát biztosítá nekik, hanem egyszersmind függetlenné tette őket úgy a földesúri terhektől, mint a vármegyék hatóságától is. A földbirtok hasznát minden teherviselés nélkül szabadon élvezhették.

E közben Törökországban általános lett a béke utáni vágyódás. Ettől most már a bécsi udvar sem idegenkedett. Békealapul a jelen birtokállapotot fogadták el s 1699. jan. 26-án megkötötték a karlóczaei békét, mely bár teljesen Magyarország kizárásával, osztrák tisztek közreműködése útján jött létre, Csanád vármegyét mégis feltámasztá másfél százados dermedtségéből.

A karlóczaei béke szerint Erdély, úgy a miként találtatott, Lipót birtokába ment át. A Tisza-, Duna-, Maros- és Erdély közt fekvő földterületnek az a része, mely jelenleg Torontál, Krassó-Szörény vármegyék egész területét s Temes vármegye északi felerészét képezi, Lipót császár hatalmában maradt; ellenben Temesvár közvetlen környezetével a szultán birtokában hagyatott. Karánsebes, Lippa, Csanád, Becse és Becskerek várai lerontatnak; Titel és Bács vármegye Lipót birtokába megy át. A hajózás a Tiszán és a Maroson mind a két félnek szabad. A határokat a Titeltől a Boszut folyó torkolatáig húzandó egyenes vonal, a Száva és a Duna képezi. A foglyok mind a két részről szabadon bocsáttatnak s a béke huszonöt évig tart.

Épen a karlóczaei béke évében a már lélekzeni kezdő csanádi egyházmegye új főpásztort kapott Dolny István nónai címzetes püspök és esztergomi nagyprépost személyében. Az

¹ *Urb. et conscript.* 1750. A lymbusból kiválogatott csomagok.

előhaladott korú és beteges püspök fiatalos erélyvel akart hozzálatni püspöksége újjászervezéséhez. Mindjárt az 1700. év ápril 20. napján egyik megbízható emberét, nemes Szabó Jánost meghatalmazottjává (plenipotentarius) nevezte ki a «csanádi püspökséghez tartozó városoknak, faluknak, pusztáknak minden vármegyékben való kikeresésére, elfoglalására, megszállítására, gyarapítására és oltalmazására». Nagy-Szombatban az említett napon kelt utasításában részletesen körülírta azon teendőket, melyekre a meghatalmazottnak figyelmét ki kellett terjesztenie. A Csanád vármegye történetére nézve jelentős s eddig még ismeretlen iratot egész terjedelmében közölni helyénvalónak látjuk.

A utasítás 12 pontot tartalmaz, s ezek a következőképen hangzanak:

«*Először.* Mivel csanádi püspökség egyházi jószág, azon legyen az említett tisztt, n. Szabó János, hogy a melly helyek éppek a püspökségben és lölki tanítójok nincsen, római egyházi tanítót vagy papot vagy licentiatust¹ kérjen a püspöktől a lölkeknek üdvösséges szolgálatjára. A melly pusztá helyeket pediglen újonnan föl akarnának fogni valamelly lakosok (azon is legyen az tisztt, hogy a pusztá helyekre lakosok hivattassanak és rendöltessenek) azok közé is, a mennyire lehet, római catholicus tanítókat szerezzen s kívánjon.

Másodszor. Igen-igen vigyázzon a tisztt, hogy az Isten tisztességire és szentek böcsületire rendeltetett vasárnapok és ünnepnapok megtartattassanak, minden külső és belső kézi fáradságos munkáktul megfogván a községek magokat; úgy az szerint szitkokat, átkokat és mindennémű káromkodásokat, 12 forint birság alatt elkerüljenek a lakosok, vagy 100 páleza büntetés alatt. Hanem az ollyatén napokon az atyák, anyák és lölki tanítók imádságra és istenes jóságra tanítsák gyermekeiket és oktattassák a lölki tanító által.

Harmadszor. A melly helyeken templomok és imádságos kápolnák nincsenek, arra igyekezzék a tisztt, hogy üdövel olly-

¹ *Licentiatusok* voltak azok a laikus férfiak, kiket az 1628. ápril 28-án Pázmány Péter elnöklete alatt tartott főpapi tanácskozás felhatalmazott, hogy olyan helyeken, a hol fölszentelt papok nem voltak, kereszthessenek, temethessenek és eskethessenek. Nőtleneknek, feddhetlen jelleműeknek és iskolázott embereknek kellett lenniök. Oltványi 131.

nok építtessenek, ha pedig régi elromlott templomok vannak, olyan helyeken azok csináltassanak és nyíttassanak az isteni szolgálatnak végben vitelére.

Negyedszer. A mely pusztá helyeket meg akarnak szálani és azoknak parlag földeit feltörni, szőlőhegyeit ültetni: azoknak három esztendeig adjon szabadságot, fölsszabadítván az uraságnak teendő munkáktúl és pénzbeli adózástúl. Azután vagy szolgálatra vagy adófizetésre köll fogni a jobbágyságot minden helyen.

Ötödször. A mely helységek pedig mostanság éppen vannak vagyis félépületben, azokra bizonyos adót gazda számra vagyis ház számra köll vetni, úgymint egy házra vagy egy marhás gazdára esztendeig öt forintot, fél gazdára felit, zsellérekre a mint bírhatják. De úgy, hogy szőlőkiből, szántóföldekből a törvényes dézsmát vagy tizedet, úgy bárányokbul mindenütt kifizessék a gazdák annak idejekor. Azonban azon serénkedjék leginkább, hogy a falukat, pusztákat, városokat, mezőket és minden jószágokat, kik a püspökséghez tartoznának, kikeressen, úgy halászó vizeket is.

Hatodszor. A hol a tiszt az uraság részére legjobb és alkalmasb helyeket lát és ítél majorság építésére és barmok tartására, úgymint juhok, szarvasmarhák és lovak tartására, olyan helyeket, legalább kettőt vagy hármat az uraság egész jószágában foglaljon, építtessen és marhákat föllyül említett nevezet szerint szerezzen s tartson, azokbul sajtot, vaját gyűjtetvén, mikor annak jó ideit látja.

Hetedszer. Mivel pedig az püspökséghez tartozó jószágok s mind Csanád vármegyében lévő szegény emberek a föl- s alájáró kóborlók miatt nehezen maradhatnak meg, azért a tiszt szorgalmatos gondot viseljen mindenütt a szegény lakosokra, maga mellé vévén, ha úgy kívántatik, azon lakosokat, s büntetés alatt megparancsolván nékiek, (kit a vármegye tiszt is elkövessenek) hogy mindenfelé űzzék, kergessék, fogják az olyan latrokat és vigyék a viceispány kezeihez, ki vasra, tömlőczre veretvén őket, és törvény szerint megbüntesse érdemekhez képest.

Nyolczadszor. Ha valaki a nemesek közül a püspökség jószágában valami violentiát, erőszakot tennének falukban, erdőkben, rétekben, szőlőkben, mezőkben, mingyárt a viceispánnak hírére köll adni és a szolgabiráknak. A szolgabirót ki köll

vinni esküttivel együtt, bizonyságokat szedetni, s kinyilatkozván az erőszaktételel, törvény szerint affélékkel köll bálni s büntetni. Ha pedig a püspökséghez tartozó szegénységek között esnének afféle violentiák, erőszaktételek, hát afféléket a tiszt az uraság székin láttasson meg, szolgabíró és más törvénytudó emberek által, és úgy büntetődjenek a bűnösök.

Kilenczedszer. Mivel országunk élő törvénye az, hogy minden helységben a korcsmák fél esztendeig az uraság részére folynak, úgymint sz. György naptól fogvást sz. Mihál napig, sz. Mihál naptól fogvást pedig sz. György napig a helység-belieké szokott lenni: annak okáért a tiszt ezen regulát minden ép helyeken megtartsa és az uraság részire ideinkorán borok vásárlásáru gondoskodják, hogy azon időben a korcsmák üressen ne maradjanak és az uraság kárt ne valljon. Ezután úgy reménlem, hogy dézsmabéli borokból is ezen regula és punctum végben vitettethetik.

Tizedszer. Ha valami birságok a jobbágyságok között történnek, véres verekedésből, káromkodásból vagy más vétkekből, affélékből egy részt vévén magának a tiszt, három részit pro hic et nunc a templomok épületire és ruházatjára fordítsa, számot adván azokról is annak idejekor. Ha valamelly pusztáimat valamelly városok vagy faluk birnának, elsőben meg köll inteni őket, hogy bélleljék meg, s fizessenek a pusztátúl, másként marhájokat el fogja hajtani a tiszt.

Tizenegedszer. Mihánt veszi esziben a tiszt, hogy őszkor keményedik az üdő, vagy előbb is, és az halaknak bővséges járása vagyon, halászsókat, sőt bőven (hiszen a Marus vizin hozzák ki Erdéltől a sót) és karika-fákat¹ szerezzen s azokat külömféle jól bésózott halakkal, úgymint sőreg, tok, viza, kecsge, csuka, pontyokkal megtöltetvén, jó üdővel-úttal Kecskemétre szolgáltatassa föl a jobbágyság által, annál is kedvesebb, ha Vácra lehet; a melly helyeken lerakván s bizonyos meghitt emberre gondviselésit bizván, a püspököt mingyárt tudósítani köll, mennyi karika-fa hal, mennyi szekér kívántatik. Azon leszen a püspök, hogy jó alkalmatossággal oda vitesse, a hol kívántatnak. Erre pedig a tiszt szorgalmas gondot viseljen, hogy a püspöknek esztendő által elegendő hala legyen.

¹ Karika-fa a régi nyelvben azt jelenti, hogy *hordó*.

Utóljára. Jól esziben vegye magát a tisztt, és azon legyen teljes tehetséggel, hogy a püspökségnek mindennemű jövedelmét, akár dézmák, akár tizedek, akár másféle proventusok legyenek, mind a Marus vizin innend s mind túl, a mellyeket fog bevenni, azoknak bévételit pénzrűl-pénzre, följegyezvén napját, holnapját, magányos regestumban föltegye. Úgy az szerint annak erogatióját vagy kiadását, mit hová teszen azon jövedelmekből és micsoda szükségekre, mondám micsoda szükségekre; mert a nélkül semmit nem köll kiadni, hanem az egész jövedelmet éppen megtartani és az püspök úrnak kívánsága szerint keziben köll adni. Mind ezeket és ezeken kívül a püspökségnek az ő hasznára, proventusoknak szaporítására a minémő jó módot és utat, maga serénysége által talál a tisztt, azokat végben vinni igyekezzék maga a tisztt. Serénykedjék leginkább abban a tisztt, mivel azon a földön sok méhtartó gazdák vannak, nemcsak dézmát vegyen azokbul törvény szerint, hanem a kinek eladó szándéka vagyon a szegények közül, megvegye az uraság pénzén és aztronnára¹ vervén, úgy a mint a halat, Kecskemétre vagyis Vácra vitesse a szegénységgel és adjon mingyárást hírt énnekem, hogy mingyárást küldhessek érettek vagy embereket rendölhessek annak fölhozására.»²

I. Lipót király Dolny István püspököt Csanád vármegye főispánjává is kinevezte. A püspök tehát köteletségének ismerte, hogy a másfél század óta tespedő vármegyét újra életre keltse. Ugyanazon napon, melyen a püspökség szervezésére kiadta utasításait, megbízta Jánosi Ferenczet, hogy utazzék le Csanád vármegyébe és rendezze ott a viszonyokat. Minthogy a püspöknek ez az utasítása az előlbenit sok tekintetben kiegészíti és megvilágosítja, szükségesnek látszik, hogy egész terjedelmében ez is helyet foglaljon itt.

A szintén magyar nyelven írt utasítás 10 pontból áll, s ékesszólóan mutatja be az agg püspök mindenre kiterjedő gondoskodását. Íme, a vármegyénk történetére nézve nagy-érdekű emlék egyes pontjai:

«*Először.* Elérkezvén Isten által vagy Szegedre vagy

¹ Hiba e helyett: *azt lonnára.* — ² *Esztergomi főkáptalan ltára.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 19. Eredeti.

Makóra, a hol alkalmatosbnak látszatik lenni, mingyárt curren-tálist bocásson dominus plenipotentarius. melyben föltegye, hogy méltóságos csanádi püspök, Dolny István etc., kegyelmes urunktúl ő fölségétül csanádi püspökségnek és ugyan Csanád vármegyének főispányságának titulussával fölékesítettén, és most mind betegségire, s mind más szükséges nagy dolgainak végben vitelére nézve személye szerint alá nem jöhetvén. engemet, Jánosi Ferenczet, úgy mint plenipotentariusát, teljes hatalommal alá küldött, hogy ő nagysága helyett és képihen az emlétett helyeken öszvehivatván minden felől nemes uraimékat, magamat a főispányság tisztiben hé ittattassam és introducáltassam; azért valakik abban a nemes vármegyében nemesi szabadsággal bírnak és ezen currens leveletem látják, a folyúl emlétett helyre okvetetlen eljőjjenek mennél számosabban s többen jöhetnek, akár minémő nemzetbül legyenek, ráczokbúl, oláhokbúl, magyarokbúl etc. állók, úgy hogy azon alkalmatossággal viceispánt, szolgabírókat, eskütteket és notáriust mingyárt választthassanak és tehessenek, mind a Maros vizin innend s mind túl, a mint leginkább kívántatni fog.

Másodszor. Elvlasztván a tiszteket a decretum szerint vagyis országunk törvénye szerint, a hitet mind viceispány, mind szolgabírók s mind esküttek és notarius letegyék, hogy igazán, törvényesen és híven, személyválogatás és ajándék nélkül, minden pörösöknek igyekeznek szolgálni. A tisztek pedig, ha lehet és arra valók találtatnak, inkább mind pápistákbúl választassanak, determinálván s elrendölvén meddig kinek-kinek az ő processusa terjedni fog, kiben egyik a másikat supportálhassa, ha betegség vagy más galibás állapotja esnék.

Harmadszor. Fölállítván s meghiteztetvén a bírákat, tudakozódják a plenipotentarius, emlékeznek-e reája vagy hallották-e, ki volt utolsó főispányja azon vármegyének, és ha volt-e valami jószág azon főispánsághoz; és meddig terjed, s micsoda vármegyékkel határos azon vármegye; és mostan micsoda várak, városok, faluk, puszták vannak azon vármegyében; és micsoda familiák és nemes emberek bírják azon jószágokat? Mellyeket mind papirosra tegyen a plenipotentarius, úgy az egész nemességnek neveit mind föl köll írnya és egy párt a viceispánnál hagyjon, más párt kezemhez hozzon.

Negyedszer. A nemes vármegye dolgainak folytatására

nézve, vegyenek a tisztek Pest vármegyétől vagyis más közelebb valótól jó regulákat és azokat kövessék. Isten alá hozván magamat, jó instructiót adok, mi formán köll minden rendbéli dolgokat folytatni.

Ölödsször. Ezeket elvégezvén plenipotentarius úr, elolvassa vagy olvastassa a püspökséghez tartozó városoknak, faluknak, pusztáknak neveit, mennyi az ép helység, mennyi a ki most épül s mennyi a pusztá? Item, mennyi város vagy falu mind a Maruson túl s mind innend, kiket ekkoráig valami nagy familiák vagy nemesek nem bírtak, most sem bírnak. Ellenben mennyi városok, faluk és puszták, a mellyeket vagy valamely urak, nemesek vagy kapitányok bírnak és mi módon bírják azokat? Ezt pedig mind innend s mind túl a Marus vizin, kiknek a neveket jól föl köll notálni és micsoda vármegyékben laknak, minémő tisztben vannak.

Hatodszor. Értelmesen elejekbe köll adni mind azoknak, a kik jelen lesznek és azok által másoknak, a kik a püspökséghez tartozó jószágokat bírják Tisza, Maros között és túl, az egész dioecesisbe, s meg köll inteni, hogy ha szép szerivel vissza akarják ereszteni a jószágot, mellyet bírnak, jó; holott nem, ha törvényre fakad a dolog, azt fogják várni, cum fructibus medio tempore perceptis, vissza köll adni a jószágot, azt hozván magával a törvényes igazság és ő fölsége parancsolatja is; mert ha szintén némöllyek donatio mellett bírják is, föl vagyon a clausulába téve mindenütt: salvo tamen jure alieno, praesertim ecclesiarum Dei, és ha az a clausula nincsen, ipso facto invalida est donatio. NB. A kik se statutoriát és introductoriát nem mutathatnak a püspökséghez tartozó előszámlált faluknak birtokához és birodalmához (mert dirib-darab aprólékos cartuesák papiros venditionalis, emptionalis semmire valók) azon városokat, falukat, pusztákat mingyárt mindenütt foglalni köll a püspök számára ugyan az ő neve alatt, akár-mint hánkolódjanak és protestáljanak azok, a kik magokénak mondják. Ezt pedig igen-igen notálja a plenipotentarius úr és a mellette valók.

Hetedszer. Mivel pedig a püspökséghez való jószág nemcsak Csanád vármegyében, hanem más szomszéd vármegyékben is, úgy mint Csongrádba, Temesben, Biharban, Békésben etc. (kiket a plenipotentarius úr kitanóljon, micsoda vármegyékben

vannak, s kik bírják) arra nézve oda is currenseket küldjön, hogy a kiknek örökös jószágok Csanád vármegyében vannak, in electione officialium comitatus Csanadiensis jelen legyenek és voksoljanak.

Nyolczadszor. A vármegye pecsétjét, minémő czímere volt, a plenipotentarius úr kitanulja s kezemhez küldje mingyárt, megcsináltatván Bécsben és kegyelmes urunkkal confirmáltatván, decretummal együtt a viceispány keziben leküldöm. csak hova dirigáljam, jól informáljanak. Azomban ha valami causások lesznek és törvényes deliberatiók, a viceispány, szolgabírák és esküttek pecsétjek alatt adattassanak ki. Hol legyen pedig alkalmas hely a gyűlésre, a vármegye válassza ki, akár Szegeden, akár Makón, a hol alkalmasbna itélik lenni.

Kilenczedszer. Ezeket rendesen végben vivén, menjen végire a plenipotentarius úr, minémő és mennyi helyre kívátnának papok, vagyis licentiatások, azokat is leírván az egész jószágban.

Végre. Vigyázzon a plenipotentarius úr Istentől adatott tudománya és értelme szerint, hogy mindeneket úgy vihessen végben, hogy Istennek dűcsősége, lölkőknek üdvössége és minden tiszteknek böcsületi terjedjen az ő kegyelme munkálkodása által; adott is Isten olly dexteritást ő kegyelmének, hogy mind azokat az én vigasztalásomra végbe fogja vinni.»¹

A két meghatalmazott bizonyára le is utazott Szegedre, a hol felvilágosításokat nyerhettek az akkori Csanád vármegyére nézve. De a mit itt hallottak, az épen nem biztathatta őket azzal, hogy feladatuknak megfelelhessenek. A régi Csanád vármegye területe nagy részében tiszta merő pusztaság volt, egy-két pontján lakott csak kevés számú parasztság, de nemességnek itten híre-hamva sem volt. Mint lakott helységek ez időben csak a következők említetnek: Új-Csanád, mely a régi Csanáddal szemben, a Maros északi partján emelkedett, Pécske, Makó, Nagylak, Szemlek és Sajtin. Szó sem lehetett tehát arról, hogy a vármegyét itt egyhamar szervezni lehessen.

Míndamellet a meghatalmazottak összeírták a csanádi püspökséghez tartozó falvakat és pusztákat, valószínűleg azon adatok alapján, melyeket nekik a szegedi ferenczrendiek szol-

¹ *Esztergomi főkápt. II. Capsa 67. fasc. 8. nro. 21. Eredeti.*

gáltattak. Érdekes ez összeírás azért is, mert feltünteti a lakott és pusztán álló birtokokat, s egyszersmind a puszták hovatar-
tozandóságára nézve is tájékoztat bennünket.

A *Maroson innen* a következő birtokokat sorolja fel: *Új-Csanád* népes hely, bírja Apátfalva, Belesz és Tárnok pusztákat. Apátfalva, Belesz. Batida puszta, bírja Tápe. Czök ismeretlen. Csomorkány és Csókás Vásárhely birtokában. Kiskeöd puszta. Dálegyház puszta, Fűperék puszta, Kováesháza puszta, Kis-Feetskés puszta. Lele Makó birtokában. Mogyorós Kecskemét birtokában. *Pecskés* vagy *Pecske* népes hely. Mező-Kopáncs puszta, Mező-hegyes puszta, Nagy-Komlós puszta, Pitvaros puszta, Rákos puszta, Rákos puszta, Sámson puszta. Csika Nagylak birtokában. Csorbás puszta. Tárnok Új-Csanád birtokában. Tömpös Makó birtokában. Tót-Kutas puszta, Alsó-Fügöd puszta, Felső-Fügöd puszta. Bököny Nagylak birtokában. Borzás puszta, Királyhegyesse puszta. *Makó* népes hely; bírja a következő pusztákat: Lele, Tömpös, Földeák, Igács, Szent-Lőrincz. Szentivány puszta, Kis-Jenő puszta, Szecze puszta. *Nagylak* népes hely; birtokában van: Csika, Bököny, Tűzköz, Doming. Szent-Lőrincz Makó birtokában. Nádudvar (!) puszta. Saityák Kanizsa vagy Monostor birtokában. *Szemlék* népes hely. Dombegyház puszta. Igács, Makó bírja. Konos puszta, Peres-Kutas puszta, Pap-Keresztúr puszta, Vasántó puszta. *Sajtin* népes hely. Újváros puszta. Doming Nagylak birtokában. Zihond ismeretlen. Pobar puszta, Szent-György puszta. Majmat, Pécske bírja. Makra a tizedszedés joga. Világosvárott szintén. Kovács városban egy utca. Tövisköz puszta, Mágócs puszta. Keszi, Arad vármegyében, népes hely. Tihend Arad vármegyében. Bököny ismeretlen. Papar puszta, Püspökfalva puszta. Milatkocz ismeretlen. Csorpa puszta. Földeák, Makó birtokában. Tárnok, Új-Csanád bírja.

A *Maroson túl*: Kis-Gyala, Ladány, Rábé, Szent-János, Szálegyház (talán Dálegyház), Kis-Szent-Mihály, Nagy-Szent-Mihály, Sőreg, Fejéregyház másként Peli, Félhegyes, Monostor, Megy, Nagy-Gyala, Kökényes, Kis-Kanizsa, Pardány, Szent-Miklós, Szalanka, Telegd, Torvár, Valkány, Zombor, Dedemszeg, Kalárafalva, Volnek, Becze, Beeskereke, Bercsula, Besnyő, Deszk, Egres, Föllak, Horogszeg, Hollós, Homokri, Hosszúfalva, Fara (Jára), Nagy-Ősz, Nagy-Jankahida, Korhonka, Loránt, Palota, Puryemes, Sáralfalva, Szentulya, Szuta, Szöllős, Szanát, Száz-

egyház, Töröfd (értsd Törösd), Teremi, Talamiti, Vizes-Gyán, Zádollak, Kis-Jankahida, Kis-Acsád, Nagy-Acsád, Derse, Nagy-víz, Snodon (?), Boldogfalva és Kecse (Kőese ?).¹

Tanulságos e sorozat már azon zavarnál fogva is, melylyel a csanádi püspökség vélt birtokait össze-vissza forgatja s alakjokat eltorzítja. Látjuk belőle, hogy a ki összeírta őket, nem járt a helyszínen, s inkább csak taláalomra szedte össze a helyneveket. Különösen a Maroson túli vidék helyrajza van rútul összezavarva. Ez nem is csoda, mert az itteni helységeket Temesvár bevételéig, 1716-ig nem igen lehetett megközelíteni.

E közben a neoacquistica commissio is megkezdette működését. Minden birtokosnak igazolnia kellett, mi czímen tart jogot a törököktől visszafoglalt területeken az általa követelt birtokokhoz. Dolny István püspök sietett 1701. július 20-án megbízottja, Füleki Pál által a királyi kancelláriánál bejelenteni, hogy összesen 104 falura és pusztára tart számot, mint a melyek az egykori csanádi egyházmegyéhez tartoztak.² E birtokokat a püspök a fentebbi sorozatból állította össze.

Szegeden gróf Volkra Ottó Kristóf elnöklete alatt működött a neoacquistica commissio. Az elnök meghívta ide a csanádi püspököt is, hogy jogainak megóvása végett személyesen is jelen legyen azokon a tárgyalásokon, melyek püspöksége birtokait fogják érdekelni. Elment-e Dolny személyesen vagy csak megbízottat küldött, nem tudjuk; de annyi kétségtelen, hogy a commissio pazar kézzel juttatott neki dézsmákat. A gr. Volkra aláírásával ellátott s 1702. augusztus 8-án kelt irat szerint a kiküldött bizottság a tizedszedést kijelölte a csanádi püspöknek a következő helységekben: a Tiszán innnen Szeged városában, továbbá Batida és Saytyak helyeken; a Maroson innen a következő pusztákban: Mező-Kopánes, Csókás, Magos, Csomorgan, Mezőhegyes, Főpereg, Nagy-Komlós, Föcskés, Tót-Kutas, Sámson, Csorbás, Rakos, Rakas, Borszás, Királyhegyes, Dombegyház, Peres-Kutas, Szent-György, Újváros, Kovácsháza, Konas, Makó (népes hely), Lele, Tömpös, Füldeák, Igás, Szent-Lőrincz, Szece, Dál, Vassantó, Új-Csanád (népes hely), Tarnak, Belles, Nagylak (népes hely), Csiska, Bökény, Toviskös, Doming, Füged.

¹ *Esztergomi főkáptalan ltára*, Capsa 67. fasc. 8. nro. 27. — ² *Orsz. lt. Documenta eccl.* fasc. 14. nro. 10. (Egykorú másolat).

Sayti vagy Szutin (népes hely), Babar, Zemlak, (népes hely), Becskes másként Becske, Haymát, Keczy, Tibend, Világos (népes hely), Kovács egy utca, Püspökfalva, Réthváros, Mogyorós, Csorpa, Kis-Gyénő, Nagy-Udvar, Milatkucz, Csök, Kisköd, Makra, Pap-Keresztúr. A bizottság az udvarhoz terjesztette föl e javaslatát, s addig is, míg az helybenhagyást nyerne, átadta e birtokok tizedjövedelmét a püspököknek.¹

Ez csak a tized volt. A püspökség ősi birtokainak visszaadását elhalasztotta a bécsi udvar, s egyelőre elégnek találta, hogy a csanádi püspök számára Szegeden az élclmezési kincstári házat jelölje ki, templomul pedig, míg az új székesegyház föl-épül, a sz. Demeterről nevezett városi egyházat adatta át. Dolny püspök, ki már ekkor elbetegesedett öreg ember volt, nem járhatott utána, hogy a püspökség megkapja az őt illető birtokokat. Közbejött a Rákóczi-forradalom, mely ez ügyet háttérbe szorította s 1707-ben meghalt Dolny; utódja, Ordódy Zsigmond rövid ideig tartó püspöksége alatt mit sem tehetett. Gróf Nádasdy Lászlónak lőn fentartva, hogy az ősi javak visszaszerzése és az egyházmegye újjáalkotása tárgyában megakadt küzdelmet ismét megindítsa s utódainak, hogy azt sikerre juttassák.

Mindamellett tagadhatatlan, hogy a püspöki birtokok benépesítése és életrekeltése körül Dolny István nagy érdemeket szerzett. A bécsi udvar is mindent elkövetett, hogy a visszahódított területen mielőbb új élet verhessen gyökeret. Benkovies Ágoston váradi püspök 1701. márcz. 5-én már ezeket írhatta Dolnyak: «Azon jószág, Istennek hála, szépen kezd épülni. Az elmúlt őszön magam voltam Nagy-Lakon s szemmemmel láttam, mennyi sok épületet állítottak már fel benne, s jóllehet mind ráczság szállotta meg azon helyt, mindazáltal nemesak magamtul mondom, hanem az mondotta, a ki velem együtt közöttök lévén, beszéllett vélek, hogy vagy on benne hatszázig való gazda.»²

A karlóczai békekötést a császár nevében gróf Oettingen Farkas császári kamarás, titkos tanácsos és birodalmi udvari

¹ *Esztergomi főkápt. II. Capsa 67. fasc. 8. nro. 16.* Eredeti. Egykorú másolata megvan az orsz. ltárban *Documenta eccl. fasc. 14. nro. 11.* Egy másik, hibásabb, de szintén egykorú másolata a *gr. Károlyi cs. II. Ld. 37. nro. 10.* alatt található. — ² *Esztergomi főkápt. ltára Capsa 67. fasc. 8. nro. 24.*

tanácselnök s Bassanoi és Weisskircheni gróf Schlick Lipót császári kamarás, testőrkapitány, tábornok s egy dragonyos ezred parancsnoka kötötték meg. Mind a két férfiú neve emlékeztet Csanád vármegye történetében. Gróf Oettingen Farkas volt az, ki 1701-ben, a karlóczai béke értelmében, a bécsi főhadi-tanács parancsára Csanád várát, császári tisztek és mérnökkari egyének közreműködése mellett, rácz munkások által a föld színéig leromboltatta.¹ Gróf Schlick Lipót pedig 1702. ápr. 24-én a karlóczai békekötés körül szerzett érdemei elismerésül, 40,000 fnt ráfizetése mellett, kapta a Csongrád és Csanád vármegyében fekvő következő uradalmakat, melyek többnyire felségsértés és hűtlenség következtében jutottak a felségre: Csongrád és Hód-Mező-Vásárhely városokat, Ugh, Újfalu és Győ falvakat, Böld, Illés, Csany, Máma, Szent-György, Szántó, Férges, Mártir, Szegvár, Derekegyház, Körtvélyes, Szent-Erzsébet, Gorsa, Kopáncs, Szent-Király és Anyás pusztákat.² Lipót császár e birtokokat, minden királyi jognak hozzáadásával, örökösen fiúágra adományozta s erről a királyi udvari kamara hivatalos jelentést küldött a magyar udvari kancelláriának, fölkérvén ezt, hogy a beiktatás megejtése végett az adomány- és a beiktató-levelet készítse el.³ Schlick gróf azonban a magyar kancelláriától nem vette ki az adománylevelet s ennél fogva törvény szerint sem vezettethette be magát a birtokokba; neki elég volt a császár levele s a kamara beiktatója, mely a javakat külön becsű szerint adta át neki. Szerencsére, az osztrák főúr nem sokáig bírta ez óriási uradalmat; nála sokkal méltóbb magyar főúri család, a gróf Károlyiak vették meg tőle 30,000 rénes forintért 1722. aug. 5-én.⁴

Gróf Károlyi Sándor annál is több jogot formálhatott a csongrádi uradalomhoz — ez volt a hivatalos neve a nagy birtok-complexumnak, — mert 1709 óta, a mikor Vásárhelyt és pusztáit gróf Beresényi Miklós neki bérbe adta, tényleg ő szedte jövedelmeit s a szatmári béke alkalmával a császári biztosok mindazon jószágokat, melyek akkor kezében találtak, birodalmában meghagyták és megerősítették.⁵

¹ Szentkláray, *Csanádm. Rég. és Tört. Társ. Évk.* II. 7. — ² NRA. fasc. 235. nro. 29. — ³ *Gr. Károlyi cs. ltára.* Lad. 35. nro. 11. és Lad. 36. nro. 4. — ⁴ Uo. Lad. 35. nro. 26. — ⁵ Uo. Lad. 36. nro. 8. és 13.

Vásárhely városát, mely mint kincstári birtok a szegedi kamarai praefectura alá tartozott, 1701. szept. 7-én írták össze. Ez összeírás szerint lakott akkor Vásárhelyen 146 telkes gazda s 17 zsellér. Ezeknek összesen 392 ökrük, 108 lovuk, 344 tehenük s ugyanannyi tinójuk, 1911 juhuk, 452 sertésük és 45 méhkasuk volt. Az évi termés mennyisége tett 2774 buza s 776 árpa- és zab-keresztet. Mívelés alatt állott 155½ kapás szőlő, ellenben 75 kapás terület parlagon hevert.¹

1715. aug. 14—17. napjain a III. Károly király elrendelte országos népszámlálás alkalmával újra összeírták e város lakosságát. Csakhogy ekkor már keserű panaszokkal fordultak a vásárhelyiek földesurukhoz, gróf Károlyi Sándorhoz. Ez összeírást «hírré adni el nem mulattathatá velük igaz jobbágyi kötelességük s ő excellentiájához mint kegyelmes urukhoz való igaz magyar vérségük». Az összeírók Baranya vármegyében, Pécsen lakó Liptai Imre szolgabíró s nótáriusa, Pávicz Mihály voltak, kik semmit is semmiről velők nem beszélvén, jegyzőjüket, főbírájukat, kisbíráikat megeskették, hogy az összes vásárhelyi lakosokat előállíttatják; azután a lakosokat százanként összeírták. Hogy pedig valóságot mondtak, ötkéntként mindnyájokat meghiteltették.

Csakhogy az összeírók nem azt írták be, a mit a lakosok bevallottak. Arra a kérdésre, hogy midőn vásárhelyi földön egy köblöt valaki elvet, mennyit várhat róla? — a lakosok két köblöt mondtak, az összeírók hármát írtak be. Egy köből búza árát 3 márvásra mondták, de ő kegyelmők 1 rénes forintra nótálták. Egy ember kapált szőlőjükön várhatnak 16 itczét, de ők 64-et írtak be. Minden köblöt, melyet a gazdák hitük után vallottak be, kétszeresre vettek s úgy írtak be; a ki 30-at mondott, annak 60-at írtak be.²

Gróf Károlyi Sándor még jól tudta, hogy Hód-Mező-Vásárhely tulajdonképen Csanád vármegyéhez tartozó város volt. 1727. június 29-én elismerte, hogy Csongrád városának «és ideiglen Csongrád vármegyéhez kapcsoltatott esanádvármegyei mezővárosnak, Hód-Mező-Vásárhelynek dézsmáját a váczí püspöktől 1000 forintban kibérelte legyen»: s egyúttal

¹ *Urb. et conscr.* fasc. 221. nro. 19. — ² *Gr. Károlyi család ltára.* Lad. 36. nro. 15.

kötelezte magát ezen summának mennél előbb leendő megfizetésére.¹

Annak különben, hogy Hód-Mező-Vásárhely Csongrád vármegyéhez kapcsolattott, az a következménye is lett, hogy e város egyházi tekintetben a váczai püspökség alá került. Mikor kezdette rajta a váczai püspök a tizedet követelni, nem tudjuk; de az bizonyos, hogy 1705. óta rendszeresen fizették azt a vásárhelyiek. Könnyebbségükre a tizedet nem természetben szolgáltaták be, hanem évi összeggel váltották meg; ezt azután fejenként kivetették s úgy hajtották be.

Az évi összeg eleinte elég mérsékelt volt; 1705—1710-ig 40 magyar frt. De azután egyszerre nagy summára szökött fel: 1712—1717-ig 800 frtra. 1718-tól kezdve pedig már 1000 frtra emelkedett, de ebbe rendszerint nem volt bele számítva a plébánosnak járó tizenhatod, mely 1719-ben pl. 60 rénes frtot 50 dénárt tett.²

A Rákóczi-forradalom, mely az eltiprott nemzeti jogok védelmére az egész magyarságot fegyverbe szólította, annak a néhány ezernyi magyar lakosnak, kik akkor Csanád vármegye három-négy meglévő helységét lakták, nem juttatott valami nagy szerepet. De azért a szabadságharcban kétségtelenül résztvett ennek a vármegyének a népe is; máskülönben II. Rákóczi Ferencz 1704. szept. 6-án nem részesítette volna Makó lakosait külön kedvezményben.³

De ha a dicső emlékü fejedelemnek lelkes hívei voltak a csekély számú csanádvarmegyei magyar lakosok, annál lealázóbb szerepet vállalt magára az itt letelepített szerb határőrség. Ezt a bécsi udvar sietett Rákóczi ellen felhasználni, s alig tört ki a nemzeti mozgalom, a rácz Popovics Tököli (Tekelija) János ezredes a legnagyobb készséggel ajánlotta fel népének segítségét a «lábadó» magyarok ellen.

A bélfenyéri ütközet után, hol a rácz kapitány 1703. szept. 1-én a kurucz lovasoktól csúfos vereséget szenvedett, a ráczok egy része el akarta fogadni a Rákóczi Ferencz ajánlotta barátságát. A Szemlakon lakó ráczok pl. fellázadtak kapitányuk ellen s kijelentették, hogy nem engedelmeskednek az osztrák

¹ *Gr. Károlyi cs. ltára.* Lad. 37. nro. 161. — ² Nyugtatványok és szerződések másolatai *uo.* Lad. 36. nro. 6. — ³ *Makó város levéltára.*

tiszteknek. Azonban ezeknek kolomposait fő- és jószágvesztésre ítélték s maga Szavojai Eugén is mindent elkövetett, hogy a rácokban a császári tisztek növeljék a magyarok elleni gyűlöletet.¹

A rácok azután mindenfelé nagy pusztításokat vittek véghez. 1705. jún. 8-án Károlyi Sándor már azt írta, hogy a Maros egész vidéke el van pusztulva Solymostól Makóig s a rác csapatok a Maros szigetein levő sánczolatok közt vonták meg magukat. 1707. febr. 23-án Károlyi a rácoktól elfoglalta Csanádot s a fejedelem utasítására márcz. 22-én Hód-Mező-Vásárhelyről Arad ellen indult. Ez útjában márczius 24-én fölérgette Nagylakot, másnap Batonya alá húzódott s 26-án Komlós alól küldött egy portyázó csapatot Arad alá.²

Ez alkalommal ugyan nem fogta ostrom alá Aradot, hanem Biharba vezette seregét. De a nyár folyamán a fejedelem unszolására mégis rászánta magát a vár elfoglalására. Júl. 1-én megérkezett a dombegyházi pusztára s másnap Pécska alá szállott. E falut és a mellette levő Szemlakot a rácok erősen elsánczolták; de Károlyi már a következő napon kikergette őket sánczaik közül.³

A háborús idők nyomorán kívül 1708-ban más szerencsétlenség is érte ezt a vidéket. Aradon kiütött a pestis, s rakásra szedte áldozatait. A nép rémülve menekült innen az Alsó-Duna és Tisza vidékei felé, sőt a szerbek közül számos család Bácskába és a Szerémségre költözött át. Azonban ezeket csakhamar más bevándorlók váltották fel; ezek voltak azok a jövevények, kiket az 1709. év telén Makóra érkezett kuruczok részint ígéretekkel, részint kényszerítéssel a Maros déli részére telepítettek át.⁴

Mint tudva van, a szatmári békekötés Magyarországot végképen a Habsburg dynastia birtokában egyesíté. Mikor I. József halála után III. Károly lépett a trónra, a koronázási országgyűlésre egybesereglett rendek mindenek előtt azt követelték a királytól, hogy a százados török háborúk s hódítások által szétszaggatott ország visszafoglalt részei kebeleztessenek ismét vissza. E részek közt említik a rendek Csanád és Torontál

¹ Márki II. 278. — ² Károlyi S. *önéletr.* 177. és 187—188. — ³ Márki II. 287. — ⁴ Szentkláray, *Száz év* 119.

vármegyét is. Az 1715. évi országgyűlés ez évi 92. törvénycikkében a nemzet azt a biztosítást nyerte, hogy Pozsega, Verőcze, Bács, Szerém, Valkó, Csongrád, *Csanád*, Békés, Arad, Zaránd, Torontál, Bodrog és Szörény vármegyék az anyaországhoz vissza fognak ugyan kapcsoltatni, de a király többféle politikai s hadi tekintetekenél fogva, valamint azért is, mivel e vármegyék határai, újonnan megállapítva nem lévén, bizonytalanok, ez ügyet az e végre kiküldött országos bizottság előterjesztéséig elhalasztandónak ítélte.¹

Ezt a halasztást azonban a közbejött események nagyon hosszúra nyújtották. A török 1716. július havában újra háborút kezdett s Ali nagyvezér 200,000 emberrel indult Magyarország ellen. Eugén herceg a birodalmi hadak élén Futaknál fogadta s aug. 5-én Pétervárad mellett fényes diadalt aratott rajta. E nagy győzelem következtében Temesvár, az utolsó török erősség Magyarországon, még azon évi okt. 18-án szintén a vitéz hadvezér kezébe került. Ezt egymásután követte Pancsova, Kubin, Új-Palánka és Orsova visszavétele, s az 1718. július 21-én megkötött passzaroviezi béke az egész temesi tartományt felszabadította a 164 éves török iga alól.

Szavojai Eugén 1717. július 21-én a bécsi főhaditanács-hoz intézett fölterjesztésében azt ajánlotta, hogy a jelen körülmények nem teszik czélszerűvé, a visszafoglalt részeknek Magyarországra való bekeblezését. A főhaditanácsnak nem volt nehéz III. Károlyt meggyőzni, hogy a birodalom határszéleit csak úgy lehet a török ellen biztosítani s csak úgy lehet a magyar nemzetet erős, katonailag szervezett bástyák közé szorítani, s ekként Magyarországot és Erdélyt a dynastia számára biztosítani, ha a tiszamarosi határőrvidék továbbra is fennmarad s *Temesi bánság* név alatt, katonai szervezet gyanánt, a bécsi kormány által független hatalommal kormányoztatik. Így lett a Marostól délre fekvő országrész osztrák katonai provinciává s így szakította el a bécsi kormány az egykori Csanád vármegye területének mintegy felerészét.²

Az az országos bizottság, melynek feladata lett volna az 1715. évi 92. törvénycikk értelmében a visszacsatolandó vár-

---

¹ Szentkláray, *Száz év* 121. — ² Szentkláray, *Csanádm. Tört. és Rég. Évk.* II. 14—15.

megyék határait megállapítani, sohasem küldetett ki. Hiába sürgették a rendek az 1722-iki országgyűlésen a visszakebelezést, s hiába fenyegetőztek, hogy mindaddig, míg erre nézve királyi határozatot nem nyernek, semmiféle más tárgyalásokba nem bocsátkoznak, nem érhatték el a Magyarország osztatlan egységét követelő czéljukat. A hadi kincstár olyan rengeteg összegeket követelt a visszaszerzett vármegyék elfoglalása s a bennök tett különböző beruházások költségei fejében, hogy a rendek, az ország inséges voltára való tekintetből, inkább függőben hagyták a kérdést.¹

A sokféle viszontagságok után Csanád vármegye 1730. decz. 1-én tartotta meg Makón első közgyűlését.

És itt a határkő a régi és az új Csanád vármegye között.

A viharoktól megtépett törzs új sarjakat fakasztott, s e hajtásokon ép oly szép virágok díszlenek, mint az egykori dús, de azután kopárra tarolt lombokon.

Feladatunk végéhez közeledvén, lehetetlen itt rá nem mutatnunk, minek köszönhette ez izmos törzs, az ő Csanád vármegye, hogy élete fennmaradt s nem enyészett el, mint hazánk annyi vármegyéjéé.

Ezt kizárólag két körülménynek köszönheti.

Az egyik, hogy az idők minden változásai közt volt ennek a vármegyének püspöke, ki a continuitásnak mintegy élő megtestesülése vala. Addig, míg csanádi püspököt nevezett ki a király, s mint tudjuk, csakugyan nevezett is ki megszakítás nélkül, egyszersmind elismerte azt is, hogy e püspökség elválaszthatatlan Csanád vármegyétől. Tüstént, a mint felszabadult az ő vármegye a török alól, főispánjai a csanádi püspökök lettek. Ők szervezték, ők hitták újra életbe a vármegyei törvénykezést és közigazgatást; nélkülök bizony aligha kerülhette volna el Bodrog vagy Zaránd vármegye sorsát, melyek ma már csak emlékezetekben élnek.

Igen, a csanádi püspök volt az, ki Csanád vármegyét a megsemmisüléstől megóvta, az a püspök, ki az idők szakadatlan folyamán nem győzte eléggé hangoztatni, hogy ehhez a földhöz a legrégibb — évszázados — jogok fűzik; az a püspök, ki bár egyszerű-másszor erélyes föllépésével bajt is okozott a török iga

¹ Szentkláray, *Csanádm. Tört. és Rég. Évk.* II. 25.

alatt sínylődő népnek, de a ki nem szűnt meg annak a távolban is atyja, pártfogója s Csanád vármegyének messze világító oszlópa maradni.

A másik körülmény, hogy Csanád vármegye végleg nem pusztult el, ennek magyarsága volt. Az a szívós életű, a föld rögeivel egygyé forrt magyarság, mely át tudta élni a legborzasztóbb szenvedéseket s hamvaiból, mint a phoenix madár, új életre tudott ébredni még akkor is, mikor halottnak látszék. E nemes fajt, mely magába olvasztotta a honfoglaláskori szlávot, a török kúnt és hessenyőt, a jövevény szász, s a rác pástorok közepett is tántoríthatatlanul őrizte legbecsesebb kincsét, nemzetiségét, nem bírta megtörni semmiféle vész. Keveset mondanánk, ha azt állítanók, hogy a török világ szenvedései megtizedelték; úgy látszott egyszer-másszor, hogy e szenvedések egészen kiirtották. De még sem bírtak rajta erőt venni. Mint Antaeusnak, az anyaföld szeretete adott e népnek is mindig új erőt, s ad szakadatlanul ezután is.

XIII.

MAKÓ ÉS A REFORMÁCZIÓ.

Vlruk falu. — Fel-Velnök Makó bán birtoka. — Makófalva. — Tamás ispán és Makófalva. — A Csanád nemzetségbeli Makófalvi család. — Makófalva és Csanád érsek. — A Telegdiék kúriája. — János király látogatása 1528. — A földesurak elköltözése. — A Makó nevezet. — Makó mint erősség. — A reformáczió terjedését elősegítő körülmények. — A pártfogók. — Brandenburgi György őrgróf. — A Patócsi család. — A Jaksicsok és Basarági Vida János. — A Csáki család. — Mágócsi Gáspár. — Suraklini Petrovics Péter és a délvidéki reformáczió. — Abádi Benedek Szegeden. — Szegedi Kis István. — Föllépése Csanádon. — Makóra jövetele. — Temesvári tanítása. — A toronyi zsinatok. — Szegedi Békésen. — Elköltözése a Dunántúlra. — Kamber bég és Makó meghódolása. — Az 1552. évi pusztulás. — Porták és adózás. — Makó László végrendelete. — Az első református papok. — A makói vagy körös-marosközi esperesség. — Az unitarismus és Tordai Máté. — Az 1596. évi tatár pusztítás. — A város újra épülése. — Báthori Gábor 1608. évi kiváltságlevele. — A város pecsétje. — Levele a pozsonyi kamarához 1615. — A vásárhelyiek tanúságtétele. — Szokoli György fenyegetései. — Ráczkevi Máté és Körölli István esperesek. — Békési Márton, Tyukodi Márton és Bökényi János lelkészek. — Katholikus plébánia. — Gróf Balassa Imre erőszakoskodása. — A város a kir. kamara birtokában. — Az 1675-iki szerződés. — Balassa és a csanádi püspök praetensiói. — A város pusztulása 1686. — A kamara kiváltsága 1699. — A lakosság zaklatása. — A református és katolikus templomok fölépítése. — A város és a Rákóczi-forradalom. — II. Rákóczi Ferencz oltalomlevele 1704. — A szegedi praefectura és a város. — A városi tized és a püspök. — A kamara újabb pártfogólevele 1713. — A püspök és a makóiak. — A város összeírása 1717. — A ma élő családok ősei. — Az összeírás végeredménye.

\ Csanád nemzetségbeli Kelemenös bán harmadik fiának, Izsák ispánnak volt a Maros mellett egy *Vlruk* nevű faluja, melyet Szent-Lőrincztől egy mocsár választott el. Ezt onnan tudjuk, mert a csanádi és aradi káptalan hites bizonyosságai, János őr- és István olvasókanonokok 1247. ápril 14-én.

a mikor a Pongrácz ispán birtokait meghatárolják, jelentésükben külön is megemlítik.¹

Ha e helynév az ószláv *vlāna* hab, hullám jelentésű szóból eredő **vlānīnikū* szó okleveles leírása, mely utóbbi szó a habokkal, hullámokkal bánó embert, vagyis a révést jelent, akkor az Izsák comes falujának rátaláltunk nemcsak az értelmére, hanem egyszersmind az ősidőkbe visszanyúló eredetére is. És semmi sincs, a mi e szószármaztatás ellen szólana; az ószláv nyelvben az *ū* és *ī* hangzók némák levén, ez a révést jelentő szó hajdan *vlīnik*-nak vagy magyaros leírással *vlīnuk*-nak hangzott.²

Ez ószláv szó értelme azt mutatja, hogy a Szent-Lőrincz mellett fekvő csanádvármegyei falucska révések tanyáiból alakult s kezdetől fogva átkelő-hely volt a Maroson. S mint-hogy 1247-ben, mikor először szemünkbe tűnik, magyar nép lakta, bizonyos, hogy az ószláv elnevezés akkor állott elő, a midőn Csanád vármegye földjén még szlávok tanyáztak. Ez pedig valószínűleg még a honfoglalás idejében volt.

Bizonyára sz. István adta ezt a révet is Csanád vezérnek és nemzetségének, s ezért szállott ez örökségképen Kelemenős bán fiára, Izsákra. 1256. decz. 17-én, midőn a nemzetség IV. Béla király előtt megosztozkodik, ez a falu már *Feluelnuk* alakban fordul elő s a Kelemenős bán fiainak jut, kik közt ott találjuk Izsákot is, fiának, Makónak képviselőjében is. E falu neve előtt Szent-Lőrincz, Kisfalud, Malomszög falvak nevét olvassuk, utána pedig Szent-László, Zombor, Ladány, Palota stb. mind a Kelemenős-fiak birtokai számláltatnak elő.³ A Fel-Velnök megkülönböztetés arra mutat, hogy volt már ekkor Al-Velnök is; de ez az osztály alkalmával nem forog szóban.

Ezután hosszú ideig nem hallunk e faluról semmit. Csak

---

¹ *DL.* 322. §. 5. Zent Leurencz cum stanno, quod separat de Morusio incipiens a villa comitis Isac, fratris sui, Vlnuk vocata. Az *Árp. új okm.* VII. 242. l., hol ez oklevél közölve van, a falu nevét Vlnuk alakban nyomatja le. Ezt Karácsonyi János, *Délmagy. Tört. és Rég. Ért.* 1884. 9. l. Ulunknak olvasván, nem tud vele mit kezdeni. — ² Az ószláv *vlāna* szó az oroszban *volna*, a bolgárban *vluna*, a csehben *vlna* alakban ma is él. De a révést jelentő *vlīnik* szó formájára e nyelvekben már nem találunk. L. Miklošich, *Dictionaire abrégé du six langues slaves* 88. — ³ *Erd. múz. lt. Árp. új okm.* VII. 429.

annyit tudunk egész biztosan, hogy Fel-Velnök az osztály után is Izsák ispán birtokában maradt, s ő róla fiára, Makóra szállott, ki a XIII. század második felében országos méltóságokat viselt. Valamelyik határszéli kerületet igazgatta, mert az oklevelek azt mondják róla, hogy bán volt. Mikor 1285-ben Pongrácz fia Tamás ispán, kit a dühös kúnok halálra kerestek, elkeseredésében elköltözik Csanád vármegyéből, mielőtt végképen eltávoznék, rendezni óhajtja a Maros mentén hagyandó birtokait. IV. László király Gergely csanádi püspököt és a káptalant bízta meg, hívják össze az egész nemzetséget s kérdezzék ki, hogy azok a birtokok, melyeket Tamás ispán a magáéinak állít, csakugyan az övéi-e? A nemzetségbeli atyafiak mindnyájan összejönnek, s a midőn Tamás ispánnak igazat adnak, fölemelkedik soraik közül Makó bán és Elek fia Gergely, s a maguk részéről azt a kijelentéseket kéri írásba foglaltatni, hogy mivel ők Tamás ispánnal apai unokatestvérek s hozzá a legközelebbi rokonságban állanak (fratres patruales et proximores), ha Tamás örökös nélkül előbb halna meg, mint ők, akkor birtokai a nemzetség tagjai közül ne másokra, hanem ő reájok szálljanak; viszont ha ők múltának ki örökös nélkül, minden birtokaik Tamás ispánra és fiaira szálljanak, mint a hogy ezt egyébiránt Béla király oklevele tökéletesebben tartalmazza.²

Sem Makó bánnak, sem Gergelynek nem voltak fiai, s ők e kijelentésükkel, úgy látszik, nem is a maguk örökösödését akarták biztosítani, mint inkább a Tamás ispán fiainak, kik már ekkor szépen fejlődtek, óhajtották az örökséget eleve lekötni, hogy a többi nemzetségbeliek is elismerjék ezeket törvényes jogutódoknak s ne akaszzanak későbbben pört a nyakukba.

Fel-Velnök falut, apai örökségét, Makó bán különös virágzásra juttatta. Az atyjáról reá szállott jobbágyok számát új települőkkel szaporította, s mikor báni hivataloskodásának ideje letelt, maga is ide jött lakni. Fölépíttette udvarházát, s a helységet, melynek jövedelmező révén kívül tisztességes halászata, gazdag határa s idővel a Maroson talán malma is volt, uradalmának központjává tette. Jobbágyainak minden tekintetben

¹ *DL.* 322. §. 24.

gondviselő földesura volt, s a nép Fel-Velnököt nem is nevezte másként, mint egyszerűen *Makófalvának*. S ezzel örök időkre szóló emléket emelt nevének.

A XIII. század utolsó tizedének valamelyik évében meghalt Makó bán s eltemették őt is nagy ősei mellé az orosz-lánosi monostorba. Nem sokkal előtte vagy utána elköltözött Elek fia Gergely is, s most már egyedül Tamás ispán és fiai képviselték a nemzetség Kelemenös-ágát. Ezek pedig, mint tudjuk, már ekkor Telegden laktak; az új század hajnalán Kelemenös bánnak egyetlen utóda sem élt a Marosmelléken.

Tamás ispán marosvidéki birtokai kezelésére gazdatiszteket alkalmazott, a kikben azonban nem igen volt köszönet. Különösen bánthatta őt, hogy Szent-Lőrincz, Ladány és Fel-Velnök, melyet már széltire Makófalvának neveztek, e virágzó helységek, lassú pusztulásnak kezdtek indulni s korántsem hajtottak annyi hasznot, mint a mennyit várt belőlük. 1299-ben az a gondolata támadt, hogy maradtak neki ott a Maros mentén vérbeli atyafiai, a kik maguk is sok birtoknak urai lévén, sokkal jobban gondoizhatnák elárvult örökségét, mint a hanyag gazdatisztek. A kikre gondolt, azok a Vaffa-maradékok voltak; közülök ott gazdálkodtak az ősi javakon Csanád fia Gergely, Barnabás fia Domokos, Fülöp fia Benedek, mind a Vaffa unokái. Sőt a két kisunoka, a már elhalt Dénes fiai, István és Pál is fölseperedtek s szintén a maguk szakálára gazdálkodtak.

Elment hát Tamás ispán a hozzá közelebb eső váradi káptalanba s oda hívatta csanádvármegyei atyafiait is. Itt előadta, hogy miután neki a Körösközön lévő anyai birtokaira kellett költözködnie, Csanád vármegyében visszahagyott falvait: Szent-Lőrinczet, Ladányt és Fel-Velnököt, újabbi nevén Makófalvát, valamint (az erdélyi részeken eső) Belenik birtok fele-részt átadja használat végett Gergelynek, Domokosnak, Benedeknek, Istvánnak és Pálnak, de azzal a határozott kikötéssel, hogy ezeket neki vagy fiainak, a mikor kívánják, a legkisebb nehézség nélkül visszaadni tartozzanak. Ha ezt tenni vonakodnának, azonnal száz márkát kötelesek lefizetni büntetésül, nem értve bele a perköltségeket.¹

¹ *Monum. eccl. Strig.* II. 468.

Igy jutott Fel-Velnök vagy most már Makófalva a Vaffa-maradékok kezére.

Ezek gazdálkodtak azután itt mintegy emberöltőn át, míg Tamás fiai föl nem nevekedtek. A Makó bán nemesi kúriája most már a Csanád nemzetségből származó azon nemeseknek nyújtott födelet, kik magukat ezentúl *de Makófalwa*, *Makófalviak*nak nevezték. A nemesi udvarház közelében emelkedett a templom és a plébánia, melyeket még bizonyára Makó bán építtetett föl s a jobbágyság is olyan szépen szaporodott, hogy 1334-ben már a plébános maga nem győzte a teendőket s káplánt kellett tartania. Legalább az a Péter, ki a mondott évben István plébános mellett szerepel, aligha lehet más, mint káplán.¹ 1335-ben is István a plébános.²

Az előbb említett Vaffa-unokák, mikor Tamás rájuk bízta Makófalvát, felosztották maguk közt a falut; mindegyiknek jutott belőle egy rész. Ebbe azután ők s később fiaik olyan jól bele találták magukat, hogy a mikor 1335 tájban Csanád esztergomi érsek, a Tamás ispán fia felszólította őket, hogy adják vissza szép szerével azokat a birtokokat, melyeket apja nekik használatul átadott, már hallani sem akartak róla. Inkább pörre bocsátották a dolgot. Pál fiaival: Dénessel, Pállal és Péterrel úgy ért véget a pör, hogy 1337. jún. 11-én az összes ősi javakat új osztályra bocsátották. «Makófalva helységében — mond az osztóztató levél — a falu nyugati felén egy darab föld, mely a Maros vizéből kiszakadó és a Hod nevű mező felé haladó, közönségesen Foknak nevezett pataknál kezdődik, a népiesen Eresztvénynek nevezett erdőrészszel és a falu telkeivel együtt, egészen Dénes mester házáig, Dénes mesternek és testvéreinek jutott nemesi udvarházzal; Makófalva többi részét pedig, elkezdvén ugyanazon Fok nevű helytől, két egyforma részre osztották illetéknépen: hogy az az utcza, mely Kisfalu mellett húzódik s végül összeér a másik, Hoduta nevű úttal vagy utczával, valamint ez utczáknak a mezőség felé eső része, egész kiterjedésében, Dénes mesternek és testvéreinek esett birtokrészül; az említett utczáknak többi, a Maros vize felől eső részét pedig az érsek úr és unokaöccsei kapták, kivéve Domokos fia Mihály, Gergely fia András és Benedek

¹ *Monum. Vatic.* I. 154, 156. — ² *Uo.* I. 160.

fia Fülöp birtokrészeit, melyeknek ezek jelenleg birtokában vannak. A faluban levő rév jövedelme közös marad; az ugyane helységben lévő piacra nézve pedig akként döntöttek, hogy vagy visszaviszik régi helyére vagy oda teszik, a hova közös megállapodás szerint helyezni akarják. Vásárhely-Makó nevű falut szintén két egyenlő részre osztották, melyeknek Szent-Lőrincz felől eső egyik részét az érsek úrnak és unokaöcseseinek, Makófalva felőli részét pedig a mondott Dénes mesternek és öcseseinek jelölték ki. Kisfaludnak a víz felőli része az érseknek és unokaöcseseinek, a mezőség felőli része pedig Dénesnek és öcseseinek esett, úgy mindazáltal, hogy e falurészen közös használatra utcát nyitni tartozzanak.¹

A következő évben Csanád érsek a többi Vaffa-unokával is kiegyezett. 1338-ban Pál országbíró előtt Mihály és Fülöp Makófalván a kezök közt levő részt, mely beismerésök szerint is Tamás ispán bizalmából szállott rájuk, visszabocsátották az érseknek és unokaöcseseinek; ellenben az érsek és unakaöcsesei azt a birtokrészt, melyet Makófalván Gergely fia András eddig bírt, Andrásnak, Mihálynak és Fülöpnek, «kik a nemzetség Vaffa-ágából valók», valamint örököseiknek is oda adományozták, hogy ott udvarházukat fölépíthessék.²

Ettől fogva Makófalva két nemesi családot uralt: a Makófalviakat, kiké volt a helység nagyobb része, s a Telegdi családot, melynek birtokában a kisebb rész maradt. Idővel azután nemcsak a Makófalvi családnak emelkedett itt a nemesi kúriája, hanem a Telegdieknek is.

S ezt Nagy Lajos királynak egy Debreczenben 1370 körül kelt leveléből tudjuk meg. E levelet a király Himfi Benedek volt bán s temesi főispán feleségéhez s fiaihoz, Miklóshoz és Péterhez intézi. Ugyanis arról értesült a király, hogy a közel mult napokban Sztracimir, bodoni fejedelem Kálmán nevezetű követe, ura megbízásából, Dél-Magyarországon (talán épen Makófalván) át hozzá utazott. Ezt a követet a nemzetközi jog nagy sérelmével *Makófalvi* János fia Lőrincz fia Lőrincz útjában megtámadta s halálra sebesítette. E mellett útonálló módjára elszedte málháját, kisérétét széllyelverte s félholtan ott hagyta. A király a dolgot szerfölött fájlalta, s sietve íratott levelet a

¹ Erd. múz. II. Anjouk. okm. III. 365, 366. — ² Dl. 322. §. 14.

a Himfiaknak (még az évszámot is kifejeztették belőle), hogy Lőrinczet, ha a dolog csakugyan való, rögtön tartóztassák le (ad iudicium detineatis). Intézkedjenek egyszersmind, hogy a követ elrablott podgyásza visszaadassék; magát a követet pedig, ha még életben van, lássák el élelemmel és orvosságokkal, s vegyék ápolásuk alá.¹

Minden kétséget kizárólag bizonyos, hogy ez a János fia Lőrincz fia Lőrincz nem a Makófalvi családdhoz tartozott, hanem a Telegdiekhez; a király csak azért írja Makófalvinak, mert itt lakott. Kár, hogy arról hallgat a krónika, mi lett a Lőrincz bűnhődése. De ismerve Nagy Lajos király igazságérzetét, ki az effélékben nem ismert tréfát, bizonyára a leg súlyosabb büntetéssel lakolt a könnyelmű földesúr.

Minthogy Makófalva birtokviszonyainak ismertetését más alkalomra kell halasztanunk,² itt főleg azok a körülmények érdeklik figyelmünket, melyeknek az egyszerű falucska fokozatos felvirágzását köszönheti.

A XV. század folyamán, melyet a Zsigmond, Albert, I. Ulászló, Hunyadi János kormányzó, V. László, Mátyás és II. Ulászló uralkodása tölt be, különben sem tudunk sokkal többet Makófalva viszonyairól, mint azt, hogy szakadatlanul a Makófalvi és Telegdi családok földesúri hatalma alatt állott. Minthogy pedig az országban több Makófalva nevű helység is volt, így nevezetesen Erdélyben, Baranyában és Pozsony vármegyében, a Makófalviak, hogy a többi hasonló nevű nemesektől megkülönböztessék magukat, e század második felében *Makóra* rövidítették nevüket. Ettől fogva, mint a hogy Zemplén vármegyében pl. volt Zétényi Makó család, úgy lett a Csanád nemzetség ez ágának neve: *Makófalvi Makó* család.

Helységünk multja változatossá csak a XVI. században lesz, a mikor lassanként városi rangra emelkedik, s ezáltal jelentősége is mindinkább fokozódik.

A mohácsi vész után Makófalva földesurai elköltöztek ősi udvarházaikból. Előbb a lázongó ráczok, majd a szakadatlanul fenyegető törökök éppen nem tették bátorságossá az itt-lakást.

Mikor 1528. november második felében János király Lengyelországból jövet ide érkezett, már nem volt a helység-

¹ *Műz. II.* — ² Lásd a második kötetben *Makó* alatt.

nek földesura, a ki fogadhatta volna. A király tehát az egyik jómódú polgárhoz, Pozsár Bálinthoz szállásolta be magát s ennek vendégszerető házában töltött hat napot. Mehemet bég, kit a szultán egy tekintélyes sereg élén János király segítségére rendelt, ekkor Temesvár körül táborozott s innen üzenté a Makón tartózkodó királynak, hogy két várat, Becsét és Becske-reket, bevett s ezeket átengedi részére. Együttal a hozzá küldött csasz által meghívta találkozásra, mely nov. 18-án, Tápén, a Tisza mellett végbe is ment.¹

A földesurak elköltözése nagyban fejlesztette a makófalviak önállóságát. Minthogy gazdatisztek alkalmazásáról sem igen lehetett szó a mindinkább veszedelmessé váló területen, a jobbágyok bizonyára már ez időtájban évi adóval váltották meg a földesuraiknak tartozó terheket. De ezzel viszont azt nyerték, hogy ezentúl nem a földesúr nevezett ki rájuk bírót, hanem ők maguk választottak. Így haladt a helység lassanként azon az úton, hogy idővel várossá legyen. Innen kezdve Makófalva helyett mind sűrűbben hangzik az oklevelekben a *Makó* név.

Még ugyan leginkább csak falunak mondogatták. Mind a mellett már központtá fejlődött, hol orvos — az akkori idők kifejezése szerint borbély — is lakott. Ezt onnan tudjuk, hogy mikor a királysági jobbágyokat 1536. Mária Magdolna napja körül a szenttornyai gazdatisztek halálra verték, közülök négyen Makó faluban, az itteni borbélylyal gyógyíttatták magukat s meg is haltak itt, szenvedett sérüléseik következtében.²

A török veszedelem mindinkább fenyegető lett; 1542-ben már Szeged is török kézre jutott s ezentúl Makó lakosai méltán tarthattak tőle, hogy most már rájuk kerül a sor. A veszedelem érzete megkettőztette éberségüket; megmaradásukra minden lehetőt elkövettek. Mindenekelőtt megerősítették a Makó család kastélyát, mely rég idő óta gazdátlanul hevert; körülépítették falakkal, melyek alá sánczokat húztak s hozzá egy öreg tornyot ragasztottak. Hogy ha a török hirtelen rajtuk üt, legyen hol meghúzniok magukat, míg segítség érkezik. Rájuk is fért különben, hogy óvatosak legyenek; 1542. okt. 6-án Fráter György Ferdinándhoz intézett levelében aggodalmának ad kifejezést,

---

¹ Szerémi 241. Szádeczky, *Szerémi György élete* 33. — ² *Acta monial. Poson.* fasc. 55. nro. 23.

hogy Mehemet bég Szegeden akarja hadait összevonni s innen tervezi a szomszédos erősségek, t. i. Becse, Becskerek, *Makó* és Csanád elfoglalását; ha pedig ezeket kezébe keríti, itt marad télire s akkor nehéz lesz őt innen kiverni.¹

Míg a török veszedelem éles pallosként függött a makóiak feje fölött, addig lelki világuk nagy változáson ment át. Beköszöntött hozzájuk is a hitújítás, melynek terjedését az azonkori viszonyok hathatósan elősegítették.

Tudjuk, hogy 1537. óta nem ült Csanád főpapi székén olyan püspök, a ki itt lakott volna a vármegyében; a püspökség jövedelmeit Fráter György rokona, Perusics Gáspár csanádi várkormányzó szedte, a hívek egyházi életére természetesen neki semmi gondja sem volt. Magát a csanádi székesegyházat még 1529-ben a protestáns Török Bálint feldúlta; kincseit elhordatta. A káptalan is utolsó napjait élte, erőtlen volt az ősi hit épségének megvédésére. A fejetlen állapotot nagyon megsínylette az egykor virágzó püspöki iskola is. Így azután nem csoda, ha a reformáció az egész csanádi egyházmegyébe könnyen bemenetelre talált.

Ezek lettek volna azok a gátak, melyeken a reformáció hullámveréseinek meg kellett volna törniök. De ezek a gátak már nem voltak meg, elsöpörték azokat az országos csapások. Azonban voltak olyan körülmények is, melyek az új tanok terjedését siettették. S itt különösen a földesurakat kell kiemelnünk.

Már ekkor divatba jött, hogy a főúri családok fiai fölkeresték a virágzó német egyetemeket, honnan a reformáció tanaival megbarátkozva tértek haza. Minthogy birtokaikon a kegyúri jog őket illette, természetesen olyan papot alkalmazhattak, a milyen nekik tetszett. Így azután jobbágyaikat is áttérítették az új hitre. Sőt a nép fiai közül egyes tehetséges ifjakat a maguk költségén is taníttattak, kik a külföldet megjárva, mint az új hit apostolai tértek vissza hazájokba.

Brandenburgi György örgróf, kinek birtokai észak felől Csanád vármegyével is érintkeztek, már 1523-ban nyíltan a Luther követői közé tartozott. Épen Csanád vármegye határ-

---

¹ *Tört. Tár.* 1878. 501. 1550. nov. 15-én Veranesics Antal is castellumnak mondja Makót. *Munkái* VII. 148.

szélén feküdtek népes magyar falvai: Lőkösháza, Kebermes, Dombiratos, Bánhegyese, Bán-Kamarás, Bánkuta, Kétegyház és Eperjes;¹ mindezeknek központja pedig Gyula vára volt. Nem szenved kétséget, hogy mind e helységekbe lutheránus papokat állíttatott az őrgróf, s így nem csoda, ha a Kebermes-sel szomszédos csanádvármegyei Nagy-Iratos, a Dombirattal határos Dombegyháza, a Bánhegyes vidékén fekvő Kovács-háza, Kaszaperek és Tompa, a Bánkamarás mellett eső Kún-Ágota, a Bánkuta határával érintkező Meggyes és Bozzás, s végre az Eperjes közelében levő Földvár lakosai mihamarabb megismerkedtek a reformációval. Dicséretére legyen mondva, a gyulai és lippai iskoláknak is nagy pátronusa volt az őrgróf.

Nem lehetetlen, hogy az őrgróf példája hatott a Maros és Körös közt birtokos földesurakra. A *Patócsi család* minden tagja korán a reformáció hívei közé sorakozott; Patócsi Zsófia volt a Bebek György felesége, neki ajánlotta Melius Péter a maga *Új-testamentomát*.² Bebek György Csanád vármegyében Monyorós-Feeskésen volt földesúr. Patócsi Anna, a Mágócsi Gáspár első felesége, bizonyára nem kis hatással volt arra, hogy férje egyik elsőrendű pártfogója lőn a reformációnak. E családból Boldizsár, Ferencz és Gergely Szárafalván és Perjémesen bírtak részeket s mindnyájan a reformáció főúri hívei közé tartoztak.

Milyen álláspontot foglalt el a reformációval szemben *Jaksics Márk*, nem tudjuk. Egyik nővére, Ilona, Izabella királynénak volt 1540-ben udvarhölgye; mielőtt János király utolsó útjára, Erdélybe megindult volna, «vasárnap Izabella asszony-nyal szent misét hallgatván a nagy templomban, áhétatosan imádkoztak vala» s a királyné asszony mellett térdelt Jaksith Ilona asszony ő kegyelme is.³ Ilona tehát bajosan volt az új vallás híve. De valószínűleg az volt a Jaksics Péter özvegye, Csáki Katalin, ki Basarági Vida Jánost mint szegény árva fiút taníttatta. Fiai: Demeter, Miklós és János bizonyára mindhármán jártak a németországi egyetemeken, ha szinte ezt csak a legutolsóról tudjuk is kimutatni. Jaksics János ugyanis, kit

¹ 1510. márcz. 23-án adományozta neki ezeket a király. *Századok* 1889. 124. — ² Tóth F., *A prot. ekkl. tört.* I. 68. — ³ Mindszenti Gábor naplója *Erdélyorsz. Tört. Tára* I. 7.

Brodaries István váci püspökhöz baráti viszony fűzött, 1539-ben tanult Lipcsében.¹ De már két év múlva itthon találjuk őt; 1541. nov. 24-én a nagylaki pince miatt pörlekedik Márk özvegyével, Polixénával.² Fiatalon elhunyt két bátyját ő is nem sokára követte a sírba; úgy látszik, 1543. elején halt meg s benne magvaszakadt a Jaksics-családnak; ez évi febr. 14-én javai már a koronára szállottak.³

A leányág azonban hosszabb életű volt, mint a fiág. Márk hat leánya közül Erzsébet Dóczy Miklósné, Mária Ártándi Kelemenné, Skolasztika Zeleméri Lászlóné s végül Anna előbb Bánfi Gáspárné, majd első férje halála után Kendi Antalné lett. Valószínű, hogy Erzsébet és Mária is protestánsok voltak; de kétségtelenül az volt Anna, ki bár elszakadt is Csanád vármegyétől, nem szünt meg pártfogója maradni *Basarági Vida János*nak. E férfit a gyulai iskolában nyerte elemi kiképeztetését; mikor azután Jaksics Anna Kraszna vármegyébe került, hol férjének uradalmi elterültek, Erdődre vitette őt, hol a Kopácsi István gondviselésére bízta. E híres reformátor felügyelete alatt folytatta tanulmányait Nagy-Bányán 1547. és 1548-ban, végre 1549-ben Patakon; mert Kopácsi ez évben Nagy-Bányáról a sárospataki egyház és iskola kormányzására s szervezésére hivatván meg, a már huszadik évében járó Vida Jánost is magával vitte. Nagy-Bányán és Patakon Kopácsi a latin és görög nyelvre, valamint a tisztább hittan alapelveire tanította őt, s az ifjú oly szép előmenetelt tőn, hogy a latin és görög nyelvet kezdőknek taníthatta. Azonban Patakon nem sokáig időzött, mert ugyanazon 1549. év végén Wittenbergbe indult Jaksics Anna költségén. Itt nagy szorgalommal feküdt neki a hittani és bölcseleti tudományoknak; főleg Melanchton Fülöp előadásait hallgatta, ki alatt azután annyira haladt, hogy 1554-ben 25 éves korában bölcselettudori címet nyert. 1556-ban a wittenbergi magyar tanulóknak második seniora lett, s Melanchton tanácsára az orvosi tudományokat is tanulni kezdte. Mestere kieszközölte számára Perényi Gábor pártfogását s úgy látszik, ennek segítségével utazott azután Olaszországba, hogy itt orvosi tanulmányait befejezze. 1560-ban haza tért s előbb mint Perényi Gábor

¹ Frankl, *A hazai és külf. iskolázás a XVI. sz.* 268. — ² *Kolozsmonost. lt. Com.* Csanád nro. 6. — ³ *Tört. Tár* 1878. 543.

országbiró udvari orvosa, majd mint sárospataki tanár és egyházi férfiú híresedett el. Az irodalom terén is megöröklötte nevét. Meghalt Sárospatakon 1575. ápril. 7-én.¹

Basarági Vida János reformátori működése nem terjedett ugyan ki Csanád vármegyére, de mint e vármegye szülöttének és mint a Jaksics család neveltjének rövid életrajza méltán helyet foglalhat itt.

A Jaksics család jobbjágyainak jó része rác volt ugyan s ez nem is igen vette be a reformációt; de voltak meglehetősen nagy számmal magyar helységek is, melyeknek lakossága könnyen hajlott az új tanokra. Így pl. magyarok lakták Csomorkányt, Királyhegyest, Kún-Ágotát, Nagylakot (legalább részben), Szemleket, Szombathelyt és Tót-Kutast. Bízvást föltehetjük, hogy ezek közül legalább is Csomorkány és Királyhegyes, míg el nem pusztultak, már a XVI. században népes protestáns ekklézsiák voltak.

A vármegye északi részén a *Csáki* család volt a reformációnak pártfogója. E családnak különösen két tagját emeli ki a protestáns egyháztörténelem: Pált és Lászlót. Az övéké volt vármegyénkben, mint tudjuk, Rév-Kanizsa egészen; azután tekintélyes birtokaik voltak Vásárhelyen (1561-ben 41 porta), Kéktó-Rároson és Rét-Kopáncson. Mindezek a László nevén voltak. 1560. júl. 7-én Csáki Pál és Farkas mint pártütők és hűtelenek vesztik el csongrádvármegyei szép számú javaikat s Csanád vármegyében: Vásárhely mezővárosban, Ráros és Kopáncs helységekben levő részeit.² Pál és László azután Váradon vonják meg magokat, hol mint a református ekklézsia tagjainak és dajkáinak ajánlotta Czeglédi György odaváló prédikátor a *Szent-Iláomságról* írt könyvét.³ E két férfiú bizonyára nagy tényező lehetett abban, hogy Vásárhely városa korán befogadta a reformációt.

Vásárhely szomszédságában terültek el a *Mágócsi Gáspár* birtokai is, kit szintén az első pártfogók közé sorol a református egyháztörténet. Úgy látszik, ő Gyulára már mint tökéletes protestáns ember került s korán összeköttetésbe lépett Melius Péterrel, kivel állandóan levelezett. Birtokain: Al-Győn,

¹ *Sárospataki Füzetek* 1864. 223. — ² *Gr. Károlyi cs. lt. Lad.* 138. nro. 28. — ³ Tóth F., *A prot. ekkl. hist.* I. 72.

Mindszenten, Mágócson és Újvároson jókor meghonosult a reformáció, s idővel ezek lettek e vidék legerősebb ekkleziái. Mágócsi a gyulai iskolát is magas színvonalra emelte, s sok tanulót iskoláztatott külföldi egyetemeken is.

De leghatalmasabb pártfogója volt vidékünkön a reformációnak *Suraklini Petrovics Péter* temesi főispán. Őt tartják a magyar főurak közt az első kálvinistának. 1531-ben már lippai várparancsnok volt s a reformáció mennél szélesebb körű terjesztésére az itteni iskolát jeles tanítókkal látta el. 1541 végén mint temesi főispánra, rá bízta Izabella királyné Dél-Magyarország kormányzását. Mint ilyen azután nagy tevékenységet fejtett ki a reformáció elterjesztésére és megerősítésére. 1543-ban Temesvárhoz foglalta le a fiörökösök nélkül maradt Jaksics-birtokokat, s így Csanád vármegyének jelentékeny része jutott a kezei közé. 1548. jún. 9-én a néhai Haraszi Ferencz hűtlensége és Korsai Csorba Ferencz magszakadása következtében Izabella királynéra szállott Csálya várát és uradalmát szerezvén meg. Arad vármegyében is nagybirtokos lőn. Úgy látszik, a lippai iskolát áthelyezte Temesvárra, s Lippai Kristófot és Gergely decsi volt lelkészt állította ez iskola és egyház élére. 1548-ban Makóról ide hívta Szegedi Kis Istvánt is. Az ő védelme alatt tartották a reformátusok 1549. és 1550. évi zsina-taikat a csanádvármegyei Torony helységben, hol az új egyház kimagasló alakjait a Jaksicsok egykori kúriája fogadta magába.

1550-ig ezek a birtokosok voltak azok, kiknek pártfogása és buzgólkodása következtében a protestantismus Csanád vármegyében gyökeret vert.

Makón, mint fentebb említettük, ez időtájtban nem laktak földesurak. A lakosság egészen magára volt hagyatva s így nem esoda, ha a mindenfelől hullámozó mozgalom e népet is fogékonyrá tette az új eszmék befogadására.

Egy Németországban 1546-ban megjelent újság-lap olvasóit többek közt a következő magyarországi hírekről értesítette:

«Az Isten az emberek gonoszságát a törökök által bünteti. Az evangéliumot a török birodalomban nyíltan hirdetik. Abádi Benedek, ki két éven át Wittenbergben tanult, mint Szeged város prédikátora a nagybasa engedelmeivel tanít az iskolában és templomban, oly eredménynyel, hogy egy vitat-

kozás alkalmával maga a basa is hallgatást parancsolt a barátoknak». Lentebb még egyszer megemlékezik erről: «Van Magyarországon egy város, Szeged nevezetű, hol egy török basa az úr, ki az evangélium szolgálit védelmezi a pápisták erőszakoskodása és dühe ellen».¹

Abádi Benedek a hevesvármegyei Abádról (ma Tisza-Abád) származott.² 1534-ben Krakkóban tanult s ugyanitt úgy elsajátította a könyvnyomtatás mesterségét, hogy Nádasi Tamás őt hívta meg az újszigei nyomda vezetésére, hol 1541-ben Erdősi Sylvester János *Újtestamentomának* nyomtatását befejezte. 1543-ban Nádasi Wittenbergbe küldte ki őt, hol két év múlva pappá szenteltetett. Innen előbb Eperjesre hívták meg prédikátornak; majd csakhamar az alföldre, Szeged városába került. Reformatori működését bizonyára kiterjesztette Szeged vidékére is, s hihetőleg a makói és vásárhelyi híveket is erősítette az új hitben.

Abádit Szegedre kétségtelenül Szegedi Kis István ajánlotta prédikátornak, a kivel 1543. márcz. 22-én együtt iratkozott be a wittenbergi egyetemre.

Szegedi Kis István, a magyarországi reformáció egyik legkimagaslóbb vezérembere, Csanád vármegye egyháztörténetében is emlékezetessé tette nevét. Azért életviszonyaival kissé bővebben kell e helyütt foglalkoznunk.

Szegeden született 1505-ben. Szülei a Kis-Kúnságból költöztek Szegedre s fiukat az itteni tanítók gondozása alá adták. Atyja, kit Fábiánnak hívtak,³ úgy látszik, fiatal korában meghalt; 1522-ben már nem volt az élők között.⁴ Szegednek ebből

---

¹ Warhafftige Neue zeitung aus dem vngerlandt vnd Türecey ins deudsch landt geschrieben, aus dem latein in deudsche sprach verdolmescht 1546. *Akad. könyvt.* M. Tört. Qu. 308. — ² 1534. telén így írja be nevét a krakkói egyetem anyakönyvébe: Benedictus Dominici de Abaadh, dioceseos Agriensis. Schrauf, *Krakkói tanulók* 101. 741. Hiú fölteszés tehát az, hogy Abádi az aradvármegyei Abádról származott volna. Rácz, *A zarándi egyházmegye* 143. — ³ Schrauf, *Krakkói tanulók* 104. 783. — ⁴ *Dl.* 37004. Az e szám alatt őrzött s 1522-ből való szegedi tizedlajstrom szerint összesen 40 Kis nevű polgár lakott Szegeden, de ezek közt már nem találunk Fábiánt. Nem lesz talán érdektelen, ha ezeket, kik közt bizonyára Szegedi Kis István testvérei vagy rokonai is voltak, itt felsoroljuk. Az utca megnevezése nélkül említvük: Péter és Lukács; a Kis-Látrán-utczában: János, Péter; az Árokhát-utczában: Ferencz; a Balog-

a korból két tanítója ismeretes: Sylvester mester, ki úgy látszik jobbmódú ember volt, mert juhokat is tartott, és Gracianus mester, ki a Szántó-utczában lakott.¹ Ezek lehettek a Szegedi Kis István első oktatói, kik felismerve a gyermek kiváló képességeit, rá vették, hogy Lippán és Gyulán folytassa tanulmányait. Itt bámulatos eredményeket ért el; úgy hogy, mikor szülei időközben meghaltak, kisebb gyermekek tanításával maga tarthatta fenn magát. Sőt annyi pénzt szerzett, hogy 1537 tavaszán eljuthatott Krakkóba. Valószínűleg itt találta akkor még Abádi Benedeket; az ő vele való megismerkedése szoros barátsággá fejlődött. Krakkóban öt évet töltött Szegedi Kis István a zene, valamint a görög és héber nyelv tanulásával. Szabad idejében egyszersmind tanítással is foglalkozott, hogy ez által a wittenbergi útjára szükséges pénzösszeget összegyűjthesse. Wittenbergben azután 1543. márczius 22-én iratkozott be, még pedig egy és ugyanazon napon Abádi Benedekkel. De itt mindössze csak félévet töltött, bár e rövid idő alatt is lelkes hallgatója volt Luthernek és Melanchtonnak, kik őt különösen megszerették.²

Wittenbergből 1543 végén vagy 1544 elején érkezett haza. Hihetleg egyenesen szülővárosának tartott s ott akarta kipihenni a külföldi út fáradalmait. De a mint hazaérkezéséről csanádi barátai értesültek, siettek a nagytudományú ifjút a csanádi főiskola tanárául meghívni. Csanádnak ekkor már nem lévén püspöke, a nagyprépost volt itt az egyház legelső embere. Szegedi Zákány Imre nagyprépost nem egymaga volt szegedi ember Csanádon; atyafiai voltak minden bizonynyal Szegedi Zákány Gáspár, a társaskáptalani prépost és székesegyházi főesperes, valamint Szegedi Zákány Balázs sebesi főesperes is, kik sok dicséretet hallottak Wittenbergből imént haza tért

---

utczában: Kristóf, Antal, István, Balázs; a Kún-utczában: Tamás; a Sz. Háromság-utczában: Mihály, Ambrus, Bertalan, Adorján; a Felszer-utczában: Tamás özvegye, Pál, Dénes, Demeter; a Csősz-utczában: Miklós, András, Ambrus; a Tót-utczában: Albert; a Sz. Demeter-utczában: Miklós karomi szőlőbirtokos; a Budai-utczában: Balázs és András birkás gazdák, László; a Kerek-utczában: Pál, Imre; a Sz. György-utczában: Antal; a Sz. Miklós-utczában: Gergely; az Angyal-utczában: Pál, Simon, Benedek; a Bánfalva-utczában: János, Illés, Simon, Gergely; Tápén: Tamás; Szent-Mihályon: András, Ferencz. — ¹ *Dl.* 37004. — ² *Régi M. Költ. Tára* VI. 274.

honfitársuk felől. Szegedi Kis István tűzzel fogott hozzá hivatása teljesítéséhez; nemcsak az iskolában tanított, hanem a nép körében is egészen új tanokat hirdetett. Mint Luther tanítványa merészen támadta a katolikus egyházat s mindenesetre ez okozta vesztét. A csanádi főpapok elfordultak tőle, sőt egyházellenes izgatásairól jelentést tettek Fráter György országos közbírónak is, ki, mint tudjuk, akkor Csanád vármegyének is kormányzója vala. Fráter György Perusics Gáspár csanádi várparancsnokot bízta meg, hogy vonja felelősségre a merész újtót. Szegedi Kis István nem ijedt meg Perusicstól; mint a ki meg van győződve a maga igazságáról, bátran szembeszállt a várparancsnokkal. Ezt azonban annyira kihozta sodrából a Szegedi kihívó magaviselete, hogy megfélemlkezve minden tisztességről, agyba-főbe verte a kitűnő férfit, csizmája sarkával félholtta taposta s kegyetlen módon megrugdosta. Még öreg korában is sóhajtozva panaszolta, hogy Perusics mindenét, többek közt kétszáznál többre menő s keservesen összegyűjtött könyveit is elszedte tőle.¹

¹ Lásd Szegedi Kis István életrajzát Skaricza Mátétól a *Theologiae sincere loci communes* 1608. bázeli kiadásában. Caeterum quia Thasnyadini primum conductus a civibus, non solum studiosis summa cum autoritate vacaret, sed ad plebem quoque insolita tum auribus veritate, artificio atque heroico spiritu proclamaret . . . *Fráter György* . . . per aulicum suum exercitus sui capitaneum Casparem Perositium, sanctum Dei virum adortus, non solum acerbos ei incussit colaphos, sed et aliter aliquoties pro constanti responsione caesum rebus penitus omnibus exuit Thasnyadinoque eliminavit. Relatam eam cladem ex ipsomet Szegedino aliquando audivi, quamvis parcellissimo supra omnes mortales suarum perpressionem sanctorumque stratagematum praedicatore. Aiebat vero, intermixto gemitu, ultra ducentos libros tunc sibi fuisse ademptos, immiseri-corditerque prorsus a praefecto ferratis cothurnis calcatum, protritum vexatumque sola misero corpore anhelatione superante. -- Már Rácz Károly, *A zarándi egyházmegye* 43. s. k. l., észrevette és kifejtette, hogy a *Thasnyadinum* itt hibásan van *Tsanyadinum* helyett. Ugyane nézetét részletesebben tárgyalta *A magyarhoni reformáció bölcs. tört.* 181. s. k. l. Felhozta itt, hogy Tasnád lakosai nem voltak önrendelkezési polgárok (cives); de azt nem említi, hogy a tasnádiak az erdélyi püspök jobbágysai voltak; még 1566-ban Miksa király levele Tasnádot és Zilahot mint az erdélyi püspökség birtokait említi. *Ilevenessi-gyűjt.* III. 9. Igaza van abban is, hogy Perusics 1537–1550 közt állandóan Csanádon volt praefectus s így Tasnádon nem hajthatta végre a Fráter György rendelkezését. Tasnádon ekkor még az erdélyi püspök vicarius székelt; kitűnik ez Kisserjéni

Csanádról ekként számkivettetvén, midőn mint hazátlan bujdosó, nem tudta merre induljon, 1545-ben Gyulára hítták meg tanítónak Szegedit. Az itteni híres iskolának, melyet ekkor Gyula várának ura, Patócsi Ferencz istápoltt és tartott fenn, valamikor ő is tanítványa volt; itt töltött el azután egy nyugalmas esztendő, tanítván és a népnek hirdetvén az új tanokat. Innen 1546-ban Czezlédre került, hol épen úgy mint Csanádon és Gyulán, prédikált is, tanított is egyszerre.¹ Magyarázgatta Melanchtonnak *Loci communes* című hittanát s czáfolgatta a római papság dogmáit. Nagyszámú hallgatói közé sorakozott itt az idős Bakonyi Albert czezlédi pap és püspök is, ki úgy tisztelte Szegedit mint atyját, mivel tudományos ismereteinek bővülését és tisztulását neki köszönhette.

Czezléden két évet töltött s itt meg is házasodott, feleségül vevén egy Orsolya nevű tisztességes hajadont. 1548-ban Makóra hítták meg, nyilván azért, hogy nagyhírű szónoklatát hallhassák; s Szegedi Kis István készséggel engedett a makóiak szíves meghívásának. Mint fiatal házas köszöntött be hozzájuk a java-korában lévő férfiú s hirdette nekik az evangéliumot a szószékről. Negyvenharmadik évét töltötte ekkor s nem lehetetlen, hogy az akkori makói paphoz, kinek azonban, sajnos,

---

Ferencznek Nádasdi Tamáshoz 1531. jan. 31-én írt leveléből is: Preterea habeo unas literas obligatorias apud dominum lectorem ecclesie veteris Budensis, qui tunc erat lector, quum Bude eramus, quem nunc intellexi vicarium esse in Tasnad in bonis episcopatus Transsilvaniensis. *Nádasdi lt.* Ez valószínűvé teszi, hogy Tasnádon a vicarius positiója még 1544-ben is erős volt. A tévedés Skaricza tollába, vagy azéba, ki az életrajzot revideálta, úgy csúszhatott be, hogy a XVII. század elején a török birtokában levő Csanádon híre-hamva sem volt protestáns egyháznak, ellenben annál inkább virágzott a hasonló hangzású Tasnád, hol maga az egyházkerület is sűrűn tartotta a zsinatokat. Így nevezetesen itt volt a zsinat 1585. jún. 7., 1595, 1597. jan. 16., mikor a jelen voltak közt említve van Mónai János tasnádi esperes is, 1600., 1629. febr. 18., 1633., 1650. szept. 4. Tóth S. *Adalékok* 5, 8, 9, 12, 22, 30, 36. Maga a tasnádi egyház is a gazdagabbak közé tartozott; 1605. június 5-én Nádasdi Benedek, 1630. június 9-én Kecske-méti Benedek akadémikus, 1637. június 14-én Vári András akadémikus, 1673. szept. 30-án Békési János ordináltattott ide lelkészül. *A tiszántúli ref. egyházkerület legrégibb jegyzőkönyve*, melynek rendelkezésemre szíves készséggel lett bocsáttatásáért Kiss Áron ev. reform. püspök úrnak e helyütt is köszönetemet nyilvánítom. — ¹ Rácz K. i. h. úgy hiszi, hogy Sz. Kis István Gyuláról Szegedre került s Skaricza életrajzában itt is

nevét nem ismerjük,¹ a külföldi egyetemeken, Krakkóban vagy Wittenbergben kötött barátság is vonzhatta.

Makó ez időben kétségtelenül egyik elsőrendű pontja volt a tiszántúli protestantizmusnak. Valószínű, hogy itt is, mint az országban mindenütt, előbb a Luther-féle hitújítás terjedt, melyet azonban csakhamar fölváltott a Zwingli- és Kálvin-értelmű reformáció. Ezek követőit akkor *sacramentariusoknak* nevezték. Hogy Makó lakosai 1548. körül már valósággal sacramentáriusok, azt mutatja az is, hogy az időközben Zwingli és Kálvin tanaihoz csatlakozott Szegedi ellátogatott hozzájuk.

Az alatt, míg Szegedi Makón tartózkodott, Petrovics Péter temesi várkormányzó — már ekkor erős kálvinista — meghaltotta, hogy Szegedinek nincsen állomása. Követeket küldött hát hozzá, hogy hívják meg őt a temesvári iskola igazgatására. Szegedi elfogadta a meghívást, átköltözött Temesvárra s szívvel-lélekkel tanított itt a templomban és iskolában. Petrovics nagyon megszerette Szegedit; nemcsak jó fizetést adott neki, hanem megajándékozta őt egy rókamállal bélelt mentével is. Három évig élt itt nyugodtan hivatásának, nagy hírre emelve a temesvári iskolát, s vezérszerepet víve a tiszántúli református prédikátorok között.

Ő eszközölte ki, hogy a Körös- és Maros-menti reformátusok 1549-ben zsinatra gyűljenek egybe. Petrovics erre a célra a toronyi Jaksics-kúriát jelölte ki, mely a többi Jaksics-birtokokkal a temesvári várhoz volt kapcsolva. Ez a helység — valamikor város — a mai Dombegyháza közelében feküdt. Nem volt nagy falu; a század elején is mindössze 21 jobbágyot számított.² Azóta pedig napról-napra pusztult, néptelenedett; de

---

Cegled hibásan állana Szeged helyett. Ezt a föltevést azonban lerontja Gyalui Torda Zsigmondnak 1546. karácsonkor kelt levele, melyben ezeket írja: Stephanus Zegedinus, qui aliquandiu Witebergae bonis artibus operam navavit, concionatur in oppido Ziglet, quod octo milliariis infra Budam Turcae tenent. *Tört. Tár* 1885. 526. — ¹ Talán Mohi Ferencz volt ez, ki 1538-ban a téli félévre iratkozott be Krakkóban, s kinek az anyakönyvben utána jegyezték: *hereticus factus*. Schrauf, *Krakkói tanulók* 32, 104. Sz. Kis Istvánval együtt ment Wittenbergbe s vele együtt iratkozott itt be 1543-ban. Frankl, *Hazai s külf. isk.* 297. Mindenesetre jó barátja volt Szegedinek. Hogy kiválóbb embernek kellett lennie, azt az is mutatja, hogy 1545-ben neve azon 29 lelkész között fordul elő, a kik az erdői zsinat végzéseit aláírták. Lampe 93. — ² 1506. jan. 2. *Dl.* 21525.

egyforma távolságra esett a zarándi, békési és csanádi egyházakhoz. Itt gyűltek össze az egyházi atyák első ízben 1549-ben s 13 cikkben végzéseket hoztak a lelkipásztorok hivataloskodására, erkölceire és ruházatára vonatkozólag.¹ Az itt tartott közzsínatnak, bár nem maradt megörökítve, mozgató lelke bizonyára Szegedi Kis István volt.

Még egyszer összejöttek itt a prédikátorok 1550-ben. Ezúttal a püspöknek az egyházak látogatására vonatkozó kötelességeit tárgyalták s 19 cikket alkottak; sajnos, ezek az előbbi toronyi zsinat végzéseivel együtt nem jutottak el napjainkra.² A zsinati végzések arra utalnak, hogy ekkor már püspöke is volt az egyházkerületnek. De a nevét ennek sem tudjuk.

Mikor 1551. őszén Losonczy István lett Temesvár parancsnoka, első dolga volt, hogy az 1550. évi 12—16. törvényezikkek értelmében kiutasítsa onnan Szegedi Kis Istvánt és társait. Mező-Túrra ment hát innen Szegedi, hol az iskolai és templomi tanítással töltött másfél év után Békésre költözött. Losonczy itt sem hagyott neki békét;³ rá küldte Alonzo Perez spanyol hadnagyát, kit a magyarok közönségesen csak Kis Kampónak neveztek. Ez az alatt az ürügy alatt, hogy Szegedi temesvári szökevény, el akarta fogatni; Szegedit egyik híve figyelmeztette a fenyegető veszedelemre s unszolta, hogy meneküljön. Már késő volt, a katonaság körülfogta szállását s Szegedit megkötözve vitték Kis Kampóhoz. Csak a katonák közt volt egyik régi tanítványának köszönhetette, hogy megszabadult a biztos haláltól; ez kiszabadította a fogságból s titkon átsegítette a Körös tulsó partjára. Összesen fél esztendőt töltött Szegedi Békésen, a mikor a tolnaiak, kik hírből már jól ismerték, iskolájuk igazgatására meghívták.⁴

¹ Lampe 95. — ² Uo. 98. A toronyi zsinatok helyére nézve jó sokáig bizonytalanságban volt az egyháztörténelem. Rácz Károlyé (*A zarándi egyh.* 59. s k. l.) az érdem, hogy helyöket szabatosan meghatározta, bár combinatióiban (Torony = Torontál) ő is nagy túlságokba tévedt. —

³ A temesi várparancsnok hatósága Békés vármegyére is kiterjedt. Kiténik ez Losonczy Istvánnak a királyhoz 1552-ben intézett fölterjesztéséből: «Nomina comitatum, qui ad officium comitatus Themesiensis pertinent: Themesiensis, Thoronthal, Aradiensis, Chanadiensis, Chongradiensis, Bekes, Exterior Zolnok, Zarand, Byhar: ad hos comitatus dignetur majestas regia literas mandati dare, ut *juxta veterem consuetudinem* comiti Themesiensis obediant». *Műz. kézír.* Fol. lat. 1356. — ⁴ *Régi M. Költ. Tára* VI. 276.

Ezzel azután tiszántúli tizenötéves reformátori működését a dunántúlival cserélte föl, s előbb Tolnán, majd 1554-től fogva Laskón, 1558-tól Kálmáncsán lelkészkedett; végre 1561—1563. évig tartott török fogsága után Ráczeke városa hívta meg papjának, mely utóbbi helyen egy évtizeden át fáradhatatlanul működött. Mint superintendens fejezte be hányatott életét 1572. május 2-án.

Csanád vármegye és Makó város reformátusai tehát méltán dicsekedhetnek azzal, hogy itt a reformáció terjesztője az 1544—1551. évek közt a nagytudományú Szegedi Kis István vala.

Az 1550. évben, a mikor a csanádi káptalan is feloszlott, Csanád vármegye helységei már mindnyájan megismerkedtek a hitújítással. A vármegye legnépesebb egyháza minden bizonynyal Makó volt, mely ha közbe váratlan események nem jönnek, már a XVI. században kiváló virágzásra jutott volna.

Azonban e század közepe szomorú napokat hozott a szép fejlődésnek indult városra. Mint tudjuk, 1551. november havában török kézre jutott Nagylak, s Kamber bég lett a parancsnoka. A mint ez a bég Nagylakon elhelyezkedett, rávetette szemét a közelben fekvő Makóra, s felszólította Gárdonyi Tamás akkori bírót és a többi polgárokat, hogy hódoljanak meg. De a város lakosai, talán mert fölöttébb bíztak megerősített kastélyukban, nem akarták fejöket meghajtani. Kamber bég megértve a makóiak elutasító válaszát, haragra lobbant s kétszáz lovassal a város alatt termett. Azonban belátta, hogy kis csapatával a megerősített várost be nem veheti, minélfogva Musztafa szegedi basától segítséget kért, s míg az megérkezik, a város alatt várakozó állást foglalt.

A mint ezt a makóiak megtudták, rögtön üzennek a szomszéd falvakba, s ezek fegyverfogható férfiai és a mezőkön barangoló hajdúkat felszólítják, hogy jöjjenek hamar, náluk kétszáz nagylaki török tanyázik, kiket, ha nem késnek, könnyen meglephetnek; ők is a maguk részéről segíteni fogják őket. Ezeknek sem kellett több; azonnal összeverődtek s fehér vászonból nagy, messze ellátzó zászlókat készítettek, a melyek alatt Makó felé megindultak. Kamber bég azt hitte, hogy a szegedi segítség jön, felültette lovasait s elébük nyargalt.

A város végén azután összetalálkozott a hajdúkkal. Ezek

sem voltak restek, ráütöttek a törökökre s hamarjában olyan alapos kaszabolást vittek véghez rajtuk, hogy majdnem valamennyien ott hagyták a fogukat. Kamber bég is, mikor lovát leszúrták alóla, alig menthette meg életét. Mindössze ötödmagával menekült meg s szaladt le a Maros partjára, hol akkor épen egy halászember ödöngött a hajójával. A bég egy jó csomó pénzt nyomott a markába s így átvitette magát négy társával a tulsó partra.

A megmenekült Kamber bég egyenesen a Temesvárt ostromló Mehemet beglerbéget kereste föl, s természetesen düh-től eltelve beszélte el makói szerencsétlenségét. A beglerbég is elszörnyedt a polgárok vakmerőségén; azonnal olyan fenyegető hangú levelet írt a makóiakhoz, hogy Tinódi szerint közölők sokan:

Várust pusztán hagyák, bolygának, menének,
Többé az várasban lakni ők nem mernének.¹

E levélben megparancsolta nekik, hogy Kamber bég szegedi megbízottjának engedelmeskedjenek és az adót azonnal fizessék meg, mert különben mindnyájokat kiirtatja, városukat porrá égeti.²

A makóiak hiába néztek segítség után, nem remélhettek azt sehonnan. Fráter György, kinek a beglerbég levelét elküldötték, nem mert ujjat húzni a törökkel s különben is decz. 17-én bevégezte földi pályafutását. Csakugyan nem maradt egyéb hátra, mint hogy bocsánatkérő levelet írjanak Kamber béghez s annak rendje és módja szerint meghódoljanak. Mentgették magukat, hogy nem ők voltak okai a bég veszedelmének; ígértek neki ajándékot és évi adót, csak hogy megengeszteljék.

Kamber bég még jobban rá akart ijeszteni a népre. Magyar levelében, melyet Nándor-Fejérvárról 1552. január végén intézett a makóiakhoz, tudtukra adta, hogy nem erővel vetette ő magát rájuk, hanem a török császár adta őket neki tisztül.

¹ Régi M. Költ. Tára III. 43. — ² A beglerbégnek e levele nem maradt fenn. 1551. decz. 7-én Lippáról írja Fráter György Ferdinándnak: Apparet autem ex litteris ad iudicem possessionis Mako scriptis illius esse intentionis, ut terram illam ex Zegedino possideant. *Tört. Tár* 1881. 72. Gárdonyi Tamás bíró ugyanis a beglerbég levelét elküldte a bíbornoknak, ki sietett azt Bécsbe fölterjeszteni. Kár, hogy a levél elveszett.

Hogy iránta ellenséges indulattal viseltetnek, azt abból is látja, hogy szegedi megbízottját még eddig nem keresték föl. De gondolják meg jól, hová vezet ez? «Mert én nekem az császár adott vala ötezer embert segítségül, de hogy én hozzám jöve az ti leveletek, az én szívem megesék rajtatok és én jót szoltam az császár előtt ti felőletek.» Meghagyja hát nekik, hogy a szegedi szubasához, kit a maga képében ott hagyott, mind adománynyal, mind tiszteséggel legyenek.¹

Hiábavaló volt a makóiak minden reménye, hogy adófizetés árán megmenthetik városukat. 1552. július 27-én elesett Temesvár s Ahmet hadai pusztítva, égetve dúlták fel a Maros vidékét. Természetesen újtókba esett Makó is. Innen a lakosok tömegesen menekültek; nagy részük, valószínűleg papjuk vezetése mellett. Debreczenbe igyekezett, s itt a városi tanács a pusztulófélben levő s üresen álló házakat jelölte ki számukra.²

Az ekként elnéptelenedett városra Varkocs Tamás váradi parancsnok, a Telegdiék sógora s a reformátusok buzgó pártfogója tette rá a kezét. De hogy mennyire el lehetett pusztulva a város, azt világosan az mutatja, hogy 1553-ban csak 40 porta tudta lefizetni az egyforintos adót; az az egynéhány ház, a mi még ezenkívül megvolt, a bíró hit alatt tett vallomása szerint, teljesen szegény volt s elpusztultan hevert. De azután lassan kezdte magát a város összeszedni; már 1555-ben 102 ház fizette a fél frtos adót. Hogy az akkori viszonyok közt mily rohamosan épült a város, azt az 1557–1558. évben fölvelt török defter is láttatja; e szerint akkor 300 ház volt Makón, melyek közül 150 újonnan épült.³ A város pusztulásától számított öt év alatt tehát évenként 30 ház épült fel, a mi a lakosság életrevalóságának fényes bizonyítéka.⁴

Az új házak föl lévén mentve az adó alól, 1558. és 1559-ben 1 frt 10 dénár adót 170 ház fizetett.⁵ Megjegyzendő, hogy ez a magyar király adója volt; a töröknek fizetett adó ennél sokkal jelentékenyebb lehetett, de hogy valósággal mennyit tett, az nem maradt följegyezve.

Varkocs Tamás 1559-ben hűtlenségbe esvén, a Gyula várá-

¹ *Tört. Tár* 1885. 429. Innen közlik azt egész terjedelmében Karácsonyi, *Csanádm. Tört. és Rég. Társ. Évk.* I. 45. és Reizner, *Makó város története* 14. — ² Szűcs István, *Debreczen tört.* I. 185. — ³ *Defterek* II. 196. — ⁴ *Dicális lajstrom.* — ⁵ *NRA.* fasc. 1763. nro. 43.

nak átvételére kiküldött biztosok Makón levő részeit és Ferged egész faluját a gyulai várhoz foglalták le.¹ Így történt, hogy még ez év folyamán a gyulai várnak Makón két kazal búzája, 25 gyulai köből elesévelt árpája s 12 köből szénája találtatott.²

Az 1560. évi adóösszeírás városunkban összesen 179 adófizető portát talált, melyek összesen 187 frt adót szolgáltatottak be. Ugyanez évben a csanádi nagyprépost részére is lefizették a makóiak a tizedet, még pedig 84 bárányt és 40 köből búzát.³

Az ősi Makó család birtokai, minthogy a családtagok régen elszakadtak e vármegyéből, egyes hatalmaskodó bírlalók kezébe kerültek, úgy hogy maga a birtokos család semmi hasznukat sem láthatta. Makó Miklós fia László 1561-ben panaszt tett e miatt Ferdinánd királynál, ki Pécsi Gáspárt és Kún Balázst bízta meg, hogy Makó városát, Ferged, Dedemszeg és Tömpös falvakat, melyek legújabbban Gyula várához voltak foglalva, adassák vissza törvényes földesuruknak, Makó Lászlónak.⁴

Ez pedig nem volt csekély dolog; mert 1561-ben csupán Makó városában 1 frt 10 dénár adó fejében Makó Lászlónak 180 portája fizetett, holott a Telegdi István nevén csak 34, a Palatics János nevén pedig csak három ház állott. Ez összesen 217 házat tett, mibe nem számították bele a Telegdi Mihály és Miklós portáit, melyek Szent-Lőrinczhez adóztak. Makó város ez évi adója 237 frt 70 dénárt tett.⁵

Makó László azonban nem sokáig volt Makó város birtokában. 1563. tavaszán már nagyon betegeskedett, s érezte, hogy napjai meg vannak számlálva. Ő volt a Makó családnak utolsó élethben levő férfisarjadéka; ha ő meghal, vele együtt elenyészik az ős Csanád nemzetség egyik százados ága. Szerette volna birtokait nővérének, Makó Ilonának, a ki Szokoli Péternek volt a felesége, s ezek fiának, Györgynek biztosítani. Távol ősei fészektől, a szabolcsvármegyei Bátorban 1563. nyarán elkészítette végrendeletét. Ez az érdekes végrendelet, a nagynevű Makó család egyetlen írott emléke, egész terjedelmében így hangzik:

«Én Makó László, testöm szerint igaz eléggé beteg levén, elmém szerint penig mindenekben egészségsős, az tisztölendő

¹ *Urb. et conscr.* fasc. 11. nro. 41. — ² *Uo.* fasc. 76. nro. 1. —

³ *Tizedlajstr.* Vegyések XVI. 82. — ⁴ *Urb. et conscr.* fasc. 68. nro. 37. —

⁵ *Dicális lajstr.*

Balázs pap előtt, ki báthori plébános és megyesali vicarius, Thetétleni István előtt, ki báthori udvarbíró, Soklyósi István deják előtt, ki az nagyságos Báthory Miklósnak secretáriossa, ilyen testamentomot teszők:

Makót minden tartományával egyetembe és Székelhidba, a mi engemet illet, minden tartományával egyetembe, a mi az várhoz tartozik, ki atyámat, Makó Miklóst illetve, ez két falunak kivüle: Dedemszegnek kivüle és Ótományban való részemnek kivüle, a mi engemet illetve, Zokoly Györgynek anyjával egyetemben Makó Ilona asszonynyal hattam.

Az felül megmondott két falut, Dedemszeget és Ótományban való részemet, Besenyődy Andrásnak, régtől fogva hűségös szolgálatiért örökkön-örökké, fiúról-fiúra hattam, minden hozzávalóval.

Makóhoz tartozó faluknak neve: Makónak két része. Ferged mindönöstül. Tempösben való rész. Rabelban való rész. Behben való rész. Csókában való rész. Monostorban való rész. Feiregyházban való rész. Oroszlánosban való rész. Vasantó pusztá, de rész. Völnek mindenestül, pusztá. Szent-Miklós mindenestül, de pusztá. Pordánban való rész, pusztá. Másik Szent-Miklós populosa. Zanadban való rész. Omnino in comitatu Chyanadiensi habita et existentia.

Székelhida kastél hozzá tartozóval egyetembe: Székelhídban való rész. Semjénben való rész. Tulogdban való rész. Csokalban való rész. Diószegben való rész. Jankafalvában való rész. Kólbán való rész. Albesban való rész. Sárfeben való rész. Vámospérczben való rész. Sámsomban való rész. Omnino in comitatu Byhoriensi habita et existentia.

Kaprevár vidékében valami engömet illetött, mindennel egyetembe hattam Zokoly Györgynek anyjával egyetembe. Ki vagon Arad vármegyében.»¹

---

¹ *Leleszi orsz. lt.* Act. anni 1563. fasc. nro. 3. Makó László sajátkezű írása. Hogy pecsétnek is kellett rajta lenni, az abból is kitűnik, hogy a nyolczadrét összehajtott papíron a pecsétet vagy pecséteteket tartó hártaszalag számára négy egymás alatt lévő bevágás látható. 1563. aug. 16-án e végrendeletet Báthori Miklós bátori jobbagya, Barbél Tamás kívánságára átirta a leleszi convent. De ez az átirat hiányosan és hibásan adja az eredetinek szövegét. Abban is téved, hogy az eredetin nem veszi észre a pecsét nyomait. Egyébként ez az átirat is a fentebbi szám alatt őriztetik.

1563. aug. 10-én nem volt már az élők közt Makó László, mert birtokait e napon, mint a kiben családjának magvaszakadt, János Zsigmond Varkocs Tamásnak eladományozta.¹

János Zsigmondnak ezt az adományát természetesen nem ismerte el Ferdinánd király; innen van, hogy 1564-ben az adóösszeírás a király portái gyanánt Makó városában 132 portát említ. Ezek a néhai Makó László birtokrészéhez tartozó jobbágytelkek voltak. Ezenkívül ugyanakkor Telegdi István nevén 44, a Mihályén két, a Miklósén szintén két, s végre Palatics János nevén öt házat talált az adórovó. E szerint Makó adófizető házai ez évben összesen 185-re mentek.² Bizonyára még ebben az évben eszközölte ki a Makó László végrendeleti örököse, Szokoli György, hogy Ferdinánd király Förged, Vasantó, Dedemszeg, Szent-Miklós, Tömpös falvakra és Makó városára oltalomlevelet adott ki részére.³

Gyula vára elestével azután Makón is egészen a török lett az úr. A város a esanádi náhiéba osztatott be s székhelye lett egy eminnek, ki itt a révjövedelemre és a többi kincstári adókra felügyelt.⁴

A török a lakosság vallásával nem sokat törődvén, sőt az egyszerűbb szertartásokat követő protestantismusnak inkább kedvezvén, Makón a református egyház szép virágzásnak indult. 1567-ben Makó már egy egész esperesi kerületnek a székhelye; ez esperességet rendszeren *makóinak* vagy *körös-marosközinek* nevezik. Sajnos, arra nézve, hogy ki volt az első makói esperes, nincsen semmi adatunk. Mindössze is csak azt tudjuk róla, hogy 1567. február 24-én 17 társa között negyedik helyen írta alá a helvécziai hitvallást.⁵ Valószínű azonban, hogy még ez évben vagy a következőben elhunyt s utódja a papságban *Endrédi Zsigmond* lett, ki 1565-ben a wittenbergi egyetemen végezte tanulmányait.⁶

Endrédi jelen volt az unitáriusok ellen 1569. okt. 10-én Váradon tartott zsinaton s aláírta az itt hozott végzéseket. Ugyanakkor mint körös-marosközi esperes jegyezte e zsinati

¹ *Gyulafejérvári kápt. ltára* Cista Bihar fasc. 1. nro. 12. Makó László özvegye, *Tegenyei Ilona* még 1579-ben életben volt. *NRA.* fasc. 367. nro. 14. — ² *Dicális lajstrom.* — ³ E protectionálisra hivatkozás van a *NRA.* fasc. 1734. nro. 37. — ⁴ 1615-ben Mahmud volt a makói emin. *L. Török-magy. okm.* II. 299. — ⁵ *Lampe* 126. — ⁶ *Frankl, A hazai és külf. isk.* 307.

végzések alá nevét Szegedi Lőrincz békési lelkész.¹ Meddig igazgatta e tractust Szegedi Lőrincz, ki az irodalomtörténetben is megörökítette nevét, nem tudjuk. Hasonlókép az sem maradt följegyezve, hogy Endrédi Zsigmond meddig volt makói pap. Utódja *Pankotai János* lett, kit 1589-ben a makói tractus élén találunk mint esperest. Ez évi június 8-án a körös-marosközi tractusban (talán épen Makón) zsinatot is tartottak, melynek az egyházi szolgálat képezte megvitatása tárgyát.²

Azonban állapodjunk meg egy kissé, s nézzünk széllyel a körös-marosközi tractusban, melyre a makói esperes gondozása kiterjedt. A neve mutatja, hogy e tractus a Körös és Maros közt fekvő területet foglalta magába; vagyis Békés vármegyének a Köröstől délre eső részét, egész Csongrád vármegyét ennek túlatiszai területével együtt, végre Csanád vármegyének a Marostól északra eső felét. Keleten határai összeestek Arad és Zaránd vármegyék politikai határaival.

Csanád vármegyében a következő ekklézsiák tartoztak hozzá: 1. Makó 1548.; 2. Vásárhely, 3. Dombegyháza, 4. Szent-tornya 1569.; 5. Királyhegyes 1630, 6. Mindszent 1631, 7. Földéák 1671., 8. Batida 1678.³

Csongrád vármegyében: 9. Szentes 1569., 10. Algyő 1629., 11. Bőd 1633.

Békés vármegyében: 12. Békés 1523.; 13. Ege, 14. Szent-András 1569.; 15. Szent-Márton 1598., 16. Ölyved 1604., 17. Csatár 1630., 18. Halásztelek 1631., 19. Bélmegyer 1633.; 20. Doboz, 21. Félhalom, 22. Gyoma 1631.; 23. Kamut 1652., 24. Tarcsa 1657., 25. Dánfok 1673., 26. Berény 1675., 27. Gella 1713. Ember Pál ide tartozókul említi még a következőket is: 28. Veszé, 29. Vésztő, 30. Csaba, 31. Öcsöd, 32. Királyság és 33. Kigyós.

És mindenesetre ide sorolandó 34. Beeskerek is, mely mint református ekklézsia 1677-ben említettik.

E közben, jöllehet Makó város lelkésze a váradi zsinaton aláírta az unitáriusok dogmáit kárhóztató végzéseket, híveit nem akadályozhatta meg abban, hogy az unitarizmusnak ide is ellátogató tanítványai közöttük hódításokat ne tegyenek. Míg a békésieket Basilius István térítette át az unitárius vallásra,

¹ Lampe 248. — ² Uo. 641. — ³ Az évszám az ekklézsia első említését jelenti. A tractusbeli lelkészeket l. hátul a Mellékletben.

addig 1580. körül Makón a nagyműveltségű *Tordai Máté* szerzett a szentháromságot tagadó elveknek számos proselytát. Tordai 1559-ben végezte tanulmányait a wittenbergi egyetemen, s haza kerülve Erdélybe, egyik leglelkesebb híve lón Dávid Ferencznek. Hihetőleg a tüzes Basilius bírta rá, hogy az alföldre, hívek szerzése végett, kirándulást tegyenek. Felosztották maguk közt a Körös és Maros között; Tordai Makó városát választotta ki, mint legerősebb református központot, hol sikerre számíthatott. A makói pap — Endrédi-e vagy Pankotai? — örömmel kelt vele versenyre; hitvitalkozásokat tartottak, sőt annyira ment a makói kálvinisták liberalitása, hogy templomukat is megosztották az unitáriusokkal. Itteni paposkodása alatt szerzette Tordai egyik egyházi énekét, mely: «Az Izraelnek egy Istenéről és annak szent Fiáról, az Jesus Christusról és az szent Lélekről» szól. Ennek két utolsó versszaka ekként hangzik:

Könyörödjünk immáron az élő Istennek,
Hogy ő legyen kegyelmes minden tévelygőknek:
Adgyon szent Lelket nékik, hogy megtérhessenek,
Velünk örök életet ők is vehessenek.

Az ki lelki örömmel ezeket kiadta,
Isten oltalma alá minden dolgát hagyta,
Makónn szent szeretetnek zálagául hagyta,
Mert hívek épülését szeméivel látta.¹

Az utolsó sor is mutatja, hogy Tordai működése Makón nem volt épen eredménytelen. Meglehet, ha egy véletlen katastrophá közébe nem jő, az unitáriusok meg is erősödtek volna Makón. Hiszen már magyarországi püspökük is volt a temesvári unitárius pap, Karádi Pál személyében.

1596. tavaszán a vad ázsiai tatár hordák ütöttek rá a Körös-Marosközre. Nyomukban egymás után hamvadtak el a legvirágzóbb községek; elpusztult Békés városa s teljesen romhalmazzá vált Makó is. A lakosok menekültek, ki a merre tudott; a kiket elfoghattak a tatárok, rabságra hurczolták. Pankotai János esperes minden bizonynyal Debreczenbe menekült; az unitárius pap, Tordai Máté meg hazájába, Erdélybe. Ez utóbbi ott is mereven megmaradt hitében; 1599-ben «már hanyat-

¹ Kanyaró, *Az unitáriusok Magyarországon* 91.

lott idejében» vallástételt adott ki hitéről, «mely igaz vallást teljes életében követett», s mely az akkori idők legfisztabb unitarismusát leheli.¹

Bizonyos különben, hogy sem ő, sem Pankotai nem kerültek vissza többé Makóra.

Az 1552. évi pusztulás úgyszólván semmi sem volt az 1596-ikihez képest. Az előbbi is erősen próbára tette ugyan a népet, de az utóbbi teljes tökéletes romhalmazt csinált a városból. A templom, a házak a szó szoros értelmében a porig égtek s a lakosság, mely a borzasztó katastrophát túlélte, szerte-szét futott, menekült. A tatárok valóságos embervadászatot tartottak; a kit elfoghattak, az örökre veszve volt. A rémület és pusztulás olyan iszonyú volt, hogy a lakosság hét egymásután következő esztendőn át nem mert visszatérni előbbeni lakóhelyére.

Úgy 1603. körül kezdtek egyesek visszaszállingózni. Azután minden évben többen és többen tértek meg, kezdtek fölépítgetni házikóikat, s lassanként újra községgé verődtek. Mikor már nagyrészt megint együtt voltak, választottak maguk közül birót és esküdteket; került valahonnan tollforgató ember is, ez lett a nótáriusuk. Azután prédikátort is találtak *Ráczkevi Máté* személyében, ki bizonyára buzgólkodott azon, hogy a templom is fölépüljön.

Majd, hogy az erdélyi fejedelemség hatáságai — különösen a lippai és borosjenei kapitányok — részéről zaklatásoknak ne legyenek kitéve és saját önkormányzatuk is biztosítva legyen, 1608. elején követséget küldtek Báthori Gábor fejedelemhez, azzal a kéréssel, vegye őket pártfogásába s adjon számukra oltalomlevelet. A fejedelem május 3-án kelt kiváltságlevelében elrendelte, hogy mások bűneiért és kihágásaiért a makói polgárokat, lakosokat és vendégnépeket személyökben és javaikban háborgatni, károsítani, letartóztatni és bebörtönözni nem szabad. Parancsolja ennél fogva az erdélyi fejedelemség alá tartozó összes vármegyei főispánoknak, alispánoknak, szolgabíráknak, várkapitányoknak, alkapitányoknak, várbeli előljáróknak, gondviselőknak és porkoláboknak, továbbá az összes tisztviselőknak, harminczadosoknak, vámszedőknek, a hidak, szorosok,

¹ Kanyaró, *Az unitáriusok Magyarországon* 104.

révek és utak őreinek, valamint a városi és falusi biráknak s esküdteknek, úgyszintén mindezek helyetteseinek, hogy a mikor és a hányszor nevezett Makó város lakosai vagy emberei, élelmők beszerzése végett, áruikkal és javaikkal az erdélyi fejedelemség területén járnak-kelnek, őket senki kérelmére személyökben vagy javaikban törvényszékük elé állítani, kényszeríteni és idézni, vagy portékájukat és javaikat lefoglalni vagy letiltani, a tettenérés eseteit kivéve, sehol és semmi körülmények közt ne merészeljék. Hatalmat ad egyúttal a főispánoknak, alispánoknak és szolgabiráknak, hogy szükség esetén megfelelő perorvoslatnak utat nyithassanak s megtorlást is alkalmazhasanak, ha az említett tisztviselők parancsolatát nem tartanák tiszteletben s annak ellenére járnának el.¹

E szabadalom következtében Makó város saját önálló törvényhatósággal bíró testület lett, mely minden más törvényszéktől függetlenül önmaga ítelt polgárai peres ügyeiben. Majdnem bizonyos, hogy ekkor készült el a város pecsétje is, mely ettől fogva kezd mutatkozni a város által kiadott iratokon. A pecsét alakja ez volt: Egy hármasszöglettel a földbe erősített kereszt körül, melynek tetején galamb ül, jobbról balra tekerő kigyó látszik, úgy hogy felső tekeredése a kereszt három küllőjének végpontjain szabályos félkörben gömbölyödik ki. A kereszt alján jobbfelől félhold, melyre a kigyó fullánkját mereszti: a félhold felett levő mezőben egymás alatt M és P betűk (Makó Pecseti). A keresztől balra eső síkban, faágon, lefelé hajló dús farktollakkal, hosszú nyakú, hosszú esőrű madár (daru?) áll, nyakát hátra szegezve. A pecsét peremén, körbe futó szalagon, melynek két vége az 5-ös számhoz hasonlító kunkorodásban végződik, ez a felirat olvasható: MAKO : VARAS : PECZETI.²

A mint a város gyarapodni kezdett s évről-évre népesebb lett, megjelentek követeléseikkel a régi birtokosok is. Igényt támasztott a makóiak ellen Szokoli György, kit Rudolf király

¹ *Gyula*. *Liber Regius* V. 18. Hibás szöveg után, kritikátlanul kiadta Reizner. *Makó tört.* 108. — ² Kiválóan szép lenyomata látható az országos levéltárban *Kam. lev.* egy 1617. július 20-án kiállított levélen. Ez előttem ismert legrégebb nyoma a pecsétnek. A *NRA.* fasc. 974, nro. 57. alatti levélen is látható; ez 1729. decz. 3-án kelt. L. különben Tagányi Károly véleményét is a város ezímeréről *Turul* X. 197. Szerinte a pecséten levő ezímer a Jézus Krisztus megváltását jelképezi.

1601. aug. 24-én új adomány czímén erősített meg a város birtokában, továbbá a pozsonyi kir. kamara és a csanádi püspök, úgy hogy a lakosok helyzete kezdett ugyancsak kétségessé válni. Ennyi követeléssel szemben már ekkor élénk vágy támadt bennök, hogy a kir. kamara vegye őket a maga fenhatósága alá; csak tőle remélhették azt, hogy képes lesz őket megoltalmazni s boldogulásukat elősegíteni. Élénk színekkel festik állapotukat abban a levelökben, melyet 1615. április 12-én «az tekéntetős és becsületős nagyságos pozsonyi kamorás uraknak ő nagyságoknak» küldöttek. E levelet a makói főbiró, Nagy Orbán, a többi esküdtekkal együtt írta alá. Mint a város történetének e korból nem nagy számmal maradt emlékeinek egyike hadd álljon itt egész terjedelmében. Különben is sok érdekes felvilágosítást tartalmaz a város e korbeli helyzetére nézve. Mai helyesírással a levél így hangzik:

«Mű szögény mögnyomorodott makaiak, kicsinytől fogván nagyiglan, alázatos és hűségös szolgálatunkat ajánljuk nagyságtoknak és uraságtoknak. Istentől kívánunk ő fölségétől nagyságtoknak és uraságtoknak hosszú ideiglen való életöt, egészséget és jó szerencsét mögadatni szent fiáért.

Továbbá nagyságotokat és uraságotokat azért kölléték levelünkkel mögtalálnunk, nagyságtok möghocsásson, hogy ennyi ideig esék késödelmünk az följövetelben. Oka az volt, hogy miultátul fogván az Úr Isten ő fölsége Lippát, Jenőt, az több tartományokkal együtt, körösztýén kézben engedte, azutátul fogván az erdélyi fejedelmek ő nagyságuk birodalmuk alá voltunk foglaltatván és oda adakoztunk az mű mentségünk szörént és oda hallgattunk. Azért az nagyságotok levelét el nem süketölvén, mingyárást fölküldöttük ő nagyságának az erdélyi fejedelmnek Erdélyországban. Ő nagysága az erdélyi fejedelm úgy parancsolta az lippai kapitánynak, hogy szabadságot adjon nekünk most az fölmönetelre nagyságotok eleiben, mört ő nagyságának is ott lesznek felös fő emböri, ugymint az kancezllárius ő nagysága több felös fő urakkal és azok előtt lönne az mű dolgunknak mindön véghöz való möneteli, hogy így két felé ne lönne az mű dolgunk. Az Istenért kérjük nagyságotokat és uraságtokat, hogy nagyságotok és uraságotok cselekdödjék körösztýeni móldon az szögény községgel, hogy így kétfelé ne szakaszszon nagyságotok bennünket, mört sömmiképen mög

nem szenvedhetjük, ha nagyságotok kétfelé szakaszt, hanem elköll ismét pusztulnunk, mint annakelőtte hogy hét esztendeig állott pusztán az mű nyomorodott lakóhelyünk. Mégis ugyan az élő Istenért és jó szerencsétökért kérjük nagyságtokat és uraságotokat, cselekdödjék nagyságotok mindön jót velünk, kiért nagyságtoknak mondhasunk életünkben mindön jót.

A esenádi püspök ő nagysága is írt ennekelötte való üdöben rejánk levelet, hogy ő nagyságának adóznánk, mört az esenádi püspök bírta volna Makót. De arra azt írhatjuk bizonyoson, hogy vannak itt közöttünk régi embörök, kik magyarok idejében is itt laktanak és jól érték az esenádi püspökségöt, de soha nem tudják, hogy Makót püspök bírta volna. Vannak hatvan, hetven, nyolczvan esztendős embörök, kiket az dologért mögesküdtöttünk, igaz hitük szörént vallják, hogy Makónak más bizonyos ura volt, nem az püspök ő nagysága. Isten tartsa egészségben nagyságotokat.»¹

Elpusztulván a város levéltára, nem maradt a lakosság kezében semmiféle írás, a melylyel a makóiak egykori hovatarozandóságukat igazolhatták volna. Átmentek tehát néhányan Vásárhelyre, hogy fölkérjék itt a városi tanácsot, adna nekik bizonyítványt arról, hogy ők sohasem tartoztak az erdélyi fejedelemséghez s nem voltak ennek alattvalói. Úgy latszik, ezzel is azt czélozták, hogy mint magszakadás következtében uratlanná vált birtokra a kir. kamara tegye rájuk a kezét. A vásárhelyi tanács kivallatta a legidősebb polgárokat s 1615. június 1-én a királyi kamarához intézett következő levelet állította ki részökre:

Mi mező-vásárhelyi főbiró Szűcs István, mind az én eskött jámbor és tisztességes polgártársaimmal edgyetemben, minden tisztességes szolgálatunkat ajánljuk Nagyságtoknak és Kegyelmeteknek. Az örökké való Isten áldja Nagyságtokat és Kegyelmeteket bódog szerencsás állapattal és kívánatos nagy jó egészséggel.

Nagyságos es minden jó akaró tisztelendő Uraink, akarók Nagyságtoknak és ti Kegyelmeteknek tudására és értésére adnunk ez mi levelönknek rendiben: Jövének mi előnkben az mi tisztelendő és becsöletes szomszéd uraink az jámbor makaiak, kik

¹ *Kamarai levelezések.*

arra intének és kérenek bennünket, hogy valamely személyek és régi öreg emberek volnának váraassunkban olyak, kik Makót ha tudták volna-e mind örökké Erdelyhez szolgálni, avagy oda fel Fölső-Magyarországhoz, azoknak vallásokat igaz hit szerint kivévn, levélben iratnók és váraassunknak pecsétivel megerőséjtenők. Azért mi is megértvén, az kik nyomorult váraassunknak régtől fogva való lakosi és régi dolgoknak tudói, elő szóléjtók és vallásokat igaz hit szerint illetén renddel kivévők.

Bors Albert régi vásárheli öreg ember, 80 esztendő, hiti után ezt vallja: «Soha, úgymond, sem nem tudtam, sem nem hallottam, hogy Makó valaha Erdelyhez szolgált avagy fizetett volna; de ezt bizonyosson így tudtam, hogy mind örökké Felső-Magyarországhoz volt Makó, oda szolgált és fizetett, mind addiglan is, az míglen az Úr Isten Jenőt és Lippát keresztyén kézhez kelvén, osztán nagy kényszerítés alatt azolta fogván úgy szolgáltanak Erdelyhez, de az előtt soha sem.»

Szűcs Gáspár régi vásárheli jámbor öreg és hitős ember, 73 esztendő, hiti után ezt vallja: «Én, úgymond, bizonyosson úgy tudtam és hallottam, hogy Lippának és Jenőnek keresztyén kézhez kelésének előtt Makót mind örökké az felső-magyarországi urak bírták és szolgáltatták».

Tót Orbán régi vásárheli jámbor hitős ember, 61 esztendő, hiti után ezt vallja: «Én, úgymond, Makó mellett, itt Vásárhelyben lettem ez világra, itt nőttem és itt vénhöttem meg, és nagy bizonyosson tudom, hogy Makót az felső-magyarországi urak bírták, mind szintén addiglan is, az míg az Úr Isten Lippát és Jenőt magyar és keresztyén kézhez adta; immár az két végvárak keresztyén kézhez fordulván, azolta fogva szolgáltanak az makaiak Erdelyhez, mert az sok nyomorúság miatt, és ellenségnek regnálása miatt, és ez mellett kényszerítés alatt, hajtattanak arra, hogy Erdelyhez szolgáljanak és fizessenek».

Ezeknek az személyeknek hitők után való vallások lett az mi polgári székönk előtt, kiknek hitők szerint való vallásokat én felől megnevezett Szűcs István főbíró mind az én eskött jámbor bíraimmal és tanácsos polgártársaimmal edgyetemben irattam és váraassunknak élő pecsétivel megerőséjtettém, hogy ez az vallástétől mindenött és mindenkor erősebb legyen. Jelen voltanak penig ezben: Sarko György, Török János, Buza Benedek Kis János, Sarko Mátyás, Moci István, Tót

Pál és Bódog Miklós etc. az kik előtt ez vallástétel lett. Isten velőnk.»¹

De bizony a vásárhelyiek tanuságtételével nem sokat értek el a makóiak.

A kir. kamara, különösen az 1619. márcz. 26-iki nagykarolyi értekezlet után, mely nem tudta dűlőre vinni Makó város hovatartozandóságának ügyét, s azzal, hogy e kérdést függőben hagyta, mintegy belenyugodott abba, hogy az erdélyi fejedelem főhatósága alatt maradjon továbbra is, sem gondjai alá nem vette, sem követeléseivel nem háborgatta a makóiakat jó darabig.

Annál inkább zaklatta őket Szokoli György, ki 1617-ben 68 marhájokat hajttatta el s két emberöket is letartóztatta.

Ez évi szeptember 22-én ilyen levéllel rémítette őket:

«Köszönetem után, atyámfiak makai polgárok. Ezt akarom tudtotokra adnom, az kik az én atyámtól és az én eleimtől maradtatok, hogy ez én levelem látván, ez jövődő husvét napra jöjjön fel bennetek ide Váraddá, az Bojti Benedek uram házához, hogy beszélgethessek veletek. Ez elmúlt esztendőben is küldtem volt reátok, és azt mondtátok, hogy protekcionáltak volna az erdélyi fejedelemtől ő nagyságától; azért ő nagyságát is megtaláltam immár az ti állapototok felől. Ő nagysága mint igazságszerető fejedelem, senki jószágát el nem veszi, igazságát meglátván, hanem ő nagysága mindennek békességesen bírni hagyja. Azért jó atyámfiak, siketségre ez én írásomat ne vegyétek, hanem ez jövődő husvét napjára ide Váraddá, az megnevezett napra feljőjjetek, mert ha fel nem jöttök, bizonyosak legyetek benne, hogy reátok küldök, oly formán pedig, hogy bizony még az gyermeketek is megemlegeti; én azután oka ne legyek se Isten előtt, se pedig ez világi emberek előtt. De ha feljöttök, mint örökös uratok, úgy végzek veletek, az ki ti nektek is károtoakra nem leszen. Az erdélyi fejedelemtől ő nagyságától én nekem ti felőletek jó válaszom vagyon. Isten tareson meg benneteket. Az ti örökös uratok Szokoli György».²

Mit volt mit tenni, a szegény makóiak bizony csak pénzzel és ajándékokkal tudták a fenyegetések beváltását elhárítani.

¹ *NRA.* fasc. 938. nro. 26. E Hód-Mező-Vásárhely története szempontjából is jelentős okirat orthographiáját a mai helyesíráshoz alkalmaztattam. — ² *Uo.* fasc. 224. nro. 10.

A csanádi püspököt, ki szintén nem szűnt meg a maga jogát hangoztatni, az erdélyi fejedelmek elutasították követelésével.

Végre is I. Rákóczi György idejében Makó egészen az erdélyi fejedelemség, illetőleg a Rákóczi-ház hatalmába került s ott is maradt egész 1675-ig.

Azonban fordítsuk tekintetünket a város egyházi élete felé. Az 1596. évi tatárpusztítás nemcsak Makó városát sújtotta, hanem az egész Körös-Maros közét. Elpusztult Békés városa is, s valószínűleg többé-kevésbé tönkrementek a többi tractusbeli községek is. Évek munkájába került, míg az egyes ekklesiák újra életjelt adhattak magukról.

Megszűnt maga az esperesség is. Valamelyik zsinat azután — nem tudjuk, melyik — a makói tractusbeli egyházakat ideiglenesen a nagykünsági vagy túri tractusba olvasztotta be s az ekként megnagyobbított új tractus neve ezentúl *alföldi esperesség* lett. Így szerepel az egyháztörténetben ez az elnevezés egészen 1635-ig.

1635. június 17-én Váradon tartották a reformátusok közszinátukat. Ezen a közszinaton az alföldi egyházak régi állapota visszaállíttatott; vagyis a makói és túri tractust újra ketté választották. Makói esperesül megválasztották Ráczevi Máté makói lelkészt, túri esperes pedig Szilágyi Mihály lett. Mind a két esperesnek, beiktatása alkalmával, kötelességévé tette a közszinat, hogy egyházlátogatásairól évenként jelentést tegyenek a superintendensnek, ki az egyházi fegyelmet gyakorolja, nem zárván ki az espereseket és azon egyházak többi lelkészeit.¹

Ráczevi Máté mindjárt ott a zsinat színe előtt letette az esperesi esküt, mely szóról-szóra így hangzott: «Az igaz Isten, ki Atya, Fiú és Szentlélek, teljes Szent Háromság, egy bizony örök Isten, engemet úgy segéljen az én igaz hitemben, hogy a Seniorságnak tisztiben híven és igazán eljárók minden tehet-

¹ *Egyházak. jegyzék.* 72. l.: In hac generali ecclesiarum Alfeldiensium status pristinus in districtu revocatur; nempe duo seniores eliguntur et inaugurantur. Unus Matheus Raczeui in districtum Makoiensem, alter Michael Szilagj in districtum Thuriensem, quibus injungitur, ut annuatim visitationes ad Superintendentem deferantur et censura morum fiat per Superintendentem, non exclusis senioribus et aliis collegis earundem ecclesiarum.

ségem szerint; minden kedvezés, barátság és irigység nélkül mindeneknek igaz törvényt szolgáltatok; vigyázásom alatt lévő Ecclesiákat, Isten törvénye és az Ecclesia Articulusi szerint igazgatom; Superintendensemnek engedelmes lések és a Generális Ecclesiával minden Istenes dolgokban és a bevett Rítusokban egyetértek s scissiót nem csinálok, Isten engemet úgy segítjen!»¹

Ráczevi mindössze három évig viselte ezúttal az esperesi hivatalt; úgy látszik, 1638-ban valami ok miatt lemondott. Lehet, hogy egyházának gondjai foglalták el minden idejét, bár ennek teendőiben 1633. február 3-ika óta *Köröllei István* lelkésztársa osztozott, ki a tasnádi közzsinton ordináltatott Makóra. Nemcsak az egyház gyarapodására és virágzására mutat, hogy Makónak egyszerre két papja volt, hanem egyszersmind a város gyors emelkedését is bizonyítja.

Ráczevi utódja az esperességben 1638. június 6-án, a nagybányai zsinaton, a békési pap lett. Az egyházmegyét rendszeren arról a papságról nevezték el a kortársak, a hol akkor az esperes lelkészkedett. Így bár Nagymihályi Lukács békési pap a *makói* egyházmegye esperesül erősített meg, az esperesség az ő idejében többnyire békésinek neveztetett. 1646-ban pedig a mező-vásárhelyi pap, Losonczi István választatott meg esperessé; róla az esperességet azután csongrádinak vagy vásárhelyinek nevezgették.

1657-ben újra Ráczevi Máté lett esperes; ekkor már igen öreg ember lehetett s a márczius 11-én Bátorban tartott közzsinton sem vehetett személyesen részt, hanem csak követő által. Nevezetes, s a református egyháztörténetben nagyjelentőségű mozzanat, hogy ezen a zsinaton az egyház emberein kívül már világi elemek is résztvettek a tanácskozásokban.²

Még ugyanez év tavaszán meghalt Ráczevi s utódjául már az ez évi június 17-én Nagy-Bányán tartott zsinat *Békési Mártont* ordinálta. Ráczevi utódja jeles képzettségű ifjú volt s nem régiben tért haza Franekerából, hova 1654. május 1-én iratkozott be.³ Békési idősb lelkésztársa, Kerelői István 1659.

¹ *Egyházak. jegyzők.* XIX. 1. — ² *Uo.* 94. A jelen volt esperesek névszerint való felsorolása után ez a megjegyzés olvasható: Et plures ex praeicipuis viris ordinis ecclesiastici et politici. — ³ *Tört. Tár* 1886. 792.

június 25-én körös-marosközi esperesül erősített meg az e napon tartott kállói zsinaton.¹ Kerelői vagy Köröllei 1665. végén, vagy 1666. elején halt meg.

Utódja a makói papságban 1666. július 4-én *Tyukodi Márton* lett, kit a szatmár-németi közzsinat avatott fel.² Békési Mártonnal együtt lelkészkedett, ennek 1675. körül bekövetkezett haláláig. De egyikük sem volt esperes; az esperesi tisztet 1667-től kezdve a vásárhelyi lelkészek viselték. Békési helyére a makóiak *Bökényi Jánost* hitták meg, kit 1675. június 23-án a csatári közzsinat avatott fel.³ Alatta (1712-től fogva) újra esperesi székhely lett Makó. Úgy látszik, Tyukodi és Bökényi lelkészkedtek azután együtt a városnak 1686-ban bekövetkezett elpusztulásáig.

A református egyházközség e nagy föllendülése mellett természetesen nem igen lehetett szó arról, hogy a katolikusok, bár elég számosan lehettek Makón ezek is, nagyobb-részt bevándorlottak, egyházzá tömörülhessenek. A csanádi püspök távol lakott, nem igen törődhetett velük. Bizonyos, hogy 1650-ben még nem volt Makón plébánia.⁴ A makói katolikusok közt, mint tudjuk, a lelki szolgálatot az ide ellátogató szegedi ferenczrendiek teljesítették. De a mint gróf Pálffy Tamás lett a püspök, egyszerre nagyot fordult a dolog. A vasakarató püspök addig nem nyugodott, míg Makón plébánia nem létesült. Úgy látszik, hogy Nagy-Szombathból rendelt Makóra plébánost, mert 1656. szeptember 2-án már utasítja őt, hogy az újonnan választott szegedi guardiánnal jó szomszédságban maradjon.⁵ Mindazáltal e plébánia bajosan volt hosszúéletű; a következő század elején újra föl kellett azt támasztani.

E közben az erdélyi fejedelemség mindinkább tért vesztett a Tiszán túl. 1658-ban elvesztette Boros-Jenőt, két évre rá Váradot s azután egymásután a többi biharvármegyei kisebb várakat, a honnan eddig a Tiszáig terjedő vidéket birtokolta; úgy hogy a magyar király fenhatósága ismét kezdett kiterjedni Csanád vármegyére is. Természetesen az erdélyiek ebbe nem egykönnyen nyugodtak bele; tovább is adóztatni szerették volna az itteni lakosságot. 1662-ben a «Huszt tartomány

¹ Tóth S., *Adalékok* 42. — ² *Egyházak. jegyzők.* 111. — ³ *Uo.* 123. —

⁴ *Acta Bosnae* 470. — ⁵ *Csanád-egyh. Adattár* I. 82.

lakozó urak és nemesek, Kendi Gábor és az többi» kemény fenyegetések kíséretében parancsoltak rá többek közt a vásárhelyiekre, földelákiakra és makóiakra, hogy küldjék föl nekik a kívánt portékákat, mert különben elmetélik orrukat, fülüket. A makóiaktól nem kevesebbet követeltek, mint egy szép paplant, egy vég patyolatot úrasszonynak valót, egy szép ruhabelést, egy selyem cövet hamuszínűt, egy vörös fejtőt, két vég bulia vásznat, egy foszlánt és két bokor eszmát kapezástul.¹

1662. október 2-án más kellemetlen meglepetés is érte Makó város polgárait. Mint már fentebb előadtuk, ők a Rákóczi család jobbágyainak tartották magukat, s e napon egyszerre új földesurat kaptak; gróf Balassa Imrét iktatta be a garanszent-benedeki convent városuk birtokába.² Az iktatásnak ellenmondott ugyan Rákóczi Ferencz, és Vesselényi Ferencz nádor, ki Balassának az adománylevelet kiállítá, 1666-ban a felmutatott okiratok alapján megsemmisítette az adományt,³ de azért Balassa nem hagyta annyiba a dolgot. Erőszakoskodni kezdett a lakosokon s rá akarta szorítani őket adófizetésre. Erre azután a kir. kamara figyelme is Makóra fordult; a Balassa jogát természetesen ez sem ismerte el, kívált, hogy a nádor hatályon kívül helyezte a számára adott donatiót. De most már élénken érdekelt a kamarát az a kérdés is, milyen joron bírják e várost a Rákócziak? Csakhamar kitűnt, hogy Rákóczi Ferencz a maga jogai igazolására nem tud felmutatni sem adománylevelet, sem iktatóparancsot. Midőn azután meggyőződött a pozsonyi kamara arról, hogy a Rákócziak egyszerűen csak foglalás révén jutottak a város birtokába s oklevelekkel nem tudják jogaikat bizonyítani, a bécsi udvari kamara által eltiltatta Rákóczi Ferenczet a további birtoklástól s Makót a királyi kincstár tulajdonának jelentette ki.⁴

A birtokbavétel után, 1675. év elején, ráparancsolt a makóiakra, hogy két okosabb emberöket küldjék fel hozzá Pozsonyba, a kikkel az évi adófizetés dolgát megállapíthassa. A makóiak Nagy Jánost és Török Istvánt küldték fel, s ezekkel a kamara a következő szerződésre lépett:

«Mi császár és koronás király urunk ö fölsége nemes

¹ *Csanádm. Rég. és Tört. Társ. Évk.* 1890—91. II. 89. — ² *Garanszent-benedeki convent II.* fasc. 62. nro. 34. — ³ *N.R.A.* fasc. 1008. nro. 21. —

⁴ *Uo.* fasc. 992. nro. 32.

magyar kamorája praefectussa és tanácsi, adgyuk emlékezetül mindeneknek, a kiknek illik, hogy Csanád vármegyében lévő ő fölsége Makó névű mezővárosabéli bírák, esküttek és több lakos jobbágy, parancsolatunkra fölküldvén magok közül Nagy János és Török István névű szomszéd atyjokfiait, jóllehet ekkoráig némely illegitimus possessorok kapdosván rajtok s egyfelé is, s másfelé is adózásra törvénytelenül erőltetvén őket, ezelőtt nagyobb adót fizettenek; mindazáltal alázatos könyörgésekre a mult esztendőkhben mind fejedelem Rákóczi Ferencz uram, mind pedig gróf Balassi Imre azon városhoz helytelen praetensiójukból megdulatásokat és nagy megkárosításokat, s a miatt és más énségek miatt való megszegényedéseket tekintvén, szállottunk ilyen végezésre vélek: Hogy mostantúl fogvást ez után, míglen a mostani fogyatkozott állapotból felvehetik magokat, esztendőnként csak száz tallért azaz itt való pozsonyi summára százötven foréntot, mely téssen oda való summára száznyleczvan foréntokat, jó folyó s ez országban elkelő pénzül tartozzanak mindenkor felét szent Iván napra, a másik felét pedig karácson napra ezen nemes kamora perceptorátussában ő fölsége több jövedelmi közzé fogyatkozás nélkül felszolgáltatni. Mely adójokat megadván említett makóiak, ezen nemes kamora is az ő fölsége király hatalmából minden oltalommal és gondviseléssel lészen hozzájuk. Melynek nagyobb bizonyosságára és erősségére adtuk nekik ez pecsétés levelünket az megnevezett nemes kamora tovább való tetszéség és rendeléség. Költ Poson városában die 20. Martii 1675.»¹

Ezzel tehát a makóiak a királyi kamara jobbágysai lettek, mely azt tehette velök, a mit jónak látott, annak adományozhatta őket, a kinek akarta. De legalább ideig-óráig nem egyes földesúr birtokát képezték, hanem egy testületét, mely földesúri jogai fejében megelégedett azzal, ha az évi adót pontosan beszolgáltaták.

¹ NKA. fasc. 954. nro. 63. két példányban is. E szerződést egy bécsi udv. kamarai másolat után közzétette már Szentkláray, *Csanádm. Rég. és Tört. Társ. Évk.* II. 20. s utána lenyomatta Reizner, *Makó tört.* 110.; de mint-hogy ezek a közlések nem elég hívek, pl. mindjárt a dátum 1673-ra tétele s az adó első felének sz. *István* napon való beszolgáltatása hibásak, jónak láttam itt e nagyfontosságú okiratot én is közzétenni; bár meg kell jegyez-nem, hogy az általam forrásul használt példányok is csak pusztá másolatok.

A kamara az előbb közlött szerződés végén megígérte, hogy a makóiakat oltalmazni fogja s rájuk gondot viselni kötelességének ismeri. De ennek a biztosításnak a török világban nagyon kétes értéke volt. Beh bizonyult az néhány év múlva, a mikor az erőszakos gróf Balassa Imre, ki állandóan fentartotta jogát hozzájuk, rájuk küldte katonáit. Balassa a makóiakon 200 firt évi adót és 40 szál darutollat követelt; volt idő, mikor a szegény nép ezt is megadta, csak hogy békességben maradhasson. De a mikor a kamara lett a földesúr, természetesen a makóiak megtagadták ezt az adót, s ekkor egymásután küldözgette rájuk Balassa fölbérelt katonáit, kik többízben összesen mintegy ezer tallért vettek meg rajtuk. «Ezer tallérral tíz esztendeig beérték volna» — úgymond egyik mosakodó levelében a büszke kurucz főúr.¹

Így hát gróf Balassa Imrével szemben nem igen tudta a kir. kamara Makó lakosait megoltalmazni. Azonban a csanádi püspök újra fölmerült követelésével már inkább elbánhatott. Balogh Miklós püspök ugyanis 1682-ben rá írt a makóiakra, hogy ezentúl fizessék neki az évi adót és a köteles jövedelmeket, mert különben erőszakhoz lesz kénytelen nyúlni. A lakosok a kamarához fordultak, mely a makói királyi szabados polgárok alázatos könyörgésére sietett 1682. ápril 9-én a püspököt felvilágosítani, hogy e város sohasem volt a püspökség birtoka, minélfogva inti a püspököt, hogy a makóiakat, kik királyi szabadosok és alattvalók, személyökben, marhájokban és javaikban semmiféle úton-módon ne zavarja és ne károsítsa.² Még egy ideig váltottak a kamara és a püspök leveleket Makó birtoka tárgyában, de mikor a püspök belátta, hogy semmire sem mehet, felhagyott követelésével.³

Szeged visszavétele után, 1686. őszén Makó városát újra borzasztó szerencsétlenség érte. Galga khán tatárjai, mint már az előbbi fejezetben elmondtuk, előzőnlőtték az alföldet s mint éhes vadállatok csaptak le az egyes helységekre, melyeknek lakosait rabszolgául összefogdosták, házaikat fölperzselték s minden javaikat elrabolták. Az iszonyú pusztulást Makó városa megint nem kerülhette el; a nagyszámú tatár sereg megrohanta

---

¹ *Naplókönyve* 74. — ² *Esztergomi főkápt. ltára.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 23. — ³ *Uo.* nro. 22.

a védtelen lakosságot, felgyújtotta a várost, s azokat, a kik el nem menekülhettek, leölte vagy rabságra hurezolta. Híveivel együtt menekült Bökényi János lelkipásztor is; elvesztve mindenét, feleségével, fiaival és leányaival hazátlan bujdosóvá lett.¹ A makóiak egytől-egyig elszéledtek; egy részük a közeli környéken, azután távolabb is Debreczenben, Szent-Mihályon, más részük Tolcsván vonta meg magát.² A város egészen pusztává vált; bizonyítja ezt Eszterházi Pál nádor 1697. nov. 9-én kelt adománylevele is, melylyel többek közt a gazdátlan Makó *pusztát* Hunyadi Andrásnak s Lászlónak és Péli Nagy Andrásnak adományozta.³ Az elpusztult város lelkésze, Bökényi János is Debreczenbe ment; majd lelkészi állást kapott az ugocsa-vármegyei Forgolányban s ott maradt egészen 1701-ig, mikor újra visszatérő hívei meghívták őt a maguk körébe.

A borzasztó katastrophá nem bírta megtörni a város szívós lakosságát. Évek teltek ugyan bele, de lassan mégis kezdett visszaköltözködni. Számukat szaporította Szent-Lőrincz városának ugyanakkor tönkrement lakossága, mely nem érzett többé kedvet arra, hogy elhamvadt fészket újra fölépítse. Beleolvadt Makó városába s törzsökét képezte itt a katolikus lakosságnak.

A török már mindenünnen ki volt űzve Makó vidékéről s Szegeden külön kamarai praefecturát állított fel a bécsi kormány a maros- és tiszamelléki kamarai birtokok igazgatására. A sebeiből lassanként gyógyuló Makót is ennek igazgatása alá helyezte. Maguk a makóiak, mikor már annyian összegyűlekeztek, hogy a községi életet újra megkezdhatték, fölmentek 1699. tavaszán Pozsonyba s kérték a kamarát, hogy vegye őket pártfogása alá, mert csak ekként remélhetik városuk föléledését. A kamara méltányolta a lakosság kérelmét; május 7-én elrendelte tehát, hogy Makó városában mindazok, összesen és egyenként, a kik állandó lakásra le akarnak telepedni, vagy házakat ohajtanak építeni, a letelepedés napjától számítandó négy éven át mindenféle közmunkáktól és adóktól, valamint minden rendes és rendkívüli illetékektől fölmentetnek, olyan föltétellel, hogy az említett kincstári alattvalók, ha a négy évi idő letelik, tartozzanak meghatalmazottakat küldeni a kamará-

---

¹ *A makói ev. ref. egyház ltára.* — ² *Makó város ltára.* — ³ *Liber don. palat.* VIII. 218.

hoz, kikkel a kir. kincstárnak fizetendő évi adóra és a többi járulékokra nézve külön megállapodás jöhessen létre.¹

Alig hogy a szegény lakosok hozzá kezdtek viskóik fölépítéséhez, újabb zaklatásokkal keserítették őket. Ugyanis a szegedi, aradi és gyulai várparancsnokok, azután Schlick tábornok is, valamint a királyi biztosok és a budai kamarai igazgatóság tisztjei szállásadásra, fuvarra, ingyenmunkára és robotra kényszerítették a szegény embereket. Keserves panaszt nyújtottak be tehát a pozsonyi kamarához s oltalomért esedeztek. A pozsonyi kamara 1699. október 30-án levelöket a bécsi udvari kamarához terjesztette föl, közbenjárásra kérvén ezt, hatna oda a főhaditanácsnál, hogy a parancsnokokat és tisztviselőket tiltsa el Makó lakosainak háborgatásától. Egyszersmind parancsolja meg a budai igazgatóság tisztjeinek, hogy a lakosok erdeit és szántóföldjeit a magokéi gyanánt használni, a népet tetszésök szerint adóztatni s ekként a magyar kir. kamarát az említett város régi és szakadatlan uradalmában bármi módon háborgatni s károsítani szűnjenek meg s jövődre se merészeljék.²

A bécsi udvari kamara közbelépésének lett is azután eredménye. A sokfélekép sujtott lakosság kezdett újra szabadabban lélekezni. A reformátusok már arra is gondolhattak, hogy templomukat fölépítsék. Igaz, hogy erre nem rendelkeztek pénzalappal; de ott volt közöttük Bökényi János, tevékeny papjok, ki egész buzgalommal látott hozzá, hogy Makón az Isten hajléka mielőbb fölépüljön. Leveleket írt a tehetős s szerencsésebb viszonyok közt élő alföldi társegyházakhoz s kérte őket, hogy templomukban rendezzenek gyűjtést a makói templom és harang költségeire. Egy ilyen levelet Nagy-Kőrös városához is intézett; ez a következőképen hangzott:

«Az Istentől kegyelmes békességet kívánunk a mi urunk Jézus Krisztus nevében terjedni kegyelmeteken, minden kedveseivel és szent Ecclesiájával együtt, Ámen.

Tőlünk és minden jó emberektől nagyra becsülendő tiszteletes becsületes uraink. Tetszett a mi urunk Jézus Krisztusnak,

¹ NRA. fasc. 371. nro. 1. Reizner, *Makó* 111. — ² Uo. fasc. 954. nro. 64. A pozsonyi kamara e fölterjesztése a bécsi magyar udvari kancellária útján ment föl; ennek 1700. február 26-án kelt kísérlőlevelét közli Szentkláray, *Száz év* 111.

hogy a kik magasságos Isten fiai volnának, azokat az atya Istennek kegyelmes cselekedetire megtanítaná, hogy mikor, a hol, a kikhez kívántatnék, azokat akkor a magasságos Isten fiai kielégítenék az Isten tetszéséből az irgalmasság tétellel, mondván Luk. 6. 36.: *Legyetek irgalmasok mint a ti atyátok is irgalmas.* A honnan ismerhető czímereket az Isten fiai megmutatják, hogy ők az Istennek választotti, mert mennyei szent atyjokat követik. Tudván azért mi is azt, hogy kegyelmek is azok közül való szent és örök életre elválasztott czímerének kimutató irgalmas könyörülő szánakozó kegyes atyjok, kényszerítették azért az kegyelmek irgalmasság tételéhez folyamodni, mivel a mi másokon könyörülő jó atyáink a sok siralmak között kimultak, mi pedig a sok siralmas bujdosások között nevedekett fiak, kik már a siralmas bujdosásból haza szabadultunk, jó Istenünk tiszteletére rendeltetett templom és harang nélkül vagyunk, mely ujonnan való építésére, megszerzésére magunktól igen erőtleneek vagyunk (nem bírván egy darab kővel avagy egy oszlopnak való fával), a sok pogányoknak sokszori megdulása, prédálása és a sok siralmas bujdosás miatt annyira jutottunk, mely miatt szomorú a mi lelkünk. Minek-okaért alázatosan, de jó Istenünk kedvéért kérjük kegyelmeiteket, hogy minket az Isten házába publicáltatni cselekedje; melyet kegyelmek cselekedjék Istenünktől kölcsönöző jutalom várásért, Prov. 19. 17.: *Kölcsön ad az úrnak, a ki kegyelmesen ad a szegénynek és az ő jótéteményét megfizeti neki.* Ez az 22. versben is: *A mit leginkább kell embernek kívánni, irgalmasság az.*

Istené és kegyelmeké az úr szerelmében Bökényi János makai lelkipásztor. A makai reformata szent Ecclesia birái, lakosi: főbíró Thot András, Losa András, Fekete Mihály, Kovács András, Jó István, Kis Mihály, Kaszap Péter és az egész szent gyülekezet Istentől minden jókat kívánnak terjedni kegyelmekre, Ámen.»¹

E körlevélnek meglelt az az eredménye, hogy a begyűlt pénzből és a hívek adományaiból hozzáfoghattak a templom fölépítéséhez. Igaz, hogy az Istennek e hajléka a lehető leg-egyszerűbb alkotmány vala; sövényfonásos, sárral betapasztott

¹ *Sárospataki Füzetek* 1864. 820. Nagy-Kőrös tanácsa, az iraton olvasható megjegyzés szerint, 20 tallért vagyis 30 rénes frtot adott.

igénytelen épület; de a mikor készen lett, a hálás lakosság ajkain újra megzendült, s talán bensőbben, mint valaha, a zsoltár: «Te benned bízunk eleitől fogva!»

Ugyanez időtájban épült fel a római katolikus templom is. A plébániát bizonyára Dolny István püspök állította fel s ő nevezte ki a plébánost is. Első plébánosul 1715-ben *Pesti Istvánt* említik;¹ ennek utódja volt *Báky Ferdinánd*, ki 1722. november 5-én azzal a kéressel járult a temesvári polgári igazgatóság elé, hogy évenként 50 forint kegydíjjal segélyezze őt.² Ebből kitetszik, hogy a plébánia, melyet a püspök buzgalma és a hívek áldozatkészsége hozott létre, meglehetősen szerény kezdettel indult meg, s eleinte éppen nem tartozott az egyházmegye nagyobb plébániái közé. Különben a római katolikus hívek ez időbeli temploma is csak olyan egyszerű, ideiglenes épület volt, mint a reformátusoké;³ a későbbi díszes templomot 1772-ben Wagreini gróf Engl Antal csanádi püspök építtette föl. Az egyház kegyura a püspök volt és az ma is.

A gondviselés, mely annyi kínos mepróbáltatáson keresztül vezette e népet, mintha letette volna a sujtoló fegyvert...

Hajh, de a szenvedéseknek nem akart vége szakadni. A szegedi kamarai hivatal valami ok miatt — talán, hogy a templomot engedély nélkül föl merték építeni — bele kötött a reformátusokba; elfogatta papjukat, Bökényit s elzáratta. Híveinek nagy munkájába került, míg fogságából kiszabadíthatták.⁴ Következett a nemzeti jogokért vívott Rákóczi-forradalom, mely szintén nagy áldozatokat követelt népüktől s a város lassú fejlődését egy időre újra megakasztotta.

A mozgalmas években egyszer a kurucz, másszor a labancz hadak szállották meg a várost, melynek lakosait élelmezési, szállásolási és másnemű terhekkal sujtották. A makóiak tüzzel-lélekkel csatlakoztak a mozgalomhoz; de városukra e terhek elviselhetetlenül nehezedtek. Fölkeresték tehát 1704-ben Rákóczi Ferencz fejedelmet s esedeztek nála, hogy a visszaélések ellen biztosítsa őket. A fejedelem szeptember 6-án a következő oltalomlevelet állította ki részökre:

«Makai lakos híveink alázatos instantiájokból értettük,

¹ Reizner 33. — ² Délm. Tört. és Rég. Ért. 1882. 33. — ³ Reizner i. h. —

⁴ Makói ev. ref. egyház. II.

hogy hadaink közül sokan akármely tisztünk passusával, sőt némelyek a nélkül is, az említett helységben étel, ital s egyébféle gazdálkodást rendetlenül kívánnak, sőt egyébiránt is húzni-vonni, a lakosokat nyomorgatni és egyéb mindenféle alkalmatlanságokat elkövetni szabadosan merészlettek, mostan is merészlenek. Minthogy pedig hűségünk alatt lévő helyeknek s azoknak lakosinak nem megkárosíttatásokra vagy elpusztításokra és akármiképpen való megnyomoríttatásokra, sőt inkább azoknak megmaradásokra, a nagy és elviselhetetlen iga alól való felszabadulásokra istenes elszánt igyekezetünk és elkezdett s naponként boldoguló hadakozásunk és hadainknak a haza szolgálatában, föl s alá való jövésük s menésük egyenesen czélozna. Ez okáért fel említett lovas és gyalog hadi tiszteinknek s alattuk lévőeknek, úgy más híveinknek is közönségesen és személy szerint serio és keményen parancsoljuk, megírt helységben magunk, úgy generális úri híveink passusa nélkül bemenni, étel s ital s egyébféle, de kiváltképpen borbéli gazdálkodást kívánni, hanem ha passusunkban arról expresse mentio léssen, meg ne merészeljék. Különben ha kik parancsolatink ellen akár seregestül, akár magánosan cselekedni merészlenek, adunk hatalmat az említett lakosoknak, hogy az olyanokat megfoghassák és megfogván érdemek szerint való büntetéseknek elvételére táborunkban hozzák vagy generális úri híveinkhez hozzassák».¹

Ekként a fölkelő hadak ellenében a fejedelem pártfogása eléggé megvédte volna őket. De az ellenséges rácz határőrség annál többször nyugtalanította a lakosságot.

Gróf Károlyi Sándor a Makó alatt táborozó német csapatokat egyízben akként akarta elvonulásra bírni, hogy Makó város lakosságát a Maroson túl fekvő területre telepítette át, minden jószágot és élelmet áthordatott s ezáltal a németek élelmezését lehetetlenné tévén, ezek Makó alól csakugyan elvonultak.²

A neoacquistica commissio 1702. aug. 8-án Makó város tizedét is a csanádi püspöknek ítélte oda. Azonban a tized bérletét a kincstár magának tartotta fenn. Így történt, hogy Makó városa ettől fogva a ráeső tizedet a szegedi kamarai proviso-

¹ *Makó város levéltára.* — ² Reizner 34.

ratumhoz tartozott évenként beszolgáltatni. A tizedfizetés első nyomára 1707. decz. 31-én akadunk, a mikor 106¹/₂ köből búzát, 12³/₄ köből árpát és 29 akó bort szállítottak be a makóiak a lefolyt évi portio fejében.¹ 1711. május 8-án tizedük 109 köből búzát, 48 köből árpát s méhtized fejében 17 frtot tett.²

Ettől kezdve különben a szegedi kamarai hivatal is inkább kezdett törődni a várossal. Comet József praefectus 1711. szept. 30-án jelentette a kamarának, hogy Makó mezővárosától, melyet katolikus és kálvinista magyarok lagnak, kik közül a katolikusok a szomszédos Szent-Lőrincz püspöki faluból valók, a kamara eddig némi robotot és csekély évi adót haszonélvezett. A lakosok kevéssel a forradalom (rebellion) előtt települtek le, alig vannak még a gazdasághoz berendezkedve; a forradalom alatt úgy a ráczoktól, mint a kuruczoktól, valamint az átvonuló német hadaktól és újonczoktól nagyon sokat szenvedtek és károsodtak. Jelenleg, miután a tized a csanádi püspöknek engedtetett át, s tőlük robot fejében napjára három ember vagy ezek helyett 12 kr. követeltetik, s még ezt sem tudják sem robotban, sem készpénzben leróni, a kamarának nem sok haszna van belőlük. Ajánlja azután, hogy a városban levő s romokban heverő kincstári ház, melyben 1705.- és 1706-ban a beteg katonák voltak elhelyezve s később kincstári kocsmává alakíttatott át, állíttassék helyre s rendeztessék be vendéglőnek, a hol az ide-oda utazó katonatisztek és idegenek megszállhassanak. A telek, a rajta levő épülettel együtt, nem ér többet 4—500 frtnál.³

Mint ebből is látszik, a csanádi püspök, gróf Nádasdy László kieszközölte, hogy az udvar ideiglenesen, jobban mondva élet-hossziglan (ad dies vitae), oda adományozta neki Makó város tizedét, valamint a határával szomszédos pusztákat, t. i. Lelét, Tömpöst, Szent-Lőrinczet, Dált, Rákost, Kopáncsot, Csókást és Igást, melyekért a város évenként haszonbért volt köteles fizetni.⁴ Ennélfogva 1712. április 13-án Makó város esküdt birájával, Szűcs Andrással és a többi esküdtekkal, a város nevében, olyan szerződésre lépett a püspök, hogy a makóiak évenként 600 rénes forintot, 20 köből árpát vagy zabot és egy hajó szénát fizetnek árenda fejében azért, hogy a körül való pusztákat

¹ *Makó város ltára.* — ² *Csanádi püsp. lt. B. 17.* — ³ *NRA. fasc. 972. nro. 80.* — ⁴ *Csanádi püsp. lt. C. 9.*

békességben bírassák. Ha pedig valami országhbeli háború vagy ellenség törne be s «maguk is futamosak lennének az lakóhelyökről», a püspök tőlük semmit se követelhessen. Ezt a szerződést azután kölcsönösen kiterjesztették az 1713. évre is.¹

A királyi kamara a makóiakat mindig «királyi szabadosoknak» (libertini regii) nevezte s nem szünt meg őket ezentúl sem pártfogásában részesíteni. Így nevezetesen 1713. márcz. 6-án a budai kamarai igazgatóság, midőn Makó lakosai panaszt emeltek előtte, hogy némely törvénytelen és erőszakos követelők, valamint az ide-oda vonuló német és magyar katonaság zaklatásainak vannak kitéve, rendeletet adott ki, melylyel meghagyta a tábornokoknak, őrségparancsnokoknak és vármegyei hatóságoknak, hogy ő szent királyi felsége említett alattvalóit sem házaikban vagy lakóhelyeikben, sem kívül vagy utazásaik alkalmával, személyökben, barmaikban vagy javaikban, semmiféle keresett ürügy és szín alatt háborgatni, adóztatni vagy károsítani ne merészeljék, sőt inkább az erőszakos kártevőket üldözni és letartóztatni ne terheltessenek, ezt követelvén az ő felsége iránt tartozó szolgálat tekintete is.²

A város lakossága ez időtől fogva mindinkább gyarapodott számra és jólétre nézve. Úgy hogy a kamara elérkezettnek látta az időt, hogy Makó városával a szerződési viszonyt újra szabályozza. Az 1716. december 29-én kötött szerződés szerint az évi adóösszeget 200 frtban állapította meg.³

A csanádi püspök is mindig élénkebben sürgette az udvart, hogy Makó és a hozzátartozó puszták, melyek ideiglenesen már a kezén voltak, végleg neki adományoztassanak. De a makóiak, kik a kamara iránt teljesített kötelezettségekön kívül, teljesen függetleneknek érezték magokat, mindent elkövettek, hogy jobbágyi állapotba süllyedésüket megakadályozzák. Kijelentették a pozsonyi kamarának, hogy szívesen fizetnek 200 frtnál nagyobb adót is, csak ne juttassa őket földesúri hatalom alá. A pozsonyi kamara méltányolta aggodalmukat s a bécsi kamarai consistoriumhoz tett fölterjesztésében a királyi kincstár és jövedelmek érdekében ajánlotta, hogy a csanádi püspök törekvését, ki az udvarnál minden eszközt felhasznál a város megszerzésére,

¹ *Makó város II.* — ² *N.R.A.* fasc. 371. nro. 2. — ³ *U.o.* fasc. 954. nro. 67.

minden áron hiúsítsa meg s ne tűrje, hogy az említett királyi szabadosok holtkézre jussanak.¹

A kir. kamara, hogy a kiváltságos város viszonyairól tiszta képe legyen, egyúttal rendeletet bocsátott ki a szolnoki kamarai provisoriumhoz, hogy írassa össze Makó lakosait. Ez az érdekes és tanulságos összeírás, melynek eredeti példánya fennmaradt napjainkig, tüzetesen megvilágítja a lakosság vagyoni viszonyait s egyszersmind mutatja, hová való gazdákból alakult meg a mult század elején a városi polgárság.

Az összeírást 1717. február 5. napján Metekovicz János György szolnoki helyettes provisor hajtotta végre. Munkálatának befejezésekké Makó város helyzetének és viszonyainak általános jellemzését adja. Ez a rész nagyjában ezeket tartalmazza: Makó város Csanád vármegye keleti részén fekszik, a hajózható Maros folyó mellett, nyolcz mérföldnyire Temesvártól. A folyón, melyen ezelőtt két vízi malom volt, a város halászatot űz; most csak egy vízi malma s két szárazmalma van a városnak. A Maroson túl levő erdő egykor a török hódoltság területén feküdt, most Temesvárhoz tartozik; ebben a faizási jogot a makóiak 50 r. frtért haszonbérlik. A város határa kelet felé kicsiny, jobbra-balra mintegy ágyúlővésnyire fekszenek a szőlők, melyekben szépen termő gyümölcsfák díszlenek. A nyugati oldalon jobbra is, balra is szántóföldek és legelők terülnek el mintegy két ágyúlőésre. A maguk határa nem elegendő táplálásukra, minélfogva e körülfekvő következő pusztákat: Dált, Szent-Lőrinczet, Mező-Kópáncsot, Csókást, Batidát, Tömpöst és Földéákat, (mely utóbbiról öreg emberek állítják, hogy régen kincstári község volt) gróf Nádasdy jelenlegi csanádi püspök 600 r. forintért adta bérbe a lakosoknak. Minthogy azonban úgy az elmúlt, mint a jelen évben a katonai fuvarozások, élelmezés és más szolgálatok rendkívüli mértékben és türehtetlenül nehezdedtek reájok, a gazdaemberek (kiknek száma 80-nál többre megy) kénytelenek voltak házaikat elhagyni s marháik egy részét eladva, minthogy nagy szénahiány is uralkodik, a pusztaságba kiköltözni. Ezek még nem térvén vissza, az összeírás nem lehetett tökéletes. Minélfogva szükséges lesz jobb idők beálltával új összeírást megejteni, hogy a valóságos állapot

¹ N.R.A. fasc. 954. nro. 67.

híven kitűnjék. A város határa különben termékeny, borai erők (vinum vigorosum), gabonája kiváló; a gazdálkodás leginkább baromtenyésztésre szorítkozik. Nem szenved kétséget, hogy Makó lakosai, kik katolikusokból és reformátusokból állanak s amazoknak is, emezeknek is külön templomuk van a mint nyugalmasabb napok állanak be s vége szakad a háborús világnak, megerősödnek majd s népességük száma is megnövekszik.

Ez általános tájékoztatás után az összeírás sorra veszi a városban talált 84 gazdát s gazdasági eszközeiket egyes rovatok szerint csoportosítja.

A késő unokákra alig lehet valami érdekesebb, mint megismerkedniök őseikkel s ezek vagyoni állapotával. Ugyanazért ez összeírásból kiemeljük a ma is virágzó makói családok őseit s névszerint is bemutatjuk itt őket.

A ma kiterjedt *Baranyi* család őseül *Pétert* találjuk, ki Szegedről költözött Makóra. Gazdaságát a következő számok tüntetik elő: volt 4 ökre, 3 fejőstehene; 1 kapás szőleje, 1 köblös szántóföldje és 1 telek kaszálója.

A *Biró* család őse, *János* Földeákról származott be; volt egy fia vagy testvére, gazdasága pedig 3 tehénből, 2 lóból és 1 kapás szőlőből állott.

A *Borka* családot 1717-ben a makói származású *János* képviselte, kinek 2 tehene és 1 kapás szőleje volt.

A *Bosogi* család ősei *Péter* és *Mihály*; mindkettő törzsökös makói születés. Amannak 4 fejőstehene és 1 kapás szőleje, emennek 2 ökre, 2 tehene, 2 kapás szőleje, 1 köblös szántója és 1 telek kaszálója volt.

A *Csala* családot *János* hat-ökrös gazda képviseli, ki szintén makói származás. A 6 ökrön kívül van 3 tehene, 1 lova, 2 k. szőleje, 1 köbl. szántója és 1 t. kaszálója.

A *Cseh* család élő tagja e korban *Pál*, két fiával; neki mindössze 2 tehénkéje és 1 kapás szőleje van.

A *Dégi* család ősapja *András*; gazdasága 2 ökör, 2 tehén, 30 juh, 1 k. szőlő, 1 k. szántó, 1 t. kaszáló. Makón született.

A *Dékán* család Gyeviből (Algyő) szakadt Makóra; legálább 1717-ben Makón lakos *Ferencz*, kinek 2 tehene és 12 birkája van, oda való születésnek mondja magát.

A *Diós* család őse *István* 6 ökrös gazda, kinek 5 tehene,

3 lova, 25 birkája, 2 kapás szőleje, 2 kb. szántója s 2 t. kaszálója volt. Makói születés.

A *Dobsa* család már ez időben számos tagjában virágzik. Mindnyáján tősgyökeres makói emberek, ú. m.: *György*, kinek gazdasága áll 2 ökörből, 3 tehénből, 2 kapás szőlőből, 1 köbl. szántóból és 1 telek kaszálóból. Fia lehetett a mellette följegyzett ifj. *Dobsa György*, ki még nem volt önálló gazda. *József*-nek volt 2 ökre, 3 tehene, 2 kapás szőleje, 1 köblös szántója, 1 t. kaszálója; *János*nak 4 ökre, 3 tehene, 2 lova, 1 k. szőleje, 1 k. szántója, 1 t. kaszálója; *András*nak 2 ökre, 1 tehene, 3 k. szőleje, 1 k. szántója, 1 t. kaszálója, s végre *Ferencz*nek 2 ökre, 3 tehene, 2 k. szőleje, 1 köbl. szántója, 1 telek kaszálója.

A *Farkas* család *Márton*ban tiszteli ősét, ki a temesvármegyei Papdrol (ma Bobda) költözött Makóra. Elég vagyonos gazda volt, mert 4 ökör, 2 tehén, 2 ló, 1 kapás szőlő, 1 köb. szántó és 1 telek kaszáló van a neve mellé jegyezve.

A *Fekete* család az idő szerint élő tagja *Mihály*; gazdasága 6 ökör, 5 tehén, 3 ló, 2 kapás szőlő, 2 kb. szántó és 2 t. kaszáló. Makón született.

A mai *Fürge* család ősét, *Istvánt*, ki Szent-Lőrinczről költözött be, még *Fergének* hitták. Egész vagyona 2 ló és 1 kapás szőlő.

Az *Igaz* család feje, *János* Martonosról vándorolt be; igen jómódú gazdának tünteti fel az összeírás; van 6 ökre, 4 tehene, 3 lova, 2 kapás szőleje, 3 kb. szántója és 2 telek kaszálója.

A *Kádár* családból két *Györgyről* szól az összeírás; az egyiknek van 2 tehene, 1 lova, 2 kapás szőleje, 1 kb. szántója és 1 telek kaszálója. A másiknak 2 ökre, 3 tehene, 2 lova, szőleje, szántója és kaszálója egy-egy. Mindketten Makón születtek.

A *Karácsonyi* családnak is két jómódú tagja tartozik ekkor a város lakosai közé; *Péter*, a kinek 4 ökre, 3 tehene, 2 lova, 30 birkája, 2 köbl. szántója, 1 tel. kaszálója, és *Gergely*, kinek 6 ökre, 6 tehene, 4 lova, 60 birkája, 2 kb. szántója és 2 t. kaszálója volt. Mindketten Makón lettek a világra.

A *Kelemen János*, ki szintén makói származás, gazdaságát 2 ökör, 2 tehén és 1 kapás szőlő tette ki.

A *Király* családból *Mihály*lyal találkozunk, kinek 2 tehene és egy kis szőlőcskéje van. Ő is makói születés.

A *Kis* családból hárman vannak; ezek közül *Márton* a távoli Szamosszegről vándorolt be, *Pál* pedig Szoboszlóról;

amaz 4 ökrös, emez pedig csak 2 ökrös gazda. A makói születésű *Kis Mihály* szintén elég jómódú ember; van 4 ökre, 2 tehene, 2 lova, 3 kapás szőleje, 2 kb. szántója s 2 telek kaszálója.

A *Kocsis* családból ketten élnek; *János*, ki 4 ökör, 2 tehén, 2 ló, 2 kapás szőlő, 2 kb. szántó, 2 t. kaszáló tulajdonosa. És *István*, kinek gazdasága 4 ökör, 4 tehén, 2 ló, 2 k. szőlő, 2 kb. szántó és 2 telek kaszáló. Mind a kettő Halasról veszi eredetét.

A *Kovács* család a vagyonosabbak közé tartozik. A makói születésű *István* és *András* mellett ott találjuk a Szent-Lőrinczről való *Ferenczet*. István gazdasága: 8 ökör, 8 tehén, 6 ló, 1 k. szőlő, 3 kb. szántó, 3 t. kaszáló; Andrásé: 4 ökör, 3 tehén, 1 ló, 2 k. szőlő, 2 kb. szántó, 2 t. kaszáló. Ferencz is elég jól bírta magát; volt 4 ökre, 5 tehene, 3 lova, 2 k. szőlője, 2 kb. szántója és 2 t. kaszálója.

A *Kristó* család őse, *Imre* Zomborból származott be; volt 2 ökre, 3 tehene és 1 kapás szőleje.

A makói eredetű *Mágori Mihálynak* van 3 tehene és 1 kapás szőleje.

A *Martonosi* család Szent-Lőrinczről került Makóra. Három tagja közül *Péternek* volt: 6 ökre, 3 tehene, 3 lova, 2 kapás szőleje, 2 kb. szántója és 2 t. kaszálója. *Mihálynak*: 4 ökre, 4 tehene, 3 lova, 1 kapás szőleje, 1 kb. szántója és 1 telek kaszálója. *Györgynek*: 4 ökre, 4 tehene, 2 lova, 43 birkája, 1 kapás szőleje, 2 kb. szántója és 2 telek kaszálója.

A *Molnár* család Zomborból költözött ide; akkor élő tagja *István*, kinek gazdasága: 2 tehén, 2 ló, 1 köblös föld.

A makói származású *Nacsa Demeter* vagyonát 2 ökör, 3 tehén, 2 ló és 1 kapás szőlő tette ki.

A *Nagy* családot két tagja képviseli: *György* és *Gergely*; mind a ketten ide való születésűek. György gazdasága: 2 ökör, 2 tehén, 1 ló, 1 kapás szőlő, 1 kb. szántó, 1 t. kaszáló; Gergelyé: 4 ökör, 4 tehén, 2 ló s ugyanannyi fekvőség, mint az előbbié.

A *Pap* család őse, *János* a biharvármegyei Bajonból származott be; elég jól bírta magát, volt 2 ökre, 3 tehene, 1 kapás szőleje, 1 kb. szántója és 1 t. kaszálója.

A *Rácz* család tősgyökeres makói család. 1717-ben *Márton* a feje, jómódú gazda, kinek 6 ökre, 5 tehene, 3 lova, 55 bir-

kája, 2 kapás szőleje, 2 kb. szántója és 2 telek kaszálója dicséri szorgalmát.

A *Szabó* család egyik ága Földeákról eredt; ennek *Péter* a megalapítója, kinek 2 tehene, 2 lova és 1 kapás szőleje van. A másik ág Baranyából való; ennek feje *György*, kinek gazdasága áll 2 ökörből, 2 tehénből s 1—1 kp. szőlőből, kb. szántóból és t. kaszálóból.

A *Szani* család is ide való nemzet. *János* képében találunk rá, kinek ilyen a gazdasága: 3 tehén, 3 ló, 1 kapás szőlő, 1 köblös szántó és 1 telek kaszáló.

A makói születésű *Tóth Mihály* vagyoni állapotát ezek az adatok tüntetik elő: 2 ökör, 3 tehén és 1 kapás szőlő.

A *Török* család is benszülött ivadék. Három tagja közt legvagyonosabb *János*; ennek gazdasága: 6 ökör, 6 tehén, 4 ló, 50 birka, 3 kapás szőlő, 2 köblös szántó és 2 telek kaszáló. Már *István*nak csak 1 tehene, 1 lova, *Pálnak* pedig csupán 1 tehene van.

A *Varga* család egyik ága bevándorlott, a másik helybeli származás. A jómódú *János* Makón született; ennek gazdasága: 6 ökör, 6 tehén, 4 ló, 45 birka, 1 kapás szőlő, 2 kb. szántó, 2 t. kaszáló. A Papdról ide költözött *György* gazdasága sem megvetendő: 4 ökör, 5 tehén, 3 ló, 1 kapás szőlő, 1 kb. szántó és 1 telek kaszáló.

Az itt elősoroltakon kívül előfordulnak még az összeírásban: a Goszpodi, Fitos, Kaszap, Borbás, Gyaponi, Bang, Csordás, Jámbor, Lénárt, Bajnóczi, Sóvágó, Szanai, Tatár, Karika, Lőrinczi, Siró, Csertő, Keeskés és Baranyás családok.

A végeredmény a következő adatokat tüntette föl: Volt Makón 1717-ben összesen 218 ökör, 250 tehén, 129 ló, 567 birka, 112 kapás szőlő, 81 köblös szántóföld és 79 telek kaszáló.¹

Ha a 84 gazdára átlag még négy családtagot veszünk, Makó város összes lakosságát 1717-ben nem tehetjük többre 350—400 léleknél.

Ime, ez az a nép, mely annyi megpróbáltatás után egy új korszak küszöbére eljutott; ezek voltak megélhetésének, boldogulásának szerény eszközei, melyek őt az annyiszor puszt-

¹ Az összeírás az országos levéltárban található *Urb. et conscr.* fasc. 24. nro. 66.

tává tarolt, de annál nagyobb hévvel szeretett anyaföldhöz lánczolták.

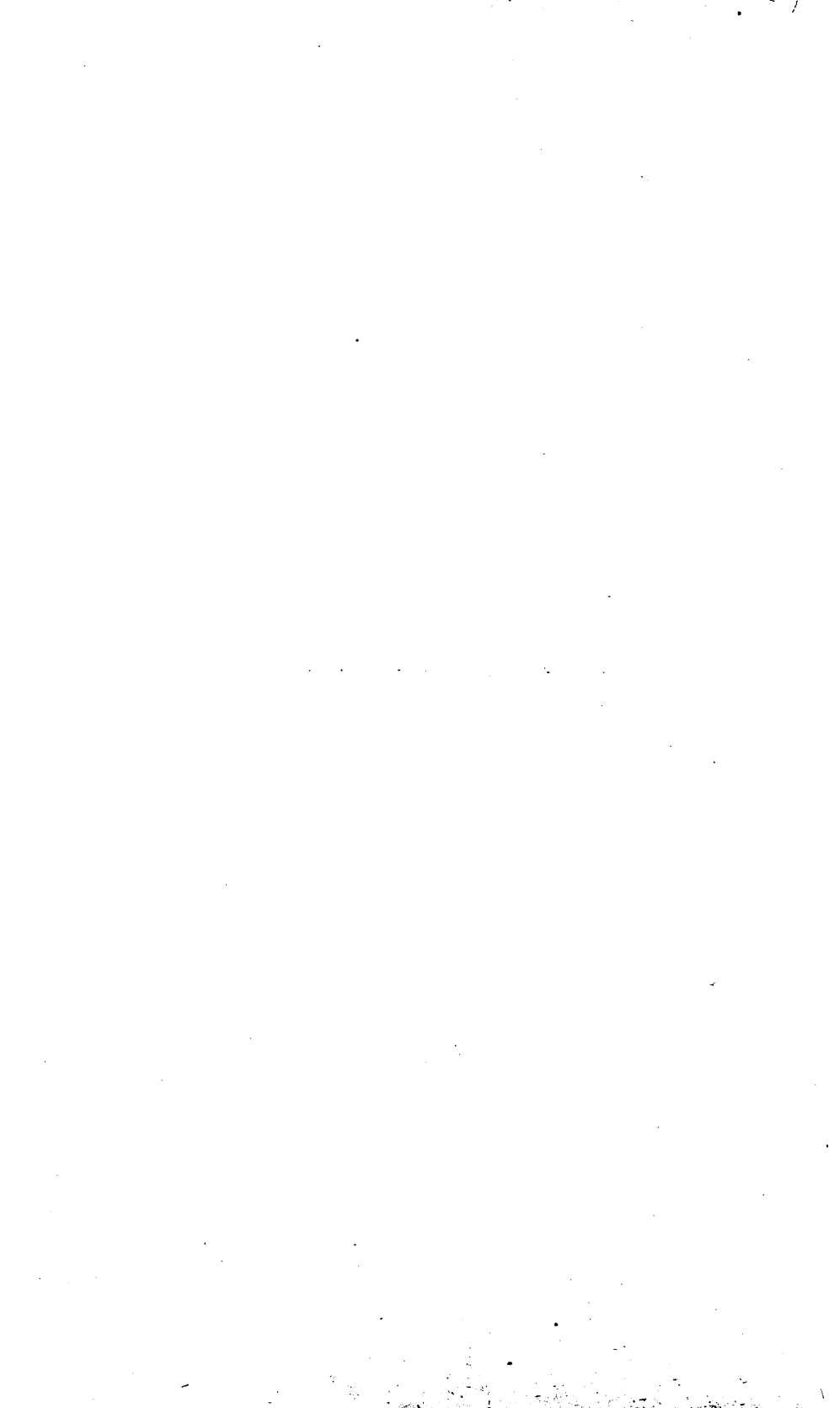
És ezzel, a régi és az új város határmesgyéjén, be is végeztük e fejezetet.

Mily óriási különbség a mai és az akkori idők közt! Minden megváltozott idestova kétszáz esztendő alatt, a lakosság száma, a gazdálkodás rendszere, az ország állapota. Csak egy nem változott — nem is fog változni soha, — Makó város lakosságának az anyaföldhöz való forró ragaszkodása s ebből folyó törhetetlen hazafisága!

M E L L É K L E T E K.

VÁRMEGYE-FŐK.

FŐISPÁNOK.

Csanád. Doboka fia, sz. István király vérrokona, a hagyomány szerint Ajtony legyőzése után kapta Marosvárárt, melyet a szent király az ő nevéől Csanádnak rendelt neveztetni. Egyúttal kinevezte a vármegye ispánjává s megparancsolta, hogy ezt, nemzedékről-nemzedékre, az ő nevéől Csanád vármegyének hívják.¹ Ez, ha csakugyan így történt, 1030. körül történhetett. Hogy Csanád azután hosszabb ideig kormányozta a vármegyét, arra nézve is megőrzött a hagyomány egy érdekes adatot. Egy gonosztevőt egyízben megkötöztetett, s ezt valami főbenjáró bűnért a poroszlók bitófára vitték. Nem valami nagyon vigyázhattak reá, mert megszökött s a Boldogságos Szűz monostorába menekült. Ebben a korban az egyházak sérthetetlen menedékhelyek voltak; nem is bántotta Csanád a szökevényt, hanem odaadta a monostornak egész életére harangozónak.² E szerint Csanád vármegye-ispán volt még akkor is, mikor az egyházi állapotok már jól meg voltak erősödve. Ispánságát tehetjük 1030 1038.

Ézsau. Milyen családból származott, viselt-e más hivatalokat is, minderre a történeti kútfők adósok maradnak a felelettel. Neve egyetlen egyszer fordul elő III. István király 1163. évben kelt oklevelében, melylyel egy Denbron nevű erdőt a zágrábi püspökségnek visszaad.³ 1163.

---

¹ *Legenda* 10. fej. — ² *Uo.* 16. fej. — ³ Tkalčič, *Monum. episc. Zagr.* I. 3.

AMPOD. Az országnagyok közt először 1162-ben fordul elő. 1165–1167. közt nádor s ez utóbbi évben egyszersmind bán is. Bán volt még 1171-ben is s III. Béla idejében Leustách vajdával együtt Görögországba egy magyar segédcsapatot vezetett.¹ Mint Csanád vármegye főispánja is szerepel 1165. és 1171-ben. 1165–1171.

ÉZSAC. Egy-e a fentebbivel, s mely családból való, nem tudjuk. 1183. és 1186. Bihar vármegye főispánja; 1194., 1195. és 1197-ben királyi udvarbíró s csanádi és bácsi főispán. 1197–1198. nádor.² 1194–1198.

VEJTEH. Azon az oklevélen van megörökítve a neve, melylyel Imre király udvari vitézének, Joachimnak és nejének, Angliának a veszprémi káptalan javára tett végrendeleti intézkedését megerősíti.³ 1199.

KÁN NEMZETSEGBELI GYULA. Nemzetiségének Baranya vármegyében voltak birtokai s apja a Kán nemzetiségbeli Siklósi Simon volt, bátyja pedig Böcsk comes. A testvérek még 1191-ben megosztottak ősi birtokaikon.⁴ Gyula tömérdek országos hivattalt viselt. 1201-ben vajda, 1202–1204. udvarbíró és csanádi főispán, 1206. bodrogi főispán, 1207. Bodrog és Sopron vármegye főispánja, 1208–1211. Bodrog főispánja, 1212–1213. udvarbíró, főétekfogó, bán, Bács és Vas vármegye főispánja, 1214. vajda és szolnoki ispán, bán, Vas és Bács vármegye főispánja, 1215. nádor, 1216. vajda és szolnoki főispán, 1217–1218. újra nádor, 1219. bán, Somogy és Szolnok vármegye főispánja, 1220–1221. Bodrog, Szolnok és Keve vármegye főispánja, 1221. a királyné udvarbírája, bodrogi főispán, 1224. nádor, Sopron, Bodrog és Arad vármegye főispánja, bán, 1229–1231. Tótország bánja, 1232. bán s a királyné udvarbírája s végre 1233–1234. bán.⁵ A haza szolgálatában eltöltött mozgalmas élete szomorú véget ért; IV. Béla trónrajutása napján, 1235. okt. 14-én mint régi ellenségét elfogatta, börtönbe vettette s az egykor hatalmas főúr rövid idő múlva nyomorultan végezte be életét.⁶ 1202–1203.

MIKLÓS. II. Endre király egyik 1206. évi adománylevelén

¹ Wertner, *Ungarns Palatine und Bane im Zeitalter der Árpáden*. *Ungar. Revue* 1894. 131. — ² *Uo.* — ³ *Hazai okm.* V. 4. — ⁴ *Uo.* VI. 5. —

⁵ Wertner, *A nemzetiségek* II. 85. — ⁶ Pauler, *A magyar nemzet tört.* II. 166–167.

az országos méltóságok közt utolsó helyen van fölemlítve a neve.¹ Utódjával még ugyanez évben találkozunk. 1206.

MARCZELL. Kétszer említik az oklevelek; először 1206-ban egyszerűen mint főispánt² s másodszor 1207-ben úgys mint országbíró.³ Ez utóbbi év folytán tette le főispáni hivatalát, mert utódja még 1207-ben megjelenik. Többet nem tudnak róla az oklevelek. 1206—1207.

PÉTER. A csanádi főispánság mellett előkelő állást töltött be a királyi udvarnál; a királyné udvarbírája volt. Mint főispán említetik 1207.,⁴ 1208.,⁵ 1209.,⁶ s végre 1213-ban.⁷ 1207—1213.

MIKLÓS. Rövid ideig viselhette csak a főispáni tisztelet 1213-ban,⁸ mert elődje is, utódja is szerepelnek ez évben. Nádor volt 1213. és 1214-ben s ezenkívül az utóbbi évben bodrogi főispán is.⁹ 1213.

MÁRTON. Együttal országbíró volt s mint csanádi főispán említve van már 1213-ban.¹⁰ Azután még a következő évben is találkozunk vele,¹¹ de ugyanez évben már van utódja is. 1213—1214.

PÉTER. A királyné udvarbírája, tehát egy a fentebbiel. Az 1214. évről kétszer van róla az oklevelek záradékában említés téve.¹² 1214.

PÁL. Az oklevelekben kétszer találjuk nevét: 1220.¹³ és 1221.¹⁴ Egyízben a váradi istenítéleteken mint bíró szerepel.¹⁵ 1220—1221.

CsÁK NEMZETSEGBELI MIKLÓS. Ugrin esztergomi érsek testvéröccse s a Kisfaludy és Mihályi Csáki család közös őse. Nemzetiségének nagy kiterjedésű birtokai voltak Fejér, Nyitra, Pozsony, Somogy és Sopron vármegyében, de Miklós legjobban szeretett csanádvármegyei birtokain, különösen Gedesen tartózkodni. Ezért is nevezik az oklevelek rendszeresen guedech-i comesnek. Mint csanádvármegyei főispánnak II. Endre király 1222. évi oklevelén van a neve először megemlítve.¹⁶ 1223-ban II. Endre

¹ *Árpádk. új okm.* XI. 85. — ² *Uo.* VI. 308. — ³ Fejér III. 1, 47. —

⁴ *Árp. új okm.* VI. 315. — ⁵ Fejér III. 1, 59. 66. III. 2, 467. *Árp. új okm.* I. 98. VI. 325. — ⁶ Fejér III. 2, 465. *Árp. új okm.* VI. 334. — ⁷ Fejér III. 1, 149. — ⁸ *Uo.* 148. *Árp. új okm.* I. 132. — ⁹ Wertner, *Ung. Revue* 1894. 133. — ¹⁰ *Árp. új okm.* VI. 368. — ¹¹ Fejér III. 1, 163. VIII. 1, 192. — ¹² *Árp. új okm.* I. 98. 135. — ¹³ Fejér III. 1, 287. — ¹⁴ *Haz. okm.* VI. 15. — ¹⁵ *Váradi regestrum* 1550. 46. — ¹⁶ *Hazai okm.* V. 10. Fejér VII. 1, 211.

király Miklósnak, mint csanádi főispánnak, azt a kiváltságot adja, hogy sopronvármegyei Mihal nevű birtokára külföldi jövevényeket telepíthet, kiket minden vám és adó alól fölment.¹ Csanádi főispán még 1224-ben is.² Két felesége volt: egy görög és egy francia nő. Ezekből öt fia származott, kik között vagyónát még életében felosztotta.³ 1222—1224.

LÁSZLÓ, Vetők fia, 1234-ben volt főispán.⁴ Egyebet róla nem tudunk. 1234.

RÁTÓT NEMZETSEGBELI GYULA. Roland nádor testvére; az országnagyok közt szerepel már 1219-ben, a mikor a királyné udvarbírája s Keve vármegye főispánja. 1223-ban mosonyi főispán, 1230-ban vajda, 1235-ben országbíró és csanádi főispán⁵ s 1278-ban is még országbíró.⁶ 1235.

DEMETER. Először 1237-ben tűnik elő;⁷ azután találkozunk vele mint csupán csanádvármegyei főispánnal 1238.⁸ 1240.⁹ s 1241-ben.¹⁰ A tatárjárás után nincs már róla emlékezet. 1237—1241.

ISTVÁN. Az árpádházi királyok utolsó csanádi főispánja; egyetlen egyszer, 1257-ben találkozunk vele.¹¹ Milyen családból való volt, nem árulja el az oklevél. 1257.

HERMÁN NEMZETSEGBELI LAMPERT.¹² Róbert Károly kedves embere s hosszú időn át országbírája. Már 1313. szept. 29-én Csanád vármegye főispáni székén találjuk,¹³ s a nagy számú

¹ *Hazai okm.* V. 10. Fejér VII. 1, 396. — ² *Árp. új okm.* I. 197. — ³ Fejér III. 2, 227. — ⁴ *Uo.* 405. *Árp. új okm.* VI. 549. 552. — ⁵ Fejér IV. 1, 27. — ⁶ Wertner, *Nemzetiségek* II. 300. — ⁷ *Árp. új okm.* II. 185. 262. — ⁸ Fejér IV. 1, 111. — ⁹ *Uo.* IV. 3, 552. *Hazai okm.* IV. 20. *Árp. új okm.* VII. 107. *Urkundenbuch* I. 69. — ¹⁰ *Árp. új okm.* VII. 117. — ¹¹ *Uo.* XI. 435. Fejér IV. 2, 419. — ¹² Nagy Imre, *Archaeol. Értesítő* 1878. 116. Lampertet a Hunt-Pázmán nemzetségből valónak mondja s egynek veszi az 1281-ben Lampertus et Stephanus filii Nicolai de Lezenye de genere Hunthpaznan (*Hazai okm.* VI. 62.) s 1287-ben Lampertus filius Paznan de genere Hunthpaznan (*Árp. új okm.* IX. 458.) néven szereplő birtokossal. Véleményét br. Nyáry Albert, *Heraldika* 57. is aláírja. Wertner, *Nemzetiségek* II. 4. és 22. szemmel látható hibát követ el, midőn Lampertet előbb a Héder, majd a Hermán nemzetség tagjai közé sorozza. A Lampert épségben fennmaradt pecsétjén (*Dl.* 2119.) a Hermán nemzetség címere: a madár alakú kétlábú sárkány látszik, fejét egy félhold üresedésébe nyújtva. Úgy látszik, ez alapon sorolja Csergheő is *Siebmacher* illető helyén a Hermán nemzetségbe Lampertet s e nézetet mind addig, míg kétségtelen okleveles bizonyítékunk nem lesz az ellenkezőre, mi is a leghelyesebbnek tartjuk. — ¹³ *Anjouk.*

okleveleken, melyeket tíz évnél nagyobb időre terjedő országbirói hivataloskodása alatt kiadott, országbirói állásának feltüntetése mellett soha sem mulasztja el csanádi főispáni tisztét hangoztatni (Magister Lampertus iudex curie domini regis et comes Chanadiensis). A nagybirtokú Hermán nemzetség uradalmi Abaúj, Bihar, Fejér, Sopron, Szepes, Vas és Zemplén vármegyékben terültek el; de övéké volt a Csanád és Arad vármegye határán elterült kerekegyházi uradalom is, melytől a szintén Hermán nemzetségbeli Kerekegyházi Laczkfiak nevőket vették.¹ Lampert országbirónak és csanádi főispánnak Temes vármegyében is volt három birtoka: Miklóskerেকে, Párczaszeg és Karácsonteleke. Ezeket 1319-ben Róbert Károly királynak cserébe adja a hűtlenségbe esett Csanád nemzetségbeliokról a koronára szállott csanád vármegyei Halász, Razsán és Temerkény nevű várföldekért s a hozzájuk tartozó Morotva és Pataktó nevű halastavakért.² A fáradhatatlan országbiró és főispán fejlődési urával sokat tartózkodott Temesvárott, s innen bizonyára többször átrándult Csanádra a vármegyei gyűlésekre, jóllehet egyetlen olyan gyűlésről sincs e korból tudomásunk, melyen Lampert elnökölt. Egyébiránt Lampert országbiró élete utolsó éveiben a csanádi főispánságon kívül viselte a nyitrai főispáni tisztelet is s 1323—1324. években czímei közt találjuk ezt a főispánságot is.³ 1324. tavaszán súlyos betegen a budai Felhévizeken gyógyíttatta magát. Számos oklevele kelt itt. Meghalt 1324. június hó végén vagy július elején; Károly király egy július 10-iki oklevele már néhainak mondja.⁴ Nővére Szeri Pósa Tamásnak volt a felesége, s Lampert akként intézkedett, hogy halála után a Tejéd, Kozmaháza és Vik birtokokra vonatkozó oklevelek nővérének adassanak át. Természetesen az oklevelekkel együtt a birtokok is Pósafiné kezére jutottak.⁵ 1313—1324. .

CSANÁD NEMZETSÉGBELI MIKLÓS. Tamás ispán fia s Csanád érsek öcsese; alighanem a bihar vármegyei Telegden született, melyről ő és utódai a *Telegdi* nevet vették föl. Róbert Károly

okm. I. 325. — ¹ Fejér X, 5, 74. 373. és X. 8, 569. — ² Pesty Fr. *Hagyatéka*, Helynevek s utána Ortvay, *Magyarország egyh. földleírása* I. 479. Nagy kár, hogy az oklevél másolata ismeretlen s a sovány kivonaton kívül azt sem tudjuk, hol őrzik az eredetijét. — ³ Zichy-okm. I. 222. 234. 244. *Károlyi-okl.* I. 55. Pesty, *Krassó*, III. 9. stb. — ⁴ Anjouk. okm. II. 147. — ⁵ Uo.

királynak jeles katonája volt; résztvett a Csák Máté ellen Kassa mellett vívott véres ütközetben s itt meg is sebesült. Vitézségét, melylyel magát kitüntette, 1312. július 29-én azzal jutalmazta a király, hogy a telegdi vámot neki adományozta.¹ Valami vékony nyom arra mutat, hogy már 1325-ben Csanád vármegye főispánja volt, s ekkor alapította a fogyivásárhelyi klastromot.² E szerint, úgy látszik, Lampertnek volt közvetlen utódja a csanádi főispánságban. 1326. márczius 26-án már kétségtelen adatunk van arra nézve, hogy Miklós Csanád vármegyének a főispánja; a várad-előhegyi convent előtt Hodos nevű népes birtokát, melyet Károly királytól nyert adományul, a Hodospatakon lévő malommal együtt, lelke üdvössége és elődei lelki nyugalma végett, Ivánka váradi püspöknek s személyében a váradi püspökségnek adományozza örök joggal.³ Meddig viselte a főispáni tisztelet, s mikor halt meg, minderre nincsen semmi adatunk. 1325—1326.

CSANÁD NEMZETSEGBELI JÁNOS. Az előbbinek unokaöccse, Lőrincz fia. Egy kiváló történetírónk, Pór Antal állítja, hogy csanádi főispán volt.⁴ Bizonyára okleveles alapon teszi ezt. Megvalljuk, a mi kezünkön nem fordult meg olyan oklevél, mely Jánost, ki 1320—1339. közt szerepel,⁵ Csanád vármegye főispánjának mondaná. 1330. körül.

SIMONTORNYAI LACZKFI DÉNES. A Hermán nemzetségből származó Kerekegyházi Laczkfi István főlovászmester és erdélyi vajda legidősebb fia. Résztvett Nagy Lajos király nápolyi hadjáratában s Somma bevételénél tüntette ki magát bámulatos hősiessége által. E kicsiny, de jól megerősített várat, melynek őrsége az alatta elvonuló magyarságot kő- és nyílzáporral fogadta, nem volt szándéka Laczkfinak megostromolni; de a várbeliek vakmerősége annyira dühbe hozta, hogy leugorva lováról, egy hosszú német zsoldos vállaira pattant s onnan a vár párkányára kapaszkodott. És bár a várbeliek rárohantak, ő balkezevel göresösen fogta a falpárkányt, jobbjával pedig úgy szétverte az ellenséget, hogy egy ugrással a vár falán termett.

¹ *Anjouk. okm.* I. 263. — ² *Bunyitay, A váradi püsp.* II. 468. —

³ *Anjouk. okm.* II. 238. *Károlyi-okl.* I. 63. — ⁴ *Turul* X. 125. — ⁵ *Karácsonyi János: «A Csanád nemzetség és birtokai Dél-Magyarországon». Tört. és Rég. Értesítő 1884. 7.*

Katonái utána kapaszkodtak s bevették a várat. Hűségéért és vitézségeért Nagy Lajos királynak kedves embere volt; egymásután viselte a legmagasabb országos hivatalokat. 1350—1359. főlovászmester, 1359—1366. erdélyi vajda; e közben 1356-ban Arad, Csanád és Szolnok vármegye főispánja volt. 1360-ban székely ispán és országbíró lett, 1365—1366. pedig a viddini vár főkapitánya; ez utóbb említett évben erdélyi vajdának, Temes és Szolnok vármegyék főispánjának mondják őt az oklevelek. 1371-ben már nem élt.¹ 1356.

REMETEI HIMFI BENEDEK. A Himfi családnak, mely a Dunántúlról származott le Dél-Magyarországba, nagy birtokai voltak Temes, Krassó, Torontál és Csanád vármegyében. Benedek Pál bánnak volt a fia s férfikora Nagy Lajos király uralkodására esett. A nagytehetségű férfiú teljes mértékben bírta királya bizalmát, ki őt magas állásokra alkalmazta. 1361-ben már Szatmár, Máramaros és Ugocsa főispánja volt,² 1364-ben pozsonyi főispán,³ 1365-ben Viddin városának főkapitánya,⁴ 1366-ban Keve és Krassó vármegye főispánja,⁵ 1368-ban Nagy Lajos király kinevezte Bolgárország bánjának s e tiszteet viselte még 1369-ben is.⁶ 1372—1375-ig temesi főispán⁷ s 1374-ben egyszersmind csanádi főispán is.⁸ 1377-ben a szentföldre utazott.⁹ 1381-ben már mint néhai említették.⁰ 1374.

LOSONCZI LÁSZLÓ és ISTVÁN. 1386. aug. 22-én nevezte ki őket Zsigmond temesi és csanádi főispánokká. Az érdekes ki-nevezés, mely egyetlen iratunk e nemben, magyar fordításban így hangzik: «Zsigmond, Isten kegyelméből brandenburgi őrgróf, római szent birodalmi főkamrás stb. kedvelt híveinknek egyenként és összesen, nemeseknek és más állapotú embereknek, kik Temes és Csanád vármegyében alkalmazva vannak és laknak, üdvöt és kegyelmet. Nyilván vagyon hűségetek előtt, hogy az említett vármegyéket nagyságos Losonczy István fiaira, Lászlóra és Istvánra, kedvelt híveinkre bíztuk, hogy azokra további jóakaratomig felügyeljenek. Minélfogva hűségeteknek azonképen, miként más levelünk által, jelen soraink által is paran-

¹ Karácsonyi, «A Kerekgyházi Laczkfiak családfája.» *Turul* IV. 169. Márki, *Aradvárn. tört.* I. 145. — ² Pesty, *Krassóm.* III. 44. — ³ Uo. 60. — *Temesm. okl.* I. 105. — ⁴ Fejér IX. 3. 543. — ⁵ Uo. 4. 120. Pesty, *Krassóm.* III. 74. 88. 89. *Temesm. okl.* I. 112. — ⁶ Pesty, *Krassóm.* III. 122. *Temesm. okl.* I. 116. 123. 133. — ⁷ *Temesm. okl.* I. 123. — ⁸ Uo. I. 135. — ⁹ Uo. I. 143.

csoljuk, hogy László és István híveinknek mint törvényes főispánjaitoknak minden megengedett dolgokban engedelmeskedjeteek és szót fogadjatok. Óhajtjuk és jelen levelünk által meghagyjuk, hogy mindazok ellen, kik Magyarország stb. felséges királynéja ellen és ellenünk fellázadnak, e főispánjaitokkal együtt keljeteek föl s a lázadóknak minden erőttökkel ártani törekedjeteek. Nekteek pedig lugasi, sebesi, somlyói és ér-somlyai várnagyainknak, kiket néhai Garai Miklós nádor alkalmazott, hasonlóképen jelen levelünkkel erősen és különösen meghagyjuk, hogy a mint ezekről tudomástok esik, az említett várakat a nevezett László és István uraknak, kikre e várakat rábíztuk, vagy e levelünket felmutató embereiknek átadni és visszabocsátani tartozzatok, kezeiteket azokból kivonván. Másképen ne cselekedjeteek. Kelt Budán, a szent Bertalan apostol ünnepét megelőző hét negyedik napján, az Úrnak 1386. esztendejében.»¹ Meddig volt a két Losonczy főispán, nem tudjuk. 1386.

MACZEDÓNIAI LÁSZLÓ. Erdélyi vajda és székelyek alispánja. Egy nem igen megbízható író állítása szerint 1397-ben viselte volna vármegyének főispáni tisztét.² Az általunk ismert oklevelekben főispánságának nincsen semmi nyoma. 1397.

OZORAI PIPO. Olasz születésű ember, ki a firenzei Scolari családból származott. Mint ifjú került 1380. táján Demeter esztergomi érsek udvarába, hol a primási számadásokat rendezte. Itt ismerkedett meg vele Zsigmond király, ki őt az érsek halála után szolgálatába fogadta s a hadi pályán alkalmazta. 1392-ben megmentette a király életét, s kitűnt a török és Velenceze elleni hadjáratban.³ Új hazájában, Magyarországon házasodott meg s nejének, Ozorai Borbálának kezével nemcsak gazdag birtokok szálltak reá hanem olasz neve helyett magyar családnevet is kapott. Zsigmond király nagy hasznát vette benne az ügyes diplomatának és a kiváló katonának.⁴ Mint nagytehetségű hadvezérre, rábízza Dél-Magyarország védelmét, melyet akkor már a török invasiók kezdtek fenyegetni. Mint temesi főispán és a kir. sókamarák ispánja 1405-től 1426 decz. 27-én bekövetkezett haláláig hét vármegyének volt a főispánja. E két év-

¹ Pesty, *Krassóm*. III. 164. — ² Lehoczky, *Stemmatographia* I. 122. —

³ Bunyitay, *A váradi püspökség tört.* I. 232. — ⁴ Diplomatai tevékenységére nézve l. *Temesm. okl.* I. 431. 456. 459.

tizeden át az ő vaskeze tartotta fenn a rendet és intézte a közigazgatást Arad, Csanád, Csongrád, Keve, Krassó, Temes, sőt még Zaránd vármegyében is. Először 1405. július 29-én találkozunk vele mint Csanád, Krassó és Keve vármegyék főispánjával;¹ október 4. Temes, Csanád, Arad, Krassó és Keve,² 1407. febr. 3. Temes, Csanád, Arad, Csongrád, Krassó és Keve,³ 1408. decz. 29. egyszerűen Temes,⁴ 1409. július 26. Temes és Zaránd,⁵ 1413. ápril 28. Temes,⁶ 1414. június 29.⁷ és 1415. július 8.⁸ szintén Temes, 1416. május 16., midőn Csanád, Temes és Krassó vármegyék alispánjaihoz intéz rendeletet, hasonlóképen Temes,⁹ 1417. jan. 2., midőn temesi és aradi alispánjaival érintkezik,¹⁰ szept. 9.¹¹ és nov. 22.¹² ugyancsak Temes (utóbbi helyen Krassó is) s azután egész haláláig rendesen csak Temes vármegye főispánjának írja magát.¹³ Fényes pályája és nagy szerencséje rokonait is ide vonzotta hazánkba; ide költöztek atyja, ki Budán, 60 éves korában halt meg, továbbá testvérei, kik közül Scolari András 1409–1426. váradi püspök volt, s rokonai, kik közt kitűnt Buondelmonte János előbb pécsváradi apát, 1424-ben pedig kalocsai érsek.¹⁴ Ozorai Pipóval vette kezdetét, hogy a temesi főispánok többízben egyúttal a többi délmagyarországi vármegyék s így Csanád vármegye főispáni tisztét is kezökben egyesítették. 1405—1426.

TALLÓCZI MATKÓ. Ragusai származású volt, ki szintén felesége, Lévai Margit útján jutott Magyarországon birtokokhoz s később tehetségei által előkelő állásokhoz.¹⁵ Már 1430-ban kevei várnagy,¹⁶ 1431-ben Krassó, Csanád és Keve vármegyék főispánja volt.¹⁷ 1432-ben mint nándorfejérvári kapitány s 1434-ben ezenfelül még mint a kúnok birája a vránai perjeliséget is kormányozta.¹⁸ 1431.

TALLÓCZI FRANK. Az előbbinek öcsese, szintén Zsigmond udvarában emelkedett. 1432-ben kevei főispán s nándorfejér-

¹ Pesty, *Krassóm.* III. 249. — ² *Zichy-okm.* V. 412. — ³ *Múz. lt.* —

⁴ *Temesm. okl.* I. 398. — ⁵ *Uo.* I. 419. — ⁶ *Uo.* I. 474. — ⁷ *Uo.* I. 484. — ⁸ *Uo.* I. 514. — ⁹ Pesty, *Krassóm.* III. 283. — ¹⁰ *Sztáray-okl.* II. 175. —

¹¹ *Temesm. okl.* I. 535. — ¹² *Uo.* I. 539. — ¹³ 1420. aug. 20. *Uo.* I. 564.; 1424. márcz. 27., június 21. s nov. 21. *Uo.* I. 581. 583. 588. s végre 1424. nov. 21. *Uo.* I. 588. — ¹⁴ Bunyitay. *A váradi püsp.* I. 233. — ¹⁵ Pesty, *Eltűnt vármegyék* I. 409. — ¹⁶ Fejér X. 7. 200. — ¹⁷ Pesty, *Krassóm.* III. 341. — ¹⁸ Pesty, *Eltűnt vármegyék* I. 409.

vári kapitány, egyúttal Csanád és Krassó vármegyék főispánja. Ezeket a tisztségeket viseli még 1436-ban is.¹ 1432—1436.

HUNYADI JÁNOS. A nagy hadvezér, ki nemcsak terjedt uradalmait, hanem felesége, a csanádvármegyei Horogszezen született Szilágyi Erzsébet révén is igen közeli viszonyban állott megyénkhez, 1443—1445. közt viselte egyéb tisztségei mellett a csanádi főispánságot.² 1441. márczius 7-én Csanád vármegye törvényszéke élén megvizsgálta azt a panaszt, melyet Teleki Varjas Miklós, Szentjánosi György, Martonosi Mihály és Nagylaki Bereczk csanádvármegyei nemesek Serjéni Orros György alispán és Orros Demeter ellen támasztottak a miatt, hogy a magokénak állított Fejér-Figed nevű néptelen birtokot a királytól fölkérték s használatba vették. Pedig ők hiteles leveleket tudnak felmutatni, hogy ez a birtok régtől fogva az övék. Orros György és Demeter ellenben azt állították, hogy igenis fölkérték a királyt, hogy szolgálataik jutalmául adja nekik a pusztai birtokot, de azt nem tudták, hogy kié. Különben ezt ő felsége adománylevelével bizonyítani is képesek. Minthogy pedig Hunyadi a két fél előadásából azt látta, hogy oklevelek alapján tartanak jogot az említett birtokhoz, ennél fogva ítélőtársaival (cum nostris coassessoribus) úgy döntött, hogy a felek leveleik felmutatása végett márczius 29-én jelenjenek meg a király személyes jelenléte előtt. Ha valamelyik fél nem jelennek meg, a leveleik felmutató felé legyen a kérdéses birtok.³ A per kimenetelét nem ismerjük; de hogy az alispán kedves embere volt Hunyadinak, azt mutatja az is, hogy 1445. június 8-án neki adományozta a csanádmegyei Tóti helységben levő részbirtokát.⁴ 1443—1445.

SÁRVÁRI OZSVÁT. A bécsi egyetemen végezte 1440-ben jogi tanulmányait,⁵ hol a *magister* címet szerezte meg. Úgy látszik, Hunyadi János kormányzónak volt kedves embere; az ő kanczellariájában mint jegyző kezdette meg pályafutását. 1447-ben testvéreivel, Zsigmonddal és Ambrussal, továbbá atyafiaival Péterrel, Lászlóval és Dezsővel, valamint Wathi Mihállyal együtt megszerezte a temesmegyei Magyar-Pártás, Rákos és Bolibár birtokokat, melyekbe a csanádi káptalan május 25-én

¹ Pesty, *Krassóm*. III. 343. — ² Csánki, *Magyarorsz. földr.* I. 717. —

³ *Sztáray-okl.* II. 361. — ⁴ *Uo.* II. 366. — ⁵ Fraknói, *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen* 47.

be is iktatta őket.¹ Azonban Pártási Pál és Simon, bár a káptalan ellenmondásukkal nem törődve végezte az iktatást, nem nyugodtak s perrel támadták meg az új adományosokat. 1448. márczius 18-án Sárvári Ozsvát mester mint csanádvármegyei főispán (comes comitatus Chanadiensis), nem várva be a per kimenetelét, atyafiságos szeretetből, melylyel Wathi Mihály iránt viseltetett, a per alatt levő temesvármegyei Rákos, Pártás, Bolibár és Ivánd, valamint Péterlaka helységekben reá jutott részbirtokokról a csanádi káptalan előtt lemondott.² Ennyi az, a mit róla tudunk; többször a főispánok sorában nevével nem találkozunk. 1448.

TELEGDI MIKLÓS. Ferencz, vagy a mint magát jobb szerette írni, Frank fia, ki már a nemzetség egyik ősi birtokán, Zomborban lakott, a honnan *Zombori* előnévvel szerepel. Úgy látszik, Miklós is itt született. Hihetőleg Sárvári Ozsvát után következett a főispáni széken, melyen már 1449-ben említik az oklevelek.³ Őt is Hunyadi János kormányzó nevezte ki főispánnak; a kormányzó parancsára hirdetett 1450. január 24. napjára Keresztúrra kikiáltott vármegye-gyűlést, melyen a szomszédos és a többi vármegyei nemesek nagy számmal gyűltek össze, esküvel erősített tanúságot teendőik arról, hogy a Keresztúr határában feküdt Ekend halastó, melyet Csáki Ferencz erőhatalommal foglaltatott el rév-kanizsai jobbágysai által, mindenkor a Sz. Üdvözítőről nevezett csanádi káptalan birtoka volt.⁴ Hat év mulva újra őt tisztelte meg uralkodójának bizalma, midőn másodízben is a csanádi főispáni székre ültette. 1449—1450.

RAVAZDI PÉTER. *Comesnek* írja magát s a kormányzó parancsára a vármegye 1451. február 6-án tartott közgyűlésén a vármegyei nemességet kihallgatta arra nézve: igaz-e, hogy Hunyadi János nagylaki jobbágysai Teleki Varjas Sebestyén özvegyének Telek határában levő erdejében mintegy 400 szekerre menő fát, a birtokos úrasszony akarata ellenére, kivágtak s erőszakkal elvittek? E vizsgálatról, mely a nagylaki jobbágyság hátrányára ütött ki, Ravazdi Peter főispán és Csanád vármegye szolgabirái 1451. febr. 20. terjesztik föl a kormányzóhoz jelentésüket.⁵ Főispánságának ez az egy emléke maradt fenn. 1451.

---

¹ Múz. II. — ² Uo. — ³ Csánki, *Magyarorsz. földr.* I. 717. — ⁴ DL. 29489. — ⁵ DL. 14443.

TELEGDI MIKLÓS és SZOKONYAI FEJÉR OZSVÁT. 1456. június 19-én a vármegye részéről bizonyítványt állítanak ki: «Nicolaus filius Frank de Thelekd et Oswaldus Fejer de Zokona *comites et judicesnobilium comitatus Chanadiensis*» arról, hogy Péter csanádi püspök egy kiküldött szolgabíró jelenlétében esküt tett, a melynek értelmében Teleki Varjas Sebestyén özvegyének nem tartozott 12 frttal, a mint azt az özvegy állította.¹ 1456.

FEJÉR OZSVÁT. Telegdi Miklós előbb említett társa; 1457. január 10-én már egymaga szerepel, a mikor is Hunyadi János özvegye hozzá, mint Csanád vármegye főispánjához levelet intéz, melylyel Varjasi Sebestyén özvegyét Erzsébet asszonyt és fiát Jánost, kiknek már Hunyadi János adott oltalomlevelet s ezt fia, László is megerősítette, minden háborgatók, különösen pedig Hunyadiné nagylaki polgárai és vendégei ellenében oltalmába és támogatásába ajánlja.² 1457.

Székiüresedés. 1498. július 28-án Szapolyai István nádornak Bessenyei Léta Tamás, Csücsködi Miklós, Taddi Kún Imre és Földeáki Ősi István szolgabírák tesznek jelentést a nyúlzigeti apácák Donáttornya birtokán végbevitt hatalmaskodás ügyében, melyet Török András gyulai várparancsnok követett el, azzal a megjegyzéssel, hogy a főispáni szék üresedésben van.³ 1498.

KÖREI BÁLINT. Négy hivatalos irat őrizte meg emlékét; az egyikben 1499. aug. 10-én a szolgabírákkal együtt bizonyítja, hogy Ungor János szentgyörgyi és Tornyi János derekegyházi jobbágysai az apácák Donáttornya birtoka határában a szénát erőszakosan lekaszálták és elvitték, azonkívül hat jobbágyot elfogtak.⁴ Okt. 19-én ugyancsak a szolgabírákkal együtt írásba foglalja, hogy Ungor János gazdatisztja a donáttornyaiak minden marháját elhajtotta.⁵ Ugyane napon szintén a szolgabírákkal egyetemben hivatalosan jelenti, hogy Ungor János gazdatisztja a Donáttornya, Mágócs és Derekegyháza közt lévő Kéktó nádasban az apácák egyik jobbágysát esúnyán elverte.⁶ Végre 1501. február 6-án, hasonlóképp a szolgabírákkal együtt, emlékeztetül adja, hogy a Dóczy Gergely szolgálói az apácák négy donáttornyai jobbágysát elfogták s Szentesre hurczolták.⁷ Mindez iratokban Körei comesnek írja magát. 1499—1501.

¹ *DI.* 15084. — ² *DI.* 15125. — ³ *DI.* 20703. — ⁴ *DI.* 20869. — ⁵ *DI.* 20885. — ⁶ *DI.* 20884. — ⁷ *DI.* 21014.

MACZEDÓNIAI MIKLÓS. A hírneves délmagyarországi család sarjadéka, melynek Csanád vármegyében is voltak jelentékeny birtokai. E birtokok központja Perjémes volt, hol a családi kastély emelkedett. Miklós Jánosnak volt a fia s a politikai és a hadi pályán képezte ki magát, ellenben öcsese, László a papi pályát választotta s ezen fokozatosan emelkedve, később a váradi püspökségre jutott.¹ Maczedóniai Miklós 1508. május 17-én, midőn szemünk elé kerül, már királyi palotamester (cubicularius) és esanádvármegyei főispán. Ekkor cseréli el perjémesi birtokrészét atyafia, Maczedóniai Dancsfi Ferencz baranyamegyei birtokai feléért.² Azután sokáig nem olvassuk a nevét; nem tudjuk azt sem, milyen szerepe volt a Dózsa-lázadás véres napjaiban. Csak 1522. május 21-én tűnik fel ismét mint esanádvármegyei főispán és egyszersmind temesi alispán (comes comitatus Chanadiensis et vicecomes Themesiensis); azok közt a világi hatalmasok közt van, a kik ellen Csaholi Ferencz püspök, a püspöki javak pusztítása miatt, pert indít.³ Nem tudjuk, résztvett-e a mohácsi ütközetben; de ha ott volt is, túlélte a nagy katastróphát. Szapolyai Jánosnak lett azután egyik legmeghittebb embere; már 1526. okt. 14-én megjelent Tokajban az ország többi főuraival, hogy szavazatát érvényesítse a haza védelme és megmaradása tekintetében.⁴ 1527. aug. 23-án mint esanádi főispán és erdélyi alvajda Déváról meghívó-leveleket küldött a rendekhez az aug. 30-án tartott megyesi gyűlésre.⁵ Idővel alighanem átpártolt Ferdinándhoz; fia, Péter legalább már a császár-király híve volt testestől-lelkestől.⁶ Miklós 1531.⁷ és 1532. márczius 16-án⁸ is még Csanád vármegye főispánja. De ezután többé nem találkozunk vele; úgy látszik, ez időtájt halt meg. 1508-1532.

PITVAROSI KORLÁTH ISTVÁN. Szintén esanádvármegyei származás; családjának Pitvaroson, Salánkon és Tótiban voltak birtokai. 1513. január 20-án mint alispán tűnik elő.⁹ 1517. április 14-én Izabella királyné Gyula-Fejérvárról hozzá mint főispánhoz (comes) s a csanádvármegyei szolgabírákhoz, rovókhoz és

¹ Bunyitay, *A váradi püsp.* I. 388. — ² *Esztergomi főkáptalan lt.* Capsa 70. fasc. 11. nro. 78. — ³ *Műz. lt.* — ⁴ *Magyar Országgy. Eml.* I. 4. — ⁵ *Uo.* I. 162. — ⁶ Istvánfi magy. kiad. 445. — ⁷ *Esztergomi főkáptalan lt.* Capsa 30. fasc. 3. nro. 7. — ⁸ *Kamarai levelezések.* — ⁹ *Gyulafejérvári kápt. lt.* Cista Colos. fasc. 5. nro. 10.

adóbehajtókhoz levelet intéz a csanádvármegyei Fellak adómentessége érdekében.¹ Ő volt a régi Csanád vármegye utolsó valóságos főispánja. 1547.

Székiüresedés. Gyulai Gál András adórovó 1555. decz. 13. Gyuláról keltezett levelében írja a királyi kamarának, «hogya . . . az elmúlt esztendőben . . . az négy vármegyékben sem főispányok, sem viceispányok, sem szolgabírák nem voltak és nincsenek, úgymint Szolnok, Arad, Csongorád, Csanád vármegyékben».² 1554–1555.

MELEGH BOLDIZSÁR PÜSPÖK. 1573-ban címei közt felsorolja a csanádi főispánságot is: «episcopus Chanadiensis locique eiusdem comes perpetuus».³ Ez már persze csak üres cím volt, mert a vármegye régen a török alatt nyögött. Kik kapták még e címet a királytól püspökelődei vagy utódjai közül, adatok híján nem tudjuk. 1573.

DOLNY ISTVÁN PÜSPÖK. 1699. június 15-én nevezte ki Lipót király csanádi püspökké s hihetőleg nem sokkal rá kapta a csanádi főispánságot is. 1700. április 26-án Jánosi Ferenczet felhatalmazta, hogy a vármegyét szervezze, részletesen megadván neki az utasítást, a mely szerint el kellett járnia. E meghatalmazást ekként írja alá a püspök: «Dolny Istvan Csanady Püspök és Csanad Vármegyének Fő Ispánnya».⁴ A főispánságot, mely bizonyára az ő kezében is csak üres cím maradt, viselte haláláig. 1699–1707.

GRÓF NÁDASDY LÁSZLÓ PÜSPÖK. Elődjéről, Ordódy Zsigmondról nem olvassuk, hogy néhány hónapi püspöksége alatt főispánnak írta volna magát. Ellenben bizonyosan tudjuk ezt az 1710. június 15-én püspökké kinevezett gróf Nádasdy Lászlóról.⁵ Az ő és utódjai nevéhez fűződik az újkori Csanád vármegye szervezésének és újjáalkotásának dicsősége. A főispáni tisztelet viselte egészen haláláig. 1710–1730.

¹ Kolozsmonostori lt. Com. Csanád. nro. 8. — ² Kamarai levelez. —

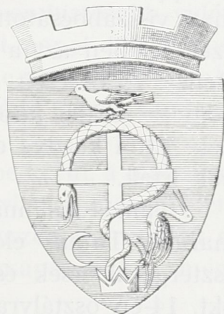
³ Batthyány, *Series episc.* 159. — ⁴ *Esztergomi főkáptalan lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 21. — ⁵ *Csanádi püsp. lt.* B. 18.

nagyon öblös vastéglából rakott kutak, melyeknek készíttetési idejét senki se tudja megmondani, sőt apáról fiúra száll a hagyomány, hogy ezek még a régesrégii lakosoktól maradtak. Innen nyúlt a régi Makó a Marosnak Baranyi nevű örvénye felé. Szemközt vele a túlsó parton szintén helység állott (Al-Velnök); bizonyítják ezt a mindakét partoldalban sokszor szemlélhető kemenczefenekék és cserépedények darabjai.¹

Sok változáson ment át a város neve is. Legelőször *Velnök*-nek nevezték; ez ószláv szó s *révész*t jelent. Mutatja, hogy már a magyarok bejövetele előtt nevezetes közlekedési pont volt az alsó Maros mentén. Ha a honfoglalás után keletkezett volna e helyen lakott telep, mindenestre magyaros hangzású nevet adtak volna neki. Századok múlva a szemközti parton, de egy kissé lentebb, új helység támadt, mely Al-Velnök nevet vett föl; hogy ettől megkülönböztessék, Velnököt elnevezték *Fel-Velnök*nek. Mikor pedig Makó bán lett a földesura, a régi nevet fölcserelte *Makófalva* névvel. Végre hogy a városok sorába emelkedett, elhagyta fölöslegessé vált végtagját s lett belőle *Makó*. (*Makovára* a szerbek nyújtották el nevét, de ez az alak nem állandósult s rövid használat után ki is veszett a köztudathól.)

A Csanád nemzetség ősi birtokai közé tartozott. Első birtokosa volt 1247. körül Kelemenös bán fia Izsák, kitől fia, Makó bán örökölte. Ő virágoztatta fel a kis helységet, s a nép ő róla nevezte el azt Makófalvának. Makó bánnak nem voltak gyermekei, minélfogva 1290. körül bekövetkezett halála után, a nemzetségi szerződés értelmében, birtokait unokatestvére, Pongrácz fia Tamás örökölte. Övé lett Makófalva is. Minthogy azonban Tamás anyai birtokára, a biharvármegyei Telegdre költözött el, marosvidéki birtokait s köztük Makófalvát is használat végett, 1299-ben átadta a Kelemenös bán testvére, Vaffa unokáinak, de azzal a világos kikötéssel, hogy e birtokokat s Makófalvát is neki vagy maradékainak, a mikor kívánni fogják, minden ellenvetés nélkül tartoznak visszaadni; ellenkező

MAKÓ VÁROS CZÍMERE.

is 1435. szept. 14-én.¹ Alispán volt Anthimi Miklós Serjéni Orros Györggyel együtt még 1442. márczius 24-én is, a midőn a vármegye nevében mind a ketten bizonyítványt állítottak ki arról, hogy Berekszói Hagymás László és Böldrei Himfi György kibékültek egy böldrei jobbágj javainak erőszakos elvitele miatt keletkezett perükben.² Ezentúl azután Miklósnak nincs nyoma. 1450-ben a család túladdott csanádmegyei birtokain s ezzel szereplése is megszűnt a vármegyében.³ 1435—1442.

SERJÉNI ORROS GYÖRGY. Tősgyökeres vármegyei családból származott, melynek ősi fészke az Ajtony nemzetség egyik birtoka, a marosmenti Serjén volt. György már 1437-ben, Szokoli Jánossal együtt, Arad vármegyének volt az alispánja.⁴ Mint csanádi alispán⁵ először Tapsoni Anthimi Miklóssal 1442. márczius 24-én szerepel;⁶ ugyanez évi ápril 18-án, midőn a szomszéd Temes és Torontál vármegyei falvak biráit és esküdtjeit megkeresi, hogy a földjeiken kóborló ménesheli lovakat szolgáltatassák át tisztjeinek, már egymagában fordul elő.⁶ 1445-ben nem kisebb fője van, mint Hunyadi János főispán, ki ez évben ajándékozta meg őt Tóti faluban levő részbirtokával.⁷ Meddig volt alispán, nem tudjuk: 1447. márcz. 1-én már nem élt; elesett az osztrákok elleni hadjáratban. E napon az országos tanács László és Balázs nevű fiainak pereit elhalasztja a következő évre.⁸ 1442—1445.

Névtelen. 1465. január 10-én Donáttornya város bírása és esküdtjei jelentik a «Nemes és vitélő csanádi alispánnak tisztelt uruknak», hogy Jaksának, a ráczok vajdájának fiai Varjas Jánosnak Varjastelek birtokát kifosztották.⁹ A bíró és az esküdtek elhallgatják az alispán nevét. 1465.

TEMESKÖZI JÁNOS. Jenői birtokos; Temes vármegyéből szakadt be.¹⁰ 1463-ban Szilágyi Erzsébetnek, Mátyás király anyjának volt a gazdatisztje s az ő felügyelete alatt épült a vajdahunyadi klostrom.¹¹ Ugyanez évben már Kupa birtok az övé.¹² 1466. január 19. mint jenői birtokos királyi emberül van jelölve a monyorós-fecskési iktatáshoz.¹³ 1468. szept. 3. Bessenyei Boza

¹ *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 5. fasc. 6. nro. 15. — ² *Kállay lt.* —

³ *Hazai okl.* 420. — ⁴ *Sztáray-okl.* II. 330. — ⁵ *Kállay lt.* — ⁶ *Uo.* —

⁷ *Sztáray-okl.* II. 366. Pesty, *A szőrényi bánóság* III. 46. — ⁸ *Sztáray-okl.* II.

401. — ⁹ *Dl.* 16153. — ¹⁰ *Dl.* 15027. — ¹¹ *Dl.* 15836. — ¹² *Dl.* 15818. —

¹³ *Dl.* 16298.

Mihálylyal együtt alispánkodtak. Emlékük egy érdekes eseményhez fűződik. A mondott év nyarán Teleki Varjas János jobbágyai lakodalomra voltak hivatalosak Orosházára; el is mentek oda a Jaksicsok jobbágyaival együtt: transivissent ad bibendum, mondja kedélyesen az oklevél. Mikor vége lett a lakodalomnak, kótyagos fejfel hazafelé indultak. De úgy látszik, az orosházi földesúrnak, Komlósi Mihálynak valami nem tetsző dolgot műveltek, mert ez a maga jobbágyaival a nyílt mezőn megrohanta őket s alaposan eldöngette a mámoros atyafiakat. Az összetűzésben néhányan meg is sebesültek. Ezt az esetet jelentette be Varjas Csanád vármegyének, s az alispánok a mondott napon állítják ki a hivatalos bizonyítványt, hogy a megejtett vizsgálat igazolta a panaszt.¹ Temesközinek sines azután többé híre. 1468.

BESSENYEI BOZA MIHÁLY. Mint előneve mutatja, Bessenýőre való nemes volt. Háromszor is szemünk elé kerül mint alispán; először 1468. szept. 3-án az imént említett Temesközi Jánossal, azután 1469. aug. 5-én Grabarjai Török Imrével² s végre 1471. április 6-án Cseri Miklóssal.³ 1469-ben bizonyítják, hogy a meg-ejtett vizsgálat szerint Szentdemeteri Bessenýei Benedek kovács-házi földbirtokos a Kállayak (Kasza-)Perek birtokán hatalmas-kodott; 1471-ben pedig Kállay János követett el erőszakoskodást Kovácsházán. 1469—1471.

GRABARJAI TÖRÖK IMRE. Előneve azt mutatja, hogy a körös-vármegyei Grabarjáról szakadt Csanád vármegyébe.⁴ Ősei talán a Garázda családdal együtt hagyták el szülőföldjüket s költöztek át Csanádba. Egy Török Márknak 1449-ben Szajáni Thege lány volt a felesége.⁵ Ennek fia vagy legalább atyafia lehetett alispánunk, ki a vármegye élén az előbbivel együtt szerepel. 1469.

CSERI MIKLÓS. Hogy került a vármegyébe, hol volt birtoka és lakóhelye, minderről nem tudunk semmit. Sőt rajta kívül családjának egyetlen tagját sem ismerjük. Róla is csak annyit mondhatunk, hogy Bessenýei Boza Mihálylyal együtt alispánkodott. 1471.

VIZESGYÁNI ANDRÁS DEÁK. 1473. aug. 24-én Mátyás király Kállay János kérésére az eddig Csanád vármegyéhez tartozott

¹ *Dl.* 16703. — ² *Kállay lt.* — ³ *Uo.* — ⁴ Csánki, *Körösmegye a XV. században* 109. — ⁵ *Dl.* 14308.

Kasza-Pereket kiszakította a megyéből s Külső-Szolnok vármegyébe helyezte át, a hol a Kállayaknak nagy uradalmaik (Mező-Túr és Tisza-Varsány) feküdtek.¹ Ugyanez évi okt. 2-án tartott vármegyei törvényszékből Vizesgyáni András deák és Kopasz Márton alispánok jelentik, hogy a király intézkedését hódolattal tudomásul vették.² A Vizesgyániak tősgyökeres vármegyei család voltak s magvuk a XVI. század közepén szakadt meg. 1473.

KOPASZ MÁRTON. Úgy látszik, Temes vármegyéből költözött át; előneve *Szokonyai* volt. Sem a családról, sem Mártonról nincsenek adataink; annyit tudunk csak, hogy még 1492-ben életben volt.³ 1473.

FEKETEBÁTORI GERGELY DEÁK. Gerlai Ábrahámfi Sebestyén és Haraszti Ferencz a Dóczi László leányait vették feleségül. Mikor azután Dóczi László meghalt, vejei egyszerűen behelyezkedtek hagyatékába. Természetesen ezt nem nézhette jó szemmel az elhunyt testvére, Dóczi Imre s megbízta ügyvédét, hogy a jogtalan birtokba helyezkedés ellen az ő nevében tiltakozzék. Csanád vármegye alispánja és szolgabirái előtt jelenti be Szenthi János 1478. február 7-én Dóczi Imre nevében a tiltakozást s ez alkalommal találkozunk Feketebátori Gergely alispánnal.⁴ Fekete-Bátor Bihar vármegyében esett, s e szerint alispánunk is minden bizonynnyal onnan került Csanád vármegyébe. 1478.

SERJÉNI RÁDAI LUKÁCS. A vármegye szülötte s mint neve mutatja, Serjénben volt birtokos. 1488. május 10-én emlékezetes írást ad ki a szolgabírákkal együtt a felől, hogy a gerendási, soproni, bodzási, meggyesi, bánkurai, otlakai, jánosházai és apáczaí jobbhagyok Pozsgai Gáspár Földvár birtokára törtek s ott a bíró házáat megostromolták.⁵ Ezen az egyen kívül Rádai alispánnak más szereplését nem ismerjük. 1488.

RAVAZDI PÉTER. Ugyanaz, a kit Dózsa György keresztre feszítettetett. Az ismert oklevelekben nincs róla említés s csak következtetjük Szerémi György elbeszéléséből, hogy Csanád vármegyének alispánja volt.⁶ Erre látszik mutatni az is, hogy Csáki Miklós csanádi püspök társaságában fogták el a keresztesek. 1514.

¹ *Kállay II.* — ² *Uo.* — ³ *Dl.* 19618. Az sem lehetetlen, hogy ez hasonló nevű fia. — ⁴ *Dl.* 18021. — ⁵ *Dl.* 19378. — ⁶ Szerémi 61. mondja, mikor a keresztesek Csanád alá történt megérkezését beszéli el, hogy:

SZENTJÁNOSI TAMÁS. 1517. aug. 1-én közgyűlését tartotta Csanád vármegye. E közgyűlésen felállott Ispán Lénárd, a nyúl-szigeti apácák donáti tisztje s vádat emelt Nagylaki Jaksics Márk ellen, hogy az apácák hét donáti jobbágját Nagylak és Árokos birtokaiba befogadta s azokat a törvény ellenére most is ott tartja. Szentjánosi alispán és a szolgabírák két kiküldöttjük által meggyőződven a vád alaposságáról, Jaksics Márkot az erőszakosan visszatartott jobbágyság kiszolgáltatására s minden jobbágyság után száz arany forint birság fizetésére ítélték.¹ Ennyi az, a mit Szentjánosi alispánságáról tudunk. 1517.

BESSENYEI TOMPA MIKLÓS. Az 1519. aug. 6-án tartott közgyűlésből a szolgabírákkal együtt bizonyítja, hogy Mágócsi Porkoláb Márton a nyúl-szigeti apácák négy donáti jobbágyságát elfogta s Mágócson őriztette.² 1519.

PITVAROSI KORLÁTH ISTVÁN. 1543. június 20-án Izabella királyné bírólul küldi ki, két nemes társával együtt, azon ügyben, melyet a társaskáptalan Hodosi Radics Radocza bökényfalvi jobbágyságai ellen indított a káptalan jeníi szántó földjeinek elszántása és lekaszálása tárgyában.³ Korláth később a vármegye főispánja lett. 1543.

Székiüresedés. Az 1550—1551. évi török pusztítás után következő két évben az adórajstromok végére az van jegyezve, hogy «a vármegyének sem alispánja, sem szolgabírái nincsenek».⁴ 1555. decz. 13-án pedig Gyulai Gál András adórovó írja, hogy a múlt esztendőben nem volt a vármegyének sem fő-, sem alispánja s még most sincsen.⁵ 1552—1555.

vicecomites quilibet nobilium surrexerunt contra cruciferos. A 62. l. pedig Csáki Miklósról szólva írja: deduxerunt eum ad Georgium Siculum cum uno comite nomine Petro Rawazdi. Az Asszonylaki Ravazdi családnak csupán Arad és Csanád vármegyében voltak birtokai; sőt a XVI. században nagyjából ez utóbbi vármegyében (Baktornya, Batonya, Fűpereg, Kún-Ágota, Székegyház és Tompa). De csanád-vármegyei comes Ravazdi Péter nem lehetett, mert az, mint tudjuk, Maczedóniai Miklós volt. Arad-vármegyei fő- vagy alispán sem lehetett, mert itt 1514-ben Harasztli Ferencz volt a főispán, alispán meg 1506—1515. Csályai László. Márki, Arad I. 152. 154. Hogy 1505-ben Ravazdi Péter Aradmegyét képviselte a rákosi országgyűlésen, az csak azt mutatja, hogy Arad vármegyében is voltak birtokai. — ¹ *Dl.* 22884. — ² *Dl.* 23204. — ³ *Gyulafejevári kápt. lt.* Cista Colos. fasc. 5. nro. 10. — ⁴ *Orsz. lt.* Dicális lajstromok. — ⁵ *Kamarai levelezések.*

SZENTMIKLÓSI BALÁZS. Mikor 1560. nov. 25-én Báthori András országbíró elrendeli, hogy az egi káptalan a Rédei családbelieket iktassa be a csanádvármegyei Abony város birtokába, királyi emberül többek közt Szentmiklósi Balázs csanádvármegyei alispánt is ajánlja.¹ Egyidejűleg Zaránd vármegyének is alispánja volt; ilyenül említi egy oklevél 1560. aug. 15.² 1570. február 21-én Telegdi Miklós tisztje, s ura nevében kivont karddal áll ellen, mikor Telegdi Mihály részére János Zsigmond a családi birtokokra vonatkozó oklevelek kiadatását elrendeli.³ 1560.

SAFARICS vagy SÁFÁR JÁNOS. Tudományosan képzett ember volt, ki tanulmányait a bécsi egyetemen végezte. Ez egyetem anyakönyvében: «Joannes Sapharikh de Verucze, vir nobilis» néven van 1535-ben bejegyezve.⁴ 1561. július 7-én *Sáfár* Jánosnak írják s ekkor Zaránd, Arad és Csanád vármegye alispánja.⁵ 1565-ben *Saffaryth* János a neve s ekkor is zarándi, csanádi és aradi alispán; mint ilyen az adóbehajtás körül teljesített szolgálataiért 36 frt salláriumot kap a kamarától. Ugyanekkor Békés, Szolnok és Csongrád vármegyének is közös alispánja van: Ábrahámfi Boldizsár, ki ugyane címen ugyanoly összeget kap.⁶ Egy év mulva török kézre jut Gyula vára s ezzel együtt megszűnik e megyékben az alispáni tisztség is. 1561—1565.

---

¹ *Gr. Rédey cs. lt.* — ² *Br. Harruckern lt.* fasc. E. nro. 21. — ³ *Dl.* 322. — ⁴ Frankl, *A hazai és külföldi iskolázás* 230. — ⁵ *Tört. Tár* 1895. 252. — ⁶ *Műz. kézír.* Kamarai iratok, dica.

SZOLGABIRÁK.

TADDI BENEDEK 1340.¹

BESSENYEI GYÖRGY 1442.²

SALÁNKI IZSÓ TAMÁS 1456.³

TADDI DEMETER 1468.⁴

CSÜCSKÖDI ÉLES GYÖRGY 1469.⁵

FÖLDEÁKI DÉKÁN SEBESTYÉN 1488.⁶

FÖLDEÁKI PETŐ FERENCZ 1488.⁷

CSÜCSKÖDI MIKLÓS 1498.⁸

TADDI KÚN IMRE 1498.⁹

BESSENYŐI LÉTA TAMÁS 1498.¹⁰

FÖLDEÁKI ŐSI ISTVÁN 1498.,¹¹ 1499.¹² és 1501.¹³

FÖLDEÁKI BAKOS MIKLÓS 1517.¹⁴

TADDI SZEDECSI LÁSZLÓ 1517.¹⁵

SERJÉNI JÁNOS 1519.¹⁶

NAGY BALÁZS 1543.¹⁷

NAGYBESSENYŐI BAKÓ ANDRÁS 1543.¹⁸

---

¹ *Zichy-okm.* I. 591. — ² *Kállay lt.* — ³ *Dl.* 15084. — ⁴ *Dl.* 16703. —

⁵ *Kállay lt.* — ⁶ *Dl.* 19378. — ⁷ *Uo.* — ⁸ *Dl.* 20703. — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ *Uo.* —

¹¹ *Uo.* — ¹² *Dl.* 20869. *Dl.* 20885. — ¹³ *Dl.* 21014. — ¹⁴ *Dl.* 22884. — ¹⁵ *Uo.* —

¹⁶ *Dl.* 23204. — ¹⁷ *Gyulafejei káptalan levéltára.* Cista Colos. fasc. 5.

nro. 10. — ¹⁸ *Uo.*

EGYHÁZ-FŐK.

PÜSPÖKÖK.

GELLÉRT. Született 980. körül, perjellé lett a velencei sz. György-monostorban 1005. tájban, apáttá ugyanott 1012. körül, Magyarországra jött 1015-ben. 1030-ban foglalta el a sz. Istvántól neki adományozott csanádi püspökséget. Meghalt 1046. szept. 24-én.¹ A szentek közé avatott 1083-ban sz. László király uralkodása alatt.² 1030 – 1046.

MÖR. Úgy látszik, ugyanaz a *Maurus*, a ki Gellérttel jött be Magyarországra. Ő volt püspökének a királyhoz küldött követé, midőn a csanádi iskola számára tanítót keresett. Gellért vértanúsága után püspökké választotta meg a káptalan, úgy látszik, még 1046-ban, s tisztét viselte 1053-ban is, midőn a szent holttestét Csanádra vitette.³ 1046 – 1053.

LŐRINCZ. A *Legenda* szerint sz. Gellért után egyházának ötödik kormányzója volt; de két közvetlen elődjét nem ismerjük. Ő alatta avatták szentté Gellértet. Püspök volt még 1113-ban is, mert neve alá van jegyezve annak az oklevélnek, melylyel Kálmán király a zoborhegyi apátságot nagyszámú birtokaiban megerősítette.⁴ 1083 – 1113.

BESZTRÉD. Egyetlen egyszer fordul elő a neve 1138. szept. 3-án azon az oklevélen, melylyel II. Béla a dömösi prépostságot jószágokkal megadományozza.⁵ Mikor lett püspökké s meddig viselte hivatalát, nem tudjuk. 1138.

PÁL. Szintén egyetlen egy oklevél alatt szerepel a neve

---

¹ Karácsonyi, Sz. *Gellért élete* 319. — ² *Legenda* 22. f. — ³ Uo. 12. és 21. f. — ⁴ *Hazai okm.* VIII. 7. — ⁵ *Monumenta Strig.* I. 97.

1142-ben, midőn II. Géza a spalatóiak szabadalmait megerősíti.¹ Ennél többet se tudunk róla. 1142.

JÁNOS. Okleveles adatunk nincsen rá. Pray mondja őt püspöknek 1148.²

ISTVÁN. Először 1156-ban szerepel mint tanú Martirius esztergomi érsek levelén;³ azután 1163-ban,⁴ 1167-ben⁵ s végre 1174-ben⁶ találkozunk nevével. Mindössze ennyi az, a mit közel húsz évi püspöksége idejéből az oklevelek elárulnak. 1156—1174.

GYŐR NEMZETSEGBELI SAUL. Nemcsak előkelő származása következtében árasztott nagy fényt Csanádra, hanem vallásos életével is, melynek nagy volt a híre. Egyik testvére, Bod mosonyi főispán volt, a másik pedig, Csépán, Bács vármegye főispáni székén ült. A testvérek gazdag adományban részesítették a sz. Jakabról nevezett lébényi benedekrendi monostort s nagy kiterjedésű uradalmaik Baranya, Győr és Mosony vármegyében terültek el.⁷ Saul a csanádi püspöki széken 1188-ban tűnik fel s körülbelül ez időben a csanádi «vagy az ott folyó Marosról marosinak» nevezett püspök jövedelme kétezer márkára van becsülve.⁸ Nem sokáig volt csanádi püspök; 1192-ben a kalocsai érseki székbe emelkedett.⁹ 1188—1192.

KRISZPIN. Először 1192-ben¹⁰ s azután még csak a következő évben említik nevét az oklevelek.¹¹ Ezen túl semmi nyoma. 1192—1193.

JÁNOS. 1198-ban tűnik fel.¹² Még ez évben III. Ince pápa felhatalmazta, hogy azokat, kik egyházi személyek ellen emelvén kezüket, átok alá estek, feloldozhassa.¹³ Ugyanez évben megparancsolta neki, hogy azon diaconusokat és subdiaconusokat, kik házasságban élnek, foszssa meg egyházi javadalmuktól.¹⁴ Őt, a váci püspököt és a zirczi apátot bízta meg 1199. január 30-án annak a perpatvarnak a megvizsgálásával, mely Kalán pécsi püspök és a földvári apát közt fölmerült,¹⁵ s ugyancsak ő volt még ez évben a pápa egyik megbízottja akkor, midőn a váradi kanonokok püspöküket simoniával és törvényszegéssel

¹ Fejér II. 119. — ² Pray, *Specimen hierarchiae* II. 291. — ³ *Monumenta Strig.* I. 108. — ⁴ *Uo.* I. 117. — ⁵ Kubinyi, *Monumenta* I. 4. — ⁶ Fejér VI. 2, 413. — ⁷ Fejér III. 1, 58. Wertner, *Nemzetsegek* I. 291. — ⁸ Fejér II. 218. A feljegyzés 1184-ből való. — ⁹ *Csanádegyh. Adatt.* III. 215—216. — ¹⁰ *Árpádk. új okm.* VI. 194. — ¹¹ Fejér II. 339. — ¹² *Árp. új okm.* VI. 194. — ¹³ Fejér II. 339. — ¹⁴ *Uo.* II. 340. — ¹⁵ *Uo.*

vádolták.¹ Utóljára 1201-ben szerepel a neve mint csanádi püspöké.² 1205-ben az esztergomi érseki székre jutott s 1223-ig viselte e nagyföntosságú tisztséget. 1198—1201.

Dezső. Mint királyi kancellár s szebeni prépost nyerte el a csanádi püspöki széket 1202-ben.³ Első nagyobb szereplése volt az, hogy 1205. jún. 19-én III. Incze pápa őt és a czikádori apátot bízta meg a Kalán pécsi püspök ellen szórt rágalmak megvizsgálásával, melyek miatt ez nem pályázhatott az esztergomi érsekségre.⁴ De e megbízatásnak nem tehetett eleget, mert II. Endre királyt elkísérte a ruthének elleni hadjáratba.⁵ Még egyszer szerepelt ebben az ügyben; 1206. július 7-én a pápa azt az utasítást adta neki, hogy a Kalán ellen szórt rágalmaknak igyekezzék útját állani.⁶ 1213-ban, midőn a koronázás joga tárgyában vita támadt az esztergomi és kalocsai érsek közt, Dezső az előbbinek pártján volt s a kérdés csakugyan ennek javára dőlt el.⁷ E kitüntető megbízások után azonban még ez évben eljátszotta a pápa kegyét; a somogyi főispán (Sándor), úgy látszik, a csanádi egyházmegye területén Sz. Péter tiszteletére egyházat építtetett, melyet egyenesen a szent-szék hatósága alá akart helyezni. Ezt Dezső hevesen ellenezte, nem tartotta tiszteletben a szent-szék tekintélyét, s úgy látszik, e miatt idegenedett el tőle Honorius pápa.⁸ 1219-ben Olaszországban járt Dezső s Pávia városában egy kellemetlen kalandban volt része, midőn decz. 15-én a canterbury-i szent Tamás vértanú holtteste átvitelének ünnepéről visszatérőben volt. A váradi püspök ugyanis adós maradt a páviai polgároknak egy nagyobb összeggel, s ezek, mikor nem sokkal ezután újra magyar püspök érkezett városukba, nem kérdezve, ő-e az adós vagy sem, erőszakkal elvették lovaikat, pénzét és minden holmiját, s makacsul követelték, hogy püspöktársa adósságát fizesse meg. Dezső végre is kénytelen volt a kellemetlen alkuba belemenni, de följelentette az egész dolgot a pápának, ki az egresi apátot és az aradi prépostot bízta meg, hogy a váradi püspökkel téríttessék meg a csanádi püspöknek okozott kárt.⁹ 1220-ban Dezső Ajtony-monostort reformálta, melynek szerzetesei hallatlan visszaélés-

¹ Fejér II. 353. — ² Uo. II. 351. — ³ Zimmermann, *Urkundenbuch* I. 5—6. Fejér II. 462. — ⁴ Fejér II. 462. — ⁵ Békefi, *A czikádori apátság* 66. — ⁶ Uo. — ⁷ Batthyányi, *Series episc.* 9. — ⁸ Uo. 10. — ⁹ Theiner, *Monumenta* I. 26.

seket követtek el,¹ s külön birtokokat is hasíttatott ki részére.² 1221-ben viszályba keveredett az esztergomi érsekkel. Ez a csanádi egyházmegye területén (Lippán?) vert pénz tizedét magának követelte, Dezső pedig azt vitatta, hogy ez őt illeti, s rábírta a pápai udvart is, hogy ily értelemben levelet írjon a királynak, elhallgatva azt, hogy ez a tized országszerte az esztergomi érseké. Mikor azután a pápa tudomást szerzett az esztergomi érsek jogáról, április 20-án kelt levelével Dezső ellenében ennek szolgáltatott igazat.³ Ez az ügy még inkább ártalmára vált Dezsőnek. A pápa neheztelésének tulajdonítható, hogy midőn Dezsőt az esztergomi káptalan érseknek megválasztotta, a pápa nem őt, hanem a nyitrai püspököt nevezte ki. A következő évben újra megválasztották s Honorius pápa újra visszavetette.⁴ Mindamellet Dezső nem vesztette el türelmét, sőt minden gondját egyházmegyéjének jókarba hozatalára fordította. Rá is fért erre, mert a sok háború és belzavar jövedelmeiben nagyon megcsónkította. 1227. nov. 17-én azután a pápa megengedte, hogy addig, míg az állapotok jobbra fordulnak, a csanádi kanonokok javadalmának szaporítására az egyházmegye kápolnáiból befolyó jövedelmet fordíthassa a püspök.⁵ Úgy látszik, Honorius utódja, IX. Gergely előtt újra visszaállott a tekintélye, mert ez 1229. január 20-án Dezsőt is felszólította, adjon véleményt arra nézve, vajon a kalocsai érsekség területén a kői (vagyis szerémi) püspökség felállítható-e?⁶ Azonban Dezső még ez évben meghalt. 1202—1229.

Széküresedés. Hogy Dezső püspök halála után nem mindjárt töltötték be a püspöki széket, azt bizonyítja az, hogy egy oklevél szerint széküresedés volt 1229.⁷

LÁD NEMZETSEGBELI BULCSU. Királyi kancellárból és győri prépostból emelkedett a csanádi püspöki székbe, melyen már 1229-ben feltűnni látjuk.⁸ Nemzetiségének ősi fészke a borsodmegyei Lád, de voltak birtokai Abaúj, Bács és Zala vármegyében is.⁹ Keresztneve *Basilus* volt, melyet legtöbbször az ősmagyar *Bulcsu* névvel helyettesített. IX. Gergely pápa előtt eleinte nagy kegyben állott; 1231-ben azt a megbízást kapta

¹ Theiner, *Monumenta* I. 22. — ² Fejér III. 1, 316. — ³ Theiner *i. h.* I. 29. — ⁴ Batthyányi, *Series* 10. — ⁵ Theiner I. 70. — ⁶ *Uo.* I. 88. —

⁷ *Árpádok. új okm.* VI. 476. — ⁸ Tkalčič, *Monum. episc. Zagrab.* I. 65. —

⁹ Wertner, *Nemzetiségek* II. 163.

tőle, hogy a **czikádori apáttal** és az esztergomi keresztesek conventjének mesterével a **szent életű Lukács** esztergomi érsek életére és csodatételeire vonatkozó **adatokat** gyűjtsék össze, minthogy a pápa az érseket a **szentek közé akarta** iktatni.¹ 1232-ben meg azt az utasítást kapta, szólítsa fel a **bolgár-fejérvári és brundusiumi püspököket**, hogy az egyházba térjenek vissza; ha ezt kitűzött határidőre nem tennék, vesse püspökségüket a szerémi püspök hatósága alá.² II. Endre királynak is kedves embere volt; 1233-ban, mikor a király az eddig sóban fizetett jövedelmek helyett öt éven át fizetendő 10,000 márkát ajánlott fel az egyházak ellátására, ez összeget a csanádi püspök, a pannonhalmi és egresi apátok kezéhez ígérte lefizetni.³ 1236-ban történt a bizerei botrány, melyben Bulesu püspöknek is része volt, s mely tekintélyének nagyon ártott. A bizerei apát és a csanádi püspök közti gyűlölség oka a monostor feletti kegyúri jog volt, melyet a püspök a maga számára követelt. Úgy látszik, a **szent-szék** nem Bulesu püspöknek adott igazat; e miatt azután haragra lobbant, fegyvereseket küldött a monostorra, kik a kapukat erőszakosan betörték, az apátot 32 szerzetessel együtt elfogták s bilincsre verve, fogságba vetették. A püspök ezután a maga emberét, Cornelius szerzetest tette meg a monostor fejének, ki természetesen szívesen hajlott meg rendeletei előtt. A pápának kellett közbelépni, hogy a le tartóztatott apát visszakapja szabadságát és állását. De nem volt nyugta egy hónapig sem; újra rátörtek monostorára s most már annyira ment vakmerőségük, hogy az apátot meggyilkolták s innen egyenesen Bulesu oltalma alá menekültek.⁴ Természetesen ez a hallatlan merénylet nagy port vert föl. A pápa mindazokat, kik a gaztetthben résztvettek, átok alá vetette s Bulesut Rómába idézte. A püspök azzal mentette magát, hogy öreg, beteges s vakság környékezi, nem mehet.⁵ Ennek következtében 1238. július 28-án IX. Gergely elrendelte, hogy Bulesu mellé **kisegítő (coadjutor)** adassék, ki úgy a lelkiekben, mint az anyagiakban az egyházmegyéét kormányozza.⁶ De a dolog nem ment olyan könnyen; úgy látszik, Bulesu a király előtt tisztázta magát, s nem is volt olyan elnyomorodott, mint a pápánál

---

¹ Theiner I. 99. — ² Uo. I. 103. — ³ Uo. I. 136. — ⁴ Árp. új okm. II. 42—46. — ⁵ Theiner I. 158. — ⁶ Uo. I. 163.

híresztelték. IX. Gergely még 1241. február 7-én is sürgette a coadjutort.¹ De ő még ez évben meghalt, utódja nem firtatta többé a dolgot, a tatárjárás pedig elmosta a bizerei gyilkosság emlékét. Bulesu átélte az 1241—1242. évi szomorú napokat; ő is menekült a tatárok elől, kik székhelyét lángba borították. Útjában találkozott a bosszút szomjazó kúnokkal s csak híveinek köszönhette, hogy elkerülte a halált.² A nagy pusztulás azután elég gondot adott neki, míg egyházmegyéjét rendbehozta. IX. Gergely második utódja, IV. Inceze pápa nem neheztelt többé reá; sőt 1243. július 7-én ő volt egyike azoknak, kiket a pápa az esztergomi érsekké lett váci püspök fölesketésére kiküldött.³ Jó ideig élt még ezután; az utolsó oklevél, melyben szó van róla, a pilisi apátság birtokait megerősítő oklevél s ez 1254. június 29-én kelt.⁴ Ha ekkor tájban halt is el, elég sokáig viselte a püspöki süveget, mert épen huszonöt évig állott az egyházmegye élén. 1229—1254.

BERECZK. Milyen családból származott, arra nézve nincs semmi útbaigazító adatunk. A csanádi püspökök sorában 1259-ben tűnik fel.⁵ Mintegy 15 évi püspökségéről az e tekintetben mostoha történeti kútfők, nevének egyszerű fölemlítésén kívül, semmit sem árulnak el. 1274. decz. 29-én még életben van.⁶ Úgy látszik, 1275. elején halt meg. 1259—1275.

Székiüresedés. Kún László egyik oklevele említi, hogy a csanádi és veszprémi püspöki szék üres, április 3-án 1275.⁷

GERGELY. Először 1275. június 4-én fordul elő a neve mint «választott» püspöké.⁸ Úgy látszik, Kún Lászlónak kedves

¹ Theiner I. 177. — ² Rogerius 24. — ³ Theiner I. 186. Ortway, *Csanádegyh. Adattár* III. 218—219. azt állítja róla, hogy a tatárjárást nem élte túl s utódja *Benedek* volt, ki egy 1244-iki oklevélben fordul elő *Árp. új okm.* VII. 156. Való igaz, hogy ez a Benedek a császári káptalan 1379-iki átiratában csakugyan előfordul *DI.* 268., de ez kétségtelenül másolásihiba, mely onnan származhatott, hogy a ki e levelet az eredetiből átírta, hihetőleg az egyszerű *B.* betűt vélte Benedekre feloldhatni. Különben Basilius nemcsak 1244-ben, hanem a következő években is sűrűn előfordul, s Ortwaynak az az okoskodása, hogy az oklevelek Bulesut és Basiliust (szerinte két személyt) összezavarják, minden komolyságot nélkülöző föltevés. Az Orsz. levéltárban levő *Liber dignitariorum ecclesiast.* I. 69. is megjegyzi Bulesu püspök nevénél: «Male ponitur Benedictus vel Blasius». — ⁴ Fejér IV. 2. 218. — ⁵ *Árp. új okm.* VII. 503. — ⁶ *Hazai okm.* VIII. 170. — ⁷ Fejér V. 2. 210. — ⁸ *Uo.* V. 2. 245.

embere volt; megtette őt kancellárjának is 1289-ben s ezt a hivatalát viselte a király haláláig, 1290. július 10-ikéig.¹ Királya parancsára 1285-ben a káptalannal együtt vizsgálatot tartott arra nézve, mely birtokok illetik a Csanád nemzetségbeli Tamás ispánt s erről a királynak jelentést tett.² Ő temette el László királyt Csanádon. Mint püspök utóljára 1291-ben fordul elő.³ 1275—1291.

ANTAL. A minoriták rendjéből emelkedett a püspöki székbe, melyen először 1298. márcz. 29-én említetik.⁴ Az utolsó árpádházi királynak alkancellárja volt; mint ilyen utóljára 1299. július 5-én szerepel.⁵ A következő évben Rómába ment s ott 1300. nov. 2-án több püspökkel együtt a klosterneuburgi egyház részére búcsúengedélyező oklevelet állított ki.⁶ III. Endre halála után szívósan ragaszkodott az Árpádház rokonaihoz s gyűlölte Róbert Károlyt, kit bitorlónak tekintett, jóllehet ennek ügyét maga a pápa támogatta. Résztvett a Venczelt behívó országgyűlésen, s tagja volt a küldöttségnek, mely az Árpádház e legközelebbi rokonának a koronát felajánlotta.⁷ Venczel távozása után a bajor Ottónak lett lelkes híve s a veszprémi püspökkel együtt ő tette e király fejére a koronát. Ragaszkodására Ottó nagy súlyt helyezett, mert 1306. ápr. 10-én kir. kancellárként látjuk Antalt szerepelni.⁸ De Ottó ügyének bukásával az ő szereplése is véget ért. 1307. aug. 10-én V. Kelemen pápa Rómába idézte azért a vakmerőségért, hogy Ottót megkoronázta.⁹ Mi lett vele, nem tudjuk; de az kétségtelen, hogy püspökségét elvesztette.¹⁰ 1298—1307.

BENEDEK. Az Anjouház embere; 1307. július 11-én már csanádi püspöknek kellett lennie, mert a pápa megbízta, hogy a kalocsai érseknek adja át a palliumot.¹¹ Jelen volt Róbert

¹ Fejérpataky, *A kir. kancellária* 129. — ² *Dl.* 322. §. 24. — ³ *Árp. új okm.* V. 25. — ⁴ Fejér VI. 2, 124. Fejérpataky, *A kir. kancellária* 145. szerint hibás annak az 1292. július 29. keltezett, az országnagyok s köztük Antal csanádi püspök és alkancellár által kiadott oklevélnek datuma, melyben III. Endre nevelőjét magyar indigenává fogadják; az oklevél csak 1298-ból való lehet. Ennek következtében Antalt sem tehetjük püspöknek 1292-re, mint azt pl. Ortway teszi *Csanádegyh. Adattár* III. 221. — ⁵ Fejérpataky, *i. h.* 145. — ⁶ Fejér VI. 2, 271. — ⁷ *Csanádegyh. Adatt.* III. 264. — ⁸ Zimmermann, *Urkundenbuch* I. 231. — ⁹ Theiner I. 421. — ¹⁰ *Csanádegyh. Adattár* III. 268—269. — ¹¹ Theiner I. 415.

Károly koronázásán s ő is fölszentelte a szent István koronája helyett e czélra készített új koronát.¹ Ez 1309-ben történt; még ugyanez évben Szlavoniában is megfordult, hol azonban Gergely boszniai püspökkel együtt utonállók fosztották ki.² Volt egy Benedek nevű atyafia is, kit Róbert Károly 1319. június 13-án az aradi káptalannak királyi emberül ajánlott, azon alkalommal, midőn parancsot adott, hogy Csanád egri püspököt és Telegdi Tamás fiait az aradvármegyei Pongráczfája, Csenk-örvénye és Kis-Hodos birtokába iktassa be.³ Mint unokaöcsesei szerepelnek 1319. márczius 1-én Miklós, Tamás és Benedek az Arnold fiai, kik a biharmegyei Körösközben, Wozfolva (Uzfalva) más néven Kékes helységben birtokosok.⁴ Benedek püspök utoljára 1332. nov. 23-án szerepel.⁵ 1307—1332.

PIACENZAI JAKAB. Róbert Károly király e nagytudományú orvosa születésére nézve olasz volt, innen ragadt rá vezetékneve. Hű szolgálataért a király számos kitüntetésben részesítette; fokozatosan lépett elő az egyházi javadalmakban. Eleinte bácsi kanonok,⁶ azután kalocsai és haj-szent-lőrinczi,⁷ végül pozsonyi prépost lett 1331. január 6-án, s e tisztségben találjuk őt még 1332. decz. 24-én is.⁸ Ekkor már a király titkos kancellárja volt, s többízben járt diplomatiai küldetésekben a pápai és nápolyi udvarban. Ennek köszönhette, hogy Benedek után csanádi püspök lett, még pedig az 1333. év elején. Az ő püspöksége alatt, 1334-ben szabta meg XXII. János pápa a magyarországi érsekek és püspökök közszolgálati díját, melyet székük elfoglalásakor tartoztak a pápai kincstárba befizetni. E szerint fizettek:

az esztergomi érsek	2000	frtot	a győri püspök	800	frtot
a kalocsai	»	2000	»	800	»
a váradí püspök	2000	»	a váczí	»	500
»	»	»	»	»	»
az erdélyi	»	1500	»	400	»
»	»	»	»	»	»
a pécsi	»	1300	»	275	»
»	»	»	»	»	»
a csanádi	»	900	»	200	»
»	»	»	»	»	»
a veszprémi	»	900	»	100	»
»	»	»	»	»	»

¹ Batthyányi 20. — ² Monum. Vatic. II. 336. — ³ Dl. 322. §. 25. —

⁴ Bunyitay, A váradí püsp. II. 70. — ⁵ Csanádegyh. Adattár III. 271—274, hol előfordultának datumai egyenként fel vannak sorolva. — ⁶ Pray, Hierarchia II. 25. — ⁷ Pór, Nagy Lajos életrajza 19. — ⁸ Ortway, Pozsony város tört. III. 204.

Jakab kilencz évig ült a csanádi püspöki széken s 1343. márcz. 25-én a pápa áthelyezte Zágrábba.¹ Nagyképzettségű és irodalmi színvonalon álló ember volt; erős a gyanúm, hogy ő írta vagy iratta meg (Boniohannes de Campellóval?) mai formájában a Gellért-legendát, mintegy hazafi kegyeletből a szintén olasz származású vértanú emléke iránt. 1333—1343.

BÜKI ISTVÁN. Pécsi prépostból lett 1343. márczius 25-én csanádi püspök.² Nem sokkal ezután Rómába utazott s azalatt itthon László békési főesperes volt a helytartója.³ Ugyanez évi május 26-án megengedte neki VI. Kelemen pápa, hogy püspöki javadalma mellett a pécsi egyházban bírt kanonokságát is megtarthassa.⁴ Még ugyanez évben más kegyben is részesült; szept. 20-án megengedte neki a pápa, hogy a csanádi egyház szükségleteire szeretetadományokat (caritativum) gyűjthessen.⁵ Ezzel szemben megígérte, hogy a 900 frt közszolgálati díjat két részletben le fogja fizetni.⁶ De csak a felét fizette le, a másik felével adós maradt. Különben nem sokáig volt csanádi püspök, s székhelyének talán színét sem látta, mert az oklevelekben mindig csak mint «választott» püspök szerepel. 1344. aug. 13-án a veszprémi püspökségre helyezték át.⁷ 1343—1344.

DE CARCERIBUS GALHÁRD. Ez is olasz ember volt s XII. Benedek pápának volt apostoli követe Lengyelországban már 1335-ben.⁸ Jó szolgálatainak jutalma lett a következő évben a titeli prépostság. 1344. aug. 13-án kapta a csanádi püspökséget,⁹ s még ez évi november 3-án a pápa apostoli nuntiusnak nevezte ki Magyar- és Lengyelország számára.¹⁰ Egyúttal a Magyar-, Cseh- és Lengyelországban működő tizedszedők felülvizsgálatával bízta meg.¹¹ Egy évig sem volt csanádi püspök; 1345. márcz. 2-án a pápa a veszprémi püspöki székre helyezte át.¹² A közszolgálati díjat csanádi püspöksége után nem fizette be. 1344—1345.

GERGELY. Császámai prépost, esztergomi és zágrábi kanonok volt, mikor 1345. márcz. 7-én VI. Kelemen kinevezte.¹³ Kinevezésekor az apostoli kamarának megígérte, hogy a Galhárd hátralékát, 900 frtot, valamint az István hátralékát is, 450 frtot,

¹ Theiner I. 652. — ² Batthyányi 31. — ³ Bunyitay, *A váradi püsp.* II. 86. — ⁴ Theiner I. 654. — ⁵ *Uo.* I. 657. — ⁶ Batthyányi 35. — ⁷ *Uo.* 37. — ⁸ *Dipl. Emlékek az Anjoukorból* I. 348. — ⁹ Batthyányi 38. — ¹⁰ *Diplom. Eml.* II. 59. — ¹¹ *Tört. Tár* 1894. 22. — ¹² *Dipl. Eml.* II. 62. Theiner I. 679. — ¹³ Theiner I. 681. *Monum. Vatic.* I. 440.

meg fogja fizetni.¹ Püspöksége kezdetén elment Rómába s onnan a pápa búcsúengedélyét hozta magával. Utolsó nyoma van 1350. február 20-án.² Még ugyanez évi május 4-én meghalt Zágrábban; necrologiuma egyszerű, de sokat mondó: *Benefactor multorum et promotor pauperum clericorum*.³ Ebből az látszik, hogy legtöbbet vesztek benne a szegénységben színlődő papok. 1345—1350.

TELEGDI TAMÁS. Csanád érsek unokaöcse s csanádvarmegyei nagybirtokos, esztergomi prépostból lett 1350. május 31-én püspökké.⁴ VII. Kelemen pápa abban a kegyben részesíté, hogy azzal a püspökkel szenteltethette föl magát, a melyikkel neki tett. Ez voltakép a kalocsai érsek joga lett volna, s a pápa szükségnek is tartotta kijelenteni, hogy e kivételes kedvezményvel a jövőre nézve nem akarja a kalocsai érsek kárát.⁵ A királyi levelek Tamást a *decretorum doctor* czímmel tisztelik meg; ebből az látszik, hogy külföldi egyetemeken járt s nagyképzetségű ember volt. Bizonyára sokat köszönhetett neki Csanád vármegye és Csanád városa; sajnos, a történeti kútfők fogyatékosága e részben semmi felvilágosítással sem szolgál. A közszolgálati díjat ő sem fizette be s azzal adós maradt. Úgy látszik, Nagy Lajos király valami miatt kedvetlen volt iránta; ez kitűnik abból, hogy midőn Vilmos bíbornok mint a pápa követé 1357. július 9-én a királyi udvarba érkezett, nagyon hideg fogadtatásra talált, mert azt beszélték, hogy a csanádi püspöknek a kalocsai érseki székre való áthelyezése végett jött Magyarországra.⁶ Mindazáltal az év végén a pápa kinevezte Telegdi Tamást kalocsai érsekké;⁷ de az ügy alighanem hosszas diplomáciai tárgyalásokon ment keresztül, mert a végleges megerősítést csak 1358. aug. 25-én adta ki a pápa.⁸ A jeles főpap azután elérte az esztergomi érseki széket is, a melyen 1367—1375-ig ült. 1350—1358.

Székiüresedés. Telegdi Tamás távozása után néhány hónapig üresen állott a püspöki szék 1359.⁹

GERGELY. Hihetőleg rokonságban volt a Lindvai Bánfi családdal, melylyel Őrszigete nevű birtok tárgyában 1359. május

¹ Batthyányi 37—38. — ² *Csanádegyh. Adattár* III. 280. — ³ Tkalčič, *Monumenta civitatis Zagrab.* I. 405. — ⁴ Theiner I. 787. — ⁵ Katona, *Historia Colocensis eccl.* I. 386. — ⁶ *Tört. Tár* 1895. 264. — ⁷ *Uo.* 266. — ⁸ *Schema-tismus Strig.* 1893. — ⁹ *Csanádegyh. Adattár* III. 282. 2. j.

7-én mint váradi őrkanonok perelt.¹ Váradi őrkanonokból lett 1359. május végén püspökké. Még ez évi szept. 4-én kötelezi magát, hogy Telegdi Tamás 900 frt adósságát, valamint a maga székdíját is be fogja fizetni;² de erre nem maradt ideje. Néhány hónappal ezután, 1360. február 24-én találkozunk vele utoljára.³ 1359—1360.

Székiüresedés. A pécsivel együtt a csanádi püspökség is üres április 28-án 1360.⁴

BEBEK DOMOKOS. 1360. július 29-én már csanádi választott püspöknek van írva, s egri kanonokságáról a pápa rendelkezik.⁵ A híres Pelsőczy Bebek családból származott s hasonló nevű atyja volt a család megalapítója. Őt fitestvére közül a legfiatalabbik, Miklós is az egyházi pályára lépett s egri prépostból kalocsai érsek lett. Domokost 1349-ben VI. Kelemen pápa kinevezte egri kanonokká, megengedvén neki, hogy esztergomi kanonoki javadalmát is bírhasa. 1367-ben a kalocsai káptalan megválasztotta érsekül s mint választott érsek Nagy Lajos király egy-két oklevelén szerepel is; de nem tudni, mi okból, a pápa nem erősítette meg. 1373. első felében átlépett a váradi püspöki székre. «Egy évtizednél — úgymond a váradi püspökség jeles monographusa — hosszabbra terjedő csanádi főpapságának az adatok hiánya miatt csak épen időhatárait ismerjük; de oly jeles férfiú, ki Váradon mondhatni csak átutazó vendég vala s mégis hagyott maga után nyomot, nem tölthette életét tétlenül. Ő alatta készült a váradi *Chartularium*, mely míg a maga idejében a káptalan jogait szabályozta, egyszersmind mint becses történeti forrás maradt napjainkra».⁶ Csanádi püspöksége idejéből mindössze annyit tudunk, hogy közszolgálati díj fejében mintegy 540 frtot fizetett le több részletben. Váradon halt meg 1374. okt. 31-én.⁷ 1360—1373.

MIKLÓS. 1373. május 16-án lépett a knini püspöki székből a csanádi székre.⁸ Nevét csak egy kétségtelen hitelű oklevélen olvassuk 1373. aug. 2-án.⁹ Mindössze két évig állott a csanádi egyházmegye élén.¹⁰ 1373—1375.

Székiüresedés. Az oklevelek tanúsága szerint 1376. január

¹ Bunyitay, *A váradi püsp.* II. 87. — ² Batthyányi 59. — ³ Fejér IX. 3, 147. — ⁴ *Sopronmegyei okl.* I. 324. — ⁵ *Tört. Tár* 1895. 280. — ⁶ Bunyitay, *i. h.* I. 195—199. — ⁷ *Csanádegyh. Adattár* III. 335. — ⁸ Batthyányi 62. — ⁹ Fejér IX. 4, 498. — ¹⁰ *Liber dign. eccl.*

15-én,¹ február 22-én² és 1377. márczius 17-én³ üresedésben van a püspökség. 1376—1377.

PÁL. Ő is rövid ideig, csak három évig volt csanádi püspök. Nevét említik 1377. február 26-án, midőn az apostoli kamarának a közszolgálati díj befizetését igéri.⁴ Kinevezése azonban ekkor még függőben volt. Az oklevelek 1378-ban szólanak róla.⁵ Ugyanez évi márczius 29-én a káptalan bizonyítványa szerint távol volt székhelyétől.⁶ 1377—1379.

TAMÁS. Először 1379. február 11-én említik,⁷ s utóljára 1380. február 20-án találkozunk vele.⁸ E szerint nem sokkal tovább volt egy évnél csanádi főpap. 1379—1380.

JÁNOS. 1380. július 23-án találjuk nevét először.⁹ Mintegy hat évig gondozta sz. Gellért örökét s 1386. június 4-én Zág-rábba helyeztetett át.¹⁰ 1380—1386.

JÁNOS. 1386. nov. 3-án már csanádi püspök;¹¹ ekkor kötelezi magát, hogy a maga szolgálati díja fejében a pápai kamarának befizeti a szokásos 900 frtot; ezenkívül megígéri, hogy elődeinek hátralékát és pedig Jánosnak 641 frt 30 solido, Tamásnak 759 frt, Pálnak 317 frt s végre Miklósnak 220 frt 46 solido 10 dénár tartozását évről-évre, Mindszentek napján, egyenként le fogja fizetni. Ebből a tudós Batthyányi Ignác azt következteti, hogy gazdag embernek kellett lennie. Utóljára 1395. április havában szerepel.¹² 1386—1395.

Székiüresedés. Szó van róla szept. 20-án 1395.¹³

ÓRÉVI LUKÁCS, Demeter fia. A baranyamegyei Órévről származott, melynek környékén terültek el családjának birtokai. Unokatestvére Konrád szintén az egyházi pályára lépett s idővel pannonhalmi apát lőn.¹⁴ Lukácsal mint óbudai préposttal és Mária királyné titkárával 1392-ben találkozunk először. Ő alapította az óbudai egyetemet, melynek első kancellárja vagyis igazgatója volt. IX. Bonifác 1395. okt. 6-án csanádi püspökké

¹ Fejér IX. 5, 85. — ² Uo. IX. 5, 100. — ³ *Zalavárm. okl.* II. 147. —

⁴ Fejér IX. 5, 170. — ⁵ *Csanádegyh. Adattár* III. 287. — ⁶ Pesty, *Krassó m.* III. 133. — ⁷ Fejér IX. 5, 340. — ⁸ Uo. IX. 5, 370. — ⁹ Uo. IX. 5, 393. —

¹⁰ Batthyányi 68. — ¹¹ Uo. — ¹² *Csanádegyh. Adattár* III. 290. — ¹³ *Liber dign. eccl.* 72. — ¹⁴ Családja történetére nézve érdekes adatokat tartalmaz a *Zichy-okm.* V. 64. 76. 147. 424. 441. (itt említettnek 1406. máj. 21. Conradus et Demetrius filii Andree de Orew); 509. 521. 524. 530. 554. 578. 587. VI. 133. 160. 265.

nevezte ki, meghagyván nála az egyetemi kancellársággal együtt az óbudai prépostságot is. Azonban csak mintegy másfél évig székelte Csanádon; már 1397. márczius 4-én Várad püspöki székein találjuk.¹ 1395—1397.

Széköresedés. Erről tanúskodnak az oklevelek 1397. márcz. 4-én,² április 10-én,³ június 1-én⁴ és július 13-án.⁵ 1397.

GERGELY. Vannak, kik őt a Rozsályi Kún család ivadéka-nak tartják;⁶ de ha ez még bizonyításra vár is, annyi kétség-telen, hogy a Szeri Pósafiakkal atyafiságban állott.⁷ 1397. július 31-én már választott csanádi püspök.⁸ A szerémi püspöki székből helyezte át a pápa s kinevező bullája 1397. szept. 12-én kelt.⁹ Neve előtt mindig a *frater* jelző áll, mi szerzetes voltára mutat. 1400. április 4-én a két Miklós temesi főispán ajánlatára kinevezi (hihetőleg temesvármegyei) Jenőre plébánosnak Temesvári Sebestyént.¹⁰ 1402-ig kormányozta sz. Gellért egyházmegyéjét,¹¹ s úgy látszik, híveinek szerető gondviselő atya volt.¹² 1397—1402.

Széköresedés. Szó van róla 1403.¹³

MAR CZALI DÓZSA. A híres Marczali család sarjadéka s előkelő összeköttetéseinek köszönhetette, hogy Zsigmond király ferenczrendi szerzetesből csanádi püspökké kinevezte, úgy látszik 1404-ben.¹⁴ A Dózsa név is (a Dezső név változata, vagy mások szerint Theodosius) talán szerzetesi neve lehetett, mert keresztnéve Miklós volt.¹⁵ VII. Incze és Zsigmond király viszályának volt a következménye, hogy évekig nem nyerte ki a pápai megerősítést; mint megerősített püspök csak 1409. április 22-én fordul elő.¹⁶ Közel húsz esztendeig kormányozta az egyházmegyét, melyet élete vége felé a török becsapások nagyon megviseltek. Épen azért Zsigmond király 1421. aug. 12-én a püspökséget új adomány czímén megerősítette régi birtokaiban.¹⁷ Nemsokára, 1423. márczius 9-én, meghalt Dózsa.¹⁸ Helytartója egész püspökségének ideje alatt Lippai Péter éneklő-kanonok volt. 1404—1423.

¹ Bunyitay, *A váradai püsp.* I. 217—219. — ² *Liber dign. eccl.* —

³ *Uo.* — ⁴ Fejér X. 2. 464. — ⁵ *Uo.* X. 2. 432. — ⁶ *Liber dign. eccl.* —

⁷ *Temesm. okl.* I. 302., hol Szeri Pósafi Péternek és özv. Pósafi Miklósnénak mint *affinibus nostris carissimis* intéz levelet. — ⁸ *Uo.* I. 302. —

⁹ Batthyányi 73. — ¹⁰ *Múz. lt.* — ¹¹ *Liber dign.* — ¹² *Temesm. okl.* I. 302. —

¹³ *Liber dign.* — ¹⁴ *Uo.* — ¹⁵ Fraknoi, *A kegyúri jog* 511. — ¹⁶ *Uo.* —

¹⁷ *Dl.* 11118. — ¹⁸ *Liber dign.*

MAR CZALI L ÁSZLÓ. A székeskáptalani préposti székből emelkedett a püspökség élére; már egy 1423. márczius 25-én kelt királyi levél csanádi püspöknek mondja.¹ Ugyanez évi május 10-én nevezi ki a pápa.² Atyja Miklós erdélyi vajda volt s nagy tekintete volt a királyi udvarban. 1423. május 26-án kötelezettséget vállalt a 900 arany frt székdíj lefizetésére s ebből már ugyanez évi május 31-én 250 arany frtot le is fizetett.³ Mint gazdag főúr hihetőleg nem is sokáig maradt tartozásban. Mit és mennyit tett megyéje érdekében, az adatok hiánya miatt nem tudjuk. 1433. nov. 10-én pörben állott Alsólendvai Bánfi Istvánnal és Pállal, úgy látszik, családi birtokain lakó jobbágyok által elkövetett hatalmaskodásért, s nem jelenvén meg a nádor birói széke előtt, makacsságban elmarasztaltatott.⁴ A következő év első felében halt meg. 1423—1434.

Széküresedés. Már 1434. július 25-én üresnek mondják az oklevelek a püspökséget.⁵ A széküresedést azután folyton emlegetik 1437. márczius 25-ig, a mikor utóljára van róla szó.⁶ 1434—1437.

PÉTER.⁷ Társaskáptalani prépostból emelkedett föl a püspökségre s kinevező bullája 1438. április 30-án kelt.⁸ Május 10-én kötelezi magát, hogy a közszolgálati illetéket 6—6 hónapi két részletben fizeti le; ugyane hó 20-án már 165 frtot szolgáltat be.⁹ Úgy látszik, Péterünk a Remetei Himfi családból származott; csakis családi összeköttetésből magyarázható ki az, hogy Remetei Himfi Imre özvegye, Anna asszony 8 frt kölcsönért folyamodott hozzá; de ezt a kérést a püspök, hivatkozva nagyon szűk pénzviszonyaira, nem teljesíthette (1439. aug. 27.).¹⁰

¹ Fraknói, *A kegyúri jog* 511. — ² Batthyányi 82. — ³ *Uo.* 87. —

⁴ *Dl.* 12543. — ⁵ *Liber dign.* — ⁶ Fejér X. 7, 845. — ⁷ *Laurentius* helyére nevezi ki a pápa, mely név bizonyára egyszerű tévedés *Ladislaus* helyett (t. i. a régebben meghalt Marc zali László h.). Pray, *Specimen Hierarchiae* II. 296. Lőrincz különben sem fordul elő egyetlen egy oklevélben sem. — ⁸ Batthyányi 88. — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ Fejér XI. 352. Péterünk semmi esetre sem egy *Mezőlaki* Péter volt esztergomi préposttal, mint azt az országos levéltár *Liber dign.* című összeállítása hirdeti, mert Mezőlaki Péter prépost már 1422. február 4-én nem élt. Ugyanis Mezőlaki János leánya Petronella Bakodi Györgyné, továbbá atyja Mezőlaki János és Lőrincz pozsonyi prépost, *Márton fia Péter esztergomi préposttal* s atyafiaival: Mikesfalvi Segőfi Illéssel és Lászlóval némely oklevelek ki nem adása miatt pert folytatnak; e levelek a veszprémmegyei Bánd, vasvármegyei Makva,

1444. aug. 4-én ő is aláírta azt a végzést, melylyel I. Ulászló király, esküjét megszegve, a törököknek hadat üzent, s melynek következménye a szerencsétlen várnai csata lett. 1446. márczius 1-én Köleséri Benedek barát, a boszniai observáns ferenczrendiek vicarius a kérelmére hiteles alakban átírta IV. Eugén pápának azt a bulláját, melylyel 1433. szept. 30-án e szerzetrendet felhatalmazta, hogy Harapkón, Alsánban, Csaholban, Kevén, Haramban, Orsován, Kövesden, Cseriben, Sebesen és Haczakon, «a hol eretnekek és az egyháztól elszakadottak laknak», rendházakat építhetnek.¹ 1449. január 5-én V. Miklós pápától engedélyt kapott, hogy a szent sírt meglátogathatja.² 1454. július 7-én az aradi káptalannal meghatározta a csanádi püspökség temesvármegyei Monyorós és Derse birtokai határait.³ 1456. június 19-én Csanád vármegye törvényszékének ítéletére letette az esküt, hogy Teleki Varjas Sebestyén özvegyének, Erzsébet asszonynak nem tartozik 12 frttal.⁴ Utóljára 1457. márczius 21-én fordul elő a neve.⁵ Nem sokkal ezután meghalt. 1438—1457.

HANGÁCSI ALBERT. Családja a borsodvármegyei Hangácsról való s atyja Jakab volt. Ő maga gondos kiképzetésben részesült; 1439. október 13-án beiratkozott a bécsi egyetemre⁶ s onnan hazatérve, az egri egyházmegyében kezdte meg papi pályáját. Itt csakhamar előkelő helyet vívott ki magának; prépost lett s nemsokára a király kegye is megnyilatkozott kiváló képességei előtt, mert V. László kinevezte alkanczellárnak. 1457. február 24-én, midőn már mind e két méltóságot viseli, éppen akkor találkozunk vele, a mikor Nyomári Mihály-nak a borsodvármegyei Nyomáron levő részbirtokát ő és testvére, Sebestyén 200 frtért megveszik. Sebestyénnek meglehetősen számú családja volt: Jeromos, Dorottya, Erzsébet, Zsófia és Anna voltak gyermekei.⁷ Hangácsi Albert még mint egri prépost abban a kitüntetésben részesült, hogy László király megbízta őt: békíteni ki a királyra neheztelő özvegy Hunyadi

Rénök, Mihalócz, Farkasfalva, Mézdő, Nádasd s a somogyvármegyei Csehi, Füred, Mindszent. Két-Sarkad és Farkasfalva birtokokra vonatkoznak. Minthogy Péter prépost időközben meghalt (mondja az oklevél), a per Segőfi Illésre szállott át. L. ez év a. *Műz. lt.* — ¹ *Acta Bosnae* 139. 200. — ² Batthyányi 89. — ³ *Tört. Tár* 1890. 107. — ⁴ *Dl.* 15084. — ⁵ Teleki, *Hunyadiak* X. 553. — ⁶ Schrauf, *Bécsi magyar tanulók* 89. — ⁷ *Dl.* 15147.

Jánosnét. A király parancsára fényes kísérettel Szebenbe ment, a hol akkor az özvegy tartózkodott. De a szebeniek el lévén keseredve a népszerűségét teljesen eljátszott király ellen, élükön a városi bíróval, mielőtt a király követe a városba bemehetett volna, megrohanták őt. Albert prépost a hatszáz főre menő fegyveres néppel szemben nem védhetvén magát, egész kíséretével együtt kezükbe esett. A felbőszült polgárság nem tekintvén előkelő papi állását, a szolgálattevő személyzettel együtt, fogdába vetette Albertet s 14 napig fogva tartotta. Egy szolgát meg is öltek, s az egyik királyi jegyzőt olyan bűzös börtönbe zárták, hogy nyolcz nap mulva meghalt.¹ Albert, bár rövid idő mulva vigasztalást találhatott abban, hogy 1457. márczius 10-én II. Callixtus pápa kinevezte csanádi püspökönek, mely állásra úgy látszik, már régebben kiszemelte őt,² nem hagyta abba a dolgot; a szebeniek ellenében egyenesen a pápánál keresett megtorlást. II. Pius pápa 1459-ben a várad püspököt, Vitéz Jánost, továbbá a várad székes- és kis-káptalan prépostjait bírta meg, hogy ők hárman, vagy közülök legalább egy, tartanak vizsgálatot ez ügyben. A vizsgálat, mely a Tapoleczai János prépost vállaira nehezedett, sokáig elhúzódott.³ Mi lett a vége, nem tudjuk; hihetőleg keményen bűnhődtek a szebeniek. A pápa egyelőre meghagyta Albertet az egri prépostság élvezetében, melynek székdíja fejében 100 arany frtot fizetett; úgy látszik, ez volt az oka, hogy sokáig csak a választott püspök czímét viselte.⁴ Mint választott püspök már 1458. márczius 27-én kötelezte magát a közszolgálati díj lefizetésére s ebből 200 arany frtot be is szolgáltattott.⁵ A pápa abban a kivételes kedvezményben is részesítette, hogy bármely általa választandó püspök által szenteltethette föl magát; de ezúttal is hozzátette, hogy a kalocsai érsek jövőendőben eshető sérelme nélkül.⁶ Püspökségének első éveiben nagyon megszorodtak a gondjai. Mindjárt 1458. június havában László egri püspök, nem törődve azzal, hogy III. Callixtus pápa Horogszegi Szilágyi Mihály kormányzó beleegyezésével az egri prépostság élethosszig való élvezetében hagyta Albertet, Sebesi György egri kanonokot kinevezte pré-

¹ Batthányi 101. — ² Uo. 91. — ³ Bunyitay, *A várad püsp.* II. 50. —

⁴ Ezt Batthányi 93. l. nem érti; Ortway, *Csanádegyh. Adattár* III. 322. az elhalasztott consecratiót azzal véli megmagyarázhatónak, hogy ez a csanádi püspökök névsorában nem valami ritkaság. — ⁵ Batthányi 93. — ⁶ Uo. 96.

posttá, a préposti lakból kiverte a csanádi püspök embereit, kihányatta bútorait, holmiját s a házat a javadalommal együtt átadta Sebesinek.¹ A pápa vizsgálatot rendelt el s ennek a vége, úgy látszik, az lett, hogy Albert lemondott a prépostságról. Nagy feladat várakozott reá kormányzása kezdetén: a csanádi székesegyháznak falakkal való megerősítése. Erre a mindinkább fenyegető török veszedelem sarkalta. Mátyás király helybenhagyását kinyervén, a pápát kérte föl 1459. okt. 11-én, hogy a szükséges költségek fedezésére szorítsa rá a káptalant, mint a mely Csanád városának a földesura.² Ez a vállalata jól ütött ki, mert ettől fogva Csanád városa mint vár kezd szerepelni. Hogy pedig a csanádi székesegyház tekintélye még jobban emelkedjék, kieszközölte a pápától, hogy tíz esztendeig azok, kik az egyházat szent György és szent Gellért ünnepén látogatják vagy megerősítésére segítséget nyújtanak, teljes búcsúban fognak részesülni.³ Ez az élénk tevékenység nagyban emelte Albert püspök hírnevét; 1460. decz. 20-án II. Pius a zágrábi püspökség tárgyában a knini püspök és a radmensdorfi plébános közt felmerült perben, két bíbornokon kívül, őt is kiküldötte bírónak.⁴ Egyes főnemesek is örömet hallgattak békítő tanácsaira; így hozott létre egyességet a viszálykodó Dancsfi Miklós és Dóczy László közt 1466. július 25-én.⁵ Néhány napra ezután meghalt a jeles püspök. 1457—1466.

Székiüresedés van aug. havában 1466.⁶

SZOKOLI JÁNOS. A szabolcsvármegyei gazdag és nagybefolyású Szokoli család sarjadéka. Atyja Péter macsói bán és temesi főispán, anyja pedig Kisvárdai Potencziána volt. Alig végezte be iskoláit, váradi kanonok lett, s mint 26 éves ifjú még csak a kisebb egyházi rendeket bírta, midőn Mátyás király 1466. aug. 28-án csanádi püspökké kinevezte.⁷ A király a váradi püspöki székért, melyen az idegen Beckenschläger János kedvéért mellőzte, kárpótolta őt sz. Gellért örökével. Már okt. 27-én megkapta a pápai megerősítő bullát, melylyel együtt II. Pál pápa megküldötte neki a kor-dispensatiót.⁸ Nov. 7-én hiány nélkül befizette a 900 frt székdíjat; ő az egyetlen püspök, kiről ezt teljes bizonyossággal állíthatjuk.⁹ Hűséges istápjá volt csa-

¹ Theiner II. 341. — ² Uo. II. 339. — ³ Batthyányi 100. — ⁴ Theiner II. 361. — ⁵ Dl. 16388. — ⁶ Lib. dign. — ⁷ Uo. — ⁸ Batthyányi 104. 108. — ⁹ Uo. 109.

ládjának; egyik atyafiát, Mihályt 1486-ban a csanádi préposti széken találjuk, unokaöccse Ferencz. Szokoli Albert és Losonczy Bánfi Katalin fia, bizonyára az ő példáján lelkesedve, szintén a papi pályát választotta s 1519-ben aradi prépost volt.¹ Úgy látszik, nemcsak mély vallásosság lakott benne, hanem praktikus gazda is volt, ki a püspökség jószágait jó rendben tartotta; 1471-ben Szőke Lőrincz kovászi gazdájáról,² 1472-ben Brassó János tisztjéről,³ 1479-ben pedig Sántha János derzsi gazdájáról hallunk.⁴ 1472-ben ő is tiltja Teleki Varjas Jánost, hogy Telek, Bagd, Feeskés és Földvár birtokokat a királytól fölkérje;⁵ 1479-ben Dóczi Imrétől perli a gyaraki hegyen lévő Domómál nevű szőlőt,⁶ 1486-ban Dóczi Imrétől vesz zálogba két házat az aradvármegyei Kő helységben,⁷ s végre 1487-ben az aradi káptalan előtt szomszédság jogán tiltakozik Munár és Gedes, valamint a temesvármegyei Kakat eladása ellen.⁸ 1493. január 14-én VI. Sándor pápa őt, továbbá a csanádi nagyprépostot s a társaskáptalani prépostot küldötte ki a pécsváradi benedekrendi monostor kegyúri jogának megvizsgálására, melyet Újlaki Lőrincz herczeg a magáénak vitatott.⁹ Ugyanez évben Szokoli János, miután a püspökséget 26 évig bölcsen kormányozta, még élete virágjában, 44 éves korában, lemondott a püspökségről s a pálosok diósgyőri kolostorába vonult. Itt élte le hátralevő napjait nagy tudomány és nagy szentség hírében. Többször megkinálták magas egyházi méltóságokkal, így a kalocsai érsekséggel is, de nem fogadta el.¹⁰ 1466—1493.

LUKÁCS. Alacsony sorsból emelkedett föl s Szegeden született.¹¹ Pályáját, mint annyi földije, valószínűleg Csanádon

¹ Kállay lt., XV. század végéről. — ² Forgách lt. — ³ Pesty, Krassóm. III. 433. — ⁴ Dl. 18199. — ⁵ Dl. 17290. — ⁶ Dl. 18167. — ⁷ Dl. 17290. — ⁸ Dl. 19232. — ⁹ Theiner II. 536. — ¹⁰ Bunyitay II. 148. — ¹¹ Talán családi öröksége volt az a kamonczyi szőlő, melyet 1501-ben a szegedi Sz. Demeter-egyháznak adományozott. 1522-ben Kamonczon szöleje van a következő szegedi polgároknak: a Sz. Demeter-utczában: Horvát Máténak, Mészáros Istvánnak, Paraszti Pálnak, Somlyai Demeternek, Hímvarró Mihálynak, Angalita Ambrusnak, Iskolas (Scolasticus) Ferencznek, Tóth Ferencznek és Bakaesin Jánosnak. A Nagy-utczában: Figedi Gergelynek, Tali Lőrincznek, Harangozó (Pulsator) Andrásnak és Tamási Mátyásnak. Ezenkívül még: Szabó Jánosnak, özv. Szabó Lőrincznének, Szabó Benedeknek, Szabó Gergelynek, Borbély Andrásnak és Mák Mártonnak. Dl. 37004. Lehet, hogy ezek valamelyikét családi vagy névrokonság is fűzte püspökünkhöz.

kezdte, s csakugyan a sebesi főesperesek közt találunk is egy Lukácsot, a kiből a későbbi püspököt sejtethjük. Kizárólag nagy tehetségének köszönhetette, hogy elébb boszniai választott püspök s királyi kincstárnok, majd 1493. nov. 4-én csanádi püspök lett.¹ Ugyanakkor VI. Sándor külön bullában megengedte neki, hogy bármely kath. püspök által fölszenteltetheti magát, de itt már a kalocsai érsek jogáról nem volt említés.² A csanádi püspökség jövedelmei ez időben már annyira megcsappantak, hogy új jövedelmi forrásról kellett gondoskodni. Lukács székfoglalásakor a pápa a csanádi sz. Gellért monostor javait csatolta a püspökséghez, s 1494. február 15-én leszállította a püspök 900 frt közszolgálati díját 500 arany frrtra.³ Hanem az eskütelés kérdésében nagy összeütközése támadt Lukácsnak a kalocsai érsekkel. Péter érsek követelte, hogy a csanádi püspök mint suffraganeusa az ő kezébe tegye le az esküt, Lukács ellenben azt vitatta, hogy ő kötelességének eleget tett, a mikor az apostoli nuntiusnak felesküdült. Az érsek hivatalból való felfüggesztés terhe alatt határidőt tűzött ki, mely alatt az esküt Lukácsnak le kellett tennie; a határidő eltelt s Lukácsot csakugyan föl kellett függeszteni. Lukács egyenesen a pápához folyamodott, s kikérte II. Ulászló király közbenjárását is. A pápa 1500. május 1-én a pécsi és veszprémi püspököt bízta meg, hogy ez ügyben tartsanak vizsgálatot, s egyzsersmind a felfüggesztést hatályon kívül helyezte.⁴ Míg a vizsgálat folyt, épen kapóra jött, hogy a zágrábi püspökség megüresedett; hogy tehát az ízetlenkedésnek vége szakadjon, Lukácsot a pápa még ugyane hó folyamán áthelyezte, s ekként Lukács, a kalocsai érsektől megszabadulva, az esztergomi érsek főhatósága alá jutott.⁵ Azután egész haláláig ennek a püspökségnek az élén maradt, s egyike volt a legjelesebb zágrábi püspököknek. Nem feledkezett meg itt szülővárosáról sem; 1501. május 29-én nagy alapítvánnyal gazdagította a szegedi sz. Demeter-egyházat; ez az alapítvány egy malomból, 56 lovú ménesből, egy kamonczy szőlőből, egy mézsárszékből és 100 frt készpénzből állott.⁶ Volt egy háza Budán is, a Hátsó-utcában, a lövöldi karthauzi barátok és Karay Benedek háza közt; ezt

¹ Batthyányi 111. — ² Uo. 113. — ³ Uo. 116. — ⁴ Uo. 118. — ⁵ Kerschlich, *Historia eccl. Zagrab.* I. 204. — ⁶ Varga, *Szeged tört.* 270.

a házat Zsófia nővérének s férjének, Mülner Erhard budai polgárnak adományozta 1503. június 12.¹ Mint zágrábi püspök leginkább Császmán szeretett tartózkodni,² itt kelt a legtöbb levele. A zágrábi székesegyház falakkal erősítette meg s végrendeletében 16,000 aranyat hagyományozott neki a török ellen való védekezésre. Meghalt 1510. szept. 22-én. Emlékét szép sírfelirattal örökítették meg Zágrábban.³ 1493—1500.

CSÁKI MIKLÓS. Benedek és Rozgonyi Apollónia fia; testvérei közt ő volt a legidősebb. Két öccse, László és Ferencz nem szerepeltek a közpályán; de nőtestvérei: Anna Bajnai Both Andrásné, Borbála Hédervári Ferenczné és Katalin Jaksics Péterné révén széleskörű rokoni összeköttetése volt.⁴ A hatalmas családi összeköttetésnek tulajdonítható, hogy Ulászló király mint kezdő ifjút Nagy-Bánya város polgáiraire plébánosul akarta őt erőszakolni, minek azonban a nagybányaiak, ősi szabadalmaikra hivatkozva, hevesen ellenszegültek, s mást választottak meg.⁵ A kudarczért bőven kárpótolta őt a király; a századvég valamelyik utolsó évében kinevezte szerémi püspöknek, s azután a Lukács távozásával megüresedett csanádi püspökséget adományozta neki.⁶ A pápai udvar azonban nem szívesen nézte Csáki Miklóst a csanádi széken, soká tartottak a curia és a kir. udvar közt a tárgyalások, míg püspökünk 1504. nov. 15-én megkapta a megerősítő bullát.⁷ 1504-ben családi birtokai közé tartoztak a temesvármegyei Keresztúr, Horogszeg, Kis-Posáros, Nagy-Posáros, Böszörmény, Mosótó és Bögenye, valamint a csanádvármegyei Szőlős, Nagy-Bergyes és Hollós.⁸ 1505. okt. 12-én Csanád vármegye három követével együtt aláírta a rákosi országgyűlésen azt a végzést, melyben a nemzet kimondotta, hogy ezentúl magyar születésű királyt fog választani.⁹ Még ugyane hó 25-én ő és testvérei, a király beleegyezésével, eladták Perényi Imre nádornak azon baranya-, körös- és vaskóvármegyei birtokokat, várakat és pusztákat, melyek Maróti Mátyus macsói bán feleségéről, Horogszegi Szilágyi Margitról szállottak rájuk.⁹ 1507-ben a martonosi birtokosokkal perelt Miklós püspök egy, Rév-Kanizsával szemben, a Tiszántúl fekvő

¹ *Múz. lt.* — ² Kereselich 206—207. — ³ *Pesty hagy.* Valkóvármegyei okl. — ⁴ *Gr. Károlyi cs. lt.* Lad. 63. nro. 116. Bunyitay II. 160. — ⁵ *Liber dign.* — ⁶ Baththyányi 122. — ⁷ *Pesty, Helynevek* 265. — ⁸ *Dl.* 22559. — ⁹ *Pesty hagy.* Valkóvármegyei okl.

határrész miatt.¹ A csanádi püspökség történetében nevezetes esemény ment végbe ő alatta. A király, a pápa beleegyezésével, s úgy látszik, országgyűlési végzéssel, a nagymultú egresi apátságot egyesítette a csanádi püspökséggel, s összes birtokait bekebelezte e püspökségbe. Ekként a püspöki jövedelmek megszorodtak a csanádvármegyei Egres, Pabar, az erdélyi Szász-Csanád, Holdvilág, Kis-Selyk, Monyoród és Sorostély falvakkal. Talán ezen az úton jutott a vármegyénkbeli Sajti, Csiga, Tövisköz vagy Loránt falvak egyike-másika is a püspökség birtokába; ez azonban inkább csak abból kiinduló föltevés, mert provenienciájokra más magyarázat nem kínálkozik.² A nagy tevékenységű püspök élete szörnyű véget ért. Dózsa György pór hadai 1514-ben Gyula felől Nagylak alá jöttek, hol az apátfalvi ütközet után Báthori István temesi főispán és Csáki Miklós püspök megvonták magukat. Május 27-én a keresztesek felgyújtották Nagylakot s a várban levők menekültek. Báthori szerencsésen kisiklott körmeik közül, de a püspököt, midőn Csanádra indult, elfogták s megkötözve, Ravazdi Péterrel együtt, Dózsa elé hurczolták. Dózsa kegyetlen halálnemet választott ki nekik; a püspököt karóba húzatta, Ravazdi Pétert pedig keresztre feszítette.³ Így mult ki teljesen ártatlanul a jeles főpap, ki mint jobbágyainak hű pásztora semmiként sem érdemelte e kegyetlen sorsot. 1500—1514.

CSAHOLI FERENCZ. A Palóczy Mihály királyi főpinczemester anyja és püspökünk anyja testvérek voltak, s II. Ulászló király kedves hívének, a főpinczemesternek megígérte, hogy a mint a csanádi, győri, váczai, nyitrai és veszprémi püspökségek vagy

¹ Dl. 36349. Az aradi káptalan protocollumának töredéke. — ² Az egyesítés időpontjára nézve csak hozzávetésekre vagyunk utalva. Az utolsó ismert egresi apát 1499-ből Márton. *Forgách lt.* Ekkor tehát fennáll még az apátság. Megvan Csaoli Ferencz püspöki kinevező oklevele 1514. aug. 15-ről; ebben ez eseményre nézve a következő passus nagyfontosságú: «duximus — mondja a király — . . . eciam cum abbacia de Egres ac cunctis bonis et iuribus pariter possessionariis ad eandem abbaciam de jure et ab antiquo pertinentibus, in quantum abbacia ipsa prefate ecclesie Chanadiensis legitime unita et incorporata antea extitit, ipsamque idem condam dominus Nicolaus (de Chaak) episcopus pariter cum ipso episcopatu Chanadiensis adinstar aliorum jurium et bonorum eiusdem ecclesie Chanadiensis tenuit et possedit, pleno jure dandum et conferendum . . . » Dl. 22631. — ³ Szerémi 61—63.

a fejezársi prépostság megüresedik, egyikét Csaloli Ferencznek fogja adományozni.¹ És valóban nem sokkal a szerencsétlen véget ért Csáki Miklós halála után, a király aug. 15-én kinevezte Csalolit csanádi püspökké.² Együttal neki adományozta az egresi apátságot is, mely már azelőtt egyesítve volt a csanádi püspökséggel, s melyet bírt már Csáki Miklós is. Minthogy pedig Csaloli Ferencz még csak 22 éves ifjú vala, a csanádi püspökség kegyúri jogát II. Ulászló 1515. január 25-én Palóczy Mihályra, ekkor már főpalotamesterre ruházta, olyképen, hogy az összes javadalmakat és egyházi állásokat, míg Csaloli Ferencz püspök életben lesz, ő adományozhassa, kivéve a székesegyházi prépostságot, melyet a király a maga számára tartott fenn.³ A király ekként ez ügyet jól elintézte volna; de bezzeg másként fogta fel azt a curia. Az erélyes X. Leó pápa nem akarta a még gyermek-ifjú püspököt megerősíteni; hat esztendő mult el a hosszas alkudozásokban, míg végre a pápai udvar engedett merev magatartásából s 1520. október 1-én megerősítette Csalolit a püspökségben,⁴ megadván neki a szokásos dispensatiót. Felhatalmazta a pápa arra is, hogy az esküt a nuntius kezébe tehesse le, mindazáltal a kalocsai érsek jogának sérelme nélkül.⁵ Palóczy Mihály időközben elhalt, s ekkor a kegyúri jogot a király magára a püspökre ruházta át. Ebből kifolyólag azután egy kellemetlen összeütközése támadt Csalolinak Báthori István nádorral. Az 1522. év nagyhétében ugyanis, mikor a király éppen távol volt, a nádor, mint a király helytartója, Pereki Albert kir. szállásosztó mestert kinevezte a megüresedett maroselvi főesperességre s neki adományozta az ezzel egybekötött kanonoki javadalmat, megparancsolván a káptalannak, hogy Perekit új állásába iktassa be. A káptalan, a püspök utasítása nélkül, ezt nem akarta tenni. Mikor ezt Budai Cserbikor László prépost látta, felutazott Budára a nádorhoz s jelentést tett neki a káptalan engedetlenségéről. A nádor haragra gerjedve, éles hangon írt levéllel leküldötte Zolthai András nádori jegyzőt s ebben a levélben a javadalmak elvesztésének terhe alatt újra megparancsolta Pereki Albert beiktatását. Együttal Bosnyák Tamás helyettes vicariust negyednapra maga elé

¹ Fraknoi, *A kegyúri jog* 217. — ² *Dl.* 22631. — ³ *Dl.* 23653. —

⁴ Batthyányi 127—132. — ⁵ *Uo.* 133.

idézte, hogy parancsának nem teljesítéseért felelősségre vonja. Míg Bosnyák Tamás Budán járt s a nádortól kellemetlen dorgálást kellett hallania, a püspök kapta magát s kegyúri joga alapján kinevezte maroselvi főesperesnek rokonát. Ráskai Mihály deákot, kit a javadalomba be is iktattak. László prépost újra jelentést tett a nádornak, ki a királyi tekintélyre hivatkozva, ötödnapra maga elé idézte Szécsi Máté vicariust is, s természetesen keményen megdorgálta azért, hogy a püspök emberét iktatta be. E közben László prépost, bizonyára a nádor utasítására, felbujtogatta a püspök ellen a megyebeli urakat, kik a püspök jószágaira törtek s azokat pusztították, a mi által több mint ezer forint kárt okoztak Csaholinak. A püspök azután mind a nádor, mind pedig a hatalmaskodó urak eljárása ellen tiltakozását jelentette ki 1522. május 21-én Megyerecsei Péter és Báli Mátyás közjegyzők előtt.¹ Ugyane napon e közjegyzők előtt meghírást adott ügyvédeknek, hogy indítsák meg a pert Maczedóniai Miklós csanádvármegyei főispán s temesi alispán, Erdőhegyi Benedek, a Kenéziek és Gorolyaiak ellen, kik a püspök javainak pusztításában résztvettek.² Mi eredménye lett a nagy pernek, s általában bevégeződött-e, adatok hiányában nem tudjuk. A hazára lassanként nagy veszedelmek felhöi tornyosultak. Négy esztendő múlva Csaholi is a király táborába sietett fegyvereseivel s a mohácsi ütközetben végezte be fiatal életét 1526. aug. 29-én. 1514—1526.

MESINAI GERVÁN JÁNOS. A délmagyarországi Körös vármegye szülötte. A mohácsi vész idején szerencsi apát volt. Ez apátság a Szapolyai ház kegyurasága alatt állott, s Gervánt 1526. okt. 28-án Szapolyai János nevezte ki csanádi püspökké. Élvezte a püspökség jövedelmeit,³ de a pápa megerősítését nem nyerhette ki. 1527. márczius 24-én még jelen volt János király budai országgyűlésén.⁴ De a mint királyának szerencsecsillaga hanyatlani kezdett, átpártolt Ferdinándhoz, a ki szintén kinevezte őt csanádi püspökké 1527. nov. 21-én. Ő is, miként elődje, a püspökséggel egyesített egresi apátság haszonélvezetét kapta a kinevezés alkalmával. Ráruházta a király három év

¹ *Dl.* 25018. — ² *Múz. lt.* — ³ Szerémi 128. Et post hec semper fuit bonus mihi benevolus — úgymond — dum residebat in Chanad episcopatu iam suo. — ⁴ *Magyar Országgy. Eml.* I. 128.

tartamára az egyház kegyúri jogát is.¹ 1529-ben Török Bálint, ekkor Ferdinánd híve, magával vitte őt Erdélybe, s itt részt vett a Péter havasalföldi vajdával vívott szerencsétlen ütközetben, hol május 22-én életét vesztette.² Az elpártolása miatt reá bosszús földije, Szerémi *crassatus*nak (elhízottnak) nevezi.³ 1526—1529.

BONZAGNO JÁNOS. Azok közül az olaszok közül való volt, kik Estei Hippolyt esztergomi érsekkel, később egri püspökkel jöttek Magyarországra. 1512-ben tűnik fel mint az egri püspökség kormányzója;⁴ 1524-ben teljes címe ez: *Johannes Baptista Bonzagnus utriusque iuris doctor, custos canonicus ac vicarius ecclesie Agriensis et causarum spiritualium generalis*.⁵ János király nagy hasznát vette az olasz tudósnek; 1528-ban követül küldte a velencei köztársasághoz, s diplomatai szolgálataiért 1529-ben neki adományozta a váradi prépostságot, melynek javadalmát még 1531-ben is élvezte.⁶ A következő évben János király megtette őt csanádi püspöknek; úgy látszik, csanádi püspök volt 1537-ig, mert ezután két évig üresedésben volt a püspökség. Pápai megerősítésben ő sem részesült. 1539-ben Brodaries István váci püspök már úgy említi őt, mint néhai csanádi püspököt.⁷ 1532—1537.

Széküresedés. Akkor volt, midőn János király a csanádi püspökség jövedelmeit Fráter Györgynek adományozta.⁸ 1537—1539.⁹

UGODI FERENCZ. Fejérvári prépost volt s 1540. aug. 26-án nevezte ki Ferdinánd az üresedésben levő csanádi püspökségre,¹⁰ melynek jövedelmeit Fráter György szedte. Minthogy az egész Tiszántúl Izabella királyné birtoka volt, a Ferdinánd emberének nem lehetett ott keresni valóját. 1549-ben sürgette Ferdinánd Fráter Györgyöt, hogy terjeszsen föl hozzá jelentést a csanádi püspökség állapotáról.¹¹ Megtette-e, nem tudjuk. Ebből azonban bizonyos, hogy a jövedelmeket még ekkor is a barát, helyesebben szólva rokona, Perusics Gáspár élvezte. Ugodi viselte a csanádi püspök címét még 1550-ben is, midőn Csanád török kézre jutott.¹² 1540—1550.

¹ *Liber Regius* I. 15. — ² Szerémi 251. — ³ *Uo.* 250. — ⁴ *Dl.* 22281. L. még *Dl.* 22634. és *Dl.* 22635. — ⁵ *Dl.* 23997. — ⁶ Bunyitay II. 54. — ⁷ *Uo.* — ⁸ Forgách, *Magy. Hist.* 2. — ⁹ *Lib. dign.* — ¹⁰ Ezzel a dátummal tudja kinevezését a *Lib. dign.* — ¹¹ *Uo.* — ¹² Istvánfi 343.

HÉDERFÁJI BARLABÁSI JÁNOS. 1527-ben a krakkói egyetem hallgatója volt.¹ Előkelő családból származott; testvére Lénárt 1503—1524. erdélyi alvajda és székely alispán.² János gyulafejevári kanonokból lett a Szapolyai-párt csanádi püspöke. Mikor kelt a kinevező-levele, nem tudjuk; annyi kétségtelen, hogy már Ugodi Ferencz idejében nem kisebb ember, mint Fráter György állítja róla 1550. február 13-án, hogy csanádi püspök.³ Különben e zavaros korszakban ő volt az egyetlen, kit a pápa megerősített. A csanádi püspökség élén azonban aligha állott tovább 1552-nél, mert ez évről már széküresedést jelentenek a források.⁴ 1550—1552.

Széküresedés. Midőn Ferdinánd király biztosai Erdély állapotáról és jövedelmeiről 1552-ben jelentést tesznek, megemlítik a csanádi püspök négy szász faluját, melyek hasznát Medgyesi Ferencz gyulafejevári püspöki helytartó élvezi. Ajánlják, hogy a király tegyen intézkedést a püspökség dolgában, mert a vicarius a gyulafejevári és váradi egyházmegyében nyolcz kitűnő javadalomnak van a birtokában, ezenkívül a szász-musnai zsiros plébánia is az övé. Magáról a csanádi püspökségről azt tudják a biztosok, hogy az most Váradhoz van kapcsolva.⁵ Ferdinánd e jelentésre nem sietett a püspöki szék betöltésével; a következő év márczius 27-én az erdélyi Csanád, Sorostély, Holdvilág és Monár falvakat, melyek az egresi apátság révén jutottak a csanádi püspökségre, oda adományozta a szebeni polgároknak, oly föltétellel, hogy azokat Medgyesi Ferencz püspöki helytartótól és Cserepovics Miklóstól váltsák ki, s azután bírassák mindaddig, míg a *kinevezendő* püspök a kiváltási összeget meg nem téríti nekik.⁶ A szebeniek azonban nem váltották magukhoz e birtokokat; Ferdinánd tehát még ugyanez évi április 18-án az említett négy falut, két évi használatra, 4000 frtéért Cserepovics Miklósnak zálogosítja el, ki Temesvár ostrománál kitüntette magát.⁷ 1552—1554.

BÓDY GYÖRGY. Ferdinánd király 1556. szept. 10-én a püspökséget, mely *Barobassy* János halálával megüresedett, Bódy Györgynek adományozta, a ki leleszi és landeki prépost volt.⁸

¹ Frankl, *A hazai és külf. isk.* 265. — ² *Tört. Tár* 1890. 333. 335. 337—340. 342—345. — ³ *Uo.* 1893. 460. — ⁴ *Liber dign.* — ⁵ Engel, *Geschichte des ung. Reichs und seiner Nebenländer* III. 16. — ⁶ *Hevenessi-gyűjtemény* 36. 109. — ⁷ *Uo.* 111. — ⁸ *Collationes ecclesiasticae* I. 46. Ezentúl az orszá-

Az egri püspökség jövedelmeit a királyi kamara hadi czélokra foglalván le, ez egyházmegye kormányzatát Ferdinánd, nyolcz nappal csanádi püspökké történt kinevezése után, Bódy Györgyre bízta, kinek ezért külön fizetés állapított meg, úgy látszik, kárpótlásul azért, hogy az ő püspökségének legnagyobb része a török kezében volt.¹ 400 frt készpénz fizetés, 200 köből búza, ugyanannyi bor és 200 bárány járt neki innen.² Bódy György, a nélkül, hogy pápai megerősítéshez jutott volna, meghalt 1558. első felében.³ 1556—1558.

Széküresedés. A fenmaradt okleveles nyomok szerint a püspökség 1558. július 16-án s aug. 11-én, továbbá még 1559. május 31-én is üresedésben volt.⁴ 1558—1559.

KAPRONCZAI PAULINUS PÉTER. Mint esztergomi kanonok 1546. óta a paduai egyetemen Révai Ferencz fiainak volt a nevelője.⁵ Hazatérve, a szepesi prépostságot kapta, s mint illet érte a kitüntetés, hogy 1559-ben kineveztetett csanádi püspökké.⁶ A pápai megerősítő bulla 1560. július 16-án kelt, s Kapronczai elődjéül Barlabási Jánost mondja; természetesen, minthogy Bódy György nem volt confirmálva.⁷ Nem sokáig viselte a püspöki címet; 1561. január első napjaiban meghalt.⁸ 1559—1561.

Széküresedés van már január 12-én 1561.⁹

KOLOSVÁRI JÁNOS. Erdélyi származású domonkosrendi barát; kolozsmonostori apátból lett 1561. decz. 23-án csanádi püspök.¹⁰ 1549-ben a bécsi egyetem hallgatója volt, ha ugyan őt kell a *Joannes Colosvarinus Hungarus* alatt értenünk.¹¹ Úgy látszik, a már inkább csak címzetes püspökség mellé kapta a turóczi prépostságot.¹² A tridenti zsinaton ő volt a magyar clerus egyik képviselője; de itt súlyos beteg lett, s 1562. nov. 13-án elkészítette végrendeletét. E szerint az egyházi kinevezeteket, melyek őrizetére voltak bízva, a pozsonyi káptalanban helyezte el s ezeket a püspökségben utódja ott meg fogja találni. Készpénze

---

gos levéltárnak ezen, királyi rendeletre készült hivatalos gyűjteményét használjuk, melyben 1556-tól kezdve az összes egyházi kinevezések benn foglaltatnak. — ¹ Fraknói, *A kegyúri jog* 235. — ² Pray, *Specimen Hierarchiae* II. 298. *Műz. II.* — ³ *Lib. dign.* — ⁴ *Uo.* — ⁵ Frankl, *Révai F. fiainak iskoláztatása* 30. — ⁶ *Lib. dign.*, mely szerint a szerémi püspöki székről helyezettett volna át; de erről a pápai megerősítő bulla mit sem tud. — ⁷ Batthyányi 145. — ⁸ *Lib. dign.* — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ Fraknói, *A kegyúri jog* 256. — ¹¹ Frankl, *Hazai és külföldi iskolázás* 233. — ¹² *Lib. dign.*

131 aranyból s 50 tallérból állott; ebből rendelte hitelezőit, szolgáit és orvosait kifizetni. Gyűrűjét, «mely bár csekély értékű, de hűségének némi bizonyítéka», császári urának hagyta, kiskeresztjét pedig a nagyszombati sz. János-kolostornak. Püspöksüvegét, sólyáját és karingét püspökutódjának hagyományozta, «hogyméltóságában emlékezzék meg az ő lelkéről». Erdélyben élő Borbála nővérének egy aranyozott kannát, unokatestvéreinek, Albertnek és Gáspárnak pedig 12 ezüst kanalat, három villát, két sótartót, egy ezüst korsót s három szőnyeget rendelt. A szegényekről sem feledkezett meg; egyik kelyhét, két más kis korsóval együtt, eladatni rendelte s a belőlük befolyó pénzt a szegények közt kívánta kiosztatni. Miseruháját káplánjának, Mihálynak hagyta. Az esztergomi érseknek, kegyes urának egy elefántesont keresztet szánt «örök engedelmességének jeléül». Nagyszombati házának, a szántóföldekkel és kertekkel együtt, örököseiül unokaöcseit tette. Imre deák nevű tisztjének az otthon levő ezüst korsót hagyta, azt a pénzt pedig, mely jövedelmeiből tisztje kezeihez gyűlt, szintén unokaöcseinek rendelte. Érdekes könyveinek jegyzéke, mely a végrendeletben olvasható: 1. *Opera S. Augustini omnia*. 2. *Phigius lib.* 2. 3. *Missale*. 4. *Breviarium*. 5. *Liber Miscellaneorum*. 6. *De divinis et apostolicis traditionibus*. 7. *De conciliis lib.* 2. 8. *Summa summarum, quae Thabiena reformata dicitur*. 9. *Tractatus sacerdotalis*. 10. *Joannis Ecchii de 7 Ecclesiae sacramentis* Tomi 4. 11. *Confessio Polonica*. 12. *Concilium Reginaldi Poli cardinalis*. 13. *De sacramento invocationis*. 14. *De haeresibus*. 15. *Compendium concertationis contra Lutheros*. 16. *Psalterium*. 17. *De sacrificio missae*. 18. *De expresso Dei verbo*. 19. *De missa evangelica*. 20. *Nausea de cathechismo*. 21. *Loci communes*. 22. *Contra Martinum Lutherum*. Végrendeletének végrehajtóiul fölkérte a prágai érseket, a pécsi és a knini püspököt.¹ Ekként a földiekkel leszámolva, néhány nap múlva, nov. 24-én meghalt. 1561—1562.

SBARDELLATI DUDICS ANDRÁS. Szintén résztvett a tridenti zsinaton s itt mint nagy szónok tűnt ki. A knini püspöki székből még az 1562. év végén lépett át a csanádi püspökségre.²

¹ Orsz. lt. Documenta ecclesiast. fasc. 14. nro. 7. Egykorú másolat. —

² Lib. dign. — .

Azonban már a következő 1563. évi nov. 29-én áthelyezték a pécsi püspökségre.¹ 1562—1563.

BORNEMISZA GERGELY. Latinos neve *Absthemius*. Oláh Miklós érsek oldalán kezdte pályáját mint esztergomi kanonok, s egy-másután emelkedett a szepesi és később a jászói prépostságra. Mint szepesi prépostot nevezte ki a király 1563. nov. 29-én csanádi püspökké.² 1564. márcz. 4-én Kerecsényi László gyulai várkapitány, kit az adótartozások behajtására utasítottak, többek közt ezeket ajánlja a pozsonyi kamarának: «Ez es tetszenék énnekem, hogy ő felsége császár az mi kegyelmes urunk írna missilis leveleket csanádi püspök uramnak, Zay Ferencz uramnak, Mágócsinak, énnekem és többnek es, kiknek ide jószágok vagyon, hogy ebben ellentartók ne lennének, sőt inkább jó szerzők.»³ Ebből az látszik, hogy Bornemisza még élvezetében volt a püspökség némely (a Marostól északra fekvő) birtokainak. Gyula vára elestével azután a püspöki birtokok is mind török kézre jutottak. Mint az udvar bizalmas embere, Bornemisza többnemű kiküldetésben is részesült; résztvett mint királyi biztos Forgách Simonnak, majd Mágócsi Gáspárnak az egri, s Kerecsényi Lászlónak a gyulai várkapitányságba való beiktatásában.⁴ Majd a szepesi kamara elnöke s a király tanácsosa lett; ez utóbbi minőségében 400 frt tiszteletdíjat húzott.⁵ 1572. okt. 27-én a váradi püspökségre helyezték át.⁶ 1563—1572.

GERSEI MELEGH BOLDIZSÁR. Ugyanaz nap nevezték ki csanádi püspöknek, melyen elődje váradi püspök lett.⁷ Kinevezésének ügye 1573-ban került a pápai consistorium elé; a jegyzőkönyv kiemeli, hogy a csanádi egyházmegye egészen a törökök hatalmában van s az istenitiszteletre sem eszközökkel, sem jövedelmekkel nem rendelkezik. Régen a kalocsai tartományhoz tartozott s az apostoli kamara számadáskönyvei szerint jövedelme 800 frtra rugott. Melegh Boldizsár a tridenti zsinat határozatainak minden tekintetben megfelelő jelölt, kivéve, hogy

¹ *Collationes eccl.* I. 66. — ² *Uo.* — ³ *Kamarai levelezések.* — ⁴ *Uo.* —

⁵ *Bécsi udvari kamarai lt.* Ugyanannyit kaptak a győri, váci, veszprémi, pécsi és knini püspökök is; a nyitrai püspöknek, egyúttal kir. helytartónak, 2500 frt fizetése volt. Érdekeselek a következő adatok is: az országbíró 1500 frt, a nádorhelyettes 1200 frt, tárnok, asztalnok, udvarmester, lovászmester, kamarás, pinczemester, főajtónálló 600—600 frt, a személynök 400 frt fizetést húztak. — ⁶ *Coll. eccl.* I. 95. — ⁷ *Lib. dign.*

nem doctor s még csak 29 éves. Egyúttal kéri, hogy 400 tallér jövedelmű leleszi prépostságát is megtarthassa s a bulla ingyen szolgáltatassék ki részére.¹ XIII. Gergely pápa külön levelekben kötötte a lelkére, hogy elárvult egyházmegyéjére különös gondja legyen. Ő magát Isten és az apostoli szék kegyelméből csanádi püspöknek s főispánnak, leleszi és egri nagyprépostnak s királyi tanácsosnak írta.² 1582. február 21-én, a királyi kancellária kifejezése szerint, a király a «címzetes» csanádi püspökségről Melegh Boldizsárt áthelyezte a váci püspökségre.³ 1572—1582.

MATHISY ISTVÁN. Mint Draskovics György pécsi püspök titkára jelen volt a tridenti zsinaton, s tanúként aláírta Kolosvári János püspök végrendeletét. Hosszabb időt töltött a nagy műveltségű Gonzaga bíbornok atyjának udvarában, s itt szívtta magába azt az olasz műveltséget, mely őt kortársai felett kitüntette.⁴ Győri prépost volt, mikor a király 1582. február 21-én a csanádi püspöki címmel megajándékozta.⁵ Még ugyanez évi május 22-én a leleszi prépostságot kapta.⁶ A pápai consistoriális jegyzőkönyv szerint egyszersmind királyi tanácsos, s e címen 250 arany évi fizetése van; nem doctor ugyan, de jeles szónok, s egyházkormányzatra alkalmas.⁷ Egy Possevinus Antal atyához 1584. január 2-án intézett levelében élénk színekkel festi egyházmegyéje elhagyatott állapotát, s leleszi magányát a thebaisi pusztához hasonlítja.⁸ 1587. szept. 30-án váci püspök lett. 1582—1587.

SZEGEDI PÁL. Eger olvasó-kanonokból lett csanádi püspök 1587. okt. 3-án.⁹ Mintegy 57 éves lehetett, mikor 1589. február 27-én megerősítése a szent-szék előtt forgott; nem doctor, «mert ezért a rangért a magyarok nem igen szokták magukat törni»; kéri, hogy a leleszi és egri prépostságot megtarthassa, s továbbra is az egri püspökség vicariusá lehessen.¹⁰ Úgy látszik, kérését teljesítették is. Szegedi a püspökség birtokainak visszaszerzése dolgában is tett valamelyes lépéseket; nyoma van annak, hogy 1590-ben Dálegyház, Újváros, Mező-Kopáncs, Csókás és Peres-Kutas adót fizettek neki.¹¹ Midőn pedig Fejérvölgy István nyitrai püspök, királyi helytartó a magszakadás következtében bir-

¹ Batthyányi 156. — ² *Uo.* 159. — ³ *Coll. eccl.* I. 112. — ⁴ Batthyányi 160. — ⁵ *Coll. eccl.* I. 112. — ⁶ *Uo.* I. 113. — ⁷ Batthyányi 161. — ⁸ *Uo.* 161. — ⁹ *Coll. eccl.* I. 146. — ¹⁰ Batthyányi 166. — ¹¹ *Esztergomi főkápt. ltára.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 11.

tokosok nélkül maradt Mező-Kopáncsot el akarta adományozni, Szegedi a beiktatásnak 1592. június 12-én ellenmondott.¹ Meghalt 1597. november havában.² 1587—1597.

VERANCICS FAUSZT. Ez a nyelvtudományunk hálájára is érdemes püspök (egy ötnyelvű szótárt adott ki 1595-ben, melybe nyelvkincsünket is fölvette) Antal esztergomi érseknek volt unokaöccse. Vagy még Szegedi elhalálózása évében, vagy a következő 1598. év elején kapta a csanádi püspöki címet; ez évi február 16-án már birtokában van.³ Előbb feleséges ember volt, s csak mikor özvegy lett, lépett egyházi pályára, melyen a püspöki címen kívül a leleszi prépostságot is elnyerte.⁴ 1600. július 9-én Rómában járt. VIII. Kelemen pápa zenggi püspökül ajánlotta őt Rudolf királynak; úgy látszik, Verancics le is ment ide, de nem érezvén magát biztosságban, innen újra Rómába tért.⁵ Minthogy innen többé nem jött vissza, a püspökséget a király 1608-ban másnak adományozta. A hányatott életű ember meghalt Velenczében 1617-ben. 1598—1608.

HEROVICS MÁTYÁS. Kezdetben pozsonyi kanonok, majd tihanyi apát, végre fejevári prépost volt.⁶ A csanádi püspöki címmel már 1608. szept. 6-án él.⁷ Úgy látszik, a pápa nem erősítette meg addig, míg Verancics életben volt.⁸ Még 1614. július 28-án is csak «választott» püspök; ezenfelül hévizi prépost is.⁹ Ő volt a XVII. századi püspökök közt az első, ki a püspökség csanádvármegyei birtokait firtatni kezdte, s követelését Makóra és Vásárhelyre érvényesíteni megkísérlé. 1614-ben Bethlen Gábor visszautasította ugyan a makóiak ellen támasztott igényét,¹⁰ de a vásárhelyieket nem oltalmazhatta meg az ellen, hogy a püspök 1616-ban 37 ökrüket el ne hajtassa, a városhoz «semmi közü nem lévén».¹¹ Herovics 1623. márcz. 24-én még élt; nem sokkal ezután halt meg.¹² 1608—1623.

LÓSY IMRE. Mint esztergomi olvasó-kanonok lett 1623. szept. 7-én csanádi püspök.¹³ Még ez év szept. 15-én a tapolczai apátságot,¹⁴ 1624. szept. 22-én pedig az óbudai prépostságot kapta.¹⁵ 1625. okt. 24-én váradi püspökké neveztetett ki.¹⁶ 1623—1625.

¹ *Leleszi orsz. lt.* El. statút. B. 526. — ² *Lib. dign.* — ³ *Uo.* —

⁴ Batthyányi 167. — ⁵ *Uo.* — ⁶ *Uo.* 173. — ⁷ *Uo.* 170. — ⁸ *Uo.* 173. —

⁹ *Erd. Országgy. Eml.* VI. 551. — ¹⁰ *Uo.* — ¹¹ *Kamarai levelezések.* —

¹² *Lib. dign.* — ¹³ *Coll. eccl.* I. 283. — ¹⁴ *Uo.* I. 286. — ¹⁵ *Uo.* I. 298. —

¹⁶ *Uo.* I. 298.

DUBOVSKY GYÖRGY. Újhelyi prépostból lett csanádi püspökké 1625. nov. 8-án.¹ Egyszersmind esztergomi kanonok volt s csak 1635. decz. 3-án erősítette meg a pápa.² 1629-ben megkísérlé a püspökség birtokainak összeírását, s Alaghi Menyhért ország-bíró parancsot is intézett e dologban az egri káptalanhoz; de föllépésének aligha lett valami eredménye.³ Meghalt 1637-ben.⁴ 1625—1637.

PÜSKY JÁNOS. Nincsen nyoma, mikor lett püspökké; hihe-tőleg nem sokkal az előbbinek halála után.⁵ A püspöki kar nagyszombati értekezlete 1639-ben, Draskovics György győri püspökkel, őt küldötte a királyhoz, hogy ez a kinevezett püspö-kök megerősítését sürgesse a pápánál.⁶ 1643. június 6-án át-helyezte őt a király a vácsi püspökségre.⁷ Később, 1649-ben kalocsai érsek lett. 1637—1643.

SZELEPCSÉNYI GYÖRGY. Mint nónai választott püspök nevez-tetett ki 1643. július 15-én csanádi püspökké.⁸ Mindössze 158 napig viselte e czímet. Még ez évi nov. 20-án a pécsi püspök-ségre ment át a hazai egyháztörténelemben oly nevezetes férfiú.⁹ 1643.

SZÉCHENYI GYÖRGY. Esztergomi kanonok s vágújhelyi pré-post volt, midőn 1643. nov. 20-án kinevezte a király.¹⁰ Rövid ideig tartó püspöksége alatt egyszer fölkeresték a makóiak is, hogy a szécsényi és füleki garázdálkodó katonák ellen védel-mezze meg őket.¹¹ 1644. szept. 13-án a csanádi püspökséget a pécsi püspöki székkal cserélte föl.¹² 1643—1644.

ZONGOR ZSIGMOND. Ludányi apátból tette meg a király 1644. szept. 23-án csanádi püspöknek.¹³ Nevezetes intézkedése

¹ *Coll. eccl.* I. 299. — ² Batthyányi 174. — ³ *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 11. — ⁴ *Lib. dign.* — ⁵ A *Lib. dign.* püspökségének kezdetét 1637-re teszi. Magyarbéli Bosnyák István, kit Batthyányi 175. és utána a csanádegyházmegyei *Schematismus* 1893. 15. a csanádi püspökök sorába helyeznek, soha sem volt csanádi püspök. Itt a római jegyző-könyvek téves bejegyzésével van dolgunk. A *Collationes ecclesiasticae* szerint Magyarbéli Bosnyák István a következő egyházi állásokat viselte: 1638. márcz. 22. bozóki prépost (I. 411.), 1639. nov. 6. pécsi püspök (I. 434.), 1640. június 23. sági prépost (I. 437.), 1642. nov. 21. veszprémi püspök (I. 450.), s végre 1644. június 24. nyitrai püspök (I. 470.). Mint ilyen halt meg 1644. aug. 11. *Tört. Tár* 1859. 95. — ⁶ Fraknói, *A kegyúri jog* 354. — ⁷ *Coll. eccl.* I. 462. — ⁸ *Uo.* I. 464. — ⁹ *Lib. dign.* — ¹⁰ *Coll. eccl.* I. 467. — ¹¹ *Esztergomi főkápt. lt.* i. h. — ¹² *Coll. eccl.* I. 473. — ¹³ *Uo.* I. 477.

volt az, hogy mindjárt kineveztetése évében a szegedi ferencziek házának guardiánját nevezte ki egyházmegyéjébe püspöki helytartónak, püspöki hatalommal ruháztatva fel őt, s a törököktől elfoglalt részekben lakó keresztyén nyájának ellátását bízván rá.¹ Megkísérlette Makó városát is adófizetésre bírni, s 1646. aug. 10-én ráírt a makóiakra, hogy menjenek fel hozzá. Azonban a makóiak földesurukhoz, Rákóczi György fejedelelemhez folyamodtak, ki Zongort szept. 9-én Makó város háborgatásától eltiltotta.² Ő íratta össze vicariusával 1647. körül a csanádi püspökség egykori birtokait.³ 1648. április 20-án áthelyeztetett Váradra.⁴ 1644—1648.

TARNÓCZI MÁTYÁS. Mint esztergomi olvasókanonok kapta a püspöki címet 1648. április 20-án.⁵ Ő is élénk érdeklődést tanúsított a püspökség birtokai iránt; ennek volt a következménye, hogy Csókás, Királyhegyes, Mezőhegyes, Tót-Palota, Nagylak, Pabar és Sajti falvak lakosai, kik a török uralom alatt éltek, 1648-ban nyilatkozatot adtak ki, hogy ők mindig a csanádi püspökség alattvalói voltak, s igazi és törvényszerinti földesuraikul a csanádi püspököket ismerték.⁶ Tarnóczi, ki a királyi tanácsosok sorában is helyet foglalt, 1650. decz. 28-án váci püspök lett.⁷ 1648—1650.

ROHONCZY ISTVÁN. Esztergomi kanonok és zalavári apát volt, mikor 1651. január 4-én csanádi püspök lett.⁸ Néhány nappal rá, január 17-én, a pozsonyi prépostságot adományozta neki a király.⁹ Ő már nagy tevékenységet fejtett ki a püspökség javainak visszaszerzése tárgyában. 1651-ben már ispánja is volt az egyházmegye területén, Csókási Németh András, kinek kezéhez fizették csekély adójukat Királyhegyes, Mezőhegyes, Tót-Palota, Nagylak, Bökény, Sajti, Pabar, Szemlek, Csókás és Szent-Lőrincz községek lakosai.¹⁰ 1652. márcz. 12-én a pozsonyi káptalannal átíratta az egri káptalan 1629. évi jegyzékét, mely a csanádi püspökség falvait sorolta fel, meglehetősen elferdítve és hiányosan.¹¹ Meghalt az 1652. év végén.¹² 1651—1652.

¹ Oltványi, *A csanádi püspökmegye birtokviszonyai* 131. — ² *Esztergomi főkáptalan lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 17. — ³ *Uo.* 67. 8. 25. — ⁴ *Lib. dign. Coll. eccl.* I. 513. — ⁵ *Coll. eccl.* I. 519. — ⁶ *Esztergomi főkáptalan lt.* Lib. 17. fol. 117. — ⁷ *Coll. eccl.* I. 542. — ⁸ *Uo.* I. 543. — ⁹ *Uo.* I. 544. — ¹⁰ Oltványi *i. h.* 11. — ¹¹ *Esztergomi főkáptalan lt.* i. h. — ¹² *Tört. Tár* 1859. 95. 1653. márcz. 15-én gróf Pálffy Tamás püspök Kolozsvári Bertalan

ERDŐDI GRÓF PÁLFFY TAMÁS. Esztergomi őrkanonok és vicárius, bátai apát volt, mikor 1653. márczius 15-én kinevezték.¹ Egész erővel fogott hozzá a püspökség birtokügyeinek rendezéséhez. Még az nap érintkezésbe lépett Kolozsvári Bertalan szegedi guardiánnal, s fölkérte, hogy adja tudtúl kinevezését a püspökséghez tartozó falvaknak. Egyúttal szólítsa fel őket, hogy adójokat és hátralékaikat vigyék fel hozzá.² 1653. május 15-én kiáltványt bocsátott ki a püspökség falvaihoz, kijelentvén, hogy azokat, a kik neki fejet hajtanak, s bemutatják magukat, minden háborgatók ellen oltalma alá fogja venni, az engedetlenek és vakmerők ellen pedig szigorú büntetéssel fog eljárni. Teljes hatalmat ad ennélfogva a Szécsényben lakó Szegedi Györgynek és Rác Jánosnak, valamint a Gyarmaton időző Foktői Istvánnak, hogy az engedetleneket mind személyekben, mind marhájukban elfoghassák, hódoltathassák, s a szokott engedelmességre hajthassák.³ Harmadnapra, máj. 17-én az esztergomi káptalan által átiratta a pozsonyi káptalan 1652-iki levelét, valamint azt a jegyzéket is, mely az 1561. évi kamarai dicális lajstromokból a püspökség jószágait felsorolja.⁴ A makóiak ugyan hamar megjárták az erélyes püspökkel; mint a méltóságos erdélyi fejedelem, Rákóczi György ő nagysága jobbágysai, úgy látszik, eleinte nem sokat törődtek a püspök fenyegetéseivel, s tovább is használták a határukban levő pusztákat. A szécsényi hadnagyok tehát utasítást kaptak, hogy fegyveres katonákkal szerezzenek érvényt a püspöki tekintélynek. Ezeknek sem kellett kétszer mondani; lementek Makó város határába, s ott az igácsi pusztáról elhajtottak minden marhát, a mit találtak. A marhák fele az övék lett, a másik felét átadták Dienes Györgynek, «ő nagysága a püspök gondviselőjének». A makóiak váltig hangoztatták, hogy a marhák nem *Igács* pusztán, melyről elismerték, hogy a püspöké, hanem *Igás* pusztán legeltek, melytől ők Szendrőben lakó Szél Mihálynak fizetnek adót. 1653. júl. 3-án tehát Szécsényben Rádai András pestvármegyei

szegedi guardiánhoz írt levelében szól a «tavały megholt szegény Rohonczy püspökről». E szerint nem állhat az, a mit a *Lib. dign.* állít, hogy 1653-ban még mint püspök említettik. — ¹ *Csanádegyh. Adatt.* I. 83. — ² *Uo.* — ³ *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 67. fasc. 8. nro. 20. Megvan egykorú másolatban az országos levéltárban *Documenta ecclesiast.* fasc. 14. nro. 8. és hibákkal tele a *Hevenessy-gyűjt.* 7, 447. — ⁴ *Esztergomi főkápt. lt.* 67. 8. 11.

vicispán és a szolgabírák előtt kötelezvényt állítottak ki, melynek értelmében ezer tallér erejéig kezességet vállaltak, hogy a marhákat nem a püspök birtokáról, hanem az ő pusztájukról hajtották el.¹ Hogy dőlt el az érdekes kérdés, nem tudjuk; de annyi bizonyos, hogy az energikus föllépés egy csapásra megalapította a püspök tekintélyét. Hogy azután még több súlya legyen követelésének, 1654. szept. 2-án III. Ferdinánd királytól protectionális levelet eszközölt ki a püspökség csanád- és aradvármegyei birtokai érdekében azok ellen, kik e jószágokat törvénytelenül élik és erőszakosan használják.² Hiába tiltakoztak ez ellen az egyes falvak birtokosai, mint pl. Szendrői Török Bálint Dálegyházra vonatkozólag,³ a püspök hajthatatlanul haladt a maga útján. Mikor pedig a király 1655-ben Csomahalma, Kecskés, és Dál csanádmegyei birtokokat eladományozta, az ellen tiltakozását jelentette ki.⁴ Pálffy Tamás lassan kivitte azt, hogy évenként a következő falvak fizették az adót: Királyhegyes, Mezőhegyes, Mező-Tót-Palota, Nagylak, Belesz, Sajti, Pabar, Szemlek, Szecse, Csókás, Kis-Apátfalva, Bökény, Szent-Lőrincz város, Csóka, Deming, Szihond, Tövisköz és Mégy. Legtöbbbet fizetett Szent-Lőrincz, 60 tallért, legkevesebbet Pabar, hármat: ezenkívül egyik község egy pár, a másik két pár karmazsin csizmát. Az adót a vágszeredi vásárra, szent Iván napja táján vitték meg a püspöknek.⁵ Csanádi püspöksége 1657. végeig tartott, a mikor váczai püspök lett;⁶ később egri, majd nyitrai püspökké és kir. kancellárrá lépett elő. Mint ilyen kapta 1669. október 5-én a pozsonyi prépostságot.⁷ 1653—1657.

MACRIPODARI JÁCZINT, domonkosrendi szerzetes, Chio szigetről származott görög ember volt. Esztergomi olvasó-kanonokból 1615. július 29-én scopiai püspök, ugyanez évi okt. 20-án tihanyi apát lett.⁸ Csanádi püspökké 1658. febr. 27-én nevezte ki a király.⁹ 1660. jan. 21-én ő is kapott protectionális levelet a püspökség birtokaira,¹⁰ de korántsem volt olyan vaskeze, mint elődjének. 1662. okt. 2-án a király eladományozta a régi püspöki javak nagy részét Gyarmati Balassa Imrének;¹¹ Macripodari

¹ *Esztergomi főkápt. lt.* 67. 8. 13. — ² *Liber Regius* XI. 67—68. —

³ *Múz. kézír.* fol. lat. 3477. 241. — ⁴ *Egri káptalan levéltára.* K. 358. —

⁵ *Esztergomi főkápt. lt.* 67. 8. 24. — ⁶ *Liber dign.* — ⁷ *Coll. eccl.* II. 204. —

⁸ *Co.* I. 481. 482. — ⁹ *Lib. dign.* — ¹⁰ *Esztergomi főkápt. lt.* 67. 8. 10. —

¹¹ *Garan-szent-benedeki conv. lt. Statut.* Capsa B. fasc. 1. nro. 2. 3. 5. 7. 8.

1663. márcz. 21-én a garan-szent-benedeki convent előtt tiltakozását jelentette ki ugyan ez ellen,¹ de ennek nem lett semmi eredménye. Hiába kérte gróf Nádasdy Ferencz országbíró, hogy a püspökség javainak kinyomozására rendeljen el tanúkihallgatásokat, az országbíró 1662. szept. 1-én kiadta a rendeletet, de inkább kárára, mint hasznára a püspöknek, mert a király a falvak legnagyobb részét eladományozta.² Még jó, hogy 1668. február 1-én azt ki tudta vinni, hogy Lipót király Szecsét és Csókást Fodor Jánostól elvette, s neki mint törvényes birtokosnak visszaadta.³ Macripodari még ez évben elzarándokolt a szentföldre; május 2-án elkészítette végrendeletét, melyben teljes czíme így hangzik: «Scopiai püspök, csanádi választott püspök, tihanyi apát, sasvári főesperes és esztergomi kanonok, soproni javadalmas (beneficiarius) és kir. tanácsos.»⁴ Meghalt 1672. július havában.⁵ 1658—1672.

ERDÖDI GRÓF PÁLFFY FERDINÁND. 1672. aug. 26-án nevezte ki a király csanádi püspökké.⁶ Mint ilyen kapta a borsodvármegyei bél-háromkúti apátságot 1674. decz. 16-án.⁷ Az van róla följegyezve, hogy egyházmegyéje érdekében semmit sem tehetett.⁸ Volt kir. tanácsos is, s 1678. febr. 26-án az egri püspökségre helyeztetett át.⁹ 1672—1678.

IPOLYKÉRI GRÓF KÉRY JÁNOS. Pálos barát; mint szerémi választott püspököt érte 1678. márcz. 31-én a csanádi püspökké történt kinevezés.¹⁰ Nem sokáig, 1681. decz. 27-ig viselte ezt a címet, a mikor vaczi püspök lőn.¹¹ 1678—1681.

GALANTAI BALOGH MIKLÓS. Mint esztergomi kanonok kapta 1664. január 23-án a lekéri apátságot;¹² mikor 1681. decz. 28-án csanádi püspökké kinevezik, nónai püspöknek, esztergomi olvasókanonoknak s kir. tanácsosnak írja magát.¹³ Ő is tett lépéseket a püspökség birtokainak kinyomozására, de már első fölléptével kudarcot vallott. Ugyanis 1682. április 7-én kivette a garan-szent-benedeki conventtól Macripodari Jácint 1663. márcz. 21-iki tiltakozását, a melyre azért volt szüksége, mert a kir. kamarával szemben be akarta bizonyítani, hogy Makó város a csanádi

¹ Garan-szent-benedeki convent levéltára. P. 225. — ² Esztergomi főkápt. levéltára. 67. 8. 11. — ³ Uo. 67. 8. 15. — ⁴ Coll. eccl. II. 181. — ⁵ Tört. Tár 1859. 96. — ⁶ Coll. eccl. II. 266. — ⁷ Uo. II. 298. — ⁸ Batthyányi 278. — ⁹ Coll. eccl. II. 362. — ¹⁰ Uo. II. 364. — ¹¹ Lib. dign. — ¹² Coll. eccl. II. 120. — ¹³ Uo. II. 437.

püspök tulajdonát képezi. A makóiak ugyanis, kikre a püspök ráírt, hogy neki adófizetéssel tartoznak, a kir. kamaránál panaszt tettek a jogtalan követelés ellen, s a kamara ápr. 9-én megtiltotta a püspöknek, hogy Makó város lakosait, kik királyi szabados népek, háborgatni merészelje. Hiába fejtette ki a püspök a maga vélt jogát ápr. 13-iki fölterjesztésében,¹ a kamara elutasító válasza április 20-án még keményebb hangon szólt. Április 29-én Balogh Miklós ép oly éles hangon felelt vissza,² s ezzel azután a dolog be is végződött. Egyidejűleg a szegedi ferenczrendiek is kaptak a kamarától értesítést, hogy a csanádi püspöknek Makó városához semmiféle jussa sincs.³ 1683-ban Nagy-Szombathban Tököli katonái elfogták Baloghot, s a fogságból csak Tököli közbenjárására szabadult ki. Már ekkor mint kir. tanácsos és esztergomi nagyprépost fordul elő. A szenvedett méltatlanságért vigasztalásul a király 1685. április 16-án neki adományozta a váci püspökséget, mely a gróf Kéry János halálával üresedett meg.⁴ 1681—1685.

FÉNYESSY GYÖRGY. 1679-ben mint zebegényi apát és esztergomi örkanonok almisi püspökké neveztetett ki.⁵ Esztergomi olvasó-kanonok és almisi püspök volt, midőn 1685. ápr. 15-én csanádi püspök lett.⁶ 1686. decz. 16-án, mikor egri püspökké kineveztetett, lemondott a zebegényi apátságról.⁷ 1685—1686.

DVORNIKOVICS MIHÁLY. Miklós kir. kancelláriai pecsétőr és táblai esküdt fia. Előbb tőrjei prépost és győri örkanonok volt. Csanádi püspökké 1686. decz. 16-án neveztetett ki.⁸ 1687. szept. 10-én győri nagyprépost lett,⁹ s 1689. decz. 25-én, mint kir. tanácsos és helyettes kancellár a váci püspökségre lépett át.¹⁰ 1686—1689.

TELEKESSY ISTVÁN. Győri örkanonokból lett 1689. decz. 29-én csanádi püspök.¹¹ Tíz évre terjedett püspökségéről nem maradt fenn említésre méltó dolog. 1699. jún. 22-én áthelyeztetett az egri püspökségre.¹² 1689—1699.

DOLNY ISTVÁN. 1686. ápr. 3-án mint esztergomi kanonok nyeri el a földvári apátságot;¹³ 1693. okt. 11-én nónai püspök lesz.¹⁴ 1696. decz. 5-én már esztergomi nagyprépost és királyi

¹ *Esztergomi főkápt. ltára.* 67. 8. 23. — ² *Uo.* 67. 8. 22. — ³ *Makó város levéltára.* — ⁴ *Coll. eccl.* II. 501. — ⁵ *Uo.* II. 413. — ⁶ *Uo.* II. 506. — ⁷ *Uo.* II. 553. — ⁸ *Uo.* II. 573. — ⁹ *Uo.* III. 11. — ¹⁰ *Uo.* III. 58. — ¹¹ *Uo.* III. 60. — ¹² *Uo.* III. 278. — ¹³ *Uo.* II. 542. — ¹⁴ *Uo.* III. 160.

tanácsos, mint ilyen neveztetik ki pécsi püspökké.¹ De Radanay Mátyást, kinek helyére kellett volna Dolnynak lépni, a pápa visszahelyezte, s így e kinevezésből semmi sem lett.² A király azzal kárpótolta Dolny Istvánt, hogy 1699. jún. 15-én csanádi püspökké nevezte ki.³ A viszonyok ekkor már úgy alakultak, hogy az új püspök erélyesen hozzáláthatott püspöksége szervezéséhez. A török az egyházmegye területének nagy részéből kiűzve, a *neoaquistica commissio* is megkezdte működését. Itt volt az ideje, hogy a püspökség visszaszerezze százötven év előtt elvesztett birtokait. Első dolga volt Dolny Istvánnak föl-kérni a királyt, hogy a püspökségére vonatkozó oklevelek hiteles átírására adjon ki parancsolatot az esztergomi főkáptalanhoz; Lipót még 1699. júl. 14-én kiadta a parancsolatot, s a főkáptalan 1700. márcz. 7-én írta át az új csanádi püspök számára a kívánt okleveleket.⁴ 1700. jan. 28-án a szegedi guardiánt kinevezvén vicáriusának, megkereste őt, írná össze és közölné vele azokat a püspökséghez tartozó helységeket, melyek a Maroson innen és túl lakosokkal bírnak s művelés alatt vannak, hasonlókép a pusztákat és úgyszintén azt is, kik bírják ezeket jelenleg?⁵ Április 18-án mint választott csanádi püspök és főispán, földvári apát, kir. tanácsos, esztergomi nagyprépost a főkáptalan előtt tiltakozását jelentette ki az ellen, hogy br. Buttler János egri katonai parancsnok bizonyos jószágokat, melyek a csanádi püspököt illetik, elfoglalhasson és birtokába vehessen.⁶ Ápr. 24-én hg. Eszterházy Pál nádor a püspök kérelmére, Csanád, Csongrád, Bihar, Bács és Békés vármegyék törvényhatóságához tanúszedési parancsot bocsátott ki a püspökség birtokainak kinyomozására.⁷ Ápr. 26-án nemes Szabó János plenipotentiáriusát felhatalmazta Dolny «a csanádi püspökséghez tartozó városoknak, faluknak, pusztáknak minden vármegyékben való kikeresésére, elfoglalására, megszállására, gyarapítására és oltalmazására». Az utasítás 12 pontból állott s kiterjedt a telepítésre, templomok építésére, a tizedszedés részleteire, számadások vezetésére stb.⁸ 1701. júl. 16-án gr. Kollonich Lipót bíbornok is megígérte Dolnynak, ki ez iránt levelet intézett hozzá, hogy püspöksége javainak és

¹ *Coll. eccl.* III. 239. — ² Fraknoi, *A kegyúri jog* 414. — ³ *Coll. eccl.* III. 373. — ⁴ *Esztergomi főkápt. lt.* 67. 8. 11. — ⁵ *Csanádegyh. Adattár* I. 85. — ⁶ *Esztergomi főkápt. lt.* 67. 8. 12. — ⁷ *Uo.* 67. 8. 28. — ⁸ *Uo.* 67. 8. 19.

tizedeinek visszaszerzésében szívesen lesz segítségére.¹ 1702. jún. 20-án pedig maga gr. Volkra Ottó Kristóf kiküldött kir. biztos meghívta őt Szegedre, hol akkor az újszerzeményi bizottság működött, hogy igényeinek biztosítása érdekében utazzon le ide.² E bizottság azután 1702. aug. 8-án kijelölte a csanádi püspök számára: Szeged városa, Makó, Új-Csanád, Nagylak, Sajti vagy Szutin, Szemlak, Világos népes helyek, s ezenkívül még 55 névszerint felsorolt puszta helység tizedét, s azt azonnal ki is utalta a püspöknek.³ S minthogy gr. Volkra a tizedek bérletére nézve a kincstár részére elsőbbségi jogot kötött ki, a csanádi püspök, a termények egyötödét leszámítva, bérbe is adta mindjárt az egész tizedszedési jogot a kamarai bizottságnak.⁴ E bizottság a maga javaslatát fölterjesztette Bécsbe, melyet azután az udvar is megerősített. De a püspökség régi birtokainak visszaadásáról, bár Dolny István tulajdonképen ezt sürgette, alig lehetett még ekkor szó; Bécsben megelégedtek azzal, hogy a püspök számára Szegeden az élelmezési kincstári házat jelölték ki szállásul, székestemplomul pedig, míg az új fölépül, a sz. Döméről nevezett városi egyházat adták át.⁵ A beteges Dolny püspök nem igen járhatott utána, hogy a püspökséghez tartozó birtokokat visszakaphassa, s így lassanként, közbejövén a Rákóczi-forradalom is, az egész ügy elaludt. Meghalt 1707. július havában.⁶ 1699—1707.

Székiüresedés. Ennek nyoma van aug. 20-án 1707.⁷

ORDÓDY ZSIGMOND. Rómában végezte tanulmányait, s ugyanott szentelték föl pappá.⁸ 1708. jan. 25-én mint választott cattarói püspököt, bélai apátot s esztergomi nagyprépostot nevezi ki a király a Dolny István halálával megüresedett csanádi püspökségre.⁹ De még ez évben meghalt; ez onnan bizonyos, hogy József király 1708. okt. 10-én «az Ordódy Zsigmond csanádi

¹ *Esztergomi főkápt. ltára.* 67. 8. 29. — ² *Uo.* 67. 8. 26. — ³ *Uo.* 67. 8. 16. — ⁴ *Csanádi püsp. lt.* — ⁵ Oltványi 19. — ⁶ *Lib. dign.* — ⁷ *Uo.* Téved Pray, *Specimen Hierarchiae* II. 304., midőn 1701-re Jány Ferenczet is a csanádi püspökök sorába helyezi. Jány sasvári főesperes és esztergomi kanonok 1676. május 12-én lesz zebegényi apát, 1677. jún. 4-én pécsváradi apát, 1678. jún. 11-én szerémi püspök, s végre 1679. aug. 20-án mint kir. tanácsos csornai prépost (*Coll. eccl.* II. 336. 352. 375. 391.), de annak sehol semmi nyoma, hogy csanádi püspök lett volna. 1701-ben Dolny lévén a csanádi püspök, nem is lehetett az. — ⁸ *Schematismus* 1893. 18. — ⁹ *Coll. eccl.* III. 525.

püspök halálával megüresedett bélai apátságot» Okolicsányi János pozsonyi kanonoknak adományozza.¹ 1708.

Székiüresedés. Mindenesetre az egész 1709. év folyamán megvolt, bár csak ez évi nov. 2-án mutatkozik nyoma.² 1709.

LABSÁNSZKY FERENCZ. Esztergomi olvasó-kanonok és rosoni választott püspök 1710. elején, mikor a király csanádi püspökké kinevezte; de ekkor már halálos beteg volt, úgyannyira, hogy elhunyt, mielőtt a kinevezés kezébe jutott volna.³ 1710.

GRÓF NÁDASDY LÁSZLÓ. Ferencznek és gr. Eszterházy Anna Juliannának fia, a pálosrend helyettes főnöke, csanádi püspökké lett 1710. július 15-én.⁴ 1713. febr. 16-án mint csanádi püspök s örökös főispán, kir. tanácsos és győri kanonok székesfejevári őrkanonokká és győri nagypréposttá neveztetett ki.⁵ I. József király a szegedi várparancsnokhoz 1711. január 5-én intézett rendeletében gróf Nádasdy László részére mindazon jogokat biztosította, melyekben már elődje, Dolny István részesült. E szerint elrendelte *először*, hogy a tizedszedést abban a kerületben, mely elődje számára volt kijelölve, Nádasdy püspök is gyakorolhatja, elsőbbsége fenmaradván a kir. kincstárnak a bérletre nézve, valamint azok a föltételek és kikötések is fentartatván, melyekre elődje 1702. aug. 6-án adott levelében a Volkra-féle tiszai és marosi részekre kirendelt cs. és kir. bizottság előtt magát kötelezte, s melyeket a mostani püspök is aláírt és megerősített. *Másodszor*, a püspökséghez tartozó javak és birtokok, minthogy Nádasdy püspök többekre tart igényt, de ezekre nézve jogát kétségtelen okiratokkal eddig nem igazolta, míg ezt a maga rendje és módja szerint teheti, az általa követelt javak, kivéve azokat, melyeket már elődje bírt s melyek számára kijelölve voltak, a jelen állapotban hagyassanak. *Harmadszor*, azt a székhelyet, melyet elődje Szeged sz. kir. városában bírt, minthogy arra a katonai helyőrségnek szüksége van, a király nem engedélyezheti; de ha a püspök valahol másutt alkalmas székhelyet kiszemel magának, ha ez iránt ő felségéhez fölterjesztés intéztetik, ő cs. kir. felsége nem fog késni vele kegyelmét éreztetni.⁶ Mint ebből is nyilvánvaló, úgy a birtokviszonyok, mint a püspökségi székhely kérdése továbbra is

¹ Coll. eccl. III. 536. — ² Liber dign. — ³ Coll. eccl. IV. 28. — ⁴ Uo. — ⁵ Uo. IV. 106. — ⁶ Csanádi püsp. lt. C. 16.

függőben maradt; ennél fogva gr. Nádasdy püspök egyelőre Szeged városában a plébániát töltötte be, hol udvari papjai s a magával hozott jezsuiták és pálosok káplánkodtak oldala mellett. Idővel azonban, hogy mint csanádi püspök magát méltóságához képest fentarthassa, a király a régi püspöki javak fejében a Vásárhely körül fekvő Csomorkány, Mágócs, Batida, Sámson és Kutas pusztákat,¹ valamint a Makó határában volt Lele, Tömpös, Szent-Lőrincz, Dál, Rákos, Kopáncs, Csókás és Igács pusztákat, illetőleg ezek haszonbérleti jogát élete tartamára (ad dies vitae) neki adományozta.² Az előbbi pusztákat a vásárhelyiek, az utóbbiakat pedig a makóiak bérelték a püspöktől. Ez azonban természetesen csak ideiglenes állapot volt. Gróf Nádasdy sürgetéseire 1719. július 7-én a Szavojai Eugén elnöklete alatt összeült miniszteri konferentia a csanádi püspökség és káptalan javadalmozására nézve azt határozta, hogy ingatlan birtokok helyett az egri, váradi, váczzi, pécsi és erdélyi püspökségek példájára, átalányfizetés fog ő felségének javaslatba hozatni, s a csanádi püspök hatósága kiterjesztetik a visszafoglalt temesi bánság területére is. Az 1723. aug. 7-én kelt udvari rendelet a bánságot csakugyan odaítélte a püspöknek, s számára 2000 frt évi fizetés, 1000 frt a székesegyházi készletek beszerzésére, 2000 frt pedig négy kanonok fizetésére határoztatott. Püspöki székhelyül Szeged városa jelöltetett ki, székesegyházul pedig a sz. Döme-egyház, melyben a lelkészi hivatalt a város által választandó kanonok fogja viselni. Temesvárott szintén alkalmas lakóhely fog a püspök számára kijelöltetni, s a mikor ott megjelenik, mindenkor ünnepélyesen fog fogadtatni. Temesvárra gróf Nádasdy László 1724. márcz. 5-én vonult be nagy ünnepélyek közt. Az udvar határozatával azonban a püspök nem lehetett megelégedve; újra folyamodott, hogy miként az erdélyi és belgrádi püspököké, kik 7--8000 frt évi fizetést kaptak, az ő fizetése is emeltessék föl, s a kanonokok legalább 1000 frtot kapjanak egyenként. Miután pedig a nagyváradi káptalan visszanyerte a kincstártól birtokait, engedtessek meg neki, hogy a püspökségére és káptalanára vonatkozó okleveleket a kir. kamarai levéltárból kikerestethesse s ezek alapján birtokai visszaadását a kamaránál szorgalmazhassa.³ De ennek

¹ Csanádi püsp. lt. C. 9. — ² Uo. C. 32. — ³ Nádasdy püspök a maga

a kérelemnek nem lett semmi eredménye. Az egykor gazdag püspökségre csak utódai alatt kezdtek jobb napok derülni. De ez események elbeszélése már munkánk keretén kívül esik. Gróf Nádasdy László meghalt 1730-ban. 1710—1730.

igazának feltüntetésére egy alapjában helyes, de kivitelére nézve annál gyarlóbb kísérlethez is folyamodott. Valami német térképrajzolóval elkészíttette egyházmegyéje térképét, az 1561. évi dicális lajstrom alapján. E térkép megvan a nemzeti múzeum Lanfranchi-féle gyűjteményében s címe: *Dioecesis Csanadiensis in Archidiaconatus distributa ex libro regio anno 1561 ex dicatione regni*. Rajta látható a gr. Nádasdy-czímer, körülötte e felirattal: «Ladislaus com. de Nadasd eppus Csanad». A térkép tehát az egykori főesperességek területét is fel akarja tüntetni, de ezt roppant zagyva módon cselekszi. A Körös folyótól északra terjed szerinte az *Archid. Torontaliens.*, bizonyára azért, mert itt találja a *Tur* és *Turkövi* helyneveket. Akkor úgy hitték, hogy *Torontál* annyi mint *Turontúl*. E főesperességet azután kiterjeszti még Békés vármegyére is. A mai Csanád vármegye területére van téve az *Archid. Aradiensis*. Közvetlenül a Maros alatt, a régi Csanád vármegye déli felén terül el az *Archid. Csanadiensis*. Ez alatt a Becsétől Temesvárig terjedő vidék az *Archid. Temesiensis*; Pancsova környékére, a Tisza-Duna-szögbe van helyezve az *Archid. Vltra Marusiensis*, s végre Temesvártól kel. esik az *Archid. Sebesiensis*. Szeged mellé oda jegyzijó nagy betűkkel, hogy «Csanád eleste után püsp. székhely».

A milyen tájékozatlan a térképkészítő a főesperességek területviszonyaira nézve, ép oly össze-visszaságban jelennek meg mappáján a csanádvármegei helységek. Neki Vásárhelytől délnyugatra esik *Donbeghak* (Dombegyháza), ettől délnyug. *Maguch* (Mágócs), ettől délkel. *Csek*, megint ettől délnyug. *Hpafalva* már majdnem egészen a Tisza partján, s töle nyug. a Tisza m. *Apor*. A Tisza-Maros szegletben esik *Belec*. Mágócsból nyug. *Mincent*, Csektől kel. *Csokas*, ettől délkel. *Palana* (Palota), délnyug. *Szichot* (Szihold ?); ettől d. *Demeg*, ettől meg délkel. *Mak* (vagyis Makó, a Maros-parton). Szichvtól kel. *Toronya*, ettől ész.-kel. *Pvbar*, délnyug. *Maymatk*, ettől délnyug. *Földeak*, ettől délkel. a Maros partján *Neu-Csanad*. Ettől kel. a Maros-parton *Csika*, ettől ész., de nem a Maros m. *Nadlak*, ettől ész. *Egres* (!), ettől ész. *Ders*, még északabbra *Perek*. Csikától kel. a Maros partján *Saithia* (Sajtény), ettől ész. *Szecie*, ettől ész.-kel. *Nadrany*, ettől ész. *Sadan*, ettől ész. *Kevazkültz* (Kovácsháza ?). A Maros partján van *Petske*, ettől ész.-kel., de nem a Maros-parton *Szemlak*.

A Marostól délre eső területen vannak: a Tisza-Maros-szögben *Szombor*; *Beva* (Béba) irányában a Tisza m. *Egres* (!). *Alt Csanadtól* délkel. fekszik *Canisa* (!). *Giola* (Gyála) alatt közel a Tiszához *Sarravalla*. Jólrosszul elhelyezve: *Nagios* (Nagy-Ösz), *Periamas*, *Fenlax*, *Varjas*, *Csoka*, *Comlos* és *Higusk* (Hegyes). Körülbelül a Temesvártól a Tiszáig húzható vízszintes vonal felező pontján van *Rabe*, s ettől délkel. *Bollat* (a hajdani Palota, mely különben a Mercy-féle térképen is megvan *Pollac* alakban).

A SZENT GYÖRGYRŐL NEVEZETT SZÉKES KÁPTALAN.

PRÉPOSTOK.

SEBA vagyis SEBESTYÉN. Nem egészen bizonyos, hogy székesegyházi prépost volt-e, minthogy ez a minősége nincsen külön feltüntetve, a mikor neve előfordul. 1232-ben, midőn II. Endre király Bő nevű föld határait elősorolja, említi, hogy ez a föld Seba prépost népeivel határos.¹ Talán épen az a körülmény, hogy egyszerűen csak prépostnak van írva, a legfőbb érv a mellett, hogy székesegyházi prépost volt. Ellenkező esetben nem hallgatná el az oklevél másféle préposti mivoltát. Vajon ő volt-e az a csanádi prépost, kit IX. Gergely pápa 1235. nov. 13-án, a kúnok püspökével és a bethleni plébánossal együtt, az erdélyi püspök perének elintézésével megbízott, nem tudjuk, mert a pápa levele nem említi meg a prépost nevét.² 1232.

ANDRÁS. Mint kortanú szerepel egy oklevélen.³ 1285.

GERGELY. Róla se tudunk többet, mint azt, hogy neve két oklevélnek van alájegyezve, ú. m. 1299⁴ és 1300-ban.⁵ 1299—1300.

PÉTER. Együtt fordul elő egy oklevélen Máté társaskáptalani préposttal s neve mellé oda van téve a «székesegyházi» jelző.⁶ 1323.

MIHÁLY. A pápai tizedlajstrom szerint lefizetett három márkát.⁷ Neve csak ez alkalommal egyetlen egyszer szerepel. 1334.

---

¹ *Hazai okm.* I. 12. — ² Theiner, *Monum.* I. 139. — ³ Pesty, *Krassósm.* III. 4. — ⁴ *Árp. új okm.* X. 350. — ⁵ *Sóvári Soós család lt.* — ⁶ *Anjouk. okm.* II. 109. — ⁷ *Monum. Vatic.* I. 149.

Széküresedés. Mihály még abban az évben meghalt vagy előlépett, mert egy ugyanazon időben kelt oklevél szerint a prépostság üresedésben levőnek van mondva.¹ 1334.

PÉTER. Nevével akkor ismerkedünk meg, midőn 1338. máj. 24. István temesi főesperessel együtt a Csanád nemzetség tagjaitól 100 márkáért megveszi a Terösd és Kőkenyér közt fekvő Bécs falut s a Maros mellett elterülő palotai erdő fele-részt.² Ő-e az vagy utóda, kit csanádi prépostul 1341. július 5-én XII. Benedek pápa, az ózdi és dobokai főesperesekkel együtt, a beszterczei prédikátor- és minorita-rend igazgatására kiküld, a szűkszavú pápai levél nem mondja meg.³ 1338.

MIHÁLY. Előfordul már 1343-ban.⁴ Neve alá van jegyezve a káptalan azon hiteles átiratának is, melylyel Nagy-Lajos király 1345. július 2. István erdélyi vajda kérésére, ennek rokonától, Dániel fia Mihálytól származott leányokat némely erdélyi birtokokban fiúsítja.⁵ 1343—1345.

LÁSZLÓ. Először 1353. május 24. említetik egyúttal mint N.-Lajos király titkos kancellárja. Ugyanakkor forog szóban Prebócz nevű birtoka is.⁶ Kir. kancellár még két év múlva is.⁷ Úgy látszik, ez időtájt halt meg; legalább annak nincsen nyoma, hogy püspökké lett volna. 1353—1355.

MIHÁLY. Egy 1355. decz. 16. kelt oklevél alján találkozunk a nevével először.⁸ Azután előfordul mint kortanú 1356. máj. 12.,⁹ 1357. ápr. 6.¹⁰ és végre 1358. szept. 8.¹¹ 1355—1358.

MIKLÓS. 1361. máj. 6.¹² és 1364. máj. 1.¹³ említi meg egy-egy oklevél. 1361—1364.

LÁSZLÓ vagy LÖRINCZ. Egyetlen egyszer fordul elő a neve 1368. júl. 3-án, azon az oklevélen, melylyel a Kór nemzetségbeli Csuka Pál fiai, kún kapitányok eladják Béb birtokukat a Himfiaknak. Nevéből azonban csak két árva betű látszik: *La...*, a mi lehet *Ladislaus* is, *Laurentius* is, sőt még *Lampertus* is.¹⁴ 1368.

GARAZDA MIKLÓS. Mindössze csak két évig volt csanádi

¹ *Dl.* 30572. *Hazai okm.* VIII. 12. — ² *B. Wesselényi cs. ltára.* —

³ Theiner I. 682. — ⁴ *Temesm. okl.* I. 73. — ⁵ *Dl.* 3770. — ⁶ Fejér, IX. 2, 301. — ⁷ Pesty Fr. *hagyat.* Szlavónia jelzetű kötet. — ⁸ *Anjouk. okm.* VI. 411. — ⁹ *Co.* VI. 458. *Dl.* 4613. — ¹⁰ *Anjouk. okm.* VI. 554. — ¹¹ *Dl.* 4789. —

¹² *Múz. lt.* — ¹³ Pesty, *Krassóm.* III. 107. — ¹⁴ *Múz. lt.*

prépost; 1369. márcz. 13. fordul elő először a neve ¹ s már 1371. okt. 15. átmegy az aradi préposti székre. ² 1369—1371.

CZIBAK LÁSZLÓ. Még 1371. okt. 15. nevezte ki a pápa ³ s mindenestre ő az a Mihály fia László, ki 1374. jún. 25. megvált a papi rendtől s megházasodott, minélfogva elvesztette prépostságát is. ⁴ 1371—1374.

PÉTER. Neve azon káptalani kiadványon szerepel, melylyel 1374. márcz. 28-án Belényesi Hencz fia Pál krassóm. Belényes birtokának felerészét testvéri szeretetből Hencz fia Egyed fia Pálnak adományozza. ⁵ Úgy látszik, csak néhány hónapig viselte hivatalát. 1374.

JAKAB. Jakab fia, csanádi olvasókanonokból lett préposttá s már Czibak László lemondása alkalmával megkapta a pápai kinevező bullát. ⁶ Az oklevelekben először 1381. ápr. 15. fordul elő a neve; ⁷ azután előjön 1387. szept. 10. ⁸ s okt. 23.; ⁹ 1389. jún. 29.; ¹⁰ 1390. febr. 25., ¹¹ decz. 12.; ¹² 1391. febr. 2. ¹³ és ápr. 25. ¹⁴ 1391. nov. 17-én Bonifác pápa megfosztja őt a prépostságtól, mert a perjémesi plébánost minden ok nélkül elfogatta, fogságba vettette s kínoztatta mindaddig, míg tőle 500 magyar forintot ki nem csikart. A szegény plébános e kínzások következtében, kiszabadulta után néhány napra, meghalt. Ezenkívül Jakab prépost egy Szabó Miklós nevű laikus embernek a feleségét ágyasává tette s ezzel szegényt hozott a papi rendre. A pápa tehát prépostságát és kanonokságát, mely évenként 160 arany forintot jövedelmez, Solanna Balázs fiának, Györgynek, pozsegai kanonoknak adományozta. ¹⁵ Azonban Solanna György bajosan viselte a préposti tisztelet, mert a pápa két évvel később a következő prépostot nem az ő, hanem Jakab fia Jakab helyére nevezi ki. 1374—1391.

DOMOKOST. Péter fiát, ki temesi főesperes volt, 1393. jan. 27. prépostnak mondja a pápa, ¹⁶ de az volt már 1392. deczember 29-én. ¹⁷ Neve elég gyakran előfordul az oklevelekben; így említik őt 1396. június 10., ¹⁸ 1400. május 13. ¹⁹ és 1401.

¹ Pesty, *Krassóm.* III. 92. — ² *Monum. Vatic.* I. 515. — ³ *Uo.* —

⁴ *Uo.* 516. — ⁵ *Múz. II.* — ⁶ *Monum. Vatic.* I. 516. — ⁷ *DI.* 6770. — ⁸ *DI.* 7293. —

⁹ *Múz. II.* — ¹⁰ *DI.* 7509. — ¹¹ *DI.* 30739. — ¹² Pesty, *Krassóm.* III. 210. —

¹³ *Temesm. okl.* I. 200. — ¹⁴ *Uo.* 201. — ¹⁵ *Monum. Vatic.* III. 173—174. —

¹⁶ *Uo.* III. 212. — ¹⁷ *Temesm. okl.* I. 299. — ¹⁸ *Acta post advoc.* 35—41. —

¹⁹ Fejér, X. 2. 811. *Csanádegyh. Adattár* II. 357.

febr. 18.¹ 1402-ben ért véget hivataloskodása, mert ez év első felében már utódja szerepel. 1392—1402.

LÖRINCZ, András fia, szerémi kanonok volt s Gergely püspök adományozta neki a prépostságot. Bonifác pápa 1403. jan. 7-én megengedte, hogy nyolcz márkára menő kanonokságát is megtarthassa. A prépostság jövedelmét a pápa levele 50 tiszta ezüst márkára becsüli.² Lőrincz prépost neve egy oklevél alatt, 1402. április 5. fordul elő.³ 1402—1403.

MIHÁLY. Először 1403. decz. 22. említettetik.⁴ Előfordul még a neve 1404. január 2-án⁵ és május 8-án.⁶ Azután nyomavész. 1403—1404.

LÖRINCZ 1405. április 25. tűnik fel.⁷ Azután 1408. jan. 12.,⁸ 14-én⁹ és 15-én,¹⁰ 1409. jan. 24.,¹¹ 1411. febr. 5.¹² és nov. 29.,¹³ 1412. szept. 27.¹⁴ s végre október 6.¹⁵ találkozunk nevével az oklevelekben. Úgy látszik, nem sokkal ezután halt meg, mert utódja még ez évben előtűnik. 1405—1412.

KELEMEN. 1412. végén lett préposttá.¹⁶ Utóljára 1414. okt. 26. jelenik meg a neve¹⁷ s azon túl nincs nyoma. 1412—1414.

MAR CZALI LÁSZLÓ. Marczali Péter fia s Dózsa püspök atyafia; 1417. ápr. 14. beiratkozott a bécsi egyetemre, melynek 1418-ban is hallgatója volt,¹⁸ s 1419. április havában a jogi karon találkozunk vele már mint csanádi préposttal.¹⁹ 1420. aug. 12. mint László prépost jelenik meg egy oklevélen,²⁰ ekkor tehát már székhelyén tartózkodott. Alá van jegyezve neve egy 1421. jan. 25. oklevélen.²¹ 1423. május 10-én az elhunyt Marczali Dózsa csanádi püspök üresen hagyott székébe ül.²² 1417—1423.

CSANÁDI BALÁZS. 1419. mint Marczali László prépost káplánja szintén a bécsi egyetemen volt,²³ s úgy látszik, annyira megnyerte a prépost bizalmát, hogy mikor püspök lett, kies-

¹ Fejér, X. 4, 71. *Csanádegyh. Adattár* II. 358. — ² *Monum. Vatic.* IV. 495. — ³ Cornides, *Diplom.* VI. 3. (Akad. lt.) — ⁴ *Múz. lt.* — ⁵ *Dl.* 9144. — ⁶ Pesty, *Krassóm.* III. 244. — ⁷ *Dl.* 9117. — ⁸ *Tört. Tár* 1884. 29. — ⁹ *Uo.* 31. — ¹⁰ *Múz. lt.* — ¹¹ *Dl.* 9474 — ¹² *Temesm. okl.* I. 441. — ¹³ Fábán, *Aradm.* I. 250. — ¹⁴ *Múz. lt.* — ¹⁵ *Zichy okm.* VI. 190. — ¹⁶ Pesty, *Krassóm.* III. 279. 1412. szept. 19-ről közöl egy oklevelet, melyben Kelemen prépost előfordul. De itt alighanem keltezési hiba van. — ¹⁷ *Zichy okm.* VI. 323. — ¹⁸ Fraknoi, *Magy. tanárok és tanulók a bécsi egyetemen* 42. — ¹⁹ Schrauf, *Magy. tanulók a bécsi egyetemen.* 45, 48, 122. — ²⁰ *Dl.* 10967. — ²¹ *Temesm. oklev.* I. 566. — ²² Batthyányi, *Series episcop.* 82. — ²³ Schrauf, *uo.*

közölte számára a prépostságot. De fél évig sem állott a csanádi káptalan élén, s 1423. november 3-án az erdélyi püspöki székhelybe emelkedett.¹ 1423.

BENEDEK. Először 1427. április 13-án jön elő a neve azon az oklevélen, melylyel a káptalan a csanádi polgároknak és jobbágyoknak végrendelkezési jogot adományoz.² Előfordul ugyanez évi június 29-én is;³ azután 1429. decz. 16.⁴ s 30-án,⁵ 1430. április 20.⁶ s nov. 15.,⁷ 1434. febr. 4.⁸ s 13.,⁹ 1436. máj. 4.¹⁰ s utóljára 1437. május 21-én¹¹ találjuk őt a préposti széken. 1427—1437.

CSANÁDI FÜLÖP. 1440. okt. 8. lép szemünk elé.¹² Egy hét múlva kiállított oklevélen, okt. 15. szintén találkozunk vele.¹³ 1443. június 13.¹⁴ s aztán 1444. febr. 28.¹⁵ és 1445. febr. 5.¹⁶ is szerepel. 1446-ban, a mikor *Philippus de Zanaudio prepositus ibidem* bejegyzéssel a bécsi egyetemen is megfordul,¹⁷ kétszer is találkozunk az okleveleken nevével, egyszer május 26.¹⁸ s másodszor október 5.¹⁹ 1447-ben szintén kétszer említik nevét: május 25.²⁰ és nov. 8.²¹ Előfordul 1449. jún. 9.²² és nov. 8.²³ Végül 1450. május 5. találkozunk vele utóljára.²⁴ 1440—1450.

VARGYAS TAMÁS. Hunyadi János káplánja volt, s a kormányzóknak köszönhetette, hogy 1450. július 31. a pápa csanádi prépostnak kinevezte.²⁵ Oklevélen 1451. aug. 13. találjuk nevét először;²⁶ ettől fogva majd minden évben előfordul a neve; ú. m. 1451. okt. 28.,²⁷ 1453. decz. 10.,²⁸ 1454. július 23.,²⁹ 1455. február 11.,³⁰ szept. 3.³¹ és 26.³² Utóljára 1458. márczius 23.³³ 1450—1458.

Székiüresedés volt 1460. június 23.³⁴

¹ Fraknoi, *Kegyúri jog*, 514. — ² *Szepesi kápt. lt.* Misc. scrin. 9. fasc. 10. nro. 1. — ³ *Sztáray-oklevélt.* II. 258. — ⁴ *Dl.* 12162. — ⁵ Pesty, *Krassóm.* III. 334. — ⁶ *Dl.* 12217. — ⁷ *Csanádegyh. Adattár* II. 135. Pesty, *A szörényvárm. oláh kerül.* 63. — ⁸ Pesty, *A szörényi bánság* III. 30. — ⁹ *Dl.* 29743. — ¹⁰ Pesty, *A ször. bánság* 32. *Szörényvárm. oláh kerület.* 65. — ¹¹ *Bárá Harruckern levéltár.* fasc. X. nro. VI. 10. — ¹² Pesty, *Krassóm.* III. 378. — ¹³ Pesty, *A szörényvárm. oláh ker.* 68. — ¹⁴ *Forgách lt.* — ¹⁵ *Uo.* — ¹⁶ *Tört. Lapok* I. 240. — ¹⁷ Fraknoi, *Magyarországi tanárok és tanulók* 48. — ¹⁸ *Múz. lt.* — ¹⁹ *Uo.* — ²⁰ *Uo.* — ²¹ *Dl.* 14125. — ²² *Forgách lt.* — ²³ *Dl.* 14308. — ²⁴ *Dl.* 14366. — ²⁵ Fraknoi, *Kegyúri jog* 158. — ²⁶ *Dl.* 14485. — ²⁷ *Békésm. okl.* 60. — ²⁸ Varga, *Szeged tört.* 241. — ²⁹ Teleki, *Hunyad. kora* X. 425. — ³⁰ *Dl.* 14922. — ³¹ Teleki, *uo.* X. 481. — ³² *Dl.* 14981. — ³³ *Dl.* 29813. — ³⁴ *Hazai okm.* III. 411.

PÁL jó későn, 1466. június 25. ötlík szemünkbe,¹ s azután is csak prépostsága vége felé, 1469. május 29.² s június 23.³ találkozunk még vele. 1466—1469.

MIKLÓS. Csak két évi időköz után tűnik fel elődje székén 1471. május 6.⁴ Azután egész 1475. febr. 12-ig⁵ hallgatnak róla az oklevelek; nyoma van még 1477. aug. 22., 1478. szeptember 6.⁶ és 1483. október 24.⁷ 1471—1483.

SZOKOLI MIHÁLY. Szintén meglehetősen időköz van közte és elődje közt; először 1486. április 28. merül fel.⁸ 1487. decz. 10. teljes nevével jelenik meg egy oklevélén: *Michael de Zokol*.⁹ Ellenben 1495. szept. 16.,¹⁰ 1497. július 10.¹¹ és nov. 9.¹² csak Mihály prépostnak írja a káptalani kiadvány. 1497. márczius 20-án a csanádi nagyobbik egyház prépostjának nemes szolgája, László Rómában járt s tagul iratkozott be a Szent-Lélek-társulatba.¹³ Talán ura kíséretében járt ott. 1486—1497.

BUDAI CSERBOKOR LÁSZLÓ. Szokoli Mihály után közel negyedszázadig nem említene a források prépostot. *Ladislau de Buda* 1521. márczius 8. tűnik fel.¹⁴ 1522. május 21. Csaholi Ferencz püspök «egy bizonyos» Budai Cserbokor László néven említi, a ki magát csanádi prépostnak adja ki.¹⁵ Ebből az látszik, hogy a püspök akarata ellenére nevezték ki prépostnak. Utóljára 1523. június 9-én szerepel a neve egy oklevél alatt.¹⁶ 1521—1523.

RÁSKAI MIHÁLY, a Mohácsnál elesett Csaholi Ferencz püspök atyafia, 1522-ben maroselvi főesperes lett s nem sokára préposttá lépett elő. Rokona volt Palóczi Antal zempléni főispán is, ki 1524. júl. 13-án a sárospataki plébániát conferálta neki, mint a csanádi székesegyház prépostjának.¹⁷ Midőn 1529-ben utóljára említik a történeti kútfők, Ráskai csakugyan mint «csanádi prépost és pataki plébános» fordul elő.¹⁸ Ezentúl nincs többé nyoma. 1524—1529.

SZEGEDI ZÁKÁNY IMRE, a gazdagok hírében állott szegedi

¹ *Dl.* 16388. — ² *Tört. Tár* 1863. 25. Bárány, *Torontál várm.* II. 57. —

³ *Pozsonyi kápt. lt.* Capsa Bud. I. 4. 7. — ⁴ Oltványi, *A csanádi püspökség birt.* 47. — ⁵ *Pesty, Ször. báns.* III. 30. — ⁶ *Tört. Tár* 1896. 526. Kállay *lt.* — ⁷ *Dl.* 18854. — ⁸ *Forgách lt.* — ⁹ *Múz. lt.* — ¹⁰ *Dl.* 20359. — ¹¹ *Dl.* 20580. — ¹² *Dl.* 20623. — ¹³ *Monum. Vatic.* V. 66. — ¹⁴ *Forgách lt.* — ¹⁵ *Dl.* 25018. — ¹⁶ Varga, *Szeged törtl.* 278. — ¹⁷ *Századok* 1871. 660. *Régi Magyar Költők Tára* V. 294. — ¹⁸ *Pesty Fr. hagyatéka*, Szlavónia kötet.

Zákányok sarjadéka. A bécsi egyetemen végezte tanulmányait 1529-ben,¹ s gyorsan emelkedett az egyházi pályán. Mint prépost már 1536-ban megjelenik szemünk előtt; Mágócsi Porkoláb Márton özvegye Erzsébet úrasszony azzal vádolta, hogy mágócsi jobbágyaival Libeczteleke nevű pusztájára rontott s ott a fűvet erőszakkal lekaszáltatta.² 1539. május 24-én mint a káptalan hites bizonyosága jár Nagylakon, a Jaksicsok udvarában.³ Ő-e az a csanádi prépost, kitől 1542-ben Fráter György váradi püspök, kir. helytartó az ország védelmére 200 lovast vett át, nem tudhatjuk, minthogy a prépost név szerint nincs megnevezve.⁴ 1536—1539.

MADARÁSZI PÉTER, a török világ előtt utolsó prépostja Csanádnak. Nevét az 1560. évi tizedlajstrom őrizte meg, hol Rét-Kopáncs falu mellé oda jegyezte a tizedszedő, hogy e falu dézsmáját «Madarászi Péter csanádi prépost magának tartotta meg».⁵ Egyebet róla nem tudunk. 1560.

OLVASÓ-KANONOKOK.

BENEDEK. Először 1299-ben fordul elő mint oklevélkiállító, s akkor is csak nevének kezdőbetűjét jegyzi föl, habár többi kanonoktársai nevét elősorolja.⁶ Egy év múlva teljes névvel szerepel azon az oklevélen, melyben a kún Parabuch comes 1266. évi adománylevelét átírja.⁷ Ezentúl többé nincs nyoma. 1299—1300.

PÉTER. Első ízben 1308. nov. 25. Gentilis bíbornok számadáskönyvében találkozunk vele,⁸ azután egészen 1323-ig nem mutatkozik, de ekkor mint oklevélkiállító szerepel.⁹ Ezután még 1329. július 20.¹⁰ és 1330. aug. 1. állít ki okleveleket.¹¹ 1308—1330.

¹ Frankl, *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyet.* 229. —

² *Keglevics lt.* 1—22. *Múz. kézír.* fol. lat. 2255. Pesty Frigyes *hagyatéka, Helynevek.* — ³ *Kolozsmon. lt.* Com. Csanád 18. — ⁴ Knauz, *Encyclop.* III. 664. — ⁵ *Orsz. lt.* Vegyes decimális regestumok XVI. 82. — ⁶ *Árp. új okm.* X. 350. — ⁷ *Sóvári Soós cs. lt.* — ⁸ *Monum. Vatic.* II. 419. — ⁹ *Anjouk. okm.* II. 109. — ¹⁰ *Co.* II. 419. — ¹¹ *Zichy-okm.* I. 364.

JÁNOS. 1334. évben szerepel, először mint távollevő,¹ azután Mindenszentek napján, de már mint *néhai*. A pápai tizedlajstromban az van róla följegyezve, hogy 10 báni dénárt lefizetett.² 1334.

GILFRED. Ha az előbbinek ő a közvetlen utódja, akkor a pápai tizedjegyzékben név szerint nem nevezett olvasó-kanonok alatt, a ki 25 garast fizetett, ő értendő.³ Neve mindazáltal csak 1345. június 9-én fordul elő egy általa kiállított oklevélben.⁴ 1345.

PÉTER, Domokos fia, elhunyt olvasó-kanonok javadalmáról a pápai szék az 1351. évben provideál.⁵ 1348.

Székiüresedés. Péter halála után az olvasó-kanonokság egy ideig üresedésben van, 1349. május 13.⁶

ALBERT, Ulrik fia kapta meg ezután a javadalmat s székdíj fejében lefizetett a pápai kincstárba 40 frtot.⁷ 1451.

MIKLÓS, Márk fia. 1355. decz. 16. kezd szerepelni;⁸ constatálhatjuk nyomát a következő években: 1356. május 12.,⁹ 1357. április 6.,¹⁰ 1358. szept. 8.,¹¹ Egy évvel később Rómában járt; ugyanis 1359. szept. 4. Gergely püspök részéről ő viszi meg a római kincstárba püspökelődjének, Telegdi Tamásnak székdíj-hátralékát, összesen 97 frtot.¹² A római számadáskönyv ezúttal «olvasó vagy iskolás» kanonoknak mondja. Utóljára 1361. márczius 6. ad magáról jelt,¹³ de ezzel azután nyoma isvész. 1355—1361.

JAKAB, Jakab fia. 1361. aug. 9. őt is Rómában találjuk, midőn Domokos püspök szolgálati díja fejében befizet az apostoli kincstárba 364 frtot.¹⁴ Az oklevelekben csak 1368. július 1. körül tűnik elő;¹⁵ azután még oklevelet állít ki 1369. márcz. 13.¹⁶ 1371. okt. 15. a pápa oda ígérte neki a székesrépostságot s ennek fejében le is fizette a 60 arany frt székdíjat;¹⁷ úgy látszik azonban ennek megüresedését nem győzte várni s ekkor azzal óhajtotta őt a curia kárpótolni, hogy 1373. aug. 29. kilátásba helyezte neki a váradi éneklő-kanonoki javadal-

¹ *Dl.* 30572. *Hazai okm.* VIII. 12. — ² *Monum. Vatic.* I. 149. — ³ *Uo.* I. 161. — ⁴ *Dl.* 3770. — ⁵ *Monum. Vatic.* I. 450. — ⁶ *Anjouk. okm.* V. 276. — ⁷ *Monum. Vatic.* I. 450. — ⁸ *Anjouk. okm.* VI. 411. — ⁹ *Dl.* 4613. *Anjouk. okm.* VI. 458. — ¹⁰ *Uo.* VI. 554. — ¹¹ *Dl.* 4789. — ¹² Batthyányi, *Series* 59. — ¹³ *Múz. lt.* — ¹⁴ Batthyányi, *Series* 59. — ¹⁵ *Múz. lt.* — ¹⁶ Pesty, *Krassóm.* III. 92. — ¹⁷ *Monum. Vatic.* I. 515.

mat.¹ Azonban nem jutott el Váradra,² mert még 1374. márczius 28. is mint csanádi olvasó fungál.³ De nem sokkal ezután, még ez évben prépost lett. 1364—1374.

LÁSZLÓ, Péter fia bullát kapott az olvasó-kanonokságra 1373. aug. 29.⁴ Ha elérte czélját, akkor csak Jakab után következhetett; az oklevelek hallgatnak róla. 1374. után (?).

JÁNOS. Első okleveles említése 1381. április 15. történik;⁵ 1387-ben kétszer fordul elő: szept. 10.⁶ és okt. 23.⁷ Említi még egy-egy oklevél 1389. június 29.,⁸ 1390. febr. 25.⁹ és decz. 12.¹⁰ 1381—1390.

DOMOKOS, Iván fia. Bonifác pápa leveléből tudjuk, hogy 1392. febr. 23. előtt csanádi olvasó-kanonok volt s mint ilyen halt meg.¹¹ Talán 1391.

BALÁZS, János fia, illetéktelenül ragadta magához e javadalmat és hosszabb ideig bitorolta azt, minélfogva a pápa 1392. február 25. megfosztja őt attól.¹² 1392.

BALINT, Tamás fia, császmái kanonoknak adja a pápa az ekként megüresedett olvasó-kanonokságot. Meddig élvezte azt, nem tudjuk.¹³ 1392.

JÁNOS. 1396. jún. 10. kerül ki keze alól az első oklevél.¹⁴ Azután évekig nem találjuk nevét; majd 1400. május 13.,¹⁵ 1401. febr. 18.¹⁶ s végre 1402. április 5.¹⁷ tűnik fel. 1396—1402.

BALÁZS. Rövid ideig élvezhette e javadalmat; 1403. decz. 22. kerül felszínre,¹⁸ s 1404. jan. 2.¹⁹ és utóljára ugyanez évi márczius 8.²⁰ találkozunk vele. 1403—1404.

ANDRÁS. Említi egy általa kiállított 1405. április 25-iki oklevél.²¹ 1405.

MÁTYÁS. Közel 30 éven át volt olvasó-kanonok. Első ízben 1408. jan. 12. olvassuk nevét egy általa kiállított oklevélen,²² azután két nap múlva, jan. 14.²³ is szerepel. Majd a következő

¹ *Monum. Vatic.* I. 515. — ² Bunyitay, *A váradai püsp.* II. 106. —

³ *Múz. lt.* — ⁴ *Monum. Vatic.* I. 515. — ⁵ *Dl.* 6770. — ⁶ *Dl.* 7293. — ⁷ *Dl.* 7509. — ⁸ *Múz. lt.* — ⁹ *Dl.* 30739 — ¹⁰ Pesty, *Krassómegye* III. 210. —

¹¹ *Monum. Vatic.* III. 186. — ¹² *Uo.* — ¹³ *Uo.* — ¹⁴ *Acta post advocat.* 35—41. — ¹⁵ Fejér, X. 2, 811. *Csanádegyházm. Adattár* II. 357. Bárány, *Torontál várm.* II. 29. — ¹⁶ Fejér, X. 4, 71. *Csanádegyh. Adattár* II. 358. —

¹⁷ Cornides, *Diplom.* VI. 3. — ¹⁸ *Múzeumi lt.* — ¹⁹ *Dl.* 9144. — ²⁰ Pesty, *Krassóm.* III. 244. — ²¹ *Temesm. okl.* I. 341. — ²² *Tört. Tár* 1884. 29. —

²³ *Múz. lt.*

keletű oklevelek tanúskodnak róla: 1409. január 14.,¹ 1412. szept. 19.,² s 27.,³ okt. 6.,⁴ 1414. okt. 26.,⁵ 1420. aug. 12.,⁶ 1427. június 29.,⁷ 1429. decz. 16.,⁸ s 30.,⁹ 1430. április 20.,¹⁰ s nov. 15.,¹¹ 1434. febr. 4.,¹² 1435. febr. 13.,¹³ s végre 1436. május 4-én.¹⁴ 1412. augusztus 13. Kerekegyházi Laczkfi Miklós fia László és atyafia, Laczkfi Pál fia Mihály az aradmegyei Kovászi falu határában egy Csorva nevű parlagon heverő szőlőt adományoz alapítványul Mátyás olvasó-kanonoknak s e tisztségben utódainak, oly kötelezettséggel, hogy minden hétfőn tartozzanak a székesegyház Mária-oltára előtt az elhunyt lelkek üdvösségeért misét énekelni.¹⁵ 1408—1436.

ORBÁN. Ha az előbbinek közvetlen utódja volt, elég sokára: 1440. okt. 8. kerül először szemünk elé.¹⁶ Azután ugyanez évi okt. 15. találkozunk vele.¹⁷ Előfordul még 1443. június 13-án,¹⁸ 1444. febr. 28.,¹⁹ és utóljára 1445. febr. 5.,²⁰ 1440—1445.

BOLDIZSÁR. 1446. május 26-án kerül ki keze alól az első oklevél,²¹ s még ugyanez évi jún. 16.,²² és okt. 5.,²³ találkozunk nevével. Mint olvasó-kanonok szerepel: 1447. máj. 25.,²⁴ s nov. 8.,²⁵ azután 1449. jún. 9.,²⁶ s nov. 8.,²⁷ 1450. máj. 5.,²⁸ 1451. aug. 13.,²⁹ s okt. 28.,³⁰ 1453. decz. 10.,³¹ 1454. júl. 23.,³² 1455. febr. 11.,³³ Ugyanez évi aug. 20. mint hites bizonyosság ő iktatja be Hunyadi János beszterczei grófot a temesvári vár és tartozékai zálogos birtokába.³⁴ Ezután mint oklevélkiállító előfordul még: 1455. szept. 3.,³⁵ s 26.,³⁶ továbbá 1458. márcz. 23.,³⁷ 1460. jún. 23.,³⁸ 1466. júl. 25.,³⁹ 1471. május 6.,⁴⁰ s végezetre 1475. febr. 12.,⁴¹ E szerint 29 évig viselte az olvasó-kanonoki tisztelet. 1446—1475.

¹ *Dl.* 9474. — ² *Pesty, Krassóm.* III. 279. — ³ *Múz. lt.* — ⁴ *Zichy-okm.* VI. 190. — ⁵ *Uo.* VI. 323. — ⁶ *Dl.* 10967. — ⁷ *Sztáray-okl.* II. 258. — ⁸ *Dl.* 12162. — ⁹ *Pesty, Krassóm.* III. 334. — ¹⁰ *Dl.* 12217. — ¹¹ *Csanádegyh. Adattár* II. 135. — ¹² *Pesty, A szörényi bánóság* III. 30. — ¹³ *Dl.* 29743. — ¹⁴ *Pesty, A szörényi bánóság* III. 32. és *A szörény várm. oláh ker.* 65. — ¹⁵ *Dl.* 10023. — ¹⁶ *Pesty, Krassóm.* III. 378. — ¹⁷ *Pesty, A szörényvárm. oláh ker.* 68. — ¹⁸ *Forgách lt.* — ¹⁹ *Uo.* — ²⁰ *Tört. Lapok* I. 240. — ²¹ *Múzeumi lt.* — ²² *Uo.* — ²³ *Uo.* — ²⁴ *Uo.* — ²⁵ *Dl.* 14125. — ²⁶ *Forgách lt.* — ²⁷ *Dl.* 14308. — ²⁸ *Dl.* 14366. — ²⁹ *Dl.* 14485. — ³⁰ *Békésm. okl.* 60. — ³¹ *Varga, Szeged tört.* 241. — ³² *Teleki, Hunyadiak* X. 425. — ³³ *Dl.* 14922. — ³⁴ *Dl.* 14981. *Teleki, Hunyadiak* X. 480. — ³⁵ *Teleki, uo.* X. 481. — ³⁶ *Dl.* 29813. — ³⁷ *Dl.* 15216. — ³⁸ *Hazai okm.* III. 411. — ³⁹ *Dl.* 16388. — ⁴⁰ *Oltványi, A csanádi püsp. birtokvisz.* 47. — ⁴¹ *Pesty, A szörényi bánóság* III. 87.

BALÁZS. 1477. aug. 22. tűnik fel az olvasók sorában, azután 1483. okt. 24-én szerepel¹ és 1485. szept. 7. jelenik meg mint hites bizonyosság.² Végül 1487. decz. 10. találkozunk vele,³ s ezzel azután nyoma is vész. 1477—1487.

SZEGEDI SZERAFIN, az utolsó ismert olvasó-kanonok. Mindössze kétszer említik nevét az oklevelek; először 1497. november 9.⁴ és másodszor 1499. június 23-án, a mikor mint hites bizonyosság jár el a donáttornyai hatalmaskodás megvizsgálása alkalmával.⁵ 1523-ban a társaskáptalan préposti székébe emelkedik. 1497—1499.

ÉNEKLŐ-KANONOKOK.

PÉTER. Első ízben 1285. fordul elő;⁶ azután 1288.,⁷ 1299.⁸ s végre 1300-ban⁹ említik nevét az oklevelek. 1285—1300.

HENRIK. 1323-ban merül fel;¹⁰ majd 1329. július 20.,¹¹ 1330. aug. 1.,¹² s 1332. május 28., ez utóbbi alkalommal mint hites bizonyosság szerepel,¹³ midőn az erőszakos Vejtehi Tódor makacs fiait Kemecse birtok elfoglalásáért az országbíró ítélőszéke elé megidézi. 1323—1332.

MIHÁLY. 1334. már az éneklő-kanonoki székben ül¹⁴ s mindenesetre ő az, ki pápai tized fejében 15 garast fizet.¹⁵ Sokáig viselte e tisztét, mert az egymásután következő évek során sűrűn találkozunk vele; így 1345. június 9.,¹⁶ 1349. máj. 13.,¹⁷ 1355. decz. 16.,¹⁸ 1356. május 12.¹⁹ s végül 1357. április 6-án.²⁰ Tehát, ha ugyan egy személylyel van itt dolgunk, ez adatok szerint 23 évig volt Mihály éneklő-kanonok. 1334—1357.

MIKLÓS. 1357-től egészen 1361-ig nem említenek az oklevelek éneklő-kanonokot; 1361. márczius 6. tűnik fel a Miklós neve,²¹ hogy azután 38 esztendeig, tehát jóval hosszabb ideig,

¹ *Tört. Tár* 1896. 526. *Dl.* 18854. — ² *Dl.* 19040. — ³ *Múz. lt.* — ⁴ *Dl.* 20623. —

⁵ *Dl.* 20856. — ⁶ Pesty, *Krassóm.* III. 4. — ⁷ Gyárfás, *A jászkunok* II. 456. —

⁸ *Árpádkori új okm.* X. 350. — ⁹ *Sóvári Soós cs. lt.* — ¹⁰ *Anjouk. okm.*

II. 109. — ¹¹ *Uo.* II. 419. — ¹² *Zichy okm.* I. 364. — ¹³ *Di.* 322. §. 22. —

¹⁴ *Dl.* 30572. *Hazai okm.* VIII. 12. — ¹⁵ *Monum. Vatic.* I. 149. — ¹⁶ *Dl.*

3770. — ¹⁷ *Anjouk. okm.* V. 276. — ¹⁸ *Uo.* VI. 411. — ¹⁹ *Uo.* VI. 458. —

²⁰ *Uo.* VI. 554. — ²¹ *Múz. lt.*

mint elődje, szerepeljen társai sorában. 1368. július 1. körül említetik újra;¹ azután elég sűrűn jön elő: 1369. márcz. 13.,² 1374. márcz. 28.,³ 1381. április 15.,⁴ 1387. szept. 10.⁵ s okt. 23.,⁶ azután 1389. június 29.,⁷ 1390. február 25.⁸ s decz. 12.,⁹ 1396. június 10.¹⁰ s utóljára 1399. január 13.¹¹ 1361—1399.

LIPPAI PÉTER. Hogy családneve csakugyan Lippai volt, azt magukból az oklevelekből, melyek őt egyszerűen Péternek mondják, nem tudnók meg, ha egy szentszéki ítélete nem maradt volna fenn, melyen pecsétjének töredéke épen csak atyjának és családjának nevét őrzötte meg. E pecsét körirata a következő: [Sigillum Petri] *Johannis de Lippa cantoris* [et canonici eccl. Chanad.]; a zárjelbe foglalt szavak letördeltek a pecséten.¹² Felsőbb kiképeztetése végett a bécsi egyetemet is látogatta; minden oda mutat, hogy az a *Petrus de Lyppua*, ki 1385. április 14. iratkozott be s két garas tandíjat lefizetett, nem más, mint a mi Péterünk.¹³ Sajnos, pályafutásáról vékony nyomokon kívül alig tudunk egyebet. Az éneklő-kanonokok sorában 1400. május 13. bukkan fel;¹⁴ azután sűrűn mutatkozik a neve: 1401. febr. 18.,¹⁵ s ekkor már nagytekintélyű egyéniség lehetett, mert febr. 2-án, mikor IX. Bonifác pápa Szódi Bálint lippai lelkészt aradi kanonokká kinevezi, e kinevezésről a csanádi éneklő-kanonokot is értesíti.¹⁶ Majd 1402. április 5.,¹⁷ 1403. decz. 22.,¹⁸ 1403. márcz. 8. — a mikor már püspöki helytartó;¹⁹ — 1404. jan. 2.²⁰ s márczius 8.,²¹ 1405. április 27.,²² 1407. márczius 1.²³ szerepel, s ez utóbbi esetben újra mint püspöki helytartó. 1408. jan. 12.,²⁴ 14.,²⁵ azután egy évre rá, 1409. jan. 14.,²⁶ 1411. nov. 26.,²⁷ 1412. szept. 19.,²⁸ 27.,²⁹ s okt. 6.,³⁰ 1414. okt. 26.,³¹ 1420. aug. 12.³² s 1421. jan. 25.³³ olvassuk nevét az oklevelek záradékában. Utolsó nyoma

¹ Múz. lt. — ² Pesty, *Krassóm.* III. 92. — ³ Múz. lt. — ⁴ *Dl.* 6770. — ⁵ *Dl.* 7293. — ⁶ Múz. lt. — ⁷ *Dl.* 7509. — ⁸ *Dl.* 30739. — ⁹ Pesty, *Krassóm.* III. 210. — ¹⁰ *Acta post advoc.* 35—41. — ¹¹ *Dl.* 8354. — ¹² *Dl.* 11188. — ¹³ Schrauf, *Magyar tanulók a bécsi egyet.* 8. — ¹⁴ Fejér, X. 2, 811. Bárány, *Torontálvárm.* II. 29. *Csanádegyh. Adattár* II. 357. — ¹⁵ Fejér, X. 4, 71. — ¹⁶ *Monum. Vat.* IV. 308. — ¹⁷ Cornides, *Dipl.* VI. 3. [*Akad. lt.*] — ¹⁸ Múz. lt. — ¹⁹ *Sztáray-okl.* II. 29. — ²⁰ *Dl.* 9144. — ²¹ Pesty, *Krassóm.* III. 244. — ²² *Dl.* 9117. — ²³ *Sztáray-okl.* II. 51. — ²⁴ *Tört. Tár* 1884. 29. — ²⁵ Múz. lt. — ²⁶ *Dl.* 9474. — ²⁷ Fábián, *Aradm.* I. 250. — ²⁸ Pesty, *Krassóm.* III. 79. — ²⁹ Múz. lt. — ³⁰ *Zichy-okm.* VI. 190. — ³¹ *Uo.* VI. 323. — ³² *Dl.* 10967. — ³³ *Temesm. okl.* I. 566.

az, mikor 1422. márczius 9-én mint Dózsa püspök helytartója szentszéki ítélettel kiegyeztetni Gyűrődi Péter özvegyét, Katalin asszonyt Rékasi Szaniszlóval, ki a köteles leánynegyedet azért nem adhatta ki előbb, mert Ozorai Pipo temesi főispánnal résztvett a husziták elleni hadjáratban. Most azután a leánynegyed címén megkapja Katalin asszony azt a 10 ökröt és négy tehenet, melyet magának kikötött.¹ Ezután Péterünk eltűnik szemünk elől. 1400—1422.

ISTVÁN. Lippai Péter ez utódja 1427. jún. 29. jelenik meg a történelmi forrásokban; ² de azután közel 30 évig szakadatlanul találkozunk a nevével. Így 1429. decz. 16.³ s 30.,⁴ 1430. április 20.⁵ s nov. 15.,⁶ 1434. febr. 4.,⁷ 1435. febr. 13.,⁸ 1436. május 3.,⁹ s 4.,¹⁰ 1437. május 21.,¹ 1440. okt. 8.,¹² s 15.,¹³ 1449. június 13.,¹⁴ 1444. febr. 28.,¹⁵ 1445. febr. 5.,¹⁶ 1446. máj. 26.,¹⁷ jún. 16. után¹⁸ s okt. 5.,¹⁹ 1447. május 25.,²⁰ s nov. 8.,²¹ 1449. jún. 9.,²² aug. 18.,²³ a mikor mint püspöki helytartó szerepel; továbbá ugyanez évi nov. 8.,²⁴ 1450. máj. 5.,²⁵ 1451. aug. 13.,²⁶ 1453. decz. 10.,²⁷ 1454. jún. 23.,²⁸ 1455. febr. 11.,²⁹ szept. 3.³⁰ és 26.³¹ Ezzel azután le is tűnik a cselekvés teréről. 1427—1455.

PÉTER. Először 1458. márcz. 23. tűnik elő.³² Azután tíz esztendőnél tovább szerepel az oklevelek alján mint kortanú. Első feltűnése után 1460. jún. 23.³³ lép a neve előnkbe, majd 1466. júl. 25.³⁴ s 1469. máj. 29.³⁵ s jún. 23.³⁶ is előfordul. 1458—1469.

BALÁZS. Mindössze kétszer akadunk vele össze; először 1471. május 6.,³⁷ másodszor 1475. febr. 12.³⁸ Mi lett vele, nem tudjuk. 1471—1475.

¹ *Dl.* 11188. — ² *Szláray-oklev.* II, 258. — ³ *Dl.* 12162. — ⁴ Pesty, *Krassóm.* III. 334. — ⁵ *Dl.* 12217. — ⁶ *Csanádegyh. Adattár* II. 135. Pesty, *A szörényvárm. oláh ker.* 63. — ⁷ Pesty, *A szörényi bánság* III. 30. — ⁸ *Dl.* 29743. — ⁹ Pesty, *A szörényi bánság* III. 32. — ¹⁰ Pesty, *A szörényvárm. oláh ker.* 65. — ¹¹ *Báró Harruckern levéltár* fasc. X. nro. VI. 10. — ¹² Pesty, *Krassóm.* III. 378. — ¹³ Pesty, *A szörényvárm. oláh ker.* 68. — ¹⁴ *Forgách lt.* — ¹⁵ *Uo.* — ¹⁶ *Tört. Lapok* I. 240. — ¹⁷ *Múz. lt.* — ¹⁸ *Uo.* — ¹⁹ *Uo.* — ²⁰ *Uo.* — ²¹ *Dl.* 14125. — ²² *Forgách lt.* — ²³ *Dl.* 14287. 14288. — ²⁴ *Dl.* 14308. — ²⁵ *Dl.* 14366. — ²⁶ *Dl.* 14485. — ²⁷ Varga, *Szeged tört.* 241. — ²⁸ Teleki, *Hunyadiak* X. 425. — ²⁹ *Dl.* 14922. — ³⁰ *Dl.* 14981. Teleki, *Hunyadiak* X. 481. — ³¹ *Dl.* 29813. — ³² *Dl.* 15216. — ³³ *Hazai okm.* III. 411. — ³⁴ *Dl.* 16388. — ³⁵ *Tört. Tár* 1863. 25. Bárány, *Torontálvárm.* II. 57. — ³⁶ *Pozsonyi kápt. lt.* Capsa Budens. I. 4. 7. — ³⁷ Oltványi, *A csanádi püspökség birtokvisz.* 47. — ³⁸ Pesty, *A ször. bánság* III. 87.

MÁTÉ. Egy imént közzétett oklevélkivonat szerint 1477. aug. 22-én volt éneklő-kanonok.¹ 1477.

ILLES. Úgy látszik, előbb sebesi főesperes volt. 1483. okt. 24-én² merül föl s ezen kívül még két oklevélen olvasható a neve: 1486. április 28.³ és 1487. december 10.⁴ Többé vele nem találkozunk. 1483—1487.

ALBERT. Szereplése mindössze három évre szorítkozik. 1495. szept. 16.⁵ ismerkedünk meg vele s 1497. jún. 10.⁶ és nov. 9.⁷ fordul elő utóljára. 1495—1497.

KELEMEN. Az előbbi után jó későn, 1505. január 13.⁸ pilantjuk meg. S újra nagy idő múlva: 1520. márczius 11. találkozunk vele, midőn mint a káptalan hites bizonyosága Dóczi Ferenczet, Kisserjéni Ferencz deákot és Lezeczký Mártont be akarja iktatni Szent-Lőrincz birtokába, de a Telegdi Miklós ellenmondásával találkozik.⁹ Ezen túl azután nincsen nyoma. 1505—1520.

SZÉCSI MÁTÉ. 1522. május 21-én lép előtérbe, a mikor a püspök összeütközésbe keveredik Báthori István nádorral.¹⁰ Mint püspöki helytartót őt idézi meg maga elé a nádor, mert jelöltjét, Pereki Albertet nem akarta beiktatni a maroselvi főesperességbe. És bár a nádortól sok kellemetlenséget kellett elszenvednie, javadalmát nem vesztette el; 1523. jún. 9. mint éneklő-kanonok,¹¹ okt. 22. mint vicarius fordul elő.¹² Szerepel ugyanez évi decz. 5. is.¹³ Vele záródik a XVI. század közepéig ez idő szerint ismert éneklő-kanonokok sora. 1522—1523.⁴

A L É N E K L Ő K.

Mindössze kettőről van okleveles tudomásunk.

HIPPOLYT mint hites bizonyosság iktatja be Papdi Pétert a temesmegyei Pél birtokába. 1317.¹⁴

TAMÁS kilencz garast fizet pápai adó czímén 1333.¹⁵

---

¹ Tört. Tár 1896. 526. — ² Dl. 18854. — ³ Forgách lt. — ⁴ Múz. lt. — ⁵ Dl. 20359. — ⁶ Dl. 20580. — ⁷ Dl. 20623. — ⁸ Dl. 21391. — ⁹ Dl. 23232. — ¹⁰ Dl. 25018. és Múz. lt. — ¹¹ Varga, Szeged tört. 278. — ¹² Dl. 29650. — ¹³ B. Harruckern levéltár fasc. F. nro. 5. — ¹⁴ Anjouk. okm. I. 425. — ¹⁵ Monum. Vatic. I. 145.

ŐRKANONOKOK.

JÁNOS. Ő és István aradi olvasó-kanonok jár el, midőn 1247. április 14. a Csanád nemzetség birtokait meghatárolják.¹ 1247.

GERGELY. Az oklevelekben mint kortanú szerepel: 1285.,² 1288.,³ 1299.⁴ és 1300-ban.⁵ 1285—1300.

IMRE. Először 1323. találkozunk vele,⁶ azután 1329. július 20.,⁷ 1330. augusztus 1.⁸ és végre 1332. július 15.⁹ fordul elő. A következő évben már utódja szerepel. 1323—1332.

MIKLÓS. 1333. nov. 1. lefizeti az akkor folyó évre, valamint a mult évre is a pápai tizedet.¹⁰ E szerint 1332. végén foglalhatta el helyét. Szerepel neve az 1334. és 1335. évi pápai tizedlajstromban is.¹¹ 1334-ről oklevél is tanúskodik róla.¹² 1333—1335.

BALINT. Először 1345. június 9.¹³ csendül meg a neve az oklevelekben, melyre 1349. máj. 13. is rátalálunk.¹⁴ 1345—1349.

MÁTYÁS. Mint őrkanonok 1355. decz. 16-án tűnik elő.¹⁵ Azután tovább mint két évtizeden át követhetjük nyomát. Így nevezetesen előfordul 1356. május 12.,¹⁶ 1357. április 6.,¹⁷ 1358. szept. 8.,¹⁸ 1361. márcz. 6.,¹⁹ 1368. júl. 1. körül,²⁰ 1369. márcz. 13.,²¹ mint hites bizonyság s mint kortanú, 1371. jún. 20. ismét mint hites bizonyság,²² 1374. márcz. 28.²³ s végre 1381. ápr. 15.²⁴ 1355—1381.

ANDRÁS. Szintén sokáig élvezte az őrkanonoki javadalmat. 1387. szept. 10.²⁵ bukkan fel s azután nyomról-nyomra követ-hetjük: 1387. okt. 23.,²⁶ 1389-ben mint hites bizonyság meg-

¹ Árpádk. új okm. VII. 242. — ² Pesty, Krassóm. III. 4. — ³ Gyárfás, A jászkúnok II. 456. — ⁴ Árpádk. új. okm. X. 350. — ⁵ Sövári Soós cs. II. — ⁶ Anjouk. okm. II. 109. — ⁷ Uo. II. 419. — ⁸ Zichy-okm. I. 364. — ⁹ Uo. I. 393. — ¹⁰ Monum. Vatic. I. 145. — ¹¹ Uo. I. 149, 161. — ¹² Dl. 30572. Hazai okm. VIII. 12. — ¹³ Dl. 3770. — ¹⁴ Anjouk. okm. V. 276. — ¹⁵ Uo. VI. 411. — ¹⁶ Dl. 4613. Anjouk. okm. VI. 458. — ¹⁷ Uo. VI. 554. — ¹⁸ Dl. 4789. — ¹⁹ Múz. II. — ²⁰ Uo. — ²¹ Pesty, Krassóm. III. 89. 92. — ²² Uo. III. 105. 108. — ²³ Múz. II. Az a Posegai Péter, ki 1374. márcz. 20. az aradi prépostságot kapja, nem esanádi őrkanonok volt, hanem esászmái; erre mutat különben a Zagrabiensis dioecesis jelző is s a Cenadiensis egyszerűen másolási hiba az említett őrkanonok neve mellett. — ²⁴ Dl. 6770. — ²⁵ Dl. 7293. — ²⁶ Múz. II.

határolja a csongrádmegyei Csecstó nevű halastavat,¹ majd előfordul 1389. június 29.,² 1390. decz. 12.,³ 1391. febr. 2.,⁴ s április 25.,⁵ 1392. decz. 29.,⁶ 1396. június 10.,⁷ 1399. decz. 13.,⁸ 1400. május 13.,⁹ 1401. febr. 18.,¹⁰ 1402. április 5.,¹¹ 1403. decz. 22.,¹² 1404. jan. 2.,¹³ s márcz. 8.,¹⁴ 1405. április 27.,¹⁵ 1408. jan. 12.,¹⁶ s 14.,¹⁷ 1409. január 14.,¹⁸ 1411. február 5.,¹⁹ s nov. 29.,²⁰ 1412. szept. 19.,²¹ 27.,²² s okt. 6.,²³ és végre 1414. október 26.²⁴ 1387—1414.

JAKAB. 1435. febr. 13. lesz ismertté a neve.²⁵ Azután még csak 1440. okt. 8.²⁶ és 15.²⁷ találkozunk vele. 1435—1440.

JÁNOS. Először 1443. jún. 13. említi egy oklevél.²⁸ Azután 1444. febr. 28.,²⁹ 1445. febr. 5.,³⁰ 1446. május 26.,³¹ s jún. 16. után,³² okt. 5.,³³ 1447. máj. 25.,³⁴ s nov. 8.,³⁵ 1448. márcz. 18.,³⁶ 1449. június 9.,³⁷ s nov. 8.,³⁸ 1450. május 5.,³⁹ 1451. aug. 13.,⁴⁰ s okt. 28.,⁴¹ 1453. decz. 10.,⁴² 1454. júl. 23.,⁴³ 1455. febr. 11.,⁴⁴ szept. 3.,⁴⁵ és 26.,⁴⁶ olvassuk nevét az oklevelek záradékában. Ezzel azután el is tűnik a cselekvés teréről. 1443—1455.

ALBERT. Az ōrkanonokok sorában 1458. márcz. 23. merül fel;⁴⁷ azután 1460. június 23.,⁴⁸ 1466. július 25.,⁴⁹ 1469. május 29.,⁵⁰ s június 23.,⁵¹ 1471. május 6.,⁵² s végezetre 1475. február 12.⁵³ fordul elő a neve. 1458—1475.

LAJOS. Elődje után először 1477. aug. 22. tűnik fel.⁵⁴ Azután 1480. április 27-én mint hites bizonyosság fordul elő;⁵⁵ s

¹ Fejér, X. 1. 506. — ² *Dl.* 7509. — ³ Pesty, *Krassóm.* III. 210. — ⁴ *Temesm. okl.* I. 200. — ⁵ *Uo.* 201. — ⁶ *Uo.* 229. — ⁷ *Acta post advoc.* 35—41. — ⁸ *Temesm. okl.* I. 284. — ⁹ Fejér, X. 2. 811. Bárány, *Torontál* II. 29. *Csanádegyh. Adattár* II. 357. — ¹⁰ Fejér, X. 4. 71. *Csanádegyházm. Adattár* II. 358. — ¹¹ Cornides, *Diplom.* VI. 3. — ¹² *Múz. lt.* — ¹³ *Dl.* 9144. — ¹⁴ Pesty, *Krassóm.* III. 244. — ¹⁵ *Dl.* 9117. — ¹⁶ *Tört. Tár* 1884. 29. — ¹⁷ *Múz. lt.* — ¹⁸ *Dl.* 9474. — ¹⁹ *Temesm. okl.* I. 441. — ²⁰ Fábián, *Aradm.* I. 250. Bárány, *Torontál* II. 58. — ²¹ Pesty, *Krassóm.* III. 279. — ²² *Múz. lt.* — ²³ *Zichy-okm.* VI. 190. — ²⁴ *Uo.* VI. 323. — ²⁵ *Dl.* 29743. — ²⁶ Pesty, *Krassóm.* III. 378. — ²⁷ Pesty, *A szörényvárm. oláh ker.* 68. — ²⁸ *Forgách lt.* — ²⁹ *Uo.* — ³⁰ *Tört. Lapok* I. 240. — ³¹ *Múz. lt.* — ³² *Uo.* — ³³ *Uo.* — ³⁴ *Uo.* — ³⁵ *Dl.* 14125. — ³⁶ *Múz. lt.* — ³⁷ *Forgách lt.* — ³⁸ *Dl.* 14308. — ³⁹ *Dl.* 14366. — ⁴⁰ *Dl.* 14485. — ⁴¹ *Békésm. okl.* 60. — ⁴² Varga, *Szeged története* 241. — ⁴³ Teleki, *Hunyadiak* X. 425. — ⁴⁴ *Dl.* 14922. — ⁴⁵ Teleki, *Hunyadiak* X. 481. *Dl.* 14981. — ⁴⁶ *Dl.* 29813. — ⁴⁷ *Dl.* 15216. — ⁴⁸ *Hazai okm.* III. 411. — ⁴⁹ *Dl.* 16388. — ⁵⁰ *Tört. Tár* 1863. XII. 25. — ⁵¹ *Pozsonyi kápt. lt.* Capsa Bud. I. 47. — ⁵² Oltványi, *A csanádi püsp. birt.* 47. — ⁵³ Pesty, *A ször. bánság* III. 87. — ⁵⁴ *Tört. Tár* 1896. 526. — ⁵⁵ *Forgách lt.*

hasonló minőségben szerepel ugyanez évi május 11-én, midőn Haraszti Ferencz szőrényi bánt temesmegyei birtokokba beiktatja.¹ Többször azután nem találkozunk nevével. 1477—1480.

DEMETER. 1486. április 28-án fordul elő neve először² az oklevelekben. Majd 1487. decz. 10.,³ 1495. szept. 16.,⁴ 1497. július 10.⁵ s nov. 9.⁶ említetik. 1486—1497.

SZARVADI ISTVÁN. 24 éven át nem ismerünk előtte őrkanonokot. Róla először 1521. márczius 8. emlékezik egy oklevél.⁷ 1522. július 16. mint hites bizonyság idézi meg Jaksics Márkot Nagylakon.⁸ Még előbb, ugyanez évi május 21. mint tanú szerepel *Cervinus* latinositott nevével.⁹ Utóljára 1523. június 9-én említik nevét.¹⁰ 1521—1523.

Vele záródik a XVI. században az őrkanonokok sora.

SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESEK.

MÁTÉ. A pápai tizedjegyzékben fordul elő a neve; egyúttal mint utódjai is, társas-káptalani prépost. Az 1334. évi lajstromban külön fejezet sorolja fel a székesegyházi plébániákat s e fejezet fölibe ez a cím van jegyezve: «Máté prépost csanádi főesperessége».¹¹ Mint alább látni fogjuk, a sz. Üdvözítő káptalanának préposti székén 1323—1345. közt ül. 1334.

ATTILA. Egyetlen egyszer említetik mint székesegyházi főesperes: 1487. decz. 10.¹² Társas-káptalani prépost volt már 1450—1456. közt. 1487.

BALÁZS. Társainak meglehetősen hiányos névsorában 1495. szept. 16-án jelenik meg,¹³ s azután még 1497. július 10.¹⁴ és nov. 9.¹⁵ említetik. Társas-káptalani prépost 1471—1475. közt. 1495—1497.

SZEGEDI SZERAFIN. A székesegyházi főesperesek sorában 1521. márcz. 8. tűnik elő;¹⁶ 1522. május 21. két okirathban is szerepel neve mint tanúé.¹⁷ 1523. okt. 22. mint társas-káptalani

¹ Pesty, *Krassórn.* III. 455. — ² Forgách *lt.* — ³ Múz. *lt.* — ⁴ *Dl.* 20580. — ⁵ *Dl.* 20359. — ⁶ *Dl.* 20623. — ⁷ Kállay *lt.* — ⁸ *Dl.* 29986. — ⁹ Múz. *lt.* — ¹⁰ Varga, *Szeged törtl.* 278. — ¹¹ *Monum. Vatic.* I. 156. — ¹² Múz. *lt.* — ¹³ *Dl.* 20359 — ¹⁴ *Dl.* 20580. — ¹⁵ *Dl.* 20623. — ¹⁶ Kállay *lt.* — ¹⁷ Múz. *lt.* és *Dl.* 25018.

prépost,¹ 43 napra rá. decz. 5.² pedig megint mint székesegyházi főesperes fungál. 1521—1523.

SZEGEDI ZAKÁNY GÁSPÁR. Talán testvére, de mindenesetre közeli atyafia Imre prépostnak. 1534-ben Bécsben iskolázott.³ A székesegyházi főesperesek sorában egyetlen egyszer, 1547. márcz. 27. van említve,⁴ mikor Fráter György királyi kincstartó és országos bíró rendeletére Telegdi Lászlót és Györgyöt Zomborban megidézi. Ugyanekkor neve mellé az is oda van jegyezve, hogy egyszersmind a sz. Űdvözítő prépostja. Egyébiránt mint ilyen szerepel az 1540—1547. időközben. 1547.

Vele bezárul a XVI. század közepe előtti székesegyházi főesperesek, sajnos, eléggé sovány névsora.

TEMESI FŐESPERESEK.

ISTVÁN. Az első név szerint ismert temesi főesperes; először 1323-ban tűnik szem elé.⁵ Előfordul 1329. július 20.⁶ s 1330. aug. 1.⁷ Utóljára 1332. július 15. szerepel.⁸ 1323—1332.

Székiüresedés. Egy oklevél említi 1334.⁹

ISTVÁN. 1338. május 24. tűnik elő, a mikor Péter préposttal a káptalan birtokait szaporítja.¹⁰ Azután sokáig nincsen róla hír. 1355. decz. 16.¹¹ kezd újra szerepelni, ha ugyan egy Istvánt lehet itt értenünk. István a főesperes 1356. május 12.,¹² 1357. április 6.¹³ és végre 1358. szept. 8.¹⁴ is. 1338—1358.

JAKOS. 1368. július 1. körül¹⁵ találkozunk nevével első ízben. Azután elég sűrűn emlékeznek róla az oklevelek; így 1369. márcz. 13.¹⁶ s július 30.,¹⁷ a mikor mint hites bizonyság vesz részt Ilmfi Benedek bolgárországi bán beiktatásán; továbbá 1374. márcz. 28.,¹⁸ 1378. július 24.,¹⁹ a mikor újra hites bizonyság s végre 1381. április 15.²⁰ 1368—1381.

¹ *Dl.* 29650. — ² *Br. Harruckern cs. levéltára* fasc. F. nro. 53. —

³ Frankl, *A XVI. száz. iskolázás* 230. — ⁴ *NRA.* fasc. 933. nro. 18. —

⁵ *Anjouk. okm.* II. 109. — ⁶ *Uo.* II. 419. — ⁷ *Zichy-okm.* I. 364. — ⁸ *Uo.* I. 393. — ⁹ *Dl.* 30572. *Hazai okm.* VIII. 12. — ¹⁰ *Br. Wesselényi cs. lt.* —

¹¹ *Anjouk. okm.* VI. 411. — ¹² *Dl.* 4613. *Anjouk. okm.* VI. 458. — ¹³ *Uo.* VI. 554. — ¹⁴ *Dl.* 4789. — ¹⁵ *Múz. lt.* — ¹⁶ *Pesty, Krassóm.* III. 92. — ¹⁷ *Múz.*

lt. — ¹⁸ *Uo.* — ¹⁹ *Pesty, Krassóm.* III. 152. — ²⁰ *Dl.* 6770.

MIHÁLY. 1387. szept. 10.¹ mutatkozik először a neve a főesperesek sorában. Azután ugyanez évi okt. 23.² találkozunk vele. Végre 1391. július 17-én szerepel, a mikor a pápa megfosztja javadalmától, mert Tóth Ferencz és Köp Tamás laikusokat meggyilkolta.³ Az ekként megüresedett javadalmat, melynek jövedelmét a pápai irat 100 arany frtra becsüli. Péter fia Domokos kapja. 1387—1391.

DOMOKOS. Belépésekor értesülünk róla 1391. július 17-én; 1393. január 27. préposttá lesz. 1391—1393.

PÉTER, András fia, titeli kanonokból nevezte ki a pápa temesi főesperessé 1393. január 27.⁴ Találkozunk vele 1396. június 10.,⁵ 1399. jan. 13.,⁶ 1400. május 13.,⁷ 1401. febr. 18.,⁸ 1402. április 5.,⁹ 1403. decz. 22.,¹⁰ 1404. jan. 2.,¹¹ márczius 8.,¹² 1405. április 27.,¹³ 1408. jan. 12.,¹⁴ s 14.,¹⁵ 1409. jan. 14.,¹⁶ 1411. febr. 5.,¹⁷ s nov. 29.,¹⁸ 1412. szept. 27.,¹⁹ okt. 6.,²⁰ s végre 1414. okt. 26.²¹ 1393—1414.

CZELESZTIN. Egyszer találkozunk ezzel a névvel 1420. aug. 12.²² Másodszor 1421. jan. 25. alighanem hibásan másolják a Celestinus nevet Valentinusnak.²³ 1420—1421.

ALBERT. 1427. április 13.²⁴ s június 29.²⁵ kezdődik a szereplése; ettől kezdve mint temesi főesperes számos éven át vett tevékeny részt a csanádi püspökség kormányzatában. Neve előfordul 1429. decz. 16.²⁶ s 30.,²⁷ 1430. április 20.²⁸ s nov. 15.,²⁹ 1433. okt. 3.,³⁰ úgyis mint püspöki helytartó; 1434. jan. 17.,³¹ február 1.³² s november 15-én;³³ 1435. február 13.,³⁴ 22.³⁵ s márczius 12-én;³⁶ 1436. május 3.³⁷ s október 16-án;³⁸ 1437.

¹ *Dl* 7293. — ² *Múz. lt.* — ³ *Monum. Vatic.* III. 163. — ⁴ *Co.* III. 213. — ⁵ *Acta post advoc.* 35—41. — ⁶ *Temesm. okl.* I. 284. — ⁷ Fejér, X. 2. 811. Bárány, *Torontálvárm.* II. 29. *Csanádegyh. Adattár* II. 357. — ⁸ Fejér, X. 4. 71. *Csanádegyh. Adattár* II. 358. — ⁹ Cornides, *Diplom.* VI. 3. — ¹⁰ *Múz. lt.* — ¹¹ *Dl* 9144. — ¹² Pesty, *Krassómegegye* III. 243. 244. — ¹³ *Dl* 9117. — ¹⁴ *Tört. Tár* 1884. 29. — ¹⁵ *Múz. lt.* — ¹⁶ *Dl* 9474. — ¹⁷ *Temesm. okl.* I. 441. — ¹⁸ Fábrián, *Aradm.* I. 250. Bárány, *Torontálm.* II. 58. — ¹⁹ *Múz. lt.* — ²⁰ *Zichy-okm.* VI. 190. — ²¹ *Co.* VI. 323. — ²² *Dl* 10967. — ²³ *Temesm. okl.* I. 566. — ²⁴ *Szepesi kápt. levéltár.* Misc. scrip. 9. fasc. 10. nro. 1. — ²⁵ *Szláray-okl.* II. 258. — ²⁶ *Dl* 12162. — ²⁷ Pesty, *Krassóm.* III. 334. — ²⁸ *Dl* 12217. — ²⁹ Pesty, *A szörényvárm. oláh ker.* 63. *Csanádegyházm. Adattár* II. 135. — ³⁰ *Múz. lt.* — ³¹ *Co.* — ³² Pesty, *A szörényi bánság* III. 30. — ³³ *Múz. lt.* — ³⁴ *Dl* 29743. — ³⁵ *Múz. lt.* — ³⁶ *Co.* — ³⁷ Pesty, *A szörényi bánság* III. 32. — ³⁸ Fejér, X. 7. 810.

május 21.,¹ 1440. okt. 8.,² 1443. július 13.,³ 1444. febr. 28.,⁴ s végül 1445. febr. 5.⁵ 1427—1445.

PANKOTAI JÁNOS.⁶ 1435-ben a bécsi főiskolán végezte tanulmányait.⁷ Mint temesi főesperessel először 1446. május 26-án találkozunk vele.⁸ Azután ugyanez évi jún. 16. körül,⁹ s okt. 5.¹⁰ forog a neve. A következő évben május 25.¹¹ s nov. 8.¹² lép tekintetünk elé. 1449. június 9.¹³ és nov. 8.,¹⁴ 1450. május 5.,¹⁵ 1451. aug. 13.¹⁶ s okt. 28.,¹⁷ 1453. decz. 10.,¹⁸ 1454. július 23.,¹⁹ 1455. febr. 11.,²⁰ szept. 3.²¹ s 26.²² fordul elő. Azután három évig (lehet, hogy ennek csak az oklevelek szűkös volta az oka) nem említik, míg végre 1458. márczius 23.²³ újra előtűnik s ezután szerepel 1460. jún. 23.,²⁴ 1466. július 25.²⁵ 1469. május 29.²⁶ és jún. 23.²⁷ említése után végleg letűnik a történelem színteréről. 1446—1469.

ISTVÁN. Egy 1477. aug. 22.-iki oklevél említi nevét.²⁸ 1477.

MIHÁLY. 1483. márcz. 21. mint hites bizonyság Szárafalván vizsgálatot teljesít,²⁹ s még ez évi okt. 24. egy oklevél alá van a neve jegyezve.³⁰ Többször nincs róla emlékezet. 1483.

ANDRÁS. Először 1486. április 18.,³¹ másodszor pedig 1487. decz. 10.³² kerül szemünk elé. S ezzel azután nyoma isvész. 1486—1487.

MIKLÓS. Róla is csak két év tanúságai szólnak: 1495. szept. 16.³³ s 1497. július 10.³⁴ s nov. 9.³⁵ 1495—1497.

¹ Br. Harruckern cs. levéltára fasc. X. nro. VI. 10. — ² Pesty, Krassóm. III. 378. — ³ Forgách lt. — ⁴ Uo. — ⁵ Tört. Lapok I. 240. —

⁶ Hogy csakugyan ez volt a családneve, az kitűnik Theiner, Monum. II. 443. E szerint IV. Sixtus pápa 1474 június 8-án kelt iratában Kemecsei (elferdítve: Renechey) János csanádegyházmegyei papról azt írja, hogy «mintegy öt év előtt Rómában járt s onnan visszatérve, Pankotai János főesperest, a bácsi érsek és csanádi püspök vicariusát látogatta meg». Minthogy a csanádi püspökség főesperesei közt 1469. május 29-én János temesi főesperes szerepel s a főesperesek közt más János nincs, kétségtelen, hogy ez csak Pankotai János lehet. — ⁷ Fraknoi, Bécsi tanulók 46. — ⁸ Múz. lt. — ⁹ Uo. — ¹⁰ Uo. — ¹¹ Uo. — ¹² Dl. 14125. — ¹³ Forgách lt. — ¹⁴ Dl. 20359. — ¹⁵ Dl. 14366. — ¹⁶ Dl. 14485. — ¹⁷ Békésm. okl. 60. — ¹⁸ Varga, Szeged tört. 241. — ¹⁹ Teleki, Hungad. X. 425. — ²⁰ Dl. 14922. — ²¹ Teleki, Hungad. X. 481. Dl. 14981. — ²² Dl. 29813. — ²³ Dl. 15216. — ²⁴ Hazai okm. III. 411. — ²⁵ Dl. 16388. — ²⁶ Tört. Tár 1863. 25. Bárány, Torontálvárm. II. 57. — ²⁷ Pozsonyi kápt. lt. Capsa Bud. I. 4, 7. — ²⁸ Tört. Tár 1896. 526. — ²⁹ Dl. 18785. — ³⁰ Dl. 18854. — ³¹ Forgách lt. — ³² Múz. lt. — ³³ Dl. 20359. — ³⁴ Dl. 20580. — ³⁵ Dl. 20623.

IMRE. Mint hites bizonyság vesz részt 1512. április 8. az egy anyától való Dobozsi Dánfi Anna és Toldi Miklós békésmegyei birtokokba iktatásán.¹ 1512.

SZEGEDI JÁNOS. A krakkói egyetemen képezte magát a XVI. század első éveiben.² A temesi főesperesek névsorában 1521. márczius 8.³ tűnik fel s 1522. május 22.⁴ említik utóljára. 1521—1522.

KOMLÓSI GYÖRGY. 1536. decz. 11. mint hites bizonyság siet Nagylakra az agg Jaksics Márk betegágyához,⁵ s 1539. április 7. szintén mint hites bizonyság keresi föl ugyanott az özvegyet, hogy özv. Jaksics Péterné Csáky Katalin követelését neki tudtára adja.⁶ 1536—1539.

Ő a török világ előtt ismert utolsó temesi főesperes.

ALES PERES.

TEMESVÁRI ISTVÁN. Az egyetlen temesi alesperes, kiről tudomásunk van; 1435. febr. 22. Albert temesi főesperes és helytartó levele, melylyel a Himfiakat interdictum alá veti, egyikhez ő hozzá is van intézve.⁷ Úgy látszik, ugyanaz, ki 1405-ben a bécsi egyetemen volt beiratkozva,⁸ s később mint temesvári plébános viselte az alesperesi tiszte. Sajnos, többet róla nem mondhatunk. 1435.

ARADI FŐESPERESEK.

MIKLÓS. A *Váradí regestrum* említi nevét; az aradi várnépekkel volt baja Basarág birtok miatt⁹ 1217.

PÓKA mester. Mint a káptalan hites bizonysága 1288-ban határt jár az aradmegyei Al-Ikus birtokon.¹⁰ 1288.

MIKLÓS. Bajosan egy személy a következővel. Előfordul neve azon a hiteles átiraton, mely a Parabuch comes 1266. évi adománylevelét tartalmazza.¹¹ 1300.

¹ *DI.* 22283. — ² Schrauf, *Magyar tanulók a krakkói egyetemen* 5. —

³ *Kállay lt.* — ⁴ *Múz. lt.* — ⁵ *Kolozsmonostori lt.* Com. Csanád nro. 4. —

⁶ *Co. Com.* Csanád nro. 16. — ⁷ *Múz. lt.* — ⁸ Schrauf, *Bécsi tanulók* 27. —

⁹ *Váradí regestrum* 1550. 98. — ¹⁰ Pesty, *Krassó m.* III. 117. — ¹¹ *Sóvári Soós cs. lt.*

MIKLÓS. Először 1323-ban¹ fordul elő; szerepel 1329. júl. 20.,² 1330. aug. 1.,³ s 1332. július 15.,⁴ 1333. november 1. ő is lefizeti a pápai tizedet.⁵ Utóljára 1334-ben van róla emlékezet.⁶ 1323—1334.

BONIOHANNES DE CAMPELLO. Sebesi főesperesből lépett elő, úgy látszik 1345. február 22., az aradi főesperességre.⁷ Nagy Lajos király idejében bevándorolt tudós olasz volt. VI. Kelemen pápa 1347. május 12. megengedte neki, hogy javadalmát, ha irodalmi tanulmányok végett, vagy N. Lajos király rendeletéből Rómában kellene időznie, öt éven át szabadon élvezhesse.⁸ Ez azt mutatja, hogy nemcsak tudományának, hanem diplomatiái szolgálatának is köszönhette előmenetelét. 1348-ban már boszniai püspök. 1345—1347.

DOMBRÓI JÁNOS, Bogdán fia. Neve akkor lép szemünk elé, midőn javadalmát a pápa 1352. július 8-án utódjának adományozza.⁹ 1348. körül.

SCHIEFFENBERGI JÁNOS, Henrik fia. Mint aradi főesperes a győri sz. Adalbert vértanú préposti székébe emelkedett s székdíj fejében az apostoli kamarába lefizetett 49 frtot.¹⁰ Főesperességtől 1353. május 10. vált meg.¹¹ 1352—1353.

PELROS JÁNOS. Csanádi kanonokból lett főesperessé 1353-ban.¹² Francia hangzású nevével azonban többször nem találkozzunk. 1353.

RAGRI BERTRAND. Alighanem ez is francia. Először 1381. április 15-én¹³ tűnik fel, s ezután tíz évnél tovább szerepel az oklevelekben; ú. m. 1387. július 3., a mikor hites bizonyosság,¹⁴ szept. 10.,¹⁵ s okt. 23.,¹⁶ 1389. június 29.,¹⁷ 1390. febr. 25.,¹⁸ s decz. 12.,¹⁹ 1391. febr. 2.,²⁰ április 25.,²¹ 1392. decz. 29.,²² 1394. július 2. már új főesperessel tölti be Bonifác pápa e javadalmát, mely évenként 29 ezüst márkára rúg.²³ 1381—1394.

FÁBIÁN. Pál fia, kapja e főesperességi javadalmat 1394. július 2.,²⁴ 1398. okt. 30.,²⁵ végez tudunkkal először hites teen-

---

¹ *Anjouk. okm.* II. 109. — ² *Uo.* II. 419. — ³ *Zichy-okm.* I. 364. — ⁴ *Uo.* I. 393. — ⁵ *Monum. Vatic.* I. 145. — ⁶ *Dl.* 30572. *Hazai okm.* VIII. 12. — ⁷ *Theimer, Monum.* I. 682. — ⁸ *Uo.* I. 742. — ⁹ *Uo.* I. 814. — ¹⁰ *Monum. Vatic.* I. 450. — ¹¹ *Tört. Tár* 1895. 62. — ¹² *Ugyanott* 63. — ¹³ *Dl.* 6770. — ¹⁴ *Temesm. oklev.* I. 159. — ¹⁵ *Dl.* 7293. — ¹⁶ *Múz. lt.* — ¹⁷ *Dl.* 7509. — ¹⁸ *Dl.* 30739. — ¹⁹ *Pesty, Krassó m.* III. 210. — ²⁰ *Temesm. okl.* I. 200. — ²¹ *Uo.* 201. — ²² *Uo.* 229. — ²³ *Mon. Vat.* III. 264. — ²⁴ *Uo.* — ²⁵ *Bárány, Torontál* II. 31.

dőket. Azután előfordul 1399. jan. 13.,¹ 1400. május 13.,² 1401. febr. 18.,³ 1402. márcz. 23.,⁴ s április 5.,⁵ s végre 1403. decz. 22.,⁶ a mikor is Tapsoni Anthimi János beiktatásánál viseli a káptalan képét. Ezzel azután nyoma is vész. 1394—1403.

BERECZK. 1404. márcz. 8. bukkan fel;⁷ ezután 1405. április 27.,⁸ 1408. jan. 12.,⁹ 14. ¹⁰ s 22.,¹¹ majd 1409. jan. 14.,¹² 1411. febr. 5.,¹³ s nov. 29.,¹⁴ (hibásan másolt Benedek névvel), s végül 1412. szept. 19.,¹⁵ 27.,¹⁶ s okt. 6.,¹⁷ (újra hibás másolással mint Benedek) említetik. Ezen túl nem találkozunk vele többé. 1404—1412.

DOMOKOS. 1414. okt. 26-án merül fel¹⁸ s 1417-ben is van még nyoma.¹⁹ 1414—1417.

MIKLÓS. 1420. aug. 12. kerül elő;²⁰ ezután jó későn, 1427. április 13.,²¹ s jún. 29.,²² találkozunk még vele. 1420—1427.

LÁSZLÓ. Először 1429. decz. 16.,²³ találkozunk a nevével, s pár nappal rá decz. 30.,²⁴ 1430. április 20.,²⁵ s nov. 15-én²⁶ is előfordul, de azután nem említik többé. 1429—1430.

ORBÁN. Először 1434. febr. 4. ötlik szemünkbe;²⁷ azután e hó 24-én említetik az alkalommal, midőn mint hites bizonyosság a Gúti Országokat a zarándmegyei Földvár birtokába beiktatja.²⁸ Szerepel 1435. febr. 13. is.²⁹ 1435. szept. 14. a Csanád városi polgárok és jobbágyok s Tapsoni Anthimi Miklós csanádvármegyei alispán közt egyességet csinál.³⁰ 1436. május 4.,³¹ olvassuk nevét utóljára. 1434—1436.

BENEDEK. Működni kezdésének időpontja 1440. okt. 8.,³² s már egy hét mulva, okt. 15.,³³ is ráakadunk. Szerepel azután

¹ *Temesm. okl.* I. 284. — ² Fejér, X. 2, 811. Bárány, *Torontál* II. 29. *Csanádegyh. Adattár* II. 357. — ³ Fejér, X. 4. 71. *Csanádegyh. Adattár* II. 358. — ⁴ *Temesm. okl.* I. 325. — ⁵ Cornides, *Diplom.* VI. 3. — ⁶ *Dl.* 9144. — ⁷ Pesty, *Krassóm.* III. 244. — ⁸ *Dl.* 9117. — ⁹ *Tört. Tár* 1884. 29. — ¹⁰ *Múz. lt.* — ¹¹ *Tört. Tár* 1884. 31. — ¹² *Dl.* 9474. — ¹³ *Temesmegyei oklev.* I. 441. — ¹⁴ Fábrián, *Arad* I. 250. Bárány, *Torontál* II. 58. — ¹⁵ Pesty, *Krassóm.* III. 279. — ¹⁶ *Múz. lt.* — ¹⁷ *Zichy-okm.* VI. 190. — ¹⁸ *Uo.* VI. 323. — ¹⁹ *Századok* 1873. 247. — ²⁰ *Dl.* 10967. — ²¹ *Szepesi kápt. lt.* Misc. scriin. 9. fasc. 10. nro. 1. — ²² *Sztáray-okl.* II. 258. — ²³ *Dl.* 12162. — ²⁴ Pesty, *Krassóm.* III. 334. — ²⁵ *Dl.* 12217. — ²⁶ Pesty, *A szörényvárm. oláh ker.* II. 135. — ²⁷ Pesty, *A szörényi bánság* III. 30. — ²⁸ *Csanádegyh. Adattár* II. 281. — ²⁹ *Dl.* 29743. — ³⁰ *Esztergomi főkápt. lt.* Capsa 5. fasc. 6. nro. 15. — ³¹ Pesty, *A szörényv. oláh ker.* 63. — ³² Pesty, *Krassóm.* III. 378. — ³³ Pesty, *A szörényvármegyei oláh ker.* 68.

1443. június 13.,¹ 1444. febr. 28.,² 1445. febr. 5.,³ 1446. május 26.,⁴ június 16.,⁵ s okt. 5.,⁶ 1447. május 25.,⁷ s nov. 8.,⁸ 1448. márcz. 18.,⁹ 1449. jún. 9.,¹⁰ s nov. 8.,¹¹ 1450. május 5.,¹² 1451. aug. 13.,¹³ s okt. 28.,¹⁴ 1453. decz. 10.,¹⁵ 1454. július 23.,¹⁶ 1455. febr. 11.,¹⁷ szept. 3.,¹⁸ és végül 26-án.¹⁹ 1440—1455.

JÁNOS. Először 1458. márcz. 23. bontakozik ki a neve az oklevelek tömegéből.²⁰ Azután 1460. jún. 23.,²¹ 1464. április 14. mint hites bizonytságot,²² 1466. jún. 25.,²³ 1469. május 29.,²⁴ s jún. 23.,²⁵ említik őt forrásaink. 1458—1469.

PÁL. Egyetlen egyszer olvassuk nevét 1471. május 6-án a Keszi Balázs deák végrendelete alatt.²⁶ 1471.

TASNÁDI JÁNOS. Előfordul neve 1475. febr. 12.,²⁷ és 1477. márcz. 25.²⁸ Ez utóbbi napon, mint az ó-budai várkápolna igazgatójára, rábízta Szilágyi Erzsébet a békésvármegyei Szentet-Tornya birtok haszonélvezetét, melyet e kápolna számára örök alapítványul felajánl. Ezután még több éven át találkozunk vele; ú. m. 1483. október 24.,²⁹ 1486. április 28.,³⁰ s végre 1487. decz. 10.,³¹ 1475—1487.

MIHÁLY. 1495. szept. 16.,³² tűnik elő neve. Azután 1497. július 10.,³³ s nov. 9.,³⁴ s végre 1507. okt. 6. szerepel, ez utóbbi alkalommal úgyis mint bizerei apát.³⁵ Ezzel azután el is tűnik a szemünk elől. 1495—1507.

Csanád elesteig ezeken kívül több aradi főesperest nem ismerünk.

¹ Forgách lt. — ² Uo. — ³ Tört. Lapok I. 240. — ⁴ Múz. lt. — ⁵ Uo. — ⁶ Uo. — ⁷ Uo. — ⁸ Dl. 14125. — ⁹ Múz. lt. — ¹⁰ Forgách lt. — ¹¹ Dl. 14308. — ¹² Dl. 14366. — ¹³ Dl. 14485. — ¹⁴ Békésm. okl. 60. — ¹⁵ Varga, Szeged 241. — ¹⁶ Teleki, Hunyadiak X. 425. — ¹⁷ Dl. 14922. — ¹⁸ Dl. 14981. Teleki, Hunyadiak X. 481. — ¹⁹ Dl. 29813. — ²⁰ Dl. 15216. — ²¹ Hazai okm. III. 411. — ²² Kállay lt. — ²³ Dl. 16388. — ²⁴ Történelmi Tár 1863. 25. Bárány, Torontál II. 57. — ²⁵ Pozsonyi kápt. lt. Capsa Bud. I. 4, 7. — ²⁶ Oltványi, A csanádi püspöks. birt. 47. és Schematismusok a 30-as évekből. — ²⁷ Pesty, A szörényi bánt. III. 87. — ²⁸ Teleki, Hunyadiak XII. 11. — ²⁹ Dl. 18854. — ³⁰ Forgách lt. — ³¹ Múzeumi ltár. — ³² Dl. 20359. — ³³ Dl. 20580. — ³⁴ Dl. 20623. — ³⁵ Hazai okm. V. 401.

MAROSELVI FŐESPERESEK.

MIKLÓS. Először és utóljára 1285-ben találkozunk a nevével.¹ 1285.

PÁL. Egyszer fordul elő mint kortanú a káptalan azon hiteles kiadványán, mely a kún Parabuch ispán részére szóló 1266. évi királyi adománylevélnek átiratát foglalja magában.² 1300.

MIKLÓS. A pápai tizedszedő 1319. nov. 7. megjegyzi, hogy a maroselvi (transmoriginus) főesperesség üresedésben lévén, 10 márkára rugó jövedelmének felét a pápa számára foglalta le, másik felét pedig Benedek püspök Miklósnak, az új főesperesnek adta át.³ 1319.

LÁSZLÓ. Először 1323-ban említik;⁴ azután előfordul még 1329. július 20.⁵ s 1330. aug. 1. «temeselvi» (de Wlratymysyo) hibás jelzéssel.⁶ Ezen túl nincs róla emlékezet. 1323—1330.

HENRIK. 1332. július 15.⁷ kerül felszínre. Azután az 1334. évi pápai tizedlajstromban találjuk, a mikor 12 pensa adóját lefizeti.⁸ Egy ugyanez évi oklevelet az olvasó-kanonok távollétében ő állít ki.⁹ Ennyi mind összevéve az, a mit róla följegyezve találunk. 1332—1334.

MIKLÓS. Először 1345. június 9.¹⁰ ötlük szemünkbe. Előfordul azután 1349. május 13.,¹¹ 1355. decz. 16.,¹² 1356. május 12.¹³ 1357. április 6.¹⁴ s végre 1358. szept. 8.¹⁵ 1345—1358.

MIHÁLY. Az előbbi után csak tíz év múlva van nyoma 1368. július 1. körül.¹⁶ Ezután még egyszer említik: 1369. márczius 13.¹⁷ 1368—1369.

GYÖRGY. E néven említi egy kétségtelen hitelű 1374. márczius 28.¹⁸ oklevél. De bizonyára ő az a Balázs fia, kit a pápai számadáskönyvek 1374. jan. 14.¹⁹ hibásan *Gergelynek* mondanak. Itt a *Gregorius* nevet rosszul olvasták *Georgius* helyett. 1374.

¹ Pesty, *Krassóm*. III. 4. — ² *Sóvári Soós cs. lt.* — ³ *Monum. Vatic.* I. 31. — ⁴ *Anjouk. okm.* II. 109. — ⁵ *Uo.* II. 109. — ⁶ *Zichy-okm.* I. 364. — ⁷ *Uo.* I. 393. — ⁸ *Monum. Vatic.* I. 150. — ⁹ *Dl.* 30572. *Hazai okm.* VIII. 12. — ¹⁰ *Dl.* 3770. — ¹¹ *Anjouk. okm.* V. 276. — ¹² *Uo.* VI. 411. — ¹³ *Uo.* VI. 458. *Dl.* 4613. — ¹⁴ *Anjouk. okm.* VI. 554. — ¹⁵ *Dl.* 4789. — ¹⁶ *Múz. lt.* — ¹⁷ Pesty, *Krassóm*. III. 92. — ¹⁸ *Múz. lt.* — ¹⁹ *Monum. Vatic.* I. 515.

LÁSZLÓ. Jó későn, csak 1392. decz. 29.¹ merül fel az előbb említett főesperes után. Azután még a következő években csendül meg a neve: 1400. május 1.,² 1401. február 18.³ és 1402. április 5.⁴ 1392—1402.

JAKAB. Először 1405. április 27.⁵ találkozunk vele. Említik az oklevelek 1408. jan. 12.,⁶ 14.⁷ és 22.,⁸ 1409. jan. 14.,⁹ 1411. február 5.¹⁰ s nov. 26.,¹¹ 1412. szept. 19.¹² s 27.¹³ és okt. 6.,¹⁴ 1414. okt. 26.,¹⁵ 1420. aug. 12.¹⁶ és végre 1421. január 25.¹⁷ 1405—1421.

PÉTER. Egy évben említetik kétszer a neve: április 13.¹⁸ és június 29.¹⁹ 1427.

ISTVÁN. 1435. február 13.²⁰ vetődik felszínre. Azután 1437. máj. 21.²¹ s végre 1440. okt. 8.²² és 15.²³ említik. 1435—1440.

ILLÉS. 1443. jún. 13.²⁴ merül fel. Azután 1444. febr. 28.,²⁵ 1445. febr. 5.,²⁶ 1446. május 26.,²⁷ jún. 16. táján²⁸ s okt. 5.,²⁹ 1447. május 25.,³⁰ s nov. 8.,³¹ 1448. márcz. 18.,³² 1449. jún. 9.,³³ s nov. 8.,³⁴ 1450. máj. 5.,³⁵ 1451. aug. 13.,³⁶ s okt. 28.,³⁷ 1453. decz. 10.,³⁸ 1454. július 23.,³⁹ 1455. február 11.,⁴⁰ szept. 3.⁴¹ és végre 26.⁴² találkozunk a nevével. 1443—1455.

JANOS. Először 1458. márcz. 23.⁴³ lép elénk. De olvassuk nevét egy 1460. jún. 23.,⁴⁴ 1466. júl. 25.,⁴⁵ 1469. május 29.,⁴⁶ 1471. máj. 6.,⁴⁷ és jún. 23.⁴⁸ kelt oklevélen. 1458—1471.

ROZVÁGYI SIMON. 1475. február 12. említik először.⁴⁹ 1482. jún. 21. beiratkozik a római Szent-Lélek társulatba.⁵⁰ Továbbá

¹ Temesm. okl. I. 229. — ² Uo. I. 290. — ³ Fejér, X. 4. 71. Csanádegyh. Adattár II. 358. — ⁴ Cornides, Diplom. VI. 3. — ⁵ Dl. 9117 — ⁶ Tört. Tár 1884. 29. — ⁷ Múz. lt. — ⁸ Tört. Tár 1884. 31. — ⁹ Dl. 9474. — ¹⁰ Temesm. okl. I. 441. — ¹¹ Fábán, Aradm. I. 250. Bárány, Torontál II. 58. — ¹² Pesty, Krassóm. III. 279. — ¹³ Múz. lt. — ¹⁴ Zichy-okm. VI. 190. — ¹⁵ Uo. 323. — ¹⁶ Dl. 10967. — ¹⁷ Temesm. okl. I. 566. — ¹⁸ Szepesi kápt. Misc. scr. 9. 10. 1. — ¹⁹ Szláray-okl. II. 258. — ²⁰ Dl. 29743. — ²¹ Br. Harruckern ltár fasc. X. nro. VI. 10. — ²² Pesty, Krassóm. III. 244. — ²³ Pesty, A szörényvárm. oláh ker. 68. — ²⁴ Forgách lt. — ²⁵ Uo. — ²⁶ Tört. Lapok I. 240. — ²⁷ Múz. lt. — ²⁸ Uo. — ²⁹ Uo. — ³⁰ Uo. — ³¹ Dl. 14125. — ³² Múz. lt. — ³³ Forgách lt. — ³⁴ Dl. 14308. — ³⁵ Dl. 14366. — ³⁶ Dl. 14485. — ³⁷ Békésmegyei okl. 60. — ³⁸ Varga, Szeged tört. 241. — ³⁹ Teleki, Hungad. X. 425. — ⁴⁰ Dl. 14922. — ⁴¹ Dl. 14981. Teleki X. 481. — ⁴² Dl. 29813. — ⁴³ Dl. 15216. — ⁴⁴ Hazai okm. III. 411. — ⁴⁵ Dl. 16388. — ⁴⁶ Tört. Tár 1863. 25. Bárány, Torontál II. 57. — ⁴⁷ Oltványi, A csanádi püsp. 47. — ⁴⁸ Pozsonyi kápt. Capsa Bud. I. 4. 7. — ⁴⁹ Pesty, A szörényi bánság III. 87. — ⁵⁰ Monum. Vatic. V. 7.

1483. okt. 24.,¹ 1486. április 28.,² 1487. decz. 10.,³ 1495. szept. 16.,⁴ s végre 1497. július 10.⁵ s nov. 9.⁶ akadunk a nevére az oklevelekben. 1475—1497.

NAGYBESSENYEI ISTVÁN. 1522. május 21-én, midőn üresen hagyott főesperesi széke vitássá válik, már mint elhunytról történik róla említés.⁷ 1520. körül.

RÁSKAI MIHÁLY deák, Csaholi püspök rokona, később prépost. Az előbbinek halála után kapta püspökökonától e javadalmat. 1522.

PEREKI ALBERTET, a későbbi pécsi prépostot és kir. kincstárnokot, Báthori István nádor, a király akkori távolléte alatt, mint királyi helytartó nevezte ki az 1522. év nagyhetében; de e kinevezésnek úgy a püspök, mint a káptalan erősen ellenszegült, s Pereki, ki különben akkor a kir. szállásosztó hivatalt töltötte be, bajosan volt e javadalom élvezetében.⁸ 1522.

TEMESVÁRI JÁNOS. Egy ilyen nevű hallgatója volt 1517-ben a krakkói egyetemnek.⁹ Talán épen ő volt az. Nevét egyetlen egyszer halljuk említeni, akkor, midőn 1528. április 11. diacnusságból presbyterségre lép elő.¹⁰ Atyja, az idő szerint már néhai, Temesvári Varga Lukács. 1528.

SZEGEDI GYÖRGY. I. Ferdinánd király adományozta neki 1552. márczius 10-én a maroselvi főesperességi javadalmat,¹¹ mely azonban ekkor már inkább csak üres cím volt. 1552.

Ő az utolsó a régi maroselvi főesperesek névsorában.

---

¹ *Dl.* 18854. — ² *Forgách lt.* — ³ *Múz. lt.* — ⁴ *Dl.* 20359. — ⁵ *Dl.* 20580. — ⁶ *Dl.* 20623. — ⁷ *Dl.* 25018. — ⁸ *Uo.* Rá vonatkozó adatokat találhatni *Irodalomtört. Közl.* 1893. 332—331. — ⁹ Schrauf, *Krakkói tanulók* 21. — ¹⁰ *Tört. Tár* 1890. 348. — ¹¹ *Hevenessy-gyűjt.* 60, 220.

KEVEI, KÉSŐBB TORONTÁLI FŐESPERESEK.

PÁL. 1288-ban említik.¹ 1288.

PÉTER. Kalocsai érkanonok mint kevei főesperes 1309. június 9.² fordul elő. 1309.

PÉTER. 1329. júl. 20.³ tűnik fel s már torontáli főesperesnek van írva. Ezután e néven szerepel 1330. aug. 1.,⁴ 1332. júl. 15.⁵ s 1334-ben is.⁶ 1329—1334.

TAMÁS. Először 1381. április 15.⁷ említi egy oklevél. Azután több éven át előfordul, úgymint 1387. szept. 10.⁸ s okt. 23.,⁹ 1390. febr. 25.¹⁰ s decz. 12.,¹¹ 1391. február 2.¹² s április 25.,¹³ 1392. decz. 29.,¹⁴ 1396. jún. 10.,¹⁵ 1399. jan. 13.,¹⁶ 1400. május 1.¹⁷ s 13.,¹⁸ 1401. február 18.,¹⁹ 1402. márcz. 23.²⁰ és utóljára ugyanez évi április 5.²¹ 1381—1402.

MIKLÓS. 1403. decz. 22.²² tűnik fel. Ettől kezdve hosszú időn át szerepel: 1404. jan. 2.²³ s márcz. 8.,²⁴ 1405. április 27.,²⁵ 1408. jan. 12.,²⁶ 14.²⁷ és 22.²⁸ 1409. jan. 14. torontáli és kevei főesperesnek (de Thoruntal et Keue) van írva.²⁹ Azután ismét csak torontáli: 1411. febr. 5.³⁰ s nov. 29.,³¹ 1412. szept. 19.,³² 27.³³ s okt. 6.,³⁴ 1414. okt. 26.,³⁵ 1420. aug. 12.,³⁶ 1421. január 25.³⁷ 1423-ban elkerült Csanádról; megtartván főesperességét, a csanádi prépostból erdélyi püspökké kinevezett Csanádi Balázs tasnádi vicáriusa lett. Ilyenül említetik már ez évi június 3.,³⁸ továbbá 1424. aug. 25.³⁹ és 1426. jún. 14.⁴⁰ Utóljára megint mint főesperes 1427. április 13.⁴¹ s jún. 29.⁴² szerepel. 1403—1427.

¹ Gyárfás, *A jászkúrok* II. 456. — ² *Monum. Vatic.* II. 216. — ³ *Anjouk. okm.* II. 419. — ⁴ *Zichy-okm.* I. 364. — ⁵ *Uo.* 393. — ⁶ *Dl.* 30572. *Hazai okm.* VIII. 12. — ⁷ *Dl.* 6770. — ⁸ *Dl.* 7293. — ⁹ *Múz. lt.* — ¹⁰ *Dl.* 30739. — ¹¹ *Pesty, Krassóm.* III. 210. — ¹² *Temesm. okl.* I. 200. — ¹³ *Uo.* 201. — ¹⁴ *Uo.* 229. — ¹⁵ *Acta post advoc.* 35—41. — ¹⁶ *Temesm. okl.* I. 284. — ¹⁷ *Uo.* 290. — ¹⁸ *Fejér X.* II. 811. *Bárány, Torontál* II. 29. *Csanádegyh. Adattár* II. 357. — ¹⁹ *Fejér X.* 4. 71. *Csanádegyh. Adatt.* II. 358. — ²⁰ *Temesm. okl.* I. 325. — ²¹ *Cornides, Dipl.* VI. 3. — ²² *Múz. lt.* — ²³ *Dl.* 9144. — ²⁴ *Pesty, Krassóm.* III. 244. — ²⁵ *Dl.* 9117. — ²⁶ *Tört. Tár* 1884. 29. — ²⁷ *Múz. lt.* — ²⁸ *Tört. Tár* 1884. 31. — ²⁹ *Dl.* 9474. — ³⁰ *Temesm. okl.* I. 441. — ³¹ *Fábián, Arad.* I. 250. *Bárány, Torontál* II. 58. — ³² *Pesty, Krassóm.* III. 279. — ³³ *Múz. lt.* — ³⁴ *Zichy-okm.* VI. 190. — ³⁵ *Uo.* VI. 323. — ³⁶ *Dl.* 10967. — ³⁷ *Temesm. okl.* I. 566 — ³⁸ *Zichy-okm.* VIII. 93. — ³⁹ *Uo.* 255. — ⁴⁰ *Uo.* 287. — ⁴¹ *Szepesi kápt. lt.* Misc. scrin. 9. 10. 1. — ⁴² *Szláray-okl.* II. 258.

LÁSZLÓ. 1429. decz. 16. találkozunk vele elsőízben s ekkor torontáli és kevei főesperesnek van írva.¹ Már decz. 30. csak torontáli,² 1430. április 20.³ újra torontáli és kevei, nov. 15.⁴ szintén. Így szerepel még 1434. febr. 4.⁵ 1435. febr. 13.⁶ már egyszerűen csak torontáli főesperes; ezt az elnevezést tartja meg azután mindvégig: 1436. május 4.,⁷ 1437. május 21.⁸ 1440. okt. 8.⁹ s 15.,¹⁰ 1443. jún. 13.,¹¹ 1444. febr. 28.,¹² 1445. febr. 5.,¹³ 1446. máj. 26.,¹⁴ jún. 16.¹⁵ s okt. 5.,¹⁶ 1447. május 25.,¹⁷ április 23.¹⁸ s nov. 8.,¹⁹ 1448. márcz. 18.,²⁰ 1449. jún. 9.²¹ s nov. 8.,²² 1450. máj. 3.,²³ 1451. aug. 13.²⁴ s okt. 28.²⁵ 1429—1451.

KELEMEN. Elsőízben 1453. decz. 10-én²⁶ találkozunk vele. Azután 1454. júl. 23.,²⁷ 1455. február 11.,²⁸ szept. 3.²⁹ s 26.,³⁰ 1458. márczius 23.,³¹ mikor mint hites bizonyosság is működik. 1460. jún. 23.,³² 1466. júl. 25.,³³ 1469. május 29.³⁴ s jún. 23.,³⁵ 1470. decz. 28.,³⁶ 1471. május 6.,³⁷ s végre 1475. február 12.³⁸ említik a történeti kútfők. 1453—1475.

RAMOCSAHÁZI ALBERT. Már 1477. aug. 12. előjön;³⁹ majd 1483. február 24.⁴⁰ mint Kállay János megbízottja, óvást tesz a káptalan előtt az ellen, hogy néhai Kállay Jánosnak pecsétjével visszaéléseket ne kövessenek el. Előfordul ugyanez évi október 24.⁴¹ is. Említik 1486. április 28.,⁴² Ugyanez évi aug. 12. Kállay Jánosnak a kaszapereki parochiára plébánosul ajánlja Batonyai András oltárigazgatót.⁴³ Szólnak róla az oklevelek: 1487. decz. 10.,⁴⁴ 1495. április 23.,⁴⁵ s szept. 16.,⁴⁶ 1497. júl. 10.⁴⁷ és nov. 9.⁴⁸ 1477—1497.

¹ *Dl.* 12162. — ² *Pesty, Krassóm.* III. 334. — ³ *Dl.* 12217. — ⁴ *Pesty, A szörényvárm. oláh ker.* 63. *Csanádegyh. Adatt* II. 135. — ⁵ *Pesty, A szörényi bánság* III. 30. — ⁶ *Dl.* 29743. — ⁷ *Pesty, A ször. bánság* III. 32. *A szörényvárm. oláh ker.* 65. — ⁸ *Br. Harruckern cs. levéltára* fasc. X. nro. VI. 10. — ⁹ *Pesty, Krassóm.* III. 378. — ¹⁰ *Pesty, A szörényvármegyei oláh kerül.* 68. — ¹¹ *Forgách lt.* — ¹² *Uo.* — ¹³ *Történ. Lapok* I. 240. — ¹⁴ *Múz. lt.* — ¹⁵ *Uo.* — ¹⁶ *Uo.* — ¹⁷ *Uo.* — ¹⁸ *Szláray-okl.* II. 406. — ¹⁹ *Dl.* 14125. — ²⁰ *Múzeumi lt.* — ²¹ *Forgách lt.* — ²² *Dl.* 14308. — ²³ *Dl.* 14366. — ²⁴ *Dl.* 14485. — ²⁵ *Békésm. okl.* 60. — ²⁶ *Varga, Szeged tört.* 241. — ²⁷ *Teleki, Hunyadiak* X. 425. — ²⁸ *Dl.* 14922. — ²⁹ *Dl.* 14981. *Teleki, Hunyadiak* X. 481. — ³⁰ *Dl.* 29813. — ³¹ *Dl.* 15216. — ³² *Hazai okm.* III. 411. — ³³ *Dl.* 16388. — ³⁴ *Történelmi Tár* 1863. 25. *Bárany, Torontál* II. 57. — ³⁵ *Pozsonyi kápt.* *Capsa* Bud. I. 4. 7. — ³⁶ *Dl.* 9117. és *Múz. lt.* 1472. a is. — ³⁷ *Oltványi, A csanádi püsp.* 47. — ³⁸ *Pesty, A szörényi bánság* III. 87. — ³⁹ *Tört. Tár* 1896. 526. — ⁴⁰ *Kállay ltár.* — ⁴¹ *Dl.* 18854. — ⁴² *Forgách ltár.* — ⁴³ *Cornides, Dipl.* III. 63. — ⁴⁴ *Múz. lt.* — ⁴⁵ *Müncheni kir. lt.* *Ung. Docum.* 115. — ⁴⁶ *Dl.* 20359. — ⁴⁷ *Dl.* 20580. — ⁴⁸ *Dl.* 20623.

ROJCSAI JÁNOS. Először 1521. márczius 8.¹ kerül felszínre. Találkozunk vele 1522. május 21.² s 1523. jún. 9. és decz. 5.³ 1521—1523.

A L E S P E R E S.

PÁL, Péter kalocsai őrkanonok, kevei főesperes helytartója. 1309.⁴

SEBESI FŐESPERESEK.

HENRIK. 1334-ben pápai tized fejében lefizet huszonkét garast.⁵ 1334.

JÁNOS. Ez is még 1334-ben fordul elő s egyetlen oklevél alatt olvasható a neve.⁶ 1334.

BONTOHANNES DE CAMPELLO. Vajon nem egy az előbbivel? 1345. február 22. megüresedett székére VI. Kelemen pápa már utódját nevezi ki.⁷ Mint láttuk, aradi főesperessé lépett elő. 1345.

CSANÁDI GYÖRGY. Csak kinevezésekor találkozunk vele, s neve Georgius de Chanadino.⁸ Az eddigelé ismert oklevelekben nem szerepel. 1345.

TAMÁS. Egy 1361. márczius 16-án kelt oklevél őrzötte meg emlékét.⁹ 1361.

MIKLÓS. Kétszer találkozunk vele: 1368. július 1. körül¹⁰ és 1369. márcz. 13.¹¹ Azután eltűnik a nyoma. 1368—1369.

VILMOS BÍBORNOK. 1374. júl. 15. a pápai számadások szerint Mihály fia Miklós kapja a csanádi egyházmegyében azt a főesperességet, mely Vilmos bíbornok halálával megüresedett.¹² Tehát nincs megmondva, melyik főesperességről volt akkor szó. Minthogy azonban 1374. után csak a sebesi főesperesi széken találkozunk Miklós nevűvel, nem szenved kétséget, hogy Vilmos bíbornok is ide sorolandó. 1374.

MIKLÓS, Mihály fia, Vilmos bíbornok utódja. Okleveles

¹ Kállay lt. — ² Múz. lt. — ³ Br. Harruckern lt. fasc. F. nro. 53. Varga, Szeged tört. 278. — ⁴ Monum. Vat. II. 216. — ⁵ Uo. I. 150. — ⁶ Dl. 30572. Hazai okm. VIII. 12. — ⁷ Theiner, Monum. I. 682. — ⁸ Uo. — ⁹ Múz. lt. — ¹⁰ Uo. — ¹¹ Pesty, Krassó. III. 92. — ¹² Monum. Vatic. I. 516

nyoma csak 1381. április 15.¹ kezdődik; de azután több ízben van róla emlékezet. Így 1387. szept. 10.² és okt. 23.,³ 1389. jún. 29.,⁴ 1390. febr. 25.⁵ és decz. 12.,⁶ 1391. febr. 2.,⁷ április 25.⁸ és decz. 19.,⁹ a mikor hitese biznyság; 1396. jún. 10.,¹⁰ 1399. jan. 13.,¹¹ 1400. május 13.,¹² 1401. febr. 18.,¹³ május 1.¹⁴ s 13.,¹⁵ s végre 1402. márcz. 23.¹⁶ és április 5.¹⁷ 1381—1402.

ISTVÁN. Nem nagy időn át szerepel; 1403. decz. 22-én¹⁸ tűnik fel s 1404. jan. 2.,¹⁹ 11.²⁰ s márcz. 8.²¹ találkozunk vele. 1403—1404.

BENEDEK. Egyetlen egyszer, 1405. április 27-én van róla szó.²² 1405.

IMRE. Az 1408. év elején szerepel; ez évi jan. 12. s 14.²³ említik, a mikor mindkét ízben az mondatik róla, hogy távol van.²⁴ 1408.

BALÁZS. Szintén csak egy évről mutathatjuk ki a nyomát; 1409. jan. 14. van a neve megemlítve.²⁵ 1409.

PÉTER. Először 1411. márczius 9-én fordul elő mint hitese biznyság;²⁶ azután ugyanez évi nov. 29.,²⁷ 1412. szept. 19.,²⁸ 27.²⁹ s okt. 6.³⁰ Talán ő az a sebesi főesperes, kinek nevéből az 1414. okt. 26.³¹ oklevélen csak a két utolsó betű látszik (a közlés szerint . . . io, de hihetőleg . . . [Pet]ro). 1411—1414.

BENEDEK. 1420. aug. 12.³² tűnik fel; majd 1421. jan. 25.,³³ 1427. április 13.³⁴ s június 29.,³⁵ 1429. decz. 16.³⁶ s 30.,³⁷ 1430. április 20.³⁸ s nov. 15.,³⁹ 1434. febr. 4.,⁴⁰ 1435. febr. 13.,⁴¹ 1436. május 3.⁴² s 1437. május 21.⁴³ mint hitese biznyság szerepel. 1420—1437.

¹ *Dl.* 6770. — ² *Dl.* 7293. — ³ *Múz. lt.* — ⁴ *Dl.* 7509. — ⁵ *Dl.* 30739. — ⁶ *Pesty, Krassóm.* III. 210. — ⁷ *Temesm. okl.* I. 200. — ⁸ *Uo.* 201. — ⁹ *Dl.* 7730. — ¹⁰ *Acta post adv.* 35—41. — ¹¹ *Temesm. okl.* I. 284. — ¹² *Fejér X.* 2. 811. *Bárány, Torontál* II. 29. *Csanádegyh. Adatt.* II. 357. — ¹³ *Fejér X.* 4. 71. *Csanádegyh. Adatt.* II. 358. — ¹⁴ *Temesm. okl.* I. 290. — ¹⁵ *Uo.* 294. — ¹⁶ *Uo.* 325. — ¹⁷ *Cornides, Diplom.* VI. 3. — ¹⁸ *Múz. lt.* — ¹⁹ *Dl.* 9144. — ²⁰ *Temesm. okl.* I. 337. — ²¹ *Pesty, Krassóm.* III. 244. — ²² *Dl.* 9117. — ²³ *Múz. lt.* — ²⁴ *Tört. Tár* 1884. 29. 31. — ²⁵ *Dl.* 9474. — ²⁶ *Temesm. okl.* I. 444. — ²⁷ *Fábián, Arad* I. 250. — ²⁸ *Pesty, Krassóm.* III. 279. — ²⁹ *Múz. lt.* — ³⁰ *Zichy-okm.* VI. 190. — ³¹ *Uo.* 323. — ³² *Dl.* 10967. — ³³ *Temesm. okl.* I. 566. — ³⁴ *Szepesi kápt. lt. Misc. scriin.* 9. fasc. 10. nro. 1. — ³⁵ *Sztáray-okl.* II. 258. — ³⁶ *Dl.* 12162. — ³⁷ *Pesty, Krassóm.* III. 334. — ³⁸ *Dl.* 12217. — ³⁹ *Csanádegyh. Adatt.* II. 135. *Pesty, A szörényvárm. ol. ker.* 63. — ⁴⁰ *Pesty, A ször. báns.* III. 30. — ⁴¹ *Dl.* 29743. — ⁴² *Pesty, A ször. báns.* III. 32. *Pesty, A ször. várm. ol. ker.* 65. — ⁴³ *Br. Harruckern lt.* fasc. X. nro. VI. 10.

BOLDIZSÁR. Először 1440. okt. 8.¹ s 15.² találkozunk vele. Azután 1443. jún. 13.,³ 1444. febr. 28.,⁴ s végre 1445. febr. 5.⁵ nyomozhatjuk. 1440—1445.

MÁTE. 1446. május 26.⁶ kezdődik a szereplése. Ettől fogva sűrűn élénk akad; még ugyanez évi jún. 16.⁷ és okt. 5.,⁸ 1447. május 25.⁹ s nov. 8.,¹⁰ 1448. márcz. 18.,¹¹ 1449. jún. 9.¹² s nov. 8.,¹³ 1450. május 5.¹⁴ fordul elő a neve az oklevelekben. 1451. febr. 20.¹⁵ előfordul a neve a káptalan részéről azon a tanúvallatáson, melyet Hunyadi János kormányzó parancsára Csanád vármegye tartott a nagylaki polgároknak a teleki erdőben elkövetett hatalmaskodása tárgyában. Ugyanez évi aug. 13.¹⁶ és okt. 28.,¹⁷ azután 1453. decz. 10.,¹⁸ 1454. július 23.,¹⁹ 1455. febr. 11.,²⁰ szept. 3.²¹ s 26.,²² 1458. márcz. 23.,²³ 1460. jún. 23.,²⁴ 1466. júl. 25.,²⁵ 1469. május 29.²⁶ *sebesi* helyett hibásan *békési* s júl. 23.²⁷ és végre 1471. május 6.²⁸ szerepel. 1446—1471.

ILLÉS. Csak kétszer, 1475. február 12. és 1477. augusztus 22.²⁹ merül fel a sebesi főesperesek sorában. Azután éneklő-kanonok lett, de mikor, azt nem lehetett kideríteni. 1475—1477.

LUKÁCS. Először 1483. október 24.³⁰ akadunk rá. Azután 1486. április 28.,³¹ s végre 1487. decz. 10.³² találjuk nevét az okleveleken. Ha nem csalódunk, benne a későbbi boszniai, csanádi, majd zágrábi püspököt nézzük. 1483—1487.

JÁNOS. Mindössze két helyen van említés téve róla: 1497. június 10.³³ és 1508. nov. 25.,³⁴ a mikor mint hites bizonyság Iregdi Patócsi Jánost az aradmegyei Pálulése tárgyában Haraszti Ferencz ellen a törvény elé megidézi. Azután semmi nyoma. 1497—1508.

LIPPAI TAMÁS. Az 1500. évben a bécsi egyetemen járt.³⁵ 1521. márcz. 8.³⁶ említi nevét először egy oklevél a főesperesek

¹ Pesty, *Krassóm*. III. 378. — ² Pesty, *A szörényvárm. ol. ker.* 68. — ³ *Forgách lt.* — ⁴ *Uo.* — ⁵ *Történ. Lapok* I. 240. — ⁶ *Múz. lt.* — ⁷ *Uo.* — ⁸ *Uo.* — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ *Dl.* 14125. — ¹¹ *Múz. lt.* — ¹² *Forgách lt.* — ¹³ *Dl.* 14308. — ¹⁴ *Dl.* 14366. — ¹⁵ *Dl.* 14443. — ¹⁶ *Dl.* 14485. — ¹⁷ *Békém. okl.* 60. — ¹⁸ Varga, *Szeged tört.* 241. — ¹⁹ Teleki, *Hunyadiak* X. 425. — ²⁰ *Dl.* 14922. — ²¹ *Dl.* 14981. Teleki, *Hunyadiak* X. 481. — ²² *Dl.* 29813. — ²³ *Dl.* 15216. — ²⁴ *Hazai okm.* III. 411. — ²⁵ *Dl.* 16388. — ²⁶ *Tört. Tár.* 1863. 25. — ²⁷ *Pozsonyi kápt.* Capsa Bud. I. 4. 7. — ²⁸ Oltványi, *A csanádi püsp.* 47. — ²⁹ Pesty, *A ször. báns.* III. 87. és *Tört. Tár.* 1896. 526. — ³⁰ *Dl.* 18854. — ³¹ *Forgách lt.* — ³² *Múz. lt.* — ³³ *Dl.* 20580. — ³⁴ *Forgách lt.* — ³⁵ Frankl, *Hazai és külföldi iskolázás* 219. — ³⁶ *Kállay lt.*

sorában; azután előfordul 1522. május 21.¹ és 1523. decz. 5.² Többé azután nem találkozunk vele. 1521—1523.

SZEGEDI ZÁKÁNY BALÁZS. Mint hites bizonyság jár el 1537. jún. 14., a mikor Jaksics Márk 10,000 frton elzálogosítja birtokait feleségének, Polixenának.³ Többször nem szerepel. Űgy látszik, a káptalan megszűnte után szülővárosában, a szegedi ferenczrendi klastromban vonta meg magát. Vajon nem ő az a Zákány Balázs, a ki e klastromnak 1565-ben guardiánja volt?⁴ 1537.

Ő egyszersmind a csanádi káptalan utolsó sebesi főesperese.

KRASSÓI FŐESPERESEK.

SIMON. Mindössze háromszor találjuk nevét az okleveleken: 1285.,⁵ 1288.⁶ s végre 1299-ben.⁷ 1285—1299.

PÁL. Először 1323-ban⁸ találkozunk vele. Azután előfordul még 1330. aug. 1.,⁹ 1332. július 15.,¹⁰ 1333. nov. 1.,¹¹ a mikor pápai tized fejében nyolcz pensát lefizet, 1334.,¹² 1335.,¹³ a mikor szintén pápai adót fizet, öt garast, 1338. május 4.¹⁴ s 1345. jún. 9.¹⁵ 1323—1345.

MÁRTON. 1355. decz. 16-án tűnik fel;¹⁶ majd találkozunk nevével 1356. máj. 12.,¹⁷ 1357. április 6.¹⁸ és mint hites bizonyossággal 1358. jún. 14.,¹⁹ a mikor a krassóvármegyei Székasvölgy birtokba küldi ki a káptalan. Utóljára ugyanez év szept. 8-án van róla szó.²⁰ Ezzel azután el is tűnik a nyoma. 1355—1358.

JÁNOS. Egyetlen egyszer van említve a neve 1361. márczius 6.²¹ 1361.

LÁSZLÓ. 1367. május 7-én²² tűnik fel, mikor mint hites

¹ Múz. lt. — ² Br. Harruckern lt. fasc. F. 53. — ³ Kolozsmon. lt. Com. Csanád 18. — ⁴ Ordinánsz, *Mező-Szeged havi Boldogasszony-templ.* 95. — ⁵ Pesty, *Krassóm.* III. 4. — ⁶ Gyárfás, *A jász-kúnok tört.* II. 456. — ⁷ Árp. új okm. X. 350. — ⁸ Anjouk. okm. II. 109. — ⁹ Zichy-okm. I. 364. — ¹⁰ Uo. 393. — ¹¹ Monum. Vat. I. 145. — ¹² Dl. 30572. *Hazai okm.* VIII. 12. — ¹³ Mon. Vat. I. 161. — ¹⁴ Anjouk. okm. III. 459. — ¹⁵ Dl. 3770. — ¹⁶ Anjouk. okm. VI. 411. — ¹⁷ Dl. 4613. *Anjouk. okm.* VI. 458. — ¹⁸ Uo. VI. 554. — ¹⁹ Pesty, *Krassóm.* III. 34. — ²⁰ Dl. 4789. — ²¹ Múz. lt. — ²² Pesty, *Krassóm.* III. 92.

bizonyság a krassóvármegyei Zegerjén határigazításában vesz részt. Azután többször szemünkbe ötlük a neve; így 1368. júl. 1.,¹ 1369. márcz. 13.,² 1370. márcz. 30.,³ a mikor is hites bizonyság, 1374. márcz. 28.,⁴ 1376. május 7.,⁵ s végre 1378. márczius 29., mikor a vitás krassóvármegyei Vaja, másképp Patak birtokra vonatkozó vizsgálatot teljesíti.⁶ 1367—1378.

MIKLÓS. Először 1390. február 25-én van róla emlékezet.⁷ Azután 1391. április 25.,⁸ s 1392. decz. 29-én⁹ találkozunk vele. 1390—1392.

DEMETER. Csak egyszer találjuk, 1396. jún. 10-én.¹⁰ 1396.

MIKLÓS. Először 1399. jan. 13.¹¹ fordul elő. Azután 1400. május 1.,¹² s 13.,¹³ 1401. febr. 18.,¹⁴ 1402. márcz. 23.,¹⁵ s április 5.,¹⁶ 1403. decz. 22.,¹⁷ 1404. jan. 2.,¹⁸ s márcz. 8.,¹⁹ s utóljára 1405. április 27.²⁰ akadunk rá a nevére. 1399—1405.

JÁNOS. Három éven át szerepel: 1408. jan. 12.,²¹ 14.²² s 22.,²³ 1409. jan. 14.,²⁴ s utóljára 1411. febr. 5.²⁵ Ezen túl nyoma vész. 1408—1411.

LÁSZLÓ. Szereplése az 1412. évvel kezdődik, a mikor szept. 19.,²⁶ s 27.,²⁷ és okt. 6.²⁸ fordul elő. Azután elég sűrűn találkozunk vele; ú. m. 1414. okt. 26.,²⁹ 1420. aug. 12.,³⁰ 1421. jan. 25.,³¹ 1427. április 13.,³² s június 29.,³³ 1429. decz. 16.,³⁴ s 30.,³⁵ 1430. április 20.,³⁶ s nov. 15.,³⁷ 1434. febr. 4.,³⁸ 1435. febr. 13.,³⁹ s végül 1436. május 4.⁴⁰ említik nevét forrásaink. 1412—1436.

ANDRÁS. Szintén hosszú ideig volt főesperes. 1440. okt. 8.⁴¹ tűnik fel először. Azután ugyanez évi okt. 15.,⁴² 1443. jún. 13.⁴³

¹ Múz. lt. — ² Pesty, *Krassóm*. III. 77. 82. — ³ Uo. 93. — ⁴ Múz. lt. — ⁵ Pesty, *Krassóm*. III. 77. — ⁶ Uo. 134. — ⁷ *Dl.* 30739. — ⁸ *Temesm. okl. I.* 201. — ⁹ Uo. 229. — ¹⁰ *Acta post adv.* 35—41. — ¹¹ *Dl.* 8354. — ¹² *Temesm. okl. I.* 290. — ¹³ Fejér X. 2, 811. Bárány, *Torontál* II. 29. *Csanádegyházm. Adatt.* II. 357. — ¹⁴ Fejér X. 4, 71. *Csanádegyh. Adatt.* II. 358. — ¹⁵ *Temesm. okl. I.* 325. — ¹⁶ Cornides, *Diplom.* VI. 3. — ¹⁷ Múz. lt. — ¹⁸ *Dl.* 9144. — ¹⁹ Pesty, *Krassóm*. III. 244. — ²⁰ *Dl.* 9117. — ²¹ *Történ. Tár* 1884. 29. — ²² *Dl.* 12217. — ²³ *Tört. Tár* 1884. 31. — ²⁴ *Dl.* 9474. — ²⁵ *Temesm. okl. I.* 441. — ²⁶ Pesty, *Krassóm*. III. 279. — ²⁷ Múz. lt. — ²⁸ *Zichy-okm.* VI. 190. — ²⁹ Uo. 323. — ³⁰ *Dl.* 10967. — ³¹ *Temesm. okl. I.* 566. — ³² *Szepesi kápt. Misc. scrin.* 9, 10, 1. — ³³ *Sztáray-okl.* II. 358. — ³⁴ *Dl.* 12162. — ³⁵ Pesty, *Krassóm*. III. 334. — ³⁶ *Dl.* 12217. — ³⁷ Pesty, *A szörényvárm. ol. ker.* 63. *Csanádegyh. Adatt.* II. 135. — ³⁸ Pesty, *A szörényi báns. III.* 30. — ³⁹ *Dl.* 29743. — ⁴⁰ Pesty, *A szörényvárm. ol. ker.* 65. — ⁴¹ Pesty, *Krassóm*. III. 378. — ⁴² Pesty, *Oláh ker.* 68. — ⁴³ *Forgách lt.*

1444. febr. 28.,¹ 1445. febr. 5.,² 1446. május 26.,³ jún. 16.⁴ és okt. 5.,⁵ 1447. május 25.⁶ és nov. 8.,⁷ 1449. jún. 9.⁸ s nov. 8.,⁹ 1450. május 5.,¹⁰ 1451. aug. 13.¹¹ s okt. 28.¹² és utóljára 1453. decz. 10.¹³ említetik. 1440—1453.

TAMÁS. Először 1455. február 11.¹⁴ fordul elő. Még ez évi szept. 3.¹⁵ s mindenesetre 26.¹⁶ is, bár itt neve ki van szakadva, és 1458. márcz. 23.¹⁷ van róla emlékezet. 1455—1458.

ANDRÁS. Egyszer találkozunk vele csak, 1460. jún. 23.¹⁸ 1460.

AMBROS. 1466. jún. 25.¹⁹ merül föl. Majd előfordul 1469. május 29.²⁰ s jún. 23.²¹ 1475. febr. 12. s utóljára 1477. aug. 22.²² 1466—1477.

TEMESVÁRI MIKLÓS. Mikor szerepelni kezd, 1483. okt. 24., mint hites bizonyosság lép elénk.²³ Említik az oklevelek: 1484. júl. 9.,²⁴ 1486. április 28.²⁵ s végül 1487. decz. 10.²⁶ 1483—1487.

JÁNOS. Először 1495. szeptember 16.²⁷ találkozunk nevével; azután 1497. július 10.²⁸ és november 9-én²⁹ van nyoma. 1495—1497.

ANDRÁS. 1505. január 13-án³⁰ ő és Kelemen éneklő-kanonok a tanúk egy oklevél kiállításánál. Másutt sehol semmi nyoma. 1505.

PÓKAHÁZI ORBÁN. 1516. nov. 14.³¹ ő viszi és magyarázza meg a király parancsát a lippai bírónak és esküdteknek. Azután még egyszer, 1520. jan. 23.³² mint hites bizonyossággal találkozunk vele. 1516—1520.

PALÓCZI MIHÁLY. Teljes nevével egyszer szerepel a krassói főesperesek sorában: 1523. jún. 29.,³³ s állásának megjelölése nélkül okt. 22.³⁴ 1523.

PÖSAKASTÉLYI JÁNOS. 1537. június 14-én hites bizonyosság a sebesi főesperessel együtt.³⁵ Úgy látszik, Csanád eleste után Aradra menekült s az aradi káptalanban lett olvasó-kanonok.

¹ *Forgách lt.* — ² *Tört. Lap.* I. 240. — ³ *Múz. lt.* — ⁴ *Uo.* — ⁵ *Uo.* —

⁶ *Uo.* — ⁷ *Dl.* 14125. — ⁸ *Forgách lt.* — ⁹ *Dl.* 14308. — ¹⁰ *Dl.* 14366. —

¹¹ *Dl.* 14485. — ¹² *Békésm. okl.* 60. — ¹³ Varga, *Szeged tört.* 241. — ¹⁴ *Dl.*

14922. — ¹⁵ *Dl.* 14981. Teleki, *Hunyadiak* X. 481. — ¹⁶ *Dl.* 29813. — ¹⁷ *Dl.*

15216. — ¹⁸ *Hazai okm.* III. 411. — ¹⁹ *Dl.* 16388. — ²⁰ *Tört. Tár* 1863. 25. —

²¹ *Pozs. kápt.* Capsa Bud. I. 4. 7. — ²² Pesty, *A ször. bánt.* III. 87. és *Tört.*

Tár 1896. 526. — ²³ *Dl.* 18854. — ²⁴ *Dl.* 18973. — ²⁵ *Forgách lt.* — ²⁶ *Múz. lt.*

— ²⁷ *Dl.* 20359. — ²⁸ *Dl.* 20580. — ²⁹ *Dl.* 20623. — ³⁰ *Dl.* 21391. — ³¹ *Tört. Tár*

1863. 86. — ³² *Dl.* 23283. — ³³ Varga, *Szeged tört.* 278. Hornyik, *Szeged városi*

lt. (az akad. lt.) 169. — ³⁴ *Dl.* 29650. — ³⁵ *Kolozsmon. lt.* Com. Csanád nro. 18.

Nem csalódunk talán, ha az aradi káptalan utolsó kiadványán, mely 1552. június 18-án kelt, olvasható *Joannes Posa de Posa-kastellya* lectorban az egykori krassói főesperest keressük.¹ 1537.

K A N O N O K O K.

SZENTBENEDEKI JAKAB. Az egyetlen mester-kanonok, kit a XIII-ik századból név szerint ismerünk. Mint tanú szerepel II. Endre király azon levelén, melylyel az ország és az egyház jogainak épségben tartására esküvel kötelezi magát 1233.²

ANDRÁS. Hiteles teendőket végez 1323.³ és 1326.⁴ Pápai tized fejében lefizet 8 pensát 1333.⁵

DE SANCTO MIKLÓS. Úgy látszik, olasz ember; XXII. János pápától bullát kap esanádi kanonokságra 1332.⁶

ISTVÁN. Pápai tized fejében fizet 41 garast 1333.⁷

PADUAI PÉTER. Ez is olasz ember lehetett s egyszersmind kőii olvasó-kanonok volt. Pápai tized fejében 30 köből gabonán kívül esanádi kanonoksága után 20 garast fizetett 1333.⁸

BÁLINT. 30 garas tizedet fizetett 1333-ban; ⁹ ugyanannyit 1334-ben.¹⁰ 1335-ben kanonoksága és plébániája után már csak 7 garast.¹¹ 1337-ben hites bizonyosság.¹²

VÁRADI MIKLÓS. Pápai tizede 19 garas 1333.¹³

JÁNOS, temesvári plébános, pápai tized fejében 23 és fél pensát fizetett 1333.¹⁴

PÉTER. Fél fertót fizetett 1333-ban.¹⁵ Talán ő az a Péter, ki 1344.¹⁶ és 1345-ben¹⁷ szerepel.

ERDÉLYI PÉTER. Egyházi adója 1334-ben 23 garas.¹⁸ Előfordul 1346.¹⁹ és 1357.²⁰ is.

MÁTYÁS. Pápai tized fejében 20 garast fizetett 1334.²¹

---

¹ Múz. II. Márki, *Arad vármegye tört.* I. 169. 5. j. az aradi káptalan utolsó kiadványának egy 1550. decz. 21-én kelt oklevelét említi, s ezt nem ismeri. — ² Knauz, *Monum. Strig.* I. 297. — ³ Pesty, *Krassóm.* III. 8. — ⁴ Zichy-okm. I. 275. — ⁵ *Mon. Vat.* I. 145. — ⁶ Theiner, *Monum.* I. 549. — ⁷ *Monum. Vat.* I. 145. — ⁸ *Uo.* — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ *Uo.* 149. — ¹¹ *Uo.* 161. — ¹² *Anjouk. okm.* III. 365. — ¹³ *Monum. Vat.* I. 145. — ¹⁴ *Uo.* — ¹⁵ *Uo.* — ¹⁶ *Dl.* 322. §. 14. — ¹⁷ *Dl.* 3770. — ¹⁸ *Mon. Vat.* I. 149. — ¹⁹ *Zichy-okm.* II. 226. — ²⁰ *Anjouk. okm.* VI. 554. — ²¹ *Mon. Vat.* I. 149.

FODOR JÁNOS, latinosan *Crispus*nak van írva. Pápai tizede 1 garas és 2 báni dénár 1335.¹

ISTVÁN. Előfordul 1341-ben² s talán ő az, ki 1345.,³ 1349.⁴ és 1355-ben⁵ említettik.

JÁNOS káptalani dékán (vagyis jószágigazgató) 1343.⁶

GERGELY. 1345-ben⁷ tűnik fel; azután említve van 1349.,⁸ 1355.⁹ és 1357.¹⁰

MIHÁLY. Mint kortanú említettik 1345.¹¹

BALÁZS szintén kortanú 1345.,¹² s hites bizonyosság 1346.¹³

PÉTER. Először 1346.¹⁴ említettik, azután előfordul 1348.¹⁵ és 1349.¹⁶

HERMAN. Egyetlen egyszer szerepel 1349.¹⁷

PÉCSI PÉTER. Mint kortanú szerepel 1357.;¹⁸ hihetőleg ő az a «másik» Péter, a ki már 1349.¹⁹ és 1357.²⁰ említettik.

PELROS JÁNOS. Kanonokból lett aradi főesperessé 1353.²¹

TELEGDI MIKLÓS. Csanád és Tamás érsekek kísöcscse, esztergomi éneklő-kanonok s mint esanádi kanonok egyúttal vicarius az akkori püspököknek, Telegdi Tamásnak 1355-ben.²² Fiatalon halt meg.

BUDAI PÉTER. Hites bizonyosság 1356.²³

ISTVÁN. Említve van 1357.,²⁴ 1358.²⁵ és 1361.²⁶

ZOMBORI LÁSZLÓ. 1357.²⁷

DARABOS TAMÁS. Bullát kap 1358—1359.²⁸

BALÁZS, András fia, bullás kanonok 1359.²⁹

BENEDEK. 1361.³⁰

LÁSZLÓ 1361.³¹

MIKLÓS 1361.³²

PÉTER 1361.³³

ZUDAR IMRE kalocsai prépost esanádi kanonokságot kap 1369.³⁴

¹ Monum. Vat. 161. — ² Pesty, *Krassóm*. III. 16. — ³ *Dl.* 3770. — ⁴ *Anjouk. okm.* V. 276. — ⁵ *Uo.* VI. 411. — ⁶ *Temesm. okl.* I. 73. — ⁷ *Dl.* 3770. — ⁸ *Anjouk. okm.* V. 276. — ⁹ *Uo.* VI. 411. — ¹⁰ *Uo.* VI. 554. — ¹¹ *Dl.* 3770. — ¹² *Uo.* — ¹³ Pesty, *Krassóm*. III. 22. — ¹⁴ Pesty, *haggyat*. Szlavonia köt. — ¹⁵ Fejér IX. 1, 629. — ¹⁶ *Anjouk. okm.* V. 276. — ¹⁷ *Uo.* — ¹⁸ *Uo.* V. 554. — ¹⁹ *Uo.* V. 276. — ²⁰ *Uo.* VI. 411. — ²¹ *Történ. Tár* 1895. 63. — ²² *Anjouk. okm.* VI. 311. — ²³ *Dl.* 4613. — ²⁴ *Anjouk. okm.* VI. 554. — ²⁵ Pesty, *Krassóm*. III. 34. — ²⁶ *Múz. lt.* — ²⁷ *Anjouk. okm.* VI. 554. — ²⁸ *Tört. Tár* 1895. 273. — ²⁹ *Uo.* 276. — ³⁰ *Múz. lt.* — ³¹ *Uo.* — ³² *Uo.* — ³³ *Uo.* — ³⁴ *Mon. Vat.* I. 515.

GERGELY, János fia, bullás 1373.¹

ISTVÁN, Jakab fia, meghalt 1375.²

RUDOLF, János fia, esztergomi áldozópap az előbbinek helyét nyeri el 1375.³

GERGELY. A pannonhalmi szerzetesek, mikor az általuk hevesen ellenzett Pál apát kinevezését hozta meg Avignonból, börtönbe vetették 1375.⁴

PÉTER hites bizonyság 1378.⁵

DEMETER. Előfordul 1378.⁶ és 1387.⁷

LÁSZLÓ. A Kún-Szőlősen lakó Csuka Pál fiait három közel-eső piacon: Nagyfaluban, Szenteltegyházon és Csanádon törvénybe idézte 1384.⁸

GYÖRGY hites bizonyság 1387.⁹

PÁL négy ízben is szerepel mint hites bizonyság: 1387., 1388., 1389. és 1390.¹⁰

NÁDASDI MIKLÓS. Barla fia 1389.¹¹

VARGA (SARTOR) JÁNOS évenként 18 ezüst márkát jövedelmező kanonokságot kap 1389.¹²

VALKÓI ANDRÁS. 1386. a bécsi egyetemen járt,¹³ s IX. Bonifác pápa nevezte ki csanádi kanonokká 1389.¹⁴

TAMÁS hites bizonyság 1390.¹⁵

GYULAI ANDRÁS hites bizonyság 1391.¹⁶

ANDRÁS hites bizonyság 1391.¹⁷

GYÖRGY hites bizonyság 1392.¹⁸

PÁL hites bizonyság 1392.¹⁹

ANDRÁS, János fia, mégí plébános lesz 1393.²⁰

ÁRKI JÁNOS javadalmat kap 1394.²¹

DOMOKOS, Péter fia, 40 arany frtot jövedelmező kanonokságot kap 1397.²²

TÓTH GYÖRGY. Talán a fentebbi Györgyökkel azonos. Meghalt 1397.²³ —

FÜGEDI MIKLÓS javadalmat nyer 1397.²⁴

¹ Mon. Vat. I. 515. — ² Fejér IX. 5, 50. — ³ Uo. Bunytay, *A váradi püsp. tört.* I. 200. — ⁴ Fraknoi, *A kegyúri jog* 68. — ⁵ Pesty, *Krassóm.* III. 149. — ⁶ Uo. 146. — ⁷ Dl. 7293. — ⁸ Múz. lt. — ⁹ Dl. 7730. — ¹⁰ Pesty, *Krassóm.* III. 172. 181. 199. — ¹¹ Mon. Vat. III. 53. — ¹² Uo. 50. — ¹³ Schrauf, *Bécsi tanulók* 8. — ¹⁴ Mon. Vat. III. 26. — ¹⁵ Pesty, *Krassóm.* III. 206. — ¹⁶ Temesmegy. okl. I. 200. — ¹⁷ Uo. I. 199. — ¹⁸ Uo. 215. — ¹⁹ Uo. 228. — ²⁰ Mon. Vat. III. 223. — ²¹ Uo. III. 244. — ²² Uo. IV. 41. — ²³ Uo. — ²⁴ Uo. 33.

OZSVÁT, Péter fia, kanonokságot kap 1397.¹

MIKLÓS, János fia, 20 ezüst márkát jövedelmező kanonokságot nyer 1398.² Ugyanez évben Gergely püspök részéről az apostoli kamarába befizet 10 frtot.³

LIPPAI ISTVÁN, János fia. Mint elhunytól szól róla a pápa levele 1398.⁴

JÁNOS, Péter fia, jogtalanul foglalta el az előbbinek javadalmát, s ennél fogva a pápa megfosztotta attól 1398.⁵

PÁL hites bizonyság, talán egy a fentebb említettel, 1399.⁶

MIKLÓS 1400.⁷

BALÁZS, Tamás fia, javadalmáról lemondott 1400.⁸

VERES PÁL, János fia; a káptalan választotta meg s a pápa megerősítette 1400.⁹

MIKLÓS, Mihály fia, 12 tiszta ezüst márkát jövedelmező kanonokságát holta után a pápa eladományozta 1402.¹⁰

ANDRÁS, Pál fia, sződi pap, az előbbinek javadalmát kapja 1402.¹¹

JÁNOS, István fia. Halálával megürült a kanonoksága 1402.¹²

GYÖRGY hites bizonyság 1405.¹³

BALÁZS aradi őrkanonok s egyúttal csanádi kanonok is 1405.¹⁴

ORBÁN hites bizonyság 1406.¹⁵

BALÁZS, talán egy a fentebbiel 1406.¹⁶

APÁTFALVI MIKLÓS. Úgy fordul elő, mint concanonicus és vicarius. Valószínűleg abban az időben volt püspöki helytartó, mikor Péter éneklő-kanonok és vicarius valami ok miatt távol volt. 1408.¹⁷

JÁNOS hites bizonyságként szerepel 1408.¹⁸ és 1409.¹⁹

DANCSI LÁSZLÓT, Dancs fiát és szolgáját Rozgonyi István temesi főispán a hadakozás alól fölmenti 1420.²⁰

NAGYVÁTI BARNABÁS. Hites bizonyság 1434.²¹

VASKI LÁSZLÓ hites bizonyság 1436.²²

¹ *Mon. Vat.* IV. 34. — ² *Uo.* 59. — ³ Batthyányi, *Series episc.* 81. —

⁴ *Mon. Vat.* IV. 59. — ⁵ *Uo.* — ⁶ *Dl.* 8354. *Temesm. okl.* I. 284. — ⁷ *Uo.* I.

290. — ⁸ *Mon. Vat.* IV. 176. — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ *Uo.* 454. — ¹¹ *Uo.* — ¹² *Uo.* —

¹³ *Dl.* 9117. — ¹⁴ *Temesm. okl.* I. 355. — ¹⁵ *Kállay lt.* — ¹⁶ *Uo.* — ¹⁷ *Temesm.*

okl. I. 497. — ¹⁸ *Történelmi Tár* 1884. 29. 31. — ¹⁹ *Dl.* 9474. — ²⁰ Bárány,

Temes vármegye emléke II. 4. — ²¹ Pesty, *A szörényi bánság tört.* III. 29. —

²² *Kállay lt.*

NÁNAI ILLÉS. Mint hites bizonyosság beiktatja a két Hunyadi Jánost, szörényi bánokat a temesvárm. Bozsor birtokba 1440.¹

SZENTMIHÁLYI PÉTER hites bizonyosság 1440.²

ÁGOSTON. Talán az a Csanádi Ágoston, a ki 1419-ben a bécsi egyetemet látogatta.³ Mint hites bizonyosság kétszer is szerepel 1444.⁴

KECSKEMÉTI JÁNOS. Róla már biztosan tudjuk, hogy 1421-ben mint szegény ember a bécsi egyetem hallgatója volt.⁵ 1446-ban előbb mint tanú szerepel Péter csanádi püspök egyik hiteles kiadványánál;⁶ azután mint hites bizonyosság is előfordul.⁷

OHADI GERGELY. Szintén mint tanú van aláírva az előbb említett püspöki iratnak 1446.⁸

PERJÉMESI JÁNOS. Ő is ott szerepel 1446.⁹

GYOLCSI GYÖRGY mint hites bizonyosság tűnik elő 1449.¹⁰ és 1466.¹¹

SZÉKELY BENEDEK. A káptalan kiküldöttje Hunyadi János kormányzónak és fiainak Hód és Vásárhely birtokába való beiktatásán 1450.¹² Hites bizonyosság még 1454.¹³

SOMOGYI TAMÁS Horogszegi Szilágyi Mihályt iktatja be Szőlős birtokába 1451.¹⁴

ILLÉS hites bizonyosság, talán az említett Nánai Illés, 1456.¹⁵

PAZNADI DOMOKOS. Egyszer szerepel mint hites bizonyosság 1462.¹⁶

GYULAI LÁSZLÓ hites bizonyosság 1464.¹⁷

MIHÁLY hites bizonyosság 1464.¹⁸

KÉCSI MIKLÓS hites bizonyosság 1466.¹⁹

UJNÉPI DAVID hites bizonyosság 1467.²⁰

VÁRI BENEDEK. Kétszer is szerepel hiteles teendők végzésében: 1469.²¹ és 1494.²²

KERESZTŰRI JÁNOS. A bécsi egyetemen képezte magát 1447-ben.²³ Mint csanádi kanonok alábbi társával 1476-ban ki

¹ Pesty, *Krassóm*. III. 378. — ² Pesty, *A szörényvárm. ol. ker.* 68. —

³ Schrauf, *Bécsi tanulók* 49. — ⁴ *Dl.* 9117. *Forgách lt.* — ⁵ Schrauf, *Bécsi tanulók* 53., hol a neve után oda van jegyezve: *pauper.* — ⁶ *Acta Bosnae* 200. — ⁷ *Műz. lt.* — ⁸ *Acta Bosnae* 200. — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ *Csanádegyh. Adatt.*

II. 284. — ¹¹ *Dl.* 16298. — ¹² Teleki, *Hunyadiak* X. 260. — ¹³ Fábíán, *Aradm.* 230. 250. — ¹⁴ *Dl.* 14485. — ¹⁵ *Sztáray-okl.* II. 535. — ¹⁶ *Acta post adv.* 35–41. — ¹⁷ *Kállay lt.* — ¹⁸ *Dl.* 15958. — ¹⁹ *Kállay lt.* — ²⁰ *Dl.* 30883. —

²¹ *Kállay lt.* — ²² *Uo.* — ²³ Schrauf, *Bécsi tanulók* 101.

volt küldve, hogy Nagylaki Jaksics Istvántól és Demetertől az 50-ed magukkal leteendő esküt átvegyék. S mikor társa majdnem rosszul járt, ő előtte tették le a Jaksicsok az esküt.¹

SALYÓ ISTVÁN. Úgy látszik, a Jaksics testvérek nagyon haragudtak rá; midőn 1476-ban István és Demeter a székesegyház czintermében, Csanádon megjelentek, hogy Bradács Gergely nándorfejérvári kapitány ellen az esküt letegyék, Jaksics István dühében mellén ragadta István kanonokot s a földhöz vágta, azután kirántotta kardját, hogy keresztülszúrja, s ha a körülötte volt nemesek közbe nem vetik magukat, meg is ölte volna. A kanonokot erre el kellett távolítani s a Jaksicsok, csak 15-öd magukkal, Keresztúri János előtt esküdtek.²

PETNEHÁZI LÁSZLÓ hites bizonyosság 1477. és 1478.³

MAKÓFALVI LÁSZLÓ. Hihetőleg csak makófalvi származású s nem a híres Makófalvi Makó család tagja. Hitese bizonyosság volt 1486.⁴

BENŐI BENEDEK. Szintén hitese bizonyosság 1487.⁵

GYULAI MIHÁLY hitese bizonyosság 1497.⁶

GELLÉRT 1498.⁷

SZÖLÖSI IMRE. Az aradi káptalan előtt a maga káptalana nevében tiltakozik Tóti birtok és Kutas részbirtok eladományozása, illetőleg elfoglalása ellen 1507.⁸

SZEGEDI MIKLÓS hitese bizonyosság 1511.⁹

KELEMEN hitese bizonyosság 1513.¹⁰

LIPPAI TAMÁS. A bécsi egyetemen volt beiratkozva 1500.¹¹ Mint hitese bizonyosság szerepel 1516-ban.¹² Sebesi főesperessé lépett elő.

ILYEI TIBORCZ. Atyját Demeternek hívták. Ő maga a krakkói egyetem hallgatója volt 1494-ben.¹³ 1517. jún. 4. mint esanádi kanonok belépett a római Szent-Lélek-társulatba.¹⁴

REBRINI ÁDÁM. Mint hitese bizonyosság szerepel először 1519.,¹⁵ azután 1522-ben;¹⁶ 1523. egyszerűen Ádám néven¹⁷ s végre 1536.¹⁸

¹ Kovachich, *Formulae solennes stili* 246. — ² Uo. — ³ Tört. Tár 1896. 526. és Pesty, *Krassó* III. 447. — ⁴ *Dl.* 19092. — ⁵ *Múz. lt.* — ⁶ *Dl.* 20602. — ⁷ *Kállay lt.* — ⁸ *Dl.* 36349. — ⁹ *Múz. lt.* — ¹⁰ *Dl.* 22383. — ¹¹ Frankl, *A XVI. száz. iskolázás* 219. — ¹² *Erdélyi múz. lt.* — ¹³ Schrauf, *Krakkói tanulók* 6, 60. — ¹⁴ *Mon. Val.* V. 137. — ¹⁵ *Br. Harruckern lt.* fasc. X. nro. VI. 2. — ¹⁶ *Múz. lt.* — ¹⁷ *Dl.* 29650. — ¹⁸ *Kolozsmon. lt.* Com. Csanád 13.

EGEI ISTVÁN. Előfordul neve 1521.,¹ 1522.² és 1523.³

SZÉCSI MÁTÉ. A későbbi éneklő-kanonok, mint mester-kanonok egyszer szerepel 1521.⁴

SZEGEDI GERGELY. Egy Szegedi Gergely, János fia, 1504-ben, egy másik, Fülöp fia, 1512-ben tanult a krakkói egyetemen.⁵ Hihetőleg az utóbbival van dolgunk. Kanonokunk előfordul 1521.,⁶ 1523.⁷ és mint hites bizonyosság 1536.⁸

BOSNYÁK TAMÁS. 1522. április 11. Báthori István nádor egyszerűen kanonoknak s a vicarius helyettesének, a káptalanbeliek pedig 1522. május 21. ugyanazon egy levélben főesperesnek mondják.⁹ 1523. okt. 22-én is csak kanonoki minősége van kitüntetve.¹⁰

GYULAI KELEMEN 1522.¹¹

PALÓCZI MIHÁLY, a későbbi krassói főesperes, 1522.¹²

HEVESI MIKLÓS 1523.¹³

ISTVÁN 1523.¹⁴

NYILKAI JÁNOS 1523.¹⁵

PAP LÁSZLÓ 1523.¹⁶

TÓTH JÁNOS. 1523. okt. 22-én főesperes, de hogy milyen, nincs megmondva.¹⁷ Eddigi hiányos adataink szerint lehet: temesi, aradi, maroselvi, torontáli vagy krassói főesperes.

NAGYSARLÓI BENEDEK. Az 1524. tanév nyarán mint csanádi kanonok a bécsi egyetem hallgatója volt s itten szent László ünnepén beszédet is tartott.¹⁸

PÓSAKASTÉLYI JÁNOS hites bizonyosság 1536.¹⁹ Később krassói főesperes.

SZENTLŐRINCZI KRISTÓF hites bizonyosság 1537.²⁰

OROSHÁZI TÓBIÁS, Gellért (Iheraldus) fia, a krakkói egye-

¹ *Kállay lt.* — ² *Múz. lt.* — ³ *Br. Harruckern levéltár* fasc. F. nro. 53. Varga, *Szeged tört.* 278. — ⁴ *Kállay lt.* — ⁵ Schrauf, *Krakkói tanulók* 71, 81. — ⁶ *Kállay lt.* — ⁷ Varga, *Szeged tört.* 278. *Br. Harruckern levéltár* fasc. F. nro. 53. Egyszerűen Gergely néven: *Dl.* 29650. — ⁸ *Kolozsmon. lt.* Com. Csanád nro. 1. — ⁹ *Dl.* 25018. 1522. május 21-én be van töltve: a székesegyházi (Szegedi Szerafin), temesi (Szegedi János), maroselvi (Ráskai Mihály), torontáli (Rojcsai János), sebesi főesperesség (Lippai Tamás). E szerint vagy aradi, vagy krassói főesperes lehetett. — ¹⁰ *Dl.* 29650. — ¹¹ *Dl.* 25018. — ¹² *Uo.* és *Múz. lt.* — ¹³ *Br. Harruckern levéltár* fasc. F. nro. 53. — ¹⁴ *Dl.* 29650. — ¹⁵ *Uo.* — ¹⁶ *Uo.* — ¹⁷ *Uo.* — ¹⁸ Schrauf, *A krakkói tanulók* 88. — ¹⁹ *Kolozsmon. lt.* Com. Csanád nro. 4. — ²⁰ *Ugyanott.* Com. Csanád nro. 17.

tem hallgatója volt 1517-ben.¹ Mint hites bizonyság szerepel 1541-ben.²

VILLÁNYI DÉNES hites bizonyság 1546.³

HACZAKI LÁSZLÓ hites bizonyság 1547.⁴ és 1549.⁵

NAGYHARSÁNYI JÁNOS hites bizonyság 1549.⁶

GYULAI PÉTER hites bizonyság 1549.⁷

SIRI (SYRINUS) MIHÁLY. Az utolsó ismert kanonok a XVI. században. Püspökét, Kolosvári Jánost elkísérte a tridenti zsinatra, s mikor ez 1562. nov. 13. végrendeletét megalkotta, Sír Mihály csanádi kanonok is aláírta.⁸

ÁLDOZÓ ÉS KARBELI PAPOK. OLTÁRIGAZGATÓK.

SEBESTYÉN áldozó-pap 1288.⁹ és 1299.¹⁰

MÁTÉ áldozó-pap 1299.¹¹

ISTVÁN karbeli, hites bizonyság 1328.¹²

JAKAB karbeli, hites bizonyság 1332.¹³

PÉTER csanádi plébános 1333.¹⁴ és 1334.¹⁵

PÉTER karbeli, hites bizonyság 1335.¹⁶

JÁNOS karbeli, hites bizonyság 1338.¹⁷

IMRE karbeli, hites bizonyság 1339.¹⁸

MIHÁLY karbeli, hites bizonyság 1340.¹⁹

JÁNOS karbeli, hites bizonyság 1341.²⁰

ISTVÁN karbeli, hites bizonyság 1346.²¹

JÁNOS karbeli, hites bizonyság 1347.²²

ISTVÁN karbeli, hites bizonyság 1351.²³

HARAMI KELEMEN áldozó-pap 1355.²⁴

¹ Schrauf, *A krakkói tanulók* 20, 90. — ² *Kolozsmon. lt.* Com. Csanád nro. 6. — ³ *Br. Harruckern levéltár* fasc. X. nro. VI. 3. — ⁴ *Monial. Poson.* Misc. fasc. 44. nro. 39. — ⁵ *Kolozsmon. lt.* Com. Csanád nro. 20. — ⁶ *Uo.* nro. 2. és *Monial. Poson.* Misc. fasc. 44—40, 58—58. — ⁷ *Uo.* — ⁸ *Orsz. Lt.* Docum. Eccl. fasc. 14. nro. 7. — ⁹ Gyárfás, *A jászkunok* II. 456. — ¹⁰ *Árp. új okm.* X. 350. — ¹¹ *Uo.* — ¹² *Zichy-okm.* I. 317. — ¹³ *Dl.* 322. §. 22. — ¹⁴ *Mon. Vat.* I. 145. — ¹⁵ *Uo.* 150. — ¹⁶ *Múz. lt.* — ¹⁷ *Uo.* — ¹⁸ *Zichy-okm.* I. 559. — ¹⁹ *Dl.* 390. — ²⁰ *Anjouk. okm.* IV. 93. *Békésm. okl.* 5. — ²¹ Pesty, *Krassómege* III. 16. — ²² *Zichy-okm.* II. 244. — ²³ *Múz. lt.* — ²⁴ Pesty, *Krassóm.* III. 20.

BALÁZS, András fia, áldozó-pap, kanonokká lépett elő 1359.¹
 CSANÁDI PÉTER, Pál fia, váradi kanonokságra bullát kapott,
 de nem jelentkezett 1371.²

MAKÓFALVI JÁNOS, Lukács fia, váradi kanonok lett. 1371.³

TAMÁS, Demeter fia, egri kanonok lett 1371.⁴

PÉTER, Pál fia, Bunyitay szerint valószínűleg csanádegyházmegyei áldozó-pap, váradi kanonok 1372.⁵

TEMESVÁRI PÉTER, István fia, váradi kanonokká nevezetett ki 1373.⁶

PÁL karbeli, hites bizonyság 1377.⁷

ANDRÁS karbeli, hites bizonyság 1377.⁸

JÁNOS karbeli, hites bizonyság 1380.⁹

LŐRINCZ karbeli, hites bizonyság 1383.¹⁰

LŐRINCZ áldozó-pap, hites bizonyság 1388.¹¹

GELLÉRT, György fia, klerikus, hites bizonyság 1388.¹²

LÁSZLÓ klerikus, hites bizonyság 1388.¹³ és 1389.¹⁴

KÜN ANDRÁS klerikus, titeli kanonok lesz 1389.¹⁵

BERECZK áldozó-pap, hites bizonyság 1390.¹⁶

ANDRÁS kanonok, Szent Albert oltárának igazgatója 1393.¹⁷

UCHIRONI MIKLÓS, a Szent Katalin-templom papja, társaskáptalani kanonok 1393.¹⁸

GERGELY karbeli, hites bizonyság 1392.¹⁹ és 1393.²⁰

TEMESVÁRI JAKAB, Gergely fia, klerikus, aradi kanonok lesz 1394.²¹

ÁRKAI LUKÁCS, Miklós fia, titeli kanonok lett 1398.²²

MAGYAR LÁSZLÓ, a pápa levele szerint állítólag csanádegyházmegyei pap 1399.²³

MORÓCZ MIKLÓS. János fia, csanádegyházmegyei pap császári kanonokságot bitorolt 1399.²⁴

JAKAB. László fia, áldozó-pap, Szent Jakab oltárának igazgatója s egyszersmind társaskáptalani kanonok 1400.²⁵

---

¹ *Tört. Tár* 1895. 276. — ² *Mon. Vat.* I. 507. — ³ *Uo.* Csakhogy hibásan van másolva így: Mathofolna, a mi nyilvánvalólag Makófalva. — ⁴ *Mon. Vat.* I. 479. — ⁵ Bunyitay, *A váradi püsp.* II. 105. — ⁶ *Uo.* 106. — ⁷ *Múz. lt.* — ⁸ *Temesm. okl.* I. 137. — ⁹ *Kállay lt.* — ¹⁰ Pesty, *Krassóm.* III. 161. — ¹¹ *Dl.* 7730. — ¹² Fábíán, *Aradm.* 237. — ¹³ *Dl.* 7730. — ¹⁴ Pesty, *Krassóm.* III. 186. — ¹⁵ *Mon. Vat.* III. 44. — ¹⁶ Pesty, *Krassóm.* III. 211. — ¹⁷ *Mon. Vat.* III. 223. — ¹⁸ *Uo.* 224. — ¹⁹ *Temesm. okl.* I. 230. — ²⁰ *Kállay lt.* — ²¹ *Mon. Vat.* III. 253. — ²² *Uo.* IV. 73. — ²³ *Uo.* 150. — ²⁴ *Uo.* 137. — ²⁵ *Uo.* 170.

MIKLÓS áldozó-pap, hites bizonyság 1400.¹

JÁNOS karbeli, hites bizonyság 1400.²

KÖVESDI DOMOKOS, György fia, klerikus számára a pápa az egri vagy váci egyházmegyében megüresedő kanonokságról provideál 1401.³

MÁTYÁS, András fia, klerikus, közjegyző 1401.⁴

TAMÁS karbeli, hites bizonyság 1401.⁵

CSÁKI JÁNOS, Balázs fia, klerikus, pécsváradi kanonokságot és a baranyavármegyei Gyűdi parochiát kapta IX. Bonifác pápától 1402.⁶ A bécsi egyetemen járt 1396.⁷

BALÁZS, László fia, székesfejérvári kanonokságot bitorolt 1402.⁸

ELIGIUS, Mihály fia, esanádi klerikus absolutiót nyer véletlen emberölés alól 1402.⁹

MIKLÓS kanonok, Mihály fia, Szent Erzsébet oltárának igazgatója 1402.¹⁰

DÉNES karbeli, hites bizonyság 1404.¹¹

ANDRÁS karbeli, hites bizonyság 1406.¹²

DEMETER karbeli, hites bizonyság 1409.¹³

ANDRÁS karbeli, Szent Kristóf vértanú oltárának igazgatója, hites bizonyság 1412.¹⁴

MIHÁLY karbeli, hites bizonyság 1412.¹⁵

KELEMEN karbeli, Szent Katalin oltárának igazgatója, hites bizonyság 1412.¹⁶

MÁTÉ karbeli, hites bizonyság 1412.¹⁷

PÁL karbeli, hites bizonyság 1415.¹⁸

LÁSZLÓ karbeli, hites bizonyság 1415.¹⁹

CSANÁDI BALÁZS, prépost káplánja 1419.,²⁰ később maga is prépost, végül erdélyi püspök.²¹

JAKAB karbeli, Szent Dorottya oltárának igazgatója, hites bizonyság 1419.²² és 1421.²³

PÉTER karbeli, hites bizonyság 1421.²⁴

¹ Pesty, *Krassóm*. III. 238. — ² *Kállay lt.* — ³ *Mon. Vat.* IV. 400. —

⁴ *Uo.* 317. — ⁵ Pesty, *Krassóm*. III. 240. — ⁶ *Mon. Vat.* IV. 464. — ⁷ Schrauf,

Bécsi tanulók 18. — ⁸ *Mon. Vat.* IV. 474. — ⁹ *Uo.* 464–465. — ¹⁰ *Uo.* 455. —

¹¹ *Kállay lt.* — ¹² *Károlyi-okl.* I. 537. — ¹³ *Kállay lt.* — ¹⁴ *Zichy-okm.* VI.

189. — ¹⁵ *Kállay lt.* — ¹⁶ *Múz. lt.* — ¹⁷ *Kállay lt.* — ¹⁸ *Uo.* — ¹⁹ *Uo.* —

²⁰ Schrauf, *Bécsi tanulók* 122. — ²¹ Fraknói, *A kegyúri jog* 514. — ²² *Zichy-*

okm. VI. 558. — ²³ *Uo.* VIII. 291. — ²⁴ *Temesvár, okl.* I. 565.

MIKLÓS karbeli, hites bizonyosság 1424.¹

ANDRÁS karbeli, hites bizonyosság 1424.²

JÁNOS karbeli, hites bizonyosság 1421.³

BALÁZS karbeli, hites bizonyosság 1426.⁴

LUKÁCS karbeli, Szent Dorottya oltárának igazgatója, hites bizonyosság 1427.⁵

BOLDIZSÁR karbeli, hites bizonyosság 1430.⁶

MIKLÓS karbeli, társas-káptalani kanonok, hites bizonyosság 1430.⁷

GELLÉRT karbeli, Szent Gellért pápa oltárának igazgatója, Macedóniai Dancs ügyvéde 1434.⁸

JAKAB, Mihály fia, káptalani jegyző 1435.⁹

MIKLÓS karbeli, hites bizonyosság 1436.¹⁰

DÉNES karbeli, hites bizonyosság 1444.¹¹

ISTVÁN karbeli, hites bizonyosság 1446.¹²

MIHÁLY karbeli, társas-káptalani kanonok 1469.¹³

MAKÓFALVI LÁSZLÓ áldozó-pap, az elhunyt hívek oltárának igazgatója, hites bizonyosság 1486.¹⁴

BATONYAI ANDRÁS oltárigazgató, a kaszapereki plébániára pályázott 1486.¹⁵

ANDRÁS áldozó-pap, a székesegyház czintermében a Mindenszentek kápolnájának igazgatója, hites bizonyosság 1494.¹⁶

BALI MÁTYÁS makófalvi plébános, helyettes közjegyző 1522.¹⁷

BATMONOSTORI MIHÁLY, Szent Mihály arkangyal oltárának igazgatója 1522.¹⁸

BESSENYEI FERENCZ csanádi lelkész 1522.¹⁹

CSEMÖRKANYI MÁTYÁS áldozó-pap, csanádi káplán 1522.²⁰

MEGYERECSEI PÉTER (zágrábegyházmegyei) klerikus, csanádi közjegyző 1522.²¹

VÁSÁRHELYI JÁNOS, csanádi plébános 1522.²²

---

¹ *Zichy-okm.* VIII. 150, 292. — ² *Uo.* 293, 294. — ³ *Uo.* 294. — ⁴ *Kállay ltár.* — ⁵ *Sztáray-okl.* II. 263. — ⁶ *Csanádegyh. Adatt.* II. 135. Pesty, *A szörény várm. ol. ker.* 63. — ⁷ *Dl.* 12217. — ⁸ *Múz. lt.* — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ Pesty, *A szörényi báns.* III. 31. — ¹¹ *Sztáray-okl.* II. 363. — ¹² *Múz. lt.* — ¹³ *Csanádegyh. Adatt.* II. 353. — ¹⁴ *Forgách lt.* — ¹⁵ Bárány, *Torontál* II. 58, hol hibásan Bachányi néven van említve. Cornides, *Diplom.* III. 63. — ¹⁶ *Müncheni kir. lt.* Ung. Docum. 97. és ugyanez évről *Kállay lt.* — ¹⁷ *Dl.* 25018. — ¹⁸ *Uo.* — ¹⁹ *Múz. lt.* — ²⁰ *Dl.* 25018. — ²¹ *Uo.* és *Dl.* 29650., ha ugyan Péter notarius alatt ő értendő. — ²² *Dl.* 25018.

A SZENT ÜDVÖZÍTŐRŐL NEVEZETT TÁRSAS KÁPTALAN.

PRÉPOSTOK.

Néptelen. Rogerius említi *Síralmas énekében*. 1241. márczius havában IV. Béla király «megparancsolja István mester váczi püspöknek s az aradi és csanádi Szent Salvator prépost-jainak, hogy rögtön a királynéhoz menjenek s az osztrák határszélre siessenek», ott várandókbe a tatárok kivonulását.¹ A váczi püspök ez időpontban Vancsai István, később esztergomi érsek, az aradi prépost pedig Albert; a csanádi Sz. Salvatorról nevezett prépost neve ellenben ismeretlen. 1241.

ÁGOSTON. Oklevelek alján találkozunk a nevével; először 1277.,² azután 1285.³ s végre 1288-ban.⁴ 1277—1288.

MIKLÓS. Mindössze kétszer említik nevét az oklevelek, ú. m. 1299.⁵ és 1300.,⁶ a mikor mint kortanú fordul elő a székeskáptalani prépostok és az éneklő-kanonokok közt. 1299—1300.

MÁTÉ. Elég sűrűn szerepel a történeti forrásokban. Először említi nevét egy 1323.⁷ oklevél; azután előfordul 1329. jún. 20.⁸ s 1332. július 15.⁹ 1333. nov. 1.¹⁰ pápai tized címén lefizet 8 pensát, 1334-ben pedig 2 márkát és 1 fertót. Mindkét esetben Mátyásnak mondják nevét a számadási lajstromok.¹¹ Mikor 1334-ben üresedésben van a székeskáptalani prépostság,

¹ *Rogerius*, Szabó K. ford. 15—16. — ² *Árp. új okm.* IX. 187, 188. —

³ Pesty, *Krassóm*. III. 4. — ⁴ Gyárfás, *A jászkútnok* II. 456. — ⁵ *Árp. új okm.* X. 350. — ⁶ *Sóvári Soós cs. II.* — ⁷ *Anjouk. okm.* II. 109. — ⁸ *Uo.* 419. — ⁹ *Zichy-okm.* I. 393. — ¹⁰ *Mon. Vat.* I. 145. — ¹¹ *Uo.* 149.

a káptalan élén ő jelenik meg, újra Máté néven.¹ Az 1335. évi pápai tizedlajstrom szerint megint Mátyás prépost fizet 20 garast.² De hogy e név alatt csakugyan Máté rejlik, bizonyos onnan, hogy már 1345. június 9. megint ez utóbbi néven fordul elő.³ Ez egyszersmind utolsó nyoma is. 1323—1345.

GYÖRI MIHÁLY, Tamás fia. Mikor lett préposttá s meddig volt az, erre nézve nem tájékoztatnak a történeti kútfők. 1368. febr. 4. bullát kap a váradi őrkanonokságra.⁴ 1368.

MIHÁLY, szintén Tamás fia. Ugyanakkor az előbbinek helyére nevezi ki a pápa s e javadalmat élvezte 1374. szept. 10-ig, a mikor bácsi prépost lőn.⁵ 1368—1374.

ISTVÁN, Domokos fia következett a helyébe, kit pécsi kanonokból emelt a szentszék 1374. szept. 10-én a társas-káptalan élére.⁶ Nevével többször nem találkozunk. 1374.

MIKLÓS, Demeter fia. Először 1390. decz. 12-én mint hites bizonyosság szerepel, beiktatván Perényi Miklós szörényi bánt a krassómegyei Érd-Somlyó és tartozékai birtokába.⁷ Az ő idejében, 1390. febr. 25., kapja a társas-káptalan Keresztúr birtokot.⁸ Találkozunk vele még egyszer; midőn IX. Bonifác pápa a megüresedett szörényi püspökségre kinevezi őt, megengedi, hogy prépostságát is megtarthassa.⁹ Ezután eltűnik szemünk elől. 1390—1399.

PÉTER. 1434. febr. 4. tűnik fel először.¹⁰ Azután újra csak akkor találkozunk vele, midőn 1438-ban a csanádi püspöki székbe emelkedik.¹¹ 1434—1438.

BALÁZS. 1453. november 18-án egy tanúvallatás alkalmával kerül szóba, mint «néhai Balázs, sz. Üdvözítő prépostja».¹² 1450. előtt.

SEBESTYÉN vagy ATTILA. 1450. jan. 31. tűnik föl neve, midőn Csáki Ferencz rév-kanizsai jobbágysai a Keresztúrhoz tartozó halastavat erőszakkal elfoglalják.¹³ 1453. nov. 18. ugyanezekkel van baja; elfoglalják a Keresztúrhoz tartozó réteket, halastavakat és vízfolyásokat.¹⁴ Utóljára 1456. decz. 5-én találkozunk a nevével, midőn keresztúri jobbágysait fölmenteti V. László király-

¹ *Dl.* 30572. *Hazai okm.* VIII. 12. — ² *Mon. Vat.* I. 161. — ³ *Dl.* 3770. — ⁴ *Mon. Vat.* I. 514. — ⁵ *Uo.* 516. — ⁶ *Uo.* — ⁷ *Pesty, Krassóm.* III. 210. — ⁸ *Dl.* 30739. — ⁹ *Mon. Vat.* IV. 135. — ¹⁰ *Pesty, A szörényi hánság* III. 30. — ¹¹ *Csanádegyh. Adatt.* III. 295. — ¹² *Dl.* 30828. — ¹³ *Dl.* 29489. — ¹⁴ *Dl.* 30828.

lyal a szegedi vár számára addig teljesített adózások alól.¹ 1450—1456.

SZEGEDI SZERAFIN. Már családnevéről ítélve is, születés-helye Szeged volt. De van más bizonyítékunk is, hogy való-sággal szegedi ember volt. 1513-ban beiratkozott a bécsi egye-temre *Seraphinus Ungarus ex Segedino*.² Ekkor már előkelő tagja lehetett a káptalannak, melynek tisztében fokanként emel-kedett. Már 1497—99-ben mint olvasó-kanonokkal találkozunk vele. Mint prépost 1522. május 21-én kezd szerepelni.³ Ezután 1523. október 22-én említik abban a perben, melyet Jaksics Márk indított a káptalan ellen a miatt, hogy ennek kopáncsi jobbágysai megverték egy csomorkányi jobbágysát, Barabás Miklóst.⁴ 1522—1523.

SZEGEDI ZÁKÁNY GÁSPÁR. 1540. körül János király előtt panaszt emel egy szökött jobbágysa ügyében.⁵ 1543. június 20. Izabella királyné előtt perel Hodosi Radics Radocza bökény-falvi birtokossal jenői szántóföldjeinek erőszakos elfoglalása miatt.⁶ Végre 1547. márczius 27-én mint hites bizonyyság meg-idézi Zomborban a főbenjáró bűnbe esett Telegdi testvéreket.⁷ Ezzel azután eltűnik a nyoma. Ő az utolsó eddig ismert társas-káptalani prépost. 1540—1547.

K A N O N O K O K.

ISTVÁN. Pápai tized fejében fizet két báni dénár híján hét pensát, 1331.⁸

PÉTER hites bizonyyság 1363.⁹

ANDRÁS, Pál fia, mint elhunyt említettetik 1393.¹⁰

UCHIRONI MIKLÓS, Illés fia, mint a csanádi szent Katalin templom papja nyeri el 20 arany forint évi jövedelemre menő javadalmát 1393.¹¹

JAKAB, László fia. IX. Bonifác pápa nevezi ki 1400.¹²

¹ *Dl.* 29286. — ² Frankl, *Magyarországi tanárok és tanulók* 224. —

³ *Dl.* 25018. — ⁴ *Dl.* 29650. — ⁵ *Gyula*, II. Cista Colos. fasc. 5. nro. 9. Az oklevél alja le lévén szakadva, a keltezés is hiányzik róla — ⁶ *Uo.* fasc. 5. nro. 10. — ⁷ *NR.A.* fasc. 933. nro. 18. — ⁸ *Mon. Vat.* I. 161. — ⁹ Pesty, *Krassóm.* III. 51. — ¹⁰ *Mon. Vat.* III. 224. — ¹¹ *Uo.* — ¹² *Uo.* IV. 170.

- PÁL hites bizonyság 1411.¹
 MIKLÓS a székesegyház karbéli papja, hites bizonyság 1430.²
 JÁNOS, Balázs fia, mint a püspök megbízottja Rómában
 járt 1438.³
 BODROGI ANTAL tanú 1446.⁴
 UDVARHELYI TAMÁS tanú 1446.⁵
 MIHÁLY hites bizonyság 1466.⁶ és 1469.⁷
 LÁSZLÓ hites bizonyság 1494.⁸ .
 PATHI DEMETER hites bizonyság 1503.⁹
 GIGEI LÁSZLÓ tanú 1522.¹⁰
 KOVÁSZI ANDRÁS tanú 1522.¹¹

---

¹ Fábíán, *Aradm.* I. 250. — ² *Dl.* 12217. — ³ Batthyányi, *Series* 89. —
⁴ *Acta Bosnae* 200. — ⁵ *Uo.* — ⁶ *Dl.* 29826. — ⁷ *Csanádegyh. Adatt.* II.
 353. — ⁸ Pesty, *Krassóm.* III. 470. — ⁹ *Múz. II.* — ¹⁰ *Dl.* 25018. — ¹¹ *Uo.*

SZEGEDI FERENCZRENDI GUARDIÁNOK.

PÜSPÖKI HELYTARTÓK.

HEVESI PÉTER 1641.¹ 1645.²
JÁSZBERÉNYI GÁSPÁR 1647.
KOMÁROMI ATHANÁZ 1650.
KOLOSVÁRI BERTALAN 1653. 1654.³
NÁNDORFEJÉRVÁRI JEROMOS 1656.⁴
KOLOSVÁRI BERTALAN (másodszor) 1659.
LADÁNYI MÁRTON 1660.
SZVETKOVICS TAMÁS 1661.
MIKSI PÁL 1662.
VÁRKONYI FERENCZ 1663.
JÁSZ LŐRINCZ 1665.
BAGI MIHÁLY 1667.
KULCSÁR GYÖRGY 1668.

---

¹ Előtte a következő guardiánok ismeretesei : Debreczeni Ferencz 1533. Ujlaki Péter 1535. Eszéki Sebestyén 1542. Ujlaki Péter (másodszor) 1548. Apáti Demeter 1550. Bányai Miklós 1556. Mohácsi Tamás 1561. Zákány Balázs 1565. Gyulai Mátyás 1570. Gyöngyösi János 1579. Mocsári Tamás 1583. Szelevényi Pál 1587. Salgótarjáni András 1589. Pécsi Mihály 1594. Remeteházi András 1598. Szelevényi Pál (másodszor) 1600. Gyöngyösi Mihály 1602. Angyalosi Lajos 1605. Saári Mátyás 1608. Remeteházi András (másodszor) 1613. Saári Mátyás (másodszor) 1622. Gyöngyösi János 1623. Hevesi Péter 1629. Gyöngyösi Imre 1635. — Lásd : Ordinánsz Konstantin, *A Libanus havasi alatt illatozó Titkos értelmű Rózsá, avagy Nemes, Szabad, Királyi Mező-Szeged Városnak Havi Boldog Asszony tiszteletére szenteltetett Királyi Temploma* stb. Szeged, 1831. 95. l. Innen vettem e névsor fentebbi folytatását is. — ² *Csanádegyh. Adattár* I. 83. — ³ *Török-magyar okmánytár* II. 324. — ⁴ *Csanádegyh. Adattár* I. 82.

SZEGEDI JÁNOS 1669.
KOLOSVÁRI BERTALAN (harmadszor) 1671.
ERDŐSI FERENCZ 1672.
KULCSÁR GYÖRGY (másodsor) 1673.
BARÓTI MIKLÓS 1674.
SZEGEDI FERENCZ 1675.
CONSTANTINI LUKÁCS 1676.
KECSKEMÉTI GELLÉRT 1677.
VARKONYI FERENCZ (másodsor) 1678.
FÜLÖP ANDRÁS 1679.
CONSTANTINI LUKÁCS (másodsor) 1681.
HAJDÚ INCZE 1682.
FÜLÖP ANDRÁS (másodsor) 1684.
NAGY JÁNOS 1685.
SZELEI KORNÉL 1688.
FÜLÖP ANDRÁS (harmadsor) 1689.
NAGY JÁNOS (másodsor) 1690.
SZÉRA GYÖRGY 1692.¹
FÜLÖP ANDRÁS (negyedsor) 1693.
SOMODI BERNARDIN 1694.²
KELEFI DIENES 1698. 1700.³
CSETŐ BONAVENTURA 1700.
SZÉRA GYÖRGY (másodsor) 1701.
HETÉNYI ALBERT 1702.
SZALKAI KRISTÓF 1703.
HAJDÚ INCZE (másodsor) 1704.
MOLNÁR JOÁKIM 1708.
GELLEI RAFAEL 1710.
LUDASI JEROMOS 1711.
JÁVORSZKI MIHÁLY 1713.
DEBRŐDI BENEDEK 1714.
NAGY MIKLÓS 1716.⁴

---

¹ Telekessy István püspök hozzá intézett magyar levele olvasható *Török-magyar okm.* II. 341. — ² *Uo.* II. 342. — ³ *Csanádegyh. Adatt.* I. 85. —

⁴ Ordinánsz *i. h.* 96—97. l. közli a guardiánok névsorát egészen 1830-ig, de mi a névsornak ezt a részét, mint czélunkra nem tartozót, mellőzhetni véljük.

A MAKÓI VAGY KÖRÖS-MAROSKÖZI TRACTUS.

REFORMÁTUS ESPERESEK.

Névtelen. A legelső makói református esperes akkor lép elénkbe, mikor 1567. február 24-én aláírja a helvét hitvallást. Sajnos, nevét, a többi esperesekével együtt, nem tartották szükségesnek megörökíteni, s ma már csak annyit tudhatunk, hogy mely esperesek és mily rendben írták alá neveket a nagyjelentőségű okiratnak. Így következnek sorban: 1. váradi, vagyis bihari, 2. érmelléki, 3. máramarosi, 4. *makói*, 5. debreczeni, 6. szatmári, 7. beregi, 8. szilágyi (*Sylvaniensis*), 9. nyíri (*Betu-liensis*), 10. borosjenei, 11. nagybányai, 12. ugocsaí, 13. túri, 14. károlyi, 15. zempléni, 16. abaújtári és 17. borsodi.¹ E három utóbbi azonban a tiszántúli egyházkerületen kívül esik. Az elnevezés mutatja, hogy a makói esperes mindenestre makói pap volt. 1567.

SZEGEDI LÖRINCZ. Két évvel tűnik fel az utóbbi után. 1569. október 10-én ő is aláírja az unitáriusok ellen tartott váradi zsinat végzéseit. Itt így nevezi magát: «A békési ekklézsia lelkipásztora és a Körös-Marosközön esperes».² Wittenbergben tanult 1562—63-ban, s úgy látszik, midőn onnan visszatért, hívták meg a békésiek papjoknak. Irodalmi magaslaton álló férfiú volt, ki 1575-ben «Theophania, azaz Isteni megjelenés. Új és igen szép comoedia a mi első atyáinknak állapotjáról és az emberi tisz-

---

¹ Lampe 126., hol azonban a borosjenei kimaradt. A 604. l. felsorolja ugyan mind a 17 esperességet, csak hogy itt *Borosiensiensis* helyett *Beszermenyiensi*-t ír. Különböztet Lampe nevezetes arról, hogy Ember Pál kéziratát teljesen ferditve adja s műve hemzseg a sajtóhibáktól. — ² Uo. 248.

teknek rendeléséről, avagy grádicsáról Szegedi Lőrincz által. Debreczembe nyomtatott Komlós András által» című, németből átdolgozott iskolai drámát írt. Ezt azonban már mint szatmári tanár írta az ottani gymnasium ifjúsága számára. Mikor cserélte föl a papi állást a tanszékkal s miért, mindezt nem tudjuk. Tanár volt még 1584-ben is.¹ Később azután elhagyta tanszékét is; a szatmári ekklezsia lelkésze lőn s 1588-ban mint a szatmári tractus esperesét említik.² 1569.

PANKOTAI JÁNOS. Mint makói pap viselte az esperesi tisztelet, melyben talán Szegedi Lőrincz után következett. Az ő esperessége alatt a körös-marosközi kerületben, bizonyára Makón, zsinatot is tartottak 1589. június 8-ikán, melyen az egyházi szolgálatról disputáltak.³ E zsinaton hihetőleg jelen volt az akkori superintendens, Gönczi György is. Érdekes volna tudnunk: Nádudvari Tamás érmelléki. K. Gál középszolnoki, Böszörményi Máté beregi, Gönczi Gergely bányai s Szegedi Dániel debreczeni esperesek közül kik vettek részt ezen a zsinaton. Sajnos, minderről semmit sem tudhatunk. Meddig volt Pankotai esperes, erre sem felelnek forrásaink. De bizonyára ő volt az, ki a károlyi zsinaton a Gergely-féle naptárjavítás ellen tizennyolczad magával 1591. február 10-én mint makói esperes (Makoviensis) tiltakozott.⁴ 1589—1591.

HIRÍPI TAMÁS. Nevéről következtetve, szatmárvármegyei származású ember volt. Bevégezve Debreczenben a theológiát, 1608. október 12-én a váradai közzsinaton lelkészszé avatott.⁵ Kár, hogy a jegyzőkönyv, mely e ténnyről értesít, nem mondja meg, melyik egyházba rendelték ki papnak. Épen ez időtájban a makói (körös-marosközi) és a túri (kúnsági) tractust egy közös név alá is foglalták: *tractus Alföld*. S Hirípi is állandóan csak mint alföldi esperes említették.⁶ Énnélfogva azt sem tudjuk, hogy voltakép melyik tractus területén volt lelkész, még kevésbbé, hogy melyik ekklezsiában. Ha Ember Pálnak hihetünk, nem a Kúnságban viselte lelkészi hivatalát.⁷ Föltéve, hogy Makónak a XVII. század elején csak egy papja volt,

¹ Lampe 615. — ² A debreczeni ev. reform. főgymnasium értesítője 1894—95. 8. — ³ Lampe 641. — ⁴ Uo. 332. — ⁵ A tiszántúli egyházker. leg-régibb jegyzőkönyve 617. l. — ⁶ Uo. 8, 58. Alföldiensis. — ⁷ Lampe 641., hol Hirípi a makói esperesek közt van felsorolva. A 642. l. külön felsorolja a túri espereseket is.

Hiripi makói pap sem lehetett, mert Ráczkevinek, ki 1635-ben lett esperessé, régi papnak kellett lennie, mielőtt seniorrá megválasztották. Így Hiripi számára nem marad más hátra, mint Vásárhely, melynek lelkészi névsorában 1569—1646. közt nagy hézag van. Esperesünk jelen volt az 1629. nov. 25-én Szatmár-Németiben tartott püspökválasztó közzsínaton,¹ s ugyanekkor az «alföldi tractus» 12 firt taksáját is lefizette.² 1630. jún. 9-én elment Debreczenbe is, a hol akkor a közzsínatot tartották,³ s ekkor a tractus részéről járó taksából csak 8 firtot fizetett, 4 firttal pedig hátralékban maradt.⁴ Hihetőleg még ez év végén vagy a következő év elején halt meg, mert 1631. őszén az alföldi tractus élén már más esperes van. 1629—1630.

DEBRECZENI C. ANDRÁS. Ember Pál szerint kúnsági esperes volt. Az egyházkerületi régi jegyzőkönyv arról tanúskodik, hogy 1631. szept. 7-én a nyírbátori közzsínat «alföldi esperesül» erősítette meg. Ez a zsínat egyszersmind köteletségévé tette, hogy évenkénti visitatiójáról a superintendenshez tegyen jelentést, s ez legyen bíró az erkölcsök felett, mert maga az alföldi esperes épen nincs bátorságban a törökök miatt.⁵ Az 1633. február 3-án tartott közzsínat jegyzőkönyve a jelen volt esperesek neve után azt írja ugyan oda, hogy: «A máramarosi és az *alföldiek* távol voltak» (*Maramarusiensis et Alföldiensis* abfuerunt);⁶ de minthogy 1630. június 9-ikén is *Alföldiensis* néven említi a tractust,⁷ ebből nem vonhatunk következtetést két esperesség léteztére. Debreczeni valószínűleg 1634-ben vagy 1635. elején halt meg. 1631—1633.

RÁCZKEVI MÁTÉ. Nincs följegyezve, mikor lett pappá; csak annyit lehet következtetnünk, hogy hosszabb idő óta állhatott a makói egyház élén, mikor 1635. június 17-én a váradi közzsínat esperesül megerősítette.⁸ Ez a zsínat egyszersmind nevezetes határozatot is hozott a makói egyházmegyére nézve; ugyanis kimondotta, hogy az alföldi egyházak régi állapota visszaállíttatik, mint az az előző században volt. Tehát ezentúl a makói tractusnak is, a túrinak is külön esperese legyen. Mindjárt meg is erősítette Ráczkevi Mátét és Szilágyi Mihályt,

¹ *Egyházker. jegyzőkönyv* 56. — ² *Uo.* 45. — ³ *Uo.* 58. — ⁴ *Uo.* 49. —

⁵ Tóth Sámuel, *Adalékok* I. 29. — ⁶ *Egyházker. jegyzők.* 65. — ⁷ *Uo.* 49. —

⁸ *Uo.* 72.

amazt a makói, emezt pedig a túri esperesség élére állítván.¹ Ráczevi jelen volt a még ez évi nov. 18-án tartott bagaméri közzsínaton.² Úgy látszik azonban, csak három évig viselte ezúttal az esperesi hivatalt s valami ok miatt lemondott. 1635—1638.

NAGYMIHÁLYI LUKÁCS, békési pap lett a Ráczevi utódja, kit az 1638. június 6-án Nagybányán tartott közzsínat erősített meg az esperesi hivatalban.³ A zsinati jegyzőkönyv határozott kijelentése szerint: «Nagymihályi Lukács békési pap esperessé avattatik fel a makói kerülethe». Résztvett az 1639. június 25. Váradon összegyűlt közzsínaton s itt már «békési» esperesnek van bejegyezve.⁴ Mikor vált meg hivatalától, s mikor hagyta oda Békést, arra nézve nincsen adatunk; 1646. június 10-én már mint zsákai pap szerepel a szatmár-németi közzsínaton.⁵ 1638—1639.

LOSONCZI ISTVÁN vásárhelyi lelkész képviseli a makói tractust mint esperes az imént említett szatmár-németi közzsínaton.⁶ A vásárhelyiek Szentesről hívták meg a jeles férfit papjoknak, ki mint esperes 1650. június 26-ikán újra megjelent Szatmártn s résztvett itt 12 tisztársával együtt a püspökválasztáson.⁷ Adatok híján nem ismerjük hivataloskodásának véghatárát. 1646—1650.

ÉRSEKÜJVÁRI ANDRÁS. Békési pap volt a következő esperes, mert leghitelesebb kútforrásunk 1654. június 7-ikén⁸ és 1655. május 30.⁹ «békési tractus»-ban lévő egyházakról emlé-

---

¹ Minthogy a túri (kúnsági) esperesek névsorát Ember Pál hiányosan, és hibásan is közli, kiegészítem azt itt az *Egyházak. jegyzőkönyv* nyomán: 1. NÉVTELEN túri pap, aláírta a hely. hitvallást 1567. 2. ANICENUS MIKLÓS túri pap 1598. 3. NAGYHALÁSZI JEREMIÁS (ord. 1607. szept. 23.) túri pap, bitorolta az esperességet 1617. 4. RÁCZKEVI FERENCZ ványai pap 1627. 5. HIRIPI TAMÁS együtt makói és túri esperes 1629—1630. 6. DEBRECZENI C. ANDRÁS 1631—1633. 7. SZILÁGYI MIHÁLY karczag-újszállási, majd ványai lelkész 1635—1650. 8. HERCEGSZŐLŐSI ISTVÁN karczag-újszállási pap 1657. 9. BUDAI BÁLINT türkevei lelkész 1667—1671. 10. ISTVÁNDI JÁNOS túri pap 1675 körül. Az esperesség a debreczenibe volt olvasztva 1680—1702. Az 1702. július 2—3. nyírbátori zsinat megengedte, hogy a kúnságiak külön esperest választassanak. 11. DEBRECZENI ISTVÁN (1678. óta) türkevei pap 1702—1712. 12. KOMÁDI MIHÁLY túri pap 1712-től fogva. 13. KÖRÖSI MÁRTON madarasi pap 1725. után stb. — ² *Egyházak. jegyzők.* 72. — ³ *Uo.* 76. — ⁴ *Uo.* 79. — ⁵ *Lampe* 420. — ⁶ *Uo.* 422. — ⁷ *Egyházak. jegyzők.* 81. — ⁸ *Uo.* 90. — ⁹ *Uo.* 91.

kezik. Békésen pedig ez években, mint egy most megjelent forrásműből kitűnik, Érsekújvári András lelkészkedett.¹ 1654—1655.

RÁCZKEVI MÁTÉ. Úgy látszik, még egyszer rábírt a lelkész-társai bizalma, hogy a nehéz időkben az esperesi hivatalt fölvegye. 1657. márcz. 11-én Bátorba gyülekeztek össze az egyházkerület papjai, hogy a Szatmári Lázár Miklós elhunytá óta üresedésben levő superintendensi hivatalt betöltsék. E közszínaton 10 esperes személyesen, kettő követe által vett részt; ez utóbbiak közt volt Ráczevi mint a «Körös és Maros körüli» tractus esperese.² Bizonyosan beteges, öreg ember volt, ki az akkori veszedelmekkel járó útra már nem vállalkozhatott. Csakugyan még ugyanez évi június 17-én utódja merül föl a makói lelkészi állásban. 1657.

KERELŐI ISTVÁN. Nevét többféleképp találjuk írva; mikor 1633. febr. 3-án a tasnádi közszínat makói papnak ordinálja: Köröllei;³ mikor 1646. június 10-én a szatmár-németi zsinat végzéseit aláírja: Kerlei alakban szerepel.⁴ E név különben erdélyi származásra utal. Körös-marosközi esperessé az 1659. június 25-én tartott kállói közszínat erősítette meg.⁵ Ekkor már 26 év óta viselte az egyik makói lelkészi hivatalt, s valószínűleg esperes maradt 1665. körül bekövetkezett haláláig. 1666. július 4-én töltik be üresen maradt parochiáját.⁶ 1659—1665.

BÜKKÖSI ISTVÁN. 1656. június 18-án a szatmári közszínat sarkadi lelkészszé ordinálta,⁷ s innen került azután Vásárhelyre. Mint esperessel először 1667-ben találkozunk vele; Nógrádi Mátyás superintendens ez évben az esperességek taksájának jegyzékét állítja össze s ebben két «alföldi» esperes tűnik szemünkbe; az egyik Budai Bálint kúnsági, befizet 12 forintot, a másik Bütkösi István fizet 10 frtot.⁸ Ő járt-e 1665. és 1668. közt Debreczenben, vagy a kúnságiak, elég az hozzá, hogy a superintendens számadásai közt olvassuk ezt a tételt is: «Az alföldi uraim nálam levén, egyszer-másszor is költöttem 2 frtot».⁹ Mint körös-marosközi esperes jelent meg az 1675. június 23-iki csatári közszínaton, a hol súlyos vád alól kellett magát tisztáznia. Egyik nőcselédje, alighanem bosszúból, paráznság miatt

¹ Az utolsó pillanatban akadtam rá *Régi M. Könyvtár* 1896. III. 1. 573. —

² *Egyh. jegyz.* 94. — ³ *Uo.* 65. Tóth S. *Adal.* I. 31. — ⁴ Lampe 422. — ⁵ Tóth S. *Adal.* I. 42. — ⁶ *Egyh. jegyz.* 111. — ⁷ *Uo.* 92. — ⁸ *Uo.* 112. — ⁹ *Uo.* 107.

emelt ellene vádat, s ez az odiosus ügy éppen e zsinat napirendjére volt kitűzve. A zsinat úgy ítélte, hogy Bükkösi tartozik esküt tenni ártatlanságára; ha papi becsületére fogadja, hogy nem bűnös, az egyházi gyülekezet fel fogja menteni. A meghurczolt esperes a zsinat színe előtt letette az esküt, s ekként tisztázta magát a súlyos vád alól.¹ Ő volt-e még vagy utódja, ki az 1678. nov. 27—28-iki nagy-létai zsinaton megjelent s ott a «vásárhelyi tractus» 12 forint taksájából 4 frtot lefizetett, nem mondhatjuk meg, mert az esperes neve a jegyzékben nincs kitéve.² Azt sem tudjuk, mikor halt meg. 1667—1675.

TYUKODI JÁNOS. Ember Pál szerint vásárhelyi pap s 1669. körül esperes volt.³ Hihetőleg 1679-nek kellene itt állani; de sajnos, erre nézve az egyháztörténet nagybecsű kútforrása, a régi *Egyházkerületi jegyzőkönyv* nem nyújt felvilágosítást. Egy kevésbé megbízható nyom azonban arra látszik mutatni, mintha 1669-ben csakugyan vásárhelyi pap lett volna Tyukodi; ugyanis a gyoroki egyház birtokában van egy Vásárhelyről oda került nyolczszegletű czintányér, melyen egy koszorúban, 1669. évszámmal, T. T. I. betűk vannak. E három betű azt jelentené: «Tiszteletes Tyukodi János 1669», hozzá értetvén «prédikátorságában készült».⁴ A körös-marosközi esperes 1681. április 24-én taksa fejében fizet a püspök kezéhez 25 tallért, de a jegyzék ezúttal sem árulja el az esperes nevét.⁵ 1679 ?—1681 ?

UJLAKI LŐRINCZ. Róla is csak Ember Pál útján értesülünk, ki ez esperes nevét Uj-Laskoi-nak írja. Szerinte vásárhelyi pap volt, hova a debreczeni tanári székből hívták meg, s 1686. körül viselte az esperesi tisztelet.⁶ A debreczeni tanárok nem rég megjelent névsorában, Ujlaki Lőrincz 1669-re van bejegyezve.⁷ Életviszonyairól nincs semmi adatunk. 1686.

V. SZALONTAI ISTVÁN. Szintén vásárhelyi lelkész volt s 1701-ben lett esperessé, mint Ember Pálnál olvassuk.⁸ 1689. július 3-án két Szalontai István is ordináltatott lelkészszé; az egyik Tótiiba,⁹ a másik Varsányba.¹⁰ Ezek egyike került Vásárhelyre s lett idővel esperessé. Mint esperes jelen volt a Nyir-

¹ Tóth S. *Adalékok* I. 48. — ² *Egyházker. jegyzőkönyv*. 1. — ³ Lampe 641. — ⁴ Rácz, *A zarándi egyházmegye* 188. — ⁵ *Egyházker. jegyzőkönyv*. 141. —

⁶ Lampe 634. és 641. — ⁷ *A debreczeni ev. ref. főgymnasium értesítője* 1894—95. 183. — ⁸ Lampe 641. — ⁹ *Egyházker. jegyzőkönyv*. 158. 164. —

¹⁰ *Uo.* 163.

Bátorban 1702. július 2—3-ikán tartott közzsínaton, mely az egyházközségekben nagyon megfoglyatkozott zarándi tractust a körös-marosközi, vagy mint akkor újra nevezgetni szerették, az alföldi egyházmegyébe kebelezte be s igazgatását Szalontai Istvánra bízta.¹ Az országgyűlésre utiköltségül 1705. jún. 22-én az alföldi tractus is 6 forint adománynyal járult, ugyanannyit ajánlott fel a kúnsági (Kuniensis) is.² Még egyszer van ez a két tractus együtt említve; 1706. június 20-án kivetett rájuk a piskolti közzsínat 6—6 frtot.³ Szalontai 1711-ben halt meg. 1701—1711.

BÖKÉNYI JÁNOS. Az ugoesavármegyei Bökényből származhatott, hol már a legrégibb idő óta virágzó reform. ekklezsia állott fenn. Debreczenben jeles eredménnyel végezvén a theologiát, 1673-ban rector lett Nagy-Bajomban, s itt olyan derekasan töltötte be hivatalát — tanított és káplánkodott, — hogy Nógrádi Mátyás superintendens a legszebb bizonyítványt állította ki számára. Makó város tanácsa 1675. április 22-én választotta meg papjául, s az ugyanez évi jún. 23-án tartott esatári zsinat szentelte föl.⁴ Makón működött azután 1686-ig, midőn a török és tatár hadak e várost egészen elpusztították. Bökényi családjával együtt menekülni volt kénytelen; a dúló hadak, mint a rabságukba jutott fogolylyal szoktak bánni, őt is megfosztották minden javaitól. Debreczenbe menekült s itt egy keserves esztendő t töltött. Hogy magát és családját fentart-hassa, a templomokban és temetéseken teljesített egyházi szolgálatoakat, a miért őt a jó debreczeniek segélyökben részesítették. Ez év alatt három helyre is hívták lelkészül, úgymint Bátorba, Fejértóra és Bagamér-ra, s a meghívást háromszor-négyyszer is megújították; de egyik állás elfoglalására sem nyerte meg az illető esperesek beleegyezését. Végre szülőföldjére hívták meg lelkészül; az esperesi beleegyezés kinyerése után el is foglalta lelkészi állását s 14 esztendeig dicsérte ott Istent. A derék község, mely az egyház szenvedő fiának mentő karjait nyújtá, az ugoesamegyei Forgolány volt; legalább az 1693. okt. 2-án tartott zilahi közzsínat ide ordinálta Bökényi Jánost.⁵

¹ Tóth S. *Adalékok* 1. 83. — ² *Egyházak. jegyzők.* 198. — ³ *Uo.* 199. —

⁴ *Uo.* 123. — ⁵ «Et elapso anno a patronis pientissimis per divinam vocationem et clarissimí domini senioris consensu ad s. ministerium introductus sum patriam amabiliter, ibi gratias egi Omnipotenti ad annos 14

Mikor azután Makó városa újra fölépült romjaiból s lakosai lassanként visszatértek, első dolguk volt, hogy egykori kedves papjukat fölkeressék és visszahívják. Bökényi 1701. április 29-én jött vissza, azonnal szervezte az egyházat, fölépíttette a református templomot,¹ minthogy a régi templom a török-tatár dúlás alatt a lángok martaléka lett. Makón azonban nem szakadt vége a megpróbáltatásoknak; gr. Volkra Ottó Kristóf cs. és kir. biztos, valószínűleg a templom fölépítéseért, Szegedre idéztette, s mint valami gonosztevőt, rácz és magyar foglyok közé elzáratta. Innen jámbor híveinek, a makóiaknak kérelmezésére, de mivel ez nem sokat használt, 200 német forint, hét rókabőr, hét bárány lefizetése és sok egyéb, váltságdíjul adott ajándékok beszolgáltatása után bocsáttatott szabadon.² Tisztársai bizalmából 1712. április 12-én Mező-Vásárhelyen esperessé választatott, s a még ugyanez évi szept. 28-án tartott debreczeni közzsínat e hivatalában meg is erősítette.³ Bökényi 1718-ig,⁴ a mikor befejezte viszontagságos életét, volt makói lelkész és esperes. 1712—1718.

TRACTUSBELI PRÉDIKÁTOROK.

Algyő.

GYARMATI GYÖRGY 1629. június 17.⁵

SZENCZI MIKLÓS 1654. június 7.⁶

KÁLLAI GÁSPÁR 1659. június 25.⁷

VECSEI ISTVÁN 1671. június 7.⁸

fideliter.» Bökényi János, *Önéletrajza a makói ev. ref. egyház levéltárában*. Az ordináció híhetőleg azért késett olyan sokáig, mert 1690—1693-ig nem tarthatott az egyházkerület zsinatot. L. Tóth S., *Adalékok* I. 69. —

¹ *Sárospataki Füzetek* 1864. 820. — ² Bökényi *Önéletr.* — ³ *Uo.* az van mondva, hogy 1713-ban választatott esperessé. Ez bizonyára tollhiba 1712. helyett, mert az *Egyház-k. jegyzők.* 224. és Tóth S., *Adalékok* I. 93. szerint bizonyos, hogy az 1712-iki debreczeni közzsínaton erősített meg. —

⁴ Szöllőssy Antal makói ev. ref. lelkész úr szíves közlése. — ⁵ A lelkész neve mellé irt szám rendszerint a felavatás idejét jelzi. *Egyház-k. jegyzőkönyv* 8. — ⁶ *Uo.* 90. — ⁷ *Uo.* 101. — ⁸ *Uo.* 121.

Batida.

KOLOSVÁRI JÁNOS 1678. november 27—28.¹

Becskerek.

ABONYI ANDRÁS 1677. június 27—28.²

Békés.

OZORAI IMRE 1523.³

SZEGEDI KIS ISTVÁN 1552.⁴

SZEGEDI LÖRINCZ esperes 1569.

BASILIVS ISTVÁN *unitárius* pap 1570.⁵

NAGYMIHÁLYI LUKÁCS esperes 1638—1639.

ÉRSEKÚJVÁRI ANDRÁS esperes 1654—1655.

BÁTHORI ISTVÁN 1668. június 10.⁶

BÖLCSKEI MIHÁLY 1673. szeptember 30.⁷

BÉKÉSI ANDRÁS, akadémikus 1702.⁸

KABAI DÁNIEL 1711. deczember 29.⁹

DEBRECZENI KIS SÁNDOR 1716. július 8.¹⁰

Bélmegyer.

KOMÁROMI MÁRTON 1633. február 3.¹¹

LIPPAI ISTVÁN 1634. június 18.¹²

PÉRCSI PÁL 1675. június 23.¹³

Berény.

VÁRKONYI MIHÁLY 1675. június 23.¹⁴

DÁLYAI BOLDIZSÁR 1677. június 27—28.¹⁵

Bőd.

MÁDI MÓZES 1633. február 3.¹⁶

VÁNYAI ISTVÁN 1639. június 25.¹⁷

VADÁSZI PÉTER 1667. július 26—27.¹⁸

¹ *Egyházak. jegyzők.* 128. — ² *Uo.* 127. — ³ Rácz, *A zarándi egyházm.* 154. — ⁴ *Régi Magyar Költők Tára* VI. 276. — ⁵ Kanyaró, *Unitáriusok Magyarországon.* 88. — ⁶ *Egyházak. jegyzők.* 118. — ⁷ *Uo.* 121. — ⁸ Rácz, *i. h.* 155. — ⁹ *Uo.* — ¹⁰ *Uo.* — ¹¹ *Egyházak. jegyzők.* 65. — ¹² *Uo.* 67. — ¹³ *Uo.* 123. — ¹⁴ *Uo.* 123. — ¹⁵ *Uo.* 127. — ¹⁶ *Uo.* 65. — ¹⁷ *Uo.* 79. — ¹⁸ *Uo.* 111.

*Csatár.*¹KECSKEMÉTI MIHÁLY 1630. június 9.²SZOBOSZLAI SÁMUEL 1673. szept. 30.³SZENCZI PÁL, akadémikus 1702. július 2—3.⁴*Dánfok.*LADÁNYI ISTVÁN 1673. szeptember 30.⁵*Doboz.*MAROSI ANDRÁS 1634. június 18.⁶BERKESZI JÁNOS 1650. szeptember 4.⁷PETRI MÁRTON 1656. június 18.⁸SZEKCSÉNI BÁLINT 1666. július 4.⁹ECSEDI ISTVÁN 1675. június 23.¹⁰*Dombegyháza.*KÁLMÁNCSEHI JÁNOS 1569. október 10.¹¹*Ege.*KEREKI JÁNOS 1569. október 10.¹GYÖRKEI JÁNOS 1638. június 6.¹³*Félhalom.*BELENYESI MIHÁLY 1634. június 18.¹⁴VISONTAI ISTVÁN 1655. május 30.¹⁵NÁBRÁDI ISTVÁN 1659. június 25.¹⁶*Földeák.*KECSKEMÉTI JÁNOS 1671. június 7.¹⁷

¹ Minthogy Biharban is van Csatár, ez a névsor nem megbízható. — ² *Egyház. jegyzők.* 58. — ³ *Uo.* 121. — ⁴ Tóth. S., *Adalékok.* I. 83. — ⁵ *Egyház. jegyzők.* 122. — ⁶ *Uo.* 67. — ⁷ *Uo.* 83. — ⁸ *Uo.* 92. — ⁹ *Uo.* 110. — ¹⁰ *Uo.* 123. — ¹¹ E napon vett részt a váradi zsinaton. Lampe 249. — ¹² *Uo.* Szintén ott volt e zsinaton. Azt hiszem, az *Egriensis* hiba *Egeiensis* helyett. — ¹³ *Egyház. jegyzők.* 76. — ¹⁴ *Uo.* 67. — ¹⁵ *Uo.* 91. Nevéhez ez van oda jegyezve: «Egy asszonygyal szökött el Lázárrúl». — ¹⁶ *Ugyanott* 101. — ¹⁷ *Uo.* 121.

Gella.

UJLAKI JÁNOS 1713. június 8.¹

Gyoma.

DIÓSZEGI ANDRÁS 1634. június 18.²

HERCZEGSZÖLŐSI DÁNIEL 1639. június 25.³

SOLYMOSI BOLDIZSÁR 1685. április 5.⁴

Halásztelek.

KABAI PÉTER 1631. szeptember 7.⁵

UDVARI ANDRÁS 1635. június 17.⁶

ORDASI ANDRÁS 1675. június 23.⁷

Kamut.

SZAMOSBECSI JÁNOS 1652. június 2.⁸

VÁRALJAI GYÖRGY, oláh pap, 1675. június 23.⁹

Királyhegyes.

MEZŐMEGYERI MIHÁLY 1630. június 9.¹⁰

Makó.

SZEGEDI KIS ISTVÁN 1548.¹¹

ENDRÉDI ZSIGMOND 1565. Wittenbergben járt.¹² 1569. okt. 10.¹³

TORDAI MÁTÉ, *unitárius* pap. 1560. Wittenbergben iskolá-
zott.¹⁴ 1580.¹⁵

PANKOTAI JÁNOS esperes 1589—1591.

RÁCZKEVI MÁTÉ esperes 1635—1657.

KERELŐI (KÖRÖLLEI) ISTVÁN esperes 1633—1665.

BÉKÉSI MÁRTON, akadémikus 1657. június 17.¹⁶

TYUKODI MÁRTON, 1666. július 4.¹⁷

BÖKÉNYI JÁNOS esperes 1675—1686. és 1701—1718.

¹ Tóth S., *Adalékok* I. 95. — ² *Egyházak. jegyzők.* 69. — ³ *Uo.* 79. —

⁴ *Békésm. okl.* 235. 1671. jún. 7. ordináltatott Tordára. *Egyházak. jegyzők.* 121. — ⁵ *Uo.* 61. — ⁶ *Uo.* 70. — ⁷ *Uo.* 123. — ⁸ *Uo.* 87. — ⁹ *Uo.* 123. — ¹⁰ *Uo.*

58. — ¹¹ *Régi Magyar Költők Tára* VI 276. — ¹² Frankl, A XVI. száz.

iskolázás 307. — ¹³ E napon írta alá a váradi zsinat határozatait. Lampe 249. — ¹⁴ Frankl *i. h.* 306. — ¹⁵ Kanyaró, *Unitáriusok Magyarországon*

91. — ¹⁶ *Egyházak. jegyzők.* 95. — ¹⁷ *Uo.* 111

*Mindszent.*¹LIPPAI JÁNOS 1631. szeptember 7.²BEREGI JÁNOS 1646. június 10.³EGYEDI MIHÁLY 1657. június 17.⁴*Ölved.*CZEGLÉDI JÁNOS 1604. február 23.⁵*Szent-András.*BAKI GYÖRGY 1569. október 10.⁶CZÉGÉNYI MIKLÓS 1656. június 18.⁷SZOKOLYAI JÁNOS 1666. július 4.⁸*Szent-Márton.*⁹CZEGLÉDI JÁNOS 1598. január 25.¹⁰SZANISZLAI DEMETER 1598. január 25.¹¹SZENTPÉTERI MIKLÓS 1639. június 25.¹²ENYEDI ISTVÁN 1666. július 4.¹³FILESDI ISTVÁN 1667. július 26—27.¹⁴MAKAI GYÖRGY 1679. július 2.¹⁵*Szentes.*GERENDÁSI BALÁZS 1569. október 10.¹⁶LOSONCZI ISTVÁN 1637. június 14.¹⁷LASKÓI LÖRINCZ 1677. június 27—28.¹⁸*Szentlornya.*KÁLLAI SEBESTYÉN 1569. október 10.¹⁹

¹ Minthogy még egy más ily nevű egyház is van az egyházkerületben (közép-szolnoki tractus), ezt a névsort csak fentartással közlöm. —

² *Egyházker. jegyzők.* 61. — ³ E napon írta alá a szatmár-németi végzéseket s kétségtelenül ebbe a tractusba számítottatik. Lampe 422. — ⁴ *Egyházker. jegyzők.* 96. — ⁵ *Uo.* 606. A zarándi egyházmegye területén is van egy ilyen nevű falu. L. Rácz, *A zarándi egyházm.* 223. — ⁶ Aláírója a váradi zsinat határozatainak. Lampe 249. — ⁷ *Egyházker. jegyzők.* 92. — ⁸ *Uo.* 111. —

⁹ E tractuson kívül osztoznak még rajta a közép-szolnoki, szabolcsi és szatmári esperességek! — ¹⁰ *Egyh. jegyzők.* 664. — ¹¹ *Uo.* 665. — ¹² *Uo.* 79. —

¹³ *Uo.* 110. — ¹⁴ *Uo.* 112. — ¹⁵ *Uo.* 131. — ¹⁶ A váradi zsinaton. Lampe 249. —

¹⁷ *Egyh. jegyzők.* 74. — ¹⁸ E napokon forog ügye a berettyó-újfalvi közzsínat előtt. Tóth S., *Adalékok* I. 50. — ¹⁹ Résztvett a váradi zsinaton. Lampe 249.

*Tarcsa.*¹BABARCZI MÁTÉ 1657. június 17.²*Vásárhely.*EGEI BENEDEK 1569. október 10.³

HIRIPI TAMÁS esperes 1608—1630. (?)

LOSONCZI ISTVÁN esperes 1646—1650.

BÜKKÖSI ISTVÁN esperes 1667—1675.

KABAI JÁNOS 1667. július 26.⁴

TYUKODI JÁNOS esperes 1669—1681.

FEJÉRVÁRI JÁNOS 1675. június 23.⁵

UJLAKI LÖRINCZ esperes 1686. körül.

TUNYOGI JÁNOS 1699. szeptember 27.⁶

V. SZALONTAI ISTVÁN esperes 1701—1711.

MARGITAI ISTVÁN 1711. szeptember 20.⁷LENTI PÁL, akadémikus 1713. június 8.⁸*Határozatlanok.*

A Körös-Marosközre: VÁCZI DÁNIEL	}	1634. június 18. ⁹
ÁBRÁMI ANDRÁS		
ÓVÁRI ISTVÁN		

Az Alföldre: DIÓSZEGI BALÁZS 1638. június 6.¹⁰KOLOSVÁRI GYÖRGY 1666. augusztus 11.¹¹

¹ Nem bizonyos, Ér-Tarcsa-e vagy Körös-Tarcsa? — ² *Egyházker. jegyzők.* 95. — ³ Résztvett a váradí zsinaton. Lampe 249., hol neve bizonyára hibásan van Egröinusnak nyomtatva Eghöinus helyett. — ⁴ *Egyh. jegyzők.* 112. — ⁵ *Uo.* 123. — ⁶ Tóth S., *Adalékok* 77. — ⁷ *Uo.* 92. — ⁸ *Uo.* 95. Csakhogy hibásan *Lentenek* közölve, mert az *Egyházk. jegyzők.* 228 l. világosan *Lenti* a neve; így fordul elő a 229. l. is. L. *Sárospat. Füzetek* 1862. 186. — ⁹ *Egyházk. jegyzők.* 67. — ¹⁰ *Uo.* 76. — ¹¹ *Uo.* 111.

SECRETAL JAN 1968 20100112701

1886. Königl.

[illegible]

7-10712-25 KÄVTEL IATROLANS .7

14-00000

1. INTI P. A. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 8

_____

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

ANNALS OF THE

MAVTEL-18400

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

17 28 1957

7-16-68

Reservant a

hießen von Erdmannsdorff

[Faint, illegible text at the bottom of the page]

[illegible]

1868 - 1869 - 1870 - 1871 - 1872 - 1873 - 1874 - 1875 - 1876 - 1877 - 1878 - 1879 - 1880 - 1881 - 1882 - 1883 - 1884 - 1885 - 1886 - 1887 - 1888 - 1889 - 1890 - 1891 - 1892 - 1893 - 1894 - 1895 - 1896 - 1897 - 1898 - 1899 - 1900 - 1901 - 1902 - 1903 - 1904 - 1905 - 1906 - 1907 - 1908 - 1909 - 1910 - 1911 - 1912 - 1913 - 1914 - 1915 - 1916 - 1917 - 1918 - 1919 - 1920 - 1921 - 1922 - 1923 - 1924 - 1925 - 1926 - 1927 - 1928 - 1929 - 1930 - 1931 - 1932 - 1933 - 1934 - 1935 - 1936 - 1937 - 1938 - 1939 - 1940 - 1941 - 1942 - 1943 - 1944 - 1945 - 1946 - 1947 - 1948 - 1949 - 1950 - 1951 - 1952 - 1953 - 1954 - 1955 - 1956 - 1957 - 1958 - 1959 - 1960 - 1961 - 1962 - 1963 - 1964 - 1965 - 1966 - 1967 - 1968 - 1969 - 1970 - 1971 - 1972 - 1973 - 1974 - 1975 - 1976 - 1977 - 1978 - 1979 - 1980 - 1981 - 1982 - 1983 - 1984 - 1985 - 1986 - 1987 - 1988 - 1989 - 1990 - 1991 - 1992 - 1993 - 1994 - 1995 - 1996 - 1997 - 1998 - 1999 - 2000 - 2001 - 2002 - 2003 - 2004 - 2005 - 2006 - 2007 - 2008 - 2009 - 2010 - 2011 - 2012 - 2013 - 2014 - 2015 - 2016 - 2017 - 2018 - 2019 - 2020 - 2021 - 2022 - 2023 - 2024 - 2025 - 2026 - 2027 - 2028 - 2029 - 2030 - 2031 - 2032 - 2033 - 2034 - 2035 - 2036 - 2037 - 2038 - 2039 - 2040 - 2041 - 2042 - 2043 - 2044 - 2045 - 2046 - 2047 - 2048 - 2049 - 2050 - 2051 - 2052 - 2053 - 2054 - 2055 - 2056 - 2057 - 2058 - 2059 - 2060 - 2061 - 2062 - 2063 - 2064 - 2065 - 2066 - 2067 - 2068 - 2069 - 2070 - 2071 - 2072 - 2073 - 2074 - 2075 - 2076 - 2077 - 2078 - 2079 - 2080 - 2081 - 2082 - 2083 - 2084 - 2085 - 2086 - 2087 - 2088 - 2089 - 2090 - 2091 - 2092 - 2093 - 2094 - 2095 - 2096 - 2097 - 2098 - 2099 - 2100 - 2101 - 2102 - 2103 - 2104 - 2105 - 2106 - 2107 - 2108 - 2109 - 2110 - 2111 - 2112 - 2113 - 2114 - 2115 - 2116 - 2117 - 2118 - 2119 - 2120 - 2121 - 2122 - 2123 - 2124 - 2125 - 2126 - 2127 - 2128 - 2129 - 2130 - 2131 - 2132 - 2133 - 2134 - 2135 - 2136 - 2137 - 2138 - 2139 - 2140 - 2141 - 2142 - 2143 - 2144 - 2145 - 2146 - 2147 - 2148 - 2149 - 2150 - 2151 - 2152 - 2153 - 2154 - 2155 - 2156 - 2157 - 2158 - 2159 - 2160 - 2161 - 2162 - 2163 - 2164 - 2165 - 2166 - 2167 - 2168 - 2169 - 2170 - 2171 - 2172 - 2173 - 2174 - 2175 - 2176 - 2177 - 2178 - 2179 - 2180 - 2181 - 2182 - 2183 - 2184 - 2185 - 2186 - 2187 - 2188 - 2189 - 2190 - 2191 - 2192 - 2193 - 2194 - 2195 - 2196 - 2197 - 2198 - 2199 - 2200 - 2201 - 2202 - 2203 - 2204 - 2205 - 2206 - 2207 - 2208 - 2209 - 2210 - 2211 - 2212 - 2213 - 2214 - 2215 - 2216 - 2217 - 2218 - 2219 - 2220 - 2221 - 2222 - 2223 - 2224 - 2225 - 2226 - 2227 - 2228 - 2229 - 2230 - 2231 - 2232 - 2233 - 2234 - 2235 - 2236 - 2237 - 2238 - 2239 - 2240 - 2241 - 2242 - 2243 - 2244 - 2245 - 2246 - 2247 - 2248 - 2249 - 2250 - 2251 - 2252 - 2253 - 2254 - 2255 - 2256 - 2257 - 2258 - 2259 - 2260 - 2261 - 2262 - 2263 - 2264 - 2265 - 2266 - 2267 - 2268 - 2269 - 2270 - 2271 - 2272 - 2273 - 2274 - 2275 - 2276 - 2277 - 2278 - 2279 - 2280 - 2281 - 2282 - 2283 - 2284 - 2285 - 2286 - 2287 - 2288 - 2289 - 2290 - 2291 - 2292 - 2293 - 2294 - 2295 - 2296 - 2297 - 2298 - 2299 - 2300 - 2301 - 2302 - 2303 - 2304 - 2305 - 2306 - 2307 - 2308 - 2309 - 2310 - 2311 - 2312 - 2313 - 2314 - 2315 - 2316 - 2317 - 2318 - 2319 - 2320 - 2321 - 2322 - 2323 - 2324 - 2325 - 2326 - 2327 - 2328 - 2329 - 2330 - 2331 - 2332 - 2333 - 2334 - 2335 - 2336 - 2337 - 2338 - 2339 - 2340 - 2341 - 2342 - 2343 - 2344 - 2345 - 2346 - 2347 - 2348 - 2349 - 2350 - 2351 - 2352 - 2353 - 2354 - 2355 - 2356 - 2357 - 2358 - 2359 - 2360 - 2361 - 2362 - 2363 - 2364 - 2365 - 2366 - 2367 - 2368 - 2369 - 2370 - 2371 - 2372 - 2373 - 2374 - 2375 - 2376 - 2377 - 2378 - 2379 - 2380 - 2381 - 2382 - 2383 - 2384 - 2385 - 2386 - 2387 - 2388 - 2389 - 2390 - 2391 - 2392 - 2393 - 2394 - 2395 - 2396 - 2397 - 2398 - 2399 - 2400 - 2401 - 2402 - 2403 - 2404 - 2405 - 2406 - 2407 - 2408 - 2409 - 2410 - 2411 - 2412 - 2413 - 2414 - 2415 - 2416 - 2417 - 2418 - 2419 - 2420 - 2421 - 2422 - 2423 - 2424 - 2425 - 2426 - 2427 - 2428 - 2429 - 2430 - 2431 - 2432 - 2433 - 2434 - 2435 - 2436 - 2437 - 2438 - 2439 - 2440 - 2441 - 2442 - 2443 - 2444 - 2445 - 2446 - 2447 - 2448 - 2449 - 2450 - 2451 - 2452 - 2453 - 2454 - 2455 - 2456 - 2457 - 2458 - 2459 - 2460 - 2461 - 2462 - 2463 - 2464 - 2465 - 2466 - 2467 - 2468 - 2469 - 2470 - 2471 - 2472 - 2473 - 2474 - 2475 - 2476 - 2477 - 2478 - 2479 - 2480 - 2481 - 2482 - 2483 - 2484 - 2485 - 2486 - 2487 - 2488 - 2489 - 2490 - 2491 - 2492 - 2493 - 2494 - 2495 - 2496 - 2497 - 2498 - 2499 - 2500 - 2501 - 2502 - 2503 - 2504 - 2505 - 2506 - 2507 - 2508 - 2509 - 2510 - 2511 - 2512 - 2513 - 2514 - 2515 - 2516 - 2517 - 2518 - 2519 - 2520 - 2521 - 2522 - 2523 - 2524 - 2525 - 2526 - 2527 - 2528 - 2529 - 2530 - 2531 - 2532 - 2533 - 2534 - 2535 - 2536 - 2537 - 2538 - 2539 - 2540 - 2541 - 2542 - 2543 - 2544 - 2545 - 2546 - 2547 - 2548 - 2549 - 25

100-443887-1000

A zirconium ~~oxide~~ ^{hydroxide} catalyst is not ex-

Handwritten: Handwritten: 23. - 1st

219 - [Illegible] [Illegible] [Illegible] [Illegible] [Illegible]

[Faint, illegible text]

U.S. Department of Labor

Example 2: $\text{C}_2\text{H}_5\text{Br}$ and $\text{C}_2\text{H}_5\text{I}$

_____

[illegible]

Age Group	2002	2004	2006
18-29	85	88	85
30-49	82	85	82
50-69	78	80	78
70+	75	78	75

_____

1990

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

.

Ába Sámuel király 31, 32.
 Abádi Benedek szegedi prédikátor
     1546. 178, 283, 284.
Abaúj vármegye 329.
     Abaújvár 1046. 33.
     Bodókö 1552. 192.
     Kassa 1312. 330.
     Rozgony 1312. 82.
 Abaújházi ref. esperes 1567. 439.
 Abony 1329. 103. 1494. 140. 1560. 203,
     344. 1564. 209.
 Abonyi András ref. pap 447.
 Ábrami András ref. pap 451.
 Ábrahámfi György 1527. 160.; — Imre
     1552. 189.; — Sebestyén, gerlai
     119. 1478. 342.
 Achya falu 1220. 53.
 Acsa 1427. 105.
 Acsád 1220. 54. 1561. 161. 1564. 213.
 Adó 1523. 156, 157. 1554. 192.; — be-
     hajtás 200, 201.; — lajstrom 1667.
     236.; — lajstromok 161, 199.; —
     szedés költségei 201.
 Adózás 133, 199, 236. 1553. 292. 1654.
     231.; — Róbert Károly alatt 90.
 Agár 1256. 68.; — föld 1285. 79.
 Agárfoka 1285. 79.
 Agártó 1285. 79.
 Agathyrsek 4.
 Agh János, septelyi 1515. 154.
 Ágoston kanonok 426.; — társaskápt.
     prépost 433.
 Ahmet basa 1552. 292.
 Ajduarai (Hasznosi) Péter 103.

Ajtony (Achtum) 47.; — halála 14.;
     — nemzetség 69, 340.; — tarto-
     mánya 9.
 Ajtonymonostora 45, 69. 1202. 57.
     1220. 348.; — botrány 1202. 58.
 Ajtonymonostori Péter aradi éneklő-
     kanonok 1329—1357. 70.; — Albert
     1343. 70.
 Akács 24. 1323. 103. 1326. 89. 1360,
     1366. 106. 1495. 124. 1508. 143.
     1572. 205.
 Akács-Szentmiklós 1366. 106.
 Akópénz 101.
 Alaghi Menyhért országbíró 1629. 376.
 Alajbég 1642. 243.
 Albert aradi prépost 1241. 433.; —
     éneklő-kanonok 400.; — olvasó-
     kanonok 394.; — örkanonok 402.;
     — szerzetes 19.; — talán székes-
     egyházi főesperes 25.; — temesi
     főesperes 405.
 Alberti, őskori telep 2.
 Áldozópapok névsora 429.
 Aléneklők névsora 400.
 Alesperesi kerületek 23.
 Alföldi esperesség 1635. 304, 441.
 Ali nagyvezér 1716. 268.; — festett
     szemű 1693. 251.
 Alispánok 97, 108. 134.; — névsora 339.
 Alonzo Perez spanyol hadnagy 1552.
     289.
Alsó-Fejér vármegye 50.
 Belenig, Benedyk 1299. 80. 1337. 86,
     87. 1450. 123.

- Csáklya 1450. 123.
 Csáklyás 1337. 86, 87.
 Csanád (Szász-) 1554. 164, 166. 1552. 370.
 Gyula-Fejérvár 27. 1543. 337. 1551. 183.
 Két-Gáld 1450. 123.
 Monora, Monyoród 51. 1306. 166. 1552. 370. 1554. 164.
 Sorostély 51. 1342. 166. 1552. 370. 1554. 164.
 Szász-Csanád 51.
 Alsó-Füged 1450. 137. 1647. 230. 1700. 261.
 Al-Szanád 1337. 86.
 Al-Velnők 38, 272. 1256. 68.
 Amadéfi család 83.
 Ambrus krassói főesperes 421.
 Ampod főispán 326.
 Anastasius pécsváradi apát 17.
 András áldozópap 432.; — kanonok 422, 424, 425.; — karbeli 430, 431, 432.; — krassói főesperes 420, 421.; — oltárigazgató 430.; — olvasó-kanonok 395.; — örkanonok 401.; — prépost 387.; — társaskáptalani kanonok 435.; — temesi főesperes 406.
 Anonymus 47, 48.
 Antal püspök 81, 82, 352.
 Anthimi család, tapsoni 104, 339.; — János 1403. 409. 1454. 117.; — Miklós alispán 339. 1424. 99. 1435. 409.
 Anzelm szerzetes 19.
 Apadék rét 1453. 127.
 Apátfalva 24, 51, 164. 1334. 92. 1514. 149. 1564. 161, 211. 1647. 230. 1649. 246. 1697. 253. 1700. 261.
 Apátfalvi Miklós kanonok 425.
 Apor 1559. 197. 1566. 217. 1612. 222.
 Apor-Mindszent 1653. 242.
 Arad vármegye 22, 40, 329. 1478. 134. 1523. 157. 1552. 289. 1554. 192. 1555. 338. 1715. 268.
 Főispánok :
 Kelemenős 1214. 65.
 Kán nb. Gyula 1224. 326.
 Laczkfi Dénes 1356. 331.
 Ozorai Pipo 1405. stb. 333.
 Haraszti Ferencz 142. 1514. 343.
 Alispánok :
 Serjéni Orros György és Szokoli János 1437. 340.
 Keszi Balázs deák 1449—50. 126.
 Csályai László 1506. 343.
 Sáfár János 1561. 1565. 344.
 Al-Ikus 1288. 407.
 Almaszög 1337. 86.
 Almateleke 1506. 144.
 Anya-Sziond 1230. 70.
 Apácz 1485. 121. 1497. 141. 1520. 142.
 Arad 24. 1370. 107. 1405. 107. 1514. 151. 1550. 182. 1595. 219. 1685. 249. 1697. 253. 1707. 267.
 Aradi főesperesek névsora 407.; — főesperesség 23.; — káptalan bir-
 tokai 166.; — káptalan utolsó kiadványa 1552. 190.; — országgyűlés 1132. 50.; — prépost 1223. 75.; — prépost és káptalan 1233. 51.; — prépostok: Péter 1370. 107.; Szokoli Ferencz 1519. 363.; — prépostság alapítása 50.; — vár-jobbágok 1220. 55.
 Babos 1456. 126, 163.
 Bálta 1508. 144.
 Bálva 1572. 205.
 Batida 1607. 244.
 Batorna 1650. 246.
 Beseneu föld 1220. 55.
 Bizere 24. 1220. 55. 1236. 59, 60, 350. 1507. 410.
 Bodorlak 1551. 187.
 Bodrog 1492. 122. 1656. 246.
 Boncsó másként Döbördön 1337. 87.
 Borsosalmateleke 1506. 144.
 Botos 1654. 246.
 Bozegyház 1455. 126.
 Bozzás 1597. 221.
 Budafalva 1471. 126, 165.
 Chela 1635. 244.
 Csálya 1484. 128. 1514. 151. 1548. 283. 1550. 182. 1551. 187. 1607. 244.
 Csenkeöreme 1256. 68. 1319. 353.

- Cserfalva 1612. 222.
 Csicsér 1697. 253.
 Csigerfalva 1656. 246.
 Csikaj 1597. 222.
 Csolt 24.
 Csura 1546. 176.
 Czikat 1607. 244.
 Czipan 1645. 245. 1646. 245.
 Czucza 1650. 246.
 Deszk, Deszka 1474. 120. 1495. 122.
 1497. 141. 1649. 245. 1654. 246.
 Dobur 1220. 54.
 Dombegyház 1632. 244.
 Domómál szőlő 1479. 363.
 Dorsz 1471. 126. 165.
 Döbördön 1256. 68.
 Eperjes 1551. 187. 1595. 219.
 Ernye 1645. 245.
 Essővilág 1506. 144.
 Etre 1471. 126. 165.
 Facsád 1595. 218.
 Farkastelek 171. 1478. 124.
 Feczki 1597. 221.
 Fejéregyház 24. 1455. 126. 1650.
 227. 246.
 Fekető másként Mikeseháza
 1337. 86.
 Félegyháza 1654. 246. 1667. 238.
 Fellak 24. 1478. 124.
 Fülöpköve 1256. 68. 1337. 86. 1508.
 144. 1572. 205.
 Fülpercek 1632. 244.
 Gelid 1559. 204.
 Glogovác másként Orod 1697. 253.
 Goszán 1508. 144.
 Gyarak 1479. 363. 1480. 121. 1559.
 204. 1669. 444.
 Háromfűl 1667. 239.
 Háromoltárú 1455. 126.
 Haros 1572. 205.
 Hasznos 1508. 144.
 Hidegfa 1508. 144. 1572. 205.
 Hód 1230. 70. 1231. 71.; — erdő
 1337. 87.
 Hodos 1256. 68. 1337. 86. 1597. 222.
 1656. 246.
 Holt Maros által való rét 1536. 170.
 Horpataka 1471. 126. 165.
 Hoszan 1572. 205.
 Iberd 1646. 245.
 Ibrod 1645. 245.
 Jagoricz 1635. 245.
 Kadrászó 1337. 87.
 Kamarás 1452. 117. 1455. 126.
 Kaprevár 1337. 87. 1563. 294.
 Kasza 171.
 Kaszaperek 1635. 244. 1649. 246.
 Keczy 1702. 263.
 Kenderfark 1421. 109. 163.
 Kerekegyház 24.
 Keszi 1439. 125. 1471. 126. 165. 1564.
 163. 1653. 231. 1700. 261.
 Kinged 24.
 Kis-Bereg 1697. 253.
 Kisfalu 1635. 245.
 Kis-Hodos 1319. 353.
 Komlós 1645. 245.
 Kovács 1612. 222. 1700. 261. 1702. 263.
 Kovási 1412. 165. 396. 1421. 109. 163.
 1471. 363. 1559. 204. 1590. 228.
 1653. 231.
 Kő 1474. 120. 1486. 363. 1559. 204.
 Köblös 1492. 122.
 Kövesd 171. 1559. 163.
 Kulpa 1643. 245.
 Kurta-Fejéregyház 1632. 244.
 Kurtik 1646. 245.
 Lalasocza 1635. 245.
 Liki 1474. 120. 1495. 122. 1497. 141.
 Lippa 24. 139. 1401. 398. 1460. 123.
 1463. 130. 1512. 141. 1514. 151. 1516.
 421. 1551. 173. 184. 186. 187. 1595.
 219. 1596. 220. 1650. 227. 1687. 250.
 1695. 252. 1699. 253.
 Mácsalaka 24. 1654. 246.
 Mahus 1471. 126. 165.
 Majmat, Majmot 1421. 109. 1597. 221.
 1607. 244.
 Makra 1700. 261. 1702. 263.
 Marján 24. 1597. 221. 1667. 238. 239.
 Ménes 24.
 Mikelaka 24. 1667. 239.
 Milakócz 1653. 231.
 Milátköz 1564. 165. 1700. 261. 1702. 263.

- Millenfalva 1471. 126, 165.
 Miszelec (?) 1471. 126, 165.
 Mondorlak 1697. 253.
 Nádasd 1471. 126, 165.
 Nagy-Bereg 1697. 253.
 Nagy-Iratos 1632. 244.
 Nagylak 1597. 221.
 Nagy-Szécsény 1451. 116, 117.
 Nyárrév 1635. 245.
 Órod, istenitélet 1220. 56.
 Ötvenablakú 1484. 132. 1490. 140.
 Ötvenes, Ötvenyes 1612. 222. 1656. 246.
 Pabort 1607. 244.
 Pálflése, Pálflése, Paulis 1508. 418. 1551. 24, 187. 1697. 253.
 Panad 1612. 222.
 Papi 24, 171. 1221. 163. 1434. 114. 1451. 116, 117. 1543. 176. 1597. 221. 1667. 238.
 Parti 1471. 126, 165.
 Patak 1635. 245.
 Pauli 1220. 55.
 Pécsk 1421. 109.
 Pél 1474. 120. 1666. 238.
 Pereg, bronzkori telep 3.
 Perő 1337. 86.
 Pestős 1337. 87.
 Petercse 1337. 87.
 Polgár 1597. 221.
 Pongráczfája 1247. 66. 1256. 68. 1319. 353.
 Pongráczőreme 1247. 66.
 Pongráczteleke 1247. 66.
 Posga 1508. 144. 1572. 205.
 Priamus 1597. 222.
 Püspökfalva 1564. 163. 1653. 231. 1700. 261. 1702. 263.
 Réti 1522. 156.
 Sárszó 1439. 126. 1471. 165.
 Sásosszerteleke 1506. 144.
 Serföldő 1478. 124.
 Simánd 1231. 71.
 Sírján 1597. 221.
 Solymos 139. 1512. 141. 1514. 151. 1595. 219. 1688. 250. 1697. 253.
 Szabadhely 1697. 253.
 Szalcsva 1508. 144. 1572. 205.
 Száldobos 1471. 126, 165.
 Szaniszlóháza másként Gyertyános 1337. 86.
 Száresaháza 1597. 221.
 Száresahely 1643. 245.
 Szécsény 24. 1337. 86, 87.
 Szemlek, Szemlak 1597. 221. 1607. 244. 1635. 245.
 Szent-Demeter 1492. 122.
 Szent-Mária 1495. 122. 1497. 141.
 Szent-Miklós 1597. 221. 1628. 244.
 Szentmiklósteleke 1471. 126, 165.
 Szent-Pál 1405. 107. 1539. 204. 1667. 238.
 Szent-Tamás 1643. 245. 1456. 246. 1667. 238.
 Szinteri 1471. 126, 165.
 Szlatina 1337. 86. 1508. 144. 1572. 205.
 Szombathely 24, 135. 1370. 107. 1455. 126.
 Szódi 1402. 425. 1527. 160.
 Szőlős 1474. 120. 1495. 122. 1497. 141. 1527. 160. 1597. 221.
 Szőny 1667. 239.
 Tehénd 1653. 231.
 Tejes, Tejesd 1256. 68. 1337. 87.
 Temerkény 1266. 75.
 Tetétlen 1455. 126.
 Tibend, Tihend 1700. 261. 1702. 263.
 Tivis 1508. 144.
 Tóti 1597. 221. 1656. 246.
 Tót-Sopron 1636. 245.
 Tótváradja 1595. 219.
 Tövis 1572. 205. 1667. 238.
 Tövisgyház 1471. 126, 165.
 Udvari 1471. 126. 1485. 121. 1497. 141. 1520. 142.
 Újfalu 1635. 245.
 Űrkuta 1337. 87.
 Veregyház 1347. 103. 1418. 96.
 Vice (?) 1471. 126, 165.
 Vinga 24.
 Vizes 1486. 121. 1497. 141. 1506. 144. 145. 1622. 244. 1656. 246.
 Zabrag 1635. 245.
 Zádorlaka 24. 1474. 120. 1480. 127.

- Zádorlaka 1484. 128. 1493. 1495. 122.
1497. 141. 1511. 1516. 153. 1514. 151.
1549. 177. 1551. 187. 1647. 230. 1656.
246. 1700. 262.
Zanpto 1220. kör. 54.
Zsadány 1597. 222.
Aranka folyóvíz 7.
Aranyos család 1450. 138.
Árki János kanonok 424.; — Lukács
pap 430.
Árokos 1467. 123. 1517. 154. 343.
Ártándi Kelemen 172. 1556. 195.
Árva vármegye 201.
Asszony 103, 171. 1453. 117.
Attila székesegyházi főesperes 403.;
— társaskápt. prépost 434.
Avarok 5, 6.
- Babar 1702. 263. L. Pabar.
Babarczy Máté ref. pap 451.
Bács vármegye 1690. 251. 1700. 382.
1715. 268.
Főispánok:
Ézsau 1194–1197. 326.
Csépán 1205. 347.
Kán nb. Gyula 1212. 326.
Csurog 1551. 185.
Fejéregyház 171.
Feketeegyház 171.
Földvár 1563. 207.
Futak 1716. 268.
Haj-Szent-Lőrincz 353.
Mahal, Mohely, Mohol 1412. 106.
1508. 144. 1572. 205.
Titel 1699. 253.
Zenta 1697. 252.
- Bagd 1455. 122. 1472. 363.
Bagdi Ferencz 1561. 198, 204.
Bagi Mihály guardián 437.
Bajnóczi család Makón 1717. 321.
Bák család 1450. 138.
Baki család 1407. 135.; — György ref.
pap 450.; — János, csemei 1563.
207.
Bakó András szolgabíró, nagybesse-
nyői 345.
- Bakócz Tamás, erdődi 1509. 144.
Bakonyi Albert czeplédi pap és püspök
1546. 287.
Bakos Miklós szolgabíró, földéaki 345.
Baktornya 103, 161. 1453. 117. 1564. 211.
Báky Ferdinánd makói plébános 1722.
313.
Balános 1211. 51.
Balassa Imre gr., gyarmati 1662. 241,
307, 309, 379. 1680. 238.; — Pál,
osztópáni 1469. 124.
Balázs áldozópap 430, 431, 432.; —
bátori plébános és megyesali vica-
rius 1563. 294.; — éneklő-kanonok
399.; — kanonok 423, 425.; — sebesi
főesperes 417.; — székesegyházi
főesperes 403.; — társaskáptalani
prépost 434.
Balázsdeák Márton 199. 1566. 215.
Bali bég rablóhadjárata 1529. 168.
Báli Mátyás közjegyző 1522. 368, 432.
Balika Mihály 1552. 189.
Bálint kanonok 422.; — olvasó-kanon-
ok 395.; — őrkanonok 401.
Balog István alvezér 1514. 149.
Balogh Miklós püspök 1682. 309, 380.
Balogkereke 39. 1256. 68.
Bán család 1450. 137.
Bandulaevics Márk barát 1628. 225.
Bánfi család, alsóindvai 355. 1433.
359.; — Gáspár 172.; — Györgyné
1453. 117.
Bang család Makón 1717. 321.
Bánhegyes 1510. 141.
Bánhegyesi János, borosjencei 1624. 223
1626. 244.
Bánkamarás 1510. 141. 1648. 237.
Baptisterium 21.
Baranya vármegye 1478. 134.
Szolgabíró:
Liptai Imre 1715. 265.
Pécs 17. 1562. 374. 1563. 373.
Pécsi püspökök:
Kalán 1199. 347. 348.
Ernuszt Zsigmond 1503. 140.
Radanay Mátyás 1696. 382.

- Pécsvárad 17, 19.; — monostor kegyúri joga 1493. 363.
- Baranyai család 1450. 137.
- Baranyás család Makón 1717. 321.
- Baranyi család Makón 1717. 318.
- Baromtenyésztés 1565. 207.
- Barcz fia Miklós 1241. 63.
- Barlabási család, héderfáji 370.; — János püspök 370.
- Barócz György, németi 1514. 151.
- Baromlak 38. 1247. 67. 1256. 68. 1280. 77.
- Baróti Miklós guardian 438.
- Barsvármegye.*
- Főispánok:
- Becsei Imre 1326. 89.
- Becsei Tötös 1340. 339.
- Körmöcz, pénzverő kamara 1342. 90.
- Bartakovics János váradi várnagy 1551. 184.
- Basahíd 1561. 198. 1564. 213.
- Basarág, Bassarága 24, 171. 1217. 42. 55, 56, 407. 1333. 93. 1337. 74. 1407. 111. 1529. 168. 1562. 161. 1647. 236. 1661. 239. 1697. 253.
- Basilika, régi 98.
- Basilius István unitárius pap 1580. 296, 447.
- Básti János 1655. 247.
- Báthori család 104.; — András 1550. 180. 1556. 193.; — Gábor fejedelem kiváltságlevele 1608. 298.; — István nádor 1522. 157.; — István ref. pap 447.; — Margit Szilágyi Mihályné 115.; — Miklós 1563. 294.; — Zsigmond fejedelem 218, 219.; — Zsófia 1662. 233.
- Batida 103. 1450. 138. 1560. 164. 1564. 210. 1607. 244. 1635. 245. 1647. 230. 1660. 237. 1678. 296, 447. 1700. 261. 1702. 262. 1713. 385. 1717. 234, 317.
- Batidai család 1450. 138.
- Bátmonostori Mihály oltárigazgató 432.
- Batonya 103. 1453. 117. 1463. 130. 1515. 154. 1563. 161, 207. 1564. 199, 211. 1661. 239. 1707. 267.
- Batonyai András oltárigazgató 432. 1486. 415.
- Bátor 1230. 41, 70.
- Batthyányi Ignác erdélyi püspök 357.
- Bazini Györgyné 1453. 117.
- Béb 2, 38. 1247. 67. 1256. 68. 1285. 79. 1321. 96. 1368. 76, 104, 388. 1508. 143. 1561. 198. 1563. 294. 1564. 209. 1572. 205. 1647. 230.
- Bebek család, pelsőczi 356.; — Domokos püspök 356.; — György 280.; — Margit 1511. 143.
- Beckenschläger János váradi püspök 1466. 362.
- Bécs 1247. 42, 66. 1338. 164, 388.
- Becsei család 103.; — Imre barsi főispán és lévai várnagy 1326. 89. 1330. 90.; — Tötös 1340. 339.
- Bécsi egyetem 112. 1386. 424. 1405. 407. 1419. 426. 1435. 406. 1446. 391. 1524. 428. 1534. 404. 1549. 371.
- Becskes másként Becske 1702. 263.
- Bedecs család 1450. 137.
- Bék 1561. 204.
- Békés vármegye* 50. 1523. 157. 1552. 289. 1554. 192. 1700. 382. 1715. 268.
- Alispán:
- Ábrahámfi Boldizsár 1565. 344.
- Apácz 1488. 129, 342.
- Apáczae gyháza 1456. 117.
- Báboczk 1612. 222.
- Békés 1514. 149. 1523. 296. 1552. 289. 1596. 219, 297.; — ref. papok 447.
- Bélmegyer 1633. 296.; — ref. p. 447.
- Berény 1675. 296.; — ref. papok 447.
- Csaba 1708. 296.
- Csabacsűde 1456. 117. 1490. 140.
- Csatár 1630. 296.; — ref. papok 448.
- Dánfok 1673. 296.; — ref. pap 448.
- Doboz 1634. 296.; — ref. papok 448.
- Ege 1514. 149. 1569. 296.; — ref. papok 448.
- Fábián-Sebestyén 76. 1497. 140. 1531. 174. 1542. 176. 1545. 192. 1559. 96. 1612. 222.
- Félhalom 1634. 296.; — ref. papok 448.
- Gádoros 1456. 117.
- Gella 1713. 296.; — ref. pap 449.
- Gellértgyháza 1456. 117.

- Gerendás 1488. 129, 342.
 Gyoma 1634. 296.; — ref. papok 449.
 Gyula 1497. 140. 1510. 141. 1514. 149.
 1552. 191, 192. 1559. 292. 1566. 215.
 1693. 251.; — iskola 1545. 287.
 Halásztelek 1631. 296.; — ref. p. 449.
 Kakucs 1658. 237.
 Kamut 1652. 296.; — ref. papok 449.
 Két-Kupa 1456. 117.
 Kigyós 1708. 296.
 Királyság 1490. 140. 1521. 156. 1531.
 174. 1536. 170. 1562. 208. 1589. 236.
 1708. 296.
 Lábasegyház 1456. 117.
 Libeczeygháza 1456. 117.
 Orosháza 1468. 198, 341.
 Öcsöd 1708. 296.
 Ölyved 1604. 296.; — ref. pap 450.
 Ötszegűegyház 1456. 117.
 Ötvenablaka 1561. 204.
 Szarvas 1685. 249.
 Szent-András 1456. 117. 1490. 140.;
 — ref. papok 450.
 Szent-Márton 1598. 296.; — ref.
 papok 450.
 Szent-Miklós 1490. 140.
 Szent-Tornya, Szent-Tornya 3.
 1456. 117. 1463. 130. 1477. 410. 1490.
 140. 1536. 278. 1652. 234, 237.; —
 ref. pap 450.
 Tarcsa 1657. 296.; — ref. pap 451.
 Tompa 1456. 117.
 Tökemonostora 1456. 117.
 Várkatonák 1220. kör. 56.
 Vésztő 1708. 296.
 Zeleméres 1456. 117.
 Békési András deák dicator 1558. 200.;
 — András ref. pap 447.; — Márton
 makói ref. pap 1657. 305, 449.
 II. Béla alapítványai 50.
 Béla király névtelen jegyzője 13.;
 — és Dél-Magyarország 47.
 Belenig 65.
 Belényesi Mihály ref. pap 448.
 Belesz 161. 164. 1564. 212. 1590. 228.
 1647. 230. 1653. 231. 1654. 231, 246.
 1655. 379. 1700. 261.
 Belgrád 250.
 Belles 1702. 262.
 Béltéki Pál 1653. 247.
 Bel-Tömpös 1337. 87.
 Benedek aradi főesperes 409.; — kano-
 nok 423.; — olvasó-kanonok 393.;
 — prépost 391.; — püspök 1307.
 82, 352.; — sebesi főesperes 417.
 Benedekszállása 1438. 100.
 Beneta püspök 1046. 33.
 Benkovics Ágoston váradi püspök
 1701. 263.
 Benői Benedek kanonok 427.
 Bercsényi Imre 1617. 240.; — Miklós
 gr. 1691. 238. 1709. 264.
 Bercsula 1558. 216. 1564. 213. 1647. 230.
 1700. 261.
 Bereczk áldozópap 430.; — aradi fő-
 esperes 409.; — püspök 351.
Bereg vármegye.
 Bereg 1233. 51.
 Munkács 1551. 184.
 Beregi ref. esperes 1567. 439.
 Beregi János ref. pap 450.
 Berekszó patak 23.
 Berengarii Jakab, pápai adószedő
 1332. 91.
 Berkeszi János ref. pap 448.
 Bérösszegek 235.
 Besenyődy András 1563. 294.
 Bessenyei Benedek, szentdemeteri
 1469. 341.; — Ferencz plébános
 432.; — György szolgabíró 345.
 Bessenyő 23, 75, 99, 101. 1211. 51. 1230.
 41, 70. 1232. 42. 1333—1335. 92.
 1480. 127. 1550. 180. 1551. 187. 1647.
 230. 1700. 261.
 Bessenyő család 1450. 136.; — telepek 23.
 Bessenyők 36, 75, 101.
 Besztercei szerzetrendek 1341. 388.
 Besztréd püspök 1046. 33, 34, 346.
 Bethlehem, sz. Jeromos monostora 17.
 Bethlen Domokos, ősi 122.; — Gábor
 1559. 203.; — Zsuzsanna, iktári
 1418. 96.
Bihar vármegye 329. 1523. 156. 1552.
 289. 1554. 192. 1700. 382.

- Főispán: Ézsau 1183, 1186. 326.
 Adorjánvára 82
 Albes 1563. 294
 Alsó-Battyán 1508. 143.
 Albolfalva, Albulf. 1508. 143. 1572. 205.
 Alsó-Hidasel 1508. 143. 1572. 205.
 Alsó-Patak 1508. 143. 1572. 205.
 Alsó-Szakadát 1508. 143. 1572. 205.
 Alsó-Topa, Alsó-Toppa 1508. 143. 1572. 205
 Andaháza 1508. 143
 Apáti 1503. 143.
 Balázsfalva 1572. 205.
 Baromlak 1503. 143.
 Battyán 1572. 205.
 Berten 1508. 143. 1572. 205.
 Bokorványa 1508. 143. 1572. 205.
 Boldogfalva 1508. 143.
 Borzafalva 1508. 143.
 Botyán 1561. 204.
 Brajkuta 1508. 143. 1572. 205.
 Brozkulya 1508. 143. 1572. 205.
 Bucson 1508. 143. 1572. 205.
 Cseke 1508. 143. 1572. 205.
 Cséke 1572. 205.
 Cséksáva 1572. 205.
 Cserepesfalva (Törpef.) 1572. 205.
 Csókaly 1563. 294
 Csoksara 1508. 143.
 Debreczen 83. 1552. 292. 1686. 310.
 Dékánfalva 1508. 143. 1572. 205
 Demeterfalva 1572. 205.
 Diószeg 1551. 183. 1563. 294.
 Dobricsfalva 1508. 143.
 Dobrocsi 1572. 205.
 Dojalaka 1508. 143.
 Dojkáka 1572. 205.
 Drág 1572. 205.
 Drág-Cséke 1508. 143
 Dusafalva 1508. 143. 1572. 205.
 Erpál 1508. 143. 1572. 205.
 Farkaspataka 1508. 143. 1572. 205.
 Fekete-Bátor 1478. 342.
 Felső-Battyán 1508. 143.
 Felső-Hidasel 1508. 143.; — más néven Barbáta-Hidasel 1572. 205
 Felső-Szakadát 1508. 143. 1572. 205.
 Felső-Topa, F.-Toppa 1508. 143. 1572. 205.
 Forrószeg 1508. 143. 1572. 205.
 Fugyi-Vásárhely 1325. 330.
 Gáborján 1508. 143. 1572. 205.
 Gálospetri 1508. 143. 1572. 205.
 Gémes 1508. 143. 1572. 205.
 Gyapjú 1508. 143.
 Gyerkefalva 1508. 143.
 Harapsülés 1572. 205.
 Hidas 1572. 205.
 Hidelő 1508. 143.
 Hodos 1326. 330.
 Hosszú-Bikács 1508. 143. 1572. 205.
 Hosszúliget 1508. 143. 1572. 205.
 Isztrákos 1508. 143. 1572. 205.
 Izsóparlaga 1508. 143. 1561. 204. 1572. 205.
 Jankafalva 1563. 294. 1572. 205.
 Jenő 1508. 143. 1561. 204.
 Judaháza 1572. 205.
 Kabalapatak, Kabolásp. 1561. 204. 1572. 205.
 Kápolnás 1572. 205.
 Kápolnás-Hidas 1508. 143.
 Kékesd 1572. 205.
 Kékgyek 1572. 205.
 Kerekesfalva 1508. 143. 1572. 205.
 Kis-Hodos 1508. 143.
 Kis-Topa, K.-Toppa 1508. 143. 1572. 205.
 Kóly 1563. 294
 Kopaczel, Koppaczel 1508. 143. 1572. 205.
 Korpafalva 1508. 143.
 Korpásfalva (Korkásf.) 1572. 205.
 Kosdánfalva 1508. 143.
 Kótliget 1508. 143. 1572. 205.
 Kőrév 1503. 143.
 Krajnikfalva 1508. 143. 1572. 205.
 Kranikfalva 1508. 143. 1572. 205.
 Magyar-Boldogfalva 1572. 205.
 Magyar-Csenő 1572. 205
 Magyar-Kakucs 1508. 143. 1572. 205.
 Nyires 1508. 143. 1572. 205
 Oláh-Bikács 1561. 204.
 Oláh-Csenő 1572. 205.

- Oláh-Kakucs 1508. 143. 1572. 205.
 Ónad 1508. 143.
 Orosi 1508. 143.
 Ótomány 1563. 294.
 Órszigete 1359. 353.
 Örvénd 1508. 143.
 Papmező 1508. 143.
 Papsztancsulfalva 1508. 143.
 Posga 1508. 143. 1572. 205.
 Ravaszlik 1508. 143. 1572. 205.
 Révelő 1508. 143. 1572. 205.
 Rogoz 1572. 205.
 Sámsom 1563. 294.
 Sárfő 1563. 294.
 Semjén 1563. 294.
 Súlyomkő 82, 83.
 Sonkolyos 1508. 143. 1572. 205.
 Szabolcs 1508. 143. 1572. 205.
 Százháza 1508. 143. 1572. 205.
 Szekesőd 1508. 143. 1572. 205.
 Székelyhíd 1563. 294.
 Szent-Jobb 1560. 204.
 Szent-Kozma 1508. 143. 1572. 205.
 Szent-Mihály 1686. 310.
 Széplak 1503. 143.
 Szitánfalva, Szittyánfalva 1508. 143.
 1572. 205.
 Szombatság 1508. 143. 1572. 205.
 Szurdok 1508. 143. 1572. 205.
 Tarsa 1503. 143.
 Tasádfő, Tassádfő 1508. 143. 1572. 205.
 Telegd 329. 1299. 80, 274. 1508. 143.
 1561. 204. 1572. 205.
 Telkesd 1561. 204.
 Telki 1508. 143. 1572. 205.
 Tépe 1647. 245.
 Terpefalva 1508. 143.
 Tivis 1508. 143.
 Tótfalu 1508. 143. 1572. 205.
 Tölgyes 1572. 205.
 Tölös 1508. 143.
 Tővis 1572. 205.
 Tulogd 1563. 294.
 Turbolyafalva, Turbolf. 1508. 143.
 1572. 205.
 Újfalu 1508. 143. 1572. 205.
 Újfalva 1508. 143.
- Uzfalva más néven Kékes 1319. 353.
 Vág 1572. 205.
 Vagdemeterfalva 1508. 143.
 Vámos-Pércs 1563. 294.
 Várad 1192. 46. 1552. 370. 1569. 295.;
 — istenitéletek 1220. 52.; — káptalan birtokai 167.; — prépost: Bonzagno János 1529. 369.; — pusztulása 1241. 63.; — püspök: Zabardi Horvát Mátyás 1556. 193.; — székesegyház 1321. 85.
 Váralja 1508. 143. 1572. 205.
 Vásznos, Vásznosfalva 1508. 143. 1572. 205.
 Veresfalva 1508. 143. 1572. 205.
 Zaránd 1572. 205.
 Bikács 1561. 198, 199. 1564. 213.
 Bilaki István aradi kanonok 1552. 190.
 Biloki Péter udvarbíró 1247. 66.
 Bíró család 1450. 137.
 Bíró család Makón 1717. 318.
 Birtokadományok 243.
 Birtokszerzés módjai 95.
 Bitelek 1650. 246.
 Bizerei gyilkosság 1236. 61.
 Bizerei Miklós 1472. 118.
 Bocsár 4, 24. 1238. 42. 1360. 106. 1366. 102. 1450. 137. 1479. 166. 1561. 199. 1564. 213.
 Bocsári család 1366. 102. 1450. 137.
 Bodgorsája 103.
 Bodhida (Batida) 103.
 Bodkereki 1232. 42.
 Bodófalvi Ferencz deák 1495. 124.
Bodrog vármegye 1715. 268.
 Főispán:
 Kán nb. Gyula 1206. stb. 326.
 Csahol 1433. 360.
 Bodrogi Antal társaskáptalani kanonok 436.
 Bódy György püspök 370.
 Bodzás 1488. 342.
 Bogár föld 1211. 41.
 Bogyoszló 65.; — maradékai 1256. 69.
 Boldizsár karbeli 432.; — olvasókanonok 396.; — sebesi főesperes 418.

- Boldogasszonyfalva, Boldogasszonyháza, Boldogfalva, Boldogasszony-egyháza 23, 38. 1256. 68. 1285. 79. 1337. 86. 1360, 1366. 106. 1495. 124. 1508. 143. 1572. 205. 1700. 262.
- Boldogságos Szűz apátságának birtokai 166.; — monostora 30, 45, 325.
- Bolgárország 1368. 331.
- Boli Péter, reszkei 1546. 176. 1552. 189.
- Bologna, főiskola 17.
- Bona episcopatus Chanadiensis 1647. 230.
- Bonihannes de Campello aradi főesperes 1347. 112, 408.; — sebesi főesperes 416.
- Bonzagno János püspök 369.
- Book János perjémesi vendég 1348. 99.
- Borbás család Makón 1717. 321.
- Borbély György karánsebesi bán 1595. 218, 219.
- Boresol nb. Keyran kún úr 75.
- Bór-Kalán nemzetség 1306. 82.
- Borka család Makón 1717. 318.
- Bornemisza Benedek, hevesi 1539. 195. 197.; — Gergely püspök 373.; — János, szendrői 1652. 247.; — Pál váradi kapitány 232.
- Borosjenei ref. esperes 1567. 439.
- Borsa nemzetségb. Kopasz nádor 82.
- Borsod vármegye* 242.
- Diósgyőr 1493. 363.
- Hangács 1439. 360.
- Lád 1229. 349.
- Nyomár 1457. 360.
- Szuha 70
- Borsodi ref. esperes 1567. 439
- Borza folyó 23.
- Borzás 1647. 230. 1700. 261. 1702. 262.
- Bosnyák Tamás helyettes vicarius 1522. 367.; kanonok 152. 428.
- Bosogi család Makón 1717. 318.
- Boszniai püspök székdíja 1334. 353.
- Both András, bajnai 119.
- Bothanyaegyháza 1340. 103.
- Bothzortudya (Bodgorsája ?) 1340. 103.
- Botos család, harapkói 1453. 117.; — András 125.
- Borza Mihály alispán, bessenyei 340, 341.
- Bozos 171.
- Bozzás 1427. 105. 1488. 129. 1555. 164. 1558. 195, 216. 1560. 203. 1564. 208. 211.
- Bő 1232. 42, 387.
- Bőd püspök 1046. 33, 34.
- Bökény, Bökényfalva, Bököny, Bökönyf. 24. 1333, 1335. 93. 1492. 122. 1543. 166, 176, 435. 1564. 211. 1647. 230. 1651. 377. 1654. 231. 1655. 379. 1700. 261. 1702. 262.
- Bökényfalvi János deák 1478. 127.
- Bökényi János makói ref. pap és esperes 1675. 306. 1701. 310, 311, 312, 445, 449.
- Bölcskei Mihály ref. pap 447.
- Böldre 1442. 340.
- Böldreszeg 1508. 143. 1572. 205.
- Börlényfő András, egresi várparancsnok 1280. 77.
- Böszörményi Máté beregi ref. esperes 1589. 440.
- Bradács Gergely nándorfejevári kapitány 1476. 427.
- Brandenburgi György őrgróf 178, 279.
- Brankovics család 124.
- Brodaries István váci püsp. 1539. 281.
- Bronzkor 3.
- Bronzkori sírok 3.
- Buéla gepida fejedelem 5.
- Budai Cserbokor László prépost 1522. 367, 392.
- Budai Péter kanonok 423.
- Bulesu ősmagyar név 349.
- Bulesu püspök 1233. 51.; — menekülése 1241. 63.
- Buondelmonte János kalocsai érsek 124. 333.
- Burjáni Gergely 1450. 137.
- Butaul gepida fejedelem 5.
- Buttler János br. 1700. 382.
- Buzád nemzetség 1233. 72.
- Büdzsik tatár vezér 1241. 63.
- Büki István püspök 354.
- Bükkösi István ref. esperes 443. 451.

- Caprara Éneás 1688. 251.
 Chartularium, váradi 1373. 356.
 Chellia 1635. 245.
 Chicu falu 1220. 53.
 Chio szigete 379.
 Chuchka Pál és fiai kúnok 1368. 99.
 Comet József kamarai praefectus 1711. 315.
 Concius szerzetes 20.
 Constantini Lukács guardián 438.
 Contributio 133.
 Cornelius bizerei barát 1236. 60, 350.
 Corvin János 139, 140.
 Cupanchi falu (Kopáncs) 1220. 54.
 Csaholi Ferencz püspök 366. 1514. 152. 1522. 157, 337, 392. 1526. 158.
 Csák nemzetség 70.; — Máté 330. 1312. 82.; — Miklós főispán 70, 327.; — Miklós ispán 41.; — Ugrin esztergomi érsek 41.
 Csáki család 105, 161, 282, 365. 1401. 98.; — család, mihályi 327.; — Ferencz 1449. 127. 1450. 335, 434.; — Gábor 1509. 144.; — János karbeli pap 112.; — János klerikus 431.; — Katalin 1514. 149.; — Miklós püspök 147, 149, 365. 1514. 342.; — Pál és Farkas 1560. 204.
 Csala család Makón 1717. 318.
 Csalapia Dávid 1433. 125.
 Csanád, a Doboka fia 11.; — álma 13.; — főispán 325.; — ispán 36.; — ispán birtokai 37.; — vezér 19, 36, 47.
 Csanád nemzetség 82, 137.; — tagjai 65, 85, 353. 1256. 68. 1285. 79, 273. 1338. 388.; — hűtlensége 1319. 83.; — ősi birtokai 37.; — Csanád érsek pályája 84.; — Csanád váradi éneklő-kanonok 1299. 80.; — Csanád váradi prépost és titkos kanczellár 1321. 83.; — Gervazius 1220. 55.; — János főispán 330.; — Miklós főispán 329.; — Pongrácz fia Tamás 1280. 77.; — Tamás ispán 1285. 352.
 Csanád 1333. 429. 1384. 424. 1421. 161. 1427. 391. 1435. 409. 1522. 432. 1542. 279. 1544. 285. 1559. 196. 1561. 164. 1564. 211. 1590. 228. 1595. 219. 1596. 220. 1650. 227. 1685. 249. 1687. 250. 1693. 251. 1699. 253. 1701. 264.; — bronzkori telep 3.; — bukása 1551. 187.; — egyház 1233. 51.; — köfallal megerősítése 1459. 362. — ostroma 1550. 180, 181, 182.; — őskori telep 2.; — szandsák 216.; — vára 36, 37, 41, 42.; — város 97. 1421. 109. 1514. 150.; — város köfallal körülkerítése 1459. 131, 132.; — város pusztulása 1241. 63.
 Csanádi Balázs erdélyi püspök 1423. 414.; — Balázs káplán 431.; — Balázs prépost 112, 390.; — Fülöp prépost 391.; — György pristaldus 1220. kör. 53.; — György sebesi főesperes 416.; — Péter pap 430.
 Császár Katalin 125.
 Csatári család 1450. 138.
 Csató-Kamarás 1562. 161. 1564. 199, 210. 1648. 237. 1653. 223. 1661. 239.
 Csavargók 1555. 191. 1665, 1666. 239.
 Cseh család Makón 1717. 318.
 Csenej 1230. 41, 70
 Csereklei Tamás 1424. 99.
 Cserepes család, szászvárosi 1635. 244.; — István borosjenői vitéz 1607. 244.
 Cserepovics Miklós 1550. 180. 1552. 370. 1554. 164.
 Cserfesd 171. L. Serfesd.
 Cseri Miklós alispán 341.
 Cseri barátok 1428. 110.
 Cserni Jován (Fekete Iván) 1527. 159. 160.
 Csernovics Arzén ippeki patriárka 1690. 251.
 Csértő család Makón 1717. 321.
 Csete család 1450. 138.
 Csető Bonaventura guardián 438.
 Csiga, Csika 1231. 42, 73. 1398. 166. 1561. 161. 1564. 208, 211. 1597. 222. 1607. 244. 1635. 245. 1647. 230. 1650. 247. 1697. 253. 1700. 261.

- Csillek család 1450. 137.
 Csiska 1702. 262.
 Csizmazia török fogoly 1565. 207.
 Csodatételek 46.
 Csóka 38 1247. 67. 1256. 68. 1280. 77.
     1285. 79. 1321. 84. 1337. 86, 87. 1360.
     106. 1508. 143. 1558. 217. 1561. 198,
     204. 1563. 294. 1564. 213. 1572. 205.
     1654. 231. 1655. 379. ; — bronzkori
     telep 3. ; — őskori telep 2.
 Csókás 1456. 117. 1555. 195. 1556. 164.
     1558. 217. 1560. 203. 1561. 199. 1564.
     210. 1590. 228. 374. 1642. 243. 1647.
     230. 1648. 229. 1651. 377. 1654. 231.
     1655. 379. 1668. 380. 1700. 261. 1702.
     262. 1712. 315. 1713. 385. 1717. 234,
     317.
 Csókató 1285. 79.
 Csomahalma 1655. 379.
 Csomboli János 1489. 122. ; — Miklós
     1552. 189.
 Csomorkány 171, 282. 1231. 71. 1456.
     117. 1463. 124. 1523. 435. 1555. 195.
     1560. 164. 1564. 211. 1647. 230. 1655.
     247. 1671. 234. 1700. 261. 1702. 262
     1713. 385.
 Csomorkányi Mátyás áldozópap 432.
 Csongrád vármegye 50, 216. 1515. 153.
     1523. 157. 1552. 289. 1555. 338. 1647.
     235. 1700. 382. 1715. 268.
 Főispán :
     Ozori Pipó 1407. 333.
 Alispán :
     Ábrahámfi Boldizsár 1565. 344.
 Alap 1266. 73.
 Algyó 282. 1542. 176. 1612. 222.
     1629. 296. ; — ref. papok 446.
 Alpár 1266. 73.
 Anyás 1702. 264.
 Áronmorotvája halas 1266. 73.
 Batka 1562. 198.
 Beregd 1266. 73.
 Bokor 1266. 73.
 Bőd 1633. 296. ; — ref. papok 447.
 Bökény 1266. 73. 1517. 119. 1560. 204.
 Böld 1702. 264.
 Burha 1266. 73.
 Csákány 1266. 73.
 Csany 1702. 264.
 Csecstó 1389. 402.
 Csomorkány 1655. 247.
 Csongrád 1560. 204. 1702. 264.
 Czépa 1612. 222.
 Dama 1266. 73.
 Derekegyház másként Dögegyház
     1499. 336. 1560. 204. 1702. 264.
 Dócz 1517. 119. 1542. 176. 1612. 222.
 Egenfa 1266. 73.
 Egyháztelek 1655. 247.
 Ellősmonostor 1306. 83. 1517. 119.
 Ete 1266. 73.
 Fecskés 1655. 247.
 Fejéregyház 1642. 247.
 Fejérjuh 1266. 73.
 Fel-Győ 1560. 204. 1658. 247.
 Férges 1702. 264.
 Gyékénytő 1560. 204.
 Győ 1702. 264.
 György 1266. 73.
 Igló 1650. 247. 1664. 234.
 Illés 1702. 264.
 Illő 1560. 204.
 Kalángyűrűse erdő 1266. 73.
 Kasza-Perek 1562. 198.
 Kera (Kara) 1266. 73.
 Korgó halas 1266. 73.
 Körtvélyes 1407. 107. 1517. 119.
     1655. 247. 1702. 264.
 Legény 1266. 73.
 Máma 1517. 119. 1560. 204. 1702. 264.
 Mártély 1643. 236. 1702. 264.
 Martonos 1507. 365. 1560. 204.
 Mindszent 1612. 222. ; — ref. papok
     450.
 Oroszháza 1655. 247.
 Ölvesd 1650. 247.
 Pules 1560. 204.
 Püspöki 1266. 73.
 Serked 1220. 56. 1560. 165. 1609. 244.
     1612. 1630. 222. 1666. 238.
 Sövényháza 1280. 78. 1612. 1630. 222. ;
     — bronzkori telep 3.
 Szántó 1702. 264.
 Szeg 119. 1521. 156.

- Szeged 1381. 98. 1456. 133. 1456. 435.
1501. 364. 1527. 160. 1542. 278. 1551.
186. 1552. 188. 1652. 227. 1686. 250.
1700. 257. 260. 1702. 262, 383. 1711.
384. 1723. 385.; — ferenczrendi ba-
rátok 1639. 226. 1644. 377.
Szegevár 1702. 264.
Szelevény 1517. 119. 1560. 204.
Szent-Albert 1650. 247. 1664. 234.
Szent-András 1480. 173.
Szent-Erzsébet 1650. 247. 1664. 234
1702. 264
Szent-György 1499. 336. 1560. 204.
1612. 222. 1702. 264.
Szent-László 1546. 176.
Szentcs 1501. 336. 1521. 156. 1560.
204. 1569. 296.; — ref. papok 450.
Szer 1517. 119. 1560. 204.
Szod 1655. 247.
Szovát 1266. 73.
Tápé 1528. 278. 1700. 261.
Temerkény 1407. 107. 1560. 204.
Tés 1655. 247.
Torba 1266. 73.
Tőke 1517. 119.
Tölgy 1266. 73.
Ugh 1702. 264
Újfalu 1702. 264.
Vártó halas 1266. 73.
Vásárhely 1658. 247.
Csorba Ferencz, korsai 1548. 283.
Csorbás 1700. 261. 1702. 262.
Csordás család Makón 1717. 321.
Csorpa 1700. 261. 1702. 263.
Csorvás 1456. 117.
Csög 1450. 138. 1561. 161. 1564. 211.
1647. 230. 1653. 231. 1702. 263.
Csögi család 1450. 138.
Csücsköd 38. 1247. 66. 1450. 137. 1479.
166. 1480. 128. 1647. 230.
Csücsködi család 1450. 136, 137.; —
Miklós szolgabíró 1498. 336, 345.
Czecei Lénárt 1541. 175.
Czegényi Miklós ref. pap 450.
Czeglédi György váradi prédikátor
282.; — János ref. pap 450.
Czelesztin temesi főesperes 405.
Czibak Imre 1527. 160.; — László
prépost 389.
Cziráki család 74.
Czök 1700. 261.
Dákok 4.
Dál 1655. 379. 1702. 262. 1712. 315. 1713.
385. 1717. 234, 317.; — őskori
telep 2.
Dálegyház 1555. 195. 1556. 164. 1560.
161. 1561. 199. 1564. 209. 1590. 228,
374. 1647. 230. 1653. 231. 1654. 379.
1700. 261.
Dályai Boldizsár ref. pap 447.
Damjánfalva 1479. 166.
Danes Miklós, maczedóniai 1466. 118.
1490. 142.
Danesfi Ferencz, maczedóniai 1508.
337.; — Miklós 1466. 362.
Dancsi László kanonok 425.
Dánfi András, dobozi 139. 1495. 167.;
Anna 1512. 407.
Darabos Tamás kanonok 423.
Dárius hadjárata a szkithák ellen Kr.
e. 513. 4.
Daróczy család 1450. 138.
Daud Cselebi török herezeg 125.
Dávid Ferencz 297.
De Bonofato Rajmund, pápai adó-
szedő 1332. 91.
De Carceribus Gallhárd püspök 354.
De Sancto Miklós kanonok 422.
Deák Imréné, vizesi 1506. 144.; —
István, gyulai 1552. 190.
Debelyhát 1562. 198.
Debreczeni C. András ref. esp. 441.
Debreczeni Kis Sándor ref. pap 447.
Debreczeni ref. esperes 1567. 439.
Debrődi Benedek guardián 438.
Dedemszeg 38, 161. 1256. 68. 1559. 196.
1561. 293. 1563. 294. 1564. 212, 295.
1647. 230. 1700. 261.
Defterek 178, 216.
Dégi család Makón 1717. 318.
Degőr 1232. 42.
Dékán család 1450. 136.; — Sebestyén,

- földeáki 1488. 129.; — Sebestyén szolgabíró, földeáki 345.
- Dékán család Makón 1717. 318.
- Deli Balázs 1552. 189.
- Demeng, Deming, Doming 171. 1427. 105. 1463. 124. 1561. 161. 1564. 208. 1564. 212. 1590. 228. 1653. 231. 1655. 379. 1700. 261. 1702. 262.
- Demeter esztergomi érsek 1380. 332.; főispán 328.; — kanonok 424.; — karbeli 431.; — krassói főesperes 420.; — őrkanonok 403.
- Dénes karbeli 431. 432.
- Denke család 1450. 138.
- Derekegyháza 1427. 105. 1456. 117.
- Derse 1590. 228. 1653. 231. 1700. 262.
- Deszk 1647. 230. 1700. 261.
- Dézzi Gergely, borosjenei 1628. 244.
- Dezső püspök 53, 56, 57, 348.
- Dica 199.
- Dicális lajstrom 1555. 194.
- Dicátorok 102.; — fizetése 201.
- Dienes György 1633. 378.
- Diós 1330. 103. 1455. 122.
- Diós család Makón 1717. 318.
- Diószegi András ref. pap 449.; — Balázs ref. pap 451.
- Dobegyház 39. 1256. 68.
- Dobóczy család 239. 1669. 248.; — Ferencz 1652. 247. 1653. 242. 1667. 236.; — Péter 1662. 233.
- Dobronsky Dominicus barát 1582. 225.
- Dobsa család Makón 1717. 319.
- Dóczy család, nagylucesei 118, 141, 206. 1478. 342. 1549. 177.; — Ferencz 145. 1506. 144. 1514. 151. 1516. 153. 1520. 142. 400.; — Gergely 1501. 336.; — György 1514. 150.; — Imre harami bán 118. 1479. 127, 128, 363. 1486. 163.; — János 1514. 150. 1515. 153. 1521. 156.; — László szörényi bán 1466. 118, 362.; — Lászlóné 1489. 165.; — Miklós, szegi 170.; — Miklósné 172.
- Dolny István püspök 263, 313, 381. 1699. 253.; — főispán 338. 1700. 257.
- Dombegyház 103, 280. 1453. 117. 1463. 130. 1486. 131. 1559. 195. 1562. 162. 1564. 209. 1569. 296. 1632. 244. 1647. 230, 236. 1700. 261. 1702. 262.; — ref. pap 448.; — őskori telep 2.
- Dombiratos 1648. 237. 1652. 247.
- Dombrói János aradi főesperes 408.
- Domevár 75.
- Domokos aradi főesperes 409.; — kanonok 424.; — olvasókanonok 395.; — prépost 389.; — temesi főesperes 405.
- Donát, Donáttornya 132. 1456. 117. 1463. 130. 1465. 340. 1490. 139. 1495. 167. 1498. 336. 1499. 397. 1508. 145. 1514. 150. 1515. 153. 1517. 154. 1519. 343. 1521. 156. 1531. 174. 1536. 170. 1545. 191. 1549. 177. 1560. 203. 1562. 208. 1564. 213. 1589. 236.; — földvár 6.
- Dózsa Gergely 1514. 147, 148.; — György 146—152. 1514. 366.
- Draskovics György győri püspök 1639. 376.; — pécsi p. 1562. 374.
- Dubniczky Mihály, pekeri 1563. 207. 1565. 198.
- Dubovszky György püspök 1629. 228, 376.
- Dugiszelia 1558. 216.
- Dúló család 1450. 137.
- Dvornikovics Mihály püspök 381.
- Écsedi István ref. pap 448.
- Egei András, néhai 1507. 140.; — Benedek ref. pap 451.; — István kanonok 428.
- Egres 1500. 166. 1505. kör. 366. 1550. 182. 1551. 187. 1558. 217. 1561. 162. 1564. 208, 213. 1647. 230. 1653. 231. 1700. 261.; — apátság birtokai 166.; — barátok 59.; — cistercita monostor 1179. 51.; — ostroma 1280. 77.; — veszedelme 1241. 65.
- Egri káptalan 1322. 85.; — püspök székdíja 1334. 353.
- Egyedi Mihály ref. pap 450.

Egyházas-Kér 23. 1247. 67. 1280. 77. 84.
 Egyházi alapítványok 50.; — épületek 27.
 Egyházkerületi jegyzőkönyv 444.
 Ejcse folyó 1340. 339.
 Ekend 1449. 127. 1450. 335.
 Eköd 1230. 41, 70.
 Elek ispán 1247. 67.
 Éles György szolgabíró, csücsködi 345.
 Eligius, Mihály fia csanádi tanuló 1402. 111, 431.
 Ember Pál 441, 444.
 Emin 295.
 Endre és Levente hercegek 32.
 II. Endre király sírja 1241 65.
 III. Endre halála 81.
 Endrédi Zsigmond makói ref. pap 1569. 295, 449.
 Éneklő-kanonokok névsora 397.; — tiszte 29.
 Engl Antal gróf, püspök 1772. 313.
 Enyedi István ref. pap 450.
 Épületfa beszerzése 1337. 87.
Erdély.
 Nagy-Kecskés 1256. 68.
 Szent-Király 1256. 68.
 Erdélyi fejedelmek adományai 244, 245.; — püspök székdíja 1334. 353.; — sóbányák 10.
 Erdélyi család 1450. 136.; — Péter kanonok 422.
 Erdőhegyi Benedek 1522. 157, 368.
 Erdős 1479. 166.
 Erdős-Kenéz 171.
 Erdősi Ferencz guardián 438.; — Sylvester János *Új testamentoma* 1541. 284.
 Erdőszentmihályi Lőrincz aradi kanonok 1552. 190.
 Eresztvény erdő 1337. 86.
 Éretnekek 1582. 224. 225.
 Ér-i udvarnokok 1220. 53.
 Érmelléki ref. esperes 1567. 439.
 Érsekújvári András ref. esp. 442. 447.
 Erzsébet királyné 1321. 85.; — és sz. Gellért egyháza 97.
 Esperes esküje 1635. 304.

Essegvári György 1494. 122.
 Estei Hippolyt esztergomi érsek 369.
Esztergom vármegye 201.
 Esztergom 19.; — sz. Adalbert temploma 1313. 73.
 Esztergomi érsekek: Martirius 1156. 347.; János 1205. 348.; Bakócz Tamás 1514. 156.; Oláh Miklós 373.; — érsek székdíja 1334. 353.
 Eszterházy Anna Julianna gr. 384.; — Pál hg. nádor 1697. 310. 1700. 382.
 Ethelei másként Kátai Imre 1559. 197.
 Ézsau főispán 325, 326.

Fábián aradi főesperes 408.
 Faluhely 1508. 143. 1572. 205.
 Falvak 1337. 87.; — keletkezése 95.
 Farkas család Makón 1717. 319.
 Feckés 171. 1456. 117. 1463. 124. 1472. 363. 1646 245. 1655. 247. 1660. 237. 1662. 233. 1702. 262.
 Fégel 1238. 72.
 Fejér család 1450. 137.; — Ábrahám, borosjenei 1649. 246.; — Ozsvát főispán, szokonyai 336.
Fejér vármegye 70, 327, 329.
 Ecsör 1240. 72.
 Gút 1237. 71.
 Székes-Fejérvár 17. 1046. 33.; — iskola 26.
 Szentkereszt 1240. 72.
 Fejéregyház 23, 39, 124. 1256. 68. 1403. 135. 1466. 118. 1480. 121. 1495. 124. 1508. 143. 1509 144. 1514. 150, 166. 1561. 198, 204. 1564. 213. 1647. 230, 245.; — másként Peli 1700. 261.
 Fejéregyházi Benedek 1418. 96.; — Benedekné 1454. 117.
 Fejér-Füged 1464. 166.
 Fejérkövi István nyitrai püspök 1592. 374.
 Fejértő 171.
 Fejérvári János ref. pap 451.
 Feiregyház 1563. 294.
 Fekete család Makón 1717. 319.
 Fekete Dénes, soklyói 1515. 154.

- Fekete János 1552. 189.; — Miklós 1527. 174.
- Feketebátori Gergely alispán 342.
- Fele 1564. 213.
- Félhegyes 1635. 242, 247. 1700. 261.
- Felity 1647. 230.
- Fellak 24, 171. 1491. 154. 1533, 1534. 175. 1543. 176, 338. 1547. 176. 1551. 188, 187. 1564. 213. 1595. 219. 1596. 220. 1597. 221. 1647. 230. 1700. 261.; — náhie 216.
- Fel-Gedös 75. 1333—1335. 93.
- Fel-Timárteleke 1346. 103.
- Fel-Velnők 39. 1256. 68, 272. 1299. 80, 274.
- Felső-Füged 1647. 230, 245. 1700. 261.
- Felső-Szölös 69.
- Fényess György püspök 381.
- I. Ferdinánd király 159.
- Féregyház 1572. 205.
- Ferenczi Gergely, szajáni 1563. 207.
- Ferenczrendiek 224.; — guardiánok 437.
- Ferged 1558. 216. 1559. 293. 1560. 164. 1561. 293. 1563. 294. 1564. 210, 295. 1609. 244. 1647. 245. 1671. 234.
- Figed 23. L. Füged.
- Fila nádori helytartó 1220. 54.
- Filesdi István ref. pap 450.
- Finta család 1450. 137.
- Fitos család Makón 1717. 321.
- Fodor Ferencz dombegyházi lakos 1529. 169.; — István 1450. 137.; — János 1668. 380.; — János kanonok 422.
- Foktői János gyarmati hadnagy 1653. 230, 378.
- Forgách család 123.; — Simon, gimesi 1558. 195. 1565. 207.
- Főesperesek 29.
- Főesperesi kerületek 22.
- Főesperességek 22.
- Főispánok 43, 133.; — névsora 325.
- Föld értéke 49.
- Földeák 1450. 138. 1560. 164. 1564. 209. 1647. 230. 1665. 239, 243. 1671. 296. 1702. 262. 1717. 234. 317.; — ref. pap 448.
- Földeáki család 1450. 138.; — Jánosné 1484. 121.
- Földművelés 1337. 87.
- Földvár 1472. 263. 1488. 128, 342. 1524. kör. 280. 1562. 162.; — földvár 6.
- Földvárak 6.
- Földvári István 165.; — István dicátor 1560. 200.
- Frangepán Beatrix 1507. 140.
- Fráter György váradi püspök 53, 168, 172, 173, 179, 180, 181, 369, 370. 1541. 175. 1542. 278, 393. 1547. 404. 1551. 185, 291.
- Frigyes Ágost szász választófejedelem 1695. 252.
- Furda család 1450. 138.
- Füged 171. 1333—1335. 95. 1427. 105. 1702. 262.
- Fügedi család 1450. 137.; — Domokos 1330. 90.; — Gábor 1551. 186.; — László királyi ember 1326. 89.; — Miklós kanonok 424.
- Füleki Pál ügyvéd 1701. 262.
- Fülöp apát 30, 34.; — szerzetes 20.; — talán temesi főesperes 25.
- Fülöp András guardián 438.
- Fülöplaka 1373. 96.
- Füpererek 1479. 130. 1557. 203. 1560. 162. 1564. 198, 208, 209. 1632. 244. 1647. 230. 1648. 237. 1651. 223. 1661. 239. 1700. 261. 1702. 262.
- Fürge család Makón 1717. 319.
- Füves 1654. 246.
- Füzes 1562. 198.
- Gál András adórovó, gyulai 1552. 109. 199. 1555. 338, 343.
- Galga tatár khán 1685. 250. 1686. 309.
- Galgóczy Péter ferenczrendi barát 1469. 120.
- Garázda család 341.; — Miklós, kereszt-úri 1408. 114.; — Miklós prépost 388.
- Gárdonyi Tamás makói bíró 1551. 290.
- Gazdaság 1717. 318.
- Gazdatisztek 1512. 141.

- Gedes, Gedös 24, 327. 1231. 70, 71. 1239.
72. 1487. 119, 363.
- Gelid 1233. 51. 1562. 162.
- Gellei Ráfael guardián 438.
- Gellért anyja 17.; — a velencei sz.
György monostor apátja 17.; —
Bolognában 17.; — emléke 35.;
— ereklyéi 98. 1514. 150.; — és a
sz. Mária-cultus 29.; — és Péter
király 30, 31.; — halála 1046. 34.;
— húsvéti beszéde 31.; — Imre
herceg nevelője 18.; — körútja
26.; — látogatásai 22.; — láto-
másai 31.; — Magyarországra jö-
vetele 17.; — mint író 19.; —
perjel 17.; — püspök 346.; — szár-
mazása 16.; — szentté avatása
1083. 46.; — temetése 34.; — vá-
lasztott marosvári püspök 18.;
— velencei patricius, sz. Gellért
atyja 16, 17.; — vértanúsága 34.
- Gellért kanonok 427.; — karbeli 432.;
— klerikus 430.
- Generale iudicium 89.
- Gepidák 5.
- Gerece család 1450. 137.
- Geréb Péter nádor, néhai 1503. 140.
- Gerendási Balázs ref. pap 450.
- Gergely decsi lelkész 1541. 283.; —
kanonok 423, 424.; — karbeli 430.;
— örkanonok 401.; — prépost
387.; — püspök 351, 354, 355, 358.
1285. 70. 1400. 110.
- Gerván János püspök, musinai 1527.
167.
- Geszti család 123.
- Géták 4.
- Gígei László társaskápt. kanonok 436.
- Gilfréd olvasókanonok 394.
- Gimesi János kalocsai érsek 1301. 82.
- Gizella, István király nővére 30.
- Glád vezér 47.
- Glésán János 1552. 189.
- Gonzaga bíbornok 374.
- Gorolyai család 1522. 358.
- Gorsa 103. 1560. 164. 1564. 210. 1566.
217. 1702. 264.
- Gorsás 1456. 117.
- Goszpodi család Makón 1717. 321.
- Góthok 272 körül 5.
- Gönczi Gergely bányai ref. esperes
1589. 440.; — György ref. super-
intendens 1589. 440.
- Görög apát 20.; — barátok egyháza 21.
- Gracianus szegedi tanító 1522. 285.
- Gutfréd aradi prépost 1220. 54, 55.
- Gutina 1532. 175.
- Gyála 1450. 136.; — sírhalmok 4.
- Gyalai család 1450. 136.
- Gyáli István 1396. 102.
- Gyaponi család Makón 1717. 321.
- Gyarmati György ref. pap 446.
- Gyolcsi György kanonok 426.
- Győr nb. Saul püspök 1188—1192. 49,
347.
- Győr vármegye* 40, 69.
- Győr 1582. 374.
- Győri prépost: Bulcsu 1229. 249.
- Pannonhalma 19, 20.
- Pannonhalmi apát: Órévi Konrád
1406. 357.
- György kanonok 424, 425.; — maros-
elvi főesperes 411.
- Győri püspök székdíja 1334. 353.
- Győri Mihály társaskápt. prépost 434.
- Győrke Zsigmond 1514. 151.
- Győrkei János ref. pap 448.
- Gyulai András kanonok 424.; — Kele-
men kanonok 428.; — László ka-
nonok 426.; — Mihály kanonok
427.; — Péter kanonok 429.
- Gyurgyevics Domokos barát 1582. 224.
- Gyűrődi család 1422. 399.; — Péter
1422. 136.
- Haczaki László kanonok 429.
- Hadállítás 1498. 1504. 158.
- Hadi kötelezettség 108.
- Hagymási László, berekszői 125. 1442.
340.; — Miklós 119.
- Hajdú Incze guardián 438.
- Hajdúk 1687. 250.
- Hajnal István, simándi 1514. 150.

- Halasok 1285. 79.
Halastavak 1256. 68.
Halász, Halászmorotva 37. 1247. 67.
1256. 68. 1319. 83, 319. 1321. 96.
Halászat 37, 38. 1337. 88.
Halstatti kor 4.
Halos-, Hollósszállása 76. 1438. 100.
Hangácsi család 360.; — Albert püspök
1459. 101, 164, 360.
Harami Kelemen áldozópap 429.
Harangod falu 23. 1333, 1334. 92.
Harangod folyóvíz 7, 23, 37.
Haraszti Ferencz 119, 142. 1478. 342.
1480. 402. 1508. 418. 1514. 151, 153.
1548. 283. 1552. 189.
Harkácsi László macsói al-bán 1451.
122.
Harmad 23. 1333—1335. 93. 1355. 104.
1403. 104. 339. 1454. 117. 1564. 212.
1628. 244.
Háromfülfű 1558. 217.
Háromlábú 1467. 123.
Hasszán csanádi aga 1590. 218.
Hasznosi család 103.
Hatvani András, szendrei 1655. 247.
Havaselföld 1280. 78.
Haymát 1702. 263. (*Majmat* helyett).
Házépítés 1337. 88.
Hédervári Lőrincz főlovászmester,
kúnok és jászok birája 1429. 99.;
— nádor 1448. 116.
Heddo strassburgi püspök 774. 22.
Hegyes 1458. 123. 1489. 142. 1562. 198.
1647. 230.
Hegyes-Valkány 75.
Heissler Donát gr. 1688. 251.
Helvét hitvallás 1567. 439.
Helységek pusztulása 223.
Henrik éneklőkanonok 397.; — maros-
elvi főesperes 411.; — sebesi fő-
esperes 416.; — szerzetes 20.; —
talán aradi főesperes 25.; — tanító
mester 26.
III. Henrik 31.
Henyei István kapitány 1553. 192.;
— Miklós 1566. 215.
Herczeg család, szekesői 115, 116. 1450.
138.; — István. borosjenei 1650.
246.; — Pálné, szekesői 1453, 117.
Herczegszőlősi Dániel ref. pap 449.
Herényi Bernát gazdatiszt 1516. 155.
Herman kanonok 423.
Hermán nemzetségbeli Lampert or-
szágbíró és csanádi főispán 1319.
83. 1313—1324. 88, 328.
Herodotosz tudósítása a Maros-vidék-
ről 4.
Herovics Mátyás püspök 375.
Hetényi Albert guardián 438.
Hetipiaczok 99.
Heves vármegye.
Abád 1510. körül 284.
Bal-Püspöki 1511. 143.
Barla 1511. 143.
Bodon 1511. 143.
Dereszke 1511. 143.
Ecsed 1408. 114.
Eger 1330. 85. 1556. 371. 1573. 374.
Fajzat 1408. 114.
Felső-Bánrév 1655. 242, 247.
Füzes-Abony 1044. 32.
Nagyút 1511. 143.
Lak 1511. 143.
Parád 1511. 143.
Pásztó 1305. 103.
Réde 1408. 114.
Szőcs 1408. 114.
Hevesi Miklós kanonok 428.; — Péter
guardián 437.
Himfi család, remetei 104, 359.; —
— Benedek főispán 104, 331. 1369.
404.; — György, böldrei 1442. 340.;
— István, remetei 1405. 107.
Hippolyt aléneklő 400.; — mester
béről 1342. 91.
Hiripi Tamás ref. esperes 440, 451.
Hód 24. 1231, 1237. 71. 1240. 72. 1280.
76. 1450. 428.
Hódegyház 23. 1337. 86. 1366. 96. 1360.
1366. 106. 1508. 143. 1558. 216. 1561.
198, 204. 1564. 212. 1572. 205.
Hód és Vásárhely 1450. 116.
Hodics 1653. 247. L. Hódegyház.
Hód-Mező-Vásárhely 1702. 264. 1705.

- 266.; — bronzkori telep 3.; — sírhalmok 4.; — őskori telep 2.
- Hodos nemzetség 55.
- Hódtava 1280. 78.
- Hohenzollerni György brandenburgi örgróf 1509. 140.
- Hold 1334. 93. 1456. 117. L. Hód.
- Hollós 1451. 116. 1458. 123. 1489. 142. 1504. 365. 1558. 216. 1647. 230, 245. 1700. 261.
- Homokrév 39. 1256. 68. 1360. 1366. 106. 1495. 124. 1508. 143. 1509. 144. 1558. 216. 1564. 212. 1572. 205. 1647. 230. 1700. 261.; — sírhalmok 4.
- Honfoglalás 895. 6.
- Honorius pápa 1202. 58.
- Hont vármegye.*
Zebegény 1679. 381.
- Horvát Anna, zarándi 1585. 174.; — Gergely, gáji 1478. 119.; — István vingárti várnagy 1504. 124.; — János, zabardi 1556. 194.; — Pál, vizesi 1486. 121.
- Hosszúfalu 1647. 230, 245. 1700. 261.
- Hunnok 5.
- Hunyad vármegye 27.*
Déva 1527. 337.
Haczak 1428. 110. 1433. 360.
Vajda-Hunyad 1463. 340.
Várhely (Sarmizegethusa) 27.
- Hunyadi család 113. 139. 1440. 426. 1457. 336. 1697. 310.; — János 1450. 426. 1455. 396.; — János főispán 334.; — János kormányzó 1450. 335.
- Huszták 120, 136.
- Huszt család 1450. 138.
- Hűtlenségek 203.
- Ibrahim temesvári beglerbég 1687 350.
- Igács, Igár, Igás 1558. 316. 1560. 161. 1564. 211. 1590. 228. 1642 247. 1647. 230. 1651. 234. 1653. 231, 378. 1700. 261. 1702. 262. 1712. 315. 1713. 385.
- Igaz család Makón 1717 319.
- Ikács boszniai bég 1416. 109.
- Illegitimus possessorok 240.
- Illés éneklőkanonok 400.; — kanonok 426.; — maroselvi főesperes 412.; — sebesi főesperes 418
- Ilyei Gergely 1516. 155.; — János 1455. 124.; — Tiborc kanonok 157, 427.
- Imre karbeli 429.; — örkanonok 401.; sebesi főesperes 417.; — temesi főesperes 406.
- Inád 1230. 41, 70.
- III. Incze pápa 59.
- Inokai Lénárt ispán 1508. 145.
- Iratos 103, 171. 1453. 117. 1506. 144, 145.
- Irinta 1647. 236.
- Iskola 25, 26, 279, 283. 1402. 111. 1524. kör. 280. 1544. 286.
- Iskolás kanonok 29.
- Iskolázás Rómában 383.
- Ispán Boldizsár gyulai alvárnagy 1529. 170.; — Lénárd donáti tiszt 1517. 343.
- Ispánok 19.
- Istenítéletek 52.
- István király és Ajtony 9, 10, 12.; — király adománya a székesegyház fölépítésére 27.
- István éneklőkanonok 399.; — kanonok 422, 423, 424, 428.; — karbeli 429, 432.; — maroselvi főesperes 412.; — püspök 347.; — sebesi főesperes 417.; — szerzetes 19.; — talán krassói főesperes 25.; — társaskápt. kanonok 435.; — társaskápt. prépost 434.; — temesi főesperes 404.
- Iván mester alispán 339.
- Ivánkahida 58.
- Izabella királyné 179, 180, 181. 1541. 175.
- Izmaeliták 75.
- Izsák ispán 1247. 66, 67, 271, 273.
- Izsó Tamás szolgabíró, salánki 345.
- Jakab áldozópap 430.; — karbeli 429. 431, 432.; — maroselvi főesperes 412.; — olvasókanonok 394.; — ör-

- kanonok 402.; — prépost 389.; — társaskápt. kanonok 435.
- Jaksa vajda fiai 1465. 124, 340
- Jaksics birtokok 171, 206.
- Jaksics család, nagylaki 124, 131, 144, 169, 172, 280, 281. 1476. 427. 1536. 407.; — Erzsébet 119.; — István 1476. 127.; — János 1541. 176.; — Márk 160, 170, 171. 1517. 154, 343. 1519. 155, 156. 1522. 403. 1523. 435. 1537. 419.; — Péter 1514. 149.
- Jámbor család Makón 1717. 321.
- Ján százados 1231. 73.
- Jani falu 58. 1221. 162.
- Jank János, nagylaki 105.
- János aradi főesperes 410.; — kanonok 422, 423, 425.; — karbeli 429, 430, 431.; — krassói főesperes 419, 420, 421.; — maroselvi főesperes 412.; — olvasókanonok 394, 395.; — őrkanonok 401, 402.; — püspökök 347, 357 1198–1201. 49.; — sebesi főesperes 416, 418.; — társaskápt. kanonok 436.; — temesi főesperes 404.
- XXII János pápa 1332. 91
- János Zsigmond 179.
- Jánosfalva 1558. 216.
- Jánosi Ferencz meghatalmazott 1700. 257, 338.
- János-vitézek 1238. 42.
- Jára 1450. 137. 1456. 126, 162. 1625. 244. 1647. 230, 245. 1700. 261
- Jármi András 1642. 243. 1648. 229.
- Jász Lőrincz guardián 437.; — Lukács 195, 199. 1560. 165. 1566. 215.
- Jászberényi Gáspár guardián 437.
- Jávorszki Mihály guardián 438.
- Jenei Tamás 1645. 245
- Jenő 1230. 41, 70. 1427. 105. 1468.*340. 1178. 127, 1543. 166, 176, 343, 435. 1564. 214.
- Jeruzsálem 17. 18.
- Joachim udvari vitéz 1199. 326.
- Jobbágyok helyzete 97, 129, 144, 174.; — helyzetének javulása 1547. 177.; — költözködése 128.; — szolgálása 1514. 153.; — terhei 101, 102.; — végrendelkezése 1427. 98.
- Jogus család 1450. 137.
- Jolánta királyné sírja 1241. 65.
- Jövedelembiztosítás 1668. 238.
- Juhtenyésztés 1581. 217.
- Kabai Dániel ref. pap 447.; — János ref. pap 451.; — Péter ref. pap 449.
- Kaczi Pál 1408. 114.
- Kádán tatár vezér 1241. 63.
- Kádár család Makón 1717. 319.
- Kakas család 1450. 138.
- Kakat 1561. 199. 1564. 213.
- Kalacsai család 1450. 137.
- Kalán nemzetség 1266. 73.; — Kalán pécsi püspökök 67. 1206. 347, 348.; — László erdélyi vajda 83.
- Kállai család 123, 204.; — Gáspár ref. pap 446.; — János 1471. 341. 1473. 134. 1486. 415.; — Lőkös János 1479. 130.; — Sebestyén ref. pap 450.
- Kálmán János 1450. 137.
- Kálmáncsehi János ref. pap 448.
- Kalocsai érsek székdiája 1334. 353.; — érsekség 16.
- Kamara, bécsi udvari 1699. 311.; — királyi 1675. 307. 1713. 316.; — pozsonyi 1699. 311.
- Kamarai praefectura 1699. 310.; — provisorium, szegedi 1702. 314.
- Kamara-nyereség 101, 102, 133. 1342. 91.
- Kamarás család 1450. 138.
- Kamber bég 1550. 183. 1551. 188, 290, 291.
- Kán nemzetségbeli Gyula főispán 326.
- Kanczagyakra 1466. 118.
- Kanizsa 47.; — szláv név 15.
- Kanizsa-Monostor 39, 44. 1256. 69. 1558. 216. 1564. 212.
- Kanonokok, első 25.; — javadalmának szaporítása 1227. 349.; — névsora 422.; — száma 29.
- Kapronczai Paulinus Péter püspökök 371.

- Káptalan 25.; — birtokai 164.; — megszűnése 1552. 189.; — mint földesúr 1427. 98.; — szervezése 28.
- Kara vajda török fogoly 1573. 207.
- Karácsonyi család Makón 1717. 319.
- Karádi Pál unitárius püspök 297.
- Karas folyó 24.
- Karbéli papok 29.; — névsora 429.
- Karika család Makón 1717. 321.
- Karlóczai béke 1699. 253.
- Károlyi család gr. 264.; — Sándor gróf 314. 1705. 267. 1715. 265.
- Károlyi ref. esperes 1567. 439.
- Kasza család 1463. 123.; — Márton 1454. 117.
- Kaszap család Makón 1717. 321.
- Kasza-Perek 133. 1463. 123. 1469. 341. 1473. 134. 342. 1486. 415. 1524. kör. 280. 1548. 176. 1560. 204. 1561. 198. 1564. 211. 1635. 244. 1649. 246. 1667. 239.
- Kászim budai bég 1550. 181.
- Kasza Demeter 1557. 203.
- Káta nemzetség 54.
- Katona család 1450. 138.
- Kazdag család 1450. 138.
- Kecse 1700. 262.
- Kécsi Miklós kanonok 426.
- Kecskeméti Gellért guardián 438.; — János kanonok 426.; — János ref. pap 448.; — Mihály ref. pap 448.
- Kecskes 171. 1655. 379.
- Kecskes család Makón 1717. 321.
- Keczeri Ferencz dicátor 1565. 200.
- Keglevics család 242.; — Miklós 1666. 238.
- Kegyúri jog 1337. 88. 1515. 152. 1522. 157. 367.
- Kéktó nádas 1499. 336. 1664. 234.
- Kéktó-Ráros 1558. 217. 1560. 164. 203. 1561. 282. 1564. 208. 210. 1566. 217.
- Kelefi Dienes guardián 438.
- Kelemen család Makón 1717. 319.
- Kelemen éneklőkanonok 400.; — kanonok 427.; — karbéli 431.; — prépost 390.; — torontáli főesperes 415.
- Kelemenős bán 65. 1247. 271.; — maradvékai 1256. 68.
- Kelenhegy 1046. 34.
- Kemecse 23, 39. 1332. 397. 1334. 1335. 93. 1360. 1366. 106. 1450. 137.
- Kemecsemonostora 44. 1256. 69.
- Kenaz 1233. 51.
- Kenes 1479. 166.
- Kendi Antal 172.; — Gábor 1662. 307.
- Kenesna 13.
- Kenéz 171. 1427. 105. 1451. 116.; — őskori telep 2.; — szláv név 15.
- Kenézi család 1522. 368.; — Márton 1552. 189.
- Kenyeres család 1450. 138.
- Kénytelen mosó, királyi népek 1322. 103.
- Kér, Egyházas-Kér 37. 1256. 68. 1285. 79. 1337. 86. 87. 1360. 106. 1508. 143. 1572. 205.
- Kerecsényi László, kányaföldi 1561. 197. 207. 1564. 373. 1566. 215.
- Kerek Zakariás bizerei barát 1237. 62.
- Kerekegyház 24, 103, 171. 1453. 117. 1463. 130. 1484. 128. 1506. 144. 178. 1549. 189. 1561. 199. 1564. 212. 1597. 221.
- Kerekegyházi Laczk, székely ispán 104.
- Kerekfőfoka 1453. 127.
- Kereki János ref. pap 448.
- Kerek-Vinga 103, 171. 1453. 117.
- Kerelői István ref. esperes 443, 449.
- Keresztelés 21.
- Keresztelő medencze 21.
- Keresztelő Szent János monostora 9, 14. 21.; — temploma 30.
- Keresztúr 23. 1390. 166. 1449. 127. 1450. 335. 434. 1456. 133. 1561. 197, 204.; — sírhalmok 4.
- Keresztúri család 1390. 166.; — János kanonok 426.
- Keresztýén-üldözés 1046. 33.
- Kéry János gr. püspök 380.
- Keserű család 1450. 137.; — Ilona 1453. 117.
- Keszi család 125.; — Balázs deák 1450. 137, 165. 1471. 410.

- Két-Bagd, vagy Felső-B. 1564. 213.
 Kétfülű 1467. 123. 1564. 213.
 Két-Sopron 103. 1453. 117.
 Kettősfok 1453. 127.
 Két-Zöldes 1456. 117.
 Kéván török fogoly 1573. 207.
Keve vármegye 22
 Főispánok :
 Rátót nb. Gyula 1219. 328
 Kán nb. Gyula 1220. 326.
 Himfi Benedek 1366. 110, 331.
 Ozorai Pipó 1405. stb. 333
 Tallóczi Matkó 1431. 333. 1434. 100.
 Tallóczi Frank 1432. 333.
 Várnagy :
 Dóczi Péter 118.
 Bálványos 24.
 Belan 1266. 75.
 Keve 24. 1433. 360. 1492. 119.
 Kubin 1717. 268.
 Makszond 1456. 117.
 Pancsaly, Pancsova 24. 1717. 268.
 Szél 1456. 117.
 Volter 1266. 75.
 Kevei főesperesek névsora 414 ; — főesperesség 24.
 Kígyóskuta 1456. 117.
 Kilenczed 1351. 101.
 Kinged 103, 162, 171. 1453. 117. 1556. 195. 1558. 216. 1560. 203. 1564. 209.
 Kingert 1360. 106.
 Kinizsi Pál 1482. 119. ; — szerbeket telepít 1481. 130.
 Király család Makón 1717. 319.
 Király György váradi parancsnok 1598. 220.
 Királyhegyes 171, 282. 1456. 117. 1463. 124. 1556. 195. 1566. 217. 1630. 296. 1642. 243. 1647. 230. 1648. 229, 377. 1651. 377. 1654. 231. 1655. 379. 1697. 253. 1700. 261. 1702. 262 ; — ref. papok 449 ; — sírhalmok 4.
 Királyi emberek 134.
 Királymonostor 1564. 213.
 Kis család 1450. 138. ; — keresszegi 1646. 245.
 Kis család Makón 1717. 319.
 Kis-Acsád 1561. 161. 1590. 228. 1653. 231. 1700. 262.
 Kis-Ápátfalva 1654. 231. 1655. 379.
 Kis-Batonya 1667. 238.
 Kis-Ekendmelléke 1453. 127.
 Kisfalu, Kisfalud 39. 1247. 66. 1256. 68. 272. 1285. 78. 1337. 86. 276. 1360. 106.
 Kisfaludi család 72. 327.
 Kis-Fecskés 1561. 199. 1564. 211. 1647. 230. 1667. 239. 1700. 261.
 Kis-Gyála 1450. 136. 1564. 212. 1647. 230. 1700. 261.
 Kis-Jenő 1647. 230. 1700. 261. 1702. 263.
 Kis-Kampó 1552. 289.
 Kis-Kanizsa 1700. 261.
 Kiskeőd, Kisköd 1700. 261. 1702. 263.
 Kisnemesek 1450. 136.
 Kis-Serjén, 1558. 216. 1560. 162, 203. 1564. 211.
 Kisserjéni Ferencz 1520. 400.
 Kis-Szécsény 171. 1403. 135.
 Kis-Szent-Mihály 1647. 230. 1700. 261.
 Kis-Szent-Péter 1558. 216. 1561. 199. 1564. 213.
 Kis-Szőlős 1560. 162. 1564. 211.
 Kis-Tárnok 1360, 1366. 106.
 Kis-Tömpös 1508. 143. 1572. 205.
 Kis-Zenta 1495. 124.
 Kis-Zombor, bronzkori telep 3.
 Kiváltságok 175.
 Kladova 1688. 251.
 Klárafalva 1647. 230. 1700. 261.
 Klosterneuburgi egyház bucsúja 1300. 352.
 Knin (Horvátország) 1514. 148. 1562. 372. ; — püspökök 1460. 362.
 Kocsa 75.
 Kocsis család Makón 1717. 320.
 Kójam-Pál-szállása 76. 1438. 100.
 Koldor 1453. 127.
 Kollonich Lipót bibornok 1700. 382.
 Kolontár Máté, borosjenei 1654. 246.
 Kolosvári Bertalan szegedi guardian 1653. 378, 437, 438. ; — György ref. pap 451. ; — János püspökök 371. ; — János ref. pap. 447.
Komárom vármegye 201.

- Komáromi Athanáz guardian 437.;
— Márton ref. pap 447.
- Komlós 1450. 137. 1453. 117. 1479. 166.
1484. 132. 1561. 199. 1562. 162.
1563. 198. 1564. 210. 1646. 245.
1662. 247. 1707. 267.
- Komlósi család 1450. 137.; — család,
borosjenei 1650. 246.; — György
temesi főesperes 407.; — Mihály
1468. 341.
- Komornyik Miklós 1552. 189.
- Konas, Kónóss, Konos 1647. 230. 1700
261. 1702. 262.
- Konrád fejevári prépost 18.; — szer-
zetes 19.; — talán maroselvi fő-
esperes 25.
- Konya család 1450. 137.; — Demeterné,
muronyi 1479. 166.; — Gergely
1561. 204.
- Kopácsi István 1547. 281.
- Kopáncs 1219. 42. 1231. 71. 1450. 138.
1523. 435. 1559. 206. 1560. 204.
1702. 264. 1712. 315. 1713. 385.
- Kopáncsi család 1219. 42. 1450. 138
- Kopasz Márton alispán 342.
- Kór nemzetségbeli Kondam ispán 1321.
96.; — Kondam és Juhpogo kúnok
1315. 99.
- Korhonka 1647. 230. 1700. 261.
- Korláth Imre 1552. 189.; — István al-
ispán, pitvarosi 343.; — István fő-
ispán, pitvarosi 337.
- Kornis Zsigmond, ruszkai 1621. 222.
- Kotormány család, salánki 1455. 122.
- Kovács család, hajdúk 1609. 244.;
— család Makón 1717. 320.
- Kovácsháza 133. 1471. 341. 1492. 122.
1564. 210. 1645. 245. 1646. 245.
1647. 230. 1648. 237. 1651. 223.
1661. 239. 1700. 261. 1702. 262.
- Kovácsi András társaskápt. kanonok
436.
- Köcsei András 1484. 121.
- Kőgyesi Ferencz, borosjenei 1643. 245.
- Kőhalom 1467. 123.
- Kői püspökség felállítása 1229. 349.
- Kökényd 1562. 198.
- Kökényér 13, 23, 39. 1247. 67. 1256.
68. 1285. 79. 1333, 1334. 93. 1338.
388. 1398. 106. 1508. 143. 1572.
205. 1647. 230.
- Kökényes 1700. 261.
- Kölkedi János 1453. 117.
- Kőprili Musztafa 1690. 251.
- Kőrei Bálint főispán 336.; — Ferencz
1527. 174.; — Pál 1527. 160.
- Köröllei István makói ref. pap és
esperes 1633. 305. L. Kerelői.
- Körös név eredeti *Grisia* alakja 5.
- Körös vármegye*:
Grabarja 341.
- Körösi János 1642. 243.; — Pál 1632.
244.
- Körösköz 84. 1285. 78.
- Körös-marosközi esperesség 1567. 295.;
— tractus ekkleziái 296.; — tractus
ref. papjainak névsora 439.
- Körtvélyes 1266. 73. 1560. 164. 1566.
217. 1640. 234.
- Körtvélytő 1561. 199.
- Körút 208.
- Kövesdi Domokos klerikus 431.
- Közép-Szolnok vármegye* 50. 1554. 192.
- Közügyűlés 1730. 269.
- Közös birtokok 1337. 87.
- Közzolgalmati díjak megállapítása 1334.
353.
- Köztelek 39. 1256. 68.
- Krakkói egyetem 407. 1494. 427. 1534.
284, 285.
- Krassó vármegye* 22.
- Főispánok:
Himfi Benedek 1366. 110, 331.
Ozorai Pipo 1405. stb. 333.
Tallóczy Matkó 1431. 333.
Tallóczy Frank 1432. 334.
- Belényes 1374. 389.
- Dent 24.
- Dragadal 1280. kör. 77.
- Ermény 24.
- Ér-Somlyó 25. 1386. 332. 1390. 434.
1472. 119.
- Haram 24. 1433. 360.
- Illyéd 24. 1551. 187.

- Kis-Somlyó 1551. 187.
 Köke 1266. 75.
 Kőszeg 1472. 118.
 Kövesd 1433. 360.
 Krassó 24. 1650. 227.
 Mező-Somlyó 24.
 Somlyó 1386. 332.
 Székasvölgy 1358. 419.
 Szurdok 1280. kör. 77.
 Vaja, másképp Patak 1378. 420.
 Zegerjén 1367. 420.
 Krassói főesperesek névsora 419.;
 — főesperesség 24.
Kraszna vármegye 50.
 Krátó szerzetes 19.; — talán kevei fő-
 esperes 25.
 Kristó család Makón 1717. 320.
 Kriszpin püspök 347.
 Kúcségyház 39. 1256. 68.
 Kulcsár György guardián 437, 438.
 Kún kapitányok 99.; — kapitányság 100.
 Kún család, rozsályi 358.; — András
 klerikus 430.; — Balázs, törteli
 1559. 197. 1561. 293.; — Imre
 szolgabíró, taddi 1498. 336, 345.;
 — István 1450. 137.
 Kún-Ágota 76, 171, 282. 1515. 154. 1556.
 195. 1558. 217. 1562. 162. 1563. 198.
 1564. 209. 1651. 237.; — avar lelet
 6.; — bronzkori telep 3.
 Kún-Szőlős 1384. 99. 424. 1433. 125.
 100. 1558. 216.
 Kúnok 75. 1241. 63.; — adója 100.;
 — beütése 1091. 47.; — széke 99.;
 — veresége 1280. 78.
 Kúnsági ref. esperesek névsora 442.
 Kupa 1463. 130, 340. 1564. 209.
 Kutas 1456. 117. 1471. 123. 1507. 427.
 1556. 195. 1/13. 385.
 Kutas-Teremi 1558. 216. 1564. 213.
 Kutasi Lukács 1505. 142.
 Kutina 162. 1558. 216. 1560. 203. 1564. 209.
Küküllő vármegye 50.
 Holdvilág 1342. 166. 1552. 370. 1554.
 164.
 Külföldi iskolázás 112.
 Kül-Valkány 1256. 68.
Külső-Szolnok vármegye 1554. 192.
 Alispán:
 Ábrahámfi Boldizsár 1565. 344.
 Földvár 1556. 165.
 Kasza-Perek 1473. 134.
 Martfő 1556. 165.
 Mező-Túr 1473. 342. 1552. 289.
 Nagy-Túr 1514. 149.
 Solnok 1685. 249.
 Tisza-Varsány 1473. 342. 1514. 149,
 Túr 1560. 204. 1562. 198.
 Varsány 1560. 204. 1562. 198.
 Lábatlan Gergely 164.
 Labsánszky Ferencz püspök 384.
 Laczkfi család, kerekegyházi 103, 329.
 1412. 396.; — Dénes főispán 104,
 330.; — László 1412. 165.
 Lád nemzetségbeli Bulcsu püspök 1229.
 59, 349.
 Ladány 38. 1247. 66. 1256. 68, 272.
 1285. 78. 1299. 80, 274. 1337. 86
 1360. 106. 1508. 143. 1560. 204
 1561. 198, 199, 204, 1564. 213. 1572.
 205. 1647. 230. 1700. 261.
 Ladányi István ref. pap 448.; — Már-
 ton guardián 437.
 Lajos örkanonok 402.
 Laskói Lőrincz ref. pap 450.
 László aradi főesperes 409.; — békési
 főesperes 1343, 354.; — kanonok
 423, 424.; — karbeli 431.; — kle-
 rikus 430.; — krassói főesperes
 419, 420.; — maroselvi főesperes
 411, 412.; — nádor 1370. 107.
 — olvasókanonok 395.; — pré-
 post 388.; — társaskápt. kanonok
 436.; — torontáli főesperes 415.;
 — Vetők fia főispán 328.
 Latorján 1333. 93. 1421. 109, 162. 1558.
 217. 1564. 209.
 Leányegyház 1467. 123.
 Legenda 37, 46.; — írója 354.
 Lele 1564. 210. 1647. 230. 1656. 234
 1657. 237. 1700. 261. 1702. 262.
 1710. 315. 1713. 385.

- Lélekszám 208.
 Lénárd szerzetes 20.
 Lénárt család Makón 1717. 321.; — István 1561. 204.
 Lengyel katonaság 1529. 167.
 Lenti Pál ref. pap 451.
 Lépes András, váraskeszi 1407. 111.
 Léta Tamás szolgabíró, bessenyei 1498. 1498 336, 345
 Leustách vajda 1171 326.
 Lévai Margit 333.
 Lezeckzy Márton 1520. 400
 Libeczteleke 1536. 393.
 Licentiatások 254.
 Lippai István kanonok 425.; — István ref. pap 447.; — János ref. pap 450.; — Kristóf 1541. 283.; — Péter, borosjenei 1647. 245.; — Péter éneklő-kanonok 398.; — Péter püspöki helytartó 112. 1403. 135. 1407. 111.; — Tamás kanonok 427.; — Tamás sebesi főesperes 418.
Liptó vármegye 201.
 Liszti János 1559. 206.
 Loránt 1529. 168. 1558. 216. 1564. 162, 213 1647. 230. 1700. 261.
 Lorántfalva 1590. 228. 1653. 231.
 Lorántffy Zsuzsánna 233.
 Losonczy Antal 1550. 180.; — István 1550. 181. 1551. 188, 289; — István ref. esperes 442. 451.; — István ref. pap 450.; — László 1477. 118.; — László és István főispánok 331; — Zsigmond 119. 1516. 155.
 Lósy Imre püspök 375.
 Lőkös Farkas, nagykállói 1548 176.
 Lőrincz erdélyi vajda 1306. 82.; — karbeli pap 430.; — prépost 390; — püspök 346.
 Lőrinczfölde 1232. 42
 Lőrinczi család Makón 1717. 321.
 Ludasi Jeromos guardián 438
 Lugasi család 240, 241.
 Lugosi Ferencz várparancsnok 1597. 220.
 Luka János dicátor 1554. 199.
 Lukács esztergomi érsek szentté avatásának ügye 1232. 350.; — oltárigazgató 432.; — püspök 363.; — sebesi főesperes 364, 418.
 Lukácsi Mihály, szederkényi 1515. 154.
 Macripodari Jácint püspök 1663. 241, 379.
 Mácsalaka 1373. 96. 1559. 204.
 Macsói kerület 40.
 Maczedóniai család 123. 1450. 137.; — László főispán 332.; — Miklós főispán 337. 1520. 142. 1522. 157, 368.; — Miklós törökverő 1416. 109.
 Maczonik Miklós, borosjenei 1654. 246.
 Madarászi Péter prépost 393.
 Mádi Mózes ref. pap 447.
 Mágócs 283. 1480. 173. 1499. 336. 1507. 164. 1508. 145. 1519. 343. 1529. 170. 1531. 174. 1536. 393. 1542. 176. 1555. 190. 1559. 196, 197. 1564. 210. 1612. 222. 1640. 234. 1653. 231. 1700. 261. 1702. 262. 1713. 385.
 Mágócsi család 1573. 207.; — Gáspár 228, 280, 282, 373. 1514. 174. 1536. 170. 1542. 176. 1545. 191, 192. 1555. 190. 1558. 164, 195, 196.
 Mágori család Makón 1717. 320.
 Magovics György 1645. 245.
 Magyar jobbágyság 1642. 239.
 Magyar László pap 430.; — Zsigmond 1450. 137.
 Magyarság 178, 270.
 Magyarul beszélő szerzetesek 1030. kör. 20, 25.
 Mahmud makói emin 1615. 295.
 Majmat 1421. 162. 1560. 203. 1564. 209. 1590. 228. 1597. 221. 1607. 244. 1635. 245. 1653. 231. 1661. 239. 1700. 261.
 Makai György ref. pap 450.
 Makó bán 1285. 79, 273.
 Makó család, makófalvi 142, 143, 206.; — zétényi 277.; — Gergely 1516. 155.; — Ilona 1563. 293, 294; — László végrendelete 1563. 293; — Miklós 1561. 205. 1563. 294.

- Makó, Makófalva 24, 39, 99. 1299. 80. 1334. 1335. 92. 1337. 86, 240. 1360. 106. 1495. 124. 1508. 143. 1516. 155. 1522. 432. 1547. 176. 1551. 188. 1552. 180, 182. 1559. 196. 1560. 164. 204. 1561. 198, 204. 1564. 210. 1572. 205. 1596. 219. 1614. 229, 375. 1617. 221. 1642. 243. 1644. 376. 1646. 232, 337. 1647. 230. 1650. 227. 1653. 378. 1654. 231, 233, 234. 1662. 241. 1672. 243. 1675. 238, 445. 1682. 380. 1686. 250. 1700. 258, 261. 1702. 383, 262. 1704. 266. 1705. 267. 1709. 267. 1713. 385. 1730. 269.; — külön története 271.; — őskori telep 2.; — ref. papok 449.
- Makófalvi család 105, 142, 275. 1337. 86.; — János pap 430.; — László áldozópap 432.; — László kanonok 427.
- Makói tractus prédikátorainak névsora 446.; — tractus ref. espereseinek névsora 439.
- Makó-Vásárhely 240.
- Malaczosér 1453. 127.
- Malmok 1337. 88.
- Malomszög 39. 1256. 68, 272. 1285. 78.
- Mammuth csontmaradványai 1.
- Máramaros vármegye:*
Főispán:
Himfi Benedek 1361. 331.
Huszt 1662. 306.
- Máramarosi ref. esperes 1567. 439.
- Marczali család 116, 117.; — Dózsa püspök 1421. 109, 358.; — László prépost 112, 390. 1421. 109.; — László püspök 359.
- Marczell főispán 327.
- Margitai István ref. pap 451.
- Maria falu 1220. 53.
- Marinics Ferencz kapitány 1553. 192.
- Maros legelső vidéke 7.
- Maroselvi fősperesek névsora 411.; — fősperesség 22, 24.
- Marosi András ref. pap 448.
- Marosvár 23, 37.
- Marosvárosa 9, 11, 14, 15, 20, 26.
- Maróti Albert deák 1515, 154.; — Mátyus macsói bán 365.
- Mártély 1559. 197. 1566. 217. 1671. 234.; — népvándorlási lelet 5.
- Márton főispán 327.; — krassói fősperes 419.
- Martonosi család Makón 1717. 320.; — Mihály 1444. 334.
- Massai Eulália, haraklányi 1563. 174.
- Máté áldozópap 429.; — éneklőkanonok 400.; — karbeli 431.; — sebesi fősperes 418.; — székesegyházi fősperes 403.; — társaskáptalani prépost 1323. 387, 433.
- Mathisy István püspök 374.
- Mathys Domokos gazdatiszt 1510. 145.
- Mátyás kanonok 422.; — klerikus 434.; — olvasókanonok 395.; — őrkanonok 401.
- Maurus barát 26.; — pécsi püspök 17.
- Medgyesi Ferencz gyulafejevári püspöki helytartó 1552. 370.
- Mégy 1393. 424. 1421. 109, 162. 1558. 216. 1564. 213. 1590. 228. 1647. 230. 1653. 231. 1655. 379. 1700. 261.
- Meggyes 1488. 129, 342. 1564. 211.
- Meggyes szék.*
Kis-Selyk 1342. 166.
Szász-Musna 1552. 370
- Megyerecsei Péter közjegyző 1522 368, 432.
- Mehemet bég 1542. 279.; — beglerbég 1551. 291.; — szultán 1640. 226.
- Melanchton Fülöp 1554. 281.; — *Loci communes* 287.
- Melegh Boldizsár főispán, gersei 338.; — püspök 1572. 224, 373.
- Melius Péter *Új-testamentoma* 280.
- Mélykutú-Ráros 1564. 212.
- Merluz falu 1220. 53.
- Mészáros Lőrincz pap 1514. 148.
- Metekovicz János György szolnoki kamarai provisor 1717. 317.
- Mezőhegyes 171. 1427. 105. 1463. 124. 1486. 131. 1556. 195. 1558. 216. 1560. 163, 203. 1564. 211. 1642. 243. 1647. 230. 1648. 229, 377. 1650.

246. 1651. 377. 1654. 231. 1655. 379.
1697. 253. 1700. 261. 1702. 262.
- Mező-Kopáncs 162. 1555. 195. 1556
164. 1561. 199. 1564. 210. 1590.
228. 374. 1592. 375. 1647. 230. 1653.
231. 1700. 261. 1702. 262. 1717. 234.
317.
- Mezőlaki család 1422. 359.; — Péter
esztergomi prépost 1422. előtt 359.
- Mezőmegyeri Mihály ref. pap 449.
- Mező-Palota 1647. 230.
- Mező-Sopron 1563. 162.
- Mező-Szőlős 1560. 165.
- Mező-Tót-Palota 1654. 231. 1655. 379.
- Mező-Vásárhely 234, 235. 1615. 301,
302. 1617. 229. 240. 1636. 241. 1654.
231. L. Vásárhely.
- Mihalogli Ahmet 1551. 188.
- Mihály aradi főesperes 410.; — éneklő-
kanonok 397.; — kanonok 423,
426.; — karbeli 429, 431, 432.; —
maroselvi főesperes 411.; — pré-
post 387, 388, 390.; — társaskápt.
kanonok 436.; — társaskápt. pré-
post 434.; — temesi főesperes 405,
406.
- Mihályi Csáki család 72.
- Miklós áldozópap 431.; — aradi fő-
esperes 56, 407, 408, 409.; — éneklő-
kanonok 397.; — főispán 326, 327.;
— kanonok 423, 425.; — karbeli
432.; — krassói főesperes 420.; —
maroselvi főesperes 411.; —
oltárigazgató 431.; — olvasókanon-
nok 394.; — örkanonok 401.; — pré-
post 388.; — püspök 356.; — sebesi
főesperes 416.; — társaskápt. ka-
nonok 436.; — társaskápt. prépost
433, 434.; — temesi főesperes 406.;
— torontáli főesperes 414.
- Miklós falu 1231. 71.
- Miksa Emánuel választófejedelem 1688.
250.
- Miksi Pál guardián 437.
- Mindszent 282. 1559. 197. 1566. 217.
1631. 296.; — bronzkori telep 3.;
— sírhalmok 4.
- Mocsarak 8.
- Mogyorós 1700. 261. 1702. 263.
- Mohammed temesvári kádi 1557. 216.
- Mohol 1412 106.
- Molnár család Makón 1717. 320.; —
Joákim guardián 438.
- Monor falu 1220. 53.
- Monostor 1495. 124. 1508. 143. 1561.
198. 204. 1563. 294. 1572. 205. 1647.
230. 1700. 261.; — őskori telep 2.
- Monostorok mint telepítők 43
- Monostoros-Kanizsa 44. 1337. 86, 87.
1360. 106. L. Kanizsa-Monostor.
- Monoszló nemzetség 1231. 73.; — Tamás
ispán 1231. 42.
- Monyorós-Fecskés 280. 1456. 117. 1466.
340. 1555. 195. 1562. 162. 1564. 211.
1636. 241. 1647. 230.
- Mór püspök 346.
- Móré László, csulai 1520. 156.; — László
és János 1552. 189.
- Móricz Farkas 1642. 243.; — Márton
222.; — Péter, sövényházi 1546. 176.
- Morócz Miklós pap 430.
- Morotva 37. 1211. 51. 1319. 83. 329.
1508. 143. 1510. 145. 1561. 198. 1564.
213. 1572. 205. 1653. 247.; — szláv
név 15.
- Mosony vármegye 40, 69, 201.
- Főispánok :
Bod 1208. 347.
Rátót nb Gyula 1223. 328.
Lébény 1208. 347.
- Munár 171. 1487. 119. 363. 1558. 216.
1564. 213. 1597. 221.; — földvár 6.
- Musinai Gerván János püspök 1527.
368.
- II. Musztafa szultán 1695. 252.
- Mutnoki család 1495. 122. 1500. 140.
- Mülner Erhard budai polgár 1503. 365.
- Nábrádi István ref. pap 448.
- Nacsa család Makón 1717. 320.
- Nadabi család 1474. 120.
- Nádasdy Ferencz gr. országbíró 1662.
380.; — László gr. főispán 338.;

- László gr. püspök 315, 384.
1717. 317.; — Miklós kanonok 424.;
— Tamás 1541. 284. 1550. 181.
1559. 197.
Nádori köztörvényszékek 107. 1479.
134.
Nádudvar 1700. 261.
Nádudvari János 1647. 245.; — Tamás
érmelléki ref. esperes 1589. 440.
Nagy család 1450. 138.; — család Makón
1717. 320.; — Balázs szolgabíró
345.; — Ferencz, borosjenei 1654.
246.; — Ferencz és Miklós, boros-
jenei katonák 1649. 246.; — János
1487. 119.; — János guardián 438.;
— Lőrincz, orbágy-szentgyörgyi
1625. 244.; — Miklós guardián 438.;
— Orbán makói főbíró 1615. 300.;
— Péter várparancsnok 1551. 183.
Nagy-Acsád 1561. 161. 1590. 228. 1653.
231. 1700. 262.
Nagybányai ref. esperes 1567. 439.
Nagy-Bergyes 1504. 365.
Nagybessenyei István maroselvi fő-
esperes 413.
Nagyeshő 1453. 127.
Nagyfalu 23, 99, 162, 171. 1333—1335.
93. 1355, 1383, 1403. 104. 1384. 424.
1403. 339. 1454. 117. 1463. 130. 1486.
131. 1559. 196. 1560. 203. 1561. 167,
199. 1564. 212. 1597. 221.; — sír-
halmok 4.
Nagy főesperes (archidiaconus mag-
nus) 22.
Nagy Fülöp 65.
Nagy-Galád 1562. 198.
Nagy-Gyála 1450. 136. 1564. 212. 1647.
230. 1700. 261.
Nagyharsányi János kanonok 429.
Nagy-Iratos 280. 1484. 128. 1562. 162.
1564. 209. 1565. 207. 1632. 244. 1648.
237. 1661. 239. 1666. 239. 1669. 248.
Nagy-Komlós 1647. 230. 1700. 261.
1702. 262.
Nagy-Küküllő vármegye.
Apátfalva 51.
Csicsó-Holdvilág 51.
Kis-Selyk 51.
Nagy Lajos király 95.; — Csanádon
1366. 97.
Nagylak 24, 99, 124, 132, 171, 282. 1313.
73. 1334. 93. 1427. 105. 1451. 116,
335, 418. 1457. 122. 336. 1514. 149,
366. 1517. 154, 343. 1522. 403. 1527.
160. 1536. 407. 1539. 393. 1541. 176.
1550. 180, 182. 1551. 187. 1555. 195.
1558. 216. 1561. 199. 1562. 162. 1564.
211. 1595. 219. 1597. 221. 1647. 230.
1648. 229, 377. 1651. 377. 1654. 231.
1655. 379. 1656. 246. 1697. 253. 1700.
261. 1701. 263. 1702. 262, 383. 1707.
267.; — őskori telep 2.
Nagylaki Bereczk 1444. 334.
Nagylucei Ferencz 1494. 122.
Nagymihályi család 105. 1457. 123.;
— György 1444. 133.; — Lukács
ref. esperes 1638. 305, 442, 447.
Nagy-Ósz 13, 14. 1450. 137. 1590. 228.
1647. 230. 1653. 231. 1700. 261.
Nagysarlói Benedek kanonok 157, 428.
Nagy-Serjén 162. 1558. 216. 1560. 203.
1564. 209.
Nagy-Szécsény 171. 1403. 135.
Nagy-Szent-Mihály 1647. 230. 1700. 261.
Nagy-Szent-Miklós, gepida kincs 5.
Nagy-Szent-Péter 1558. 216. 1564. 212.
Nagy-Szölös 1560. 162. 1564. 209.
Nagy-Tárnok 1360, 1366. 106.
Nagy-Udvar 1702. 263.
Nagyválti Barnabás kanonok 425.
Nagyvíz 1700. 262.
Nána ispán 1266. 73.
Nánai Illés kanonok 426.
Nándor-Fejérvár 1514. 146.
Nándorfejérvári Jeromos guard. 437.
Nemes család 1450. 137, 138.; — Illés,
rétkopáncsi 1520. 156.
Nemesek hatalmaskodása 96, 127.
Nemesi birtokok 1200 körül 42.
Nemes-Keresztúr 165. 1540. 177.
Nemessé létel 102.
Németi Mihályné Bánfi Anna 1622. 244.
Neoacquistica commissio 262. 382.
1702. 314.

- Neolith-kori ember 2.
 Népesítés 207.
 Népvándorlási kor 5.
 Névváltoztatás 1266. 76.
Nógrád vármegye 201.
   Csecse 1408. 114.
   Szécsény 1653. 378.
 Nováki család 1450. 137.
 Novigrád (Horvátország) 17.
 Numuolohod főesperes 1220. kör. 53.
 Nuodum főesperes 1220. 54.
 Nyáry Pál, bedegi 240.
 Nyilkai János kanonok 428.
 Nyiri ref. esperes 1567. 439.
Nyitra vármegye 201, 327.
   Főispán:
     Hermán nb. Lampert 1323. 329.
     Nyitrai káptalan 1561. 165.; — püspök székdíja 1334. 353.
     Sárfő 1596. 219.
     Sárlucska 1596. 219.
     Zoborhegyi apátság 113, 346.
 Nyolczszegű 1479. 166.
 Nyomári Mihály 1457. 360.
 Nyúlzigeti apácák 73. 1517. 343. 1562. 207.; — birtokai 167.

 Óbudai egyetem 1395. 357.
 Oettingen Farkas gr. 1701. 263, 264.
 Ohadi György kanonok 426.
 Olasz építómesterek 27.
 Olasz Illés 1651. 234.; — János, szendrei 1642. 247.
 Olsároovics Demeter 1553. 192. 1555. 195. 1556. 164. 1557. 198. 1566. 215.
 Oldamur, kún vezér 77.
 Olnos 1373. 96.
 Oltár alapítvány 1456. 126.; — igazgatók 29.; — igazgatók névsora 429.
 Olvasó-kanonokok névsora 393.; — tiszte 28.
 Omlás 1467. 123.
 Ongor család, nádasdi 123, 173.
 Orbán aradi főesperes 409. 1435. 339.; — kanonok 425.; — olvasó-kanonok 396.
 Ordasi András ref. pap 449.
 Ordódy Zsigmond püspök 263, 338. 383.
 Órévi Lukács püspök 357.
 Orosháza 1646. 245.; — népvándorláskori lelet 5.
 Orosházi Tóbiás kanonok 157, 428.
 Oroszlános, Oroszlánosmonostora 13, 37, 39, 44. 1256. 69. 1337. 86, 87. 1360. 106. 1450. 137. 1508. 143. 1550. 180, 182. 1559. 203. 1560. 204. 1561. 204, 197, 198. 1563. 294. 1572. 205.; — bronzkori telep 3.; — monostor 1030 körül 20.; — sírhalmok 4.
 Orros család, serjéni 1444. 334. 1450. 138.; — György alispán 1445. 115.; — György, serjéni 1444. 334, 340.
 Orros Miklós jobbágy 1340. 339.
 Ország család, gúti 123.; — Lőrincz 119.; — Mihály nádor 1479. 120.
 Ország romlása II. Endre alatt 52.
 Oszkola 1466. 118. 1480. 121.
 Ottó király 82.
 Óvári István ref. pap 451.
 Ozorai Borbála 332.; — Imre ref. pap 447.; — Pipó főispán 107, 136, 332. 1429. 99.
 Ozsvát kanonok 425.
 Öcse 1479. 166.
 Ölyved 1427. 105.
 Ördög László, zarándi 1503. 143.
 Ördögősegyháza 1456. 117.
 Örkanonokok névsora 401.; — tiszte 29.
 Örvös 1450. 136.
 Örvesi család 1450. 137.
 Ősi István szolgabíró, földéaki 1498. 336, 345.
 Összeírás 1715. 265 1717. 317.

 Pabar, Papar, Pobar 51. 1322. 103. 1330. 166. 1505. kör. 366, 1555. 195. 1560. 162. 1564. 209. 1590. 228. 1607. 244. 1635. 245. 1648. 1651. 377. 1654. 231. 1655. 379. 1648. 229. 1700. 261.
 Pádé 37. 1256. 68. 1285. 79. 1558. 217. 1565. 198. 1653. 217.; — Podvej szláv név 15.; — sírhalmok 4.

- Paduai egyetem 1546. 371.
 Paduai Péter kanonok 422.
 Pahadi család, fejéregyházi 1403. 135.
 Paisgyártó Mihály 1632. 244.
 Pakosi Szemere adórovó 1461. 133.
 Pál aradi főesperes 410.; — csanádi ispán 55, 327.; — kanonok 424, 425.; — karbeli 430, 431.; — kevei főesperes 414.; — krassói főesperes 419.; — maroselvi főesperes 411.; — prépost 392.; — püspök 346, 357.; — társaskápt. kanonok 436.; — torontáli alesperes 416.
 Palaczk Márton mester 1285. 79.
 Palatics György 1526. 158.; — János 1551. 183. 1564. 295.
 Palaeolith-kori ember 1.
 Pálffy Ferdinánd gróf, püspök 380.; — Tamás gr., püspök 1653. 230, 306, 378.
 Pálfi Pál 1642. 243.
 Palóczi Mihály főesperes 152.; — Mihály főpalotamester 1515. 152.; — Mihály főpinczemester 1514. 366, 367.; — Mihály kanonok 428.; — Mihály krassói főesperes 421.
 Palota 38. 1247. 66. 1256. 68, 272. 1285. 78. 1337. 86. 1338. 388. 1360, 1366. 106. 1427. 105. 1495. 124. 1508. 143. 1572. 205. 1646. 245. 1647. 230. 1649. 245. 1654. 246. 1697. 253. 1700. 261.; — erdő 1338. 165.; — szláv helynév 15.
 Pana 1478. 119.
 Pancsovai család, rácz, 1607. 244.
 Pánczél család 1450. 137.
 Pankotai János makói ref. pap és esperes 1589. 296, 440, 449.
 Pankotai János temesi főesperes 112, 406.
 Pap család Makón 1717. 320.; — János 1650. 247.; — László kanonok 428.
 Papdi Péter 1317. 400.
 Pap-Keresztúr 1540. 166, 177. 1558. 217. 1647. 230. 1700. 261. 1702. 263.
 Pápai adó 1333—1335. 91—94.; — tized-lajstromok 23, 24.
 Pápai Péter szegedi pap 1641. 226.
 Papi Tódor 1543. 176.
 Papok házassége 59.; — házassága 1198. 347.
 Parabuch kún ispán 1266. 75, 76. 407.
 Paradány, Párdány, Paradánymonostora, Párdánym. 38, 44. 1247. 66. 1256. 68. 1285. 78. 1337. 86, 87. 1700. 261. L. Pordány.
 Parasztlázadás 1514. 147—153.
 Parlagi Albert 1479. 130.
 Pártási család 1448. 335.
 Passzarovicz 1688. 251.
 Pata 1480. 120.
 Pataktó 1285. 79. 1319. 83, 329.
 Patateleke 1466. 118.
 Pathi Demeter társaskápt. kanonok 436.
 Patócsi család 280.; — Anna, kecskeméti 1548. 174.; — Boldizsár, kecskeméti 1559. 203.; — Ferencz, eperjesi 191. 1543. 176. 1550. 180.; — János, iregdi 1508. 418.; — Miklós, eperjesi 1536. 170.
 Paulóczi Sebestyén 1565. 207.
 Pávicz Mihály összeíró 1715. 265.
 Pázmány Péter váradi udvarbíró 1551. 184.
 Paznadi Domokos kanonok 426.; — Gergely 1480. 121.
 Pécsi püspök 17.; — székdíja 1334. 353.
 Pécsi Gáspár 1561. 293.; — Péter kanonok 423.
 Pécsk, Pécske, Pécska 24. 1421. 162. 1335. 92. 1549. 189. 1555. 195. 1564. 208. 211. 1590. 228. 1597. 221. 1653. 231. 1667. 237. 1697. 253. 1700. 261. 1707. 267.; — bronzkori telep 3.; — őskori telep 2.
 Pécsváradi monostor 17.
 Pellengér 1519. 155.
 Pelros János aradi főesperes 408.; — János kanonok 423.
 Pénzverés 1221. 349.
 Pércsi Pál ref. pap 447.

- Peregi veszedelem 1241. 64.
 Perek 1454. 117. 1456. 117. 1646. 245.
 Perekanya 1467. 123.
 Pereki Albert kir. szállásosztó 1522. 367.; — Albert maroselvi főesperes 1522. 400, 413.
 Peremes család 1450. 138.
 Perényi Gábor országbíró 1560. 281.; — Imre nádor 1505. 365.; — Miklós szörényi bán 1390. 434.; — Péter erdélyi vajda 1527. 160.
 Peres-Kutas 1468. 165. 1555. 190, 195. 1559. 196, 197. 1564. 210. 1590. 228. 374. 1636. 241. 1640. 234. 1647. 230. 1653. 231. 1700. 261. 1702. 262.
 Perg (Kasza-Pereg) 1241. 64.
 Perjémes, Perjámos 23, 162, 280. 1333—1335. 92. 1347. 96. 1348. 98. 1391. 389. 1450. 137. 1466. 118. 1475. 118. 1480. 121. 1484. 121. 1508. 142, 337. 1550. 180. 1558. 217. 1560. 203. 1564. 212. 1597. 222. 1625. 244. 1647. 230. 1700. 261.; — bronzkori sír 3.; — bronzkori telep 3.; — népvándorláskori lelet 5.
 Perjémesi János kanonok 426.
 Perusics Gáspár várparancsnok 1537. 168. 1544. 286. 1550. 180, 181, 279, 369.
Pest vármegye.
 Alispán:
 Rádai András 1653. 378.
 Czepléd 1514. 148. 1546. 287.
 Diód, sz. Szabina temploma 1046. 33.
 Érd 1046. 33.
 Félegyháza 172.
 Kecskemét 1700. 261.
 Kőrös 1667. 233.
 Némethi 1279. 166. 1398. 73.
 Pest 1514. 147.; — Boldogságos Szűz kápolnája 1046. 34.
 Tétény 1046. 33.
 Vác 1587. 374. 1685. 381.
 Váci püspökök: Brodaries István 1539. 369.
 Pesti Ferencz királyi biztos 1556. 193.; — István makói plébános 1715. 313.
 Pestis 1510—1511. 145. 1708. 267.
 Pestyeni család, martonosi 1559. 206.; — Gergely 1516. 155. 1536. 170.
 Péteráldozópap 430.; — éneklőkanonok 397. 399.; — főispán 327.; — kalocsai érsek 1500. 364.; — kanonok 422, 423, 424.; — karbeli 429, 431.; — kevei főesperesek 414.; — király 30.; — maroselvi főesperes 412.; — olvasókanonok 393, 394.; — prépost 387, 388, 389.; — püspökök 359. 1456. 336.; — sebesi főesperes 417.; — társaskápt. kanonok 435.; — társaskápt. prépost 434.; — temesi főesperes 405.
 Pered 1479. 166.
 Peterdi János 1480. 128.
 Pethő Bereczk szolgabíró, földéaki 1488. 129.
 Petki Farkas 1596. 220.
 Petneházi László kanonok 427.
 Pető Ferencz szolgabíró, földéaki 345.
 Petőfi család, szántói 1358. 104.; — Tamás 1456. 117.
 Petri Márton ref. pap 448.
 Petrovics Pál 1650. 247.; — Péter, su-raklini 172, 180, 283. 1514. 152. 1541. 175. 1548. 288. 1549. 177.
 Piacenzai Jakab püspökök 353.
Pilis vármegye.
 Főispán:
 Becsei Tötös főajtónálló 1347. 96.
 Buda 1503. 365. 1514. 148.; — elfoglalása 1686. 250.; — káptalan bir-tokai 166.
 Dömös, monostor 1138. 50, 346.
 Pítvaros 337. 1562. 162. 1564. 211. 1647. 230. 1662. 248. 1697. 253. 1700. 261.
 Plébániák 1333—1335. 92, 93.; — nagysága 93.
 Plébános 1656. 306.
 Plébánosi kinevezések 110.
 Plébánosok hiánya 1650. 227.
 Podegyház 1495. 124.
 Pogány áldozatok 1046. 33.; — magyarság 21.; — szertartások 46.

- Póka aradi főesperes 407.
Pókaházi Orbán krassói főesperes 421.
Pongrácz ispán, Kelemenős bán fia 1247. 66, 272.
Pongráczpalotája 1247. 66.
Pony 1230. 41, 70. 1232. 42.
Popi falu 58. 1220. 53.
Popovics Tököli János ezredes 1703. 266.
Pór Antal 330.
Pordány 1360. 106. 1450. 137. 1508. 143. 1563. 294. 1572. 205. 1647. 230. 1646. 245. L. Párdány.
Porkoláb család, nagyválti majd mágócsi 173, 174.; — Márton, mágócsi 1516. 154. 1519. 343.; — Tamás gyulai várnagy 1529. 170.
Pósafi család, szeri 74. 1407. 107. 1471. 123.; — István 164.; — Margit 104. — Péter 1418. 96.; — Tamás 1324. 329.
Pószakastélyi János kanonok 428.; — János krassói főesp. 1552. 190, 421.
Posgai György aradi kanonok 1552. 190.
Possevinus Antal atya 1584. 374.
Posztós család 1450. 137.
Pozsár Bálint, makói polgár 1528. 278.
Pozsega vármegye 69. 1715. 268.
Pozsgai Gáspár 1488. 128, 342.
Pozsony vármegye 201, 327.
Főispánok:
Csák nb. Izsák 1240. után 72.
Himfi Benedek 1364. 331.
Nagy-Szombat 1646. 226. 1683. 381.; — Sz. János-kolostor 1562. 372.
Vág-Szered 1655. 379.
Pöresetek 53, 54, 55, 56.
Pray György 347.
Prépost tiszte 28.; — tizedei 164.
Pristaldusok 53, 54, 55.
Prókátor család 1450. 138.
Puskaporos malmok 1685. 250.
Pusztá telekek 1647. 230.
Püsky János püspök 376.
Püspök család 1450. 137.
Püspök 1615. 301.; — birtokai 161. 1590. 228.; — birtokainak összeírása 1647. 229.; — birtokok viszszaadása 263.; — érdemei 269.; — jövedelme 1184. 347.; — könyvei 1562. 372.; — részére adománylevél 1421. 109.; — székdíja 1334. 353.
Püspöki palota 28, 97.; — székhely 20.
Püspökök névsora 346.
Püspökség térképe XVIII. száz. 386.
Rábé 23, 38. 1256. 68. 1285. 79. 1333. 92. 1337. 86, 87. 1360. 106. 1508. 143. 1558. 217. 1561. 198, 204. 1563. 294. 1564. 213. 1647. 230. 1700. 261.; — őskori telep 2.
Rábéi család 1450. 137.; — Sebestyén 1482. 121.
Rablások 145.
Rácz család Makón 1717. 320.
Rácz falvak 1661. 239.; — községek 1558. 216.; — lakosok 1642. 238.; — parasztság 185.
Rácz János szécsényi hadnagy 1653. 230, 378.
Ráczkevi Máté makói ref. pap és esperes 1635. 298, 304, 441, 443, 449.
Ráczok 130, 160, 178, 180, 182, 203, 266. 1707. 267.
Rádai Lukács alispán, serjéni 1488. 129, 342.
Radanay Mátyás pécsi püspök 1696. 382.
Rádi Benedek veszprémi püspök 1305. 82.
Radics Radocza, hodosi 1543. 176, 343, 435.
Radmensdorfi plébános 1460. 362.
Ragri Bertrand aradi főesperes 408.
Ragusai Bonifác barát 1581. 224.
Raguzai kereskedők 1551. 187.
Rahoneza, Rohonc, Rohoneza 23. 1233. 51. 1333—1335. 93. 1355, 1403. 104. 1403. 339. 1454. 117. 1456. 117. 1564. 213.; — convent 1240. 72.; — szláv név 15.

- Rákóczi család 232, 241.; — I. Ferencz 1662. 307.; — II. Ferencz oltalomlevele 1704. 313.; — I György 304. 1646. 377.; — II. György 1653. 378.; — Zsigmond 1590. 228.
- Rákóczi-forradalom 266.
- Rákos 171. 1556. 195. 1560. 203. 1564. 213. 1647. 230. 1700. 261. 1702. 262. 1712. 315. 1713. 385.
- Ramocsaházi Albert torontáli főesperes 415.
- Ráros 1478. 119. 1558. 217. 1559. 206. 1560. 204. 1650. 247. 1664. 234.
- Rárostelek 1403. 104. 339. 1454. 117.
- Rasina pannonthalmi apát 17.
- Ráskai Mihály deák maroselvi főesperes 1522. 152, 368, 392, 413.
- Rátót nemzetségbeli Gyula főispán 328.
- Ravazdi János 1557. 203.; — János, asszonylaki 1515. 154.; — Péter 145. 1514. 366.; — Péter alispán 1514. 150, 342.; — Péter főispán 335.
- Razsán 23, 38, 124. 1247. 67. 1256. 68. 1280. 77. 1285. 79. 1319. 83, 329. 1334. 92. 1337. 86, 87. 1360. 106. 1526. 166.
- Razsán-Szent-Miklós 1564. 213.
- Razsántó 1285. 79.
- Rebrini Ádám kanonok 427.
- Rédei család 1560. 344.
- Reformáció kezdetei 178.; — külön története 271.; — pártfogói 279.
- Református esperesek névsora 439.
- Rejtekhelyek 223.
- Rékasi Szaniszló 1422. 136, 399.
- Remete 1480. 121.
- Rengjics Albert barát, szendrői püspök 1625. 225.
- Részek 1542. 175.
- Rétkert 163, 171. 1427. 105. 1463. 124.
- Rét-Kopáncs 1481. 119. 1520. 156. 1560. 164, 393. 1561. 282. 1564. 210.
- Réthváros 1702. 263.
- Rév-Galád 1562. 198.
- Rév-Kanizsa 20, 23, 282. 1030. 13. 1333. — 35. 92. 1381. 98. 1401. 105. 1449. 127. 1450. 335, 434. 1507. 365. 1509. 144. 1564. 213. 1647. 230. L. Kanizsa.
- Révai Ferencz fiai 1546. 371.
- Rézkor 2.
- Rimán 1456. 117.
- Róbert Károly 81.; — Csanádon 88. 1322. 97.
- Rogerius váradi kanonok 1241. 63, 433.
- Rohonczy István püspök 377.
- Rojcsai János torontáli főesperes 416.
- Rokszini Gergely, borosjenei 1647. 245. 1650. 246.
- Római emlékek 5.; — kövek 27.; — Sz. Lélek társulat 1482. 412. 1517. 427.
- Rózsa János 1561. 204.
- Rozvággyi Simon maroselvi főesperes 412.
- Rudolf kanonok 424.
- Rupolujvári család 104.
- Sacramentariusok 1548. 288.
- Sadan falu 1220. 53.
- Sáfár vagy Safarics János alispán 344.
- Sajti 1138. 50. 1555. 195. 1560. 163. 1564. 209. 1590. 228. 1624. 223. 1626. 244. 1648. 229, 377. 1651. 377. 1654. 231. 1655. 379. 1697. 253. 1700. 261. 1702. 263, 383.
- Saityák, Saytyak 1700. 261. 1702. 262.
- Salánk 171. 337. 1322. 103. 1560. 165, 203. 1561. 199. 1564. 211. 1647. 230.; — (hibásan Szalatka) 1558. 217.
- Salánki Dombó kir. ember 1326. 89, 90.
- Salyó István kanonok 1476. 127, 427.
- Sámson 171. 1456. 117. 1463. 124. 1556. 195. 1564. 211. 1647. 230. 1700. 261. 1702. 262. 1713. 385.
- Sándor váradi püspök 1202. 58.
- Sáp 75.
- Sárközi család 1403. 135.
- Sárvári Oszvát főispán 334.
- Sbardellati Dudics András püspök 372.
- Scheffenbergi János aradi főesp. 408.

- Schismatikusok 110.
 Schlick Lipót gr. 1702. 264.
 Scolari család 332, 333.; — András
   váradai püspök 1409. 333.
 Seba, Sebestyén prépost 387.
Sebes vármegye 22.
 Sebesi főesperesek névsora 416.; — fő-
   esperesség 24.
 Sebesi György egri kanonok 1458.
   361.
 Sebestyén áldozópap 429.; — társas-
   kápt. prépost 434.
 Sedes comitis, vicecomitis 89.; — judi-
   ciaria, sedria 108.
 Segnyei Miklós, lapispataki 1597. 221.
 Sekrestyéségyháza 1456. 117.
 Serfesz 1558. 217. 1564. 212. 1597. 221.
   L. Cserfesz.
 Serjén 69, 340. 1232. 42. 1450. 138.
   1597. 221. 1667. 239.
 Serjéni János szolgabíró 345.
 Serked 1561. 199. 1609. 244.
 Simándi Gergely 1645. 245.
 Simon krassói főesperes 419.
 Simon István, borosjenei 1654. 246.
 Simonkerekai Margit 1454. 117.
 Sionda 1697. 253.
 Sirdianus, Gellért szerzetestársa 17.
 Siri Mihály kanonok 429.
 Siró család Makón 1717. 321.
 Snodon 1706. 262.
 Sód, Sót 37. 1266. 73. 1360, 1366. 106.
   1479. 166. 1508. 143. 1510. 145.
 Sóhivatal, királyi 98.
 Soklyósi István deák 1563. 294.
 Solanna György pozsegei kanonok,
   bullás prépost 1391. 389.
Solt vármegye.
   Kalocsa 1030. kör. 20.
   Kalocsai érsek: Saul 1192. 347.; —
   káptalan 1340. 103.
   Ráczkeve 1564. 290.
 Solymosi Boldizsár ref. pap 449.
 Somi Józsa 1493. 122.
 Somma (Olaszország) bevétele 330.
 Somlyó család 1450. 137.
 Somodi Bernardin guardián 438.
Somogy vármegye 327.
   Főispán:
     Sándor 1213. 348.
     Kán nb. Gyula 1219. 326.
   Csehi 1422. 360.
   Farkasfalva 1422. 360.
   Füred 1422. 360.
   Kálmánca 1558. 290.
   Két-Sarkad 1422. 360.
   Mindszent 1422. 360.
   Tapson 339.
 Somogyi család 1340. 339.; — Tamás
   kanonok 426.
Sopron vármegye 201, 327, 329.
   Főispán:
     Kán nb. Gyula 1207. stb. 326.
     Mihal 1223. 328.
 Sopron 1488. 129, 342. 1667. 238.
 Sós Benedek, harmadi 1514. 150.
 Sós szállító hajósok 27.
 Sóvágó család Makón 1717. 321.
 Sőreg 1700. 261.
 Sövényházi Ferencz 1552. 189.
 Spalató szabadalmi 1142. 347.
 Sulyok István 1552. 189.
 Sustulaház 1360. 106.
 Sut 1256. 68.
 Sylvester szegedi tanító 1522. 285.
 Szabó család 1450. 137.; — János püsp.
   meghatalmazott 1700. 254, 382.
 Szabó család Makón 1717. 321.
Szabolcs vármegye.
   Bátor 1563. 293, 294.
   Nádudvar 1479. 129.
 Szaján 1450. 137. 1479. 166. 1558. 217.
   1565. 198.; — sírhalmok 4.
 Szajáni család 1450. 137.
 Szakálháza 1479. 166.
 Szalanka 1700. 261. L. Salánk.
 Szálegyház 1700. 261.
 Szalkai Kristóf guardián 438.
 Szalontai István ref. esperes 444, 451.
 Szamosbecsi János ref. pap 449.
 Szanád 38. 1231. 71. 1247. 67. 1256. 68.
   1285. 79. 1321. 84. 1333. 93. 1360.
   106. 1508. 143. 1509. 144. 1558. 217.
   1561. 198, 199, 204. 1563. 294. 1564.

213. 1572. 205. 1647. 230. 1700. 261 ;
 — sírhalmok 4. ; — szláv név 15.
 Szanai család Makón 1717. 321.
 Szani család Makón 1717. 321
 Szaniszlai Demeter ref. pap 450.
 Szántó család 204.
 Szapolyai István nádor 1498. 336. ;
 — János 159. 337. 1514. 151. 152.
 Szár László fiai 32.
 Szárafalva 23. 142. 163. 280. 1333. 1335.
 92. 1466. 118. 1479. 127. 1480. 120.
 1483. 406. 1484. 121. 1550. 180. 1558.
 217. 1559. 203. 1560. 203. 1564. 212.
 1647. 230. 1700. 261.
 Szarazér 39. ; — levezető csatorna 8.
 Szarvadi István örkanonok 403.
 Száti Balázs 1470. 118. ; — Pálné, tófői
 1472. 120.
Szatmár vármegye.
 Főispán :
 Himfi Benedek 1361. 331.
 Nagy-Bánya 1492. 365.
 Nagy-Károly 1619. 303.
 Szatmári békekötés 1711. 267. ; —
 ref. esperes 1567. 439.
 Szeben 1321. 85.
 Vasad 1321. 85.
 Szatursi Mehmet szerdár 1598. 221.
 Szaudsi, vak török herczeg 125.
 Száva István, borosjenői 1635. 245.
 Szavojai Eugén 1697. 252. 1703. 267.
 1716. 268. 1719. 385.
 Százegyház 23. 1647. 230. 1655. 222.
 1700. 261.
 Szebeni polgárok 1552. 370.
 Szebeniek erőszakoskodása 1457. 361.
 Széchenyi György püspök 1643. 229,
 376.
 Szece 1555. 195. 1560. 165. 1561. 199.
 1564. 208. 1590. 228. 1647. 230. 245.
 1650. 227. 246. 1654. 231. 1655. 379.
 1668. 380. 1700. 261. 1702. 262.
 Szécsány, földvár 6.
 Szécsény 24. 39. 1256. 68. 1360. 106.
 1480. 127. 1486. 131. 1506. 144. 178.
 1558. 217.
 Szécsi Máté éneklőkanonok 152. 400 ;
 — Máté kanonok 428. ; — Máté
 vicarius 1522. 368.
 Szecsesi család 1478. 120. ; — László
 szolgabíró, taddi 345.
 Szeged mint sóemporium 16.
 Szegedi ferenczrendi guardiánok név-
 sora 437.
 Szegedi Dániel debreczeni ref. esp.
 1589. 440. ; — Ferencz aradi ör-
 kanonok 1552. 190. ; — Ferencz
 guardián 438. ; — Gergely kanonok
 157. 428. ; — György szécsényi
 hadnagy 1653. 230. 378. ; — György
 maroselvi főesperes 413. ; — Há-
 szon 1563. 207. ; — János, boros-
 jenei 1654. 246. ; — János fő-
 esperes 157. ; — János guardián
 438. ; — János temesi főesperes
 407. ; — Kis István 178. 447. 449.
 1548. 283. ; — Kis István élete 284. ;
 — Lőrincz ref. esperes 439. 447.
 1569. 296. ; — Pál püspök 374. ;
 — Szerafin olvasókanonok 397. ;
 — Szerafin prépost 157. ; — Szerafin
 székesegyházi főesperes 403. ;
 — Szerafin társaskápt. prépost 435.
 Szekesési Bálint ref. pap 448.
 Székegyház 1450. 138. 1562. 163. 1564.
 208. 210. 1647. 230. 1697. 253.
 Székegyházi család 1450. 138.
 Székely Benedek kanonok 426. ; —
 Márton 1553. 192. 199.
 Székelyszegi Mihály 1552. 189.
 Székesegyház építése 27. ; — kifosz-
 tása 1529. 167. ; — külseje 28.
 Székesegyházi főesperesek névsora
 403. ; — főesperesség 22.
 Székeskáptalan birtokai 164. ; — tag-
 jainak névsora 387.
 Széki Péter, szendrői 1658. 247. ; —
 Péterné 1662. 247.
 Szél család nemessége 1657. 242. ; —
 Mihály 1642. 236. 1653. 378. ; —
 Mihály, makai 1660. 247.
 Szelei Kornél guardián 438.
 Szelepcsényi György püspök 1642. 229,
 376.

- Szelestei János 1596. 220.
 Szelingirai tatár khán 1693. 251.
 Szemcsei Ferencz deák 1504. 124.
 Szemegeyháza 39. 1256. 68.
 Szemlak. Szemlek. Szemlekháza 171, 282. 1346. 103. 1407. 104. 339. 1454. 117. 1556. 195. 1558. 217. 1560. 163. 1561. 199. 1564. 209. 1597. 221. 1607. 244. 1635. 245. 1651. 377. 1652. 237. 1654. 231. 1655. 379. 1667. 239. 1697. 253. 1700. 261. 1702. 263. 383. 1703. 266. 1707. 267.
 Szemlekházi család 104.; — Bertalan 1407. 339.
 Szemleki Szemlek 1330. 90.
 Szeenci Miklós ref. pap 446.; — Pál ref. pap 448.
 Szendrei Névtelen 1571. 125.
 Széni Márton 1552. 189.
 Szent-Albert 1478. 119.
 Szentandrás család, borosjenei 1656. 244. 246.
 Szentannai Tamás 1551. 186
 Szent Benedek tanítványai 19
 Szentbenedeki Jakab kanonok 422.
 Szent-Demeter 1558. 217.
 Szentelt 1460. 118. 1562. 198. 1647. 230.
 Szenteltegyház 76. 99. 1384. 424. 1433. 125.
 Szentelt-Szék 1315. 99.; — kún szék 76
 Szent-Erzsébet 1478. 119.
 Szent Fülöp egyháza (Szöreg ?) 1233. 51.
 Szent Gellért apátság birtokai 166.; — csanádi monostora 1494. 364.; — Életirata 8, 16, 20, 21
 Szent-György 1700. 261. 1702. 262.
 Szent György székesegyháza 27.; — vértanú 14. 16.; — vértanú tisztelete 27.
 Szent-Györgyről nevezett székeskáptalan tagjainak névsora 387.
 Szenthi család 1450. 137.; — pardányi 1455. 122.; — János ügyvéd 1478. 342.
 Szent István király 17, 18, 19.
 Szent-Iván 23, 171. 1450. 136. 1564. 212. 1647. 230. 1700. 261.; — sírhalmok 4.
 Szentiváni család 1450. 136.; — Mihály 1460. 123.
 Szent-János 1647. 230. 1700. 261.
 Szentjánosi család 1450. 136.; — György adórovó 1444. 133, 334.; — Mihály 1552. 189.; — Tamás alispán 343.
 Szent-Király 24. 1333. 1334. 92. 1396. 102. 1450. 138. 1460. 123. 1461. 133. 1516. 155. 1560. 164. 1564. 210. 1566. 217. 1639. 234. 1702. 264.
 Szentkirályi család 1396. 102.
 Szent-László tisztelete 46.
 Szent-László 1256. 68, 272.
 Szent-Lőrincz 39. 1247. 66, 271, 272. 1256. 68. 1285. 78. 1299. 80. 274. 1337. 86. 1360. 106. 1508. 143. 1510. 145. 1520. 400. 1560. 164. 1561. 198, 204, 293. 1564. 211. 1572. 205. 1646. 227. 1647. 230. 1650. 227. 1651. 377. 1654. 231. 1655. 379. 1686. 250, 310. 1700. 261. 1702. 262. 1711. 315. 1713. 385. 1717. 234, 317.
 Szentlőrinczi Kristóf kanonok 428.
 Szent-Margita 39. 1256. 68. 1650. 246.
 Szent-Mihály 1334. 93.
 Szentmihályi Péter kanonok 426.
 Szent-Miklós 23, 38, 39, 104, 124, 167. 1247. 67. 1256. 68. 1280. 77. 1285. 79. 1323. 103. 1326. 89. 1358. 104. 1360. 1366. 106. 1421. 109, 163. 1495. 124. 1560. 164, 203. 1561. 198, 204. 1563. 294. 1564. 213, 295. 1590. 228. 1625. 244. 1647. 230. 1651. 237. 1653. 231, 247. 1655. 242. 1700. 261.; — mind a három 1558. 217.
 Szentmiklósi Balázs alispán 344
 Szent-Miklós-Tömpöse 1337. 86.
 Szent-Péter 23. 1333—1335. 92. 1421. 109, 163. 1490. 142. 1560. 203. 1618. 244.
 Szentpéteri Miklós ref. pap 450.
 Szentszék 135.
 Szent Tamás, canterburyi 348.
 Szent-Tamás 1564. 212.
 Szenttornya 1569. 296.
 Szentulya 1700. 261.
 Szent Üdvözítő káptalana 29. 1450.

- 335.; — birtokai 166.; — társas-
káptalan tagjainak névsora 433.
Szepes vármegye 201, 329.
Landek 1556. 370.
Szepesi kamara 373.
Széra György guardián 438.
Szerb kereskedők 1582. 224.; — ha-
tárőrvidék alakítása 1697. 252, 253.
Szerb-Keresztúr, mammoth csontok
1.; — őskori telep 2.
Szerbek 130.; — beköltözése 1690. 251.
Szerém vármegye 40, 69. 1478. 134
1690. 251. 1715. 268.
Nyárád 1247. 67.
Pétervárad 1551. 185. 1693. 251.
Szerémi püspök székdiája 1334. 353.
Szerémi György 168, 342, 369.
Szeretetadományok (caritativum)
1343. 354.
Szeri család 1306. 82.
Szerzetesek visszaélései 1202. 57.
Szigeti család 1450. 137.
Szikszó 171. 1564. 214.
Szilágyi család, horogszegi 122.; —
Erzsébet 1463. 124, 340. 1477. 410.;
— László, horogszegi 1408. 114.; —
Margit, horogszegi 365.; — Mi-
hály, horogszegi 125. 1451. 426.
Szilágyi Mihály túri esperes 1635. 304,
441.
Szilágyi ref. esperes 1567. 439.
Szilasegyház 1456. 117.
Szilva család 1450. 137.
Szilvaszeg 1360. 106.
Sziond, Szionda, Szihond 103, 163, 171.
1453. 117. 1556. 195. 1558. 217.
1560. 203. 1564. 209. 1590. 228.
1647. 236. 1653. 231. 1655. 379.
Szláv népek 6.
Szlávok, honfoglaláskori 272.
Szlavónia 1309. 353. 1690. 251.
Szoárd, Kadocsa és Bojta 13.
Szoboszlai Sámuel ref. pap 448.
Szokoli család 206, 362.; — András
119.; — Andrásné 1516. 155.; —
György 1563. 294. 1564. 295. 1601.
299. 1617. 303.; — János 1510. 145.;
— János püspök 164, 362.; —
Mihály prépost 392.; — Péter 1563.
293, 294.
Szokoli Mehemet ruméliai beglerbég
hadjárata 1551. 184, 185.
Szokolyai János ref. pap 450.
Szolgabírák 108, 134.; — névsora 345.
Szolimán nagyvezér 1685. 249.; — te-
mesvári basa, a nagyszemöldöklő
1596. 219.
Szolnok vármegye 1555. 338.
Főispánok: Kán nb. Gyula 1214.
stb. 326.
Laczkfi Dénes 1356. 331.
Tóbiás udvarispán 1220. kör. 54.
Szombathely 135, 171, 282. 1519. 155.
1536. 170. 1556. 195. 1558. 217.
Szombathelyi András plébános 1407.
111.
Szónok ispán 1046. 33.
Szödi Bálint aradi kanonok 1401. 398.
Szőnyi család 1450. 137.
Szőlős 104. 1230. 41, 70. 1305. 103.
1333. 103. 1451. 122, 426. 1456.
117. 1504. 365. 1647. 230. 1667. 237,
239. 1700. 261.; — földvár 6.
Szőlősi Imre kanonok 427.; — Mihály
lovaskatona 1624. 244.
Szőreg 13, 23. 1333. 93. 1558. 217. 1647.
230.
Szőregmonostora 45. 1233. 72.
Szörény vármegye 1715. 268.
Szörényi család 1463. 123.
Sztraczimír bodoni fejedelem 276.
Szudas 39. 1256. 68.
Szúnog Péter 1492. 122.
Szuta 1647. 230. 1700. 261.
Szűcs András, makói bíró 1712. 315.
Szürke barátok 51.
Szvetkovics Tamás guardián 437.
- Tadd 1450. 137. 1560. 165, 203. 1564.
212.
Taddi család 1450. 136, 137.; — Benedek
1340. 339.; — Benedek szolgabíró
345.; — Demeter szolgabíró 345.

- Tájékoztatlanság 1660. kör. 242.
 Talamiti 1647. 230, 245. 1700. 262.
 Tallóczy Frank főispán 333.; — Matkó főispán 1440. 118, 333.
 Tamás aléneklő 400.; — ispán 1285. 79.; — kanonok 424.; — karbeli 431.; — kevei főesperes 414.; — krassói főesperes 421.; — pap 430.; — püspök 357.; — sebesi főesperes 416.
 Tamásháza 171. 1427. 105.
 Tamási Henrik 115, 116.
 Tanácsbírók 33.
 Tápió 1559. 196. 1624. 223, 244.
 Tapolczai János váradi prépost 1459. 361.
 Tárkány 1456. 117.
 Tárkony 1539. 165.
 Tarnóczy Máttyás püspök 377.
 Tárnok 24. 1333—1335. 93. 1495. 124. 1508. 143. 1547. 176. 1560. 164, 203, 204. 1561. 198, 204. 1564. 208. 1647. 230. 1700. 261. 1702. 262.
 Társaskáptalan 29, 127, 177.; — bírói 166.; — kanonokok névsora 435.; — prépostok névsora 433.
 Tasnádi János aradi főesperes 410.
 Tászló szerzetes 19.; — talán sebesi főesperes 25.
 Tatai István, borosjenei 1635. 244.
 Tatár család Makón 1717. 321.
 Tatárjárás 1241. 62, 63, 64, 65, 351.
 Tatárok pusztítása 1596. 297.
 Tegezpénz 100.
 Telegd 1700. 261.
 Telegdi család 104, 105, 106, 123, 142, 143, 204, 205, 240. 1337. 86. 1370. kör. 276. 1547, 176, 404. 1561. 293. 1564. 295. 1570. 344.; — Gábor 1514. 150, 166.; — István 1510. 145. 1514. 147, 150.; — István 1564. 208. 1565. 202.; — István dicátor 1564. 200.; — János 1366. 102.; — János 1469. 167.; — Lőrincz és Tamás 1366. 96.; — Mihály 1561. 198, 204.; — Miklós 1516. 155. 1559. 203. 1560. 204.; — Miklós főispán 335, 336.; — Miklós kanonok 423.; — Tamás ispán 1299. 80.; — Tamás püspök 355.
 Telek 171. 1451. 335, 418. 1472. 363. 1558. 217. 1647. 230.
 Telekessy István püspök 381.
 Teleki 1230. 41, 70.
 Telepítés 43, 96.
 Települők kiváltságai 96.
 Temérdekegyház 23. 1450. 137. 1479. 167. 1480. 121.
 Temerkény 23, 38. 1247. 67. 1256. 68. 1280. 84. 1285. 79. 1288. 77. 1319. 83, 329. 1321. 84. 1337. 86. 1360. 106. 1469. 124, 167.
 Temes folyó 23.
 Temes vármegye 22, 40, 42. 1256. 69. 1442. 340. 1478. 134. 1523. 157. 1552. 289.
 Főispánok :
 Laczkfi Dénes 1366. 331.
 Himfi Benedek 1372. 276, 331.
 Losonczy László és István 1386. 331.
 Marczali Miklós 1396. 108.
 Ozorai Pipó 1405. stb. 333.
 Rozgonyi István 1420. 425. 1439. 125.
 Dóczy Péter 1472. 118, 119.
 Kinizsi Pál 1479. 130. 1489. 142. 1493. 122.
 Báthori István 1514. 149.
 Perényi Péter 1526. 170.
 Alispánok :
 Dóczy Mihály 1441. 118.
 Szilágyi Özsívát 1446. 115.
 Deák Bálint és Szentlőrinczi András 1458. 120.
 Maczedóniai Miklós 1522. 337.
 Acsád 1421. 109, 161.
 Adony 1480. 121.
 Alsó-Hedemer 1472. 118.
 Bagad 1220. 54.
 Balogd 1494. 122. 1497. 141.
 Belső-Rábé 1497. 141.
 Beeskerek 1562. 198. 1650. 227
 Begenye, három 1408. 114.

- Belső-Csombol 1489. 122.
 Belső-Rábé 1482. 121.
 Berekszó 23. 1562. 198.
 Biléd 1562. 198.
 Bodonteleke 1487. 119.
 Bodrok 1597. 221.
 Bogáros 1494. 122. 1497. 141. 1562. 198.
 Bolibár 1447, 1448. 334, 335.
 Borszékely 1478. 119. 1480. 121. 1492. 119.
 Bozsor 1440. 426.
 Bögenye 1504. 365.
 Böszörmény 1408. 114. 1504. 365.
 Csák 108. 1551. 187.
 Csama 1478. 119. 1480. 121. 1492. 119. 1565. 198.
 Csatád 1470. 118. 1472. 120. 1474. 120. 1482. 121. 1494. 122. 1497. 141. 1520. 142.
 Csávás 23. 1247. 67. 1256. 68. 1285. 79. 1337. 86. 87. 1360. 106.
 Cseri 1428. 110. 1433. 360.
 Cserpeszd 1597. 221.
 Csesztereg 1231. 71.
 Csóka 23.
 Csoma 23.
 Csonkaegyház 1474. 120.
 Derse 1421. 109, 163. 1454. 360. 1479. 363.
 Dócz 23. 1484. 121.
 Erdes 1470. 118.
 Erdős 1474. 120. 1482. 121. 1489. 122. 1497. 141.
 Faluhely 1607. 244.
 Fancslok 172.
 Fejérjuh 1256. 68.
 Feketőfa 1256. 68.
 Fellak 1597. 221.
 Fűzes-Oroszi 1396. 109.
 Gurguria 1635. 245.
 Gyarak 1478. 119.
 Hasiagh 1635. 245.
 Hetény 1470. 118. 1472. 120. 1474. 120. 1494. 122. 1497. 141.
 Hét-Kadar 172.
 Horogszeg 1408. 114. 1503. 140. 1504. 365. 1551. 187. 1647. 230. 1700. 261.
 Iregd 1421. 109, 163.
 Ivánd 1448. 335.
 Ivánfalva 1472. 118.
 Jenő 172. 1400. 358.; — plébánia 1400. 110.
 Kacsai 1472. 118.
 Kakat 172. 1487. 119, 363.
 Kalántelek 1247. 67. 1256. 68. 1285. 79.
 Kana 1421. 109, 163.
 Karácsonteleke 1319. 83. 329.
 Karán-Sebes 24. 1628. 225. 1650. 227. 1688. 451. 1695. 252. 1699. 253.
 Kenézrekesze 1472. 118.
 Kerekegyház 1597. 221.
 Keresztúr 1458. 123. 1504. 365.
 Kétfülű 1456. 117. 1597. 1607. 221. 244.
 Kisfalud 1597. 221.
 Kis-Gyarmat 172.
 Kis-Hodos 1247. 67.
 Kis-Ötvény 1456. 117.
 Kis-Posáros 1408. 114. 1504. 365.
 Kovácsteleke 1472. 120. 1482. 121.
 Kozmaháza 1324. 329.
 Kőcse 1470. 118. 1474. 120.
 Közép-Csombol 1489. 122.
 Középső-Hedemer 1472. 118.
 Külső-Rábé 1480. 121. 1497. 141.
 Lugas 24, 172. 1386. 332. 1650. 227. 1695. 252.
 Lukateleke 1421. 109, 163.
 Macedónia 23. 1480. 121.
 Magyar-Pártás 1447. 334.
 Maráz 1396. 109. 1456. 117.
 Máslak, földvár 6.
 Megyer 1471. 126, 165.
 Mehus 1220. 54.
 Miklóskereke 23. 1319. 83, 329.
 Monostor 1456. 117.
 Monyáros, Monyorós 1421. 109, 163. 1454. 350.
 Mosótó 1408. 114. 1504. 365.
 Munár 1563. 198. 1597. 221.
 Murony 1403. 135.
 Nádasd 1247. 67. 1256. 68. 1318. 163. 1470. 118.

- Nagy-Csombol 1489. 122.
 Nagyfalu 1597. 221.
 Nagy-Hetény 1482. 121.
 Nagylak 1596. 219.
 Nagy-Posáros 1408. 114. 1504. 365.
 Nagyút 1470. 118. 1472. 120. 1474. 1482. 121.
 Nagy-Varjas 1597. 221.
 Némethi 1494. 122. 1497. 141. 1520. 142.
 Novák 1597. 221.
 Ohat 1456. 117.
 Olassin 1696. 252.
 Oroltava 1482. 121. 1497. 111.
 Orsova 1428. 110. 1433. 360. 1650. 227. 1688. 251. 1717. 268.
 Oszkola 1480. 121.
 Ócse (? Vothe) 1471. 126. 165. 1482. 121. 1497. 141. 1520. 142.
 Ötvény 23.
 Pakasz 1562. 198.
 Papd 23. 1266. 75. 1474. 120. 1497. 141. 1520. 142.
 Párcaszeg 1319. 83. 329.
 Pártás 1448. 335.
 Pazmad 1562. 198.
 Pél 1317. 400.
 Peterd 1470. 118. 1472. 120. 1474. 120. 1482. 121. 1494. 122. 1497. 141. 1520. 142.
 Péterlaka 172.
 Piski 23.
 Poklosi 1247. 67. 1256. 68.
 Pruzsinfalva 1472. 118.
 Rákos 1447. 334. 1448. 335. 1480. 121.
 Rékas 1422. 136. 1472. 118. 1650. 227.
 Rekettyés 1480. 121.
 Remete 1478. 119.
 Réti 1266. 75.
 Ruda 1480. 121.
 Rudna 1549. 177.
 Sarád 1507. 163.
 Sárd 23.
 Sásvár 23. 172.
 Sebel 1635. 245.
 Sebes 24. 1386. 332. 1428. 110. 1433. 360.
 Sebes és Karán 1500. 163.
 Sebesfok 1472. 118.
 Sípészó 172.
 Solymos 1472. 118. 1480. 121.
 Szakálháza 1482. 121. 1489. 122.; — őskori telep 2.
 Szanád 1230. 70.
 Szedecs 1478. 120. 1494. 122. 1497. 141. 1520. 142.
 Székaszó 1231. 71.
 Székszó 1421. 164.
 Szent-András 1478. 119. 1480. 121. 1489. 165. 1492. 119.
 Szent-György 1421. 109. 164. 1590. 228. 1653. 231.
 Szentlélekfalva 1472. 118.
 Szentlőrincztava 1482. 121.
 Szent-Miklós 1597. 221.
 Szent-Péter 1597. 221.
 Szikszó 1421. 109.
 Szilas 1562. 198.
 Tárnok 23.
 Tecs 1635. 245.
 Tejed 1324. 329.
 Telek 1421. 109. 164. 1597. 221.
 Temérdekegyház 1482. 121. 1489. 122.
 Temesvár 23. 1322. 85. 1455. 396. 1514. 146. 151. 152. 1526. 171. 1543. 172. 1550. 180. 1551. 183. 184. 186. 187. 188. 291. 1552. 189. 292. 370. 1582. 224. 1596. 220. 1685. 250. 1695. 251. 1716. 268. 1717. 317. 1724. 385.; — főbíró: Herczeg István 1582. 225.; — iskola 1548. 283.; — vilajet 216.
 Tivántelege 1471. 126. 165.
 Tóffő 1456. 117. 1470. 118. 1474. 120. 1493. 1494. 122. 1497. 141. 1520. 142.
 Tornyos 1482. 121.
 Tőszeg 1408. 114.
 Tóti 1597. 221.
 Túregyház 1597. 221.
 Tyúkfalva 1472. 118.
 Udvari 1597. 221.
 Újfalu 1470. 118. 1472. 120. 1474. 120.
 Vaja 23. 1562. 198.
 Valkányfalva 1472. 118.
 Vánteleg 1607. 244.

- Vejteh 23. 1220. 54.
 Vik 1324. 329.
 Zádorlaka 1597. 221.
 Zombor 1421. 109, 164.
 Zöldes 1456. 117.
 Zthemur 1220. 54.
 Zsadány 1454. 165.; — őskori telep 2.
 Temesi bánság felállítása 268.; — főesperesek névsora 404.; — főesperesség 23.
 Temesközi János alispán 340.; — László, jenői 1478. 127.
 Temesvári István alesperes 112, 407.; — Jakab klerikus 430.; — János főesperes 157.; — János maros-
 elvi főesperes 413.; — Miklós kras-
 sói főesperes 421.; — Péter 430.;
 — Sebestyén plébános 1400. 110,
 358.
 Templomszentelés 26.
 Teremi 1450. 137. 1647. 230. 1700. 262.
 Teremi család 1450. 137.
 Teremtelek 1256. 68.
 Térítés 20, 21.
 Terjén 38. 1256. 68.
 Terösd 1338. 388. 1450. 137.
 Terösd család 1450. 137.
 Tervár 1450. 136. 1564. 212.
 Tervári család 1450. 136.
 Tetétleni István bátori udvarbíró 1563.
 294.
 Thege család, szajáni 1449. 341. 1450.
 137.; — Mihály, vizesgyáni 99.
 Thomassi Gábor bolgár szerzetes 1650.
 227.
 Tiburcz család 1450. 136.
 Timár 1305. 103.
 Tingert 1495. 124.
 Tinha 1321. 84.
 Tinódi Sebestyén 186, 189. 1551. 291.
 Tisza-Hegyes, sirhalmok 4.
 Tiszakebel 136.
 Tisza-Szent-Miklós 1337. 86.
 Tisza-Szent-Péter 23. 1333. 93.
 Tized 19, 202, 203. 1369. 101. 1560.
 293. 1707. 315.
 Tizedlajstromok 161, 178.
 Tolmács 32.
 Toldi Miklós 1512. 407.
Tolna vármegye.
 Czikádor 1231. 250.
 Laskó 1554. 290.
 Tomona falu 53. 1219. 163.
 Tompa 1467. 123. 1478. 119. 1557. 203,
 1564. 198, 208, 210. 1648. 237. 1653.
 223. 1661. 239. 1666. 239. 1669. 248.
 Tompa család 1450. 137.; — Miklós
 alispán, bessenyei 343.
 Tompaegyház 1427. 105.
 Tompa-Valkány 75.
Torda vármegye 50.
 Torda 164.; — sóbányák 1075. 10.
 Tordai Máté unitárius pap 1580. 297,
 449.
 Torkos család 1450. 137.
 Torna 1558. 217. 1667. 238.
 Tornyi János 1499. 336.
 Tornyos 1479. 167. 1489. 122.
Torontál vármegye 1442. 340. 1552.
 289. 1715. 268.
 Aracs 1551. 185, 187.
 Becse 1528. 278. 1542. 279. 1551.
 183, 185, 186. 1647. 230. 1690. 251.
 1699. 253. 1700. 261.
 Beeskerek 1528. 278. 1542. 279. 1551.
 183, 184, 185, 187. 1647. 230. 1677.
 296, 447. 1690. 251. 1699. 253. 1700.
 261.
 Galád 1551. 185, 187.
 Ivánkahida 1221. 164.
 Kis-Jankahida 1647. 230. 1700. 262.
 Kovászi 1421. 109. 164.
 Nagy-Jankahida 1647. 230. 1700. 261.
 Péterréve 37. 1510. 145.
 Tarhos 1200. körül 48. 1565. 198.
 Tiszaszigeti 1510. 145.
 Torontáli főesperesek névsora 414.;
 — főesperesség 24.
 Torony 133, 171. 1506. 144. 1511. 153.
 1549, 1550. 283. 1560. 203. 1561.
 199. 1562. 163. 1564. 212.
 Toronyi zsinatok 1549, 1550. 288.
 Torvár 1700. 261. L. Tervár.
 Tóth család Makón 1717, 321.; —

- András makói főbíró 1701. 312.; —
György kanonok 424.; — János
kanonok 428.; — János mezei had-
nagy 1655. 222.; — Márton, boros-
jenei 1650. 246.; — Mihály 1553.
192.
Tóti 23, 337. 1333–1335. 93. 1445. 115.
334, 340. 1507. 165, 427. 1564. 213.
Tót-Kutas 171, 282. 1555. 195. 1562. 163.
1564. 210. 1647. 230. 1700. 261. 1702.
262.
Tót-Palota 1561. 199. 1564. 212. 1648.
229. 1651. 377.
Tőköli Imre 1683. 381.
Töl János kún kapitány 1438. 100.
1450. 137.
Tömpös 24, 39. 1247. 66. 1256. 68. 1333.
1334. 92. 1360. 106. 1508. 143. 1550.
180. 1560. 164. 1561. 198, 204, 293.
1563. 294. 1564. 210, 295. 1572. 205.
1609. 244. 1647. 230, 245. 1700. 261.
1702. 262. 1712. 315. 1713. 385. 1717.
234, 317.
Tömpösi György aradi éneklőkanonok
1552. 190.; — Miklós 1450. 137.
Tömpösmonostor 45.
Török adózás 217.; — becsapások 108;
— foglyok 206, 207.; — hódítás
1552. 189.; — jóindulata 1642. 243.;
— katonaság 1590. 218.; — kiüté-
zése 249.; — veszedelem 131.; —
világ 215.
Török család, enyingi 1497. 140.; —
András, gyulai várparancsnok
1498. 336.; — Bálint 1529. 167, 279,
369.; — Bálint, szendrői 1654. 379;
— Imre alispán, grabarjai 341.; —
János, enyingi 1551. 183.; — Pál
lovaskatona 1624. 244.; — Pál, sal-
gói 125.
Török család Makón 1717. 321.
Török-Kanizsa, bronzkori sírok 3.; —
mammoth csontok 1.; — őskori
telep 2.; — rézsákány 2.
Török-Varsánytő 1572. 205.
Törösd 1647. 230. 1700. 262.
Törvár 1647. 230. L. Tervár.
Tövis 1649. 246.
Tövisköz 1561. 163. 1564. 212. 1647
230. 1653. 231. 1655. 379. 1700. 261.
1702. 262.
Trencsén vármegye 201.
Tridenti zsinat 1562. 371, 372. 374.
Trucman falu 1231, 1237. 71.
Tugolinus Jakab jezsuita 1618. 225.
Tunyogi János ref. pap 451.
Turcsin János, szegedi, aradi kanonok
1552. 190.
Túregyház 1558. 217. 1561. 199. 1564.
212.
Túri ref. esperes 1567. 439.; — ref.
esperesek névsora 442.
Túri János 1598. 220.
Turóc vármegye 201.
Turóc 1562. 371.
Tűzköz 1700. 261.
Tyukodi János ref. esperes 444. 451.;
— Márton makói pap 1666. 305,
449.
Uchironi Miklós 430.; — társaskápta-
lani kanonok 435.
Udvarhely 1373. 96.
Udvarhelyi Tamás társaskápt. kano-
nok 436.
Udvari András ref. pap 449
Udvarispánok 43.
Ugod 1247. 66.
Ugocsa vármegye.
Főispán:
Himfi Benedek 1361. 331.
Forgolány 1693. 310.
Ugocsa ref. esperes 1567. 439.
Ugodi Ferencz püspök 369.
Ugrin esztergomi érsek 327.
Új házak 1564. 208.
Új-Csanád 1697. 253. 1700. 261. 1702.
262. 383.
Újfalu 1230. 41, 70. 1360. 106.
Újfalusi János, divékújfalvi 1596. 219.
Újfaluteleke 1427. 105.
Újlak 1231. 71.
Újlaki János ref. pap 449.; — Lőrincz

- herezeg 1593. 363.; — Lőrincz ref. esperes 444, 451.
- Újnépi Dávid kanonok 426
- Újváros 283. 1552. 165. 1555. 190. 1559. 196. 1564. 210. 1566. 217. 1590. 228. 374. 1640. 234. 1653. 231. 1700. 261. 1702. 262.
- Uláma basa 1551. 187, 188.
- Ung vármegye.*
- Arad 1132. 50.
- Ungor János 1499. 336.
- Unitáriusok 1580. 296, 297.
- Uri István, szendrei 1660. 247.
- Uriás pannonhalmi apát 1233. 51.
- Úrnépe 171. 1478. 119.
- Uros, másként Martics György, váradi 1650. 246.
- Urseolo Ottó, velencei doge 30.
- Útasítás a püspökség újjászervezésére 1700. 254.; — a vármegye újjászervezésére 1700. 257.
- Últ helyek 1647. 230.
- Črs 38. 1256. 68. 1360. 106.
- Váci Dániel ref. pap 451.
- Váci püspök székiája 1334. 353.
- Vadási Péter ref. pap 447.
- Vaffa ispán 65.; — maradékai 1256. 68, 274.; — unokái 1335. kör. 275.
- Vaffai András, tömpösi 1403. 135.
- Vaffaülése (Kökényér) 1247. 67. 1256. 68.
- Vágó István, lippai 1625. 244.
- Vak család 1450. 138.
- Válhalom 1562. 198.
- Valkány 23, 39. 1334. 92. 1647. 230. 1700. 261.
- Valkányszállása vagy Benedekszállása 76, 100.
- Valkó vármegye* 1478. 134. 1715. 268.
- Alsán 1433. 360.
- Harapkó 1433. 360.
- Kis- és Nagy-Szölös 172.
- Körögy 172.
- Valkói András kanonok 112. 424.
- Valter iskolaigazgató 25.
- Vámok 1256. 68.
- Vámos Gergely, ivánházi 1514. 151.
- Vancsai István váci püspök 1241. 433.
- Vandalok 272. körül 5.
- Ványai Ambrus pap 1514. 149., — István ref. pap 447.
- Váradi kanonokok 59.; — káptalan 84.; — püspök székiája 1334. 353.; — ref. esperes 1567. 439.; — regestrum 53, 407.
- Váradi Miklós kanonok 422.
- Váraljai György ref. oláh pap 449.
- Vasard vármegye* 201.
- Várispánok 43.
- Varga család Makón 1717. 321.; — János kanonok 424.
- Vargyas Tamás prépost 391.
- Vári Benedek kanonok 426.
- Varjas 23. 1333—1335. 93. 1456. 117. 1475. 118. 1478. 119. 1558. 217. 1560. 163, 203. 1564. 212. 1667. 238.
- Varjas János 1465. 124, 340. 1468. 341.; — Miklós, teleki 1444. 334. 1450. 136.; — Sebestyén, teleki 1451. 335. 1456. 336.; — Sebestyén özvegye 1456. 360.
- Varjas-Földvár 1564. 210.
- Varjastelek 1465. 124, 340.
- Várjobbágyok 42.
- Várkatonaság 37.
- Varkocs Tamás, nopsiczi 1550. 181. 1553. 292. 1563. 206, 295.
- Várkonyi Ferencz guardián 437, 438.; — Mihály, ref. pap 447.
- Vármegye átalakulása 133.; — fennmaradásának tényezői 269, 270.; — megalakulásáról hagyomány 8.; — megszűnése 1552. 191.; — székhelye 97.
- Vármegyefők 325.
- Vármegyei bíráskodás 89.; — gyűlések 108.; — törvényszék 90.
- Városok gyarapodása 233
- Varsány 38. 1256. 68. 1321. 84. 1509. 144.
- Varsánytő 38. 1256. 68. 1508. 143. 1563. 294. 1564. 295. 1647. 230. 1700. 261. 1702. 262.

- Várszolgák 37.
- Vas Benedek, tövisi 1618. 244.; — Ferencz, atalkai 1563. 207.
- Vas vármegye 40, 69, 329.
- Főispán: Kán nb. Gyula 1212. 326.
- Farkasfalva 1422. 360.
- Makva 1422. 359.
- Mézdő 1422. 360.
- Mihalóc 1422. 360.
- Nádasd 1422. 360.
- Rénök 1422. 360.
- Vásárhely 24, 99, 132. 1266. 73, 167. 1333, 1334. 92. 1344. 240. 1450. 116. 1456. 117. 1478. 119. 1516. 155. 1547. 165. 1559. 206. 1560. 164, 204. 1561. 182. 1564. 209. 1566. 217. 1569. 296. 1616. 375. 1642. 243. 1655. 247. 1691. 238. 1700. 261. 1701. 265. 1713. 285. 1715. 265.; — kún telep 76.; — náhie 216.; — ref. papok 451. L. Mező-Vásárhely.
- Vásárhelyi János plébános 432.
- Vásárhely-Makó 1337. 86, 240, 276.
- Vásári család 104.
- Vásárosfalu 1360. 106.
- Vaski László kanonok 425.
- Vata lázadása 1046. 33.
- Vecsei István ref. pap 446.
- Végh Mihály 1669. 248.
- Vég-Valkány 75. 1256. 68.
- Vejtch főispán 326.
- Velence 16, 18.
- Velnök 24. 1247. 66. 1508. 143. 1572. 205. 1647. 230. — L. Völnek.
- Venczel király 81.
- Vendégnépek 99.
- Vér György, köröstaresai 1649. 246.
- Verancsics Fauszt püspök 375.
- Verbőczy István 146.
- Veres család 1450. 138.; — Mihály, borosjencei 1650. 246.; — Pál kanonok 425.
- Veresdob 75. 1256. 68.; — legelő 1337. 87.
- Veregyház 1333—1335. 92. 1360. 106. 1467. 123. 1495. 124. 1509. 144.
- Veresmart, Vöröspart 1322. 103. 1331. 103. 1333. 93. 1355. 1403. 104. 1403. 339. 1454. 117. 1564. 211. 1650. 246.
- Veres-Vinga 103, 171. 1453. 117.
- Verőcze vármegye 1715. 268.
- Vesselényi Ferencz nádor 241, 242. 1666. 307.
- Veszprém vármegye 201.
- Bakony-Bél 19.
- Bánd 1422. 359.
- Veszprémi püspök székdíja 1334. 353.
- Veterani Frigyes tábornok 1686. 250. 1688. 251. 1695. 252.
- Vezekény nemzetség 1337. 74.
- Viczvárdi Mátyás 1559. 206.
- Vida család, basarági 1529. 168.; — János, 1529. 168.; — János élete 281.
- Viddin (Bolgárország) 9, 331.
- Vidéki főesperesek (archidiaconi rurales) 22.
- Villányi Dénes kanonok 429.
- Vilmos bibornok sebesi főesperes 416.
- Vincze Imre, rétkopáncsi 1481. 119.
- Vinda, Vinga 24, 171. 1231. 71. 1403. 135. 1558. 217. 1564. 199, 213.; — rézesákány 2.
- Visontai István ref. pap 448.
- Visszakebelezés 1715. 268, 269.
- Vitéz család 1450. 137.; — László, kamarjai 1529. 170. 1532. 174.
- Vituhu 1221. 57.
- Vizes-Gyán 100. 1450. 137. 1558. 217. 1564. 198, 213. 1700. 262.
- Vizesgyáni András deák alispán 341.; — Pinkesd 1424. 99.
- Vízközi Benedek és András 1405. 107.
- Vlhuks falu 1247. 271.; — szó jelentése 272.
- Volnek 1700. 261. L. Velnök.
- Volkra Ottó Kristóf gr. 446. 1702. 262. 383.
- Vosvári falu 1220. 53.
- Völnek 1563. 294.
- Wathi Mihály 1447. 334, 335.
- Wernher György kamarai praefectus 1556. 193.

Withubu 57.
 Wittenberg 1543. 285. 1549. 281. 1560.
 449.
 Wonuz föld 75.
 Worz fia Miklós ispán 1238 42

 Ylye falu 1220. 53.

 Zábrány 1539. 204.
Zágráb vármegye 201.
 Denbron erdő 1163. 325.
 Zágráb 1350. 355. 1510. 365.
 Zágrábi püspök székiája 1334. 353.
 Zákány család, szegedi 1544. 285.;
 — Balázs sebesi főesperes 419.;
 — Gáspár székesegyházi főesperes
 404.; — Gáspár társaskápt. pré-
 post 435.; — Imre prépost, szegedi
 392.
 Zákánymonostora 45.
Zala vármegye.
 Tihany, apátság 1211. 51.
 Zalavár 19.
 Zára 17.
Zaránd vármegye 50, 70. 1478. 134.
 1523. 157. 1552. 289. 1554. 192.
 1715. 268.
 Főispán:
 Ozorai Pipó 1409. 333.
 Alispánok:
 Pipáli Sárosi László 1515. 154.
 Szentmiklósi Balázs 1560. 344.
 Sáfár János 1561, 1565. 344.
 Szolgabírák 1515. 154.
 Ágya 1241. 63.
 Alatká 1478. 120.
 Alpes 1507. 140.
 Apa 1477. 118. 1480. 121.
 Árok 1477. 118.
 Ároki 1480. 121.
 Bánhegyes 1510. 280. 1515. 154.
 Bán-Kamarás 1510. 280.
 Bánkuta 1488. 129, 342. 1510. 141, 280.
 Bernót 1656 246.
 Bethlen-Ösi 1559. 204.

Boldogfalva 1510. 141.
 Boros-Jenő 1565. 200. 1595. 219. 1658.
 306.
 Bozzás 1449. 115.
 Bökény 1484. 121.
 Bucsva 1507. 140.
 Cserépegyszételeke 1497, 1520. 142.
 Csót 1650. 246.
 Csucs 1507. 140.
 Dombiratos 1510. 141, 280.
 Eperjes 1510. 141, 280.
 Ernye 1646. 245.
 Fekete-Gyarmat 1241. 63.
 Földhíd 1497. 141. 1478. 120. 1520.
 142.
 Földvár 1434. 409.
 Fővényes 1510. 141.
 Gyarmat 1478. 120. 1497. 141.
 Györke 1510. 141.
 Háromház 1474. 120. 1497. 141. 1520.
 142.
 Jánosháza 1487. 122. 1488. 342. 1497.
 141. 1520. 142.
 Kakucs 1510. 141.
 Kamarás 1449. 115.
 Kebermes 1510. 141, 280.
 Keszi 1478. 120. 1497. 141. 1520. 142.
 Kétegyház 1510. 141, 280.
 Kidegyház 1478. 120.
 Kidegyházteleke 1520. 142.
 Kis-Bodon 1559. 204.
 Kovács-háza 1645. 245.
 Kovászi 1647. 245.
 Kő 1477. 118.
 Kurtik 1645. 245.
 Lazúr 1507. 140.
 Leza 1507. 140.
 Lőkősháza 1510. 141, 280.
 Magolicza 1507. 140.
 Meszt 1507. 140.
 Nadab 1239. 72 1474. 120. 1497. 141.
 1520. 142.
 Nyék 1497. 141.
 Ottlaka 1488. 129, 342. 1552. 190.
 Ótva 1507. 140.
 Pankota 1220. kör. 53. 1565. 200.
 1595. 219.

- Pél 1581. 224.
 Seprős 1559. 204.
 Simánd 1581. 224.
 Sírí 1595. 219.
 Suptal (Septely) 1220. 55.
 Szantosháza 1507. 140.
 Székudvar 1474. 120.
 Szent-Márton 1478. 120. 1497. 141.
     1520. 142.
 Színeke 1478. 120.
 Tamáshida 1241. 63.
 Tótfalu 1474. 120. 1497. 141. 1520. 142.
 Vámos 1646. 245.
 Várajt 1236. 71.
 Vári 1231. 71.
 Veresegyház 1478. 120.
 Veresegyházteleke 1497. 141. 1520.
     142.
 Vidra 1507. 140.
 Világosvár 1514. 151. 1595. 219. 1590.
     228. 1700. 261. 1702. 263, 383.; —
     uradalma 1444. 115.
 Vizes 1520. 142. 1660. 247.
 Zay Ferencz, csömöri 1559. 206. 1564.
     373.
 Zeleméri család 206.; — István 1596.
     219.; — László 172.
Zemplén vármegye 277, 329.
     Lelesz 375. 1556. 370. 1573. 374.
     Szerencs 1526. 368.
     Tolcsva 1686. 310.
 Zempléni ref. esperes 1567. 439.
 Zengg 1600. 375.
 Zenta 1321. 84.
 Zentarév 1247. 67.
 Zihond 1700. 261. L. Sziond.
 Zobor föld 1233. 72.
 Zolthai András nádori jegyző 1522.
     367.
Zólyom vármegye 201.
 Zombor 24, 38, 335. 1247. 66. 1256. 68.
     272. 1285. 79. 1334. 93. 1360. 105.
     1495. 124. 1547. 404, 435. 1564. 212.
     1609. 244. 1647. 230, 245. 1650. 227.
     1700. 261.; — szláv név 15
 Zombori László kanonok 423.
 Zomlini Gábor deák, oklevélhamisító
     1440. 115.
 Zongor Zsigmond püspök 1644. 226.
     376.
 Zudar Imre kalocsai prépost, kanonok
     423.
 Zsadány 1220. kör. 54. 1564. 163, 213.
     1597. 222. 1653. 231.
 Zsigmond király 95.; — Csanádon
     1394. 97.
 Zynghi Miklós esztergomi érsek 1355.
     104.